Otáz(ni)ky osobnosti

Mária Macková a kol.

Editor:

prof. PhDr. Jozef Leikert, PhD.

Posudzovatelia:

prof. PhDr. Peter Liba, DrSc.
prof. PhDr. Jozef Mlacek, CSc.

Vydané s podporou Nadácie Štefana z Verbovca.

Copyright © Mgr. Vladimír Bačišin, PhD., prof. akad. arch. Ing. arch. Ján Bahna, doc. PhDr. Vlasta Konečná, CSc., PhDr. Ekaterina Borisova, PhD., doc. PhDr. Jaroslav Buček, PhD., Mgr. Ján Čomaj, Mgr. Jakub Filo, prof. PhDr. Eva Gajdošová, PhD., Mgr. Richard Gonda, Dr. h. c. Karl Habsburg – Lotrinský, doc. PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD., prof. Mgr. art. Juraj Hatrík, PhDr. Katarína Hennelová, PhD., Mgr. Katarína Hlavandová, prof. MUDr. Ivan Hulín, DrSc., prof. PhDr. Kajetana Hontyová, PhD., PhDr. Zora Hudíková, PhD., Ing. Anton Hykisch, PhDr. Eva Chudinová, PhD., Mgr. Zuzana Ihnátová, PhD., prof. PhDr. Dagmar Inštitorisová, PhD., Júlia Kasťakova, PhDr. Richard Keklak, PhD., doc. PhDr. Miloš Klátik, PhD., doc. PhDr. Vlasta Konečná, CSc., Mgr. Radovan Kopečný, PhDr. Janka Kyseľová, PhD., prof. PhDr. Jozef Leikert, PhD., Litt. D., PhDr. Marcel Lincényi, PhD., doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD., PhDr. Mária Macková, PhD., PhDr. Slavomír Michálek, DrSc., prof. Mgr. art. Peter Michalica, ArtD., PaedDr. Slavomíra Očenášová – Štrbová, PhD., doc. h. PhDr. Marián Pauer, PhDr. Miroslava Poláková, PhD., Mgr. Natália Raslavská, doc. PhDr. Terézia Rončáková, PhD., Dr. h. c. Ing. Rudolf Schuster, CSc., prof. JUDr. Ján Svák, DrSc., doc. PhDr. Eva Szobiová, PhD., Mgr. Marek Ševčík, PhDr. Marian Tar, prof. Mgr. art. Božidara Turzonovová, prof. PhDr. Andrej Tušer, CSc., MgA. Yvonne Vavrová, PhDr. Pavol Vitko, Ing. Dana Vokounová, PhD., Mgr. Petr Žantovský, PhD.

Graphic Design © Tibor Majerčík, Miroslav Pfliegel, ml.
Slovak Edition © Eurokódex 2014

ISBN 978-80-8155-051-5

www.eurokodex.sk

OBSAH

Úvodom
Jozef Leikert 7

I.

Osobnosť architekt
Ján Bahna 11

Osudy slovenských osobností
Ján Čomaj 15

Charizma – dar osobnosti
Karl Habsburg – Lotrinský 18

Malosť ako brzda osobností
Ivan Hulín 23

Nadčasové hodnoty hudby
Peter Michalica 31

O presile slov
Marián Pauer 37

Prečo má Slovensko málo osobností?
Rudolf Schuster 39

Je právnická osoba osobnosťou?
Ján Svák 42

Aká je skutočná, pravá božskosť, osobnosť?
Božidara Turzonovová 44

II.

Karol Marx – symbióza ekonóma a novinára
Vladimír Bačišin 48

Osobnosť moderátora v politickom interview a jeho vplyv na respondenta
Jaroslav Buček 56

Ideálny zdroj – Aká má byť osobnosť novinárskeho zdroja
Jakub Filo 66

Osobnosť vysokoškolského učiteľa v kontexte nového milénia
Eva Gajdošová – Katarína Hennelová – Eva Szobiová 72

Osobnostný profil bulvárneho novinára: životný štýl, viera, vzťahy, hodnoty
Richard Gonda – Terézia Rončáková 83

Komunikatívne a diskurzívno-etické aspekty osobnosti
Ľudovít Hajduk 95

Idú ešte múdrosť s vedou spolu?
Juraj Hatrík 104

Dobrovoľníctvo na Slovensku a ďalšie vzdelávanie ako prínos pre spoločnosť
Katarína Hlavandová 117

Osobnosti ekonómie – John Maynard Keynes a Friedrich Augustus von Hayek
Kajetana Hontyová 120

Osobnosť žurnalistu 21. storočia – profesionálne kompetencie a osobnostné vlastnosti
Zora Hudíková 132

Osobnosť ako obrana a výzva
Anton Hykisch 163

Osobnosť novinára a osobnosť hovorcu
Eva Chudinová 170

Kreativita ako osobnostný predpoklad pracovníka v médiách
Zuzana Ihnátová – Radovan Kopečný 188

Osobnosť M. R. Štefánika v dramatickej tvorbe na Slovensku
Dagmar Inštitorisová 197

Osobnosť v kontexte kvality života
Richard Keklak 212

Osobnosť Samuela Tomášika
Miloš Klátik 229

Osobnosť ako významný extralingvistický prostriedok
Vlasta Konečná 245

Formovanie osobnosti novinára v tridsiatych rokoch v Chakasku
Júlia Kasťakova 256

Duchovný rozmer osobnosti
Janka Kyseľová 262

Osobnosť v dejinách biografistiky
Jozef Leikert 267

Hviezdičky, hviezdy, celebrity a osobnosti na Slovensku
Marcel Lincényi 284

Osobnosť v prúde času… osobnosť učiteľa – slovenčinára
Július Lomenčík 292

Charakteristika osobnosti z psychologického a kulturologického aspektu
Mária Macková 303

Osobnosti československej diplomacie
Slavomír Michálek 317

K duchovným hodnotám umelcov
Slavomíra Očenášová-Štrbová 335

Osobnosti v dějinách Uherskobrodska v letech 1939 až 1945
Miroslava Poláková 352

Deti ako populárne osobnosti – realita vs. sny
Natália Raslavská 364

Rodové rozdiely muža a ženy v spotrebiteľskom správaní
Marek Ševčík 371

Brand personality – psychologické atribúty značky
Marian Tar – Ekaterina Borisova 380

Novinárska osobnosť na rozhraní milénia
Andrej Tušer 387

Kráľ je nahý! Introvertnosť osobnosti versus masový divák. Manipulatívna optika médií
Yvonne Vavrová 395

Vnímanie osôb, ktoré zodpovedajú za úmyselné úniky štátom utajovaných informácií
Pavol Vitko 401

Zodpovedné správanie a hodnoty
Dana Vokounová 413

Tvorba osobnosti z pohledu mediálních a komunikačních teorií
Petr Žantovský 430

ÚVODOM

Všetci sme osobnosťami. Narodili sme sa osobnosťami na obraz Boží a stávame sa osobnosťami na obraz samých seba. Aj preto, ale nielen preto, sme sa na Fakulte masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave rozhodli otvoriť jednu z najväčších tém – nie iba dneška, ale súčasnosti. Súčasnosti slovenskej, ale i európskej a svetovej. Tou témou je osobnosť človeka, človeka osobného, osobnostného a pritom osobitého svojou osobitosťou.

Úvahy a štúdie v kolektívnej monografii všeličo naznačujú, mnohé analyzujú, ale uvedomujeme si, že máločo vyriešia. Vlastne ani nechceme robiť definitívne závery, pretože sa to nedá. Môžeme a chceme otvoriť problematiku osobnosti a v tejto súvislosti poukázať na to, čo nás ťaží. Hlavne s čím nesúhlasíme v súvislosti s osobnosťou ľudí, ľudstva, sveta.

Nachádzame sa a žijeme v zvláštnej dobe poznačenej kde-kým a všeličím. Akoby sme sa nebáli nikoho a nič nám nebolo sväté. Stávame sa individualistami hnanými okolnosťami presadiť sa za každú cenu, ani nie preto, aby sme zvíťazili, ale skôr, aby sme prežili. Pritom, nech je život akokoľvek ťažký, neznamená to, nežiť ho čestne a zodpovedne, tak ako nám káže Desať božích prikázaní. Veď napokon, všetci sme viac či menej veriaci v niekoho a v niečo.

Zvažujeme a uvažujeme nad tým, čo je osobnosť, kto je osobnosť a aké má poslanie a postavenie. Pokúšame sa pomenovať veci, udalosti a javy pravým menom. Nechceme si zakrývať oči a nahovárať si, že je všetko v poriadku, ak nie je. Všetko so všetkým súvisí. Nič nie je náhoda. Ani táto publikácia, ktorou sme sa podujali poukázať na nelichotivý stav, do ktorého sa súčasný, najmä tvorivý človek viac či menej dostal.

Dnešný svet je v mnohom nevšímavý, netolerantný a neraz aj zlý a arogantný. Mocenský, bojachtivý a bohabojný. Mnohým nie je nič sväté. Nectíme si zákony, nepočúvame kňazov, nevážime si učiteľov, nerešpektujeme morálku. Našťastie, všetci nie sú amorálni, nečestní a necharakterní. Je veľa múdrych, korektných a spravodlivých ľudí. Nemôžeme dopustiť, aby zlo a nenávisť prevyšovali dobro a lásku. Nemôžeme dávať šancu karieristom, zlodejom, podvodníkom a inak pokriveným ľuďom, aby rozhodovali o bytí a nebytí slušných ľudí. Za každých okolností by sme sa mali zastať ukrivdených, zakríknutých a nedocenených, ktorí potrebujú pomoc. Ľahko sa totižto môže stať, že jedného dňa my budeme potrebovať pomoc a nikto nám nepomôže, neusmeje sa na nás, nepodá pohár vody.

Na nás pedagógoch je, aby sme mladým ukázali pravé ľudské hodnoty. Povedali im, kto je skutočná osobnosť a kto iba hviezdička zrodená neraz z noci do rána. Musíme však začať od seba, vážiť si a mať v úcte ľudí, čo niečo dokázali. Nebáť sa ukázať na nich prstom a vyzdvihnúť ich zásluhy. A najmä im nezávidieť...

Naša krajina mala, má a bude mať veľké osobnosti. Nezatracujme ich len preto, že dosiahli viac ako my. Naopak, buďme na ne pyšní a dávajme ich za vzor. Sebe, blízkemu i vzdialenejšiemu okoliu. Veď, komu väčšmi ako nám žurnalistom a budúcim pracovníkom médií a marketingu táto úloha prislúcha?

Slovensko nie je a nikdy nebude najbohatším a najmocnejším štátom sveta. Môže byť však štátom vzdelanosti, múdrosti, úcty a rešpektu, ale aj žičlivosti, dobroprajnosti a tolerantnosti. Rovnako kultúry a kultúrnosti. Naša krajina síce neoplýva bohatstvom, ktoré hýbe svetom, ale môže mať bohatstvo ducha a bohatstvo morálky. Všetko to sme v minulosti mali a nemohlo sa to len tak stratiť. Mali sme a máme osobnosti, ktoré dali a dávajú svetu nejedno bohatstvo.

Z úcty k autorom, ktorí sa rozhodli zverejniť svoje myšlienky, názory a postrehy o osobnosti, príspevky sú v kolektívnej monografii uverejnené v pôvodnej verzii.

prof. PhDr. Jozef Leikert, PhD.
dekan Fakulty masmédií PEVŠ v Bratislave

I.

OSOBNOSŤ ARCHITEKT

Ján Bahna

Napriek tomu, že som povolaním architekt, uvedomujem si, že téma osobnosti sa bytostne dotýka aj mojej profesie, veď architekt bol odjakživa vedúcou osobnosťou procesu výstavby od vzniku civilizácie.

Téma osobnosť je mnohoznačná, existuje viac ako dvesto definícií, ktoré sa ju snažia osvetliť, vysvetliť, pomenovať. Osobnosť je podľa mojich predstáv osoba, ktorá dokáže individuálne myslieť, významne formovať seba, ľudí i svet okolo seba.

Jedna téza v architektonickej teórii hovorí, že všetko je architektúra. To je poňatie architektúry, ktorá rieši prostredie komplexne. Architekt je všestranný človek, reagujúci na všetko vo svojom okolí. Na vzťahy v spoločnosti, rodine i v krajine. Rieši všetko od detailov stoličky, stavieb, podlahy, po strechu, ulicu, záhradu či urbanizovanú krajinu. Architekt vidí svet v súvislostiach. Jednotlivé prvky transformuje vo svojich predstavách do harmonizujúceho celku.

Osobnosť je individuálny systém psychických procesov, stavov a vlastností, ktoré vznikajú pôsobením výchovy a prostredia. Tak ako každá osobnosť aj architekt určité predispozície dedí. Schopnosti, talent, nadanie, temperament dostaneme čiastočne do daru od rodičov. Veľký význam pre vznik a rozvoj osobnosti má rodinné prostredie. Pre rast osobnosti je potom dôležitá šanca, ktorú dostáva v spoločnosti a ako ju dokáže zužitkovať.

Architekt sa historicky vyvíjal z univerzálneho tvorcu, ktorý vymyslel stavbu, nakreslil ju a aj ju staval. Boli to jednoznačne gigantické osobnosti ako napríklad Michelangelo, Bramante, Bernini. Renesanční velikáni, univerzálni umelci a architekti. Až koncom 16. storočia sa začala funkcia architekta oddeľovať od staviteľa. Andrea Palladio už kreslil výkresy s pôdorysmi, rezmi. Bol nositeľom idey, bol architekt.

Podobne sa začalo členiť aj školstvo na architektúru a stavebníctvo. Architektúra sa študovala na Beaux Art – Akadémii výtvarných umení v Paríži, Ríme či Viedni. Architektúra bola matkou umení. Profesor na Akadémii bol jednoducho osobnosť. Bol to významný človek aj spoločensky. Navrhoval dôležité budovy, paláce pre kráľov i šľachtu, ale aj parlamenty, radnice, kostoly, galérie a múzeá. Stavební inžinieri študovali na vysokých školách technických a realizovali architektove projekty.

U nás sa profesia architekta celospoločensky vyvinula až koncom 19. storočia. Dovtedy tu boli univerzálni stavitelia i architekti v jednej osobe. Prvá škola architektúry vznikla u nás v polovici 20. storočia (v Paríži to bolo v 18. storočí, vo Viedni začiatkom 19. storočia a v Budapešti ku koncu 19. storočia). Naši prví architekti vyšli zo školy v roku 1952. Prvé ocenia za architektúru udeľuje Royal Institute of British Architects (RIBA) od roku 1840, u nás ho udeľujeme od roku 1961. Žiaľ, na Slovensku neboli vtedy podmienky pre vznik architektonickej osobnosti. Ani v Uhorsku to nebolo iné. Ešte koncom 19. storočia študovali uhorskí architekti väčšinou vo Viedni a Mníchove.

Podmienky pre vznik osobností v architektúre neboli na Slovensku do obdobia prvej republiky. Na Slovensku pôsobili a významnejšie stavby stavali architekti z Budapešti. Tam sa už po vyrovnaní v 19. storočí rozvinula bohatá stavebná činnosť a vznikli podmienky pre vznik osobností. Či už to boli profesori architektúry na akadémii – Imre Steindl, Õdon Lechner, István Medgyaszay. Všetci absolventi viedenských škôl a rodáci zo Slovenska – sochár Alois Stróbl či maliar Július Bencúr.

Na pozadí situácie v Uhorsku koncom 19. storočia priblížim osud Dušana Jurkoviča, našej prvej architektonickej osobnosti. Tento talentovaný Slovák z podbradlianskeho kraja študoval architektúru vo Viedni na Kunstgewerbe Schule. Na vyššie akademické štúdium nemal peniaze, musel si zarábať už počas štúdia. Pritom mal talent a predpoklady študovať ako Plečnik, Kotera, Medgyaszay či Moraváci Loos, Hoffmann, Olbrich a Bauer na viedenskej Akadémii u Otto Wagnera, čo bola vtedy najlepšia škola.

Po skončení školy našiel Dušan Jurkovič dobré podmienky pre svoj rozvoj v Čechách. Udržiaval kontakt s Viedňou a so svetom – poznal anglických architektov a európsku secesiu. Bol národný a ako prvý architekt Slovák prekročil svojimi prácami a myšlienkami hranice. Po vzniku samostatnej Československej republiky dostal na Slovensku príležitosť vyrásť na všestrannú osobnosť. Bol vynikajúci umelec, kresliar a hlavne komplexný architekt. Mal v sebe technické myslenie, ovládal drevené konštrukcie do detailov, navrhoval prvé prefabrikované stavby. Vo svojej tvorbe prešiel od

romantickej rurálnej architektúry postupne k modernému racionalizmu. Zostával však vždy humánny a ľudský aj pri väčších stavbách. Postavil pamätník na Bradle, ktorý má európsku mierku. Dokázal formulovať a písať. Mal organizačné schopnosti, projekčnú firmu, neskôr tehelňu. Bol spoločensky angažovaný ako predseda Umeleckej besedy Slovenska. Zúčastňoval sa na medzinárodných kongresoch. Bol vládny komisár pre zachovanie pamiatok na Slovensku. V roku 1946 bol menovaný ako prvý architekt národným umelcom. Toto všetko sú znaky, ktoré charakterizujú architektonickú osobnosť.

Zaujímavé sú osudy aj dvoch rodákov z Banskej Bystrice, architektov Emila Belluša a Ladislava Hudeca, dvoch osobností, ktoré mali odlišné podmienky pre rast osobnosti. Ich osudy a cesta k osobnosti začala na Vysokej škole technickej v Budapešti. Dobrý základ vzdelania dostali obidvaja v rodinách. Otec Ladislava Hudeca bol stavebný podnikateľ v Budapešti. Syn mal pred sebou perspektívu úspešnej kariéry po štúdiách na Vysokej škole technickej v Budapešti. Už počas štúdia postavil kaplnku vo Vyhniach. Prvá svetová vojna však zmenila plány mladého architekta. Podarilo sa mu utiecť zo zajatia na Sibíri. Našiel si svoju šancu v Šanghaji. Oženil sa s dcérou bohatého obchodníka a dostal sa do medzinárodnej spoločnosti, odkiaľ získaval objednávky. Šanghaj bol vtedy výnimočným exteritoriálnym mestom. Bolo to najväčšie stavenisko. Postavil tam vyše 60 objektov, z toho 20 je pamiatkovo chránených. Po nástupe Maovho komunizmu opustil Čínu. Pôsobil ako profesor v Berkeley, kde zomrel pomerne mladý. Jeho pozostatky boli prevezené v sedemdesiatych rokoch minulého storočia na jeho žiadosť na Slovensko. Pochovali ho v rodinnej hrobke na evanjelickom cintoríne v Banskej Bystrici. Ladislav Hudec sa stal osobnosťou a svetovým architektom. K jeho dielu sa hlási Čína, Maďarsko a Slovensko, kde stoja jeho dve stavby, kde sa narodil a kde je aj pochovaný.

Osud rastu osobnosti Emila Belluša bol úplne odlišný. Pochádzal z rodiny umeleckého stolára. Vyštudoval na technike v Budapešti i Prahe. Začínal v Banskej Bystrici, neskôr pôsobil v Bratislave. Stal sa profesorom a akademikom. Bol významnou osobnosťou slovenskej regionálnej moderny. Zažil dva pre architektúru neprajné totalitné režimy. Zostal však ako slovenská osobnosť málo známy v zahraničí.

V osudoch týchto dvoch osobností je jasné porovnanie vplyvov rôznych prostredí a možností. Osobnosťou v architektúre sa možno stať na základe príležitostí, ktoré poskytuje kultúrne prostredie a spoločenský systém, v ktorom osobnosť vyrastá a pracuje. Aj tu možno sledovať osobnosť národnú či svetovú.

Máme aj iný prípad architekta, ktorý sa stal osobnosťou v Amerike a môžeme hovoriť o jeho svetovosti. Bol to Ladislav Rado, rodák z Čadce. Po štúdiách pracoval u významného brnianskeho architekta B. Fuchsa na známych projektoch Zelenej Žaby v Trenčianskych Tepliciach, gymnáziu v Martine i bytovom dome na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Na pozvanie dekana W. Gropia odišiel študovať na Harwardskú univerzitu. Po ukončení štúdia pracoval s ďalšími významnými emigrantmi z Bauhausu. Neskôr spolupracoval s českým architektom Antonínom Raymondom. Architekti Raymond – Rado sa postupne stali významnou firmou v USA. Boli pozvaní k povojnovej obrode Japonska. Postavili po vojne prvú modernú stavbu v Japonsku, Centrálu Readeręs Digest. Antonín Raymond pracoval s F. L. Wrightom na hoteli Imperial. Po vojne pôsobil viac v Japonsku. Ladislav Rado bol šéfom firmy v USA. Spoločne postavili veľa ambasád USA po celom svete.

To sú Slováci, ktorí sa stali osobnosťami vo svete, keď im k tomu vlasť nedokázala poskytnúť príležitosť.

Akú šancu stať sa osobnosťami mali architekti u nás v povojnových rokoch? Hranice boli zatvorené, architekti pracovali v štátnych projekčných ústavoch. Problémom bola nekvalita stavebných prác. Vznikli síce aj slušné stavby, ale v konfrontácii so svetom, ktorý sa v povojnových rokoch rýchlo rozvíjal, to bolo bezvýznamné. Aj súčasná situácia poznačená globálnym developingom je pre rozvoj našich architektonických osobností vo svetovej konfrontácii nepriaznivá.

Spolok architektov Slovenska udelil vlani cenu Ladislava Hudeca prof. Petrovi Lizonovi z USA za zásluhy o propagáciu slovenskej architektúry vo svete. Peter Lizon odišiel v roku 1968 na štipendium do USA a po obsadení Československa tam zostal. Urobil si doktorát vo Philadelphii, kde pracoval aj u L. Kahna. Bol profesor na University of Tennesee v Knoxville, je nositeľ členstva Amerického ústava pre architektov FAIA. Po uvoľnení hraníc aktívne pôsobil pri otváraní ciest slovenských architektov do sveta. Pre Spolok architektov Slovenska pripravil výstavu a katalóg o diele Ladislava Rada. To je ďalší príklad toho, ako naše osobnosti vyrastajú v lepších podmienkach v cudzine, ktoré im domovina nedokáže poskytnúť.

prof. akad. arch. Ing. arch. Ján Bahna
– prezident Spolku architektov Slovenska

OSUDY SLOVENSKÝCH OSOBNOSTÍ

Ján Čomaj

Ak sa niekedy zamyslíte nad osudmi slovenských osobností – v dávnej či nedávnej, už nami prežitej, minulosti, zistíte, že duchovní vodcovia národa, ľudia, čo vo svojej dobe čosi znamenali, čo svojím spôsobom posúvali dejiny národa, nikdy to nemali ľahké. Dá sa to pochopiť. Ich život bol akoby povýšeným stelesnením utrpenia národa, z ktorého pochádzali. Ten národ dokonca oficiálne ani nejestvoval, v Uhorsku bol dokonca podľa moderných zákonov z druhej polovice 19. storočia jediný národ maďarský, všetky ostatné národy, dovedna početnejšie ako národ panujúci, boli ujarmené, nesvojprávne, vlastne de jure ani neboli.

Tento stav mal dosah aj na sociálny status príslušníkov potláčaných a napokon na neuznaných etník. Ešte aj taký muž, napohľad samý úspech, človek, čo si v Európe vyslúžil pomenovanie Veľká ozdoba Uhorska, Matej Bel – Funtík, syn očovského richtára, prežil veľmi skromnú mladosť, odkázaný na doučovanie panských detí v Bratislave a vo Viedni, na donátorov a mecénov, skôr stratovú ako profesionálnu novinárčinu, kým sa nestal slávny svojimi Notíciami. Podobných príkladov sú plné učebnice nášho dejepisu, z ktorých sa študenti musia učiť dáta narodenia a úmrtia, často bez poznania hodnôt, ktoré tie osobnosti medzi onými dátumami vytvorili.

O akomsi prekliatí osudu slovenskej osobnosti v dejinách svedčí aj fakt, že traja najvýznamnejší velikáni našich moderných národných dejín, najvýznamnejší aj svojím medzinárodným ohlasom – Štúr, Štefánik a Dubček skončili dokonca svoj život predčasne, tragicky a za nie celkom vyjasnených okolností. Ďalších čakala žinka, najpoužívanejšia politická pomôcka všetkých čias, najmä v čase prevratov, povedzme Holuby, Tiso alebo Clementis, ľudia z rozličných koncov názorového sveta, ktorých dovedna dostal len kus špagátu a osud slovenskej osobnosti.

Jedno celé polstoročie osobnostiam mimoriadne neprialo. Peter Karvaš niekedy začiatkom šesťdesiatych rokov v bývalom Kultúrnom živote na túto tému píše – uvediem, ako si to pamätám: Socializmus mi pripomína davové zhromaždenie na námestí, akési veľké zhromaždenie ľudu, na ktorom všetci ľudia musia byť rovnako vysokí. Ak je náhodou niekto o hlavu vyšší, je to dostatočný dôvod na to, aby bol o ňu kratší.

A potom prišla neskorá jeseň roku 1989, neskorá a studená, ale nás hriala predstava o konci tamtých čias. Nemali sme celkom presnú predstavu o tom, čo by teraz malo prísť, aké časy by mali nastať, ale v tom našom balíku snov a nádejí istotne sa skrývala aj viera, že sa konečne budú môcť prejaviť všetky dobré vlastnosti a každá užitočná zdatnosť občana nášho spoločenstva, kvalita každého, kto ju ponúkne do služieb národa, teda že nastal aj čas pre osobnosti.

Skôr ako sme sa spamätali, ktosi nám pred očami vymenil osobnosti za celebrity. Do popredia vystrčil pahodnoty, paškvil, prázdnotu a hnus. Za mĺkvej a pasívnej asistencie nás všetkých. Už malé deti poznajú mená takzvaných zabávačov a milión ľudí každý večer osprostieva nejaká farma, Bučkovci či vyvolení, novinári si vytvorili dva odpudzujúce národné totemy – Kotlebu a Slotu, ale najvýznamnejší slovenskí publicisti Roman Kaliský, Anton Hykisch, Slavo Kalný alebo Milan Město sa do televízie sotva dostanú. Každý poriadny Slovák musí poznať meno jednej milionárky z Pereša, ale sotva kto vie, že najviac citácií vo svete zo všetkých našich vedcov má Vladimír Bužek a špeciálne na jednu štúdiu Vladimír Černý... V dennej tlači zanikli divadelné či knižné recenzie, zato novinám neuniknú jarmočné bestsellery, napochytro prekladané a plné chýb. Nijaká redakcia časopisu alebo televíznych pohľadov do kultúry si nespomenie na dnes najlepšieho slovenského prekladateľa z angličtiny Ota Kořínka, ktorý pomáhal tvarovať náš moderný jazyk a tým aj naše myslenie... Matematik a informatik, spisovateľ a dramatik docent Andrej Ferko rád pripomína, že sponzorujeme bohaté krajiny najlepšími slovenskými mozgami, bez refundácie ceny ich vzdelania a sami dávame zo všetkých krajín eurozóny najmenej prostriedkov na vedu a výskum... Tak by sme mohli pokračovať, dôkazov našej bezperspektívnosti je veľa, situáciu však najvýstižnejšie charakterizuje spoločenský status slovenskej osobnosti.

Nastala výmena osobností za celebrity. Najhorší obchod všetkých čias. Obávam sa, že sme si za pomerne krátky čas na to tak zvykli, že sa už ani nečudujeme. Ako však dostať skutočné slovenské osobnosti do zorného uhla verejnosti, ako zabezpečiť, aby ľudia poznali výsledky ich práce, aby

tvorivé osobnosti a nie plytké celebrity inšpirovali mladých ľudí, ako umožniť, aby títo ľudia sa mohli aspoň z času na čas vyjadrovať k bazálnym otázkam našej súčasnosti – a to nielen v oblasti ich profesie, vedy a výskumu? Nemôžeme predsa očakávať, že si do médií sami začnú prekopávať cestu. Úlohu dobyvateľov mediálnych hradieb nezáujmu, aj sprostredkovateľa medzi osobnosťami a redakciami musia zohrať inštitúcie, rektoráty a dekanáty fakúlt, akadémia vied, riaditeľstvá vedeckých ústavov, umelecké zväzy a ich predstavitelia. Tak je to všade vo vyspelom svete, kde biznis a pozlátková popularita vládne nad hodnotami, kde múdrosť a pravda u dvier žobre, len u nás sme na to zabudli. Raz sa to však zmeniť musí, ak majú mať najmúdrejšie hlavy vplyv na spoločnosť, jej vývoj a smerovanie. Posunúť osobnosť do popredia, do centra pozornosti a záujmu, využívať na to všetky dostupné prostriedky médií – inak sa príbehy osobností nestanú príťažlivými pre mladých a inšpiratívnymi pre spoločnosť. Stav „debilizácie“ ľudí médiami trvá už pridlho a dnes už skutočne vzniká nebezpečenstvo nezvratnej diagnózy.

Mgr. Ján Čomaj – spisovateľ, publicista,
bývalý riaditeľ Tlačového a informačného odboru
Úradu vlády Slovenskej republiky v Bratislave

CHARIZMA – DAR OSOBNOSTI

Karl Habsburg – Lotrinský

Pri návšteve Paneurópskej vysokej školy som sa dozvedel o pripravovanej publikácii na tému osobnosť. Vydanie publikácie ma potešilo, lebo si myslím, že problematika osobnosti je veľmi dôležitá. Predpokladal som, že na Fakulte masmédií PEVŠ sa pokúsia vytvoriť charakteristiku výnimočných osobností, čo je veľmi zaujímavé. Preto som sa rozhodol prispieť úvahou o charizme človeka. Dostatočne som si však neuvedomil, čo som v skutočnosti sľúbil. Charizma človeka je veľmi široká téma a stručne o nej hovoriť či písať je skôr odrádzajúce. Podľa mňa odrádzajúce preto, lebo charizma je pravdepodobne jedným z najnesprávnejšie používaných slov, aké si vieme predstaviť. Podobne ako slovo osobnosť, ktoré je takisto často nesprávne používané.

V súčasnosti sa používa toto slovo na opis osobností, ktoré si to pravdepodobne nezasluhujú, lebo sú vytvorené umelo. Nie sú práve osobnosť a charizma dominantné? Musíme si položiť základnú otázku – čo je podstatou charizmy? Charizma sa asi najlepšie dá definovať osobami, ktoré ju majú a vytvárajú. Ak by sme sa opýtali, čo majú spoločné napríklad Budha, Charles le Magne, Jana z Arku, Ronald Reagan, Mahátma Gandhí, Matka Tereza z Kalkaty a ďalší, môžeme odpovedať, že boli osobnosťami. Avšak mali aj niečo navyše, čo tvorí význam slova charizma.

Charizma ako vlastnosť osobnosti sa nepoužíva dlho, v podstate je to nový prvok v definícii osobnosti. Oveľa dlhšie sa o charizme hovorí v náboženskom význame a známa je charizma vo význame charizmatického hnutia. V súvislosti s osobnosťou sa termín charizma používa skôr v súčasnosti, ostatných sto rokov, keď bol definovaný.

V prostredí Paneurópskej vysokej školy by som veľmi rád poukázal na niekoľko ľudí, ktorí mali charizmu. Na príklade možno lepšie pochopiť,

odkiaľ charizma pravdepodobne pochádza. Dnes hovoríme o európskej štruktúre, ktorá je v podstate vytvorená po druhej svetovej vojne myšlienkami pochádzajúcimi z prvej svetovej vojny a z obdobia medzi týmito veľkými vojnami. Ak sa pozrieme na osobnosti, ako napríklad Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi, Robert Schumann, Richard Coudenhove-Kalergi, vidíme, že mali charizmu. Čo mali vlastne spoločné? Boli zocelené ohňom, nebezpečenstvom, pohromou svetových vojen. Z vojnových zážitkov vzišlo ich pevné presvedčenie, že musia vytvoriť niečo výnimočné, neštandardné. A zároveň, že to musia predať. Boli schopní vlastnou osobnosťou predať produkt, ktorý vytvorili. A to je to, čo vytvára charizmu týchto osobností.

Ak tvrdíme, že existujú tri črty charakterizujúce charizmatickú osobnosť, prvá črta je, že osobnosť je schopná hlboko, intenzívne precítiť, prežiť emóciu. Druhá črta je, že dokáže silne preniesť túto emóciu na iných a tretia črta je, že táto osobnosť je imúnna voči vplyvom iných charizmatických osobností. Vychádza to opäť z podstaty osobnosti a jej schopnosti priniesť viac než svoj individuálny odkaz.

Ľudia, ktorí sformovali Európsku úniu, boli zocelení v nebezpečenstve. Práve v tomto čase, keď sa venujem charakteristike charizmy človeka, bola zverejnená správa o ďalšej charizmatickej osobnosti – Jásirovi Arafatovi. Médiá sa pýtali: „Bol zavraždený, alebo umrel prirodzenou smrťou?“ Aj keď malé švajčiarske laboratórium potvrdilo, že mohol byť zavraždený, informácia ma prinútila vrátiť sa k predchádzajúcim udalostiam na Blízkom východe. Situácia tam bola ovplyvnená charizmatickými osobnosťami. Spomeniem niektoré z nich, ako napríklad Golda Meirová, Moshe Dayan a ďalší z okolia Jásira Arafata. Sú to ľudia takisto s obrovskou charizmou...

V súčasnosti sme oveľa ďalej v porovnaní so situáciou na Blízkom východe, pretože nám chýba typ osobnosti, ktorá dokáže z podobnej situácie vyjsť pozitívne. Rovnako, ak sa spýtame: „Bolo by možné osviežiť štruktúru, akou je Európska únia, osobnosťami dneška?“ Veľmi ľutujem, keď musím konštatovať: „Pochybujem o tom.“ Kde sú osobnosti, ktoré majú vodcovské vlastnosti ľudí z obdobia druhej svetovej vojny, ktorí tvorili tú neuveriteľnú štruktúru?

Stručne spomeniem ešte jednu osobnosť, je ňou Franz Josef Strauss z Bavorska, ktorý bol tiež osobnosťou s neuveriteľnou charizmou, o čom som sa mal možnosť osobne presvedčiť. Bol som veľmi šťastný a poctený, že som mal príležitosť spolupodieľať sa na niekoľkých jeho politických a volebných kampaniach. Jednou z najznámejších a najrutinnejších kampaní Franza Josefa Straussa bola, keď sa pokúšal ako kandidát konzervatívnej

strany stať premiérom Nemecka. Po skončení tejto veľmi náročnej kampane, pár dní pred voľbami vedel, že nevyhrá, ale stále bojoval s rovnakou energiou. Chodili sme s ním zo stretnutia na stretnutie. Skoro stále bol opitý, prehnane veľa jedol a mal prejavy, ktoré vždy presiahli limit. Jeho obľúbeným miestom stretnutí boli obrovské pivné stany, kde bolo dosť ťažké vystupovať. No svojou osobnosťou a charizmou úžasným spôsobom zaujal publikum. Napríklad vtedy, keď stál pred stanom a už dobre vedel, že voľby prehral.Ocitli sme sa v napätej situácii, ale trpezlivo sme čakali ako zvyčajne na veľký bavorský sprievod s hudbou. Keď vchádzala skupina a sprievod do stanu, zrazu mu ľudia chceli podať ruku. Skutočne vedel zakaždým prejaviť city, čo bolo úžasné. Jedna stará pani pristúpila k nemu, podala mu ruku a povedala: „Pán Strauss, každý deň sa modlím za to, aby ste sa stali naším premiérom." Franz Josef Strauss sa na ňu pozrel a odpovedal: „Vážená dáma, mali by ste sa každý deň modliť za Nemecko, aby nebolo v takej situácii, aby som sa ja musel stať premiérom." V tom momente ma zmrazilo, uvedomil som si, že tento človek je múdry. Vie v akej je situácii, uvedomuje si, že je to veľmi zložitá situácia, ktorá potrebuje osobnosti ako je on. Myslím si, že to bol veľmi charizmatický postoj, ktorým mnohých zaujal.

Z pohľadu teórie charizmy je tento príklad dôkazom, že osobnosť musí byť schopná motivovať ľudí. Charizmatická osoba musí mať schopnosť inšpirovať ostatných. A ak chápeme charizmu versus osobnosť, lebo v podstate sa to spája, môžeme vnímať aj motiváciu versus inšpiráciu.

Dovoľte použiť ďalší typický príklad, ktorý sa často spomína. Martin Luther King. Všetci poznáme vetu, ktorú vyslovil počas volieb, ktoré mnohí pozorne sledovali. „Mám sen. Mám sen. Mám sen." Vyriekol to trikrát za sebou. Upozorňujem, že nepovedal: „Mám strategický plán. Mám strategický plán. Mám strategický plán." Bolo by to smiešne. Mal charizmu a povedal iba: „Mám sen". Prenášam na vás emócie, tým niečo pohnem... V tom je veľmi veľký rozdiel.

Ďalší, ktorý sa zaoberal teóriou charizmy, podľa mňa zaujímavým spôsobom, bol prezident Charles de Gaulle. Napísal knihu Hrana meča – Vers ÍArmée de Métier – The Edge of the Sword, v ktorej opísal tri vlastnosti vodcu. Poukázal na charizmatického človeka, ale aj on bol veľmi charizmatický. Pamätám si na jeho príhovor v roku 1968. Môj otec bol jeho veľkým obdivovateľom a ako malému chlapcovi mi dovolil počúvať jeho príhovor. Charles de Gaulle mal známy príhovor v rozhlase počas revolučných dní roku 1968, keď boli v uliciach Paríža masy ľudí, konali sa

demonštrácie, stavali barikády, zakladali požiare. Bolo tam veľmi rušno a prezident republiky Charles de Gaulle zrazu zmizol a vôbec sa neukazoval. Až na tretí deň, neviem, či to spravil úmyselne, ale až na tretí deň sa ukázal. Prihovoril sa z rozhlasu a jeho vystúpenie vysielali všetky rozhlasové stanice. Mal som vtedy 7 rokov, ale dobre si na to pamätám a jeho prosté slová mi stále znejú v ušiach. Prišiel do rozhlasu a svojím hlbokým hlasom povedal: „Francais, France. Non! Je n'abandonnerai jamais." – „Francúzi! Francúzsko! Nie! Nikdy sa nevzdám!" V momente, keď zaznelo „Nie!" – jediné slovo, bolo po revolúcii. Nespôsobila to iba jeho osobnosť, ale jeho charizma.

V spomínanej knihe opisoval v podstate tri prednosti vodcu – tajomstvo, osobnosť a veľkosť. Aký francúzsky spôsob vyjadrenia osobnosti... Tajomstvo, to znamená, že by sme nemali vedieť všetko o osobnosti. Hovorí sa, že žiadny človek nie je pre svojho komorníka hrdinom. Pretože komorník pozná všetky jeho odtiene, nie je pre neho tajomstvom. Mali by sme však byť tajomstvom pre tých, na ktorých prenášame emócie. Musíme byť osobnosťami, aby sme mohli zámerne a správnym smerom prenášať odkazy. Myslím, že Charles de Gaulle vedel, o čom hovoril. Charles de Gaulle povedal, že aj charizma je výsledkom efektívneho vodcovstva. Podľa mňa je charizma do istej miery niečo, čomu sa dá naučiť a čo môže byť vytvorené. Môže byť zocelená v krízových situáciách, ktoré som spomínal v úvode.

Použijem aj odlišný príklad – Georga Busha staršieho. Raz, keď bola v rozhovore nastolená otázka charizmy osobnosti, múdro povedal, bol veľmi inteligentný, dlho bol šéfom tajnej služby, neskôr prezidentom Spojených štátov amerických: „Viem ustrážiť svoju charizmu." V podstate to znamenalo, dokážem ju zredukovať, dokážem si ju nechať pre seba. Povedal to preto, lebo vedel, že nemá charizmu. Skutočne bol inteligentný, bol osobnosť, ale nemal charizmu. Charizma pravdepodobne pre niekoho, kto pracoval pre tajnú službu, nebola veľmi dobrou a vhodnou vlastnosťou...

Charizmu samozrejme nájdeme aj u osobností z vedeckého prostredia, ktorí zasvätili svoje životy vede. Mám na mysli ľudí, ako napríklad Michael Roerich. Viem si predstaviť, že prežil život naplnený filozofiou, politikou, diplomaciou, maľovaním. Rok čo rok kráčal po stepiach východnej Ázie a v istom štádiu života sa stal ruským veľvyslancom vo Washingtone. Zariadil tam vytvorenie paktu, ktorý je veľmi dôležitou medzinárodnou právnou zmluvou. Roerichov pakt je zmluvou na ochranu kultúrneho dedičstva, ktorú vytvoril na spojenie štátov Latinskej Ameriky. Ak si uvedomíme, že to bol vedec zo stepí východnej Ázie, ktorý sa stal veľvyslancom

vo Washingtone a spravil prvý krok k paktu štátov Latinskej Ameriky, pochopíme, že si to tiež vyžaduje charizmu. Vyžaduje si to presvedčenie. Vyžaduje si to schopnosť prenášať pocity. Podobnou osobnosťou bol aj Richard Feynman a mnoho ďalších.

Ak hovoríme o charizme, nemôžeme obísť náboženské súvislosti. Existujú slová príbuzné charizme, ktoré majú rovnaký základ. Jedným z najdôležitejších podobných slov je podľa mňa slovo „cnosť“, v nemčine „Gnade“. To slovo má rovnaký etymologický koreň ako charizma. Preto, ak hovoríme o cnosti, vraciame sa do minulosti a poukazujeme na hrdinov, ktorí boli cnostní. Pritom je najpravdepodobnejšia cnosť Boh, ktorý nás usmerňuje.

Pri súčasnom pohľade by sa niektorí ľudia, ako napríklad Justin Bieber či Miley Cyrus, nestali podľa nášho hodnotového rebríčka ideálmi. Avšak, ak sa vrátime do minulosti a pozrieme sa na našich hrdinov z histórie, boli ideálmi svätí našej cirkvi, pretože boli cnostnými ľuďmi už počas svojho života. Mali charizmu a ňou obohacovali vonkajší svet. Dnes jestvujú podobní, ku ktorým sa síce my alebo ja ako katolík nemodlím, ale sú nám vzorom. Mali by nám byť vzorom, podľa ktorého sa dokážeme formovať a pretvárať svoj život.

Na záver sa vrátim k prvej definícii charizmy. Najstaršou definíciou, ktorú som našiel, bola definícia niekoho, kto bol takisto úžasný a vplyvný – sociológa Maxa Webera. Jeho definícia charizmy vyšla v roku 1923 po jeho smrti (zomrel roku 1920). Tvrdil v nej, že charizma je určitou vlastnosťou jedinečnej osobnosti. Charizmou oddelil obyčajného človeka, ale zaobchádzal s ňou ako s pochybnosťou o nadprirodzenosti, nadľudskosti či aspoň ako so špecifickou výnimočnou silou charakteru, ktorá nie je dostupná každému, ale má božský pôvod. Na základe toho je osoba považovaná za vodcu. Max Weber teda charizmu jasne spája s vodcovstvom, skutočným, nie vymyslením vodcovstvom.

Som vďačný za možnosť vyjadriť sa k téme osobnosti, aj preto, že úlohou vysokej školy by malo byť vytváranie vodcov a úlohou dneška vytváranie charizmy.

Dr. h. c. Karl Habsburg-Lotrinský
– vnuk posledného rakúskeho cisára, uhorského a českého kráľa
Karla I., prezident rakúskej pobočky Paneurópskej únie

MALOSŤ AKO BRZDA OSOBNOSTÍ

Ivan Hulín

Preplietame sa životom, akoby to bol iba krátky čas prechádzky po tomto svete, ale inokedy čas utrpení, dramatických chvíľ, zúfalstva a možno aj nezmyselnosti. Ľudstvo vyskúšalo už všeličo. Myslíme najrôznejšie usporiadania spolunažívania a organizácie života ľudí. Ak sa náhodou pozriem „do televízora", čo nerobievam často, tak ma pochytí hrôza. Každý hovorí niečo. Iný presviedča druhých o svojej pravde. Všetci sme slobodní, hovoríme, hovoríme a najmä opakujeme, čo sme počuli alebo videli. Sloboda súčasnosti je až natoľko slobodná, že už nikomu na ničom nezáleží. Je to asi dôsledok dvadsaťročného vtĺkania ilúzie slobody do našich hláv. Sloboda nie je bezstarostnosť a ani strata usporiadania, ktoré má o čosi vyššie ciele ako hrubý nezáujem.

V predchádzajúcom režime musel každý pracovať. Teraz vytvárame, no vlastne nie my, ale vláda, tzv. pracovné príležitosti alebo pracovné miesta. Odrazu akoby práca bola iba príležitosťou, možno ani nie zarobiť si, ale iba privyrobiť, utrhnúť si pre život aspoň niečo. Okrem „priemeru" žijú aj tí, ktorí nemajú nedostatok, naopak majú viac ako potrebujú. Niekedy ich ukazujú v televízii a hovoria o nich ako o veľmi úspešných. Nedokážeme robiť analýzu tejto skupiny obyvateľstva. Možno je to oná skupina „slušných ľudí", možno aj múdrych. Toto sú však bez hlbokej analýzy iba voľné konštatovania.

V minulosti sa do všetkého „inkorporovali", dostávali ľudia ochotní prijať pravidlá štátnej ideológie a vykonávať príkazy „z hora". Obyčajne to neboli špecialisti, ani primári interných, či chirurgických oddelení, alebo kliník. Aj napriek všetkému, v minulom režime sa pacient nepýtal na ideologickú, či politickú príslušnosť lekára, ale sa pýtal napríklad – kto v tejto nemocnici najlepšie operuje žlčník. Takto sa hovorilo aj na vysokých zasadaniach. Možno preto sa medicína udržala aj pri predchádzajúcej ideológii

na solídnej úrovni. Možno preto do medicíny nevstúpili v širokom meradle pravidlá oddanosti a príslušnosti k štátnej ideológii. Inde, takmer do celého behu života sa vyššie a vyššie posúvali čím ďalej tým oddanejší, ale v mnohých prípadoch aj čím ďalej tým jednoduchší až celkom jednoduchí. Mali právomoc, postavenie a istú budúcnosť. Pred dvadsiatimi rokmi sme vyzískali slobodu. Jednoduchí, až príliš jednoduchí z minulého režimu sa „postarali o seba", myslíme finančne a majetkom.

Budovanie nového usporiadania vytvorilo „vhodnejšie" podmienky pre tých, ktorí majú finančných prostriedkov nad hranicu ich míňania od mesiaca do mesiaca. Vzniká ilúzia, že sú úspešní, sú podnikateľmi, majú dostatok prostriedkov, a preto sú akceptovaní vyššie a vyššie a vyššie. V minulom režime to boli oddaní a teraz sú to majetní a „oddaní" kapitálu. Nevieme akí sú, či sú múdri, nemúdri a či sú iba podnikateľmi, ktorí podnikajú „na nás" všetko možné a nemožné. Čo ak nie sú odchodní od „oddaných", na ktorých stroskotal minulý režim. Čo ak ten súčasný stroskotá práve pre to isté, že majú veľa spoločného? Možno sú vďaka súčasnej „demokracii" na tom lepšie ako vysokopostavení v minulosti. Možno sa menia iba formy a „podstata ostáva". Ako inak by sa dalo pochopiť, že člen skupiny priateľov, ktorá si pravidelne „chodila zahrať futbal" s tajomníkom mestského výboru štátostrany bol hneď po zmene systému a aj neskôr na veľmi vysokom, skoro prezidentskom poste? Možno to bolí tí, ktorí nepatrili medzi „oddaných", ale dokázali nadbiehať, aby prihrali nielen loptu. Možno informáciu, za ktorú si vyslúžili zápis „do knihy pamätlivosti".

V medicíne existuje veľmi veľa skutočností, ktoré bránia klamstvu a vynachádzaniu časovo výhodných skutočností. Ak niekto zomrie, ťažko by bolo možné kamuflovať, že ešte žije. Ak niekomu amputujú nohu, tak sa to nemôže považovať za aktuálny nedostatok potreby dvoch nôh. Všeobecne v živote teraz je to tak, že sa pomenúvajú javy a veci podľa toho ako to komu vyhovuje. Život sa stáva hrou s falošnými kartami. Možno by nezaškodilo vrátiť sa k štúdiu predstáv slávnych filozofov. Nehovoríme, že Platónova teória ideálneho sveta je aplikovateľná na súčasnosť, ale je príležitosťou pre komparáciu, ktorá v súčasnosti úplne absentuje. Minulá bipolárnosť sveta sa zmenila na rozhodnutia veľkých alebo rozhodnutia Európskej únie. Aj Platón neskôr revidoval svoju teóriu ideálneho sveta. Nepočuli sme však nič o teórii spolunažívania v Európskej únii. Áno, počuli sme o prospešnosti, užitočnosti, výhodnosti všetkých spolu s pravidlami. Napriek tomu, že všetkých zastupujú volení a „vyvolení", vznikajú neželateľné javy až po vrchol krízy. Dohovoriť sa neznamená eliminovať neželané.

Zdá sa nám, ako by sa bez poučenia z múdrosti opakovali stále tie isté chyby. V jednom z mnohých vystúpení Sokrates hovoril, že sa rozhodol hľadať múdrosť u remeselníkov. Naostatok konštatoval, že zistil, že každý remeselník sa dopúšťa rovnakej chyby ako iní odborníci. Ak remeselník „krásne a múdro robí svoje remeslo", tak si myslí, že aj v ostatných veciach je najmúdrejší. Takáto predstava remeselníkov má vplyv na ich postavenie v spoločnosti, ale aj na ich samotné remeslo. V inej situácii Sokrates hovoril, že ani ten, ktorý dokáže nepravdu iného, nie je, alebo nemusí byť múdry. Keby sme sa pokúsili týmto pohľadom nazrieť do súčasnosti, určite by sme videli, že Sokrates by sa nečudoval, že sa nemýlil ani v prvom, ani v druhom prípade. A či sa dokazovanie nepravdy druhého v súčasnosti nehodnotí ako múdrosť? Takýchto a podobných skutočnosti je až toľko, že máme pocit, že sa nezmestia do našej súčasnosti.

Nechceme sa „dovolávať" predstáv ideálneho štátu, ktoré Platón formuloval vo svojom diele Ústava. Ak pripustíme slobodu pre vravnosť, tak sa stotožňujeme s tým, že hovoriť o všetkom môžu všetci, ale rozhodovať by mali iba niektorí. V súčasnosti sme pri rozhodovaní na Slovensku možno najmenšou menšinou. Ak patríme do skupiny vysokoškolských profesorov, tak vidíme, že pri každých voľbách o výsledku rozhodujú „početnejší". Pri existujúcich pravidlách naše rozhodovanie prevýši početne iná menšina, s ktorou má štát veľké problémy. Ich je viac v našom štáte ako vysokoškolských profesorov. Preto si myslíme, že súčasnosť v mnohých oblastiach hráme, predstierame snahy o najlepších rozhodnutiach pred múdrymi rozhodnutiami. Demokraticky si komunita zvolí „vodcov" a neskôr zistí, že sa rozhodla pre tárajov a šašov, ktorí ohnivými rečami osvedčovali svoju múdrosť. Verejné kritériá, vecná komparácia a už osvedčená múdrosť by mohli týmto chybám zabrániť. Aby to bolo možné, museli by sme sa múdro zamýšľať. Teda nie počúvať, pozerať, opakovať, rozprávať, šíriť, trúsiť a vyhlasovať nezmysly. Múdro sa zamýšľať znamená študovať, pozorovať analyzovať a myslieť na všetky následky a dôsledky súčasných rozhodnutí a aj o čosi ďalej ako pre dnešný deň. Keď započujeme „vysokoškolských revolucionárov" spred dvadsiatich rokov, máme pocit, že sa život zastavil. Hovoria, opakujú počuté a najmä vyhlasujú, akoby ešte stále boli na tribúnach a nabádali ľudí pre niečo nové, o čom nemali ani vtedy, ani teraz, zdá sa nijakú predstavu. Akoby ich „pochytil" smútok a ľútosť z toho, že im masy už neprevolávajú na slávu. Vieme, že je ľahšie rúcať ako na ruinách vytvoriť nové, pre úžitok, pre všetkých a nie iba niektorých. Hmatateľný smútok, ľútosť a svetová finančná kríza sa nám vidí pri súčte za všetko ako skoro nič, alebo až priveľa, ale škodlivého a neužitočného.

Ako to vlastne žijeme? Žijeme v hranej a predstieranej demokracii? Ako je vôbec možné, že na vedúce miesta sa dostávajú ľudia, ktorí „na to nemajú“. Ak „majú“, tak ide o predstieranú múdrosť, rozvážnosť, plány a o skrytú schopnosť zakrývať vlastnú malosť, neodbornosť a v pozadí silné väzby na najrôznejších priateľov a poskokov, ktorí „urobia svoje“. Potom sa čudujeme, že tam, kde majú byť osobnosti, sú služobníci a tam, kde majú byť ľudia s nadhľadom, sú mechanoreproduktori názorov iných a tam, kde majú byť múdri, sú múdro prispôsobiví. Na postoch, ktoré vyžadujú schopnosť vidieť ďalej ako do zajtra, sú pisári, ktorí rokujú, vybavujú a vybavujú aj to, čo by mohli urobiť riadni úradníci. Slobodné voľby a výbery niekedy skrývajú predstavy z podzemia primitivizmu, z osobnej túžby získať. Ak nie veľa, tak aspoň post pre najmenšieho, alebo objednávku pre firmu, ktorá poskytne dotáciu inému, ktorý zabezpečí, aby sa ďalší vyštveral o schodík vyššie, lebo jeho príbuzný opraví strechu tomu prvému. Cyklus vybavovania a klamstiev nadobúda obrovské rozmery. Cyklovanie je aj v kruhoch inteligencie. Myslíme inteligencie podľa miesta alebo funkcie, na ktorej títo občania sú. Niekedy ide o deformácie až do tej miery, že spravodlivým odplácajú pravdu nežičlivosťou a neprajnosťou nárokovaného. Niekedy sú to navonok aj ľudia pobožní s vonkajšími prejavmi skromnosti, bohabojnosti a kritickosti voči všetkým, len nie voči sebe. Ach Bože! Čo by sme si priali? Aby sme sa hlboko mýlili, aby nebolo ani slovko pravdy na tom, čo tu píšeme. Ak už pre nič iné, tak preto, že malosť je často hnusná a veľmi odporná.

Malosť pôsobí, nie zriedkavo, ako obrovitá sila, ktorá premôže mnohé v našom živote. Niekedy jej pri rozhodovaní „podľahne“ aj väčšia skupina ľudí. Život nám doprial vyskúšať si to „na ostro“ celkom osobne. Život sa valí ďalej a malosť prekonáva zodpovednosť a aj „zdravý rozum“. Vyššie sa driapu nižší, ktorí by sa nemali, lebo životom a osobnou schopnosťou a profesionalitou to nepreukázali. Možno preukázali „schopnosť v kombinatorike“, hoci nedokázali urobiť požadované ani pre získanie vlastného gradusu. Upozornenia o poklese „titulárnosti“ tam, kde je pravidlom, sa neberú do úvahy. Ide o javy, ktoré tu „nikdy neboli“, neexistovali nikdy od samého začiatku. A je to už skoro sto rokov. Nevidíme, alebo uhýbame? Nevieme, či to nie je aj preto, že vyšším je malosť cudzia až do tej miery, že jej ustupujú, alebo preto, že malí ale „veľkohubí“ zahmlievajú podstatu nadrozmernou vravnosťou bez obsahu až natoľko, že bezobsažnosť „získava“ povrchné znaky užitočnej aktivity. Možno preto po určitom čase nastáva rozčarovanie tých, ktorí pri výbere rozhodovali. Zamyslením, múdrou úvahou, zodpovednosťou pred sebou samým a uvažovaním o následkoch

rozhodnutia nemusíme bojovať proti malosti, ale jej nemusíme aspoň podľahnúť. Vieme, vzoprieť sa malosti by bolo celkom primerané. Možno časom aj to príde.

Existuje veľa foriem malosti. Myslíme malých aj veľkých. Niekedy je malosťou nepriznanie prirodzených skutočností, ktoré nie sú víťazstvom. Býva to aj nezáujem vyjadriť stanovisko ku skutočnosti, ktoré by bolo uznaním, najmä ak niet toho, čím by ju bolo možné prevýšiť. Malosť býva pretavená do „nespochybniteľne správnych" subjektívnych postojov, ktorých správnosť je správna vždy iba podľa ich producentov. Komparácia by bola vhodným meradlom. Obyčajne sa však nepripúšťa a „vynachádzajú" sa vlastné pohľady, vlastné pravdy. Malosť môže mať aj skrytú a uhladenú formu, ktoré nie sú o nič lepšie ako „hrubá" malosť.

Malosť narastá ako popínavá burina. Súčasne, pomaly ale isto sa vytráca zmysel pre spravodlivosť. Skrivodlivé rozhodnutie je nielen obrazom nekorektnosti, ale aj obrazom malosti a podlosti súčasne. Malí „vysokí" výkony predstierajú a ak je to možné, inému ich ukracujú pre vlastný prospech. Nižší v zmysle malosti bývajú neprajní k výkonu rovných a vyšších. Akoby ho závideli pre rozmer a v ocenení vidia iba vlastný prospech aj bez výkonu. Dominuje osobný finančný zisk bez ohľadu na to, že je to hanebné. Ku všetkému sa teraz pridáva závisť a neprajnosť ako súčasti neuveriteľnej malosti. Neprajnosť je aj nepriznanie úspechu alebo výkonu iného. Možno malosť sa potrebuje presadiť znížením veľkosti iných, aby malí neboli až príliš malí. Pri ocenení výkonu vlastný považujú za veľký a výkon iného skoro za nič. Tieto skutočnosti pôsobia deformujúco a vytvárajú vzťahy založené na princípe nadradenosti, alebo schopnosti pôsobiť nepriaznivo v prípade tých, o ktorých si myslia, že im prekážajú v tom, aby boli vyšší. Extenzia malosti je ako malígny proces najmä preto, že sa teraz „obohacuje" nielen o ekonomickú ale aj „človečenskú" nekorektnosť. Pod človečenskou nekorektnosťou si možno predstaviť neúctu voči druhému, alebo chorému. Intelektuál je človek, ktorý trpí pre neprávosť preto, že je takmer bezmocný oproti hrubej nekorektnosti, ktorá ho už sama osebe vo svojej podstate uráža. Ak nekorektnosť okráda, tak je to hrubosť. Najmä ak človek nemá dostatok síl brániť sa. Profesor Žucha by bol na takúto nekorektnosť povedal – je to chrapúnstvo. Už nejde iba o ľudskú závisť. Ide o jej vyššiu formu, ktorou je nenávisť. To, čo sa teraz „vidí", je často sršiaca nenávisť, nie vecná argumentácia, ale živočíšna nenávisť, ktorá sa servíruje nie bez následkov. Deň, čo deň sa z televízora „inkorporuje" do duše človeka, aby ju možno pridával k zložitým životným problémom, s ktorými zápasí každý. Predkladané

dôvody nahrádzajú múdrosť, alebo „zdravý rozum“. Je toho príliš veľa, čo nám prichádza na myseľ, čo by som mohol napísať na tomto mieste. Možno už z napísaného sa nám dostane „patričnej pocty“. Nemohli sme však nenapísať niečo z obrovitej zásoby veľkej malosti z nášho života. Ak nás napísané zaraďuje medzi malých pre kritiku „niektorých veľkých a pritom malých“, hlboko sa ospravedlňujeme.

V súvislosti s výročím spoločenských zmien u nás sa „dávala na známosť“ malosť zo všetkých médií. Pravdou je podľa médií iba to, čo hovoria tí, ktorí možno nemajú to, čo by chceli. Nie snaha o vzájomné pochopenie, nie túžba po niečom zmysluplnom, ale asi iba túžba po moci opantáva mnohých. Sila pravdy je však veľká. Ak sme na strane pravdy, vlastníme múdrosť a máme za sebou statočnosť, tak sa neobávame a netúžime potom, aby sme pravdu dokazovali spochybňovaním druhého. Ak áno, tak potom je to malosť spojená s túžbou „urobiť“ z iného iba negatívneho protivníka. Aj povrchnosť, nedbajstvo a spoliehanie sa na to, že my sme „stratili pamäť“, považujeme za malosť. Alebo, že sme až takí nepamätliví, že by sme nadšenie považovali za jediný „motor revolúcie“ a nie pripravené scenáre? Malosť robí aj z veľkých cieľov skoro nič.

Asi nie je možné určiť presnú hranicu oddeľujúcu malosť od „nemalosti“. Samotné hodnotenie a čas dejov sú tými faktormi, ktoré určitým spôsobom ohraničujú malosť. Vychádzajúc z biologických princípov nepovažujeme malosť za niečo „životu nebezpečné“, aj keď ani to nevylučujeme. Malosť považujeme za jav, ktorý je viac na strane neprospešnosti ako užitočnosti. Nemyslíme si, že by sa mohol, alebo mal „princíp malosti“ zásadným spôsobom eradikovať. Všeobecne malosť môžeme považovať za neželaný negatívny jav. V biologických systémoch sa negatívne javy a najmä negatívne spätné väzby považujú za „motor“ vývinu. Keby sa vytvorili podmienky dovoľujúce prezentáciu námietok proti malosti, bol by to asi vyvážený systém. Myslíme si, že rovnováha je optimálnejším východiskom ako silová eradikácia čohokoľvek, teda aj malosti. Tým neznižujeme podstatu malosti a jej následky.

Možno by sme mohli uvažovať o malosti aj trocha voľnejšie. Problém je možno v tom, že malosť z hľadiska obsahu je fenomén, ktorý nie je asi nášho pôvodu. Možno aj preto sme sa odvážili hanlivo písať o malosti, lebo sa k našej náture nehodí. Celá história nášho ľudu to potvrdzuje. Aj najnovšie archeologické prieskumy na Bratislavskom hrade odhalili mimoriadne dokonalé a obdivuhodné stavby z obdobia pred naším letopočtom, pred Kristom. Okrem stavieb našli „zlatý poklad“, hŕbu zlatých a strieborných

mincí, známych Biatekov. Ani tento nález, ako mnohé iné, neobsahoval paloše, meče, dýky alebo iné zbrane vo veľkom počte. Usudzujúc nielen podľa tohto, neboli naši predkovia výbojní, ale určite boli nielen zruční. Umelecká a technická úroveň Biatekov presvedčivo dokazuje dokonalosť výroby a umelecký jemnocit obyvateľov, čo sa nemohlo vytratiť. Vysoká kultúra a malosť sa nehodia k sebe. Myslíme si, že sa v neďalekej budúcnosti zbavíme malosti nie jej eradikáciou, ale vysokou kultúrou, vzdelanosťou a návratom k tradíciám nášho ľudu.

Bolo to asi pred tridsiatimi rokmi. Vítali sme a sprevádzali početnú delegáciu vysokoškolských profesorov z Číny. Keď sa z Devínskeho brala pozerali na sútok Dunaja a Moravy, uznali, že tento priestor musel byť od nepamäti mimoriadne významným orientačným bodom v Európe. Nemohol to byť „priestor bez obyvateľstva“. Bolo by asi veľmi „malé“ myslieť si, že tieto priestory boli „ľudoprázdne“. Národy sa sťahovali, ale v týchto priestoroch už žili naši predkovia. Geneticky zdôvodňované asi 8 tisíc rokov a podľa archeologických nálezov niekoľko tisícročí. Poznáme najmä hornaté časti Slovenska. Poznáme členitosť hôr a rovín a vieme aj to, že na každej dedine mali ľudia na Slovensku vlastné studne, vodu a všetko potrebné k životu. Dosť poživne po celý rok a aj pôrodnú babu. Toto bolo určujúce pre utváranie povah obyvateľov. Poznáme uvažovanie ľudí na Slovensku a poznáme aj našu chybovosť. Vedeli by sme a mohli by sme písať o našich „dobrých a nedobrých stránkach“. Vieme však, že malosť sa na Slovensku nehodí ani do krčmy. Toto prostredie dokázalo v minulosti mnohorakými spôsobmi eliminovať malosť. To iba teraz sa jej možno dočasne lepšie darí.

Po dosť optimistickom skončení uvažovania o malosti si dovoľujeme ešte uviesť, že existuje aj malosť, ktorá presahuje najnižšiu malosť. Býva to vtedy keď sa malosť mení na tyraniu alebo beštiálnosť. Tyraniu by sme mohli chápať aj ako bezhraničnú nenávisť spojenú s útrapami a potupou druhého. Niekedy sa tyran „zastaví“, keď jeho potupenie iného „dosiahne určitú hranicu“. Beštiálnosť je tyrania a nenávisť, ktorá nepozná hranice a smeruje k zničeniu iného človeka. Toto sú deje, ktoré pripomínajú nielen historici zaoberajúci sa napríklad 2. svetovou vojnou. Aj v súčasnosti je tyrania a beštiálnosť veľkých rozmerov nielen vo vzťahoch, ktoré končievajú vyrovnávaním účtov, alebo likvidáciou, či stratením sa niektorých občanov. „V malom“ existuje tyrania a beštiálnosť skrytá za múrmi bytov, ktoré „obývajú“ súčasní občania štátov, ktoré nie sú vo vojnovom stave. Znášať tyraniu alebo beštiálnosť nie je ľahké. Asi je ešte ťažšie vykoreniť ich. Možno napísané vety nikomu nepomôžu, ale je možné, že by sa mohol

niekto v nenávisti zamyslieť aspoň o malosti ak už nie o tyranii a beštiálnosti. Možno by sme si mali nahovárať, že politických zoskupení na dvoch brehoch sa malosť, tyrania a beštiálnosť netýkajú.

Písanie o malosti, nech by sa ktokoľvek usiloval opuncovať ho, znevážiť, potupiť, nie je prezentáciou názorov. Ani nie je kritikou, či volaním po náprave. V terajšom svete, ktorý je zaplavený, privalený scénami, drámami, krízami svetovými a osobnými, by to bolo smiešne. Nie je to ani komparácia dobrého a zlého, ani očakávanie, že by sa mohlo alebo malo niečo zmeniť. O malosti sme hovorili preto, že sme sa chceli pokúsiť zachytiť obraz súčasnosti, terajšieho sveta a aj nemohúcnosti vzoprieť sa proti neprávosti a malosti. Prejdú roky a mnohí sa budú čudovať, že v ústavne zabezpečenej demokracii bolo možné to, čo bolo. Aj minulosť mala atribúty ľudskosti, solidarity a veľkých cieľov, na ktoré mnohí doplácali. Z nášho života sa vytráca to, čo by sa nemalo. Keby nebolo „pešiakov“, možno by sa „veľkí a záujemcovia“ nemali nad kým vyvyšovať. Pritom nejde o malosť v známom literárnom opise. Máme strach najmä z toho, že názorová malosť sa stáva silou, ktorá produkuje súdržnosť, teda spolčovanie malosti viacerých dohromady. V terajšom svete, ktorý je manipulovaný v každom smere, zaplavený neuveriteľnými drámami, skutočnými situáciami a biedou miliárd ľudí pri bohatstve iných, sú naše vety už vopred anihilované. Neznamenajú celkom nič, nie sú výzvou, ani cieľom. Mali by preto ostať bez následkov, najlepšie chvíľou popri zamyslení o skutočne veľkých osobnostiach súčasnosti.

prof. MUDr. Ivan Hulín, DrSc. – šéfredaktor Bratislavských listov
a bývalý prednosta Ústavu patologickej fyziológie Lekárskej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

NADČASOVÉ HODNOTY HUDBY

Peter Michalica

Na jednej strane je pre mňa česť prispieť do zaujímavej publikácie, na druhej strane to vo mne ako huslistovi vyvoláva veľkú bázeň. Nadviažem na myšlienky Karla von Habsburga, ktoré napísal v súvislosti s osobnosťou Franza Josefa Straussa a pripomeniem ďalšiu zaujímavú osobnosť – Winstona Churchilla, ktorý tiež veľa pil a fajčil. Aj on mal veľmi zlú životosprávu, ale napriek tomu sa dožil nádherného veku. Pri príležitosti jedného z jeho neskorých jubileí, keď sa novinári spýtali, čím to je, že sa pri nesprávnej životospráve v celkom dobrom zdraví dožil pekného veku, povedal: No sport!

Myslím si, že to je takisto jeden z dôkazov, že osobnosť alebo charizma, je celkom jedno ako to nazveme, cez dušu človeka dokáže postaviť do „haptáku“ aj alkohol a zlú životosprávu. Myslím si, že v prípade Franza Josefa Straussa alkohol musel tiež kapitulovať.

Žijeme vo svete, ktorý prevracia mnohé hodnoty. Práve preto je potrebné, aby sa hovorilo o hodnotách, a nielen hovorilo, ale hlavne, aby sa preciťovali nadčasové hodnoty. Popri náboženstve je jedným z významných nadčasových fenoménov ľudstva umenie a čo sa mňa týka – hlavne hudba. Moje publikačné schopnosti možno nebudú na úrovni tých, ktorí prispeli do tejto zaujímavej publikácie, ale dovoľte mi, aby som vysvetlil, prečo sa mnohí hudobníci dosť zle vyjadrujú – písomne i verbálne. Osobitne v dnešnom svete, pre ktorý je racionálne a verbálne vyjadrovanie nesmierne dôležitým faktorom uznania človeka.

Hudobníci, myslím tým predovšetkým interpretov, lebo tí sú mi bytostne najbližší, sú ľudia, ktorí žijú vo svete hudby. Hudba je ich rečou a dovolím si povedať, že cez svoju abstraktnosť je oveľa presnejšia ako verbálna reč. Nepresnosti verbálnej reči prinášajú obrovské zisky napríklad advokátom, ktorí sa dokážu cez slová a paragrafy – ktoré už sami osebe

symbolizujú prekrútenosť – v živote veľmi dobre uplatniť. To súvisí s nedokonalosťou ľudskej verbálnej reči. Stačí spomenúť poučku, ktorú tuším v prvom ročníku práva musia vedieť všetci študenti, že pri troch slovách „omilostiť“, „nemožno“ a „popraviť“, jedno interpunkčné znamienko rozhoduje o živote a smrti človeka. Keď je za slovom „omilostiť“ čiarka, človek je zachránený, keď je čiarka za slovom „nemožno“, tak ho treba zabiť. To je verbálna reč, ale hudba má svoju presnú abstraktnú reč – čo je jej obrovská brána slobody.

Uvediem ešte jednu zaujímavú príhodu, ktorá sa odohrala medzi dvoma svetovými vojnami v Berlíne. Keď doznel Brahmsov husľový koncert v podaní 15 ročného chlapca, chlapec – interpret prišiel do šatne, kde ho čakal muž s rozcuchanými vlasmi, ktorý mu povedal: „Drahý synu, tvoje umenie je väčšmi ako celá moja veda dôkazom božej existencie“. Bol to huslista Jehudi Menuhin a ten druhý Albert Einstein. Veta, ktorú povedal Einstein môže byť mottom, prečo hudobníci – interpreti, aj keď nepôsobia na prvý pohľad uhladene, musia byť osobnosťami schopnými pretavovať posolstvá autorov rôznych epoch.

Podstatou hudby a jej interpretácie sú dva fenomény, na ktoré sa dnes veľmi nemyslí. Napriek všetkým liberálnym slobodám a proklamovaným ideám, dnešná ekonomika a racionálnosť nám veľmi zužujú životný časopriestor. A práve preto je sloboda umenia veľmi dôležitá, samozrejme okrem náboženskej slobody.

Tieto dve dimenzie nášho bytia sa stretávajú v zaujímavom úkaze, ktorý obrazne nazývam iracionalitou. Iracionalita je niečo, čo je akoby tajným nervom medzi barbarstvom prírody a božou dokonalosťou. Tento tajný nerv funguje zákonite, nutne a sebazáchovne, môže i nemusí prejsť cez človeka. Umenie sa ho však musí dotýkať. Umenie musí mať blahoslavenstvo, ktoré cez tento nerv hodnotí racionálnymi kritériami. Hudba ako najabstraktnejšia z umení z tohto čerpá, rovnako ako náboženstvo. Náboženstvá nemajú dnes konjunktúru, ale práve naopak snažia sa racionálne vysvetliť iracionálne veci.

Umenie to našťastie nemusí vysvetľovať. Zem má stratosféru, ale podľa mojej terminológie, jeden z najvýznamnejších obalov našej planéty je obal súvislostí. Je to veľmi prazvláštna pavučina, bez ktorej by umenie ani zďaleka nemohlo byť nadčasové. Ak si uvedomíme, že interpret sa musí zaoberať takýmito vecami, je jasné, že na tie bežné, verbálne elementy mu talent už nestačí.

V tejto súvislosti si musíme uvedomiť, čo všetko znamená vytvorenie osobnosti – nahromadenie špeciálnej mentálnej energie. Umenie bez mentálnej

energie – osobnosti nemôže existovať. Znovu sa sústredím na interpretov, lebo nie som skladateľ, pritom napríklad výtvarníci, skladatelia, spisovatelia majú k sebe omnoho bližšie. My interpreti sme niečím veľmi špeciálni, máme isté paralely s herectvom, ale dokážem, že nie celkom vo všetkom. Interpret sa musí predrať spleťou ciest, ktoré ho dovedú na tvár otvoreného miesta. Dostane do rúk text autora – mŕtvy zápis, veľa ráz spred viacerých stáročí. Interpret musí byť schopný urobiť zmŕtvychvstanie toho notového záznamu. Musí tento záznam, umelecké dielo vrátiť do života, je teda akýmsi strojom času.

Umelecké dielo sa dostáva zrazu do iných polôh, zrazu je obklopené nielen interpretom, ale aj poslucháčom. Vieme totiž, že ten závažný, výrazný trojuholník: autor – interpret – poslucháč, nemôže existovať bez žiadnej z troch strán. Interpret musí byť vyzbrojený senzorickou schopnosťou vnímať obaly súvislostí, aby si mohol dovoliť, samozrejme cez mieru svojej osobnosti, menší alebo väčší ponor do istých modifikácií záznamu diela. Nemyslím tým, aby menil noty, ale význam záznamu – práve vďaka slobode hudby, ktorá má tisíc rozdielnych ciest k tomu istému cieľu.

Predstavte si, že by herec mal napísané, v akom rýchlom tempe, v akej dynamike má interpretovať dané dielo, kedy smie stíšiť, kedy smie zvýšiť dynamiku svojho hlasu. Pravdepodobne by mal pocit, že je nesmierne obmedzovaný. My hudobníci žijeme od začiatku v tom, a je to veľmi dobre, lebo čím viac takýchto obmedzení, tým je vyššia a väčšia úroveň slobody, ktorú dosiahneme. Tvrdím, že všetky tieto ohraničujúce záležitosti, dynamické značky, rytmus a podobné veci, sú len dopravné značky, ktoré vedú na ceste za absolútnou slobodou.

Herec, ktorý je na prvý pohľad omnoho slobodnejší ako interpret, lebo môže hovoriť tempom akým chce a veci podať aj trošku ináč ako sú napísané, je limitovaný konkrétnosťou slov. My hudobníci abstraktnosťou hudby máme celkom inú slobodu. Práve preto si myslím, že hudba je nielen nadčasová, ale je schopná oveľa lepšie obsiahnuť jednotlivé plochy zemegule. To, že je abstraktná, znamená, že nemusí byť prekladaná. Hovorí sa, že na počiatku bolo slovo. Ja tvrdím, že spievané.

A čo sa týka charizmy interpreta, tam existuje aj niečo ako magnetizmus, ale to je podružné. Použijem príklad v pejoratívnom zmysle, magnetizmus môže vyvolať aj pekná blondínka na ulici. Nevie síce, čo je to charizma alebo magnetizmus, ale muži sa za ňou obrátia. Magnetizmus patrí k umeniu a dokonca má vynikajúce osvetové schopnosti. Môj vzácny, drahý kolega Václav Hudeček, keď bol tínedžerom, teda ešte osobnostne

nebol tým čím je dnes – skutočne veľmi zaujímavá osobnosť, bol, ako sa na Žitnom ostrove hovorí, „hezoun“. Pritiahol si na svoju stranu tisíce fanúšičiek, ktoré si vďaka jeho výzoru, ale aj vďaka tomu, že dokázal vynikajúco hrať, kupovali *Mendelssohnov koncert*, či nahrávky Mozarta. V živote by možno neprišli do kontaktu s takouto hudbou, ale kvôli Hudečkovi áno.

Práve takýmto magnetizmom, charizmou kompilovanou s osobnosťou sa niečo podobné môže stať aj tomu, kto si myslí, že je znalý veci – ako sa to stalo mne. Ako vysokoškolák som bol v Londýne na súťaži a navštívil som vystúpenie už spomínaného Jehudi Menuhina, ktorý hral *Brahmsov koncert*. Presvedčený som, že ako pätnásťročný ho hral technicky lepšie, ale tá duša, tá osobnosť čo prišla vtedy na pódium vo Festival Hall, mi pripadala obrovská. Po vystúpení som si išiel k nemu pre autogram a zistil som, že je dosť nízky, čo som si vôbec neuvedomoval. Neviem, ako je možné dosiahnuť až taký, povedal by som, hypnotický element pri aktívnom predvádzaní umeleckého diela.

Ďalší príklad – geniálny Rostropovič. Počas postgraduálneho štúdia na Čajkovského konzervatóriu v Moskve som bol na mnohých koncertoch, okrem iného na jednom, kde Rostropovič hral s orchestrom rokokové variácie Čajkovského. Nevedel som si vysvetliť, ako môže niekto hrať naživo tak technicky dokonale, bez zaškrabnutia. Nechcelo sa mi veriť, že je vôbec možné hrať tak bezchybne. Na druhý deň som v rádiu počúval záznam z toho koncertu a postrehol som viacero maličkých chybičiek, ktoré tam Rostropovič urobil.To je nádherné, to je to božské, to je to krásne, že naša dokonalosť môže byť zakrytá veľkým zážitkom. Takým, že keď sú základné hodnotové parametre veľmi správne hierarchicky usporiadané, malé zaškrabnutia sú nepodstatné. V tom je posolstvo umenia, ale to je aj dnešná chyba v prijímaní umenia a hudby. Dnešná racionálna doba to iracionálne, to duchovné, to posolstvo, tú „message“ nedokáže pochopiť. Hudba sa vníma predovšetkým cez jej emocionálnu, estetickú, obrazotvornú stránku, ale to podstatné – nadčasové, to posolstvo tam pochopiteľne chýba. Korunou všetkého je, že v amerických novinách hudba, vážna hudba – umenie je vždy v kolónke „enterteinment“.

V súvislosti so štúdiom diela – s tým znovuzrodením autorovho mŕtveho zápisu – sa človek cez vlastné zážitky zrazu môže dostať do kontaktu s identickým pretavením zážitku, a potom má pocit deja vu, že to už pozná.

Uvediem ešte jeden príklad, keď som prvýkrát v živote počul slávnu, veľmi sladkú Massenetovu Meditáciu, povedal som si: Bože, veď toto už dávno poznám. Proste sú isté typy vlnenia, ktoré v danej situácii na človeka

prídu, s tým sa umenie hrá, ale bez osobnostného základu je to pochopiteľne veľmi ťažko.

Vrátim sa ešte k zázračnému dieťaťu Menuhinovi. V zrelom veku začal mať problémy, pretože nikdy necvičil stupnice, etudy a podobné veci. Starnúce svalstvo, kĺby, platničky (ktoré prestávajú byť vyživované v 26 roku života) mu zrazu začali zlyhávať, a preto sa dal na jogu. Viem z jeho rozprávania, že sa začal zaoberať princípmi vecí, nad ktorými nikdy predtým ako zázračné dieťa nemusel rozmýšľať. Stal sa geniálnym pedagógom, lebo zrazu si uvedomil, čo všetko musí urobiť, aby mohol znova hrať na približne rovnakej úrovni. Už sa mu to potom síce nikdy nepodarilo, ale veľduchom bol stále.

Pristavím sa teda pri osobnosti hudobníka ako pedagóga. Zázračné deti alebo od prírody obdarení interpreti často nie sú dobrými pedagógmi. Všetko im je jasné, všetko im ide samo od seba, ale nedokážu študentovi vysvetliť samozrejmé veci. A študent má problém s každou maličkosťou. Naopak tí, ktorí sa k profesijným výsledkom dopracovali cez pot tváre a vo veľmi tvrdých pracovných podmienkach, sú vynikajúci pedagógovia.

Spomeniem Laca Kupkoviča – nesmierne komunikatívneho človeka, fantastického skladateľa, ktorý mi raz povedal: „Vieš, mal som možnosť ísť do Hessische Rundfunk za hudobného redaktora, ale neprijal som to, lebo som sa bál, že nepochopím, prečo by aj iné skladby mali byť vo vysielaní, okrem mojich vlastných“. To sú veci, ktoré s osobnosťami súvisia, a preto sú často tie najväčšie osobnosti najautoritatívnejšie. Zažil som Wolfganga Schneiderhana – geniálneho huslistu, nesmierne rigidného, nesmierne autoritatívneho. Huslista Henryk Szeryng nebol profesor, ale bol veľkorysý, pružnejší v chápaní študentských problémov a dokázal najdynamickejšie obohatiť ostatných.

David Oistrach nebol zázračné dieťa, aj keď bol talentovaný, ale veľmi ťažkou prácou sa dopracoval k svojim výsledkom. Oistrach bol vynikajúci pedagóg, ale mal smolu, že študenti ho zbožňovali až tak, že sa ho snažili napodobňovať. Výborne učil, ale produkoval svoje kópie, jeho žiaci boli ako matriošky – s výnimkou Gidona Kremera, ktorý sa uberal úplne iným smerom. Veľkým nebezpečenstvom osobností je, že epigóni človeka sa stanú jeho kópiou. A potom sa aj hodnota výsledkov po smrti človeka zrazu rozplynie spolu so slávou jeho pedagogických potomkov.

Myslím si, že v hudbe sú aj ďalšie veci, ktoré sú povšimnutiahodné. Osobnosť a vzdelanie sa obyčajne dávajú do istých súvislostí, ale v hudbe to nie je až také potrebné. Napríklad Edita Grúberová začala svoju profesionálnu kariéru so skončeným konzervatoriálnym vzdelaním, nemala žiadnu vysokú školu. Peter Dvorský to isté. Ján Berky Mrenica starší bol mimoriadne

charizmatický človek, ktorému bol hudobný talent daný od Boha. Bol osobnosťou, dôkazom naozaj všetkých súvislostí, ktoré som spomínal.

Počas môjho turné v Indii som koncertoval v New Dillí. Na každom koncerte v zahraničí sa snažím zaradiť do programu aj skladby súčasných slovenských skladateľov – teda skladateľov 20. storočia. Po predchádzajúcich skúsenostiach som do programu zaradil Bachovu *Čakonu*, pomerne zdĺhavých 16 minút, čo Indom vyhovuje. Zaradil som tam aj *Canto di speranza* – spev nádeje od Jozefa Malovca, skladbu, ktorá na Slovensku nemala veľký ohlas, lebo je ťahavá a pre Slovákov trošku nudná. Avšak vedel som, že pre Indov to bude akurát. Tak sa aj stalo. Dohral som, zaznel potlesk a chcel som pokračovať *Brahmsovou sonátou*. Zrazu v treťom rade vstal jeden starý Ind s bielymi dlhými vlasmi proroka, ktorý sa potreboval podeliť o svoje dojmy zo skladby s publikom. Povedal, že mozog alebo tvorivé centrum skladateľa, bolo len akousi retranslačnou stanicou, ktorá prijala signály z vesmíru, posolstvo, ktoré tónmi chce alebo má povinnosť posúvať ľudstvo. Zaujímavé bolo, že ten človek nevedel, že to bola prvá skladba, ktorú Malovec napísal po tom, ako prežil klinickú smrť. Myslím si, že tieto okolnosti nie sú náhodné a hovorí to o spomínanom tajnom nerve, ale aj o tom, obrazne povedané, že prístroj, či už televízny alebo iný je schopný cez množstvo staníc dávať programy v rôznych jazykoch bez toho, aby súčiastky rozumeli čo len jedinej reči.

Otázne je, či práve ten trojuholník autor – interpret – poslucháč, tak ako mnohé trojuholníky, nemá v strede nejaké božie oko. Či práve to božie oko nespôsobuje, že interpret môže byť niečo ako špiritista, ktorému duch diktuje texty, ktorým nerozumie. Stáva sa sprostredkovateľom a chémia toho diania (bez poslucháča by chémie nebolo) spôsobí, že interpret si ani nemusí byť vedomý mnohých vecí.

To posúva umenie a hudbu ešte do vyšších rovín slobody, ktoré sú inde ťažko dosiahnuteľné. Až tam, kde sa napríklad aj pokora – dnešný svet ju chápe ako niečo submisívne a netrendové – dostáva medzi najvyššie stupne ľudskej slobody. A práve preto si myslím, že stará kniha má pravdu, že človek bol naozaj stvorený na obraz boží.

prof. Mgr. art. Peter Michalica, ArtD.
– husľový virtuóz, Hudobná fakulta Janáčkovej akadémie múzických umení v Brne

O PRESILE SLOV

Marián Pauer

Je také zvláštne slovo. Redundancia. Z latinčiny si ho osvojili Angličania a v polovici minulého storočia sa udomácnilo aj v našej zemepisnej šírke. V encyklopedickom slovníku sa redundancia uvádza ako ekvivalent nadbytočnosti. Označuje väčšie množstvo dát, ako je nevyhnutné pre prenos informácie, vzhľadom k stratám v informačnom kanáli. V súčasnosti sa usalašilo takmer vo všetkých médiách, beztrestne okupuje už aj každodennú komunikáciu. Žijeme nielen dobu digitalizácie, ale aj presily slov na úkor faktov. Vezmime si len také frekventované slovo legenda. Ak súčasný trend bude pokračovať, onedlho bude viac legiend ako Slovákov.

Nedávno som pripravoval výstavu dvoch výnimočných fotografov. Nášho a zahraničného. Výstavu by som bol mohol nazvať Dve legendy. Lenže narazil som na problém: náš fotograf už nie je medzi živými, zahraničný rezolútne odmietol pomenovanie legenda, kým žije, kým jeho tvorba ešte nie je definitívne ukončená. Uvedomil som si, že veľkí ľudia nepotrebujú veľké prirovnania a rešpektoval som jeho želanie.

Temer pred desiatimi rokmi sme organizovali výstavu, ktorej som dal názov *Obrazopis sveta*. Tak ako je dejepis opis historických dejov, zemepis opis zemí, prečo by nemohol byť aj obrazopis obrazový opis sveta. Vytvoril ho človek, ktorý sa rozprával s hviezdami, s udivením sa noril do vesmíru a snažil sa v ňom určiť súradnice svojej duše. Diplomat, politik, generál francúzskej a dnes už in memoriam aj slovenskej armády, hvezdár Milan Rastislav Štefánik. Vďaka spomínanej výstave mu možno pridať ďalší prívlastok: fotograf. Námetová i žánrová pestrosť a šírka jeho fotografickej pozostalosti je impozantná. Štefánik objektívmi svojich fotoaparátov viedol spontánny dialóg s dejinami. Zachytil ich vo chvíľach všedných i slávnostných. Hoci s fotoaparátom pochodil celý svet, nezachoval sa ani jediný jeho záber zo Slovenska alebo Čiech. Doma jeho myseľ zrejme zamestnávali dôležitejšie

a naliehavejšie záležitosti. A možno nefotografoval aj preto, že domov vlastne všetci vidia a poznajú. Prinášať obrazy z končín, kam sa obyčajný smrteľník sotva dostane, malo zmysel. Snímkami vzdialených krajín rozširoval obzor.

Čílska spisovateľka Isabell Allendeová v *Sépiovom portréte* napísala, že „svetlo je jazyk fotografie, duša sveta. Neexistuje svetlo bez tieňa, tak ako neexistuje šťastie bez bolesti." Štefánik nemal vo svojom živote núdzu o šťastie. Škoda, že v rozhodujúcich chvíľach sa mu úplne obrátilo chrbtom. Možno aj preto tak citlivo vnímal svetlo a niekde ďaleko na horizonte, a možno ešte ďalej, kam ani oko nedovidí, kde súvislosti možno cítiť iba srdcom, objavoval dušu sveta.

„Kreslo, ovocie v konzerve, nezávadná voda a fotografia sú veľké vymoženosti civilizácie," napísal raz významný český džezový kritik Lubomír Dorůžka. Svoje tvrdenie zdôvodnil tým, že spríjemňujú život a poskytujú ušľachtilú zábavu. Často podrobujem tento citát skúške času. A predstavte si, odoláva. O tom, že pohodlné kreslo spríjemňuje život, azda nemusím presviedčať nikoho. Ovocie v konzerve bývalo v časoch minulých osvedčenou náhradou čerstvého ovocia. Môže ňou byť aj teraz. Bez jedla človek vydrží dlho, bez vody, najmä nezávadnej, už oveľa menej. Zostáva ešte fotografia. Čas by bol bez nej ochudobnený o jeden rozmer svojho obrazu. Bola by len prítomnosť, minulosť by sa stratila v nedohľadne. V tom je prapôvodný zmysel fotografie – zastaviť čas. Dozaista však môže byť aj ušľachtilou zábavou. Možno takto chápal fotografiu aj náš, postavou síce nevysoký, a predsa veľký človek.

Je o ňom známe, že si písal denník. V apríli 1910, počas plavby Tichým oceánom zo San Francisca na Tahiti, si doňho zapísal myšlienku, ktorú kládol na srdce v liste svojim rodákom: „Kultúra, vedecké poznanie a umelecké dielo, to sú jediné zbrane, akými sa môžu Slováci trvalo obrniť proti násiliu a nadvláde, proti lži a bezpráviu. Len vzdelaním a vedou môžu preniknúť do sveta, stať sa občanmi Európy!"

V lete 2004 sa Slovensko stalo členom Európskej únie. Prihlásili sme sa už k takým i onakým posolstvám. V návale iných, určite dôležitých, povinností sme však akosi pozabudli na Štefánikov odkaz. Platný a aktuálny aj dnes, po viac ako storočí. Cez jeho prizmu by sme mali vážiť slová, viac premýšľať o legendách, ako ich predčasne, umelo vyrábať.

Zahmlievajú nám zrak, takže potom nedovidíme na pravdu.

doc. h. PhDr. Marián Pauer
– odborný asistent Ústavu mediálnych produkcií
Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

PREČO MÁ SLOVENSKO MÁLO OSOBNOSTÍ?

Rudolf Schuster

Počas môjho pôsobenia v prezidentskom úrade, uvedomujúc si, že sa na Slovensku ťažko vieme dohodnúť, koho považovať za osobnosť a koho nie, pokúsil som sa vyburcovať širokú verejnosť, aby prejavila svoju náklonnosť či podporu trom nežijúcim slovenským osobnostiam. Úmyselne som si vybral osobnosti z rôzneho historického politicko-spoločenského obdobia, aby si každý mohol slobodne vybrať a vyjadriť tak svoj názor a postoj: Ľudovíta Štúra, Milana Rastislava Štefánika a Alexandra Dubčeka. Mal som v úmysle zvýšiť záujem verejnosti a médií o tieto historicky významné osobnosti Slovenska a vyvolať diskusiu na zjednotenie názorov na ne. Ako dobre vieme, zatiaľ sme sa na iných nevedeli dohodnúť. Preto som sa, ako prvý prezident zvolený priamo občanmi, rozhodol zaviesť tradíciu, každý rok pri tejto príležitosti slávnostným spôsobom prejaviť prezidentskú úctu týmto trom slovenským osobnostiam.

V deň svojej inaugurácie som v sprievode vojenskej hudby a prezidentskej čestnej stráže položil veniec na hrob Milana Rastislava Štefánika na Bradle, na hrob Ľudovíta Štúra v Modre a na hrob Alexandra Dubčeka na cintoríne v Slávičom údolí v Bratislave. Kým prvý rok sa o tom zmienili médiá a zúčastnilo sa aj dosť ľudí, ďalšie štyri roky, kým som bol vo funkcii prezidenta, táto udalosť prešla v tichosti, bez toho, aby o tom ľudia vedeli alebo sa o to zaujímali. Otvorene povedané, môj zámer, aby sme sa konečne zjednotili na našich historických osobnostiach, ktoré nám zanechali svoje nezmazateľné odkazy, sa nesplnil.

Dlho som premýšľal, prečo sa mi tento zámer nevydaril. Je to preto, že médiá venujú takýmto udalostiam málo priestoru alebo je to tým, že ani

v škole nepripravujeme dostatočne správne našu mladú generáciu, pokiaľ ide o dokonalé poznanie našej histórie a osobností, ktoré ju pomáhali tvoriť? Pozrime sa k našim južným či severným susedom, alebo aj na západ. Maďari, Poliaci, Česi, všetci sú hrdí na svoje osobnosti a šíria ich meno po celom svete, stavajú im pamätníky, odhaľujú pamätné tabule. Ich osobnosti tvoria súčasť učebníc.

Konkrétny príklad by som mohol uviesť z Košíc. Ako vieme, Košice boli vždy multikultúrnym mestom, kde príkladne spolupracujú cirkvi a náboženské spoločnosti, kde menšiny nažívajú svorne medzi sebou. Ktorým osobnostiam postavili pamätníky v novodobej histórii mesta? Šándorovi Máraiovi a Júliusovi Jakobymu, príslušníkom maďarskej menšiny. Áno, sú to osobnosti Košíc, ktoré si to zaslúžia. Prvý ako známy spisovateľ, druhý ako významný výtvarník. Kedysi stála v Košiciach socha Milana Rastislava Štefánika. Odstránili ju počas vlády komunistov. Po revolúcii, v rokoch 1995 – 1996, keď som bol druhýkrát zvolený za primátora Košíc, sme pripravili novú sochu. Najprv sme sa nevedeli dohodnúť, kde má stáť, potom padlo rozhodnutie, že bude stáť v parku za Kaplnkou sv. Michala. Pred realizáciou však zomrel autor sochy a nemal ju kto dokončiť. A tak sochu Milana Rastislava Štefánika stále v Košiciach nemáme.

Spomeňme si aj na realizáciu sochy Svätopluka na Bratislavskom hrade, koľko polemík vyvolalo jej umiestnenie. Najprv nám prekážal samotný autor Ján Kulich, hoci podľa môjho názoru, je to jeden z našich najlepších sochárov. Potom samotná umelecká podoba diela. Jednoducho, hľadali sa chyby, ako túto sochu spochybniť, len preto, že Ján Kulich bol komunista, národný umelec, rektor Vysokej školy výtvarných umení. Mal mnoho umeleckých objednávok počas vlády komunistov. A to sa dnes neodpúšťa. Azda sa v budúcnosti bude umelecká tvorba posudzovať podľa toho, či umelec bol alebo nebol komunista a nie podľa toho, aké umelecké dielo zanechal budúcim generáciám a aké medzinárodné uznanie dosiahol? V príkladoch, pozitívnych či negatívnych, ako si ctíme či nectíme naše osobnosti, by sme mohli pokračovať.

Na Slovensku ako keby v poslednom období rozkvitla závisť, čo je spôsobené vznikom veľkých rozdielov medzi novou vrstvou bohatých a široko rozvetvenou vrstvou chudobných. Ak ľudia dnes závidia tým, ktorí nadobudli veľké majetky nečestným a nezákonným spôsobom, je to namieste. Horšie sa táto vlastnosť prejavuje, ak závidíme aj tým, ktorí sa stali osobnosťami svojou poctivou prácou a múdrosťou.

Lenže, povedzme si úprimne, podľa akých kritérií dnes posudzujeme, koho považujeme za osobnosť. Sú to ľudia, ktorí vytvárajú svoj imidž podľa médií, podľa množstva peňazí, aké rozdeľujú na rôzne humánne ciele či charitu. Samozrejme, bez patričnej kontroly, koľko zo získaných finančných prostriedkov sa skutočne nakoniec použije na ten cieľ a účel, na ktorý boli pridelené. A tak sa dnes na Slovensku stávajú osobnosťami ľudia, ktorí v medzinárodnom meradle neznamenajú nič. A po krátkom čase sa na ne zabudne, aby ich na „osobnostnom nebi" mohli opäť na krátky čas vystriedať ďalšie „rýchlo vyrobené".

Ako sa môžeme denne presviedčať, tento mechanizmus na „výrobu slovenských osobností" funguje podľa nepísaných pravidiel presne. Chyba je iba v tom, že sa tieto osobnosti nikdy nepresadia v medzinárodnom meradle. A načo by aj, veď im stačí kraľovať na slovenskom „osobnostnom" nebi. A preto skutočné osobnosti s medzinárodným uznaním nevznikajú doma, ale v zahraničí.

Aká irónia! Šťastní to ľudia, ktorí vedia včas odísť z domova, aby sa stali skutočnými osobnosťami Slovenska!

Dr. h. c. Ing. Rudolf Schuster, CSc.
– prezident Slovenskej republiky v rokoch 1999 – 2004

JE PRÁVNICKÁ OSOBA OSOBNOSŤOU?

Ján Svák

Pripadla mi veľká česť prispieť krátkou úvahou do publikácie s trošku provokatívnym, ale nesmierne imaginatívnym obsahom, ktorý je vtesnený do otázky: kto je osobnosťou. Táto česť mi však nepripadla ani tak z dôvodu môjho zaradenia medzi osobnosti, ako skôr preto, že som dočasnou tvárou Paneurópskej vysokej školy, čo mi nevdojak prinieslo na myseľ otázku, či názov publikácie by nemal byť: kto, čo je osobnosťou. Je to len človek z mäsa, krvi a kostí alebo aj nejaká virtuálna realita?

Nemyslím teraz virtuálnu osobu pohybujúcu sa vo virtuálnom svete internetu, v ktorom ja budem doživotným, ale dobrovoľným bezdomovcom. Skôr myslím právnickú osobu pohybujúcu sa suverénne v našom svete. Do súčasnej podoby sme ju vytvarovali my právnici, vďaka ideám antických filozofov, z ktorých podstatná časť bola aj štátovedcami a vďaka praktickým rímskym právnikom. Jej ťaženie po svete neotvorila Veľká francúzska revolúcia a tak jej heslá *Liberté, egalité a franternité* sa na ňu vzťahovali dávno predtým a v súčasnosti ešte vo väčšom rozsahu ako na fyzické osoby. Veď bratstvo nemusí byť len pokrvné. Bez toho, aby sa winetuovsky spájali kvapôčkami krvi generujú sa z jednej právnickej osoby tisíce ďalších a to nielen v bočnom rade, ale aj priamom a tak vznikajú nové dcéry veľkých firiem, niekedy akoby z cudzoložstva, pri ktorom otec je hnaný túžbou vytunelovať svoju matku. Z ľudského sveta im prepožičiavame takéto označenia a neprekvapuje, že v cirkevnom zákone č. 6/96 je matkocirkev ako aj dcérocirkev.

S rovnosťou je to ešte voľnejšie. Nielenže právnické osoby sú si rovné, ale suverénne sa pohybujú aj v derivátoch rovnosti a „rovnejskosti“. Na tom je založené celé kartelové či protimonopolné právo, ktoré stále ťahá za kratší koniec s globálnosťou. A o slobode ani nehovoriac. Je ľahšie zaplatiť clo ako získať víza a v Číne skôr založíte obchodnú spoločnosť ako získate občianstvo.

Voľný pohyb kapitálu vytvoril megaštát zvaný Európska únia. A čo je to Európska únia? Ani presne nevieme. Tvári sa ako mačka, chodí a kváka ako kačka, ale federácia to nie je. Ochrana jej cti je však väčšia ako ochrana fyzickej osoby. Hanobenie štátu je väčší zločin ako ohováranie človeka. Navyše známe gesto s prostredníkom nasmerované proti štátnej zástave je minimálne prečinom a keď to urobí futbalista smerom k tisícom divákov, tak je potrestaný akurát piskotom.

A to sme len pri ochrane cti trestným právom. Porušenie občianskoprávnej cti sa spravidla spája s finančnou satisfakciou. Porušenie dobrého mena človeka má stonásobne menšiu cenu ako porušenie dobrého mena firmy. Ale nie všetko nás ľudí len robí menejcennými s právnickými osobami. Niekedy ľudom prídu právnické osoby vhod. Napríklad, keď potrebujú zakryť trestnú činnosť. Na Slovensku sa už minimálne desať rokov hovorí o trestnej zodpovednosti právnických osôb a štyri vlády to mali vo svojom volebnom programe, vrátane súčasnej. Na druhej strane právnická osoba je aj zdrojom našej národnej hrdosti. Vďaka tomu, že Nobelovu cenu získavajú najväčšie osobnosti sveta vo svojej oblasti, mohli sa stať naši traja spoluobčania (priznávam, že ani len netuším ako sa volajú) ďalšími slovenskými nositeľmi Nobelovej ceny za mier.

Dokonca aj inak konzervatívny politik Ján Čarnogurský pri otváraní stálej expozície rodu Habsburgovcov na Paneurópskej vysokej škole v Bratislave pripomenul, že v roku 2000 na otázku, kto bol najväčšou osobnosťou druhého tisícročia na svete, odpovedal, že Habsburgovci. A práve jeden z nich napísal do tejto knihy o charizme. O charizme, ktorá sa nedá kúpiť a nemôže ju získať žiadna osoba. Charizma ako súčasť definície osobnosti, ktorú sa pokúšame generovať. Želám nielen sebe, aby sa našlo ešte viacej takýchto znakov, aby sme žili aj naďalej v reálnom a nie virtuálnom svete, kde žiaľ už najmladšia generácia trávi väčšinu svojho času.

prof. JUDr. Ján Svák, DrSc.
– rektor Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

AKÁ JE SKUTOČNÁ, PRAVÁ BOŽSKOSŤ, OSOBNOSŤ?

Božidara Turzonová

Táto publikácia si kladie za cieľ podnietiť diskusiu o osobnosti z viacerých aspektov. Z aspektu psychologického, filozofického, spoločensko-sociálneho a podobne. Už v tomto kontexte je moja pozícia medzi prispievateľmi značne odlišná. Vzhľadom na moju profesiu sa pojmom osobnosť zaoberám z hľadiska interpretačného, kreatívneho, pričom nejde o osobnosti reálne, ale mnou vytvárané, zostrojené. Počas vyše päťdesiatročnej hereckej praxe a po mojich integrovaných skúsenostiach, mi profesionálny osud nadelil pomerne dostatok príležitostí pracovať na dramatických postavách. Bolo sa pritom treba konfrontovať s pojmom osobnosť, ktorú dramatik alebo scenárista napísal. Neraz to boli dokonca postavy, ktoré autor napísal na základe toho, že bol inšpirovaný autentickými osobnosťami.

Takými boli napríklad Sarah Bernhardtová, jedna z najväčších európskych herečiek na prelome 19. a 20. storočia, v hre *Memory, posledné leto Sary Bernhardtovej*, alebo spisovateľka Karolína Světlá, zakladateľka realistického románu v 19. storočí (bola súputničkou Boženy Němcovej) vo filme *Příběh lásky a cti*, alebo neobyčajne slávna sopranistka svetového významu Ema Destinová vo filme *Božská Ema*. Postavy týchto žien boli napísané ako postavy silných, inteligentných, kreatívnych umelkýň, osobností s veľkým srdcom a mužskými charakterovými cnosťami. Mojou profesionálnou úlohou bolo z týchto postáv vytvoriť živé, presvedčivé, vierohodné bytosti, interpretovať ich cez zvláštny interpretačný hermeneutický vzťah, kedy herec vniká do textu, rozkrýva ho a paralelne text preniká do herca za predpokladu, že sa hercovi podarí objaviť, zachytiť, odkryť zmysel, logos, tejto postavy.

Vtedy postava začne v ňom ožívať, herec sa s ňou identifikuje, zapracováva ju do seba, integruje sa s ňou, stáva sa ňou, potláča svoje civilné ja a je pripravený účinkovať. Účinok býva spravidla dosiahnutý, ak spôsobí zážitok u percipienta, u prijímateľa, u diváka. Pracovať, kreovať postavu – nota bene osobnosť – býva úmorná práca na svojej premene vnútornej i vonkajšej, kedy treba prekonávať vlastný, prirodzený materiál a predrať sa k novej mentalite a k novému ja, v našom prípade ja – osobnosť.

Svojho času som musela pracovať na spomínanej titulnej filmovej úlohe, ktorá dokonca mala pri svojom mene atribút „božská" – *Božská Ema*. Scenár napísal doktor Zdeněk Mahler, bola to fantázia na motívy zo života autentickej svetoznámej opernej divy Emy Destinovej, vlastným menom Kittlovej. Umelkyňa bola mimoriadne obľúbená, populárna nielen v Európe, ale predovšetkým v Spojených štátoch amerických. Mala uhrančivo krásny hlas, bola talentovaná, inteligentná, bohatá, zároveň svojská, emancipovaná. Uchádzali sa o ňu napríklad miliardár Vanderbilt, dvoril jej cisár Wilhelm, Arturo Toscanini, Caruso. Skutočne to bola veľmi silná osobnosť, hovorila štyrmi jazykmi.

Pre mňa to adjektívum „božská" bol problém, božskosť sa totiž nedá zahrať. Isteže, skutočná Ema Destinová musela mať unikátny, nádherný hlas, dar od Boha, určite bola neobyčajne pôsobivá. Ja som musela ako o život tvoriť *Božskú Emu* režiséra Jiřího Krejčíka vo filmovej fikcii, na základe filmového scenára. Spevné operné úryvky nachádzajúce sa vo filme naspievala naša skvelá speváčka Gabriela Beňačková (ja som pracovala s play beckom – spievala som, ale o oktávu nižšie). Za kamerou bol skvostný oscarový kameraman Miroslav Ondříček , ktorý nádherne a veľmi pôsobivo narábal so svetlom a osvetlením vo filme. Takisto skvelí boli maskérka a kostýmový výtvarník. Podotýkam, že film a scenár bol vytvorený v čase trápnej, bolestnej, totalitnej normalizácie sedemdesiatych rokov minulého storočia.

Na prípade *Božskej Emy* doktor Mahler zobrazil a vyjadril pocity a postoje slušných a perzekvovaných ľudí v tom období. Takže pri realizácii a nakrúcaní filmu všetci pracovníci, celý filmový štáb, pracovali s veľkým nasadením, s veľkým zaujatím, obetavo, ba s láskou. A táto synergia sa pochopiteľne odrazila aj na výsledku. Ak by som sa mala vyjadriť masmediálnou terminológiou, tento film má značný komunikačný potenciál, ktorý sa ma už ale netýkal. Filmová osobnosť *Božskej Emy* už žila, komunikovala svojím životom, už mimo mňa. Dnes viem, že to bola práve oná láska všetkých tvorcov filmu, ktorá spôsobila jeho úspech. To je to zacielenie, to je

to motivovanie, ktoré spomínala jeho cisárska výsosť a ten atribút božská, tak to je tak trošku marketingová záležitosť.

Pred tými vyše tridsiatimi rokmi som si uvedomila, že pojem osobnosť, ktorá je božská, je vlastne dnes vyprázdnený. Spomínam si na premiéru filmu v New Yorku, keď som sa ocitla pred publikom, ktoré sedelo v prítmí sály v kine Plaza v hoteli La Plaza. Stála som na pódiu vyakcentovaná v svetelnom kruhu a musela som povedať: *„It's my very pleasure to be here and I thank you for comming"* – a celé mi to prišlo veľmi absurdné. Členka Slovenského národného divadla v New Yorku, v takomto svetelnom kruhu. Virtuálna osobnosť, virtuálna božskosť...

Pred pár rokmi existoval televízny formát, ktorý prebehol krajinami. Na Slovensku sme ho pre istotu nekúpili, ani sme ho neuvádzali, ale v susednej Českej republike ho vysielali pod názvom Najväčšia česká osobnosť. Vtedy vyhral tú súťaž Karol IV. a vždy príslušnú osobnosť prezentovala ďalšia osobnosť. Jeho prezentoval skvelý architekt David Vávra. Ema Destinová sa dostala na 26. miesto. Neviem, kto ju uvádzal, ale ten pán – a to ma veľmi zarazilo – ba priam šokovalo, keď prezentoval Emu Destinovú, porozprával sujet filmu, ktorý má veľmi málo spoločné so skutočným životom Emy Destinovej. Akoby od teraz platilo, že život Emy Destinovej bude podľa filmu.

Aká je teda skutočná, pravá božskosť, osobnosť? Ak by sme to posudzovali cez prizmu súčasnosti, tak ľudia v pradávnych dobách pravdepodobne považovali za osobnosti bohov gréckeho Pantheónu na Olympe. Všetci tí sedemnásti bohovia mali naše ľudské archetypálne vlastnosti – Zeus, Demeter, Héra, Áres a tak ďalej (bolo to vo veľmi vzdialených časoch gréckej mytológie). Neskôr sa viditeľným znakom božskosti, nimbusom, gloriolou, aureolou okolo svojich hláv nechali označovať rímski imperátori a cisári.

Ale ten nespochybniteľne pravý, onen svetelný kruh, akési vyžarovanie osobnosti, svetelný kruh okolo hlavy – ja sa teraz stále snažím preliezať ten môj svetelný newyorský kruh – je žiara, je to svetlo – žiara (z fyzikálneho hľadiska energetická štruktúra), viditeľné znamenie vnútornej duchovnej milosti, toho skutočne najvyššieho daru, akým môže byť ľudská bytosť obdarená. Nositeľmi tohto ikonografického znaku sú ľudia, ktorí sa zriekli svojej osobnosti, ktorí zapreli svoju osobnosť, v mene pokory, v mene lásky k Bohu a následne k ľuďom a k cnosti.

prof. Mgr. art. Božidara Turzonovová – herečka Činohry Slovenskéhonárodného divadla v Bratislave

II.

KAROL MARX – SYMBIÓZA EKONÓMA A NOVINÁRA

Vladimír Bačišin

Abstract

The article analyzes Karl Marx as an economist and journalist. It represents a crisis theory of Karl Marx. It deals with his journalistic activities in various periodicals, but especially a time when he was European rapporteur of American journal New York Tribune. The author characterizes the state of the British press in the mid-19th century. In addition, is devoted the role of the New York Tribune in the development of American press.

Keywords: Karl Marx, Frederick Engels, capital, economics, media.

Po roku 1990 sa Karol Marx celkom vytratil alebo dostal len marginálne miesto v rôznych spoločensko-vedných disciplínach nielen v niekdajšom Československu, ale aj v iných krajinách strednej a východnej Európy. Kto niečo píše a hovorí o Karolovi Marxovi je automaticky považovaný za komunistu. Preto si mnohí autori myšlienky socialistickej politickej ekonómie (čo nie je marxistická ekonómia) zamieňajú s teóriami sprisahania, balia ich do bezpohlavného obalu ekonómie stredného prúdu. Diskusie o Karolovi Marxovi sa vedú pri káve, jeho portréty sú na tričkách. Pre mnohých sa Karol Marx stal stredným prúdom. Hlavným komplexom využívania mena nemeckého mysliteľa týmto spôsobom je myšlienka, že kapitalizmus je zlý, protivný a príliš sa o všetko stará. Mali by sme byť viac sociálne uvedomelí a žiť menej materiálnym životom. Karola Marxa si prisvojujú konzervatívni ľavičiari, ktorí smútia za progresom, ekonomickým rastom a ochranou životného prostredia.[1]

V roku 2008, keď prepukla globálna finančná a ekonomická kríza, sa najvýznamnejšie dielo Karola Marxa *Kapitál* stalo jednou z najpredávanejších kníh. Karol Marx je znovu v móde.[2] Mnohé médiá vo vyspelých krajinách píšu, že Západ prežíva „renesanciu marxizmu", že mládež čoraz častejšie hľadá odpovede na problémy súčasnosti v „myšlienkach nemeckého filozofa 19. storočia." Tvár Karola Marxa sa objavila na jednej z nemeckých bankových kariet firmy MasterCard, novinári vedci hovoria o význame myšlienok Karola Marxa.[3]

Karol Marx položil základy teórie kapitalistickej krízy. Jedným z kľúčových komponentov tejto teórie je zákon poklesu miery zisku. Keď technický pokrok prináša úspory, čoraz viac sa investuje do výrobných prostriedkov ako do práce zamestnancov. Moderným jazykom povedané, technické inovácie vedú k tomu, že pridaná hodnota je konštantným podielom znovu vytvorenej hodnoty, a suma zisku vytvorená v prepočte na jednu peňažnú jednotku požičaného kapitálu, teda miera zisku, klesá. Mnohí podnikatelia nemyslia v týchto kategóriách, preto teba základnú tézu Karola Marxa preformulovať pojmami cena a zisk.[4]

To znamená nasledovnú formuláciu. Pri zvyšovaní produktivity práce sa zlacňuje výroba tovarov. Preto, že sa výroba zlacňuje, ceny tovarov majú tendenciu klesať. Tendencia poklesu znamená, že ceny rastú pomalšie, ako by mali rásť, keby sa nezvýšila produktivita práce. Teória mimochodom nežiada, aby technický pokrok viedol k pádu cien, má len spomaliť ich rast. Tendenciu poklesu priznávajú nielen marxistickí ekonómovia, ale aj Alan Greenspan, ktorý bol šéfom americkej centrálnej banky – Federálneho rezervného systému USA. Povedal, že urýchlený rast produktivity práce zdržiava rast miezd na jednu jednotku produkcie. Firmy sa neponáhľajú so zvyšovaním cien, pretože sa obávajú, že ich konkurencia sa vďaka novým investíciám a nižším nákladom bude usilovať obsadiť ich podiel na trhu. Alan Greenspan dodáva, že nové zariadenia a programové vybavenie, ktoré

1 PANITCH, L. 2009 Thoroughly Modern Marx Lights. Camera. Action. Das Kapital. Now. Foreign Policy 15. 4. 2009. [cit. 02.04.2014] Dostupné na: http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/04/15/thoroughly_modern_marx

2 PANITCH, L. 2009 Thoroughly Modern Marx Lights. Camera. Action. Das Kapital. Now. Foreign Policy 15. 4. 2009. [cit. 02.04.2014] Dostupné na: http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/04/15/thoroughly_modern_marx

3 PANITCH, L. 2009 Thoroughly Modern Marx Lights. Camera. Action. Das Kapital. Now. Foreign Policy 15. 4. 2009. [cit. 02.04.2014] Dostupné na: http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/04/15/thoroughly_modern_marx

4 KLIMAN, A. 2011 The Failure of Capitalist Production: Underlying Causes of the Great Recession. Pluto Press, 2011, 256 p.

sú schopné nahradiť pracovnú silu, sú pravdepodobne v ostatných rokoch hlavnou príčinou nadvlády podnikateľov nad cenami.

Karol Marx považoval pokles miery zisku za sprostredkovanú príčinu krízy. Sprostredkované príčiny vedú cez mnohé medzičlánky ku kríze. Jedeným z medzičlánkov je nízka miera zisku, čo vyvoláva problémy. Podniky s mierou zisku dvakrát menšou ako je priemer sú vystavené riziku bankrotu. Ak je zisk nízky, zvyčajne sa neinvestuje.

Ďalším významným kľúčovým medzičlánkom je úver. Karol Marx hovoril, že nebezpečenstvo úveru je v tom, čo dnes označujeme pojmom morálny hazard. Veritelia si berú na seba mimoriadne riziká, lebo peniaze, ktorými disponujú, nie sú ich majetkom. Mimochodom morálny hazard niektorí teoretici považujú za hlavnú príčinu súčasnej krízy.

Karol Marx tvrdil, že pokles miery zisku nepriamo vedie ku kríze podporou špekulácie nadvýroby. Deje sa to len po určitom čase. Nastane situácia, keď sa dlhy nedajú splatiť, nastupuje kríza, ktorá vedie k stagnácii.

Mnohé súčasné výskumynegujú názory kritikov kapitalizmu, ktorí tvrdia, že obrat v ekonomike nastal v osemdesiatych rokoch. Vtedy sa zmenšil podiel manuálne pracujúcich, ako aj ich mzdy, čo viedlo k rastu miery zisku. Mohlo sa investovať, ale nestalo sa tak. Diskusia o správnosti, či nesprávnosti názorov Karola Marxa na vývoj kapitalistickej ekonomiky bude pokračovať dlho. Skutoční vedci overujú jeho myšlienky na reálnych štatistických údajoch, a nezapájajú sa do vulgárnej kritiky.

Marxovo myslenie našlo nové uplatnenie napríklad v teóriách myslitеľov takzvanej frankfurtskej školy, do ktorej patria významní vedci ako Erich Fromm, Jürgen Habermas, Karl Grünberg, Theodor Adorno, Max Horkheimer, Herbert Marcuse. Na Marxove myšlienky nadväzovali aj ďalší myslitelia. Vzhľadom na jeho vplyv aj tí, ktorí s ním úplne nesúhlasili, sa s ním kriticky vyrovnávajú. Medzi najväčších Marxových kritikov patria Max Weber, Raymond Aron, Karl Raimund Popper a liberálni myslitelia.

Z dnešného pohľadu je zaujímavá aj činnosť Karola Marxa ako novinára. Novinársky životopis Karola Marxa sa začína v denníku *Rheinische Zeitung* (celý názov *Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*), ktorý vychádzal v Kolíne nad Rýnom. Karol Marx začal v tomto denníku pracovať v apríli 1842 a v októbri sa stal šéfredaktorom. *Rheinische Zeitung* bol nemecký denník, ktorý založili predstavitelia nemeckých podnikateľov liberálneho smerovania, kriticky naladení voči pruskej vláde. V redakcii

pracovali ľavicoví a liberálni hegeliánci a v tom období aj Karol Marx patril medzi nich. Denník vychádzal od 1. januára 1842 do 31. marca 1843. Počas pôsobenia v redakcii denníka sa Karol Marx začínal zaoberať úlohou ekonomických záujmov ľudí v spoločenskom živote.

Jedným z problémov, ktorými sa zaoberal, bola aj sloboda tlače. V dvoch článkoch uverejnených v denníku sa venoval polemike zákonodarnej činnosti šiesteho porýnskeho zemského snemu a vystupoval proti cenzúre.[5] Pôvodne mali byť uverejnené tri články, ale do denníka sa dostali len dva. Marx vystupoval proti cenzúre, ktorá podľa neho zaklína slobodu ducha národa a neumožňuje ľuďom slobodne prejavovať emócie a myšlienky.[6]

Neskôr Karol Marx pracoval vo vlastnom denníku *Neue Rheinische Zeitung* s podtitulom *Organ der Demokratie*, ktorý začal vychádzať 1. júna 1848. Bolo to po dočasnom zrušení cenzúry v Prusku a v iných nemeckých štátoch. Denník *Neue Rheinische Zeitung* mal rozvetvenú sieť spravodajcov. Vychádzal na tie časy v nezvyčajne vysokom náklade – 3 000 až 6 000 výtlačkov. Neue Rheinische Zeitung bol za vytvorenie jednotnej demokratickej nemeckej republiky, za vojnu proti Rusku s cieľom obnovy samostatného Poľska. Dôležitými témami denníka boli revolučné udalosti v krajine a boj s feudálnymi prežitkami v Nemecku. Príkladom pre nemeckú revolúciu z pohľadu Neue Rheinische Zeitung bola francúzska revolúcia v roku 1848, počas ktorej bola v Paríži vyhlásená republika. Podľa predpokladov Karola Marxa a Fridricha Engelsa mala liberálno-demokratická revolúcia v Nemecku v rokoch 1848 – 1849 prerásť do socialistickej revolúcie. Nestalo sa tak.

Denník Neue Rheinische Zeitung sa stal v tom období jedným z najpopulárnejších denníkov. Kritizoval Prusko a Rakúsko–Uhorsko za to, že potlačili revolúcie v roku 1848. Kritický bol aj voči liberálnej buržoázii za kompromisy vo vzťahu k monarchii. Denník propagoval socialistické myšlienky, veď väčšina členov redakcie bola členmi Zväzu komunistov. Posledné číslo denníka vyšlo 19. mája 1849 v červenej farbe.

Neskôr denník spolupracoval s rôznymi printovými médiami napríklad s chartistickými novinami *People's Paper*, emigrantskými novinami Reform, vychádzajúcimi v USA alebo s novinami *Vorwarts!*, vydávanými v Paríži, ale aj s ďalšími novinami.

5 MEHRING F. 2010 Karl Marx: The Story of His Life. Routledge; Reprint edition, 2010.

6 O'NEILL, B. 2012 Why it's now safe to say I love Marx. The Telegraph. 6. 7. 2012. [cit. 02.04.2014] Dostupné na: http://blogs.telegraph.co.uk/news/brendanoneill2/100169490/why-its-now-safe-to-say-i-love-marx/

Britskú tlač v tom období reprezentovalo niekoľko novín, napríklad *Morning Chronicle, The Times, The Quarterly Review, The Edinburgh Review*. V auguste 1851 sa Karol Marx stal zahraničným spravodajcom denníka *New York Daily Tribune*, s ktorým spolupracoval do marca 1862. História denníka sa začala písať v roku 1841,[7] keď známy americký novinár Horace Greeley založil *New York Tribune*. Majitelia už existujúcich bulvárnych periodík *The Sun* a *New York Herald* chceli všetkými silami zničiť konkurenciu. Používali rôzne metódy boja s konkurenčným denníkom, ktoré vyústili až do útokov na kolportérov, či preplácania redaktorov denníka. Výsledkom konkurenčnej súťaže bol nielen fakt, že denník *New York Tribune* dokázal svoje právo na existenciu, ale získal dôstojné miesto na americkom trhu médií.

V roku 1848 sa Charles Anderson Dana, ktorý sa od roku 1849 stal šéfredaktorom denníka *New York Tribune*, stretol s Karolom Marxom v Kolíne nad Rýnom. Karol Marx naňho spravil dobrý dojem vedomosťami a zmýšľaním. Z iniciatívy Charlesa Andersona sa Karol Marx stal spravodajcom *New York Tribune* pre Európu. Podmienky spolupráce boli pre Marxa relatívne výhodné. Zaviazal sa písať dva články do týždňa a za každý článok dostával 2 britské libry, ktoré sa rovnali štyridsiatim nemeckým markám.

Charles Anderson Dana veľmi dobre pochopil, aký prospech mu prinesie Karol Marx. Osoba Karla Marxa sa stala súčasťou reklamnej kampane pre predplatiteľov denníka. Niekedy využíval osobné listy Karla Marxa a uverejňoval z nich myšlienky ako svoje, s čím nebol Marx spokojný. Článkami v denníku *New York Tribune* sa Marx prihováral širokému publiku, lebo periodikum malo v tom období vysoký náklad. Výskumníci americkej tlače si myslia, že najdôležitejším prínosom denníka *New York Tribune* je, že položil základ typológii a stal sa prototypom kvalitatívne významného tlačeného média v americkej žurnalistike. Denník bol oveľa serióznejší a presnejší ako jeho konkurenti, preto si získal popularitu najmä v konzervatívnych kruhoch.

Ako povedal Horace Greeley, noviny museli byť „školou“ pre dospelých, ale aj „tribúnou“, prostredníctvom ktorej môžu prezentovať názory predstavitelia ľudu. Denník *New York Tribune* sa distribuoval nielen v New Yorku, ale aj v iných mestách. Citovali ho a polemizovali s ním ďalšie

7 PANITCH, L. 2009 Thoroughly Modern Marx Lights. Camera. Action. Das Kapital. Now. Foreign Policy 15. 4. 2009. [cit. 02.04.2014] Dostupné na: http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/04/15/thoroughly_modern_marx

americké denníky. Americkí historici sa zhodujú na tom, že *New York Tribune* mal veľký vplyv na americkú žurnalistiku. Americký cestovateľ a spisovateľ Bayard (James) Taylor dokonca povedal, že po Biblii je na severozápade USA na druhom mieste *New York Tribune.*[8]

New York Tribune presadzovala uskutočnenie demokratických reforiem, ako sú reforma vzdelávania, zrušenie trestu smrti a telesných trestov, rozšírenie občianskych práv žien. Denník zaujímal pokrokové postoje k problematike zamestnancov a usiloval o zlepšenie ich postavenia. Neraz vyhlasoval, že bude podporovať nové myšlienky, zamerané na zlepšenie morálneho, intelektuálneho a sociálneho postavenia ľudí a je pripravený pre to prinášať akékoľvek obete a ustáť útoky nepriateľov.

Keď Karol Marx a Fridrich Engels prispievali do denníka *New York Tribune* tvrdili, že noviny sú najlepšími anglo-americkými novinami. Považovali ich za najvplyvnejšie, za najdôležitejší denník USA, ktorý je na poprednom mieste v svetovej tlači. Ako zdroj vplyvu *New York Tribune* Karol Marx a Fridrich Engels označovali preberanie ich článkov inými denníkmi. „Existuje skoro stovka amerických novín vychádzajúcich v angličtine, ktoré preberajú heslá od *Tribune*," napísal v tejto súvislosti Karol Marx.[9]

Celkom v *New York Tribune* vyšlo viac ako 500 článkov a analýz Karola Marxa a Fridricha Engelsa. Približne tretina materiálov bola z pera Fridricha Engelsa.[10] Je to päť zväzkov zo súborného diela Karola Marxa. Prevažne sú to materiály o Nemecku, o európskych udalostiach a problémoch, napríklad o pochode Giuseppe Garibaldiho južným Talianskom, o udalostiach v Rusku a na Kaukaze. Ich články sa týkali najdôležitejších otázok domácej a zahraničnej politiky, robotníckeho hnutia, ekonomického rozvoja európskych krajín, koloniálnej expanzie, hnutí za národné oslobodenie v koloniálnych krajinách a pod.[11] Karol Marx a Fridrich Engels využívali možnosti *New York Tribune* a komentovali svoje názory, prístupy k interpretácii histórie a vyjadrovali sa k otázkam spoločenského a politického rozvoja modernej civilizácie. Napríklad v pamfletoch *Lord Palmerston* a *Odhalenia histórie diplomacie 18. storočia*, ale aj v ďalších článkoch Marx detailne analyzoval základné postupy diplomatických hier,

8 Dostupné na: http://www.loc.gov/index.html. [cit. 02.04.2014]

9 KLIMAN, A. 2011 The Failure of Capitalist Production: Underlying Causes of the Great Recession. Pluto Press. 2011

10 Dostupné na: www.marxist.org [cit. 02.04.2014]

11 Dostupné na: http://www.loc.gov/index.html [cit. 02.04.2014]

ktoré vytvárajú hmlu geopolitickým stratégiám európskych krajín.[12] Redakcia *New York Tribune* neraz svojvoľne narábala s rukopismi Karola Marxa a Fridricha Engelsa. Mnohé z nich vydávala bez podpisu autorov v podobe redakčných úvodníkov. Od polovice roku 1855 všetky články Karola Marxa a Fridricha Engelsa vychádzali bez podpisu. V niektorých prípadoch redakcia články redigovala a uvádzala pri nich svojvoľne vybraný dátum. Toto konanie vyvolávalo pravidelné protesty Karola Marxa.[13] Na jeseň 1857 v súvislosti s ekonomickou krízou v USA začali v denníku *New York Tribune* finančné problémy. Redakcia Karola Marxa požiadala, aby znížil periodicitu publikácií. S redakciou prestal spolupracovať začiatkom občianskej vojny v USA, keď z postu šéfredaktora odišiel Charles Anderson Dana. Podľa verzie samotného Karola Marxa, hlavnou príčinou ukončenia spolupráce s *New York Tribune* bola politická a stranícka angažovanosť denníka, ktorý sa stal oficiálnym orgánom Republikánskej strany. Po smrti Karola Marxa jeho dcéra Eleonóra vydala výber článkov venovaných udalostiam na Kaukaze v knihe *The Eastern Question*, ktorá vyšla v Londýne v roku 1897.

V závere treba poznamenať, že Karol Marx napriek tomu, že sa ho mnohí snažia vymazať z pamäte, patrí medzi najvýznamnejších mysliteľov 19. storočia. Svojimi myšlienkami dodnes ovplyvňuje mnohých, ktorí to verejne priznávajú, ale aj tých, ktorí to skrývajú. Myslenie a konanie niektorých však nie je ovplyvnené myšlienkami Karola Marxa, ale ideológiou reálneho socializmu, ktorá si z nich vybrala to, čo sa jej hodilo. Konformisti pred rokom 1990 zakazovali Karla Reimunda Poppera a po roku 1990 zakazujú Karola Marxa.

Literatúra

GREENSPAN, A. 2002 Productivity. Remarks by Chairmanat the U.S. Department of Labor and American Enterprise Institute Conference, Washington, D.C. October 23, 2002. Dostupné na: http://www.federalreserve.gov/BoardDocs/Speeches/2002/20021023/default.htm

MARX, K. Poznámky k nové pruské censurní instrukci. Dostupné na: www.marsist.org/cesky

MARX, K. Jednání šestého porýnského zemského sněmu. Debaty o svobodě tisku a o zveřejňování jednání zemských stavů. Dostupné na: www.marsist.org/cesky

12 Dostupné na: www.marxist.org [cit. 02.04.2014]

13 MEHRING F. 2010 Karl Marx: The Story of His Life. Routledge; Reprint edition, 2010

KLIMAN, A. 2011 The Failure of Capitalist Production: Underlying Causes of the Great Recession. Pluto Press, 2011.

MEHRING, F. 2010 Karl Marx: The Story of His Life. Routledge; Reprint edition, 2010

OęNEILL, B. 2012 Why it's now safe to say I love Marx. The Telegraph. 6. 7. 2012. [Dostupné na: http://blogs.telegraph.co.uk/news/brendanoneill2/100169490/why-its-now-safe-to-say-i-love-marx/

] PANITCH, L. 2009 Thoroughly Modern Marx Lights. Camera. Action. Das Kapital. Now. Foreign Policy 15. 4. 2009. Dostupné na: http://www.foreignpolicy.com/articles/2009/04/15/thoroughly_modern_marx

http://www.marxist.org

http://www.loc.gov/index.html

Mgr. Vladimír Bačišin, PhD. – odborný asistent
Ústavu medzinárodného podnikania Fakulty ekonómie a podnikania
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSŤ MODERÁTORA V POLITICKOM INTERVIEW A JEHO VPLYV NA RESPONDENTA

Jaroslav Buček

Abstrakt

The observance of ethical principles is often a question of the reflection of a journalist, an editor or also an anchor. An anchor or a journalist in a political interview should not be obedient to any political configuration. He or she should serve in a media product as a major figure and an important persuasive element. The anchors in mass-media products want to evoke the impression that their questions are objective and neutral. They try to provoke the "competitiveness" among the guests in a studio to label a media dialogue as a conflict of interest. In these conflicts of different interests they should respect moral and ethical principles.

Keywords: communication, rhetorical skills, mass media, problems in communication.

Moderátor ako dôležitý sprostredkovateľ mediálnej informácie dodáva komunikácii v žánrovo rôznych mediálnych produktoch osobnostnú špecifikáciu. Jeho sprostredkovanie patrí medzi aktívnu interpretačnú činnosť. Mediálny produkt ako vnútorne usporiadaný a hierarchizovaný celok je tvorený z prvkov v niekoľkých vzájomne fungujúcich, ale aj previazaných rovinách. Väčšina mediálnych obsahov rozpráva príbehy, ktoré majú predvídateľnú formu. Ich funkciou je porozumieť súhrnu určitých faktov. Moderátor spája akcie a udalosti do logického celku, ktorý na seba nadväzuje. Moderátor sa tak stáva súčasťou mediálneho dialógu.[1]

1 MCQUAIL, D. 2009 Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 2009, s. 392

Pre moderátora novinárskych produktov je prioritou pravdivosť a objektivita. „Hlavnými rysmi objektivity sú: osvojenie si pozície odstupu a neutrality vo vzťahu k predmetu spravodajstva (teda vylučovanie subjektívneho pohľadu či osobného zaujatia); absencia straníckosti (to znamená nestavať sa v sporoch na nikoho stranu a zdržať sa akejkoľvek predpojatosti); oddanosť presnosti a ďalším kritériám pravdivosti (ako sú relevancia a úplnosť); absencia skrytých motívov a služby tretej strane."[2]

Pravdivosť a objektivita sa v niektorých prejavoch (najmä politikov) zamieňa za zámerné zastieranie zrozumiteľnosti. Nezrozumiteľnosť v tomto prípade nedefinujeme ako nejasnú artikuláciu či nejasnosť v štylistike prejavu. Zámerné zastieranie sa využíva na zväčšenie mocenského, politického alebo komerčného vplyvu. Na tento účel sa využíva:

- cenzúra, kde zámerným vypustením podstatných informácií, príp. ich zatajením sa prejav stáva úmyselne „nezrozumiteľným";
- prekrúcanie pravdivých informácií, kde nové zostavenie, radenie súvislostí, zatajenie faktov dá pôvodnej informácii iný zmysel; príjemca (moderátor, respondent, komunikačný partner) nerozumie základným otázkam „Prečo?", „Ako?" a „Kedy?" a stráca sa zmysel vyjadrenia; zámerne skresľujúce, prifarbené informácie pripomínajú konšpiratívny spôsob a zakódovanie informácií, čoho dôsledkom vznikajú fámy a ich adresát je takouto komunikáciou zámerne vedený k falošnému porozumeniu;[3]
- klamanie, kde komunikačný partner zámerne klame, zavádza moderátora alebo respondenta.

Zastieranie zrozumiteľnosti môže byť zámerné (politik nechce moderátorovi prezradiť, aké to bolo, je, bude) a nezámerné, keď sa vytrhnú, zámerne nespomenú určité informácie z daných súvislostí (kontextu). „Vyjadřovat se k jazykové poctivosti veřejně činných osob by mělo být stejně přirozené jako vyjadřovat se k jejich poctivosti finanční – v obou případech totiž manipulují se symbolickými systémy, které jsou obecným vlastnictvím."[4]

Moderátor ako súčasť organizácie (redakcie) svojím statusom a profesionálnymi zručnosťami môže byť vnímaný ako novinár, publicista, ak

2 MCQUAIL, D. 2009 Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 2009, s. 210

3 BOLINGER, D. Jazyk – nabitá zbraň. In Vesmír 81, roč. 45, č. 2, s. 105 – 108

4 BOLINGER, D. Jazyk – nabitá zbraň. In Vesmír 81, roč. 45, č. 2, s. 105 – 108

ako autor novinárskeho celku (politickej diskusie) zo spoločenských informácií vyberá tie novinárske a väčšinou v dialogickom prejave informuje o aktuálnom spoločenskom dianí. Pre rozpoznanie pravdivosti a nepravdivosti je pre moderátora podstatnejšia práca s faktami ako samotný fakt. Interpretácia faktu, spôsoby prezentácie, proces selekcie a napokon aj súvislosti medzi faktami môžu zvýšiť dôveryhodnosť a profesionalitu moderátora – novinára. To nás opäť vedie k presvedčeniu, že „objektívnosť ako hodnota vždy bola, je, aj bude Achilovou pätou celej žurnalistiky."[5]

Moderátor a komunikácia s politikmi

Pri posudzovaní kvality moderátorského výkonu ako súčasti mediálneho obsahu, kde je v hlavnej alebo vedľajšej úlohe politik a politický obsah, býva problémom predpojatosť a vyváženosť. „V rovine výrobných rutín novinárskej práce sa vyváženosť vníma ako požiadavka neprezentovať udalosť iba z perspektívy jej jedného účastníka (schematicky býva tento prístup prezentovaný ako požiadavka dať priestor obom stranám)."[6] Takáto predstava o vyváženosti je veľmi zjednodušená, pretože ovplyvňuje iba danú správu, resp. mediálny výstup. Vyváženosť ovplyvňuje mediálny a mimomediálny kontext danej informácie. Predpojatosť moderátora môže byť vo výbere faktov. Tie sú zhromažďované tak, aby podporovali jeho komentovanie. Využíva pritom osoby a skupiny, ktoré argumentujú v súlade s redakčným zameraním.

Spoločným prvkom publicistických, zábavných talk show je osobnosť moderátora, ktorý vedie rozhovor, prítomnosť publika a zdanie dôvernosti. Jazyk a rétorika televíznych moderátorov a politikov v politickej diskusii môže byť afilatívna, alebo hostilná.

Afilatívna rétorika vyvoláva u diváka – respondenta priateľskú atmosféru, vzbudzuje dojem (často omylný a iluzórny) spojenectva a blízkosti. Zvyšuje dôveru v hovoriaceho, a to aj vtedy ak nehovorí pravdu (politik ako hosť politickej diskusie). Publikum voči respondentovi s afilatívnou rétorikou prejavuje sympatie, náklonnosť, fandí mu a identifikuje sa s ním. Využíva sa pritom neformálne oslovenie a pocit oddanosti.

5 HORVÁTH, M. 2011 Konštantné a variantné v súčasnej žurnalistike z pohľadu percipienta. In Otázky žurnalistiky. 2011, roč. 54, č. 1 – 2, s. 133

6 JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2007 Média a společnost. Praha : Portál, 2007, s. 129. O dialogických mediálnych prejavoch moderátorov, manipuláciou s nimi spojenou a žánrami, v ktorých sa prezentujú politici (talk show, interview, diskurz a i.), pozri tiež: ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANOVÁ, J. 2003 Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, 258 s.

Hostilná rétorika (výpady, odsúdenie, kritika) vzbudzuje nedôveru, podozrievavosť a ostražitosť, strach a zášť (iný národ, politik, objekt je nesympatický, nebezpečný atď).[7]

Jednotlivci, televízni moderátori, ktorí dosiahli vysoké postavenie, môžu nielen svojou rétorikou, ale aj svojimi postojmi, hodnotami a presvedčením ovplyvňovať obsah novinárskeho prejavu. Na obsah pôsobia nielen svojimi zručnosťami, ale aj ďalšími schopnosťami:[8]

- schopnosťou prilákať pozornosť;
- schopnosťou vzbudiť záujem;
- schopnosťou odhadnúť vkus publika a recipienta;
- schopnosťou byť zrozumiteľný;
- schopnosťou byť obľúbený;
- schopnosťou mať „čuch na informácie“;
- schopnosťou vedieť sa v televízii a pred publikom pohybovať.

Personifikácia podporuje tento trend, pokiaľ je v súlade s komerčnou logikou. Obsah mediálnej výpovede moderátora nie je iba výsledok jeho osobnostných a profesionálnych vlastností. Obsah závisí aj od postavenia celej organizácie a jej postavenia v spoločnosti. Moderátor je totiž súčasťou mediálnej organizácie, ktorá sa riadi:

- Určitým spôsobom financovania. Väčšinou ide o komerčné subjekty. Zodpovedajú majiteľom za tvorbu zisku. Základným zdrojom príjmu sú výnosy z reklamy. Pre médiá verejnej služby je základným zdrojom financií koncesionársky poplatok.
- Pravidlami a regulačnými opatreniami. Mediálne organizácie majú sklon zakladať svoju činnosť na vytváraní zažitých pracovných postupov – rutín, ktoré vedú k ekonomicky výhodnej výrobe daných produktov.
- Mierou slobody. Populárny moderátor má väčší a viditeľnejší vplyv na konečnú podobu komunikátu.

7 Bližšie pozri: VYBÍRAL, Z. 2005 Psychologie komunikace. Praha : Portál, 2005, s. 140

8 MCQUAIL, D. 2009 Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 2009, s. 47

Moderátor v politickom interview

V deväťdesiatych rokoch minulého storočia priniesli televízie na Slovensku a v Čechách zmenu vo verejných prejavoch politikov, ich charakter sa zmenil z monologického na dialogický. Vznikajú diskusie, debaty, polemiky. Dynamickému rozvoju žánrov sa prispôsobil aj mediálny dialóg. Moderátor sa stále viac stretáva s konfrontáciou a kontroverznosťou. Informácie sa spájajú so zábavou a niekedy – nie náhodou – sú súčasné mediálne súboje označované ako novodobé gladiátorské hry.

V klasickom interview *Na telo* (TV Markíza) je prítomný jeden moderátor a jeden až dvaja hostia. Podobnú štruktúru má *O päť minút dvanásť* (STV 1), v Čechách *Sedmička* (TV Nova), *Partia* (TV Prima). Niektoré klasické interview sa približujú skôr k politickej debate. Analýzy moderovaných duelov dvoch osobností doplňujú analýzami príspevkov v „dokrútkach". Príspevky odrážajú aktuálne spoločensko-politické dianie, problémy, situácie. Podľa zloženia účastníkov a zámeru pozvania môžeme hovoriť o niekoľkých typoch rozhovorov, ktoré sa v mediálnom politickom dialógu realizujú, najčastejšie by však malo ísť o partnerský rozhovor.

V politických diskusiách, interview moderátor spolupracuje na vytváraní obsahu, na jeho zostavovaní, výrobe a realizácii. Proces konštruovania obsahu rovnako ako výber správ nie je náhodný. Faktormi ovplyvňujúcimi konečný výber obsahu sú ľudia, miesto, čas, náklady a príťažlivosť pre recipienta. Masové médiá nemajú len určitý objektívny účinok na spoločnosť, ale tiež slúžia istému spoločenskému účelu.

Schopnosti moderátora, dodržiavanie určitých morálnych zásad, považujeme za predpoklad pre jeho úspešný výkon, pričom sa zdôrazňuje prepojenie vrodených predpokladov (vlôh) s vlastnou aktivitou jedinca ako aj s podmienkami, v ktorých sa môžu realizovať. Výsledná schopnosť je podmienená nielen subjektívnymi predpokladmi, ale aj objektívnymi možnosťami, ktoré určujú najmä spôsoby ich prejavu. Vzhľadom na charakter práce moderátora považujeme za najdôležitejšie sociálne schopnosti.Ich vymedzenie môže vychádzať z cieľa spoločnej činnosti, ktorý v personifikácii s televíznou obrazovkou je pomerne jasný: informovať recipienta, presvedčiť ho o správnosti predkladaného postoja, zainteresovať ho do priebehu riešenia rozličných problémov, vyvolať jeho aktivitu.

Zmysel moderátora pre morálku a etiku ovplyvňuje aj nasledujúce sociálne schopnosti:

1. Schopnosť poznávať iných, t. j. schopnosť vnímať komunikačného partnera ako komplexnú osobnosť s danými a získanými vlastnosťami, postojmi a presvedčením.
2. Schopnosť komunikovať, t. j. schopnosť klásť otázky a hľadať na otázky odpovede. Moderátor sa oveľa viac dozvie, ak sú jeho otázky otvorené, teda poskytujú možnosť odlišných odpovedí. Najväčší priestor pre rozvinutie rozhovoru poskytujú otázky zamerané na vlastné názory, myšlienky, dojmy či pocity.
3. Schopnosť asertívneho prístupu, ktorá sa prejavuje vtedy, keď je moderátor schopný nadviazať a rozvinúť primeranú komunikáciu pri rešpektovaní vlastných požiadaviek aj požiadaviek komunikačného partnera.
4. Schopnosť presviedčať, t. j. osobná zainteresovanosť moderátora presvedčiť komunikačného partnera a recipientov prostredníctvom informácií, ktorými sa objasňuje zmysel alebo účel vysvetľovaného javu. Najúčinnejšími osobnostnými vlastnosťami moderátora z hľadiska presvedčivosti sa považujú „skutočná úprimnosť, atraktívnosť, ktorá poskytuje možnosť úspešne ovplyvňovať druhých a sila súvisiaca s emotívnymi, kognitívnymi, autoritatívnymi a etickými vlastnosťami moderátora“.[9]

Moderátori majú veľký a často podstatný vplyv nielen na produkt, v ktorom pôsobia. Ich postoje, prejavy správania a pracovné rutiny ovplyvňujú celú mediálnu produkciu ako aj recipientov. Dnešný recipient aktívne vstupuje do procesu masovej komunikácie, kde:

- si vyberá – selektuje, ktorý program bude sledovať;
- preveruje si svoje skúsenosti a uspokojuje svoje potreby;
- obsah moderovaného produktu prijíma tak, ako mu to vyhovuje;
- nesúhlasí s vnucovaním, ku ktorému je kritický.

„Interview je určené publiku pri televíznych obrazovkách, jeho základnou funkciou je sprostredkovanie informácie alebo názorov verejných činiteľov a odborníkov divákom. Partneri spolu kooperujú v prospech publika. Hosť by mal rešpektovať moderátora ako osobnosť, ktorá najprv uvádza divákov do kontextu a potom vyzýva hosťa, aby k problému zaujal stanovisko.“[10] Interview z hľadiska inštitucionálneho rámca by malo mať isté pravidlá. Moderátor by v ňom mal:

9 GRÁC, J. 1988 Persuázia. Ovplyvňovanie človeka človekom. Martin : Osveta, 1988, s. 122

10 ČMEJRKOVÁ, S. 2003 Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 89

- byť hlavnou postavou, okolo ktorej sa krúti rozhovor;
- riadiť rozhovor;
- zaujať a udržať pozíciu formálnej neutrality voči postojom hosťa;
- vystupovať za divákov.

Politik ako hosť politického interview sa snaží vyhýbať nepríjemným otázkam moderátora a manévruje odpoveď tak, aby sa vyhol priamej odpovedi. „Sekvencia, ktorá sa skladá z otázky a odpovede, je stavebná jednotka konverzačnej analýzy s jasnou štruktúrou. Ide o spojenie dvoch replík, ktoré sú vo vzájomnom vzťahu podnetu (iniciácie) a reakcie, kde prvá replika záväzne vyžaduje aj druhú repliku, a to štruktúrne aj funkčne.“[11] Politik s dostatočnými mediálnymi zručnosťami ako hosť politickej diskusie často vybočuje z očakávaného rámca, nereaguje na otázku moderátora, čo môže moderátor vnímať ako vyhýbavosť. Treba si uvedomiť rozdiel medzi reakciami (angl. responses) a odpoveďami (angl. answers). „Reakcia je čokoľvek, čo nasleduje po otázke, a veľa výpovedí je možné považovať za reakciu na nejakú otázku. Nie všetky reakcie však spĺňajú kritérium odpovede.“[12]

Ak hosť neodpovedá na otázky, môže moderátor získať relevantnú odpoveď doplňovacími otázkami „kto?“, „čo?“, „kedy?“, „ako?“ („Kto je zodpovedný, pán minister, za vzniknutú situáciu...?“). Ak moderátor očakáva od hosťa – politika, že sa rozhovorí, akákoľvek presná odpoveď zložená iba z holej vety je nepostačujúca (Otázka: „Videli ste reakciu pána ministra uverejnenú v denníku SME?“ – Odpoveď: „Nevidel.“).

Pragmaticky môžeme otázku moderátora charakterizovať ako žiadosť o poskytnutie informácie. Hosť – politik môže otázku vnímať ako výzvu k podaniu informácie. Moderátor pri riadení dialógu s hosťom – politikom v mediálnej výpovedi používa:

- otázky („Kto by mal byť zodpovedný za danú situáciu, pán minister?“);
- udelenie slova („Dajme slovo pánovi poslancovi...“);
- výzvu smerom k účastníkom komunikácie („Povedzte aj Vy svoj názor...“);
- konštatovanie („Nemáte podobnú skúsenosť...?“);
- zhrnutie („Podľa Vašich slov súhlasíte s tvrdením kolegu, že...“);
- provokatívne reakcie („Takže, ešte ste príliš nezbohatli na politike, ako tvrdíte Vy...“);

11 ČMEJRKOVÁ, S. 2003 Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 91

12 ČMEJRKOVÁ, S. 2003 Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 92

- vlastnú interpretáciu predchádzajúcej odpovede („Môžeme tomu rozumieť, že nesúhlasíte, aj napriek...“);
- reformulácie odpovedí.

Otázky a reformulácie moderátora v politickom interview

Moderátor pri politickom interview používa nasledujúce typy otázok, a to: spresňujúce, zisťovacie, doplňovacie, alternatívne, vylučovacie. Moderátor najmä na začiatku interview kladie otázky voľne, akoby mimochodom, a nabáda tým komunikačného partnera, aby sa rozhovoril. Využíva spresňujúce otázky, ktoré bývajú „zákernejšie“ ako iné typy otázok. Snahou moderátora pri interview s komunikačným partnerom – politikom – je klásť zisťovacie a doplňovacie otázky, ktoré predpokladajú priamu odpoveď („Z Vašich vyjadrení vyplýva, že vo výhode boli nominanti vašej strany, odpovedzte, prosím, priamo. Boli?“). Komunikační partneri – politici sa vyhýbajú priamej odpovedi. Olga Müllerová[13] hovorí o kategórii nepriamych, vyhýbavých odpovedí, pričom vyhýbavosť a nepriame odpovede môžu u divákov – respondentov vyvolať dojem nekompetentnosti a bezradnosti komunikačného partnera.

Na otázky zisťovacie („Naozaj je Váš verdikt nemenný?“) a doplňovacie („Čo Vy vnímate ako najväčšiu prekážku v povolebnej spolupráci?“) môžu hostia – účastníci politickej diskusie reagovať voľnejšie, než je predstava moderátora. Ak hosť nenapĺňa svojimi odpoveďami predstavy moderátora, neodpovedá priamo, používa vyhýbavé slovné spojenia, moderátor rezignuje a nastupuje s alternatívnymi alebo vylučovacími otázkami („Došlo k lepšiemu zvládnutiu situácie alebo nie?“). Moderátori často používajú doplňovacie otázky: „Čo Vy na to?“, „Čo si myslíte o probléme Vy?“ a i., na ktoré nemôže hosť jednoznačne odpovedať. Hostia – respondenti odpovedajú na zisťovacie otázky priamo alebo nepriamo. Moderátor podľa odpovedí zistí, akým spôsobom komunikačný partner – napríklad politik – je ochotný alebo neochotný pokračovať v dialógu. Komunikačný partner na odmietnutie doplňujúcej otázky reaguje slovami „no comment“, resp. nereaguje vôbec.

Ak sa moderátor odvoláva na už vyslovené, objasnené a podobné príklady a vyjadrenia, komunikačný partner – politik odmieta reagovať a vyžaduje si explicitnú formu diskusie („Váš predseda hovoril k danému problému, že... Čo hovoríte Vy?“ – Odpoveď hosťa: „Nebudeme sa baviť o slovách predsedu, ale...“), alebo otázku úplne odmietne a „zhodí“ moderátora („Nepochopili ste súvislosti, pán moderátor.“). Světla Čmejrková[14]

13 MÜLLEROVÁ, O. 2003 Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání.In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 116

14 ČMEJRKOVÁ, S. 2003 Mediální rozhovor jako žánr veřejného projevu. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 98

v tejto súvislosti vhodne konštatuje, že do jazyka mediálnej komunikácie preniká jazyk každodennej komunikácie.

Reciprocita medzi moderátorom a hosťom sa prejavuje v čiastočnej výmene úloh. Pozvaný komunikačný partner sa pýta moderátora na názor („Môžem sa opýtať, čo by ste konali, hovorili Vy, pán moderátor?"). Reciprocita sa prejavuje v tom, že otázky si moderátor a komunikačný partner striedajú, alebo nastáva odsunutie otázky, príp. meniaca sa podoba dialogických replík. Komunikační partneri využívajú pri komunikovaní s moderátorom 2. osobu plurálu („Pán moderátor, keď ma necháte dokončiť myšlienku...") a o druhom hosťovi, spolubesedníkovi hovoria najčastejšie v 3. osobe singuláru („V tomto prípade súhlasím s pánom magistrom, ktorý sa pred chvíľou vyjadril..."). Prechod k 2. osobe plurálu využívajú politici – komunikační partneri vo vyhrotených alebo napätých situáciách („Pán premiér, to ste nemysleli vážne...").

Základom vyjadrovania názorov v diskusii je dialóg riadený moderátorom. Politici sa pri komunikácii s neinformovaným moderátorom skôr prikláňajú k monológu. Informovanosť moderátora patrí medzi jeho najdôležitejšie kompetencie. Okrem znalosti diskutovanej problematiky, odbornej prípravy na základe pripravených otázok a overených informácií je kompetentný viesť interview s komunikačným partnerom. Zainteresovanosť a uvádzanie informačných prameňov vzbudzuje u komunikačného partnera rešpekt.[15] Moderátor s rešpektom je hlavnou postavou a dôležitým sociokomunikačným a persuazívnym činiteľom. V politickom dialógu sa pohybuje medzi najrôznejšími druhmi konfliktov, stretov, konfrontácií a polemík, ktoré v závislosti od svojich charakterových dispozícií a vlastností môže korigovať. Hierarchia v televíznom politickom dialógu je: moderátor – politici – diváci. Zámerom moderátora je dostať od politika jednoznačnú odpoveď na danú otázku. Zistiť stanovisko k danému problému alebo situácii. Politici sa samozrejme väčšinou snažia využiť interview s moderátorom na prezentáciu svojho pohľadu a svojej pravdy. Moderátori sa snažia vyprovokovať „súťaživosť" medzi hosťami, aby mohli mediálny dialóg označiť ako stret záujmov.[16] Kvalita novinárskej práce je spätá s úrovňou morálneho rozvoja jej aktérov. N. Wiener už v r. 1948 pred érou televízie tvrdil, že „...masmédiami je človek manipulovaný. Niekedy sa správa ako blázon a tam, kde je dosť bláznov, majú darebáci väčšiu možnosť ich vykorisťovať. Táto politika lží spôsobí, že si kúpi

15 Podľa: PATRÁŠ, V. 2003 Politická komunikácia v slovenských mediálnych podmienkach na konci 90. rokov. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 174

16 Bližšie pozri: ODALOŠ, P. 2003 Charakteristiky a techniky slovenskej politickej komunikácie. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003, s. 221

konkrétnu značku cigariet; táto politika ho navedie na to, aby hlasoval za určitého kandidáta."[17] Aj napriek tomu, že si politik v interview vypomôže technikami, v ktorých zdiskredituje svojho „protivníka", moderátor by nemal prekročiť hranice etiky. Moderátorovi pomáhajú najmä komunikačné zručnosti, schopnosti a danosti. V súvislosti o politickom presvedčení moderátora sa diskutuje o tom, či sa dokáže povzniesť nad svoje politické presvedčenie a byť rovnako kritický ku všetkým politikom a verejným činiteľom. Podľa bývalého šéfredaktora Der Spiegel Stefana Austa vo vzťahu novinár a politik záleží: „čo človek dáva na prvé miesto, či novinárčinu alebo politiku. Či chce o politike referovať, alebo pomocou novinárčiny ovplyvňovať politiku. Ale...novinár nemá robiť politiku... Časopis nemôže nahradiť opozíciu, tej môže len dodávať podklady. Odvolať niekoho z vlády alebo odstrániť celú vládu môže len parlament alebo voliči."[18]

Literatúra

BOLINGER, D.: Jazyk – nabitá zbraň. In Vesmír 81, roč. 45, č. 2

ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANOVÁ, J. 2003 Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003

GRÁC, J.: Persuázia. Ovplyvňovanie človeka človekom. Martin : Osveta, 1988.

HORVÁTH, M. 2011 Konštantné a variantné v súčasnej žurnalistike z pohľadu percipienta. In Otázky žurnalistiky, 2011, roč. 54, č. 1 – 2

HVIŽĎALA, K. 2005 Jak myslet média. Praha : Dokořán, 2005

JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2007 Média a společnost. Praha: Portál, 2007

MCQUAIL, D. 2009 Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 2009

MÜLLEROVÁ, O. 2003 Rozhovor s hostem: žánr rozhlasového vysílání na pomezí interview a přátelského popovídání. In Jazyk, média, politika. Praha : Academia, 2003

ODALOŠ, P. 2003 Charakteristiky a techniky slovenskej politickej komunikácie. In Jazyk, média, politika. Praha: Academia, 2003

PATRÁŠ, V. 2003 Politická komunikácia v slovenských mediálnych podmienkach na konci 90. rokov. In Jazyk, média, politika. Praha: Academia, 2003

REMIŠOVÁ, A. 2010 Etika médií. Bratislava: Kalligram, 2010

VYBÍRAL, Z. 2005 Psychologie komunikace. Praha: Portál, 2005

doc. PhDr. Jaroslav Buček, PhD. – odborný asistent
Katedry žurnalistiky Filozofickej fakultyUniverzity Komenského
v Bratislave

17 VYBÍRAL, Z. 2005 Psychologie komunikace. Praha : Portál, 2005, s. 21

18 Bližšie pozri: REMIŠOVÁ, A. 2010 Etika médií. Bratislava : Kalligram, 2010, s. 174; HVIŽĎALA, K. 2005 Jak myslet media. Praha : Dokořán, 2005, s. 40

IDEÁLNY ZDROJ – AKÁ MÁ BYŤ OSOBNOSŤ NOVINÁRSKEHO ZDROJA

Jakub Filo

Abstract

The issue of selecting a source is one of the essential attributes of journalism. The source should be truthful, exclusive, credible, straightforward. The article should try to bring the view of the attributes of information sources from the perspective of Slovak journalists.

Keywords: media, journalist, source, attributes.

Úvod

Keby sme mali definovať, čo potrebuje novinár k svojej práci, k napĺňaniu svojho poslania, k vytvoreniu uceleného a zaujímavého celku, určite by sme vedeli pomenovať niekoľko základných podmienok, ktoré musí žurnalista naplniť. Nepochybne ide o znalosť novinárskych postupov a zručnosť ich dobre a bez chyby spracovať. To však zďaleka nie je všetko a dobrému novinárovi to nestačí. Ďalšou nevyhnutnosťou je vedieť si vymyslieť alebo získať zaujímavú tému, ktorú následne dokáže na základe zručnosti spracovať. Avšak ani najlepšiu tému nemožno dobre spracovať, ak novinár nemá alebo nepozná dobré a kvalitné zdroje, ktoré mu poskytnú potrebné informácie, ktoré pri spracovaní témy využije. Téma a zdroje sú navyše ako spojené nádoby, lebo čím má novinár lepšie zdroje, tým sa dostáva k lepším témam a naopak, čím má zaujímavejšie témy, tým spoznáva zaujímavejšie zdroje.

Problematika zdrojov je v odbornej literatúre bohato rozpísaná. Treba si však uvedomiť, že praktická predstava a skúsenosť novinárov so zdrojmi, s ktorými pracujú, je veľa razy ovplyvnená práve reáliami konkrétneho mediálneho prostredia, v ktorom sa pohybujú. Dôkazom toho sú v posledných

mesiacoch a rokoch zverejnené dva prípady, v ktorých sa podrobnejšie ukázalo, že slovenskí novinári využívajú ako zdroje ľudí, ktorých je problematické radiť medzi štandardné informačné kanály.[1] V inom prípade naopak novinári mali svojimi zdrojmi z politického prostredia nadštandardný vzťah, dokonca až taký, že je na mieste hovoriť o strate nezávislosti novinára z hľadiska novinárskej etiky.[2]

Preto je pri diskusii o osobnosti na mieste zastaviť sa aj pri tom, kto je tá osobnosť, ktorú novinár využíva ako svoj zdroj. Je to vôbec osobnosť? A aká by mala byť?

Cieľom príspevku je preto uviesť, aké atribúty prikladajú slovenskí novinári svojim zdrojom a aký je podľa nich najideálnejší zdroj. Výsledkom má byť definovanie ideálneho zdroja podľa slovenských žurnalistov, so zohľadnením špecifík ich práce vzhľadom na mediálny trh, v ktorom sa pohybujú.

Zdroj ako základ novinárskej informácie

Uveďme si v krátkosti, ako sa na problematiku zdroja pozerá mediálna teória. Cieľom nie je ponúknuť podrobný prehľad, iba určité východisko pre ďalšie uvažovanie o zdroji v kontexte slovenských žurnalistov.

Základným predpokladom pri uvažovaní o téme zdroja je, že ide o akýkoľvek subjekt, od ktorého novinár čerpá informácie.

„Zdrojom sa rozumie predovšetkým zdroj informácií. Pokiaľ nie je novinár osobne prítomný pri udalosti, o nej má referovať, a nemôže tak vychádzať z vlastného pozorovania, je pri získavaní informácií odkázaný na iných, priamych účastníkov akcie (politikov, ekonómov, osobnosti kultúrneho či športového sveta), tlačových hovorcov, odborníkov na danú tému (právnikov, lekárov) či radových občanov ako očitých svedkov udalosti.“[3]

Pri osobách to ale nekončí. Zdrojom môžu byť akékoľvek písomné, zvukové alebo audiovizuálne dokumenty, tlačoviny, informácie a tiež tlačové agentúry, tlač, rozhlas, televízia, či internet.

---

1 Zverejnené odposluchy novinára Toma Nicholsona s Jurajom Ondrejčákom alias Piťom, považovaným za jedného z čelných predstaviteľov bratislavskej mafie. Ondrejčák bol v novembri 2011 zadržaný slovenskou políciou a v súčasnosti je vo vyšetrovacej väzbe. Odposluchy boli zverejnené na http://tnicholsonuniverse.tumblr.com/.

2 Zverejnené odposluchy medzi novinárkou denníka Pravda Vandou Vavrovou a vtedajším a zároveň súčasným ministrom vnútra Robertom Kaliňákom. Zdroj: http://medialne.etrend.sk/tlac-spravy/smer-ma-v-pravde-udajne-kontaktnu-osobu.html, http://www.sme.sk/c/6152656/kalinak-hovoril-redaktorke-pravdy-co-ma-robit.html

3 OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J. a kol. 1999 Encyklopedie praktické žurnalistiky. Praha: Libri, 1999, s. 211

Slovenskí novinári však vo všeobecnosti chápu zdroj prevažne ako osobné kontakty či už osobnú účasť na podujatiach, akciách a mieste činu (41,7 percenta), osobné kontakty (20,9 percenta), tlačové konferencie (0,7 percenta) alebo odpovede hovorcov (1,4 percenta).[4]

Dôležitým vkladom do diskusie o zdroji je teória primárne definujúceho Herberta Spenceta. Primárne definujúci je pre naše potreby zdroj, ktorý určuje základný rámec informácie, väčšinou pochádza z vysokej mocenskej pozície alebo z pozície s vysokým statusom, ponúka názory na kontroverzné témy a so svojimi definíciami uspeje, pretože je vnímaný ako ten, ktorý má prístup k presnejším a odbornejším informáciám ako väčšina populácie.[5]

Zdroje môžeme na základe spôsobu dostávania správ k novinárom rozdeliť podľa Leona Sigala na tri základné skupiny – rutinné, neformálne a iniciované.[6] V prípade rutinných zdrojov ide o oficiálne rokovania, tlačové správy, inštitúcie a podobne. Za neformálne považuje Sigal zákulisné informácie, utajené rokovania, úniky informácií, neformálne rokovania a podobne. A v prípade iniciovaných zdrojov ide o také, ktoré vznikajú na základe vlastnej činnosti reportéra prípadne spontánne udalosti.

Treba si tiež uvedomiť, že vzťah novinár (médium) – zdroj je vzťah obojstranný. Rovnako ako sa novinári snažia vyhľadávať informácie, a to čo najzaujímavejšie, ktorými chcú zaplniť stránky svojich novín alebo minúty správ, tak zdroje vyhľadávajú novinárov, aby im poskytovali informácie, ktoré do médií chcú z rôznych dôvodov dostať. McQuail to vyjadril tým, že „spravodajské médiá neustále vyhľadávajú vhodný obsah a obsah (nie vždy vhodný) zase neustále hľadá svoj priestor v spravodajstve“.[7] Paul Manning v knihe *News and News Sources: A Critical Introduction* zachádza ešte ďalej a ako jednu z možností pripúšťa, že správy sú tvarované práve zdrojmi informácií.[8]

Preto aj pri uvažovaní o tom, aký zdroj novinári považujú za ideálny, treba brať do úvahy otázky vzťahu novinár – zdroj. Gieber definuje tri roviny vzťahu medzi novinármi a ich zdrojmi:[9]

4 BREČKA, S. a kol. 2010 Média a novinári na Slovensku. Bratislava : Eurokodex, 2010.

5 HALL, S. a kol. 1978 Policing the crisis. New York : Macmillan, 1978; TRAMPOTA, T. 2006 Zpravodajství. Praha : Portál, 2006, s. 83

6 SIGAL, L. V. 1973 Reporters and Officials: the Organization and Politics of Newsmaking. Lexington, 1973; TRAMPOTA, T. 2006 Zpravodajství. Praha : Portál, 2006, s. 87

7 McQUAIL, D. 1999 Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 1999, s. 252

8 MANNING, P. 2001 News and News Sources: A Critical Introduction, London : Sage, 2001

9 TRAMPOTA, T. 2006 Zpravodajství. Praha : Portál, 2006, s. 88

1. redaktor je na zdroji nezávislý,
2. redaktor a zdroj nachádzajú oblasti spolupráce, z ktorej majú vzájomný prospech,
3. zdroj absorbuje redaktora a dominuje nad ním, alebo naopak.

Kým prvé dve kategórie sú prirodzené a javia sa ako logické, tretí typ vzťahu ide proti podstate novinárskeho remesla. Napriek tomu aj typy vzťahov poslednej kategórie je možné nájsť v slovenskom mediálnom prostredí, čo dokazuje aj prípad vzťahu novinárky Vandy Vavrovej a súčasného ministra vnútra Roberta Kaliňáka. Z odposluchov, ktoré unikli na verejnosť v novembri 2011 vyplýva, že minister priamo ukladal Vavrovej úlohy a ovplyvňoval jej spravodajskú prácu.[10]

Herbert Gans definoval šesť základných atribútov zdroja, na základe ktorých si svoj zdroj vyberá novinár:[11]

- predchádzajúca vhodnosť zdroja,
- produktivita zdroja,
- spoľahlivosť,
- dôveryhodnosť,
- autorita,
- schopnosť vyjadrovania.

Je samozrejmé, že novinári sa riadia vo svojej praxi mnohými ďalšími okolnosťami, na ideálnom zdroji však preferujú určité kritériá.

Ako vnímajú zdroj slovenskí novinári

Pre potreby zisťovania toho, ako vnímajú slovenskí novinári atribúty ideálneho zdroja sme sa rozhodli použiť metódu kvalitatívneho prieskumu, v ktorom sme vybranej vzorke bývalých a súčasných novinárov v neštandardizovanom rozhovore položili otázku: „Aké vlastnosti má podľa vás mať ideálny novinársky zdroj?“

Otázka bola položená 22 novinárom z celoštátnych printových, audiovizuálnych aj internetových médií, z ktorých 15 boli ochotní na ňu odpove-dať. Následne formou doplňujúcich otázok boli špecifikované ďalšie odpovede. Napríklad v prípade, že respondent odpovedal iba jednou

10 CZWITKOVICS, T. Smer má v Pravde údajne kontaktnú osobu, Mediálne.sk, 24.11.2011, Dostupné na: http://medialne.etrend.sk/tlac-spravy/smer-ma-v-pravde-udajne-kontaktnu-osobu.html

11 TRAMPOTA, T. 2006 Zpravodajství. Praha : Portál, 2006, s. 87

charakteristikou, bol dopytovaný na ďalšie možné atribúty. Ak sa nevyjadril konkrétne, bol dopytovaný, prečo je jeho odpoveď taká.

Na základe odpovedí sme spracovali výsledky, ktoré sme rozdelili do dvoch kategórií pozitívnych a negatívnych vlastností.

Väčšina respondetov (8, to je 53 percent) ako pozitívnu vlastnosť uviedla – dôveryhodnosť. Respondenti odpovedali napríklad:

„Pri zdroji existuje jednoduchá charakteristika – musí byť dôveryhodný."

„Zdroj musí byť dôveryhodný a overiteľný."

„Pravdovravnosť, a to v tom zmysle, že môžem mať istotu, že mi nezatají nejaké podstatné informácie, ktorými disponuje k danej veci."

Ďalšími dôležitými pozitívnymi vlastnosťami sú:

- odbornosť (7 respondentov, 47 percent) – „Vie o téme, má ju naštudovanú, niečo v odbore znamená, venuje sa jej, dá ti podklady, informácie, ukážky, rovnako ti vie povedať stručne vety." Alebo: „Ideálnym zdrojom je respondent, ktorý sa venuje danej oblasti na odbornej/praktickej úrovni."
- exkluzivita (7 respondentov) – „Vždy sa nájde insider, ktorý je nespokojný s vývojom alebo vedením inštitúcie, či firmy, čo býva cenný zdroj."
- má čitateľné úmysly (7 respondentov) – „Ideálny zdroj pre novinára je človek, ktorý nemá vlastné postranné úmysly," alebo „taký, ktorý neočakáva za svoju informáciu protislužbu, ktorému ide o podstatu a nie o pomstu, ktorý má čitateľnú minulosť a neskrýva v skrini nejaké 'smrtky ."

Oslovení novinári definovali aj ďalšie vlastnosti, ktoré sa vyskytli v menšom zastúpení, alebo ich nie je možné presne pomenovať, je však zaujímavé ich spomenúť:

- „Ideálny zdroj je taký, ktorý nemá záujem na tom, či informácia bude alebo nebude zverejnená a aká bude jej podoba."
- „Vôbec nevadí, ak zdroj nie je úplne ‚čistý'. Považujem to za šikovnosť novinára, že dokáže získať informácie aj z takejto strany. Samozrejme nemôže sa stať nástrojom druhej strany a sadnúť na lep spravodajským hrám."

Oslovení slovenskí novinári tiež pripúšťajú osobné vzťahy so svojimi zdrojmi. Zhodli sa však na niektorých atribútoch, ktoré by ich ideálny zdroj rozhodne nemal mať. Negatívne sa stavajú ku zdrojom, ktoré:

- sa ich snažia manipulovať – „Nesnaží sa cezo mňa dostať von informácie, ktoré sú v jeho záujme",

- využívajú ich na osobnú pomstu – „No na druhej strane sa môže jeho čistá motivácia zmeniť, prerásť k osobnej pomste, čo sa veľmi ťažko novinárovi odhaľuje, ak je zdroj prefíkaný“,
- menia spätne svoje informácie – „Spoľahlivý zdroj stojí za tým, akú informáciu vypustil, ex post ju nemení, nezľahčuje, nesnaží sa ju dementovať“.

Záver – definovanie ideálneho zdroja

Na základe spomenutej odbornej literatúry a prieskumu na vzorke slovenských celoštátnych novinárov možno ideálny zdroj definovať ako: „Oficiálny alebo neoficiálny primárne definujúci a iniciovaný zdroj informácií, ktorý sa vyznačuje veľkou mierou dôveryhodnosti, odbornosti, exkluzivity a presnosti. Nemá snahu manipulovať, ani záujem na tom, či poskytnutá informácie bude, alebo nebude zverejnená a aká bude jej podoba.“

Táto definícia nie je vyčerpávajúcim pohľadom na to, aký je ideálny zdroj pre novinára, keďže do jeho práce vstupujú mnohé ďalšie premenné. Môže však slúžiť ako návod pre novinárov a študentov žurnalistiky pri uvažovaní o tom, o aké zdroje sa pri svojej činnosti oprieť.

Literatúra

BREČKA, S. a kol. 2010 Médiá a novinári na Slovensku. Bratislava: Eurokódex, 2010

HALL, S. a kol. 1978 Policing the crisis. New York: Macmillan, 1978

TRAMPOTA, T. 2006 Zpravodajství. Praha: Portál, 2006

CZWITKOVICS, T. Smer má v Pravde údajne kontaktnú osobu. Mediálne.sk, 24.11.2011. Dostupné na: http://medialne.etrend.sk/tlac-spravy/smer-ma-v-pravde-udajne-kontaktnu-osobu.html

MANNING, P. 2001 News and News Sources: A Critical Introduction, London: Sage, 2001

McQUAIL, D. 1999 Úvod do teorie masové komunikace. Praha: Portál, 1999

OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J. a kol. 1999 Encyklopedie praktické žurnalistiky. Praha : Libri, 1999

SIGAL, L. V. 1973 Reporters and Officials: the Organization and Politics of Newsmaking, Lexington, 1973

Mgr. Jakub Filo – doktorand Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSŤ VYSOKOŠKOLSKÉHO UČITEĽA V KONTEXTE NOVÉHO MILÉNIA

Eva Gajdošová – Katarína Hennelová – Eva Szobiová

Abstract

In this paper, the authors reflect on the personality of the teacher of high school in the context of the requirements of the third millennium, particularly psychology of a new generation of students. Particular attention is focused on the psychological aspects of school quality stressing in particular the quality of teaching, especially their „human“ character.

Keywords: personality of the university teacher, school quality, quality criteria of the school.

Nové milénium prinieslo do systému výchovy a vzdelávania na slovenských vysokých školách mnoho nových zmien, úloh, výziev. Spomenieme niektoré: novú vysokoškolskú legislatívu, tlak na celoživotné vzdelávanie vysokoškolských učiteľov a zamestnancov vysokých škôl, krízu slovenskej rodiny a s ňou spojený nárast výchovných problémov u mladých ľudí prichádzajúcich študovať na vysoké školy, nárast sociálno-patologických javov vo vysokoškolskom prostredí (agresia študentov, šikanovanie učiteľov, drogové a nelátkové závislosti medzi študentmi, apatia, rezignácia, strata zmyslu života, depresie a iné psychické ochorenia, intolerancia, rasizmus a i.), záťaž, stres aj syndróm vyhorenia u značného počtu učiteľov, nadchádzajúca akreditácia vysokých škôl, tlak na posudzovanie kvality slovenských vysokých škôl a jej meranie a i.). Zastavme sa pri poslednej úlohe – posudzovanie kvality vysokej školy v novom miléniu, ktoré sekundárne prináša vysoké nároky na kvalitu vysokoškolského učiteľa, jeho odbornú a pedagogickú erudíciu a jeho osobnosť.

O kvalite základných, stredných aj vysokých škôl a kritériách určujúcich kvalitu školy uvažujú odborníci vo všetkých krajinách Európskej únie. Ukazuje sa však, že posudzovanie kvality školy akéhokoľvek typu je zložitý proces, lebo každá škola sleduje viac cieľov súbežne.

Najčastejšie spomínaným kritériom je *kritérium výkonu*.Pri posudzovaní kvality školy sa v školách sleduje plnenie vzdelávacích cieľov a štandardov, analyzuje sa školská úspešnosť študentov, ich úspechy v domácich a zahraničných súťažiach, olympiádach až po uplatnenie absolventov vysokých škôl v praxi, patrí sem aj skúmanie financovania a materiálno-technického zabezpečenia školy a i.

V poslednom roku sa čoraz častejšie spomína ďalšie kritérium kvality školy, a to *kritérium osobnosti a jej socializácie*. Sleduje sa plnenie požiadaviek týkajúcich sa úrovne socializácie v škole, vzťahov vedenia školy a učiteľov, interpersonálnych vzťahov v učiteľskom zbore, rozvíjanie nielen kognitívneho, ale aj sociálneho, emocionálneho a morálneho vývinu študentov a motivácie pre ďalšie vzdelávanie a sebazdokonaľovanie, a i.

Ak si zjednodušíme problém hodnotenia kvality školy využitím kritéria – orientácia na produkty a orientácia na procesy, budeme na kvalitu školy pozerať na základe jej výsledkov alebo procesov, ktoré sa v nej odohrávajú. Ak si za hlavné kritérium kvality školy vyberieme výsledky vzdelávania (teda zoberieme orientáciu na produkty), hrozí nebezpečenstvo, že zabudneme na kvalitu života ľudí v škole. Naproti tomu, ak si zvolíme za hlavné kritérium kvality školy vzťahy a interakcie medzi ľuďmi (orientáciu na procesy), môže nastať situácia, že sa ľudia budú v škole síce dobre cítiť, ale nebudú podávať výkony.[1]

Z uvedeného teda vyplýva nevyhnutnosť viac kritériálneho modelu pre posudzovanie kvality školy, kde pôjde o sledovanie úrovne vzdelávania, úrovne výchovy, rozvoja osobnosti študenta aj rozvoja osobnosti učiteľa, sociálnych a materiálnych podmienok školského prostredia, financovania aj materiálno-technického zabezpečenia.

S návrhmi na kvalitnú školu a kvalitnú prípravu študentov prichádza celý rad významných inštitúcií ako UNESCO, International Society for Technology in Education ISTE, Partnership for 21st Century Skills, Micosoft a ďalšie. Pre toto milénium vyzdvihujú také kompetencie, ktoré by sa mali premietnuť do sledovania a hodnotenia kvality škôl, napr. rozvíjanie

1 STEFFENS, U. – BARGEL, T. 1993 Erkundungen zur Qualität von Schule. Berlin : Luchterhand, s. 17

komunikačných zručností študentov, ich schopnosť spolupracovať v tíme, ich tvorivosť a inovatívnosť, ich práca s informáciami a rozvíjanie ich kritického myslenia a riešenia problémov.

V našom príspevku chceme zvlášť upozorniť na výsledky prieskumu kritérií kvality školy na Slovensku, ktoré uskutočnil NUCEM – Národný ústav certifikovaných meraní v marci roku 2013. NUCEM požiadal svojich regionálnych spolupracovníkov, aby stanovili kľúčové javy, vlastnosti, činnosti, ktoré sú príznačné pre život školy a významne určujú jej kvalitu a usporiadali ich od najdôležitejších po najmenej dôležité. Analýza týchto údajov priniesla veľmi zaujímavé výsledky.

Odpovede respondentov naznačili, že kvalitná škola by okrem vlastného školského vzdelávacieho plánu mala mať jasne zadefinované smerovanie a ciele, jednoznačnú strategickú víziu a celkovo dobrú koncepciu. Z podrobnejšieho spracovania odpovedí opýtaných vyplynul prevládajúci názor, že kvalita školy súvisí s kompetentnosťou vedenia školy a charakterom medziľudských vzťahov. Pri sledovaní kvality školy odborníci navrhujú brať do úvahy plnenie požiadaviek týkajúcich sa úrovne sociálnych vzťahov, sociálnej klímy, vzťahov vedenia školy a učiteľov, interpersonálnych vzťahov v učiteľskom zbore, vzťahu učiteľ – študent, ale aj formovanie a rozvíjanie postojov, hodnôt, zmyslu života, citov, motivácie študentov. Ukázalo sa, že pre kvalitu školy je nesmierne dôležitá nielen odborná kvalifikovanosť ale aj „ľudská spôsobilosť“ učiteľov a že kvalitný, kompetentný učiteľ je najpodstatnejším článkom kvality školy. V odpovediach týkajúcich sa kvality učiteľa respondenti uvádzali okrem odbornej erudovanosti učiteľov ich motiváciu, angažovanosť a „zapálenosť pre svoje zamestnanie“, ochotu spolupracovať a vzdelávať sa, tvorivosť, schopnosť empatie, schopnosť byť prirodzenou autoritou. Do popredia sa dostali také požiadavky na osobnosť učiteľa ako záujem o problémy študentov, ochota im pomôcť, poskytnúť im podporu, rozvíjať ich individuálne schopnosti a dať im možnosť zažiť úspech.

Na sklonku minulého tisícročia v roku 1996 boli do rokovania OECD (Organizácia pre hospodársku spoluprácu a rozvoj) zaradené výsledky výskumu, v ktorom sa zisťovali charakteristiky dobrého učiteľa.[2] Boli to nasledovné vlastnosti:

1. vysoká motivácia, zodpovednosť a entuziazmus pre učiteľské povolanie (uspokojuje ho, má rád svoju prácu),

2 ZELINA, M. 1996 Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava : Iris, 1996

2. láska k deťom, pozitívny vzťah k žiakom, študentom,
3. majstrovské ovládanie didaktiky (metodiky) predmetov, ktoré vyučuje,
4. oboznamovanie s rôznymi filozofiami výchovy a vzdelávania, koncepciami a metódami vyučovacieho procesu; vypracovať si vlastnú špecifickú koncepciu výučby,
5. spolupráca s inými učiteľmi,
6. permanentná spätná väzba, reflexia, analýza a hodnotenie vlastnej práce, jej zefektívňovanie,
7. snaha stať sa lepším a vyvíjať v tomto smere úsilie.

Nazdávame sa, že sú to vlastnosti, ktoré sú stále aktuálne aj v tomto miléniu.

Kritérium kvalitného učiteľa zdôrazňuje OECD aj naďalej vo svojom materiáli „Equity and Quality in Education“ (2012). OECD podčiarkuje, že kvalitu školy určujú:

- vysokokvalitní učitelia,
- ich efektívne edukačné stratégie,
- spolupráca školy, rodiny, komunity,
- podporná sociálna klíma v škole.

Ako psychológov s viac ako 20-ročnou praxou v pozícii vysokoškolských učiteľov, ale aj s praxou vo funkcii školských psychológov, nás nesmierne trápi a zarmucuje, že vo všetkých nedávno vypočutých výrokoch, sporoch, výkrikoch, štrajkoch, bojkotoch, verbálnych bojoch a slovných súbojoch okolo zmien v školách aj na vysokých školách a pripravovaných a avizovaných zmenách vo vysokoškolskom štúdiu v intenciách kvality sa akosi pozabudlo na dieťa, na študenta, pre vzdelávanie ktorého sa robia všetky tieto reformy, na jeho jedinečnú osobnosť, s jej silnými stránkami, prednosťami, potencialitami, ale aj s jej slabými stránkami, rezervami, limitmi.

Chystáme znovu reformy a z reforiem reformy, čaká nás likvidovanie niektorých vysokých škôl, fakúlt, študijných programov, neotváranie programov s malým počtom študentov, stanovovanie kritérií kvality školy, ale položil si niekto z nás otázku, aká je psychológia študenta dnešnej vysokej školy, aká je jeho osobnosť? Pretože kritériá kvality každej školy by mali

byť úzko späté so psychológiou ich študentov, so vstupom a výstupom charakteristík študentov v rámci štúdia.

Obdobie vývinu študentov prichádzajúcich na vysokú školu, teda neskorú adolescenciu, novšie nazývanú ako vynárajúcu sa dospelosť[3] môžeme charakterizovať ako prechod študentov od nesamostatnosti k samostatnosti, od závislosti k nezávislosti, od nezodpovednosti k morálnej zodpovednosti, od konzumácie spoločenských produktov a hodnôt k ich vytváraniu. Je to tiež prechod od vonkajšej motivácie k učeniu smerom k vnútornej potrebe sebavzdelávania, od vonkajších výchovných faktorov k samovýchove. Mení sa nielen kvalita duševnej činnosti a jej výkonnosť, ale tiež postoje, sociálne vzťahy, záujmy a ašpirácie, hodnoty, teda celá osobnosť (Čačka, 2000). Do istej miery paralelne s tým dochádza k novému sociálnemu zaradeniu jednotlivca, ktoré sa odráža v odlišných očakávaniach spoločnosti, pokiaľ ide o jeho správanie a výkony, ale aj v meniacom sa ponímaní seba samého a vlastnej role (Langmeier, Krejčířová, 1998).

Vývin kognitívnych funkcií, t. j. vnímania, pamäti, predstavivosti, pozornosti a myslenia, je v tomto veku už ukončený. Rozvoj inteligencie dosahuje svoje maximum. U študentov sa stretávame s kritickosťou, ba až hyperkritickosťou, s presvedčením o všemocnosti ich spôsobu hypotetického uvažovania a s prehnaným radikalizmom. Na strane druhej schopnosť uvažovať hypoteticky im umožňuje zaoberať sa budúcnosťou vo vzťahu k svetu i vlastnej sebarealizácii.

Adolescenti vo vývinovej etape neskorej adolescencii už nie sú ochotní akceptovať formálne danú dominanciu autorít. Typickým prejavom je kritika a nekonečné polemizovanie s dospelými. Avšak diskusia s dospelými im umožňuje utvrdiť sa vo vlastných schopnostiach a kvalitách. Je tiež vyjadrením túžby po rovnoprávnosti a ich akceptácii dospelými ako partnerov. Je preto prirodzené, že v tomto období prichádza častejšie ku konfliktom a ostrejším výmenám názorov s dospelými. Pre komunikáciu mladých ľudí je charakteristické pevné až rigidné presadzovanie si svojich názorov. Získaná pozícia v skupine má pre identitu študenta veľký význam. I napriek tomu, že normy, pravidlá stanovené rodinou, či spoločnosťou nie sú ochotní vždy dodržiavať, v skupine vrstovníkov sa často správajú maximálne konformne. Prípadné vylúčenie zo skupiny prežívajú dramaticky. Vzťah k rodine má však i naďalej veľký význam, i keď často to adolescent navonok deklaruje opačne.

3 ARNETT, J. J. 2000 Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist 55, p. 469 – 480

Možno pozorovať tendenciu neprejavovať svoje city navonok a s tým spojené nápadnejšie uzatvárania sa do seba. Typickou črtou daného obdobia sú stále ešte výkyvy v sebahodnotení, zraniteľnosť a vzťahovačnosť prameniaca z osobnej neistoty.

Je evidentné, že súčasná generácia mladých ľudí musí čeliť požiadavkám, očakávaniam a výzvam, ktoré sú početnejšie a prinášajú väčšie riziká, ako to bolo u mladých ľudí na prelome tisícročí. Aj Eckstein, Rasmussen a Wittschenová[4] uvádzajú, že dnešní adolescenti sú vystavení viacerým stresom v porovnaní s adolescentmi predošlých generácií. Pripomínajú pritom dva typy takéhoto stresu: 1. adolescenti sú vystavení väčšej slobode ako to bolo u minulých generácií. 2. väčšia miera slobody často prináša pochybnosti, zmätok a mnohí adolescenti nie sú pripravení, aby zvládali takúto neistotu. Dnešná generácia adolescentov je považovaná za prvú, ktorá nemôže očakávať, že ich životný štandard bude lepší ako bol u ich rodičov. Mnohí adolescenti vnímajú svoju budúcnosť spojenú s výskytom manželských konfliktov, rodinných nezhôd, problémov a nespokojnosti v zamestnaní. Napokon, postmoderní adolescenti musia zvládať frustráciu spojenú s akademickou prípravou na budúce povolanie v prostredí školy, ktoré neraz skôr brzdí než podporuje dosiahnutie a splnenie tohto cieľa. Možno pozorovať, že súčasné akademické prostredie plne nedokáže vyjsť v ústrety potrebám mladých ľudí najmä v smere ich praktického uplatnenia v živote.

Popritom všetkom učiteľ stráca nadradenú rolu. Postoj vysokoškolského študenta k učiteľovi je ovplyvnený učiteľovými profesionálnymi kompetenciami akou je napríklad schopnosť vysvetliť učivo, ale študenti preferujú aj také vlastnosti učiteľa akými sú zmysel pre humor a schopnosť vypočuť ich. Študenti si vysoko cenia učiteľov, ktorí ich považujú za rovnocenných partnerov a ktorí nezdôrazňujú svoju nadradenosť a autoritu. Dôležitou súčasťou osobnej identity je získanie určitej pozície v krúžku, či ročníku. Dobrú pozíciu im zabezpečujú predovšetkým osobná a sociálna kompetencia (inteligencia a od nej sa odvíjajúca vzdelanosť), vplyv a obľúbenosť (založená na solidarite, pozitívnom naladení a pozitívnej akceptácii).

Typickým znakom pre toto vývinové obdobie neskorej adolescencie je zmena postojov k sebe samému. Záujem študenta je viac orientovaný na hlbšie sebapoznanie, komplexnejší obraz seba samého. Smékal[5] upozorňuje

4 ECKSTEIN, D. G. – RASMUSSEN, P. R. – WITTSCHEN, N. L. 1999 Understanding and Dealing with Adolescence. The Journal of Individual Psychology, 55 (1), p. 31 – 50

5 SMÉKAL, V. 2005 O lidské povaze. Praha : Cesta, 2005

na to, že na základe identity seba môžeme na vysokej škole nájsť 4 skupiny študentov:

- „zmätených“, ktorí ešte nie sú schopní orientovať sa v spoločenských požiadavkách, ani si nevedia rady sami so sebou. Konajú často neuvážene a ich sebavedomie kolíše. Pocit dôležitosti si niektorí posilňujú až spoločensky nežiaducimi prejavmi.
- „závislých“, ktorí preberajú postoje autorít. Nespôsobujú problémy, plnia požiadavky bez toho, aby o nich veľmi uvažovali. Ich sebavedomie nevykazuje krízu, sú ale nesamostatní a v dospelosti zostávajú konformní, závislí a manipulovateľní.
- hľadajúcich, ktorých sebaponímanie ešte nie je ustálené, postupne sa formuje a ich životné ciele sa stále upresňujú. Angažovaním vo viacerých činnostiach a rolách akoby skúšali svoje sily. Ich sebavedomie sa postupne vyhraňuje a stabilizuje.
- so zdravo sformovaným sebavedomím, ktorí majú obraz seba v súlade s realitou.

Vysokoškolský učiteľ má teda v rukách skutočne veľkú moc pomôcť študentom budovať zdravý a primeraný sebaobraz, svoje sebavedomie, sebahodnotenie, sebaúctu, sebadôveru, keďže adolescencia a vynárajúca sa dospelosť predstavujú životné obdobia, ktoré sa vyznačujú zvýšenými nárokmi na adjustačný proces. Ako uvádza Rowlingová,[6] odvolávajúc sa na štatistiky WHO (2004, 2005), jeden z dvadsiatich mladých ľudí v medzinárodnom meradle prežíva závažné vývinové, emocionálne problémy či problémy so správaním.

Preto sme aj na vysokých školách neraz svedkami rastu sociálno-patologických javov, najmä verbálnej agresie a intolerancie medzi študentmi navzájom, študenti sú voči sebe čoraz agresívnejší, násilníckejší, vedome odmietajú a šikanujú svojich spolužiakov a neprijímajú ich do svojej skupiny, ak sa od nich odlišujú inými fyzickými či psychickými charakteristikami, alebo sú príslušníkmi inej národnostnej a etnickej skupiny, ak ich rodičia majú iný sociálny status či finančné zázemie, ak majú ich vrstovníci iné záujmy, postoje či ašpirácie. Šikanovanie študentov sa presúva dokonca aj na učiteľov, ktorí sú častokrát bezmocní voči tvrdému psychickému

6 ROWLING, L. 2006 Adolescence and emerging adulthood (12 – 17 years and 18 – 24 years). In: Cattan, M., Tilford, S. (Eds.): Mental health promotion: A lifespan approach. Berkshire, McGraw-Hill Open University Press, p. 100 – 136

tlaku agresora, nebodaj aj jeho rodičov. Aj na vysokej škole sa stretávame so závislosťami, látkovými a nelátkovými, najmä konzumovaním alkoholu, drog, závislosťou na počítačoch, mobiloch, hazarde, hazardných hrách a gamblerstve. Aj študenti tohto veku nedokážu rozvážne, pokojne a morálne správne (vhodne, či prijateľne) riešiť bežné životné konflikty a záťažové situácie so spolužiakmi, vrstovníkmi, učiteľmi, robia vážne chyby pri komunikácii a uplatňujú pri komunikovaní v skupine také negatívne emócie ako hnev, ironiu, sarkazmus, nepriateľstvo či nevraživosť.

Otázka teda znie, aký má byť „správny" učiteľ na vysokej škole nového milénia, aby zabezpečil kvalitné vzdelávanie a výchovu novej generácie študentov, a tak prispel ku kvalite vysokej školy?

Učiteľ na vysokej škole musí byť k výkonu svojej akademickej profesie pripravený ako po stránke odbornej, vedecko-výskumnej, manažérskej, tak aj po stránke psychodidaktickej a psychosociálnej.[7] To si vyžaduje od vysokoškolského učiteľa vysokú mieru:

- flexibility,
- tvorivosti,
- profesionality v pedagogických teóriách, metódach výchovy a vzdelávania,
- morálky nielen v zmysle cieľov výchovy, ale v zmysle osobnej morálky.

Osobnosť vysokoškolského pedagóga, experta, erudovaného odborníka, učiteľa, vychovávateľa, vedecko-výskumného pracovníka a zároveň manažéra, je jednotou odborných vedomostí, pedagogických, riadiacich a vedeckovýskumných schopností, didaktických a psycho-sociálnych zručností a osobnostných vlastností, ktoré sú predpokladom jeho úspešného pôsobenia v roli vysokoškolského učiteľa. V nemalej miere si to vyžaduje značnú pedagogickú a psychologickú erudíciu, čo predstavuje všestrannú, dôkladnú teoretickú a prakticko-metodickú pripravenosť, zbehlosť v pedagogickej, psychologickej a výchovnej práci tvoriacu ich základ okrem odbornej erudície aj pedagogicko-psychologického majstrovstva.

Takto sa príchodom novej generácie študentov so svojimi špecifickými charakteristikami dostáva do popredia čím ďalej tým viac psychologická

7 LINHARTOVÁ, D. 2002 Sociálně psychologický výcvik jako nástroj rozvoje sociálně psychologické kompetence vysokoškolského pedagoga. In Uplaňovanie aktivizujúcich metód a foriem vyučovania vo vysokoškolskom vzdelávaní II., Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, 15. 11. 2001. Nitra : SPU, s. 191 – 195

zložka vysokoškolského učiteľa, jeho psychologická erudícia a jeho osobnostná zrelosť.

Osobnosť vysokoškolského učiteľa by mala preto charakterizovať, ako zdôrazňuje M. Zelina:[8]

- neustála túžba a snaha po sebazdokonaľovaní v prospech študentov, ich vzdelávania a výchovy,
- *idealizmus* v zmysle viery v ideály,
- presvedčenie o tom, že človek je vo svojej podstate dobrý,
- presvedčenie, že každý študent má v sebe schopnosti a potrebu byť lepší, dokonalejší, vzdelanejší;
- úlohou učiteľa je podporovať a rozvíjať dobro, krásu a múdrosť človeka, uľahčovať prejavenie sa jeho *potencionality*,
- snaha mať vedomosti a poznatky z pedagogiky, psychológie, ktoré majú slúžiť na sebazdokonaľovanie v prospech študentov,
- presvedčenie, že človek sa *autenticky* realizuje v tvorivosti,
- názor, že sloboda a sebaaktualizácia človeka sa prejavuje v jeho autentickej tvorivosti – v prípade učiteľa v *tvorivosti* v rozvoji osobnosti študenta.

Práve psychologická erudícia vyjadruje dôležitú spôsobilosť vysokoškolského učiteľa nového milénia – uskutočňovať sebapoznávanie a sebahodnotenie, rozvíjať vlastné osobnostné kvality a vlastné duševné zdravie, poznávať a hodnotiť osobnostné kvality ostatných členov sociálneho prostredia a podporovať ich rozvoj, komunikovať, jednať a nadväzovať sociálne vzťahy s členmi sociálneho prostredia, vytvárať zdravú psychosociálnu klímu v sociálnych skupinách, efektívne riešiť konfliktné situácie a predchádzať výskytu sociálno-patologických javov.

Z predchádzajúcich nárokov a požiadaviek na osobnosť vysokoškolského učiteľa vyplýva, že v záujme jeho kompetencií, kvality edukačného procesu a napokon kvality školy je v súčasnosti nevyhnutné posilniť psychologickú prípravu vysokoškolských učiteľov, ktorá bude následne formovať a rozvíjať ich osobnosť. V súvislosti s prípravou vysokoškolského učiteľa – odborníka širokého profilu – vystupujú do popredia takéto vedomosti a zručnosti zo psychológie:

8 ZELINA, M. 1996 Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava : Iris, 1996, s. 218 – 219

- psychologické základy výchovy a vzdelávania,
- tvorba vnútornej sociálnej klímy a atmosféry fakulty a katedry,
- psychologická problematika spolužitia a spolupráce učiteľov na katedre,
- podpora dobrej pracovnej pohody a spokojnosti na pracovisku,
- poznanie individuálnych zvláštností študentov,
- umenie individuálneho prístupu k študentom,
- psychologické mechanizmy vplyvu učiteľovej osobnosti na študentov,
- rozvíjanie pozitívnych čŕt temperamentu a charakteru (srdečnosť, taktnosť, spravodlivosť, rozhodnosť, vnímavosť, empatia, náročnosť),
- psychologické determinanty pedagogického taktu,
- rozvíjanie manažérskych schopností,
- sociálne správanie učiteľa a jeho pôsobenie na tvorbu medziľudských vzťahov v študentských kolektívoch a v kolektíve učiteľov ústavu, katedry a fakulty,
- psychologické mechanizmy profesionálno-orientačnej a konzultačno-poradenskej činnosti učiteľa.

A aby bola osobnosť vysokoškolského učiteľa plnohodnotná, mala by spĺňať aj požiadavky humánnosti a osobného prístupu. Podľa C. R. Rogersa[9] ide predovšetkým o tri postuláty nevyhnutné na rozvoj človeka: *empatia, kongruencia a akceptácia*. C. R. Rogers formuloval, že k rastu osobnosti dôjde na základe, keď študent vníma kongruentného učiteľa a on sa ho snaží empaticky vnímať a rozumieť mu. Byť dobrým učiteľom je podľa Rogersa „ponúknuť sám seba a všetky ostatné zdroje, ktoré dokáže objaviť“.

Literatúra

ARNETT, J. J. 2000 Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. American Psychologist 55, 2000

ECKSTEIN, D. G. – RASMUSSEN, P. R. – WITTSCHEN, N. L. 1999 Understanding and Dealing with Adolescence. The Journal of Individual Psychology, 55, 1999

LINHARTOVÁ, D. 2002. Sociálně psychologický výcvik jako nástroj rozvoje sociálně psychologické kompetence vysokoškolského pedagoga. In Uplaňovanie aktivizujúcich metód a foriem vyučovania vo vysokoškolskom vzdelávaní II., Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie, 15. 11. 2001. Nitra : SPU, 2002

9 ROGERS, C. R. 1986 Client-centered therapy. In: Kutasch, I. L. – Wolf, A. (Eds.) Psychotherapists casebook, s. 197 – 208. San Francisco : Jossey-Bass.

OECD 2012 Equity and Quality in Education. Supporting disadvantaged students and schools. OECD Publishing.

PETLÁK, E. 2004 SebareĘexia a kompetencie v práci učiteľa. Bratislava : Iris, 2004

ROGERS, C. R. 1986 Client-centered therapy. In: Kutasch, I. L.-Wolf, A. (Eds.) Psychotherapists casebook. San Francisco: Jossey-Bass, 1986

ROWLING, L. 2006 Adolescence and emerging adulthood (12 – 17 years and 18 – 24 years). In: CATTAN, M., TILFORD, S. (Eds.): Mental health promotion: A lifespan approach. Berkshire, McGrawHill Open University Press, 2006

SMÉKAL, V. 2005 O lidské povaze. Praha: Cesta, 2005

STEFFENS, U. – BARGEL, T. 1993 Erkundungen zur Qualität von Schule. Berlin: Luchterhand, 1993

ZELINA, M. 1996 Stratégie a metódy rozvoja osobnosti dieťaťa. Bratislava: Iris, 1996

ZELINA, M. 2006 Kvalita školy a mikrovyučovacie analýzy. Bratislava: OG-Vydavateľstvo Poľana, 2006

NUCEM 2013 Kritériá kvality školy-výsledky ankety. Dostupné na: http//www.nucem.sk/documents//4/aktivita_4_1

WHO (World Health Organization) (2004). Prevention of Mental Disorders: Effective Interventions and Policy Options. Geneva: World Health Organisation, Department of Mental

Health and Substance Abuse, in collaboration with the Prevention Research Centre

*in the Universities of Nijmegen and Maastricht. Available at: www.who.int/mental_*

health/evidence/en/Prevention_of_Mental_Disorders.pdf (accessed 15 December 2005)

WHO (World Health Organization (2005). Atlas: Child and Adolescent Resources, Global

Concerns Implications for Future Action. Geneva: World Health Organization.

prof. PhDr. Eva Gajdošová, PhD.
– Ústav školskej, pracovnej a organizačnej psychológie
Fakulty psychológie Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

doc. PhDr. Eva Szobiová, PhD.
– Ústav školskej, pracovnej a organizačnej psychológie
Fakulty psychológie Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

PhDr. Katarína Hennelová, PhD.
– prodekanka Fakulty psychológie
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSTNÝ PROFIL BULVÁRNEHO NOVINÁRA: ŽIVOTNÝ ŠTÝL, VIERA, VZŤAHY, HODNOTY

Richard Gonda – Terézia Rončáková

Abstract

The authors in order to detect the phenomenon boulevard in the text focused on its creator - tabloid journalist. They realized extensive research on which they define the tabloid journalist. Specifically they pointed to aspects of lifestyle, beliefs and scale of values of journalists working in the tabloid media. The results of partial research will help to further research of the journalism profession.

Keywords: tabloid journalist, lifestyle, faith, relationships, values.

Teória žurnalistiky zvykne rozlišovať „bulvárne“ a „mienkotvorné“ médiá. V istom zmysle je však práve bulvár mienkotvorný: v porovnaní so serióznymi kolegami má niekoľkonásobný náklad či sledovanosť, a teda práve on „tvorí mienku“. V očiach tých, ktorí ho nečítajú, však ostáva symbolom poklesnutej kultúry, manipulácie, klamstva, zneužívania emócií a pudov, ponižovania ľudskej dôstojnosti. Silný dešpekt voči bulváru a varovanie pred ním je typickým postojom katolíckych médií i „katolíckych kruhov“ všeobecne.[1] Nastáva tak určitý rozpor medzi katolíckym postojom k človeku ako „ceste cirkvi“ a opovrhnutím médiom, ktoré je pre bežného človeka často jediným zdrojom informácií i názorov. Otázka je, či sa to nedeje bez konkrétnejšieho poznania bulvárneho média aj na základe predsudkov.

V záujme odhaľovania fenoménu bulváru sa v nasledujúcom texte zameriame na jeho tvorcu – bulvárneho novinára. Budeme vychádzať z veľmi

1 MALÍK, Ľ.: Bulvár. In Katolícke noviny, 2013, roč. 128, č. 32, s. 3

podrobného výskumu medzi slovenskými bulvárnymi novinármi, ktorý sa uskutočnil v roku 2013 formou dotazníkov a hĺbkových rozhovorov. Okrem základných demografických charakteristík sa skúmal životný štýl bulvárnych novinárov, ich životné priority a názorová orientácia. My zacielime svoju pozornosť najmä na časti týkajúce sa vzťahov, viery a životných hodnôt.

Bulvárneho novinára sme zadefinovali v dvoch kategóriách. „Tvrdší" bulvár tvoria šoubiznisoví a politickí redaktori bulvárnych médií (na Slovensku sú len printové: denníky *Nový Čas* a *Plus jeden deň*, čiastočne týždenník *Plus 7 dní*), prípadne takto zameraní redaktori televízií, rozhlasov a spravodajských portálov. „Mäkší" bulvár sa produkuje v lifestylových časopisoch, kde však treba rozlišovať žurnalistický a populárno-náučný obsah. Na Slovensku pracuje v prvej sfére približne 30 novinárov, v druhej 20. Z tejto populácie sme oslovili so svojím dotazníkom polovicu, pričom vzhľadom na jeho intímny charakter a veľký rozsah (61 otázok, väčšinou otvorených) zohrali významnú úlohu osobné kontakty a priateľstvá. Dostali sme 17 odpovedí, čo znamená 68-percentnú úspešnosť. Výskum sme doplnili šiestimi hĺbkovými rozhovormi. Z metodologického hľadiska možno teda hovoriť o kvalitatívnom výskume prostredníctvom dotazníka a interview, pričom dotazník umožňoval aj čiastočnú kvantitatívnu analýzu.

Demografická charakteristika

Väčšinu odpovedajúcich tvorili ženy, čo zodpovedá aktuálnemu zloženiu redakcií slovenských médií:

Muži	5	29 %
Ženy	12	71 %

Priemerný vek odpovedajúcich bol 29 rokov, pričom krajné hodnoty dosahovali 24 a 37 rokov. Ženy boli priemerne o dva roky staršie (29,7 roka) ako muži (27,6 roka). Viac než 30 rokov dosahovalo šesť žien a jeden muž.

Takmer všetci respondenti mali vysokoškolské vzdelanie, stredoškolské deklarovali iba dve ženy. Dvaja muži deklarovali vysokoškolské vzdelanie prvého stupňa (bakalár), všetci ostatní mali vysokoškolské vzdelanie druhého stupňa. Novinári v bulvárnych periodikách sú najmä absolventi žurnalistiky a masmediálnej komunikácie (8). Medzi ostatnými odbormi bola pedagogika, cudzie jazyky, financie, slovenský jazyk.

Zo vzdelávacích inštitúcií prevláda Katolícka univerzita v Ružomberku (5), nasledujú Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave (3), Prešovská univerzita v Prešove (2), Univerzita Komenského v Bratislave (2), Univerzita

Konštantína Filozofa v Nitre (1), Bankovní Institut Vysoká škola Praha (1), jazykové gymnázium (1) a všeobecné gymnázium (1).

Otázku o čistom mesačnom príjme vyplnilo 13 respondentov, ktorí zarábajú od 626 do 1 100 eur, v priemere 862 eur. Tu sa ukázala jasná závislosť od veku (čím starší novinár, tým vyšší zárobok), a preto aj ženám vyšiel vyšší príjem.

Potvrdil sa aj rozpor medzi novinárskou prácou a rodinným životom: iba traja z opýtaných deklarovali život v manželstve a iba dvaja majú dieťa (jedno). V našej vzorke nebol nikto rozvedený, čo však nemusí byť dôsledkom partnerskej stálosti, ale skôr života vo voľných zväzkoch. Z údajov respondentov o svojich doterajších vzťahoch sme vypočítali priemerný počet tri vzťahy.

Rodinný stav

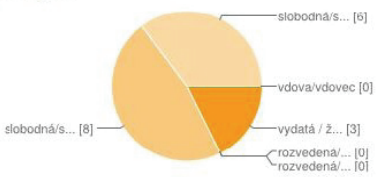

vydatá / ženatý	3	18%
rozvedená/rozvedený žijúca/i bez partnera	0	0%
rozvedená/rozvedený žijúca/i s partnerom	0	0%
slobodná/slobodný žijúca/i bez partnera	8	47%
slobodná/slobodný žijúca/i s partnerom	6	35%
vdova/vdovec	0	0%

Rodinu, z ktorej pochádzajú, vníma veľká väčšina opýtaných pozitívne (88 %): deklarovali vzájomnú blízkosť a podporu s rodičmi aj súrodencami. Chladné vzťahy priznal jeden respondent, dvaja doma trpeli konfliktmi medzi rodičmi. Na otázku, čo by vo vlastnej rodine chceli zlepšiť, reagovali respondenti najmä potrebou hlbšej komunikácie, úprimnosti a otvorenosti. Dostali sme aj odpoveď „žiadne zálety a rozvody“.

Životný štýl

V oblasti životného štýlu sa potvrdilo, že novinárske povolanie je náročné na čas a flexibilnosť.

Ako by ste charakterizovali svoj denný režim?

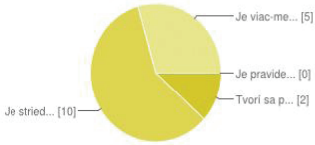

Tvorí sa podľa okolností, je veľmi neusporiadaný a chaotický.	2	12%
Je striedavo pravidelný a chaotický podľa okolností.	10	59%
Je viac-menej pravidelný.	5	29%
Je pravidelný.	0	0%

S tým súvisí spánkový režim opýtaných, ktorí spia najčastejšie 5 – 8 hodín, v priemere 6 hodín a 38 minút.

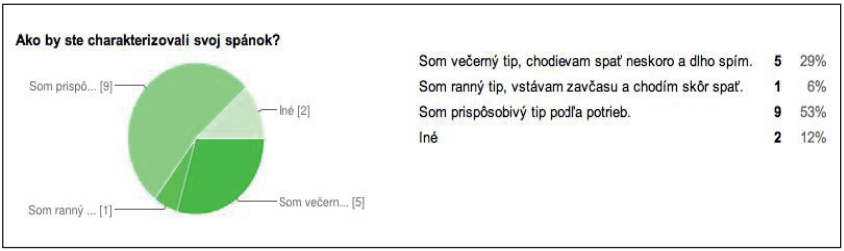

V kategórii „iné“ sa ocitol človek s problémovým spánkom a novinárka, ktorá spánok prispôsobuje dieťaťu.

Otázky o obľúbených formách zábavy a oddychu neodhalili medzi bulvárnymi novinármi nič výnimočné. Najlepšie sa zabavia v kruhu rodiny a priateľov, keď sa naleje trochu vínka, prípadne sa pustí televízor. Na oddych potrebujú predovšetkým pokoj bez telefónu a internetu, dobre padne kniha, horúca vaňa, alebo jednoducho posteľ. Môžeme teda konštatovať, že tvoriví ľudia zamestnaní ako bulvárni novinári neprahnú po turistike, hudbe či inom umení, keď by telo a myseľ ostávali zapriahnuté.

Podobný výsledok priniesli otázky o obľúbených a momentálne rozčítaných knihách, o hudbe, filmoch, športe... Odpovede signalizovali priemerné záujmy, najmä o aktuálne novinky a bestsellery. Dvaja z opýtaných knihy nečítajú vôbec a jeden síce momentálne nečíta, ale „už si brúsi zúbky na Bukowského“. Šport pestujú novinári veľmi rekreačne, bez osobitnej vášne.

Pri skúmaní preferovaných médií prekvapivo vyšlo najavo prvenstvo nebulvárneho denníka *SME*, z týždenníkov vedú *Šarm* a *Plus 7 dní*, žiaden z opýtaných nepozerá verejnoprávnu slovenskú televíziu, na rádioprijímači najčastejšie ladia najpočúvanejšie slovenské *Rádio Expres* a na internete si kliknú najmä na bulvárne a športové spravodajské portály. Iba jeden z respondentov pravidelne číta Thesun.co.uk a Dailymail.co.uk.

Svoje priemerné mesačné výdavky odhadli respondenti na 495 eur, pričom krajné hodnoty dosahovali 300 a 1 000 eur. Porovnanie s čistým príjmom (priemerne 862 eur) teda hovorí, že interviewovaní novinári dokážu ušetriť.

Vzťah k cigarete je medzi skúmanými novinármi skôr negatívny, prípadne umiernený.

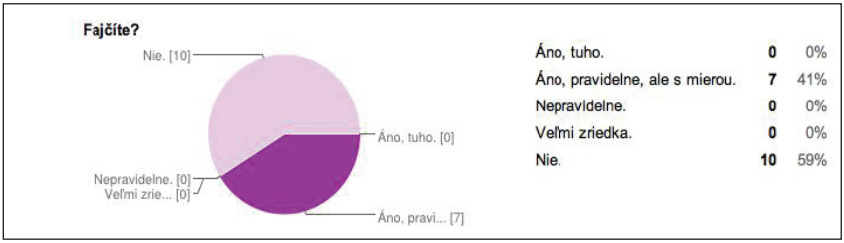

Postoj k alkoholu by vystihla takmer súmerná Gaussova krivka, hoci so zdvihnutými okrajmi:

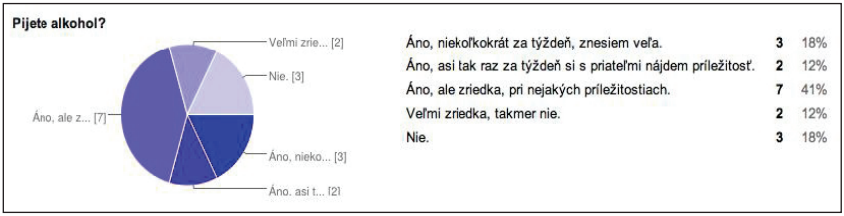

Najobľúbenejším alkoholom je víno (40 %), pivo má rovnocennú pozíciu s tvrdým bielym (25 %), zvyšok dopĺňa whisky a mojito (po 5 %).

Drogy nikdy neskúšalo 59 % našich respondentov, marihuanu priznalo 35,3 %. Jeden novinár má skúsenosť s crystalom (metamfetamín) a jeden uviedol „pitie ibalginu“.

Vo vzťahu k jedlu sú novinári skôr pôžitkári, ktorí sa však usilujú držať mieru. Nepotvrdilo sa, že ich povolanie núti k nezdravému fastfoodovému stravovaniu. Gurmán so vzťahom k luxusnému jedlu sa medzi nimi našiel jeden, kým dvom je jedlo pomerne ľahostajné.

Vzťah k práci

Novinárska práca je podľa tých, ktorí ju vykonávajú, veľmi dynamická a náročná, pričom tretina z nich už uvažuje o zmene:

Je príliš stresujúca a vyšťavujúca, uvažujem o zmene.	6	35%
Je veľmi dynamická, náročná a stresujúca, ale zatiaľ mi vyhovuje.	6	35%
Je dynamická a tvorivá, ale dá sa zvládať v pohode.	5	29%
Je stereotypná, nudná.	0	0%
Iné	0	0%

Čo novinárov motivuje vystavovať sa stresu uzávierok a vysokým nárokom na tvorivosť a prispôsobivosť? Z ich vlastných odpovedí vyplýva, že je to jednoznačne sebarealizácia (treba ju však odlíšiť od sebaprezentácie, ktorú respondenti jednoznačne popreli) a vzťah k jazyku, k písaniu, k tvorbe. Motív služby ľudstvu výrazne zaostáva, finančná motivácia je nulová.

Dobre zarobím.	0	0%
Nemám na výber.	0	0%
Môžem realizovať svoju osobnosť, svoje danosti.	8	47%
Milujem komunikáciu s ľuďmi.	1	6%
Môžem pracovať v prospech spoločnosti, pre dobro iných ľudí.	2	12%
Môžem sa prezentovať na verejnosti, som známy/a.	0	0%
Milujem prácu s jazykom, rád/rada píšem.	6	35%
Iné	0	0%

Odpovede o vnútroredakčnej atmosfére načrtli obraz rozporuplného prostredia, ktoré približne polovica ľudí hodnotí pozitívne alebo skôr pozitívne (8) a druhá polovica negatívne alebo skôr negatívne (7), pričom ostatní (2) ostávajú pri neutrálnom hodnotení. Vzťah s kolegami je podľa bulvárnych novinárov vyslovene priateľský (14), prípadne neutrálny (2), vzťah so šéfom zasa skôr neutrálny (11), prípadne priateľský (2) alebo obojstranne nápomocný (3), nevraživý vzťah deklaroval iba jeden z opýtaných.

Približne polovica novinárov by chcela do dvoch rokov zmeniť prácu, na viac ako päť rokov odhadla svoju novinársku aktivitu tretina opýtaných. Tento výsledok sa zhoduje s odhadovanou dvojročnou životnosťou bulvárneho novinára, ktorú prezentovali účastníci našich hĺbkových rozhovorov.

To korešponduje s otázkou o ambíciách bulvárnych novinárov: približne polovica pokukuje po zmene smerom k PR alebo hovorcovstvu, zvyšok si pod zmenou predstavuje iné médium alebo inú pozíciu.

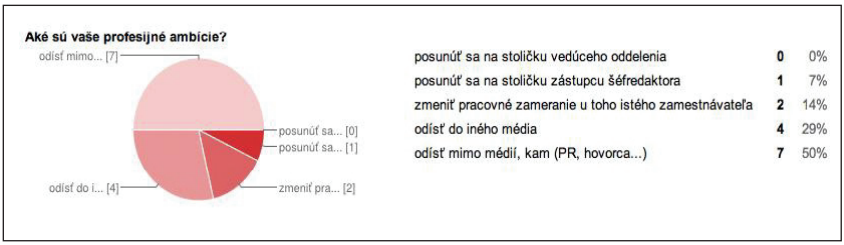

Partnerské vzťahy

Tému partnerských vzťahov sme načrtli už v časti o demografii, pripomeňme teda, že v manželstve žije 12 % našich respondentov, zvyšných 88 % je slobodných (nerozvedených). Žiaden vzťah (v zmysle spolužitia) nemali dosiaľ dvaja respondenti, ostatní majú za sebou v priemere tri vzťahy.

Za účel partnerského spolužitia považujú predovšetkým to, aby človeku bolo dobre s niekým, koho ľúbi (26 %) a vzájomnú podporu (26 %). „Byť s niekým, kto je naša spriaznená duša, s kým nachádzate porozumenie. Človek nie je tvor, ktorý by mal žiť dlhodobo sám.“ Manželstvo sa ocitlo na treťom mieste (17,4 %). Deti ako účel spolužitia sa vyskytli v jednej odpovedi – ako „zrnko, ktoré treba nechať na tejto zemi“. Opýtaní by chceli mať priemerne dve deti.

Manželstvo ako také vníma čisto pozitívne tretina opýtaných, nemá podľa nich žiadne nevýhody. Ostatní za nevýhody oficiálneho zväzku považujú najmä hrozbu „ponorky“ a záväzok. Výhody manželstva sú podľa novinárov najmä osobné (nebyť sám, podpora od partnera), ktoré výrazne prevažovali (37 %). K tomu možno priradiť názory, že manželstvo

upevňuje partnerský zväzok (15,8 %). Ostatné deklarované výhody manželstva sme rozdelili na ekonomické (na účty a hypotéku sú dvaja; 21,5 %) a právne (uľahčenie administratívy na úradoch, zisťovania zdravotného stavu manžela a pod.; 15,8 %).

Viera

K svojmu vierovyznaniu sa v dotazníku nevyjadrili traja respondenti. Kresťanov bolo medzi nimi 12, čiže 70,6 %.

Katolík	10	58,8 %
Evanjelik	1	5,9 %
Kalvín	1	5,9 %
Zmes viacerých vých. filozofií	1	5,9 %
Ateista	1	5,9 %
Neuvedené	3	17,6 %

Dvaja respondenti deklarovali, že veria, ale v „niečo iné ako v Boha". Jeden (ateista) v Boha neverí. Ostatní charakterizovali svoj vzťah k Bohu rôznymi spôsobmi, najčastejšie v duchu „každý má svojho Boha, niečo, v čo verí". Ani jeden respondent nehovoril o osobnom vzťahu s Bohom, o priateľstve s ním alebo o láske k nemu. Vyjadrovali sa, že veria v Boha, „ale nie, ako ho podsúva cirkev". Iný verí, „ale takisto verí aj v reinkarnáciu, do kostola nechodí často a nemá rád pravidlá cirkvi". Ďalší sa charakterizoval ako „nedeľný katolík", ktorý sa však zaujíma aj o dianie v cirkvi. Jeden z respondentov sa vyjadril, že „Sväté písmo vníma ako súbor metafor, ktoré poukazujú na to, ako sa má človek správať".

Vzťah k cirkvi vyjadrovali respondenti tiež otvorenou odpoveďou, ktorá vyznievala väčšinou (64,7 %) negatívne, iba jeden respondent deklaroval pozitívny vzťah k cirkvi, ale zdôraznil, že je zároveň kritický, „najmä k slovenskej cirkvi". Ostatní sa voči cirkvi stavali neutrálne – ako voči inštitúcii, ktorej funkciu a účel rešpektujú. Negatívne postoje k cirkvi stáli na pocite, že jej nemožno dôverovať, že si pokazila meno škandálmi, že manipuluje mysle ľudí. Respondenti zdôrazňovali, že treba rozlišovať medzi vierou a cirkvou. Veľmi radikálny bol názor: „Neverím v cirkev; toľko pokrytectva, falše a utajovania zlých vecí nájde človek málokde."

Veriacich ľudí vnímali naši respondenti väčšinou ako tých, čo chodia do kostola a prispievajú do zvončeka. Postoj voči nim lavíroval medzi znechutením z pokrytectva a uznaním dobrej snahy. Ukázalo sa však, že novinárom prekáža „zaslepenosť“, pod ktorou chápu napr. prejavovanie náboženskej horlivosti v statusoch na facebooku.

Životné priority

Otázky týkajúce sa pracovnej motivácie ukázali, že peniaze ňou u bulvárnych novinárov nie sú. Na otázku, „načo sú človeku peniaze“, odpovedala tretina z nich, že mu majú predovšetkým zabezpečiť prežitie. Ostatní spomenuli aj ich schopnosť prinášať potešenie, zvyšovať pohodlie, uľahčovať život.

V odpovediach na otázku, „čo je to šťastie“, sa peniaze ocitli len okrajovo. Svoje definície novinári skôr mixovali z kombinácie lásky, zdravia a duševnej pohody. Láska jednoznačne viedla, mnohí charakterizovali šťastie veľmi stručne práve týmto jedným slovom. Nasledovalo zdravie ako druhá najoceňovanejšia zložka šťastia. Niektorí sa však domnievajú, že šťastie je len „chvíľkový pocit radosti“, „muška jenom zlatá“, ba našiel sa aj pesimista, ktorý ho vníma ako „odchýlku od reality“.

Toľko skloňovanej láske sme venovali osobitnú otázku: „čo je to láska“. Približne tretina opýtaných ju vníma ako cit a v podstate všetci ju definovali cez vzťah, ku ktorému patrí pocit bezpečia a prináležitosti k niekomu. Do filozofickejších rovín nezachádzali. V charakteristike lásky sa objavovali viaceré superlatíva: „najvyšší ľudský cit“, „to najkrajšie, čo môže človek zažiť“, „to najsilnejšie, čo na svete existuje“.

Do hĺbok osobného prežívania a uvažovania našich respondentov sme ponorili aj sondu s otázkou o tom, čo dôležité ich doteraz život naučil a aké majú životné motto. Ako svoju podstatnú skúsenosť uvádzali novinári najmä poučenia zo vzťahov s ľuďmi: „nie každý kamarát je naozaj kamarátom“. Ostatné odpovede smerovali prevažne k opatrnosti a skepse: treba dvakrát merať a raz strihať, dávať si pozor na jazyk, vopred si všetko premyslieť, vedieť povedať nie. Napriek tomu však niektorí respondenti vyjadrovali presvedčenie, že ľudia si musia veriť, život nemožno vnímať iba čierno-bielo a milovať treba so všetkým, čo k tomu patrí.

Životné motto tretina opýtaných nemá vôbec. Prezentované mottá boli pozitívne a optimistické, až hedonistické, najmä v štýle „kým žiješ, ži!“. Niektorí cítia potrebu šíriť niečo pozitívne aj okolo seba: „Hoci som len

malá kvapka v mori, chcem zafarbiť celý svet.“ Iní považujú za dôležité nepoddávať sa neúspechu: „To, že sme sa potkli, znamená, že kráčame.“ Ako zápis v pamätníčku by sa dobre vynímalo motto: „Miluj celým srdcom, odpúšťaj rýchlo, bozkávaj sa pomaly, smej sa nekontrolovateľne.“

Svoje životné méty smeruje štvrtina respondentov k rodine a deťom. Nasledovala práca: novinári túžia po práci, ktorá ich uživí a zároveň ich bude baviť. Tretie miesto obsadila túžba vytvoriť niečo pekné a veľké: napísať knihu, scenár k filmu alebo nahrať hudobný album, získať slávu na celom Slovensku. Osamelé ostali skromné priania zachovať si zdravý rozum a čisté svedomie.

Zo svojich vlastností si novinári najviac cenia ochotu pomôcť (24 %), nasledovala priateľskosť, komunikatívnosť, empatia. Ostatné dobré vlastnosti by sme mohli rozdeliť do dvoch základných skupín: láskavosť (ľudskosť, férovosť, obetavosť, otvorenosť) a výkonnosť (inteligencia, húževnatosť, cieľavedomosť, serióznosť, akčnosť). K tomu sa družil exhibicionizmus a spravodlivosť. Za svoje negatívum považujú novinári predovšetkým nedostatok trpezlivosti (24 %). Okrem tej im chýba najmä sebavedomie a asertivita. Prekáža im aj vlastná živelnosť, nezodpovednosť, nerozhodnosť, zbrklosť, precitlivenosť. Na druhých neznášajú v prvom rade falošnosť, klamstvo a zákernosť. Spomenuli aj sebectvo a závisť. Svoje miesto si v tomto zozname našla aj hlúposť – ktorá je najhoršia v kombinácii so zlomyseľnosťou.

Názorová orientácia

Z hľadiska názorovej orientácie bulvárnych novinárov spomeňme aspoň najzaujímavejšie momenty. Ukázalo sa, že polovica z nich (53 %) vôbec nevolí a z ostatných nikto nevolí ľavicu. Hlasy bulvárnych novinárov si teda delí liberálna pravica (30 %), konzervatívna pravica (6 %) a mimoparlamentné strany (12 %).

Na poste prezidenta by naši respondenti najradšej videli Ivetu Radičovú alebo Andreja Kisku (zhodne po 24 %), dva hlasy by dostal ešte Radoslav Procházka (12 %), ostatné hlasy boli roztrieštené medzi rôzne kandidujúce aj nekandidujúce osobnosti vrátane Róberta Bezáka či „idolu babiek“ Martina Jakubca, ktorý je obľúbeným terčom bulvárnej recesie.

O serióznu politiku sa bulvárni novinári, zdá sa, príliš nezaujímajú – až 60 % z nich nečíta žiadne politické komentáre a tí, ktorí čítajú, uprednostňujú Petra Schutza zo *SME* a *Týždňa*, prípadne šéfredaktora *Plus 7 dní* Miloša Luknára.

V celkovom pohľade na problém slovenskej spoločnosti hrá u bulvárnych novinárov prím určitý pocit slovenského komplexu: sme nejednotní, ustrašení, málo sebavedomí, hlúpi, závistliví, pasívni, ľahostajní... Tento pocit prezentovala polovica respondentov. Nasledovala kritika vládneho šafárenia s verejnými zdrojmi a zlého systémového nastavenia. Osamelé ostali hlasy o nadmernom konzervativizme slovenskej spoločnosti a o jej egoizme. Pesimizmus vo vzťahu k slovenskej situácii podčiarkli odpovede na otázku o posolstve kauzy Gorila. Približne polovica novinárov si myslí, že politika je jednoducho „hnoj", za každým politikom sú úplatky a špina, v každom režime sa manipuluje a korumpuje. Menšina respondentov kauzu uvítala ako „rozlepenie očí" verejnosti a dvaja z opýtaných považujú aj samotnú Gorilu za manipuláciu.

Kde hľadať riešenia? Veľká časť novinárov bola v odpovedi bezradná a skeptická, objavil sa názor, že „je to neriešiteľná vec". Niektorí by chceli vymeniť vládu a parlament, niektorí začať vychovávať ľudí, a to aj cez médiá, ktoré tu môžu podľa novinárov zohrať významnú úlohu, ďalší hlásajú, že začať treba od seba. Po jednom hlase dostali riešenia ujsť preč zo Slovenska, ponechať to na vývoj a nekradnúť.

Záver

Kto teda tvorí „mienkotvorné médiá" slovenských más? Na základe nášho výskumu by sa dalo konštatovať, že je to jednoduchý masový človek, ktorý vyniká určitými povahovými črtami.

Je to človek, ktorý by svojimi názormi a záujmami takpovediac zapadol do krčmy: číta bestsellery alebo nič, počúva, čo mu pustí Expres, do kina ide na vychytávky. Túži po blízkosti človeka, s ktorým by mu bolo dobre a bezpečne, po zdraví a po troche peňazí, ktorá mu umožní slušne prežiť a k tomu si máličko užiť. Lásku si stotožňuje s citom v partnerskom vzťahu, nefilozofuje o nej. Boha hmatá okolo seba, má potrebu veriť, ale nepozná ho osobne, nevyznáva lásku k nemu. Z politiky je zhnusený, smeruje k skepse a orientuje sa na prítomnosť.

Dalo by sa povedať, že tvorca bulvárnych posolstiev je blízky jeho adresátovi – v zmysle podobný aj v zmysle prístupný. Druhé je pozitívne, prvé môže vyvolať otáznik.

To, čo týchto „obyčajných ľudí" pudí stať sa novinármi, je silná vnútorná potreba tvoriť a prezentovať svoje dielo. Ako ukázali aj osobné hĺbkové rozhovory, intenzívny kontakt s ľuďmi a tvorivá práca predstavujú

pre bulvárneho novinára zdroj adrenalínu, až existenčnú potrebu. Svoju prácu si veľmi cenia, dáva im pocit zmysluplnosti a vykonávajú ju napriek tomu, že sa cítia finančne nedocenení a extrémne vyšťavení. Zároveň však túto robotu vnímajú v pomerne krátkodobom horizonte, často je to dobrodružstvo predtým, než sa usadia – sami poukazovali na to, že v redakciách vládne veľká fluktuácia a šéfovia majú tendenciu zamestnávať mladých, lacných, často nekvalifikovaných ľudí. To sa však týka slovenskej žurnalistiky všeobecne. Chýbajú jej zrelé osobnosti zakotvené v určitom presvedčení a vízii.

Bulvárneho novinára by sme teda mohli na základe všetkého opísaného vyššie portrétovať ako bežného človeka s talentom pozorovať a písať. Reprezentuje akúsi spoločenskú sieť, kde sa zachytávajú veci, ktoré ho pohoršia, ktoré považuje za nespravodlivé alebo kuriózne. Na niektorých sa zaangažuje intenzívnejšie, ale v zásade nemá ani ambíciu národného buditeľa, ani ambíciu národného ničiteľa.

Literatúra

Katolícke noviny

Mgr. Richard Gonda – novinár, redakcia Nový čas v Bratislave

doc. Mgr. Terézia Rončáková, PhD. – odborná asistentka
Katedra žurnalistiky Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity v Ružomberku

KOMUNIKATÍVNE A DISKURZÍVNO-ETICKÉ ASPEKTY OSOBNOSTI

Ľudovít Hajduk

Abstract

The issue of personality to lose its relevance and significance even today when a man on the threshold of certain social and moral dilemmas intensify would question what the actual dimensions of personality influencing and affecting other personalities? In addition to assessing the merits of frequent topic of personality psychologists, eventually. social psychology, but now comes to the fore its broader philosophical and ethical dimension, mainly repetitive calls for ethical behavior towards other people, conformity, reciprocity, to the harmonious behavior in interpersonal relations, calls for fair decisions and fair procedures. This gradation interest in the theme of high profile personalities confirm the current philosophy and ethics.

Keywords: personality, communicative action, ethical aspects of personality.

Problematika osobnosti nestráca na svojej opodstatnenosti a významnosti ani dnes, kedy človek na prahu istých sociálnych a morálnych dilem sa intenzívnejšie zamýšľa nad otázkami, aké sú skutočné dimenzie osobnosti vplývajúce a ovplyvňujúce iné osobnosti? Okrem častého meritórneho posudzovania tematiky osobnosti psychológmi, príp. sociálnymi psychológmi, však v súčasnosti vystupuje do popredia jej širší filozofický a etický rozmer, predovšetkým opakujúce sa výzvy k etickému správaniu sa k druhým, k zhode, reciprocite, k harmonickému správaniu sa v medziľudských vzťahoch, výzvy k spravodlivému rozhodovaniu a spravodlivému konaniu.

Túto gradáciu záujmu o tematiku osobnosti potvrdzujú popredné osobnosti aj súčasnej filozofie a etiky (za viacerých najmä K. O. Apel a jeho vystúpenie[1] na svetovom filozofickom kongrese, poukazujúc na neustálu závažnosť a aktuálnosť témy). Uvedený trend dominuje aj na medzinárodnom filozofickom kongrese v Salzburgu (2004) s názvom *Gerechtigkeit: Auf der Suche nach einem Gleichgewicht* s osobnosťami, akými sú P. Koller, O. OęNeil, W. Kersting a vyše sto referujúcich z takmer celého sveta (Sedmak et al., 2004) v čase, kedy sa človek, v období sociálnych a morálnych dilem, intenzívnejšie zamýšľa nad otázkami, aké sú etické dimenzie osobnosti a jej pôsobenia? Existujú platné všeobecné etické princípy osobnosti, vo všeobecnosti prijateľné pre konkrétne profesie? Je, alebo nakoľko je osobnosť nadčasová a nezávislá od sociálneho systému? Sú naopak koncepcie osobnosti závislé od sociálno-politického systému? Sú osobnostné ideály historicko-kultúrnymi danosťami, alebo sú vecou vkusu?

Osobnosť ako pojem etablovaný v psychológii, sociálnej psychológii a aj vo filozofii a etike stráca v kontexte nových odborno-vedeckých poznatkov a nových kontextov konania svoju pôvodnú istotu. Vzniká teda potreba znova premyslieť, príp. revidovať jeho postavenie s dosahom na aktuálne filozoficko-etické princípy, či teórie. Práve otázky komunikácie, komunikatívnosti nášho konania a ich aplikácie, sú oblasťami, ktoré zahŕňajú úsilie o pochopenie a riešenie s nimi súvisiacimi etickými atribútmi osobnosti. Podľa A. Kiepasa „vzniká potreba určitej jednoty a zjednotenia často rozptýleného úsilia rôznych vedcov... a skúsiť sa popasovať s vyskytujúcimi sa problémami“.

Vo všeobecnosti zakladateľom a tvorcom diskurzívnej etiky, ako je všeobecne uznávané, je Jürgen Habermas. Vracia sa ku Kantovi a analyzuje funkciu rozumu v rozdielnych oblastiach nášho sveta. Jeho inšpirácia európskou, kantovskou tradíciou, stelesňujúcou ambíciu kriticky uchopiť vývoj myslenia, ho vedie k hľadaniu a odhaľovaniu vzťahu medzi oblasťou fungovania teoretického a praktického rozumu. Jeho úsilie na poli etiky je zamerané na transformáciu Kantovej morálnej teórie prostredníctvom komunikačno-pragmatických prostriedkov.

Habermas zakladá svoju koncepciu na teórii komunikatívneho konania. Snaží sa redefinovať Kantov kategorický imperatív z polohy monologického

1 Originál jeho príspevku pozri: http://www.bu.edu/wcp/Order.htm#Social (knižne publikovaný APEL, K.-O. 2000. May a Political Conception of Overlapping Consensus be an Adequate Basis for Global Justice? In: Rasmussen, D. (Ed.) 2000. Social and Political Philosophy. Volume XI. Boston: Boston College, 2000. Ohlasy slovenských filozofov ako aktívnych účastníkov XX. svetového filozofického kongresu bližšie pozri v časopise Filozofia (Novosád –Višňovský 1998, s. 625)

charakteru morálneho princípu do formy verejného dialógu. Habermas vidí hlavný problém kategorického imperatívu práve v monologickom charaktere morálneho princípu, ktorý necháva nezodpovedané otázky možnosti intersubjektívnej platnosti morálnych súdov. Kantov kategorický imperatív je mravný zákon, ktorým rozum núti vôľu, aby chcela konať morálne, aby poslúchala imperatívnu výzvu. Ale to, čo mravný zákon rozumu prikazuje, nie sú konkrétne normy. Kategorický imperatív možno chápať ako formálny postup určovania vôle. „Konaj iba podľa tej maximy, o ktorej môžeš zároveň chcieť, aby sa stala obecným zákonom",... resp. „Konaj tak, ako by sa maxima tvojho konania mala na základe tvojej vôle stať všeobecným prírodným zákonom."[2] Kategorický imperatív požaduje vžiť sa do úlohy zákonodarcu pre seba aj pre iných a konať podľa takých pravidiel, ktoré môžem chcieť ako zákony, t. j. všeobecne platné maximy konania. Ale ako zaručiť, že to, čo môže chcieť jeden človek ako platnú normu, bude chcieť aj iný, a že je teda daná norma skutočne platnou intersubjektívnou maximou konania? V prípade Kantovej teórie sa možno spoľahnúť iba na príkaz rozumu. V polemike s Horkheimerom a Adornom, ktorí svojou interpretáciou Kanta radikálne spochybňujú možnosť reálnej funkčnosti kantovských univerzálnych a kategorických noriem a interpretujú ich z tradicionalistickej pozície celku, kde sa vlastne rozplýva inakosť, kde ako premisa jestvuje akýsi ideál, ktorý ale nie je demonštrovaný (Habermas to označuje ako mýtus), Habermas sa ku Kantovi vracia. Domnieva sa, že „očistenie" Kantovej etiky od metafyzických rezíduí je možné zdôvodnením normatívnych predpokladov morálky na základe teoreticko-komunikatívnych prostriedkov. Deontologická dimenzia morálnych fenoménov tu už totiž nie je odvodená ako u Kanta z fungovania dobrej vôle, ale z racionálnych subordinácií, ktoré sú vlastné procesu komunikácie, do ktorého vstupujú všetci účastníci ako rovnocenní partneri. Vo svojej práci Teória komunikatívneho konania Habermas zdôrazňuje, že komunikatívny rozum je priamo obsiahnutý v procesoch spoločenského života, keďže akty vzájomného dorozumievania hrajú rolu mechanizmu koordinácie konania. Habermas vidí špecifickú kompetenciu ľudského rodu nie v schopností poznania, ale v schopnosti užívať jazyk, byť účastníkom komunikácie.[3] Podľa Machalovej „človek nám tu už nie je predstavovaný ako bytosť monologická, obdarená dobrou

2 KANT, I. 1976 Základy metafyziky mravů, Praha : Svoboda, 1976, s. 62

3 HABERMAS, J. 1998 Teória komunikatívneho konania, In: BURAJ, I. et al. 1998. Sociálna filozofia. Bratislava : FF UK, 1998, s. 156 –157

slobodnou vôľou, ale ako bytosť, ktorej podstata je tvorená v procese komunikácie. Komunikácia... prestáva byť len médiom prenosu informácií a stáva sa i prostriedkom interakcie čiže jazykom sprostredkovaného konania. Ako forma konania štrukturuje bytie človeka,"[4] jeho osobnosť.

Človek je nielen účastník reči, ale aj bezpodmienečne prijíma univerzálne požiadavky jej platnosti, ako sú: zrozumiteľnosť, pravdivosť, hodnovernosť a správnosť. Zásadám komunikácie Habermas pripisuje etickú relevantnosť a považuje ich za základ minimálnej morálky. V jazyku je totiž podľa Habermasa obsiahnuté porozumenie ako „telos" procese ľudského rodu, keďže spoločenský život človeka umožňujú procesy, v ktorých vždy ide o porozumenie. „Man can destroy man. Humanity can destroy humanity. It is very important to develop human feelings in the souls and minds of students and not only during Ethics lessons. I think it is the first step how to achieve some results in our pedagogical process, in the formation of human beeings."[5]

Prijatie a uznanie zásad komunikácie predpokladá prítomnosť určitej záväznosti, ktorú možno chápať ako prejav morálnej povinnosti. Normatívny moment platnosti je ukotvený v jazyku a odtiaľ sa prenáša do všetkých štruktúr, ktoré sa reprodukujú komunikáciou. Komunikatívne konanie, orientované na dorozumievanie, má podobu diskurzu.

Samotná procedúra diskurzu má povahu potvrdzovania problematických nárokov platnosti výpovedí účastníkov komunikácie. Nejde o výmenu informácií, keďže tá je vlastná procesom poznania, ale o výmenu argumentov, ktorá smeruje k porozumeniu a konsenzuálnym riešeniam. Porozumenie si vyžaduje zavedenie takého konceptu, ktorý dáva možnosť vylúčiť vynútený konsenzus. Habermas charakterizuje diskurz ako formu komunikácie, ktorá sa vyznačuje argumentáciou tematizujúcou nároky platnosti, ktoré sú problematickými a je skúmané ich oprávnenie. Habermas zdôrazňuje, že pokiaľ máme viesť diskurz, musíme istým spôsobom vystúpiť zo súvislosti konania a skúsenosti, tu si nevymieňame nijaké informácie, ale argumenty, ktoré slúžia na zdôvodnenie (alebo zamietnutie) problematických nárokov platnosti.[6]

4 MACHALOVÁ, T. 1978 Diskurzívna etika. In: GLUCHMAN, V. – DOKULIL, M. (Ed.) 1998 Súčasné etické teórie. Prešov : LIM, 1998, s. 117

5 KYSEĽOVÁ, J. 2009 From National Identiny to European Identity. In: Pädagogische Hoschule Wien (Ed.) 2009. Neue Architekturen im europäischen Hoschulraum. Wien : PHW, 2009, s. 300

6 HABERMAS, J. 1984 Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des komunikativen Handelns, Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1984, s. 138

Nároky platnosti a pravdivosti sú zabezpečené tam, kde účastníci diskurzu rešpektujú päť základných požiadaviek diskurzívnej etiky:

a) požiadavka všeobecnosti: žiadna strana, ktorej sa dotýka to, o čom sa diskutuje, nemôže byť vylúčená z diskurzu;
b) požiadavka autonómie: všetci účastníci majú mať rovnakú možnosť predkladať svoje návrhy a kritizovať nároky na platnosť, ktoré prezentujú ostatní v procese diskurzu;
c) požiadavka prijatia ideálnej roly: účastníci musia chcieť a byť schopní vcítiť sa do všetkých nárokov vznášaných v priebehu diskurzu;
d) požiadavka mocenskej neutrality: jestvujúce mocenské rozdiely medzi účastníkmi musia byť neutralizované, a tak v konečnom dôsledku nemajú nijaký vplyv na utváranie konsenzu;
e) požiadavka transparentnosti: účastníci musia otvorene vysvetliť svoje ciele a zámery a vzdať sa strategického konania.

Morálne vlastnosti človeka – osobnosti sú potom v Habermasovom chápaní výsledkom jeho schopnosti byť účastníkom diskurzu, to znamená byť schopný prijímať a uplatňovať zásady komunikácie. Základnými podmienkami sú rovnoprávnosť, vzájomný rešpekt, hodnovernosť a úprimnosť.

Platné konsenzuálne riešenie, ku ktorému dospievajú účastníci etického diskurzu, musí spĺňať „princíp univerzalizácie“. Dostatočnou podmienkou každej platnej normy je to, že všetci účastníci diskurzu budú dobrovoľne akceptovať všetky priame aj vedľajšie následky vyplývajúce zo spoločného úsilia uspokojiť záujmy každého jednotlivca. Habermas zavádza princíp univerzalizácie ako argumentačné pravidlo, ktoré umožňuje následne porozumenie v praktických diskurzoch. Konsenzuálna dohoda sa stáva pre ľudí normatívnym predpokladom ich reálneho konania. V tom momente ľudia explicitne prejavujú svoje morálne vlastnosti, a preto zdôvodnenie všeobecne platnej zásady znie: „V diskurzívnej etike je prisúdená platnosť norme len vtedy, ak tí, ktorých sa táto norma týka, akýmkoľvek možným spôsobom ako účastníci praktického diskurzu súhlasia s tým, aby táto norma platila.“[7]

Diskurzívna etika je etikou procedúry. Habermas odmieta možnosť substančného základu etiky. Jeho teória je založená na predpokladoch

7 HABERMAS, J. 1996 Moralbewusstsein und komunikatives Handeln. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996, s. 76

možnosti porozumenia. Vo viacerých prácach zdôrazňuje myšlienku, že morálne súdy musia mať v sebe schopnosť nájsť súhlas každého možného účastníka – a to nielen ako etické súdy, ale aj z hľadiska nášho sebaporozumenia a porozumenia sveta. Človek totiž, nech je akokoľvek v procese argumentácie odkázaný sám na seba, vždy je súčasťou univerzálnych súvislostí.

Mnohí kritici Habermasovi vyčítajú formalistický charakter jeho koncepcie. Ale samotná procedúra diskurzu bráni absolutizácii určitého obsahu morálnych hodnôt a nekritickému presadzovaniu len jednej predstavy o dobre. V tejto súvislosti možno len súhlasiť so stanoviskom Machalovej, že formálnosť a univerzálnosť diskurzu sa tak prezentuje ako podmienka zachovania plurality a korekcie jej hraníc.[8]

Zdôvodnenie etických noriem má ukázať človeku dôvod, prečo má konať morálne. V morálnej dileme sa pýtame, prečo máme prípadnú normu uznať, a chceme počuť rozhodujúci dôvod, ktorý by nás naozaj presvedčil. Substančné a tradičné zdôvodnenia majú obmedzenú platnosť. Snaha o univerzálne zdôvodnenie napríklad prostredníctvom aristotelovskej predstavy cnosti a dobrého života v harmonicky fungujúcej polis v situácii súčasného života ľudí, úplne legitímnych pluralitných individuálnych životných rozvrhov musí zákonite skončiť neúspechom. Odvolávanie sa na metafyzické konštrukcie tiež stratilo na aktuálnosti. Metafyzické pravdy sú síce väčšinou pozitívne, ale vzhľadom na prevládajúci pragmatizmus súčasnosti sú, ako hovorí Habermas, nedostatočné ako „dobré dôvody“.

Najpríťažlivejší sa na prvý pohľad vidí empirický spôsob zdôvodnenia etického systému, a teda aj morálnych noriem. Empirické dôvody, ako je šťastie, pokoj, mier a podobne, motivujú pozemskými záujmami, ktoré dokážeme vysvetliť, a ktoré sa usilujeme naplniť. Pri takomto zdôvodnení sa však ukazujú problémy s dosahom platnosti noriem. Ak morálku chápeme v závislosti od vonkajšieho záujmu, u ktorého je veľmi problematické legitimizovať ho v jej rámci ako eticky relevantný a správny, potom morálne konanie ukotvujeme v mimomorálnych hodnotách, ktoré možno veľmi ľahko zrelativizovať, a etika, resp. morálne normy, sú len prostriedkom na ich dosiahnutie. Klasické etické teórie negarantujú intersubjektívnu platnosť morálneho princípu, akú si nárokuje diskurzívna etika. Napríklad pre mnoho ľudí je mier

8 MACHALOVÁ, T.: Diskurzívna etika. In: Pädagogische Hoschule Wien (Ed.) 2009. Neue Architekturen im europäischen Hoschulraum. Wien : PHW, 2009, s. 121

dostatočným motívom na morálne konanie, ale nie je nevyhnutne všeobecným motívom pre každého. Vždy sa nájdu ľudia motivovaní vidinou zisku z predaja zbraní či potravín do vojnových oblastí, ktorí chcú vzhľadom na iné preferované hodnoty opak, a preto zdôvodnenie neuznajú. Normatívny morálny príkaz je zakotvený vo vonkajšom dôvode, čo spochybňuje samotný fenomén morálky vôbec. V prípade klasických etík sa mravnosť redukuje na praktickú múdrosť, v ktorej sú normy platné preto, že sú účelné. V publikovanom interview s T. Hviidom Nielsenom Habermas uvádza: „V moderných podmienkach života si žiadna z konkurujúcich tradícií už nemôže nárokovať *prima facie* na všeobecnú záväznosť. Ani v prakticky relevantných otázkach preto už nemôžeme opierať svoje argumenty o autoritu nespochybniteľných tradícií. Ak nechceme normatívne otázky elementárneho spolužitia rozhodovať pomocou priameho či maskovaného násilia, tlakom, použitím vplyvu alebo mocou silnejšieho záujmu, ale nenásilným presviedčaním na základe racionálne motivovanej zhody, potom sa musíme sústrediť na okruh otázok, ktoré sú otvorené nestranníckemu posudzovaniu. Nemôžeme čakať všeobecne záväznú odpoveď, ak sa pýtame, čo je dobré pre mňa alebo pre nás alebo pre nich. Skôr sa musíme pýtať, čo je rovnako dobré pre všetkých. Toto „morálne hľadisko“... zvýrazňuje otázky, ktoré možno riešiť s ohľadom na zovšeobecniteľný záujem, sú to otázky spravodlivosti.“[9] Praktický diskurz je totiž v diskurzívnej etike chápaný ako verejná prax reciprocity perspektív. V procedúre diskurzu každý preberá perspektívu druhého a presviedča sa, či je akceptovateľná aj pre iných. Moment empatie dáva možnosť reprodukovať vzťahy recipročného uznania, a tým zároveň zaručuje aj identitu každého jednotlivca. D. Horster v monografii *Jürgen Habermas* analyzuje proces praktického diskurzu nasledovne: Diskurzívne dosiahnutý súhlas závisí od nezastupiteľného 'Áno' či 'Nie' každého jednotlivca, ako aj od prekonania jeho egocentrickej perspektívy. Bez neobmedzenej individuálnej slobody zaujatia stanoviska ku kritizovateľným nárokom platnosti nemôže byť fakticky dosiahnutý súhlas s obecne pravdivým, bez solidárneho vcítenia sa každého do situácie všetkých ostatných nebude vôbec možné dospieť k riešeniu, ktoré si zaslúži všeobecný súhlas. Postup diskurzívneho utvárania vôle berie do úvahy vnútorné súvislosti dvoch aspektov – autonómiu nezastupiteľných indivíduí a ich príslušnosť k intersubjektívne zdieľaným životným formám. Rovnaké práva indivíduí a rovnaká úcta k ich osobnej dôstojnosti sú nesené sieťou interpersonálnych vzťahov a vzájomných vzťahov uznania.[10]

9 HABERMAS, J. 1999 Dobiehajúca revolúcia, Bratislava : Kalligram, 1999, s. 107

10 HORSTER, D. 1995 Jűrgen Habermas. Praha : Svoboda, 1995, s. 49

V procese diskurzu ide o zdôvodnenie, ktoré prijíma adresát normy s tým, že ako racionálny subjekt musí nevyhnutne konať v súlade s rozumom. V situácii morálnych problémov si človek kladie otázky, ktoré smerujú vôľu k rozumnému riešeniu. To znamená konsenzuálne riešenie v rovnoprávnej zmysluplnej argumentácii, v ktorej sa akceptujú argumenty každého rovnako bez zohľadnenia osoby, od ktorej pochádzajú. Dobrá vôľa nájsť správne riešenie v zmysle konsezuálnej zhody účastníkov spoločenstva je pre racionálny subjekt konštitutívna ako to, čo robí racionálny subjekt práve tým, čím je, pokiaľ chce, aby si zachoval svoju vlastnú, ľudskú dôstojnosť. Každou otázkou sa otvára dialóg, v ktorom treba akceptovať diskurzívne pravidlá, aby bol konsenzus možný. Snaha o dialogické hľadanie pravdy sa preukáže ako nevyhnutná do tej miery, že ju nikto nemôže zmysluplne odmietnuť, pretože aj odmietnutie je argument a aj samotný akt odmietnutia má formu argumentácie. Aj vtedy, keď len uvažujeme a argumentujeme v rovine vlastného vedomia, uskutočňujeme diskurz, ktorý spĺňa nárok dialogického hľadania riešení. Takže zároveň s apriórnym faktom argumentácie uznávame aj komunikačné pravidlá, bez ktorých by argumentácia nebola zmysluplnou argumentáciou.

Akceptácia diskurzívnej argumentácie zdôvodňovania morálnych noriem sa nám vidí ako zmysluplná. Účelová racionalita, ktorá často prevláda v diskusiách o riešení morálnych problémov, je skutočne pomerne ľahko relativizovateľná a spochybniteľná.

Morálne normy sú vytvárané človekom a hodnoty, ktoré sa stávajú prostredníctvom diskurzu ich sprostredkovaným vyargumentovaným obsahom, zodpovedajú schopnostiam aj možnostiam jeho jedinečnosti. Funkčnosť morálnych noriem závisí od schopností človeka porozumieť ich zmyslu, stotožniť sa s nimi natoľko, že sa stanú súčasťou jeho vlastných morálnych postojov. Etický diskurz je podľa nášho názoru cesta, ktorá takúto možnosť vytvára.

Literatúra

APEL, K.-O. 2000 May a Political Conception of Overlapping Consensus be an Adequate Basis for Global Justice? In: Rasmussen, D. (Ed.): Social and Political Philosophy. Volume XI. Boston : Boston College, 2000. Elektronicky:http://www.bu.edu/wcp/Order.htm# Social [03.03.2002].

FACUNA, J. 2011 Morálna zodpovednosť učiteľa a sociálneho pracovníka za vzdelávanie rómskych žiakov. In: Místo vzdělávaní v současné spoločnosti: paradigmata – ideje – realizace. Brno: Tribun EU s. r. o., 2011

HABERMAS, J. 1984 Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des komunikativen Handelns. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1984

HABERMAS, J. 1996 Moralbewusstsein und komunikatives Handeln. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1996

HABERMAS, J. 1998 Teória komunikatívneho konania. In: BURAJ, I. et al. 1998. Sociálna filozofia. Bratislava: FF UK, 1998

HABERMAS, J. 1999 Dobiehajúca revolúcia. Bratislava: Kalligram, 1999

HORSTER, D. 1995 Jűrgen Habermas. Praha: Svoboda, 1995

HUSÁR, J. (Ed.) 2012 Vzdelávanie – Kultúra – Duchovnosť. Prešov: Consulting, 2012

KANT, I. 1976 Základy metafyziky mravů. Praha: Svoboda, 1976

KIEPAS, A. 2000 Človek a dilemy filozofie techniky. Katowice : Wydawnictwo Gnome, 2000

KYSEĽOVÁ, J. 2009 From National Identiny to European Identity. In: Pädagogische Hoschule Wien (Ed.) 2009. Neue Architekturen im europäischen Hoschulraum. Wien : PHW, 2009

MACHALOVÁ, T. 1998 Diskurzívna etika. In: GLUCHMAN, V. – DOKULIL, M. (Ed.): Súčasné etické teórie. Prešov : LIM, 1998

NOVOSÁD, F – VIŠŇOVSKÝ, E. 1998 Filozofia v súčasnom svete (úvaha na margo XX. svetového filozofického kongresu, Boston, USA, 10. – 16. 8. 1998). In: Filozofia, 1998, č. 9

SEDMAK, C. et al. 2004 Gerechtigkeit: Auf der Suche nach einem Gleichgewicht. Abstracts der Sektionbeiträge. Universität Salzburg, 1. – 4. Februar 2004. Salzburg: Universität Salzburg, 2004

doc. PhDr. Ľudovít Hajduk, PhD. – prodekan Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

IDÚ EŠTE MÚDROSŤ S VEDOU SPOLU?

Juraj Hatrík

Abstract

Does the wisdom still go along with science? (a small essay of the composer on the noetic aspect of the reflexion and selfreflexion of the music) The question in the title of the paper derives from the Hermann Hesse's verses in his novel The Glass Bead Game: *To truth, it seems to us, life once was nearer, / The world ordered, intelligences clearer, / Wisdom and knowledge were not yet divided. / They lived far more serenely, many-sided.* (A poem of the main protagonist Joseph Knecht titled After Dipping into the Summa Contra Gentiles). These verses cover a large context; bring rich connotations and multisense metasymbols. In his essayistic dialogue with the views of some philosophers on characteristic features of the wisdom and science (knowledge...) the author of the paper tries to point out both on the relationship and difference between these two terms, to reveal the actual state of their understanding, interpretation and application. As a starting point for this dialogue stands especially the idea of the ancient Greek philosopher Herakleitos: *The awake share a common world, but the asleep turn aside into private worlds.* – understood as a basic accent to the need of complex, synthetic cognition overcoming the limits of egotism, concentrating on the subjectivity of the „Ego" on the one side, and on the other side preserving its identity and joint liability for the world and life through leading towards wisdom (that overcomes the division of the human being between instinctiveness and abstract sense) to the Self („Das Selbst" by C. G. Jung). Within this frame the author emphasizes the role of the reflexion and selfreflexion as *a talking of the soul with itself* about its searching (Plato, in. Bělohradský: Společnost nevolnosti [Society of Sickness]). In the reflexion *...the thinking Self listens to the Being ... and has to understand itself again as a part of this Being* (ibid). As a result it unhinges direct „natural" bearings

(and dependences) of the human, builds the hindsight and at the same time protects the common world of the people ... *against imperialistic monologues of the specialists and managers of all sorts* (V. Bělohradský: Společnost nevolnosti).

Through his reflections the author – himself a composer and university teacher of the music theory and analysis – tries to express his attitude towards the meaning of reflexion and selfreflexion of the work of art as its integral stratum, significantly and markedly connected with the structure of the artwork and its meaning. In so doing he basically derives from the philosophical background and Hermann Hesse's philosophical novel, as well as from the book The Tao of The Physics by Fritjof Capra.

Keywords: Thinking, knowing, cognition, truth, understanding, hermeneutics, communication, comprehension, interpretation, will, aesthetics, humanities, universe, opinion, prejudice, spirit, soul, philosophizing, expansion of academic cinders, reflexion, individuation, essay, digital mass, dialogue, historical awareness, egotism.

V „prílohe“ k *Hre so sklenými perlami* umiestnil Hermann Hesse[1] ako zavŕšenie svojej utopickej románovej fikcie literárne výtvory hlavnej postavy tohto diela – Jozefa Knechta, *magistra ludi (Hry so sklenými perlami)* v bájnej provincii *Kastália*; jeho juvenílne básne a tri jeho autobiografické poviedky-životopisy...

V skutočnosti tvorí táto časť románu jeho ťažisko, zavŕšenie, pointu... V básni *Po čítaní Summy contra Gentiles* (čo by sa dalo preložiť ako *(Súhrnné) slovo proti barbarom*; pričom jeden z výkladov latinského výrazu *contra Gentiles* by mohol byť aj: *proti rodákom...*) som našiel tajomné, mnohoznačné štvorveršie: Niekedy býval, zdá sa, život ozajstnejší, / duchovia jasnejší, svet poriadnejší, / múdrosť a veda ešte išli spolu, / predkovia žili plnšie, mali dobrú vôľu...

Vyvolalo to vo mne veľa otázok, nepokoj a zvedavosť; najmä predstava akejsi bájnej súhry, súladu medzi „múdrosťou a vedou“, ktorá už neplatí a stala sa záhadnou legendou; retrospektívny náznak dávnej, mystickej skúsenosti „predkov“, ktorí dokázali „žiť plnšie“, preukazovali „dobrú vôľu“ k „ozajstnejšiemu životu“, ktorí komunikovali s „jasnejšími duchmi“, ktorých

1 HESSE, H. 2002 Hra so sklenými perlami. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2002

„svet bol poriadnejší“ – táto vízia ma hlboko vzrušila a podnietila k týmto úvahám...

Podtitul k hesseovsko-knechtovskej otázke v názve upresňuje môj zámer: pokúšam sa o „malú úvahu skladateľa k noetickému aspektu reflexie a autoreflexie hudobného diela“; ide teda vlastne o esej – v zmysle, ktorý mu pripisuje Václav Bělohradský,[2] teda o esej ako snahu udržať dialóg s niekým o niečom – snahu, ktorá je pod neustálym tlakom akademickej vedy a utilitárnej moci...

Záblesk zámeru i myšlienky sa vynoril okamžite – vzápätí akoby vyhasol; zostali len nesúvislé črepiny identifikovateľných motivácií, prameniacich zväčša v mojich dlhoročných skúsenostiach z reflexie hudby. Odohrávala sa a dodnes sa odohráva na pomedzí medzi vlastnou kompozičnou prácou a činnosťou vysokoškolského pedagóga teórie hudby s akcentom na problémy analýzy hudobného diela... Nikdy som sa príliš nesnažil o prienik do čisto akademického terénu hudobnej vedy; analýza pre mňa bola vždy najmä zásobárňou pre sebareflexiu ako dialógu – „reči, ktorú vedie duša sama so sebou o tom, čo skúma...“ (Platón, in: Václav Bělohradský: Společnost nevolnosti). Tento český súčasný filozof, pôsobiaci v Taliansku, Platónovu myšlienku presne rozvíja, keď reflexiu charakterizuje ako stav, v ktorom „mysliacie Ja načúva Bytiu... a musí znova pochopiť samo seba ako súčasť tohto Bytia...[3]

Hraničnú, extrémnu podobu má tento typ reflexie práve v spomínanom Hesseho románe *Hra so sklenými perlami*; cez postavu „magistra ludi“ Jozefa Knechta sa v ňom autor dotýka problémov podstaty ľudského poznávania, myslenia, kreativity, a to – čo je pre mňa zvlášť inšpirujúce – cez médium a v teréne hudby...

V citovanom „knechtovskom“ štvorverší je jeho enigmatickým a vzrušujúcim jadrom práve zmienka o tom, že múdrosť a veda dakedy kráčali spolu, čím je súčasne naznačené, že sa tento súlad narušil, že sa teda tieto dve komplementárne línie ľudského poznávania od seba vzdialili, ich synergická súhra sa rozladila, čím sa narušil chod sveta, a tým autentickosť a plnosť života...

To otvára mnoho otázok... Aký vzťah medzi múdrosťou a vedou sa tu predpokladá ako ideál? Čo myslí Hesse „dobrou vôľou predkov“? Na akú historickú dobu sa vzťahuje narážka na „plnší a poriadnejší svet?“ Atď.

2 BĚLOHRADSKÝ, V. 2009 Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby. Praha : SLON, 2009

3 BĚLOHRADSKÝ, V. 2009 Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby. Praha: SLON, sociologické nakladatelství, 2009

Aj za múdrosťou, aj za vedou predpokladá i nepoučené, banálne spoločenské vedomie akúsi „sumu poznania“, nahromadenú skúsenosť mnohých ľudských generácií, ba vekov. Korene oboch pojmov nachádzame hlboko v útrobách ľudských dejín, pričom koreň predstáv o múdrosti je hlbší a košatejší ako u predstáv o vede, no zároveň sa akosi predpokladá, že do istej doby ho mali obidve vetvy spoločný (pozri napr. astrológiu, alchýmiu; v stredoveku bola „vedou“ aj hudba!).

Paradigma súčasnej vedy, hoci už prešla mnohými, zásadnými metamorfózami, je v aktuálnej podobe predsa len „mladšia“, je „výhonkom“ z prakoreňa; jej podoba v dejinách civilizácie Západu sa silno viaže predovšetkým na antickú grécku filozofiu a jej reinkarnáciu v racionalistickej epoche osvietenstva, teda na impulzy z obdobia renesancie a raného baroka (Descartes...).

Múdrosť si však ľudstvo uvedomuje a cení už od šerého dávnoveku; predstava „mudrca“, múdrosti ako kvintesencie hlbokého, magického, mysticky transcendujúceho poznania o svete, človeku, vesmíre sa nám prihovára z dávnych mýtov a legiend rôznych kultúr... Nie náhodou sú aj tri „autobiografie“ Jozefa Knechta v Hesseho románe akýmsi vertikálnym rezom predhistorickým i historickým časom, opornými bodmi pomyselnej „fylogenézy múdrosti“, osvetľujúcimi rôzne fázy aktívneho, celostného podielu človeka na tajomstvách života... Písanie takýchto „autobiografií“, skúmanie vlastných minulých „prevtelení“ bolo v utopickej *Kastálii*, provincii, praktizujúcej a obradne uctievajúcej „hru so sklenými perlami“, súčasťou pedagogickej praxe, výchovy adeptov k umeniu a tajomstvám tejto hry, ich prípravy na funkcie a úlohy, ktoré prísne hierarchizovaný, nadosobne, objektívne organizovaný a usporiadaný kastálsky svet ponúkal schopným, povolaným a predurčeným, no súčasne aj pokorným a poslušným voči všeobecne prijatým princípom... Cez „prevteľovanie“ vo fiktívnych životopisoch akoby cestovali v čase, vrstvami vlastnej bytosti, ktorých podobu a zmysel uchovalo iba odvrátené a tajomné nevedomie, stopy po „bývalých životoch“...

Natíska sa tu myšlienka C. G. Junga,[4] ktorú formuluje v polemike s redukovaným obrazom ľudského intelektu (myslenia) takto: „...Rozumieme vôbec niekedy tomu, čo myslíme? Chápeme iba také myslenie, ktoré nie je ničím iným, než rovnicou, z ktorej nikdy nevyjde viac, než sme do nej dosadili. To je intelekt. Nad tým však existuje myslenie v prastarých obrazoch,

4 JUNG, C. G. 1995 Člověk a duše. Praha : Academia 1995, s. 49

symboloch, starších než historický človek, ktoré mu boli od pradávnych čias vrodené, pretrvávajú všetky generácie a s večnou živosťou napĺňajú základné vsrtvy našej duše. Plný život je možný len v zhode s nimi, múdrosť je návrat k nim..." V prvom „životopise" sa Jozef Knecht (H. Hesse) postavou „privolávača dažďa" vracia až k šerému predhistorickému dávnoveku matriarchátu, kedy funkcia „šamana" (ktorým v kolobehu životov vtedy Jozef Knecht bol...), teda osoby, ktorej bolo dovolené „čítať" z prírody jej znamenia a zámery, bola absolútne podriadená centrálnemu kultu Veľkej Matky ako nositeľky všetkej dovtedajšej skúsenosti, posvätnej tradície, mravných zákonov, Múdrosti... Pri najmenšom zlyhaní šaman platil za dlh voči večnému Tajomstvu Prírody svojím životom, ktorý vkladal nazad do rúk Matky...

V druhom „životopise" (nazvanom „Spovedník") je Jozef Knecht ranokresťanským pustovníkom, ktorý v sebatrýznení a askéze hľadá pravú Múdrosť a pokoj duše. Nedarí sa mu to, a preto hľadá pomoc v putovaní za radami a múdrosťou iného podobne svätého a uctievaného muža-pustovníka, o ktorom sa vie, že je dokonalým spovedníkom – aby u neho našiel útechu a usmernenie vo svojom tápaní... Obaja svätí muži sa stretnú na polceste k sebe navzájom (lebo aj ten druhý má podobný problém), aby až v spojení svojich síl, vo vzájomnej účasti na askéze našli východisko, úľavu i hlbšiu múdrosť... Tu už Hesse jasne anticipuje aj tragický, a pritom logický osud hlavnej postavy románu, samotného Jozefa Knechta. Ten, napriek tomu že v Kastálii dosiahol všetky možné pocty a hierarchické stupne múdrosti i všeobecnej spoločenskej úcty, nakoniec všetko opúšťa a odchádza, aby svoj ďalší (potom už len krátky) život viedol medzi obyčajnými, svetskými ľuďmi ako súkromný učiteľ priateľovho syna, uprostred tradičnými ľudskými osudmi a hriechmi naplneného, plnokrvného prostredia sveta, obklopujúceho výlučný ostrovček jeho rodnej Kastálie. Zanecháva v nej aj „hru so sklenými perlami", ako čosi, čomu sa – napriek dosiahnutej dokonalosti – vzpriečilo jeho živé, ľudské srdce...

Na tomto mieste – ešte než si pripomenieme aj tretí Knechtov „životopis" – sa bude hodiť, ak aspoň heslovito naznačíme, o čo vlastne v Hesseho románe *Hra so sklenými perlami* (vyšiel uprostred 2. svetovej vojny, roku 1943 !) ide... Rozprávač, biografista života Jozefa Knechta hneď na začiatku opisuje zázemie, z ktorého vzišlo spoločenstvo *Kastálie...* Zrodilo sa z veľkých, apokalyptických kríz, krviprelievaní, hlbokých spoločenských rozporov – v časoch, kedy sa do tragickej priepasti dejín (ktorá bola v čase písania románu realitou!) prepadlo tzv. „fejtonistické obdobie" ľudstva.

Hesse tak nazýva dobu „ďalekosiahleho individualizmu“, ktorý bol v Európe výsledkom vývoja po „oslobodení myslenia a viery od akéhokoľvek autoritatívneho ovplyvňovania“ (Hesse tu naráža na obdobie renesancie, osvietenstva, na proces sekularizácie duchovného života, ktorý sa vtedy začal...). Oslobodenie ducha individualizmu viedlo nakoniec do ničoty, predajnosti intelektu, rezignácie ducha, rozpadu akejkoľvek autority, morálnych zásad, k stagnácii a poklesu umenia a k ďalším prejavom apokalyptického zániku (Hesse mal určite na mysli predovšetkým obdobie vzniku, nástupu a besnenia fašizmu pri súčasnej nečinnosti sveta kultúry, ktorý tejto oblude nedokázal účinne čeliť a zlyhal v zápase s ňou; ale aj my dnes symptómy tohto rozkladu pociťujeme, hoci v inej súvislosti, rovnako naliehavo; akoby sme sa znova ocitli v bahne hesseovského „fejtonistického obdobia“ – poznámka J. H.).

Potreba pretvoriť a znova ukotviť svet v čase, keď sa ocitol na dne, sa v Hesseho utopickej vízii prejavila zvláštnou, prekvapujúcou formou: ľudstvo sa v kríze pripútalo k hudbe, dokonca k teórii hudby! Zatúžilo znova sa podrobiť duševnej disciplíne, zbožnosti a úcte k Bohom stvorenému vesmíru, ktoré vyžarujú z hudby starých majstrov, napríklad z J. S. Bacha... Hesse ako „kronikár“ vzniku *Kastálie* a životopisec svojej postavy Jozefa Knechta píše: ...Ľudia ducha ... totiž zistili, že mladosť a tvorivé obdobia našej kultúry sa pominuli, že nastala staroba a súmrak a z tohto zrazu všetkými pociťovaného poznania si vysvetľujeme mnohé skľučujúce znamenia doby; bohapusté zmechanizovanie života, hlboký pokles morálky, neverectvo národov, falošnosť umenia... Novú nádej poskytli práve „...výskumy a vyučovacie metódy histórie hudby, lebo táto veda sa práve vtedy vysoko rozvinula...“ Hesseho kastálsky kronikár sa obracia až k počiatkom hudby: „Vzniká z miery a jej korene sú vo veľkej jednote. Veľká jednota vytvára dva póly; tie dva póly plodia silu tmy a svetla... Hudba spočíva v harmónii medzi nebom a zemou, v zhode temna a svetla...“ Cituje zo starej čínskej muzikológie: „...Ak hudba nie je radostná, ľud hundre, čo poškodzuje život. Všetko vzniká preto, lebo sa nespoznala podstata hudby a zamerala sa len na opojné pôsobenie... Tak ako tanec a každý umelecký prejav bola totiž hudba v predhistorických dobách čarovným prostriedkom, jedným zo starých a legitímnych prostriedkov mágie...“

A tak sa pravidlá a ciele „hry so sklenými perlami“ spočiatku formovali na „seminároch hudobnej teórie“ – „v malých krúžkoch hudobných vedcov a hudobníkov“... Na tomto mieste kastálskej kroniky bude užitočné pripomenúť, že Hesseho románová vízia je geniálnym „dvojčaťom“ k inému

veľkému nemeckému „románu Hudby“, ktorý je komplementárnou faustovskou utópiou, prebudenou k životu rovnako zoči-voči hrozbe a hrôze fašizmu iným geniálnym nemeckým spisovateľom – Thomasom Mannom v románe *Doktor Faustus*... Obe tieto veľdiela stavajú do cesty smrteľným kŕčom civilizácie, úpadku, ba zániku mravov a umenia – práve hudbu! Thomas Mann v „čiernej“ vízii (a mágii) svojho geniálneho, ale diablovi zapredaného skladateľa Adriana Leverkühna – Hermann Hesse v čistej, „bielej“ postave hudobníka, filozofa a pedagóga, *magistra ludi* Jozefa Knechta, dobrého človeka, pokorného služobníka, ktorého duša v okamihu jeho smrti v studených vodách alpského jazera určite odletela rovno do neba...

Vo svojom treťom, „indickom životopise“ Knecht prežíva mystické premeny v duchu buddhistickej a hinduistickej filozofie; prediera sa „kolobehom životov“, aby mu nakoniec – po veľkých útrapách a skúškach – unikol do jogínskej samoty a koncentrácie...

Je paradoxom Hesseho románu i tejto jeho fikcie, že „skutočný životopis“ Jozefa Knechta je oveľa prostejší, pokornejší; neopakuje sa tu „magický“ vzorec z inej jeho slávnej novely „Siddhártha“; smrť Knechta je nenápadná a pravdivá; múdrosť, v ktorej zo sveta odchádza, zachováva jeho identitu i zodpovednosť voči druhým, je skôr výsledkom jungovskej individuácie – cesty za sebou samým cez jej jednotlivé stupne, na ktorej práve Múdrosť (stretnutie s „múdrym Starcom“) je tým rozhodujúcim (a vlastne darovaným) tretím štádiom – po vyrovnaní sa s Tieňom a s Animou pred dosiahnutím bytostného Ja (Das Selbst)... Jozef Knecht dosiahol múdrosť v dokonalej zhode s myšlienkou starogréckeho filozofa-búriváka a podivína Hérakleita: „Pre bdiacich je svet jeden a spoločný, ale každý zo spiacich sa obracia k vlastnému...“ (In: V. Bělohradský: *Společnost nevolnosti*). Európskemu mysleniu (a najmä vede) trvalo vyše dvetisíc rokov, než sa stali hodnými tohto poznania... Knecht preň obetoval vlastne všetko – celý svoj kastálsky život a s ním i vysoko sofistikovanú filozofiu „hry so sklenenými perlami“...

V štúdii súčasného slovenského psychológa Imricha Ruisela, zavesenej na webe,[5] sa jazykom modernej, vedecky orientovanej psychológie hovorí o múdrosti vlastne to isté (čiže nič, čo by sme dosiaľ nevedeli...): je prosociálna – pôsobí integračne – upozorňuje na jednotu sveta – ide jej o skupinové dobro – spája v sebe poznanie a cnosť (dobro) – nezávisí od kariérne dosiahnutého stupňa profesnej špecializácie – predstavuje zrelé

5 Dostupné na: www.psychologia.sav.sk/Ruisel_Mudrost-inteligencia-osobnost.pdf

myslenie, často nezávislé od bežných pojmov, ba od daru reči: funguje ako nemé svedectvo (poznámka J. H.: v zen-budhistickom koncepte ide až o zrieknutie sa poznania, výpovede, o zastavenie myslenia technikou kóanov – pozri v knihe Fritjofa Capru *Tao fyziky*) – je výsledkom pochopenia zmyslu života – prejavuje sa najmä v postojoch a činoch...

Ruisel sebakriticky pripomína že psychologická veda len s obtiažami skúma fenomén múdrosti. Jeho viacdimenzionálnosť, prepojenosť s láskou, dobrom, etikou všeobecne sa ako celok vzpiera tradičným metódam výskumu (iný popredný slovenský psychológ Damian Kováč v tom istom zborníku[6] hovorí v súvislosti s múdrosťou o „veľkej variete vlastností...“).

Pochopenie samého seba ako súčasti Bytia – rys syntézy, zážitok jednoty Univerza, oslobodenie sa od egotizmu, to všetko podľa Václava Bělohradského[7] prelamuje bezprostredné „prírodné“ súvislosti (i závislosti) človeka, vytvára odstup a zároveň uchováva a chráni spoločný svet ľudí „pred imperialistickými monológmi špecialistov a manažérov každého druhu...“

A práve pri tejto myšlienke by som od tohto miesta rád zotrval až do konca svojej úvahy.

Vráťme sa k Jozefovi Knechtovi a jeho *Kastálii*... Zdanlivý rozpor medzi snahou o individuáciu a strach Kastálie pred vystupňovaným a agresívnym individualizmom je podstatou drámy Jozefa Knechta; vedie poctivý a trpezlivý zápas o pochopenie so svojou vrchnosťou, píše list so žiadosťou o uvoľnenie z funkcií a zodpovednosti verejného činiteľa, upozorňuje na to, že by rád „kastálsky život a myslenie... bez prerušenia tradície pomaly a jemne rozširoval a zohrieval, privádzal mu zo sveta a dejín novú krv“, priznáva sa, že „sníva o tom, aby sa *Kastália* a svet spriatelili a navzájom prestupovali...“ Nedočká sa pochopenia; kastálsky najvyšší činiteľ Majster Alexander neprijme jeho názory, a tak Knecht – zanechajúc svojich žiakov, všetok svoj majetok, postavenie, vplyv – odchádza sám; do neistoty, do prostej a obyčajnej civilnej existencie. Týmto jeho vnútorným rozhodnutím sa „projekt Kastália“ stáva – aspoň pre neho – neuskutočniteľnou utópiou... Žiadna prísnosť logiky, rozumu, žiaden poriadok, akokoľvek starostlivo a zodpovedne vybudovaný, neobstoja pred premenlivosťou, pred neustálym plynutím sveta a jeho foriem... Znovu k nám spoza chrbta času a dejín dolieha Hérakleitovo „Panta Rhei – Všetko plynie!“

6 Dostupné na: www.psychologia.sav.sk/Ruisel_Mudrost-inteligencia-osobnost.pdf

7 BĚLOHRADSKÝ, V. 2009 Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby. Praha : SLON, 2009

Preto je vlastne potrebné prepojenie medzi Múdrosťou a Vedou... Pozitivistické koncepcie poznania sveta, racionalistická, karteziánska línia poznania v západnom svete, nepočítajúca s aktívnym podielom samotného poznávajúceho subjektu, vlastne zlyhali; to ony v priebehu vývoja postupne rozladili „spoločný krok" medzi týmito dvomi líniami ľudského poznávania...

Musela to byť nakoniec Múdrosť, čo upozornila na toto „vykoľajenie"... Veľmi názorne a sugestívne to vyslovil moderný fyzik a myslitel' Fritjof Capra.[8] Predstavuje svet modernej fyziky, ktorá prekročila staré paradigmy, aby sa dostala za hranice logiky a dovtedy platných pojmov – predovšetkým v teórii relativity, v kvantovej teórii a ďalších nadväzujúcich objavoch prelomila zdanlivo definitívne a nepriepustné limity poznania hmoty a jej existencie v čase a priestore... Capra pozorovania moderných fyzikov, ich poznanie, porovnáva s myšlienkami východných filozofických koncepcií – hinduizmu, budhizmu, taoizmu... Vzájomnou konfrontáciou ukazuje, ako blízko majú k sebe špičková subatómová fyzika častíc, kvánt, „bootstrapová" hypotéza Geoffrey Chewa, (sám Capra ju charakterizuje ako „dynamickú sieť vzájomne spätých udalostí") a duchovná, meditatívna skúsenosť „východnej Múdrosti"...

Uveďme a porovnajme si niekoľko výrokov z knihy F. Capru *Tao fyziky*...

Albert Einstein: „Kým sa matematické zákony vzťahujú na skutočnosť, nie sú určité; a kým sú určité, nevzťahujú sa na skutočnosť." (táto myšlienka mi ako analytikovi hudby neraz napadla v súvislosti s „fuzzy semantics" – s pravdepodobnostným charakterom komplexných analytických procesov, s faktom, že ani semiotické skúmanie dynamických a viacvrstevných hudobných štruktúr sa nemôže vyhnúť neurčitosti, že hľadanie významu v hudobnom diele je vždy len aproximáciou, tušením nejakého celku...)

D. T. Suzuki, slávny učiteľ budhizmu: „Základnou myšlienkou budhizmu je dostať sa za svet protikladov, svet vybudovaný intelektuálnym rozlišovaním a citovým poškvrnením, uvedomiť si duchovný svet nerozlišovania a dospieť tým k absolútnemu poznaniu."

Fritjof Capra: „V modernej fyzike sa vesmír chápe ako dynamický, nedeliteľný celok, ktorý vždy podstatným spôsobom zahŕňa aj pozorovateľa. Pritom tradičné pojmy priestor a čas, izolované objekty a príčina a následok

8 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992, s. 63

strácajú svoj význam. Takéto chápanie je však veľmi podobné východnej mystike. Podobnosť je zjavná v kvantovej teórii a teórii relativity a ešte očividnejšia je v „kvantovo-relativistických" modeloch subatómovej fyziky, kde sa obe tieto teórie kombinujú a vytvárajú veľmi nápadné paralely s východným mysticizmom...

Na Caprovej brilantnej knihe, pre ktorú tu ani zďaleka nemáme miesto, aby sme ju v kompletnosti predstavili a priblížili, je skvelé a inšpirujúce, že nezotrváva len pri odkazoch na introspekciu východných mystikov, ale ukazuje, že aj západné myslenie má v tomto zmysle svoje tradície...

Blízkosť Hérakleita („Všetko plynie!) a základnej predstavy o „Ceste Taa" ako o plynutí sme už spomenuli. Rád by som ich doplnil aj o poznatok emočného prúdenia z oblasti emočnej inteligencie: Tvorivá činnosť závisí na sústredenom ponorení... Vysoko koncentrovaný stav je podstatou prúdenia... Je to opak ustaraného premýšľania; namiesto aby sa ľudia utápali vo vlastných myšlienkach, sú náhle tak pohltení prítomnosťou, že strácajú akékoľvek sebauvedomenie... „Cítila som sa ako vodopád!" (pocit špičkovej športovkyne pri víťaznom výkone...), atď., atď.[9] Bez podobných súvislostí a dôsledkov nemožno vnímať ani slávny výrok Johana Huizingu[10]: „Hra je krúžením okolo tajomstva..." alebo myšlienku z *Upanišád*: „Keď je myseľ rozrušená, vytvára sa mnohosť vecí, ale keď sa myseľ upokojí, mnohosť vecí mizne..."[11]

Láma Govinda nám zasa hovorí: „Východný spôsob myslenia pozostáva skôr z krúženia okolo objektu úvah... Je to mnohostranný, mnohorozmerný dojem utvorený z navrstvenia jednotlivých dojmov a hľadísk..."[12]

Šrí Aurobindo: „Všetky veci začínajú meniť svoju povahu a vzhľad; celé zažívanie sveta je radikálne odlišné... Je tu nový široký a hlboký spôsob prežívania, videnia a kontaktovania vecí..."[13]

Werner Heisenberg: „Svet sa javí ako zložitá spleť udalostí, v ktorej sa obmieňajú alebo prekrývajú alebo kombinujú spojenia rozličného druhu a tým určujú štruktúru celku..."[14]

---

9 GOLEMAN, D. 1997 Emoční inteligence. Praha : Columbus, 1997

10 HUIZINGA, J. 1990 Homo ludens. Bratislava : Tatran, 1990

11 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992

12 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992

13 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992

14 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992

Sám Capra vyhrocuje situáciu zoči-voči rysujúcej sa novej paradigme takto: „...je možno iba predzvesťou celkom novej podoby ľudského intelektuálneho snaženia, ktoré nielenže bude spočívať mimo fyziky, ale ani sa nebude dať opísať ako ‚vedecké'...“[15]

Marián Dujnič (v doslove ku knihe Fritjofa Capru): „Pretože nová paradigma (modernej fyziky, pozn. J. H.) chápe vesmír ako nerozčleniteľnú sieť javov, bez akejkoľvek hierarchizácie a základu, budú sa musieť budúci vedci bez základov zaobísť. Nová metafora poznania ako siete bez základu je pre klasických vedcov mimoriadne nepohodlná...“

Nazdávam sa, že táto znepokojivá situácia vzniká aj pre ľudí vedecky činných v oblasti vied o umení... Dnešné (dosť časté, ba prevládajúce) predstavy o „vedeckosti“, a práve – paradoxne – v oblasti humanitných vied, skľučujúco zaostávajú za víziami a skúsenosťami moderných fyzikov...

Dnešným umenovedcom a teoretickým pedagógom-metodikom sa príliš nedarí zachovať komplementaritu Múdrosti a Vedy; strnulo zdôrazňujú práve neživý poriadok, príliš veľa klasifikujú, triedia, popisujú, nálepkujú, usporadúvajú, podrobujú naivným rádobyvedeckým povrchovým (dizajnérskym) úpravám a prvoplánovým štatistickým operáciám, unikajú do historizujúcich exkurzov, pričom zážitok zo skúmaného objektu, stotožnenie sa s ním na báze prežívania, fascinácie, spomínaného „emočného prúdenia“ akoby chýbal... Mne teda v oblasti teórie hudby, hudobnej analýzy chýba (až na niekoľko vzácnych výnimiek) dodnes, hoci ja osobne som – súc iba skladateľom so sklonom k reflexii – vo svojej metodológii analýzy zo všetkých síl dbal o to, aby mi na jednej strane neuniklo štádium senzibility, bezprostredného kontaktu, emočného „vhľadu“ a na strane druhej, aby som sa nezasekol (ako väčšina analýz, uľpievajúcich iba na hudobnej syntaxi) pred rozhodujúcim krokom syntetickej intuície, ktorý každú reflexiu nakoniec posúva k tomu, čo sa do značnej miery podobá na filozofický zážitok „nahliadnutia celku“, uvedomenia si čo najväčšieho počtu kultúrnych a duchovných súvislostí (semiotická analýza hudby dnes vlastne už tiež pracuje s metaforou „sieťového poznávania“...). Lenže ja nie som vedec – iba hudobný skladateľ, hoci aj so sklonom k reflexii...

Zmena paradigmy v humanitných vedách, ak by mala nasledovať príklad modernej fyziky, zahŕňa – ako píše Capra – zmenu hodnôt. „Musí prebehnúť v srdci... Musíme zmeniť svoj postoj k Prírode, pristúpiť s ňou na spoluprácu a neubližovať jej...“[16]

15 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992

16 CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava : Gardenia, 1992

Caprova výzva vedám (i západnej múdrosti) sa zhoduje s postrehom starých Číňanov, ktorý sám uvádza vo svojej slávnej knižke: „Tí, čo dodržiavajú poriadok Prírody, plávajú v rieke Taa..." Jednoducho povedané: sú múdri...

Na záver mi dovoľte, aby som sa predsa len ešte raz vrátil k východisku svojej úvahy – k románu Hermanna Hesseho *Hra so sklenými perlami*...

Už bolo povedané, že *magister ludi*, citlivý, múdry, duševne vyrovnaný znalec hudby Jozef Knecht (mimochodom, nemecký výraz „Knecht" značí „služobníka", „toho, čo slúži"...) nakoniec odmieta svoju kariéru a tým vlastne i posolstvo a praktiky Kastálie: nemôže zo svojho pohľadu na svet vynechať svoje srdce, svoju identitu („Správne vidíme iba srdcom", povedal nám Saint-Exupéry vo svojom *Malom princovi*...). Patria do jeho osobnej, bytostnej koncepcie Múdrosti ako zavŕšenia ľudskej individuácie...[17] Odmieta tým však oveľa viac, ako by sa na prvý pohľad zdalo...

Rozprávač v Hesseho románe končí svoj výklad o histórii vzniku *Hry so sklenými perlami* výrokom samotného Jozefa Knechta, ktorý zaznamenal jeho žiak: „...Klasickú hudbu považujeme za výťažok a súhrn našej kultúry, lebo je jej najvýraznejším a najadekvátnejším gestom a vyjadrením. V hudbe vlastníme dedičstvo antiky a kresťanstva, ducha radostnej a smelej zbožnosti, neprekonateľnú rytiersku morálku. Lebo morálka koniec-koncov znamená klasické kultúrne gesto, zhrnutý vzor ľudského správania... Tvárnosť klasickej hudby znamená: uvedomovanie si tragiky ľudstva, pritakávanie ľudskému osudu, smelosti, vyrovnanosti! Pripravenosť na smrť... Vždy ide napriek tomu aj o vzdor, odvahu voči smrti, rytierskosť a zvuk nadľudského smiechu, nesmrteľnú veselosť. Nech to zaznie aj v našich hrách so sklenými perlami a celom našom živote, konaní a utrpení..."

Znie to povznášajúco a dojemne... A predsa sa Hesseho románový hrdina zrieka objektivizovanej, a preto strnulej podoby tohto sveta, tejto predstavy. A možno ani nie – len si uvedomí rozporuplnosť hudobnej krásy, ktorá síce nastoľuje nádherný kultúrny artefakt – je dokonalosť sama – no predsa sa jej usporiadanie nedá v živote ľudí uskutočniť... Aká tragika! Tragika každej Kastálie!

Ale aspoň skúmať by sme hudbu mohli tak, ako moderní fyzici skúmajú hmotu: v jej neustálej vnútornej premenlivosti, ktorá je skrytá pod jej zdanlivo dokonale usporiadaným povrchom. Kým hudobná tvorba 20. a 21.

17 JUNG, C. G. 1995 Člověk a duše. Praha : Academia, 1995

storočia sa už dávno odhodlala poodhaliť posvätný závoj klasických hudobných zákonitostí a slobodne sa pozrieť na to, čo je pod ním, akademická hudobná veda s tým má dodnes veľké problémy...

Literatúra

BĚLOHRADSKÝ, V. 2009 Společnost nevolnosti – eseje z pozdější doby. Praha: SLON, 2009

CAPRA, F. 1992 Tao fyziky. Bratislava: Gardenia, 1992

GOLEMAN, D. 1997 Emoční inteligence. Praha: Columbus, 1997

HESSE, H. 2002 Hra so sklenými perlami. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2002

HUIZINGA, J. 1990 Homo ludens. Bratislava: Tatran, 1990

JUNG, C. G. 1995 Člověk a duše. Praha: Academia, 1995

Lexikon filozofie. Bratislava : Obzor, 1993

www.psychologia.sav.sk/Ruisel_Mudrost-inteligencia-osobnost.pdf

prof. Mgr. art. Juraj Hatrík – skladateľ, pedagóg, hudobný teoretik,
Vysoká škola múzických umení v Bratislave

DOBROVOĽNÍCTVO NA SLOVENSKU A ĎALŠIE VZDELÁVANIE AKO PRÍNOS PRE SPOLOČNOSŤ

Katarína Hlavandová

Abstract

Todayęs world offers us a lot of options for spending free-time. We are constantly appealed by third-sector organizations through media. They ask us for donations or volunteering- financial, material or personal. Advanced economics displays combined system consisted of the power of public and private sector. When choosing employees, most of organizations prefer adepts with volunteering experience. During the volunteering activities the volunteers must go through different systems of informal education. By acquiescencing of The Declaration of informal education advantages (offered to youth) , it would be applicable for third sector organizations to offer this kind of education and therefore to make opportunities for volunteers'appreciation and their proffesional versatility.

Keywords: non-profit organizations, human capital, marketing of non-profit sector.

Súčasný svet nám ponúka množstvo možností na trávenie voľného času, denne nás vyzývajú prostredníctvom médií organizácie z tretieho sektora na darcovstvo alebo dobrovoľníctvo – či už finančné, materiálne alebo personálne. Dobrovoľníctvo tvorí jeden z pilierov občianskej spoločnosti, napomáha, či udržiava ľudské hodnoty ako sú spolupatričnosť, empatia a iné. Dobrovoľníctvo má na Slovensku stúpajúcu tendenciu nielen z finančnej stránky, ale viacej sa do popredia dostáva personálna, teda osobná pomoc organizáciám tretieho sektora.

V našej spoločnosti a kultúre predstavuje dobrovoľníctvo systematickú, uvedomelú činnosť vykonávanú z vlastnej vôle, v rámci ktorej bez nároku na odmenu človek vynakladá svoj čas, vedomosti, schopnosti pre dobro iných. Takouto činnosťou teda nezískava finančné prostriedky. Vyjadruje činnosti slobodne zvolené, založené na vlastnej, osobnej motivácii a slobodnom rozhodnutí každého osobitne, čím sa vyjadruje občianska iniciatíva a zainteresovanosť. Predstavuje bezplatnú prácu ľudí, ktorým nie je ľahostajné, čo sa okolo nich deje a chcú niečo vo svojom okolí zmeniť, čím sa podtrháva filantropická charakteristika dobrovoľníctva.

Vyspelá ekonomika predstavuje zmiešaný systém, v ktorom sa vzájomne interferujú sily verejného a súkromného sektora. Viaceré organizácie preferujú pri výbere zamestnancov práve uchádzačov, ktorí majú za sebou dobrovoľnícku činnosť. Dobrovoľník počas svojej činnosti prechádza v organizácii výberovým procesom a musí zvládnuť rôzne prekážky, čím sa stáva zodpovednejším a ostrieľanejším. Svojím pozitívnym príkladom dobrovoľník ponúka životné vzory a ideály. Učí sa utvárať svoj hodnotový rebríček zdolávaním rôznych výziev a nadobúdaním formujúcich zážitkov. V rámci svojej pôsobnosti prechádza rôznymi školeniami, ktoré majú charakter neformálneho vzdelávania. To poskytuje dobrovoľníkom pracujúcim v organizáciách tretieho sektora možnosti nadobúdania nových životných zručností a vedomosti, nielen v oblasti v ktorej pôsobia, ale veľakrát aj manažérske zručnosti, pričom musia koordinovať, komunikovať, „predať“ sám seba či organizovať alebo pripravovať podujatie pre cieľovú skupinu organizácie. Preto je práve úlohou slovenských organizácií poukazovať na využitie potenciálu dobrovoľníkov, ktorí prešli ich neformálnym vzdelávaním, predstavovať nové trendy vo vzdelávaní ľudí okrem formálneho vzdelávania, preskúmavať spôsoby ako podporiť dobrovoľníkov cez neformálne vzdelávanie tak, že si budú vedomí toho, čo sa počas svojho pôsobenia naučili a ako to môžu využiť v budúcnosti napríklad aj vo vlastnom profesionálnom živote.

Smith vo svojej publikácii o neformálnom vzdelávanie zdôrazňuje, že „celoživotné vzdelávanie sa začalo považovať za všeobecný koncept, ktorý by mal tvarovať vzdelávací systém.“[1] Náležitú charakteristiku dáva celoživotnému vzdelávaniu tiež *Pedagogický slovník*, ktorý poukazuje na celoživotné vzdelávanie a „nejde práve o predlžovanie povinnej školskej dochádzky či rozširovanie súčasných vzdelávacích systémov, ale o zásadne nový pohľad na rolu vzdelávania pre jednotlivcov a celé ľudstvo,“[2] definuje

1 SMITH, M. K. 1996 Non-formal education. In The encyclopedia of informal educatio, 1996

2 PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 2003 Pedagogický slovník. Praha : Portál, 2003, s. 28

ho tiež ako „organizované, systematické vzdelávanie, realizované mimo formálnych systémov vzdelávania.“[3]

Mnoho ráz sa však stáva, že organizácie nevedia predať a komunikovať svoj spôsob vzdelávania alebo nesprávne zvolia marketingové komunikačné nástroje. Hlavným cieľom marketingového komunikačného mixu je ovplyvniť správanie spoločnosti prostredníctvom informovania, presvedčenia, pripomínania a tým zvýšiť záujem o organizáciu. Na dosiahnutie cieľa musí daná správa zapôsobiť tak, aby získala pozornosť, udržala záujem, vzbudila želanie. Každá spoločnosť vníma predovšetkým tie správy, ktoré zodpovedajú jej súčasnej potrebe a záujmu, preto je potrebné vzbudiť také želanie, aby vyvolalo záujem o organizáciu a jeho činnosť a vzdelávanie. Tým organizácia podporí produktivitu svojej činnosti a ľudský kapitál pre spoločnosť. V súčasnosti sa na produktivitu stále viac hľadí ako na koncept efektívnosti, rýchlosti a účinnosti, s akou ľudia spĺňajú dynamické potreby a očakávania svojich zamestnávateľov – to je akú vyššiu pridanú hodnotu osobnostne vytvára a ponúka svojmu okoliu dobrovoľník, ktorý prešiel práve činnosťou a neformálnym vzdelávaním v neziskovej organizácii. Aj preto sa viaceré organizácie rozhodli participovať na Deklarácii o uznávaní prínosu neformálneho vzdelávania v práci s mládežou, ktorej cieľom je podporiť uznanie prínosu neformálneho vzdelávania v práci s mládežou a zapojiť do spolupráce aj všetky príslušné strany nielen z verejného sektora, ale i súkromného sektora a ústredných orgánov štátnej správy. Po prijatí deklarácie by malo byť pre organizácie jednoduchšie ponúkať svoje neformálne vzdelávanie a tým zabezpečiť uznanie a priestor na uplatnenie dobrovoľníka.

Literatúra

PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 2003 Pedagogický slovník. Praha: Portál, 2003

SMITH, M. K. 1996 Non-formal education. In The encyclopedia of informal educatio,1996

Mgr. Katarína Hlavandová – doktorandka Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

3 PRŮCHA, J. – WALTEROVÁ, E. – MAREŠ, J. 2003 Pedagogický slovník. Praha : Portál, 2003, s. 136

OSOBNOSTI EKONÓMIE – JOHN MAYNARD KEYNES A FRIEDRICH AUGUSTUS VON HAYEK

Kajetana Hontyová

Abstract

Keynes and Hayek are known for their theoretical disputes. In spite of that they were personal friends. They both belong to the famous representatives of science. We would like to present their life milestones and their theoretical message for the development of economic and political thinking of our time.

Keywords: Keynesian revolution, effectvive demand, Neo Keynesianism, Post Keynesianism, ekonomic policy, government, market, liberalism, libertarianism, business cycle, economic crisis.

„Kto ovláda prítomnosť, ovláda minulosť. Kto ovláda minulosť, ovláda budúcnosť."

Georgie Orwell (1903 – 1950) – anglický novinár, esejista a spisovateľ

Je niekoľko dôvodov, prečo je potrebné venovať pozornosť dvom významným ekonómom. Tým najdôležitejším dôvodom je, že John Maynard Keynes – anglický ekonóm, prvý barón Keynes z Tiltonu je jeden z najvplyvnejších ekonómov v 20. storočí. Zmenil tradičný pohľad do tej miery, že vyvolal revolúciu v ekonomickej vede. Jedným z prvých kritikov a odporcov jeho ekonomickej teórie bol Friedrich Augustus von Hayek – významný ekonóm a filozof Rakúskej školy. Napriek tomu, títo dvaja boli priateľmi.

Vo februári roku 2013 Paneurópska vysoká škola na návrh Fakulty ekonómie a podnikania udelila titul „doctor honoris causa" profesorovi Jánosovi Kornaiovi – poprednému svetovému ekonómovi, ktorý predstavil ucelený a reálny program transformácie byrokraticko-direktívnemu typu ekonomiky na moderný trhový systém. Jeho dielo „Cesta ku slobodnej ekonomike" je prvou prácou, ktorá formulovala ekonomické a politické úlohy nevyhnutné pre úspešný prechod. Názov je podobný (cesta kam) s názvom práce Friedricha Augusta von Hayeka – „Cesta do nevoľníctva". Avšak naznačené cesty vedú opačným smerom.

Rakúskych ekonómov sme v našich školách viac menej neprezentovali, aj keď sa mohol F. A. Hayek v socialistických školách uvádzať ako príklad „reakcionára". V rámci vyučovaného predmetu Dejiny ekonomických teórií už na Vysokej škole ekonomickej, teraz Ekonomickej univerzite v Bratislave, mala a má svoje miesto ekonomická teória predstaviteľov neorakúskej školy. Predtým sme však na nich pozerali z iného uhla. A napokon, boli to šľachtici.

Mladá generácia po roku 1989 začala hľadať inšpiráciu na druhej strane. Znamená to vyznávanie ideí osobnej zodpovednosti, tradičnej morálky a liberálnej ekonomiky. Možno poznamenať, že sledujeme ideologický posun odľava doprava a v súčasnosti sa múdrosť hľadá v strede. Prezident Nadácie F. A. Hayeka Ján Oravec uvádza, že tento vývoj „súvisí s atmosférou v Európe, kde je výrazný ústup od hodnotovej politiky a víťazí akýsi mix prístupov a pragmatický stred. Hayekovskú prizmu slobody pokladajú mnohí za zastaraný koncept. Ale ja si to nemyslím, naopak, pre mňa je práve ústup od tejto prizmy základným problémom dnešného sveta". Slovenská hayekovská revolúcia sa pomaly končí, názory sa posúvajú do stredu.

John Maynard Keynes (1883 – 1946)

Narodil sa v anglickom univerzitnom meste Cambridge. Jeho matka Florence Ady Brownová bola starostkou Cambridge. Otec John Neville Keynes prednášal na Cambridgskej univerzite logiku a politickú ekonómiu, bol zástancom logického pozitivizmu.

Na Cambridgskej univerzite študoval J. M. Keynes spočiatku matematiku a filozofiu. Neskôr sa do popredia jeho záujmu dostáva ekonómia. Študoval ju u dvoch významných predstaviteľov neoklasickej cambridgskej

1 LISÝ, J. a kol. 2003 Dejiny ekonomických teórií. Bratislava : Iura edition, 2003

2 Týždeň, č. 44/2013, s. 10

školy – Arthura Cecila Pigoua a Alfreda Marshalla. Po skončení štúdia bol vymenovaný do Kráľovskej komisie pre indickú menu a financie, kde uplatnil svoje nadanie pri využití ekonomickej teórie v praktických problémoch, hlavne v problematike meny a úverov. Na Cambridgskej univerzite začal prednášať v roku 1908 a s určitým prestávkami tam pôsobil až do roku 1940. Od roku 1911 až do svojej smrti bol redaktorom najvýznamnejšieho anglického ekonomického časopisu *Ekonomic Journal*. Bol členom anglickej delegácie na mierovej konferencii vo Versailles v roku 1919, predsedom veľkej poisťovne, tak isto predsedom spoločnosti, ktorá vydávala týždenník *New Statesman and Nation*. Založil a financoval umelecké divadlo v Cambridgei a tiež bol pokladníkom univerzity.

V roku 1921 sa J. M. Keynes zamiloval do ruskej primabaleríny Lídie Lopokovej, hviezdy exilového baletného súboru Ballets Russes, ktorý viedol legendárny impresário Sergej Pavlovič Ďagilev. V roku 1925 sa stala Keynesovou manželkou.

Počas druhej svetovej vojny sa stal poradcom ministra financií Veľkej Británie a venoval sa problematike financovania vojnových výdavkov. Dôležitú úlohu mal J. M. Keynes na konferencii v americkom Bretton Woodse, ktorej výsledkom bolo nové usporiadanie medzinárodných menových vzťahov po druhej svetovej vojne.

V roku 1942 bol za svoje zásluhy kráľom Jurajom VI. povýšený (aj na nástojenie Winstona Churchilla) do šľachtického stavu s titulom barón Keynes z Tiltonu a stal sa členom Snemovne lordov.

Prvou jeho ekonomickou prácou bola *Indická mena a financie* z roku 1913. Po vypuknutí prvej svetovej vojny pracoval na ministerstve financií a práve v tomto období Keynes začína prenikať do povedomia svetovej ekonomickej verejnosti. Na mierovej konferencii vo Versailles sa riešili ostré spory o výšku reparácií. Keynes poukázal na to, že Versailleská zmluva nadiktovala Nemecku veľmi tvrdé podmienky, ktoré Nemecko nemohlo splniť. Časom sa ukázalo, že skutočná výška reparácií sa musela znížiť a potvrdil sa Keynesov názor. Názory o reparáciách Keynes zverejnil vo svojom diele *Ekonomické dôsledky mieru* a práve toto dielo urobilo z neho medzinárodne uznávanú osobnosť. Keynes sa začal vyjadrovať nielen k významným ekonomickým problémom medzivojnovej Veľkej Británie, ale aj k problémom svetovej ekonomiky.

Keynesa charakterizovalo, že svoju teoretickú prácu spájal s úspešnou podnikateľskou činnosťou. Bol veľmi bohatý človek. Významnými funkciami pre neho boli tiež funkcie poradcu rôznych vládnych orgánov.

Vo svojej teoretickej práci sa vždy zaoberal aktuálnymi národohospodárskymi otázkami; či to bola hospodárska obnova povojnovej Európy, alebo menové problémy Veľkej Británie, problémy nezamestnanosti, verejných prác a úloha štátu v ekonomike.

Počas druhej svetovej vojny sledoval financovanie vojenských výdavkov, infláciu a usporiadanie medzinárodných menových vzťahov. Najvýznamnejšou Keynesovou prácou je *Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí*, ktorú vydal v roku 1936 a reagoval na obdobie po veľkej hospodárskej kríze v rokoch 1929 – 1933. Táto práca položila základy pre vznik ucelenej podoby makroekonomickej teórie – keynesovskej makroekonómie, ktorá sa v dejinách ekonomického myslenia označuje za prvú ucelenú makroekonómiu. Keynesovská makroekonomická koncepcia sa stala prevažujúcim smerom ekonomického myslenia v 50. – 60. rokoch minulého storočia a bola základom stabilizačnej a regulačnej hospodárskej politiky prakticky všetkých vyspelých štátov až do polovice 70. rokov.

Keynes začal proces keynesovskej revolúcie, ktorej podstatou bol odklon hlavného prúdu ekonomického myslenia od neoklasickej ekonomickej školy. Aj keď pôvodne bol monetarista, postupne sa obrátil proti vtedajšej neoklasickej ekonomickej škole a vytvoril zásadne nový metodologický rámec pre makroekonomické myslenie. Jeho teoretická predstava vychádzala z hlavnej myšlienky, že kapitalistická trhová ekonomika vo svojom vývoji dosiahla také zmeny, že v 20. storočí už nemôže úspešne fungovať len na základe samoregulujúcich trhových mechanizmov. Jeho argumenty vychádzali z toho, že ekonomika nesmeruje automaticky k rovnováhe pri plnom využití výrobných zdrojov a má sklon nastoľovať rovnováhu pri neúplnom využití výrobných zdrojov, pri neúplnom využití pracovných síl.

Keynes významne prispel aj do teórie peňazí, ktorá sa stala pilierom teoretického systému tohto najvýznamnejšieho a najvplyvnejšieho ekonóma 20. storočia. Jeho teóriu peňazí je možné sledovať v jeho troch fundamentálnych prácach: *Traktát o menovej reforme* (1923), *Rozprava o peniazoch* (1930), *Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí* (1936). V týchto prácach možno sledovať vývoj od kvantitatívnej teórie peňazí k pokusom o jej dynamizáciu a rozpracovanie a aplikáciu v revolučnej práci *Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí*, kde teória peňazí je začlenená do makroekonomickej teórie, zameranej na riešenie problémov makroekonomickej rovnováhy. Po závratnom úspechu keynesovskej makroekonómie sa dostavila v 70. rokoch minulého storočia kríza keynesovského systému stabilizačnej hospodárskej politiky a následne aj kríza keynesovského

ekonomického myslenia a mnohí teoretici to uvádzali ako „koniec keynesovskej revolúcie“.

Nástup globálnej finančnej krízy v roku 2007 spôsobil oživenie keynesovských myšlienok.

Keynes analýzou ekonomiky a hospodárskeho mechanizmu sledoval veličiny makroekonomického systému a poukázal, na čo sa má štát pri regulovaní zameriavať. Štátu v trhovej ekonomike podľa Keynesa pripadá nová ekonomická úloha, a to kontrolovať agregátny kúpyschopný dopyt a ovplyvňovať ho tak, aby zodpovedal objemu výroby pri plnom využití existujúcich výrobných zdrojov.

Zmenil klasický prístup a poprel tradičný pohľad, podľa ktorého si ponuka vytvára vlastný dopyt (Sayov zákon trhu). Novou ekonomickou úlohou štátu je ovplyvňovať tri nezávislé premenné, ktoré vystupujú v podobe troch psychologický sklonov: sklon k spotrebe, sklon k investíciám a sklon k preferencii likvidity. Úlohou štátu je kontrolovať celkovú úroveň spotrebiteľského dopytu a ten je funkciou dôchodkov a jednak investičného dopytu, ktorý je určený výškou úrokovej miery. Formy a metódy kontroly štátu týchto dvoch zložiek agregátneho kúpyschopného dopytu prechádzajú zložitým vývojom. Každopádne odzrkadľujú vývoj konkrétnych foriem riadenia trhovej ekonomiky.

Charakteristickou črtou keynesovskej hospodárskej politiky bolo dosiahnutie plnej zamestnanosti. Hospodárska politika založená na Keynesových teoretických princípoch je zameraná na regulovanie efektívneho dopytu. Nástrojom keynesovskej hospodárskej politiky je fiškálna politika, podľa ktorej sa reguluje efektívny dopyt zmenami v štátnych výdavkoch a v daňových sadzbách. Štátny rozpočet ako hlavný nástroj fiškálnej politiky takto plní kvalitatívne novú úlohu.

Známe je Keynesovo vyhlásenie uverejnené v *Pojednaní o menovej reforme* (1923), kde píše: „Dlhodobé hľadisko je pre posudzovanie súčasných záležitostí zavádzajúcim kritériom. *Z dlhodobého hľadiska sme všetci mŕtvi*. Ekonómovia si v búrlivých časoch stanovujú priľahkú a úplne zbytočnú úlohu, ak nám dokážu povedať len toľko, že keď prejde búrka, oceán bude znovu pokojný.“

Podľa Keynesa ľudia sa nesprávajú vždy racionálne, veľakrát u nich prevládajú *„animal spirits“ – zvieracie pudy*. Tento termín používal J. M. Keynes vo svojej knihe *Všeobecná teória zamestnanosti*, úroku a peňazí v tej súvislosti, že sklony a emócie riadia ľudské správanie a tie sa prejavujú

napríklad v spotrebiteľskej dôvere. Argumentoval, že dôvera je tiež súčasťou alebo výsledkom „pudov“.

Povedali o Keynesovi:

V roku 1999 časopis *Time* zaradil Keynesa do zoznamu 100 najdôležitejších a najvplyvnejších ľudí 20. storočia. Ekonóm Keynes bol nielen teoretik, ale aj poradca mnohých charitatívnych fondov, filozof, mecenáš, zberateľ umenia a veľmi úspešný podnikateľ.

Paul Samuelson – americký ekonóm, o najslávnejšom Keynesovom diele *Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí* sa vyjadril: „Je to zle napísaná kniha, biedne zorganizovaná... arogantná, zlostná, polemická... je plná nezmyslov a zmätkov... a keď ju človek konečne prečíta, jej analýzy sa ukážu úplne obyčajné a zároveň absolútne nové. Inými slovami, je to dielo génia.“

„Keď sa svet dostáva do ťažkej recesie, obracia sa vždy ku Keynesovi“ – Nixon a Bush.

„Čítajte reálneho Keynesa, nie jeho ozveny, aby ste pochopili našu budúcnosť.“ – Kennet Rogof, Carmen Reinhartová (profesori na Harvard University)

„Potrebujeme Keynesa aj reformy. Európsku dlhovú krízu by som riešil kombináciou Keynesa a štrukturálnych reforiem.“ – nositeľ Nobelovej ceny za ekonómiu **Eric Maskin**, profesor ekonómie na Harvard University

Najznámejšie Keynesove ekonomické práce:

- *Ekonomické dôsledky mieru* (The Economic Consequences of Peace, 1919) – napísal po návrate z Versaillskej mierovej konferencie, kde sa postavil proti výške vojnových reparácií, ktoré predstavitelia víťazných strán udelili Nemecku. V tejto knihe podrobil výsledky Versaillskej konferencie ostrej kritike. Podľa Keynesa vojnou zruinované Nemecko nebude schopné platiť vysoké reparácie a jediná cesta, ako sa zbaviť dlhov, vedie cez tlač inflačných bankoviek. To povedie k ďalšiemu hospodárskemu rozvratu, ktorý bude mať celkom opačný výsledok, ako bol pôvodný zámer.
- *Traktát o peňažnej reforme* (A Tract on Monetary Reform, 1923) – varoval v ňom pred návratom ku zlatému štandardu. To by vyvolalo deflačné nebezpečenstvo a hospodársku depresiu.

- *Ekonomické dôsledky pána Churchilla* (The Economic Consequences of Mr. Churchill, 1925)
- *Koniec laissezfaire* (The End of Laissez Faire, 1926) – spis, v ktorom prišiel s názorom, že existujú oblasti, v ktorých si štát počína lepšie než súkromní podnikatelia.
- *Pojednanie o peniazoch* (Treatise on Money, 1930) – rozdelil ekonomiku na spotrebnú a investičnú a analyzoval nesúlad medzi štruktúrou výdajov a štruktúrou produktu.
- *Všeobecná teória zamestnanosti, úroku a peňazí* (The General Theory of Employment Interest and Money, 1936) – je považovaná za jeho životné dielo. Naštartoval revolúciu (keynesovskú revolúciu) vtedajšieho ekonomického myslenia a prístupu k hospodárskym problémom. Všeobecná teória zamestnanosti významne ovplyvnila chod celého 20. storočia.
- *Ako platiť za vojnu* (How to Pay for the War, 1940)

Keynes sa nedožil udelenia Nobelovej ceny za ekonómiu, nakoľko tá sa udeľuje až od roku 1969 žijúcim ekonómom. Keynes by si určite túto cenu zaslúžil.

Friedrich Augustus von Hayek (1899 – 1992)

Narodil sa vo Viedni a pochádzal zo starej českej šľachtickej rodiny. Syn univerzitného profesora, ktorý sa venoval výskumnej a prednáškovej činnosti ako profesor botaniky na Viedenskej univerzite. Predstaviteľ rakúskej ekonomickej školy je známy obhajobou liberálnej demokracie a trhového hospodárstva.

Hayek vyrastal v intelektuálnom prostredí a vždy ho fascinovali ekonomické problémy. Nebol si však istý, či sa má stať ekonómom alebo psychológom. Začal študovať na Viedenskej univerzite, kde získal dva doktoráty – doktorát práv 1921, doktorát politických vied 1923.

V roku 1927 sa po niekoľkých rokoch v štátnej službe stal prvým riaditeľom Rakúskeho Inštitútu pre výskum konjunktúry (Österreichisches Institut für Konjunkturforschung). V roku 1929 sa Hayek habilitoval a prednášal na čiastočný úväzok na Viedenskej univerzite. V roku 1931 získal na základe prednášok (neskôr sa stali základom jeho knihy *Ceny a výroba*) na London School of Economics profesúru a hodnosť doktora vied v odbore

Ekonómia. V roku 1938 sa stal britským občanom a zostal ním do svojej smrti. Počas pobytu v Londýne napísal slávnu *„Cestu do nevoľníctva"* (The Road to Serfdom), ktorá bola prvýkrát publikovaná v roku 1944 v Británii.

V roku 1950 odišiel z London School of Economics do USA na University of Chicago, kde sa stal profesorom spoločenských a morálnych vied (Committee on Social Throught). V roku 1974 mu bola udelená Nobelova cena za ekonómiu, spolu s Gunnarom Myrdalom, za priekopnícku prácu v oblasti monetárnej teórie a hospodárskych cyklov a za analýzu interdependencie ekonomických, sociálnych a inštitucionálnych fenoménov.

V roku 1962 sa vrátil do Európy, do Freiburgu, kde pôsobil ako profesor politickej ekonómie na Albert-Ludwigs Universitat. Počas svojho pôsobenia na univerzite napísal veľkú časť knihy *Právo, zákonodarstvo a sloboda* (Law, Legislation and Liberty – v troch zväzkoch, publikovanú v rokoch 1975, 1976, 1979). V týchto prácach skúmal, aké legislatívne usporiadanie je nevyhnutné v slobodnej spoločnosti. Ukázal, že korene spoločenského života sa nachádzajú v postupnom rozvoji ľudstva a poukazuje na nedostatočnú presnosť sociálnej alebo prerozdeľovacej spravodlivosti a predkladal návrhy na ústavné usporiadanie, ktoré by obmedzovalo svojvoľnú moc štátnych úradov. Na Albert-Ludwigs Universitat zakončil svoju pedagogickú dráhu.

F. A. Hayek zomrel v roku 1992 vo Freiburgu v Nemecku.

Hayek je známy skôr ako ekonóm a ako filozof a počas svojej kariéry prispel mnohým k spoločenskej a politickej filozofii a poukazoval na limity ľudských znalostí a úlohu mechanizmu v spoločenských inštitúciách. Vo svojej vedeckej filozofii kritizoval scientizmus a takto nazval zlé pochopenie vedeckých metód v spoločenských vedách. Hayek upozorňoval, že mnoho častí vedy obsahuje vysvetľovanie komplexných nelineárnych fenoménov s mnohými premennými.Prispel viac, než ktorýkoľvek iný autor 20. storočia, k objasneniu podstaty liberálnej spoločnosti a bol zásadným kritikom všetkých foriem kolektivizmu a totalitarizmu. Mnohé jeho myšlienky sú trvalým zdrojom inšpirácie pre teóriu a prax ekonomickej transformácie v postkomunistických krajinách.

Hayekova profesionálna kariéra:

1921 – 1926 pôsobil ako poradca vlády pre otázky mierovej zmluvy,

1923 – 1924 postgraduálny študent na New Yorskej univerzite,

1927 – 1931 riaditeľ Rakúskeho inštitútu pre výskum ekonomického cyklu a hospodárskej politiky,

1929 – 1931 docent ekonómie na Viedenskej univerzite.

1931 – 1950 vymenovaný za profesora ekonomických vied a štatistiky na Londýnskej univerzite,

1938 udelené britské občianstvo,

1944 člen Britskej akadémie,

1950 – 1962 profesor sociálnych a morálnych vied na Chicagskej univerzite,

1964 čestný doktorát na univerzite v Tokiu,

1970 člen korešpondent Rakúskej akadémie vied,

1971 čestný doktorát Viedeň,

1974 Nobelova cena za ekonómiu,

1974 čestný doktorát Salzburg,

1991 čestný člen Akademického senátu Viedenskej univerzity,

1992 čestný člen Londýnskej univerzity.

Napísali o Hayekovi:

Keynes o práci *Cesta do nevoľníctva* napísal, že „súhlasil takmer s celou knihou, a nie len to, súhlasil s ňou dokonca z celého srdca“ (citované podľa obálky amerického vydania knihy *The Road to Serfdom* z roku 1956 a podľa jej britského vydania z roku 1976).

F. A. Hayeka vo veľkej miere ovplyvnil Karl Popper (filozof rakúskeho pôvodu, významný predstaviteľ moderného liberalizmu, teórie vedy a filozofie. Jeho vedecká činnosť je zastúpená aj na poli logiky, fyziky, biológie, sociológie a politológie. Je považovaný za zakladateľa kritického racionalizmu.). Obaja sa vzájomne citovali, spojoval ich odpor proti totalitným režimom a ideológiám. Udržiavali si však vlastné pozície.

Najznámejšie Hayekove práce:

Hayekovo dielo je veľmi rozsiahle, pri udelení Nobelovej ceny napísal alebo zredigoval 25 kníh o ekonomickej teórii, politickej a právnej filozofii, dejinách myslenia a psychológii. Bol autorom ďalších prác menšieho rozsahu a viac ako 130 článkov. Mnohé ďalšie práce boli publikované po získaní Nobelovej ceny.

- *Ceny a výroba* (Prices and Production, 1931)
- *Peňažná teória a ekonomický cyklus* (Monetary Theory and the Trade Cycle, 1933)
- *Zisky, úrokové sadzby a investície* (Profits, Interest amd Investment, 1939)
- *Čistá teória kapitálu* (The Pure Theory of Capital, 1941)
- *Cesta do nevoľníctva* (The Road to Serfdom, 1944)
- *Individualizmus a hospodársky poriadok* (Individualism and Economic Order, 1948)
- *Kontrarevolúcia vedy* (The Counter – Revolution of Science, 1952)
- *Ústava slobody* (The Constitution of Liberty, 1960)
- *Právo, zákonodarstvo a sloboda* (Law, Legislation and Liberty, 1975, 1976, 1979)
- *Voľba meny* (Choice in Currency, 1976)
- *Denacionalizácia peňazí* (The Denationalisation of Money, 1976)

V roku 1956 Anthony Fisher založil Inštitút ekonomických vzťahov vo Veľkej Británii a pomohol zmeniť myslenie celej generácie študentov ekonómie. V súčasnosti na túto inštitúciu nadväzujú ďalšie. Na Slovensku v roku 1991 v Bratislave bola skupinou liberálnych ekonómov založená Nadácia F. A. Hayeka – nezávislá a apolitická nezisková organizácia. Rok predtým bol založený Liberální institut v Prahe, ako nezisková organizácia pre rozvoj individuálnej slobody, súkromného vlastníctva, slobodného trhu a vlády zákona.

John Maynard Keynes, barón z Tiltonu

Keynesovstvo je makroekonomická teória a politika zameraná na stabilizáciu ekonomiky udržaním nízkej úrovne nezamestnanosti. Jadrom Keynesovej teórie je teória efektívneho dopytu. Ten určuje skutočný objem zamestnanosti a výstupu (HDP). Keynes teoreticky zdôvodnil nevyhnutnosť štátnych zásahov do trhového hospodárstva. Poukázal na to, že v prípade hospodárskeho poklesu štát nevyhnutne musí zasahovať do hospodárstva a tak zabezpečiť potrebný objem výroby a zamestnanosti. Jeho teória významne prispela k rozvoju ekonómie, je známa aj ako keynesovská revolúcia. V 50. – 60. rokoch 20. storočia, v období rozmachu keynesovstva a jeho ďalšieho rozvíjania, sa rozvinul ekonomický smer neokeynesovstvo. Priblíženie neokeynesovstva s neoklasickou ekonómiou dalo

podnet vzniku neoklasickej syntéze. Ďalším smerom v rozvíjaní Keynesovho odkazu je postkeynesovstvo. Predstavitelia tohto smeru kritizujú neoklasickú ekonómiu a odmietajú neokeynesovskú interpretáciu. Vo svojich teóriách uplatňujú z metodického hľadiska princíp uvažovania v čase.

Keynes bol bohém, veľmi rád provokoval, typický pre neho bol oportunizmus a nonšalancia. Často menil názory a sám bol hrdý na svoju duševnú flexibilitu. Jednoducho bol bonviván v roli spasiteľa.[3]

Okrem toho, že bol ekonóm, bol tiež úspešný podnikateľ, súkromný investor, riaditeľ Bank of England, filozof, mecenáš umenia a jeho zberateľ.

Friedrich Augustus von Hayek

Objasnil podstatu liberálnej spoločnosti. Hayek mal na mysli klasický anglický liberalizmus. Jeho teórie sú založené na ekonomickej a spoločenskej prospešnosti klasického liberalizmu, zastávajúceho voľné trhové hospodárstvo, slabý štát a politickú slobodu. Radikálna forma liberalizmu je libertarianizmus (z anglic. „libertarianizm“). Je príbuzný s anarchizmom a presadzuje jednak slobodu jednotlivca ako najvyššiu hodnotu a jednak spoločnosť úplne alebo do veľkej miery bez štátnych inštitúcií a zásahov. Teoretickým základom libertarianizmu sa zaoberali predstavitelia Rakúskej školy. Prispel mnohým k spoločenskej a politickej filozofii, kde odvíjal svoje názory predovšetkým z pohľadu na limity ľudských znalostí a úlohu spontánneho poriadku v spoločenských inštitúciách. Štátny aparát by sa mal obmedziť len na udržiavanie poriadku potrebného na udržiavanie funkcionality trhu. Silno kritizoval scientizmus a takto vnímal zlé pochopenie vedeckých metód v spoločenských vedách.

Hayek bol prísny, starosvetsky zdvorilý, rešpektoval tradície vrátane náboženstva. Známy bol svojím presvedčením, že nikto nemôže byť dobrým ekonómom, kto je len ekonóm. Zaoberal sa právnymi otázkami ekonomického systému, psychologickými a filozofickými problémami fungovania jednotlivých trhových subjektov v rôznych spoločensko-ekonomických systémoch. Zdôrazňoval, že ekonomické problémy je možné pochopiť a vysvetliť len uplatnením interdisciplinárneho prístupu.

Záver

Obidvaja boli nesmierne erudovaní. Napriek tomu, že v intelektuálnych debatách sa prejavovali ich úplne odlišné temperamenty a značne dá-

3 BUCHHOLTZ, T. G. 1990 Živé myšlenky mrtvých ekonomů, Praha : Victoria Publishing, 1990, s.180

vali najavo svoje rozdielne teoretické názory, často sa navzájom kritizovali, ale boli osobní priatelia. Odkaz týchto dvoch mužov, ich vízie poznamenali ekonomické a politické myslenie dneška.

Hayek sa dožil pádu železnej opony a potvrdilo sa jeho varovanie pred cestou do nevoľníctva.

Keynes a jeho nasledovníci inšpirujú pri riešení súčasných globálnych problémov, zvlášť, keď ide o riešenie makroekonomických otázok, ako je nezamestnanosť a inflácia, ako aj nachádzanie východísk z dlhovej, hypotekárnej, finančnej, ekonomickej, ale tiež hodnotovej a morálnej krízy.

Literatúra

BUCHHOLZ, T. G. 1990 Živé myšlenky mrtvých ekonomů. Praha: Victoria Publishing, 1990, ISBN 80-85605-50-3

BUTLER, E. 1996 Hayek a jeho prínos k politickému a ekonomickému mysleniu dneška. Bratislava: Inštitút liberálnych štúdií, 1996, ISBN 80-967459-8-0

HAYEK, F. A. 2001 Cesta do nevoľníctva. Bratislava : Nadácia F. A. Hayeka, 2001, ISBN 80-968601-9-4

IŠA, J. 1985 Koniec „keynesovskej revolúcie". Bratislava : Pravda, 1985, ISBN 978-807144-166-3

KEYNES J. M. 1963 Obecná teorie zaměstnanosti, úroku a peněz. Praha: Nakladatelství ČSAV, 1963

Kol. autorov 2000 Hayek semper vivus, Texty ke kolokviu Právo a svoboda, Praha: Liberální institut, 2000 ISBN 80-86389-03-0

LISÝ, J. a kol. 2003 Dejiny ekonomických teórií. Bratislava: Iura edition, 2003, ISBN 80-89047-60-2

SOJKA, M. 1999 John Maynard Keynes a současná ekonomie. Praha: Grada Publishing, 1999, ISBN 80-7169-827-X

ŠÍBL, D. a kol. 2002 Veľká ekonomická encyklopédia. Bratislava: Sprint, 2002, ISBN 80-89085-04-0

Týždeň 3/2013; 6/2013; 20/2013; 21/2013; 44/2013; 45/2013; 46/2013

prof. Ing. Kajetana Hontyová, PhD. – dekanka Fakulty ekonómie a podnikania Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSŤ ŽURNALISTU 21. STOROČIA – PROFESIONÁLNE KOMPETENCIE A OSOBNOSTNÉ VLASTNOSTI

Zora Hudíková

Abstract

The end of the 20th century and the beginning of the 21st century is influenced by significant changes in the social media environment. On the development of the media environment positively engaged especially rapid technological development, significant expansion of the Internet and the digitization of the media environment. When working media creator – journalist, changes occurred mainly in how they process information and topics in terms of content, methodological and technical aspects . The author based on years of experience in training and examination of current journalists, as well as social, and particularly the media environment, analyzes and describes the various factors that make the work of journalists in the current socio-cultural and technological conditions and synthesized these observations to demands for skills and qualities necessary for professional performance of journalist 21st century.

Keywords: media, socio-cultural context, journalist competence, professionalism.

Úvod

Pojem osobnosť má v súčasnosti viacero významov. Všeobecne sa ním označuje človek, ktorého si ľudia vážia a pripisujú mu dôležitosť z hľadiska jeho možného vplyvu na iných. Vtedy sa spája so slovným spojením – výnimočná osobnosť, resp. charizmatická osobnosť. Niekedy sa ním pome-

núvajú aj mediálne známe osoby a postavy zo šoubiznisu, často označované aj ako celebrity, ktoré si popularitu získali účinkovaním na divadelnej, hudobnej scéne alebo v televízii. Mnohé z novodobých celebrít ju získali veľmi rýchlo, a to účinkovaním v rôznych speváckych, talentových či reality šou, pričom trvanie ich popularity je veľmi krátke. Nazvať ich osobnosťami je, podľa nás, neadekvátne. Presné vymedzenie pojmu osobnosť z psychologického hľadiska a zložiek, ktoré ju charakterizujú, je predmetom mnohých diskurzov. V povojnovom období sa dôraz kládol na skúmanie toho, ktoré z atribútov osobnosti (najmä črty, motívy, sebavnímanie) sú pre jej popis najdôležitejšie. Opakovane sa diskutovalo o tom, či je dôležitejšia rola prostredia alebo dedičnosti a aký vplyv majú osobnostné a situačné premenné na správanie človeka. Napriek týmto úvahám však mnohí teoretici nepovažovali za postačujúcu pre jej plné pochopenie a objasnenie iba jednu zo zložiek osobnosti. Postupne preskúmavali jednotlivé zložky, ako aj ich vzájomné interakcie a súvislosti medzi nimi. V súčasnosti smeruje vedecký výskum osobnosti k integrácii a syntéze získaných poznatkov, venuje sa najmä pochopeniu človeka ako jedinečnej a celistvej bytosti (napr. Baltes, 1997, 2003, Cloninger, 2003, Barenbaum, Winter, 2008, Cervone, Shoda, 1999, McAdams, Pals, 2006).[1] Kvalita práce každého človeka sa odvíja od toho, aká kvalitná je jeho osobnosť a či schopnosti a vlastnosti, ktoré má, zodpovedajú požiadavkám na danú prácu. Platí to aj o práci žurnalistu.

V závislosti od rozvoja médií sa postupne rozširovali aj činnosti, ktoré musel žurnalista zvládnuť. To zvyšovalo nároky na vlastnosti a schopnosti potrebné na profesionálny výkon. V čase printovej žurnalistiky to bola najmä práca so slovom, príchodom ďalších klasických médií sa k nej pridávali aj požiadavky na schopnosť vyjadrovať sa obrazom (fotografia, televízia), schopnosť zvládnuť rôzne technológie a s nimi spojené spôsoby zobrazovania skutočnosti. Dnes sa jeho práca spája s pojmom multimediálny žurnalista, čo znamená, že už nie je úzko špecializovaný, ale zvláda činnosti z rôznych oblasti. Prácu žurnalistu výrazne ovplyvňuje aj vývoj spoločnosti. Sociokultúrne a politické prostredia podmieňujú spôsob ich práce, formy spracovania informácií a metódy tvorby žurnalistických celkov tak, aby napĺňali potreby jednotlivých cieľových skupín recipientov. Výrazný vplyv na prácu žurnalistu má tiež rozvoj nových technológií a vznik nových médií. V posledných desaťročiach technologický pokrok spôsobil výraznú zmenu v médiách (vzhľade, technológiách spracovania, šírenia i prijíma-

1 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 19

nia), cez ktoré možno komunikovať mediálny obsah. Digitalizácia a internetizácia ovládli svet. Internet sa stal kľúčovým kanálom na šírenie informácií a mediálnych produktov akéhokoľvek druhu. Možno cezeň sprostredkovať nielen obsah šírený klasickými médiami v reálnom čase, ale umožňuje aj návrat k už odvysielaným produktom (archív), okamžitú interakciu s publikom (diskusie, prezentácia príspevkov vytvorených recipientmi) a podmieňuje vznik nových formátov, ktoré sú vhodné do minimalizovaných technických zariadení (mobil, tablet) i na šírenie formou digitálnej siete a internetom. V dôsledku toho sa mení aj spôsob spracúvania informácií. Kladie sa dôraz na pohotovosť a jednoduchosť tak, aby nebolo náročné rýchlo sa v nich zorientovať a pochopiť ich, aby ich príjem a prezentácia nezabrali veľa času. Preferuje sa nabaľovanie jednotlivých krátkych formátov, ktoré umožňujú slobodnú voľbu percepcie v rozsahu a čase, ktorý vyhovuje recipientovi.

V príspevku analyzujeme a popisujeme jednotlivé faktory, ktoré podmieňujú prácu žurnalistu v súčasných spoločensko-kultúrnych a technologických podmienkach. Uvedené poznatky syntetizujeme do požiadaviek na schopnosti a vlastnosti nevyhnutné pre profesionálny výkon žurnalistu 21. storočia.

Osobnosť a jej zložky

V psychológii existuje asi 200 chápaní a modelov osobnosti. (Smékal, 2002). Pojmom osobnosť sa označuje hypotetický konštrukt, keďže ju ako takú nemožno priamo pozorovať. Každá definícia osobnosti obsahuje výpočet jej najpodstatnejších znakov. Na jednotlivé znaky a vlastnosti sa usudzuje hlavne na základe pozorovaných prejavov správania. M. Blatný uvádza dva príklady definícií, ktoré sa pokúšajú o čo najširšie vymedzenie pojmu osobnosť. Podľa G. Allporta (1961) je „osobnosť dynamická organizácia psychofyzických systémov vnútri indivídua, ktoré determinujú jeho jedinečné prispôsobenie sa prostrediu".[2] Jeden zo súčasných autorov L. A. Pervin (1996) definuje „osobnosť ako tie charakteristiky človeka, ktoré sú podkladom konzistentných vzorcov správania, pričom sa pod tými charakteristikami myslia myšlienky, city a pozorovateľné správanie".[3] Hlavné pojmy psychológie osobnosti sa etablovali počas 40. rokov 20. storočia. Základným konceptom sa stali črty osobnosti (napr. G. Allport, R. B. Cattel), význam sa prikladal aj motivácii (napr. H. Murray). Preferovanými metódami

2 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 12

3 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 12

výskumu boli posudzovacie škály a dotazníky. Po 2. svetovej vojne psychológovia presunuli svoju pozornosť od vytvárania teórií zameraných na popis a objasnenie fungovania osobnosti ako celku k preskúmavaniu špecifických prvkov osobnosti (napr. McAdams, 1997; Barenbaum, Winter, 2008). Medzi základné témy diskusií patrili a patria: biologická podstata osobnosti, ako sú temperament, črty, motívy, kognícia, self a témy o utváraní a vývoji osobnosti. V rámci českého a slovenského diskurzu sa diskutovalo aj o inteligencii ako neoddeliteľnej súčasti osobnosti (Balcar, 1983), v zahraničí k nim patrili a patria témy kreativita či geniálna osobnosť (napr. John, Robins, Pervin, 2008).[4] Vnímanie a definovanie osobnosti a jej zložiek sa vyvíjali postupne. Už v antike sa skúmal vzťah medzi osobnostnými vlastnosťami a biologickou výbavou osobnosti organizmu. Z tohto obdobia je známa najstaršia teória osobnosti, založená na definovaní temperamentu ako základného rámca osobnosti. Vytvoril ju grécky lekár Hippokrates (460 – 377 pred n. l.), zosystematizoval Galenos (129 – 199). Podľa nej podstatu daného temperamentu tvorí prevaha niektorej z telových tekutín. Jej hlavným prínosom však bolo, že začala rozdeľovať ľudí na základe individuálnych rozdielov v ich správaní. Z hľadiska dnešných poznatkov je táto teória už prekonaná, no napriek tomu sa rozdelenie na typy sangvinik, cholerik, flegmatik a melancholik pre svoju výstižnosť používa v psychológii aj v súčasnosti. Na spojitosť medzi osobnosťou a biologickými faktormi poukazovali aj ďalší autori. S. Freud považoval biologické potreby organizmu – pudy za hlavné hybné sily ľudského správania, H. Murray zas chápal potreby ako fyzikálno-chemické sily. Aj G. Allport tvrdil, že črty osobnosti sú neuropsychické systémy, ktoré sú podkladmi stabilných vzorcov správania. Podobný prístup k vysvetleniu osobnosti mal H. J. Eysenck. Zaoberal sa najmä vzťahom medzi osobnostnými črtami extroverzie a neuroticizmu, ako aj individuálnymi rozdielmi v činnosti nervového systému. V Amerike dokonca vznikol nový odbor – behaviorálna genetika, ktorá skúmala rolu genetických faktorov v správaní živočíchov, vrátane človeka, i nový smer psychológie – evolučná psychológia, ktorá vysvetľovala, že psychologické premenné – pamäť, percepcia, reč – sú funkčné produkty prírodného alebo sexuálneho výberu a ich kvalita je dôsledkom adaptácie v biologickom zmysle počas evolúcie.[5]

Ďalší prístup k definovaniu osobnosti sa viaže na črty osobnosti. Vychádza z myšlienky, že črtu osobnosti možno vysvetliť ako stabilný vzorec správania a predstavuje sklon k automatickým spôsobom správania. Podľa

4 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 13

5 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 13

L. A. Pervina (1996) rysy osobnosti sú široké dispozície správať sa určitým spôsobom, ktoré sú hierarchicky organizované od špecifických odpovedí až k všeobecným štýlom psychologického fungovania.[6] V tejto súvislosti sú známe teórie osobnosti založené na faktorovej analýze. Ide napr. o teóriu R. B. Catella, J. P. Guilforda, H. J. Eysencka, I. Myersovej a K. C. Briggsovej. Od 90. rokov 20. storočia sa pri popisovaní osobnosti používa model osobnosti BIG FIVE, ktorý ju popisuje na základe 5-tich faktorov – extroverzia, neuroticizmus, svedomitosť, prívetivosť a otvorenosť novým skúsenostiam. Súčasný výskum rysov osobnosti sa zaoberá najmä otázkami ich stability a zmien počas celoživotného vývoja človeka.

Popis osobnosti z pohľadu motivácie človeka vychádza z predpokladu, že väčšina ľudského správania je zameraná na dosiahnutie určitého cieľa a že ľudia menia svoje správanie, aby dosiahli cieľ. Reagujú pritom na stimuly, okolnosti, príležitosti, prekážky a ďalšie svoje ciele. Platí tiež, že jeden motív môže byť spojený s nekonečným množstvom celkom odlišných aktov konania a naopak rovnaké správanie môže slúžiť mnohým a rôznorodým cieľom.[7] Motivačné koncepty osobnosti hrali veľkú úlohu najmä v psychoanalýze. S. Freud postavil motiváciu do centra osobnosti. On a jeho nasledovníci tvrdili, že každé správanie človeka je motivované, pričom väčšina motívov je neuvedomených. Základnými hybnými silami konania sú dva pudy – pud sexuálny a pud agresie.

Z psychoanalýzy vychádzal aj jeden zo zakladateľov odvetvia psychológie osobnosti H. Murray. Zostavil katalóg dvadsiatich potrieb – motívov, ktorý akceptovali aj ďalší psychológovia osobnosti. Na skúmanie motívov správania vynašiel metódu TAT (tematický aperpcepčný test). G. Allport ako reakciu na psychanalytickú a behaviorálnu koncepciu motivácie vychádzajúcu z predpokladu, že korene správania sa dospelých spočívajú v ich detstve, vytvoril koncept tzv. „funkčnej autonómie“. Jeho vysvetlenie je postavené na tom, že konanie človeka je podmienené získaným systémom motivácie a tenzie v ňom obsiahnuté sú iného druhu ako príbuzné tenzie, z ktorých sa získaný systém vyvinul (Allport, 1961).[8] Hoci sa jeho koncept veľmi neujal, stal sa podnetom pre ďalšie koncepty motivácie, napr. Rogersov koncept sebaaktualizácie (Ryan, Deci, 2000), koncept odlíšenia motivácie vzhľadom na orientáciu na proces a na výsledok (Elliot, Church, 1997), koncept rozlišovania medzi motiváciou dosiahnuť žiadané ciele a vyhnúť sa nežiaducemu stavu vecí (Elliot, Gable, Mapes, 2006) alebo

6 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 14

7 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 15

8 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 15

koncepciu životných úloh a osobných projektov odvodených z vývojových úloh na základe kultúrnych požiadaviek (Little, 1999, 2005).[9]

Ďalší pojem, ktorý sa spája s definíciou osobnosti, je – inteligencia. Hoci patrí skôr do oblasti kognitívnej psychológie, jeho objasneniu sa venuje aj mnoho psychológov osobnosti. Dôvodom je, že výskum individuálnych rozdielov medzi ľuďmi ako jeden z hlavných predmetov psychológie osobnosti zahŕňa v sebe aj výskum rozdielov v ich inteligencii. A tiež preto, že inteligencia je definovaná ako všeobecná rozumová schopnosť umožňujúca spracúvať informácie pomocou myšlienkových operácií, aj informácie o sebe. V počiatkoch sa výskum inteligencie zameriaval na vymedzenie štruktúry inteligencie. Postupne však viac reflektoval odlišnosť intelektového vývoja v rozdielnych kultúrnych, historických, prípadne prírodných kontextoch, pretože tie podmieňujú rozvoj špecifických stupňov či foriem inteligencie (napr. Ferguson, 1954). Postupne sa skúmanie inteligencie ako prevažne intrapsychického fenoménu rozšírilo na skúmanie poznávacích schopností človeka vo vzťahu k jeho vonkajšiemu svetu. Od 80. rokov 20. storočia sa v psychológii rozšíril systémový model inteligencie. H. Gardner a R. J. Sternberg chápali inteligenciu ako výkonnosť v určitej, danou kultúrou oceňovanej oblasti.[10] Vznikla ako výsledok vzájomného pôsobenia vnútorných procesov spracovania informácií, sociálneho kontextu a niektorých relevantných vlastností osobnosti, predovšetkým schopnosti učiť sa zo skúseností.

Ľudským Ja (ego, self) sa zaoberali všetky významné smery psychológie 20. storočia , okrem psychológie behaviorálnej. Faktory sebavnímania sú totiž pre vývoj a rozvoj osobnosti dôležité, pretože sa zúčastňujú na regulácii procesov pozornosti, schematického spracovania skúseností, na reprezentácii udalostí v pamäti a schopnosti ich rekonštrukcie, na kognitívne založenej motivácii a emočnej aktivácii konania, ako aj na procesoch psychobiologického fungovaniu človeka a majú vplyv aj na stupeň efektivity, s akou človek používa svoje kognitívne a behaviorálne kompetencie v každodennom živote. V tomto kontexte bolo postupne do pojmového aparátu psychológie osobnosti včlenených viacerom nových premenných súvisiacich s faktorom „Ja“, a to: sebavnímanie (self-concept – Wylie, 1974 – 1979), sebahodnotenie (Self- esteem – Rosenberg, 1979), sebamonitorovanie (self-monitoring – Snyder, 1987) a sebaregulácia (self-regulation – Carver, Scheier, 1981).[11] Dôležitou oblasťou pri skúmaní osobnosti je najmä téma identity. S ňou je spojená aj psychosociálna teória osobnosti E. Eriksona.

9 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 15

10 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 16

11 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 17

Vychádza z psychoanalýzy a kladie dôraz na zhodu medzi vnútorným pocitom zviazaným s prežívaním „Ja“ a definíciou identity priradenou ľuďom daného sociálneho prostredia. Pre človeka ako tvora sociálneho je dôležitá nielen predstava seba ako jedinečnej osoby, ale aj predstava o vlastnom zakotvení v spoločnosti. Preto sa výskum osobnosti zameriaval aj na oblasť sociálnej identity, ako aj rodu (gender), rasy, triedy a národnosti. Pozornosť sa venovala najmä tomu, akú úlohu hrajú tieto premenné pri formovaní osobnosti. Niektoré teórie sa tiež zaoberali interakciou medzi vedomým (racionálnym) a nevedomým (pocitovým, zážitkovým) systémom spracovania informácií (kognitívno-zážitková koncepcia self – Epstein, 2003).[12] Jednou z významných oblastí výskumu psychológie osobnosti počas celého 20. storočia bola otázka, akou mierou sa podieľajú biologické a environmentálne faktory na utváraní osobnosti. Rané teórie osobnosti priznávali zásadný vplyv buď environmentálnym (behaviorizmus) alebo biologickým (konštitučná teória E. Kretschmera a K. M. Sheldona) faktorom. Následne boli nahradené komplexnejšími prístupmi chápania osobnosti, ktoré zvýrazňovali vzájomnú interakciu genetických dispozícií a vplyvov prostredia. Podľa súčasných sociálno-kognitívnych teórií osobnosti majú všetky psychologické mechanizmy a štruktúry sociálne základy, vyvíjajú a rozvíjajú sa v sociálnom a kultúrnom kontexte, sú aktivované a utvárané sociálnym prostredím. Špecifické ľudské kognitívne schopnosti, ako napr. schopnosť sebareflexie a sebaregulácie, sa objavujú iba v určitom čase a za predpokladu, že rozvoj týchto procesov je stimulovaný kontaktmi s druhými ľuďmi.

Od 70. rokov 20. storočia sa psychológovia venujú nielen skúmaniu foriem vytvárania osobnosti, ale aj celoživotného vývoja človeka. Vzniká tak nová disciplína – psychológia celoživotného vývoja (life-span psychology), ktorá prepája záujmy vývojovej a sociálnej psychológie, psychológie zdravia, a tiež psychológie osobnosti. Dôležité sa stávajú otázky celoživotného vývoja človeka, najmä problémy stability, ale aj zmien osobnosti. Záujem bádateľov rastie aj o výskum kvality života osobnosti a životnej pohody (well-being). Vzniká nový smer odboru psychológie – pozitívna psychológia. Jej súčasťou je aj psychológia ľudských cností a silných stránok osobnosti (psychology of human strengths), resp. silných stránok charakteru. Ch. Peterson a M. Seligman (2003) v tejto súvislosti predstavili 6 základných cností (múdrosť, spravodlivosť, odvaha, láska, umiernenosť, spiritualita), ktoré považujú za základné vlastnosti človeka. Spoločne vytvárajú pojem „dobrého charakteru“ a sú podporované takmer všetkými náboženskými aj filozofickými smery. Pozitívna psychológia tak významne čerpá jednak z nových psychologických tém, ako je napr. psychológia osobnej po-

12 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 17

hody, ale aj z tém tradičných, ako sú témy duchovného rozmeru osobnosti. Pre súčasný vývoj v psychológii osobnosti je príznačné znovuoživenie záujmu o štúdium osobnosti ako integrovaného celku (Barenbaum, Winter, 2008, Blatný, Plháková, 2003).[13]

Na základe uvedeného možno konštatovať, že osobnosť je zložitý systém vnútorných komponentov, vychádzajúci z individuálnych dispozícií jedinca, ktorý sa utváral a formoval vplyvom vonkajšieho prostredia. Niektoré charakteristiky sú individuálne a jedinečné, iné univerzálne a všeobecné. V niektorých charakteristikách je osobnosť stála a rezistentná voči situáciám, v iných podlieha ich vplyvom, mení sa a vyvíja. Pri definovaní osobnosti sa prikláňame k charakteristike V. Ruisela, ktorý tvrdí, že „osobnosť je integráciou jednotlivých charakteristík jednotlivca do jedinečnej organizácie, prostredníctvom ktorej človek poznáva, reguluje svoje správanie a adaptuje sa na fyzikálne, psychologické sociálne a spirituálne prostredie".[14] Ďalej dodáva, že centrálnym aspektom osobnosti je jej poznávacia stránka, ktorá sa spolu s emočnými, motivačnými i hodnotovými funkciami významne podieľa na regulácii správania. Správanie a prežívane jednotlivca prebieha nielen v definovanom fyzikálnom prostredí, ale aj v intraindividuálnych a interindividuálnych súvislostiach, či v istom spirituálnom ovzduší. Osobnosť sa pri snahe o rovnováhu usiluje o prispôsobenie sa požiadavkám i prostrediu. Preto na jednej strane môže významne ovplyvňovať jednotlivé aspekty prostredia, ale súčasne sa jeho tlakom, často nevedome, prispôsobuje. Podobne je to aj s osobnosťou žurnalistu, ktorý sa vyvíja v kultúrno-spoločenskom prostredí a počas svojej profesionálnej kariéry sa musí prispôsobovať najmä požiadavkám mediálneho prostredia, v ktorom pôsobí.

Médiá a 21. storočie

Koniec 20. storočia a začiatok 21. storočia je ovplyvnený významnými zmenami v spoločenskom aj mediálnom prostredí. Na rozvoj mediálneho prostredia pozitívne pôsobili najmä prudký technologický vývoj, výrazný rozmach internetu a digitalizácia mediálneho prostredia. Český a slovenský mediálny priestor po roku 1989 významne zmenilo aj zavedenie duálneho systému vysielania, ktoré prinieslo rozšírenie mediálnej produkcie, novú ponuku novinových a časopiseckých titulov, rozhlasových a televíznych programových formátov a relácií. Do Česka aj na Slovensko začal prenikať zahraničný kapitál, vznikli nové súkromné vydavateľstvá, printové aj internetové redakcie, rozhlasové i televízne stanice, ktoré aj v súčasnosti zastávajú

13 BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, s. 17 – 19

14 RUISEL, I. 2008 Osobnosť a poznávanie. Bratislava : Ikar, 2008, s. 16

dôležitú úlohu v mediálnom, podnikateľskom aj spoločenskom prostredí. Internet čoraz viac preberá úlohu klasických médií. Stáva sa primárnym kanálom na prenos mediálnych produktov, populárny je najmä u mladej generácie. Rýchlo sa vyvíjajúce technológie priniesli minimalizáciu technických zariadení, iPod, smartfón, ultratenký počítač či tablet s takmer všadedostupným pripojením sú populárne skoro u všetkých generácií. Stavajú sa nevyhnutnou súčasťou každodenného života. S. Brečka definuje ako najvýznamnejšie zmeny v mediálnej oblasti za ostatných dvadsať rokov nasledujúce faktory:

- **privatizáciu médií.** Tá prebiehala v troch etapách – na úrovni regionálnych a lokálnych médií zamestnaneckými spoločnosťami, vstupom silnejších investorov z domáceho prostredia a po otvorenom vstupe zahraničných investorov. Štát si však stále zachoval právo rozhodovať o udelení licencií pre rozhlasové a televízne vysielanie (Rada pre vysielanie a retransmisiu).
- **emancipáciu médií.** Išlo o oslobodenie v oblasti politickej, t. j. po roku 1989 zanikla vedúca úloha komunistickej strany; zrovnoprávnenie v oblasti ekonomickej, t. j. možnosť podnikať v oblasti médií dostali aj súkromné, dokonca zahraničné spoločnosti a vznikom Slovenskej republiky sa zrodil slovenský mediálny systém (národná emancipácia).
- **politizáciu médií.** Po vzniku Slovenskej republiky 1. 1. 1993 sa začal nanovo formovať vzťah politiky a médií, a to nielen vzťah s vládnucou stranou, ale so všetkými politickými i mimovládnymi subjektmi.
- **komercializáciu médií.** Obchodný princíp sa stal súčasťou mediálneho prostredia rovnako ako celého kultúrno-spoločenského prostredia na Slovensku. V dôsledku toho vznikali mladé médiá a tie neúspešné zanikali. Komercializácia významne ovplyvnila aj skladbu programu, výber formátov, ktoré sa vysielali a vysielajú, ako aj kvalitu jednotlivých programov, najmä na komerčných staniciach. Čítanosť / počúvanosť / sledovanosť sa stali hlavným kritériom hodnotenia úspešnosti produktu.
- **koncentráciu médií.** Postupne dochádza ku koncentrácií médií vo vydavateľstvách, a to z toho dôvodu, že Slovensko je malý trh a nekvalitné médiá neboli schopné v ňom prežiť.
- **internacionalizáciu médií.** Globalizačné vplyvy nadnárodných spoločností prenikli aj do mediálneho priemyslu na Slovensku. V dôsledku deregulácie mediálneho trhu vstúpil do slovenských komerčných médií medzinárodný finančný kapitál. Vplyv globalizácie možno badať aj na mediálnej produkcii komerčných aj verejnoprávnych médií. Celkovo to malo na mediálnu produkciu i recipientov pozitívny, ale aj negatívny vplyv.

- **bulvarizáciu médií.** Dôsledkom komercializácie médií v záujme čo najväčšieho zisku prišlo k výraznej bulvarizácii médií. To spôsobilo významné zníženie kvality obsahu i celej mediálnej produkcie (forma spracovania, rozsah vysielania, programová skladba), a to aj v takých formátoch, ktoré sú postavené na objektívnej prezentácii faktov a reality.[15]

Uvedené skutočnosti spôsobili vznik množstva nových foriem mediálnych produktov, postavených na moderných technológiách a napĺňajúcich očakávania recipientov. Zároveň priniesli nové spôsoby žurnalistickej práce. H. Pravdová zdôrazňuje, že čoraz markantnejšia a ofenzívnejšia komercializácia mediálnej scény a jednotlivých mediálnych produktov spolu s vývojom moderných mediálnych technológií spôsobuje, že dochádza k prekrývaniu postavenia i samotného poslania medzi dvoma donedávna oddelenými sférami – tvorca a recipient.[16] Na základe uvedených premís a vlastnej empírie môžeme konštatovať, že v dôsledku týchto technologických, ekonomických aj spoločenských zmien:

- Prišlo k posunu v hodnotách, ktoré sa stali témami mediálnych produktov – dominantnými sa stali najmä hodnoty ako hedonizmus, individualizmus a súťaživosť.
- Spoločnosť zvýšila svoju toleranciu k bulvárnej produkcii. Bulvár sa často stáva využívanou a podvedome žiadanou formou spracovania zábavných i serióznych informácií.
- Na jednej strane dochádza k diferenciácii mediálnych titulov, staníc a kanálov, a na strane druhej v dôsledku relevantnej existencie klasických aj rýchlo sa rozvíjajúcich nových médií k výraznému znižovaniu odlišnosti mediálnych formátov a produktov.
- Zostril sa boj o recipientov, ktorí médiu cez reklamné balíky prinášajú peniaze na zabezpečenie chodu média i zisky pre majiteľov.
- Na mediálnej scéne v súčasnosti dominujú tri generácie recipientov – generácia X, Y, Z, ktoré majú odlišné mediálne skúsenosti, stereotypy a očakávania. Pre mediálnych tvorcov to znamená, že informácie musia spracúvať odlišnými formami, ktoré cielene oslovia jednotlivé skupiny recipientov.

15 BREČKA, S. – ONDRÁŠIK, B. – KEKLAK, R. 2010 Médiá a novinári na Slovensku 2010. Bratislava : Eurokódex, 2010, s. 9 – 13

16 PRAVDOVÁ, H. 2009 Determinanty kreovania mediálnej kultúry. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009, s. 260

- Zvýšil sa tlak na minimalizáciu nákladov pri zabezpečovaní chodu média i výrobe mediálnych produktov, čo znamená, že sa robí s menším počtom ľudí, znižuje sa čas plánovaný na jednotlivé výroby, uprednostňuje sa externá forma spolupráce pred interným zamestnávaním, pričom väčšia časť poistného zaťaženia sa presúva na zamestnanca.
- S tým súvisí aj atmosféra strachu v práci, spôsobená ekonomickou nestabilitou mediálneho prostredia, a personálna fluktuácia v dôsledku pretlaku ponuky ľudí na trhu práce v médiách.

Pri práci mediálneho tvorcu – žurnalistu nastali zmeny najmä v tom, ako sa spracúvajú informácie a témy po obsahovej, metodologickej i technickej stránke. Pri pretlaku nových médií na trhu sa rozpútal boj o recipienta. Primárne sa stalo priniesť informáciu ako prvý, zaujať recipienta, udržať si ho a tým naviazať na seba čo najväčší reklamný balík, ktorý zabezpečí dostatočný zisk. S tým súvisí rozširovanie sa médií cez on-line formáty – printové médiá majú svoj webový portál a internetové vydanie, prípadne aj televíziu (napr. noviny Sme), podobne aj televízie či rádiá majú svoje webové stránky, ktoré využívajú na interaktívnu komunikáciu s recipientmi, prípadne „streamujú“ svoje vysielanie alebo jeho zaujímavé časti. Mediálni tvorcovia musia vyrábať krátke formáty, ktoré možno prenášať internetom a prehrávať v malých zariadeniach. Jednotlivé formáty sú cielene prispôsobované vybranej skupine recipientov. Dej aj zábery musia byť dostatočne dynamické, aby udržiavali pozornosť, presadzuje sa expresívnosť vo zvuku aj vo farbe. V obsahu sa uprednostňuje autenticita jazyka, spracovanie tém ako príbehy blízke realite príjemcov. Samozrejmosťou je plánovaná interaktivita spojená s mediálnym produktom. Mnohí autori neustále zvádzajú vnútorný boj, či produkovať kultivované diela s vysokou umeleckou hodnotou alebo tvoriť jednoduché obsahy ponúkajúce vysoké percento nenáročnej zábavy, ktorá je určená širokému spektru publika. Pri organizácii práce treba zároveň brať do úvahy, že do pracovného procesu sa dostáva generácia, ktorá nevydrží dlho pri jednej činnosti, má rada časté striedanie podnetov a oblastí práce. Je pre ňu charakteristické, že robí viacero vecí naraz (napr. popri práci na laptope počúva iPod a súčasne chatuje či esemeskuje). Nie vždy je dostatočne schopná striktne oddeliť virtuálnu skúsenosť od reálnej. Nové generácie Y a Z chcú v práci robiť to, čo v súkromí – využívať sociálne siete, okamžite odosielať či prijímať správy a surfovať po webe. A predovšetkým – aj v práci chcú mať zábavu.

Popísané znaky spoločenského a mediálneho prostredia podmieňujú aj zmeny v profesii žurnalistu. Zmenil sa prístup k spracúvaniu obsahu aj metódy vytvárania produktov spojené s využívaním moderných technológií.

To si súčasne vyžaduje nové požiadavky na poznatky a zručnosti, ktoré sú dôležité pre profesionálny výkon.

Osobnosť žurnalistu 21. storočia

Žurnalista môže profesionálne pôsobiť v rôznych druhoch médií – printových, elektronických či nových médiách, úzko spojených s internetom. V závislosti od typu média, v ktorom pracuje, sa od neho okrem základných žurnalistických zručností (schopnosť spracovať a odovzdať získané informácie a poznatky, vedieť vytvárať obsahy v rôznych žánroch, vedieť spracúvať obsah pre rôzne typy médií a rôzne cieľové skupiny recipientov), vyžadujú aj komunikačné zručnosti dôležité v kontakte s respondentmi, členmi pracovného tímu i divákmi, či technické zručnosti nevyhnuté pre zvládnutie práce s modernými technológiami. Zvyšujú sa aj nároky na schopnosť spracovať v krátkom čase množstvo podnetov a informácií, ktoré prijíma z prostredia, schopnosť rýchlo sa zorientovať v situácii a vedieť identifikovať to podstatné, ako aj na schopnosť flexibilne sa prispôsobovať meniacim sa podmienkam a zvyšujúcim sa nárokom na odolnosť voči záťaži.

Podľa definície v Praktickej encyklopédii žurnalistiky „žurnalista je pozorovateľ a kodifikátor skutočnosti, v ktorej pravda a poznanie exitujú nezávisle od nás a žurnalista ju môže objaviť, zachytiť“.[17]

A. Tušer vymedzuje osobnosť žurnalistu – novinára nasledovne: novinárske (žurnalistické) osobnosti vznikajú nielen bohatstvom myšlienok, schopnosťou povedať ich na vysokej úrovni, ale aj umením robiť správnu spravodajskú politiku, poznať, čo potrebuje čitateľ, mať jemne vyvinutý žurnalistický cit pre správny kontakt s adresátom. Ďalej dodáva, že pre žurnalistickú osobnosť nie sú smerodajné len vlastnosti, ale aj štýl, spôsob videnia faktov, politického a spoločenského diania a pod. Zdôrazňuje, že žurnalistickú osobnosť konštituujú dva faktory – isté množstvo vzdelania a žurnalistický štýl. To, čo žurnalista píše, musí mať aj určitú trvanlivosť, čo je známkou kvality. Talent nestačí. Žurnalistické povolanie vyžaduje ustavičné štúdium, veľa odriekania, systémovosť, dôslednosť, serióznosť, nadhľad.[18]

Osobnosť žurnalistu, rovnako ako osobnosť každého iného človeka, je determinovaná systémom vzťahov k práci, k recipientom, ku kolegom, k rodine a priateľom, k spoločnosti a v neposlednom rade aj k sebe samému.

17 OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J. a kol. 2002 Praktická encyklopedie žurnalistiky. Praha : Libri 2002, s. 220

18 TUŠER, A. 2012 O novinárstve: publicistika, štúdie, rozhovory. Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 188

Kvalita správania, ktorú prejavuje, sa odvíja od cieľov a hodnôt, ktoré v práci uplatňuje, a od motívov, ktorými sa riadi.

Podľa E. Hradiskej osobnosť žurnalistu plní dôležitú funkciu selekcie faktov, tvorby a transferu mediálnej výpovede k publiku prostredníctvom komunikačných prostriedkov. Osobnosť žurnalistu, rovnako ako osobnosť akéhokoľvek človeka, je tvorená systémom jeho vzťahov k spoločnosti, k práci, k recipientom, ale aj k sebe samému a k osobnému prostrediu (rodina, priatelia, kolegovia). Je určovaná cieľmi a hodnotami, ktoré vo svojej práci uplatňuje, ako aj motívmi, ktorými sa riadi. Svojím pôsobením ovplyvňuje príjemcov, podieľa sa na tom, ako sú mediálne výpovede prijímané a spracované publikom. Osobnosť žurnalistu treba chápať v prepojení na spoločenskú realitu, ktorej je súčasťou a ktorou je výrazne determinovaný.[19]

Pri analýze osobnosti žurnalistu, podobne ako pri skúmaní akejkoľvek osobnosti, musíme brať do úvahy:

- jej vývin, teda interakciu vrodených biologických činiteľov osobnosti s tými, ktoré získava existenciou v konkrétnom sociokultúrnom prostredí. Súčasťou vývoja a zrelosti osobnosti je aj uvedomovanie si seba ako osobnosti, ako aj vytváranie vlastnej identity a postojov k sebe a svetu,
- jej štruktúru, ktorá vyjadruje vnútorné usporiadanie trvalejších charakteristík osobnosti, vlastností a vzťahov medzi nimi. Pri analýze profesie žurnalistu je dôležité definovať, ktoré schopnosti a vlastnosti sú dôležité na optimálny výkon žurnalistického povolania,
- jej dynamiku, ktorá zahŕňa motivačné dispozície osobnosti, jej postoje, názory, hodnoty. To všetko určuje a reguluje jej správanie.[20] V rámci vymedzenia požiadaviek na profesiu žurnalistu veľmi často hovoríme o očakávaných kompetenciách. Kompetencie ako také možno definovať ako komplexné schopnosti, ktoré spolu s ďalšími predpokladmi (najmä motiváciou), zaručujú schopnosť podávať kvalitný výkon v danej profesii. Zahŕňajú viac druhov schopností, zručností, množstvo vedomostí, ako aj skúsenosti a postoje. Ide nielen o vrodené, ale aj nadobudnuté schopnosti, teda schopnosti, ktoré sú získané učením sa, praxou alebo skúsenosťami. Niekedy ich nazývame aj spôsobilosti.

19 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 72 – 74

20 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 78 – 79

S. Brečka v spolupráci so Slovenským syndikátom novinárov uskutočnil v roku 2010 celoslovenský prieskum žurnalistov, pre ktorých je žurnalistická činnosť hlavným zamestnaním. Nadviazal v ňom na svoj výskum spred piatich rokov (2005) a na výskum V. Holinu z roku 1997. V ostatnom roku vyhodnotil 139 dotazníkov, ktoré sa mu podarilo zhromaždiť, z toho 48,2 % boli muži a 51,8 % ženy. Okrem iného sa zaoberal aj otázkou, ktoré sociálne, tvorivé, kognitívne schopnosti a charakterové vlastnosti sú pre výkon žurnalistickej profesie dôležité.

Tabuľka 1:

Vlastnosti potrebné na výkon novinárskej profesie v rokoch 1997, 2005 a 2010

Vlastnosti	1997 %	2005 %	2010 %
Pružnosť myslenia	73,4	66,6	66,4
Originálnosť nápadov	66,8	64,0	56,9
Schopnosť nadväzovať kontakty	69,1	62,0	56,9
Rýchlosť rozhodovania	50,7	41,8	48,9
Dobrá psychická kondícia	63,5	53,6	45,3
Prispôsobivosť zmenám	34,2	44,7	43,8
Schopnosť presadiť sa	42,4	38,9	32,8
Schopnosť vžiť sa do pocitov iného	29,9	31,4	32,1
Schopnosť rýchlo odhadnúť druhého	36,2	30,8	32,1
Odvaha	35,2	24,8	32,1
Dobrá fyzická kondícia	32,2	24,8	16,1
Zmysel pre humor	23,4	16,7	14,4

Zdroj: Brečka, S., Ondrášik, B., Keklak, R.: Médiá a novinári na Slovensku, 2010. Bratislava: Eurokódex, s. r. o., 2010. s. 186.

V porovnaní s predchádzajúcimi výskumami žurnalisti stále považujú pružnosť myslenia za najvýznamnejšiu schopnosť dôležitú na kvalitné zvládnutie profesie. Tá im umožňuje tvoriť kvalitný obsah, rýchlo sa orientovať v množstve faktov a informácií, ako aj vedieť správne identifikovať

problém a reagovať v nečakanej situácii. S tvorivou prácou žurnalistu súvisí aj druhá najviac označovaná schopnosť, a to originálnosť nápadov. Ako uvádza aj A. Tušer, žurnalista je oceňovaný práve za svoj jedinečný pohľad na svet a dianie v ňom.[21] Ďalšia významná vlastnosť – schopnosť nadväzovať kontakty – rovnako súvisí s podstatou práce žurnalistu. Nadväzovanie kontaktu so svojimi informátormi, ale aj bežnými ľuďmi, ktorí môžu priniesť zaujímavé podnety pre tvorbu, kvalifikovaný kontakt s respondentmi ako základ kvalitného príspevku či príjemné pôsobenie na recipientov, keď je s nimi v priamom kontakte, tvoria dôležité sociálne kompetencie, bez ktorých sa profesionálny žurnalista nezaobíde. Nasledujúce tri vybrané vlastnosti (rýchlosť rozhodovania, dobrá psychická kondícia, prispôsobivosť zmenám) podporujú naše presvedčenie, že dnešný žurnalista musí zvládnuť rýchlosť doby a neustále zmeny v dobrej psychickej kondícii. Iba tak v profesionálnej oblasti uspeje. Signifikantný je najmä posun vlastnosti rýchlosť rozhodovania oproti minulosti, ktorý svedčí o súčasnej potrebe zvládnuť situáciu a vedieť správne reagovať v neustále sa zrýchľujúcej dobe plnej mnohých rôznorodých podnetov. Nasledujúca vlastnosť – schopnosť presadiť sa – podporuje obraz silnejúcej individualizácie spoločenského aj mediálneho prostredia. V dnešnej dobe nestačí mať talent, ale treba si aj vydobyť priestor a prezentovať ho. Schopnosti vžiť sa do pocitov iného a rýchlo odhadnúť druhého, ktoré tiež skórovali vyšším percentom, dopĺňajú skupinu dôležitých sociálnych schopností žurnalistu. Aj posledná vlastnosť s vyšším skóre – odvaha, je pre žurnalistu dôležitá. Žurnalista sa stretáva s rôznymi prekážkami, ktoré musí prekonávať, jeho produkcia je stále vystavená zrakom verejnosti, a preto môže byť kedykoľvek podrobená kritike, žurnalistu môžu chcieť manipulovať, aby uverejnil či neuverejnil niektoré skutočnosti alebo publikoval nepravdivé údaje. Zvládať takéto tlaky či odolávať im si vyžaduje často veľkú dávku odvahy.

Podobné výsledky sme získali aj v prieskume, ktorý sme robili v roku 2006 so šéfredaktormi všetkých televíznych spravodajstiev celoplošne vysielajúcich televízií (STV, TV Markíza, TV JOJ a TA3) a s odborníkmi, ktorí vzdelávajú a trénujú redaktorov a moderátorov televízneho spravodajstva.

21 TUŠER, A. 2012 O novinárstve: publicistika, štúdie, rozhovory. Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 188

Tabuľka č. 2

Požiadavky na kompetencie žurnalistu v televíznom spravodajstve artikulované šéfredaktormi spravodajstva a odborníkmi podieľajúcimi sa na ich vzdelávaní a tréningu

Požiadavky na kompetencie žurnalistu v televíznom spravodajstve	
Schopnosti	Vlastnosti
vie sa rýchlo zorientovať a spracovávať informácie, je rýchly a flexibilný	nie je arogantný, nenadraďuje sa, „nehviezdi“
má zodpovednosť, pretože musí hovoriť v jednoduchej podobe pravdivé informácie, overené z niekoľkých strán, nepodsúva názor, formuje, ale nemanipuluje verejnú mienku	je schopný zvládať svoje ego, je emocionálne stabilný
je vzdelaný a rozhľadený, neustále sa vzdeláva	je priebojný, má primeranú mieru dominancie
je čestný, má v sebe zabudovanú etiku	nie je zákerný, má charakter
je zvedavý, má chuť a záujem priniesť informáciu, nebojí sa pýtať	je schopný veľkej sebadisciplíny - - drží sa etických a profesijných úzov
je výborne verbálne vybavený, má profesionálny prístup k jazyku	
v pracovnej dobe sa nepozerá na hodinky, má svoju robotu rád	
je schopný nadhľadu, vie reflektovať udalosti	

Zdroj: Hudíková, Z.: Formovanie komunikačných kompetencií redaktorova a moderátorov televízneho spravodajstva. Bratislava: Filozofická fakulta UK 2006.

Šéfredaktori a iní odborníci v mediálnej oblasti, rovnako ako slovenskí žurnalisti, ako najdôležitejšie schopnosti pre profesionálnu prácu uviedli potrebu vedieť sa rýchlo zorientovať a spracúvať informácie, ako aj rýchlosť a flexibilnosť. Za podobne významné považujú kompetencie, ktoré zaručujú nestrannosť a objektívnosť ich tvorby, ako sú schopnosť kvalifikovane sa verbálne vyjadrovať, pričom žurnalista si informácie overuje a nemanipuluje nimi. To súvisí aj s ďalšími vlastnosťami dôležitými pre jeho prácu, ako je chuť a odvaha zisťovať informácie a pýtať sa ľudí. Za relevantné považujú aj vzdelanosť a neustály osobný aj profesionálny rozvoj, čo na základe svojich skúseností zdôraznil aj A. Tušer.

Šéfredaktori televízneho spravodajstva a odborníci, ktorí vzdelávajú redaktorov a moderátorov pri popise vlastností, ktoré sú dôležité na zvládnutie profesionálnej práce, uviedli ako relevantné najmä skromnosť a pokoru, emocionálnu vyrovnanosť a primerané sebavedomie – priebojnosť, čiže aspekty osobnosti súvisiace s etikou a odolnosťou voči záťaži.

E. Hradiská, ktorá sa dlhodobo zaoberala osobnosťou žurnalistu, v tomto kontexte zdôrazňuje, že pre profesionálny výkon žurnalistu sú dôležité:

- vedomosti z oblasti teórie médií, z problematiky, ktorej sa venuje (vnútorná i zahraničná politika, kultúra, ekonomika, šport atď.), o spôsoboch a formách novinárskej práce (zber informácií, tvorba výpovede, distribúcia informácií publiku), o psychológii publika (spôsob príjmu a spracovania výpovedí, vplyv výpovedí na psychiku príjemcu), ako aj dostatok poznatkov aj o vlastných silných a slabých stránkach,
- zručnosti (spôsobilosť správne, čo najrýchlejšie a s čo najmenšou námahou vykonať istú činnosť na základe schopností, skúsenosti a vedomostí):
  - odborno-technické zručnosti spojené s prácou v konkrétnom médiu (práca s počítačovými systémami, s technikou záznamu a vysielania a pod.),
  - organizačno-riadiace zručnosti (podľa postavenia v rámci média vedieť organizovať pokrytie udalostí novinárskymi prejavmi, organizovať prípravu a spracovanie výpovede, koordinovať prácu s inými ľuďmi a pod.),
  - komunikačné zručnosti (zvládnutie interpersonálnej komunikácie na pracovisku, ale aj s respondentom, vedieť komunikovať s publikom, zvládať záťažové komunikačné situácie – časový tlak, rôznorodosť komunikačných partnerov a pod.).[22]

V roku 2013 Odbor výskumu programu a vývoja formátov RTVS na vzorke 1 300 recipientov vo veku 15 – 60 rokov zisťoval, aké relevantné kritériá rozhodujú, že moderátorov správ hodnotia ako kvalitných. Z uvedeného výskumu vyplýva, že diváci u moderátorov oceňujú najmä kompetencie – profesionalitu, skúsenosť, zorientovanosť v problematike a suverénnosť, ktoré sa spájajú s ich žurnalistickými zručnosťami. Na druhej strane sú to kvality spojené s ich sociálnymi a komunikačnými kompetenciami (napr. príjemný výraz tváre, príjemný hlasový prejav, sympatický, humorný atď.).

22 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 59 – 60

Graf 1

Vplyv aspektov na celkové hodnotenie kvality moderátorov televízneho spravodajstva

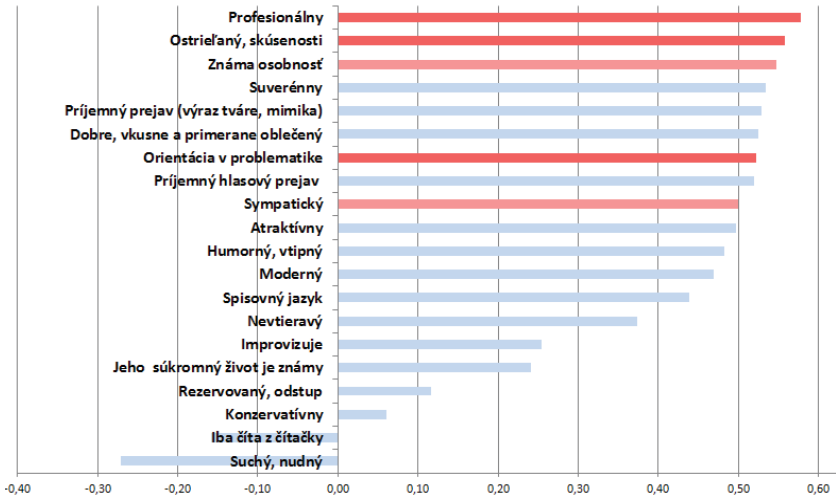

Zdroj: Odbor výskumu programu a vývoja formátov RTVS , 2013, interný materiál

Z realizovaných prieskumov vyplýva, že žurnalisti, manažéri a odborníci v mediálnej oblasti, ako aj recipienti pri formulovaní požiadaviek dôležitých pre profesionálny výkon žurnalistu, sa na nich viac-menej zhodujú. Za významné považujú najmä dve kľúčové kompetencie žurnalistu – kompetencie spojené s rýchlym spracovaním informácií do jednoduchej a zrozumiteľnej podoby a rozhľadenosť žurnalistu, ako aj kompetencie súvisiace so sociálnymi a komunikačnými kompetenciami (komunikácia s respondentmi a recipientmi). V týchto požiadavkách sú zohľadnené aj požiadavky súčasnej doby, v ktorej dominuje rýchlosť a komunikačná dôveryhodnosť i presvedčivosť.

Kompetencie žurnalistu 21. storočia

Žurnalista 21. storočia musí vykonávať rôznorodé činnosti spojené s jeho prácou. Ich obsah je ovplyvnený sociálno-kultúrnym prostredím, technologickým rozvojom, ako aj zameraním média, v ktorom pracuje. Kvalita výkonu je zas podmienená kvalitou osobnostných vlastností a schopností toho-ktorého konkrétneho žurnalistu. Napriek tomu, že každé médium má svoje špecifikum, z ktorého vyplývajú požiadavky na prácu žurnalistu,

existujú mnohé spoločné požiadavky na vlastnosti a schopnosti, ktoré sú základom jeho profesionálnej práce bez ohľadu na médium, v ktorom pracuje. Hoci v médiách pracuje veľa žurnalistov bez odborného žurnalistického alebo mediálneho vzdelania, považujeme ho za základ pre kvalitnú prácu žurnalistu. To, čo sa laici-žurnalistici učia postupne a dlhšie v praxi, získavajú študenti mediálnych alebo žurnalistických škôl v zhutnenej podobe. Prichádzajú tak do praxe zorientovaní a majú šancu svoje vedomosti a zručnosti si rýchlejšie rozvíjať, keďže už majú základy, na ktorých môžu stavať. Zhodujeme sa s názorom E. Hradiskej, že žurnalista na svoj profesionálny výkon potrebuje:

- Všeobecný rozhľad v oblasti sociokultúrnej, politickej, ekonomickej filozofickej, právnickej aj kultúrnej, aby bol zorientovaný pri spracúvaní akejkoľvek témy. Tento prehľad by si mal udržiavať počas celej kariéry. Ak sa vo svojej práci špecializuje, maj by mať hlbšie vedomosti z danej oblasti.
- Základné poznatky z metodológie tvorby žurnalistických celkov a žánrov. Aj keď dnes sa na čistotu žánrov pri tvorbe už nekladie taký dôraz, poznatky z tejto oblasti mu môžu pomôcť pri kreatívnom stvárnení jednotlivých tém.
- Poznatky o psychológii publika, pre ktoré tvorí. Táto oblasť je niekedy podceňovaná, pretože autori preferujú skôr „potešenie z tvorby“ ako cielenú produkciu. Vedomosti o publiku umožnia žurnalistovi prispôsobovať svoju koncepciu, štýl a jazyk potrebám recipientov, pre ktorých tvorí a tým na nich účinnejšie pôsobiť.
- Technologické zručnosti sú v súčasnosti nevyhnutnosťou. Okrem toho, že sa od žurnalistu očakáva, že bude multimediálny, t. j. zvládne činnosti z oblasti rôznych médií alebo oblastí žurnalistickej práce, moderné prostriedky sa stali samozrejmými výrobnými nástrojmi žurnalistov. Dnes vedenie médií očakáva, napr. že redaktor televízneho spravodajstva príspevok nielen zostaví, ale vie ho aj postrihať, že agentúrny žurnalista pošle z akcie nielen text, ale aj obraz. Technológie sa vyvíjajú veľmi rýchlo, a preto sa žurnalista musí v tejto oblasti neustále vzdelávať.
- Organizačné zručnosti sú v práci žurnalistu veľmi dôležité. Žurnalista si musí vedieť zorganizovať svoju prácu, aby stihol termíny uzávierky vydania / vysielania, zvládol predtým všetky plánované rozhovory a činnosti. Na to potrebuje vedieť odhadnúť, koľko mu ktorá činnosť trvá a tiež určité činnosti si automatizovať (zdokonaliť sa v nich natoľko, aby

bol zručný). Potrebuje vedieť organizovať prácu nielen sebe, ale aj svojim kolegom z výrobného tímu.

Podľa našich dlhoročných skúseností z tréningov a skúmania súčasných žurnalistov, ako aj spoločenského, a najmä mediálneho prostredia, považujeme pre profesionálny výkon a úspech v konkurencii na mediálnom trhu za relevantné nasledujúce kompetencie:

Kompetencie súvisiace so spracovaním informácií a ich verbalizáciou

Základom práce žurnalistu je vytvorenie kvalitného obsahu a jeho sformulovanie do zaujímavého a zrozumiteľného príspevku. Pod príspevkom rozumieme písaný text, ale aj rozhlasovú či televíznu správu, reportáž, rozhovor alebo diskusiu. Na to žurnalista potrebuje:

Schopnosť rýchlo preštudovať potrebné materiály a zorientovať sa v nich. Žurnalista sa potrebuje v krátkom čase pripraviť na tému, ktorú bude spracúvať. V súčasnosti sa o tom, čo sa bude vyrábať, často rozhoduje na poslednú chvíľu a tém, ktoré spracúva jeden žurnalista za deň býva viacero, preto potrebuje rýchlo naštudovať rôzne materiály. Informácií, z ktorých môže čerpať, je mnoho a on musí zistiť, či a nakoľko mu môžu byť užitočné, či sú dôveryhodné, a rozhodnúť sa, ktoré z nich použije. V tom mu môže pomôcť aj zručnosť rýchlo čítať. Táto schopnosť je predpokladom na zvládnutie informačného náporu, ktorý musí žurnalista zvládnuť a podmienkou, aby mal o čom komunikovať.

Schopnosť identifikovať v informáciách podstatné. Ide o dôležitú schopnosť žurnalistu na to, aby identifikoval podstatu témy / problému a mohol ich následne prezentovať / vysvetliť recipientovi. Prispieva tiež k tomu, aby príjemcu nezahltil množstvom zbytočných faktov, ale sprostredkoval mu iba tie kľúčové. Počet faktov, ktoré je človek schopný spracovať v rámci jednej správy, je obmedzený. Prirodzene, je rozdiel, či recipient informáciu číta alebo počúva. Pri prijímaní informácií z rozhlasu alebo televízie, je človek schopný prijať a udržať v operatívnej pamäti maximálne 5 – 9 podnetových jednotiek.[23] Ak ich je viac, pozornosť sa podvedome obmedzuje a on vedome alebo podvedome (prvé a posledné, ktoré zachytí) selektuje fakty, ktoré sú pre neho zaujímavé. S tým súvisí aj nevyhnutná schopnosť žurnalistu všimnúť si v prostredí významné veci a zmeny a z profesionálneho hľa-

23 ATKINSON, R. L. 2003 Psychologie. Praha : Portál, 2003, s. 273 JENČA, I. 2004 Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava : X ART, 2004, s. 97

diska na ne primerane zareagovať (napr. spracovaním témy, verbálnym okomentovaním, zmenou správania a pod.).

Schopnosť nadhľadu a schopnosť vidieť veci v súvislostiach. Tieto dve schopnosti mu umožnia spracúvať informácie a zostaviť obsah / text v kontexte celej témy. Tiež zabezpečujú nestrannosť a vyváženosť obsahu / textov.

Schopnosť analýzy a syntézy. Žurnalista potrebuje tému, ktorú pripravuje, analyzovať, rozobrať problém do podrobností, identifikovať jeho podstatu a následne syntetizovať (prepojiť) s ďalšími oblasťami a informáciami, súvisiacimi s témou. Ku kvalitnému spracovaniu potrebuje aj schopnosť kritického myslenia, teda schopnosť posúdiť a rozhodnúť sa, čo je významné a čo vynechať, čomu veriť a čomu nie, a aplikovať kľúčové informácie vhodne v súvislosti so zámerom príspevku.

Okrem toho na zvládnutie rôznych situácií spojených s prípravou a výrobou žurnalistického príspevku potrebuje nasledujúce všeobecné spôsobilosti:

Schopnosť konať flexibilne. Žurnalista sa potrebuje vedieť prispôsobiť rôznym, aj výrazne odlišným podmienkam, v ktorých sa môže nachádzať a vytvoriť si tam také prostredie, ktoré mu umožní tvorivo pracovať. Napr. redaktor cestuje na výrobu príspevku, v aute študuje informácie a pripravuje základnú líniu príspevku, potom nakrúca rozhovor a presun za inými respondentmi využíva na spracovanie získaných informácií a prípravu na ďalší rozhovor. Táto situácia sa opakuje niekoľkokrát. Všetko sa môže odohrať vo veľmi krátkom čase, napr. v časovom rozpätí 2 hodín. Dnes sa súperí o to, kto bude prvý, a to znamená, že často treba už hotový príspevok poslať priamo z miesta konania na publikovanie / do vysielania. Táto schopnosť v sebe zahŕňa aj umenie rýchlo striedať a profesionálne zvládať rôzne druhy činností, ktoré sa v práci žurnalistu vyskytujú. Výhodné je, ak žurnalista vie vykonávať nielen žurnalistickú prácu, ale dokáže si celý proces optimálne aj organizovať či zhostiť sa postprodukčnej úpravy príspevku. Preferuje sa tzv. multimediálny žurnalista.

Schopnosť venovať sa viacerým činnostiam naraz. Práca žurnalistu, najmä v elektronických médiách, prináša nevyhnutnosť venovať sa viacerým činnostiam naraz. Napr. redaktor píše text príspevku, zároveň sleduje jeho rozsah, aby nepresiahol povolenú minutáž, súčasne sleduje zámer, ktorý chce jednotlivými myšlienkami dosiahnuť, zvažuje, ako to asi bude pôsobiť na diváka a čo to v ňom môže vyvolať, popritom uvažuje, akým obrazovým materiálom pokryje jednotlivé vety, aby dosiahol plánovaný účinok a nebola nadbytočná redundancia slova a obrazu. Alebo počas rozhovoru

či diskusie potrebuje naraz zvládnuť kladenie otázok, počúvanie odpovedí, sledovanie scenára a jeho prípadnú úpravu, ako aj pozorovanie hostí a koordinovanie svojich reakcií. Aby bol žurnalista úspešný, mal by vedieť rozmýšľať o niekoľko krokov dopredu a zároveň ovládať svoje súčasné konanie.

Schopnosť koncentrovať sa v rušnom prostredí. Žurnalista by mal mať schopnosť koncentrovať sa na sformulovanie myšlienok či interpretáciu textu a komunikáciu s divákom aj v rušnom prostredí (nesmie ho vyrušovať dianie okolo a znemožňovať mu podať výkon). Ak napr. redaktor televízie vyrába šot v reálnom prostredí, tak sa zvyčajne okolo pohybujú aj pracovníci iných médií - printových, internetových, rozhlasových alebo televíznych, prípadne osoby, ktoré sa zúčastňujú na akcii a „náhodní" okoloidúci. Pri tomto „veľkom obecenstve" sa žurnalista musí koncentrovať na svoj prezentačný výkon, rýchlo sformulovať myšlienky a bez zaváhania, presvedčivo ich interpretovať pred kamerou. Divák by mal mať pocit, že iba on je jeho jediným komunikačným partnerom.

Schopnosť vnímať reálny čas a vedieť odhadnúť trvanie, činnosti, prezentácie či komunikácie. Okrem sledovania reálneho času by mal mať žurnalista tzv. vnútorné hodiny, t. j. mať schopnosť odhadnúť, koľko trvá jeho činnosť (príprava, napísanie príspevku, rozhovor alebo diskusia, ktorú vedie). Počas nahrávania príspevku sa nemôže stále pozerať na hodiny, no potrebuje sa napr. rozhodovať, koľko otázok ešte položí, aby nemal príliš veľa materiálu. (pozn. autorky: Jedno z pravidiel žurnalistiky hovorí, že z veľa materiálu sa robí rovnako ťažko ako z mála, pretože vyjadrovanie je vtedy rozvláčne. Zrozumiteľnejšie sú stručné a jasné výpovede.)

Komunikačné a prezentačné kompetencie

Veľmi dôležité pre profesionálny výkon žurnalistu sú jeho vyjadrovacie schopnosti, či už ide o prejav písomný alebo ústny. Žurnalista potrebuje také vyjadrovacie schopnosti, ktoré mu umožnia sprostredkovať a prezentovať informácie želateľným spôsobom. Za kľúčové považujeme najmä:

Schopnosť formulovať informácie jednoducho a zrozumiteľne. Je potrebné, aby žurnalista v elektronických médiách formuloval informáciu čo najjednoduchšie, spôsobom, akoby ju vysvetľoval niekomu v priamom osobnom kontakte. V písomnom prejave môžu byť vety rozvitejšie a zložitejšie, no nesmú byť také komplikované, aby znižovali zrozumiteľnosť. Optimálna dĺžka rozhlasovej, ale aj televíznej vety je 12 – 15 slov.[24] Aj v anglosaskej

24 JENČA, I. 2004 Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava : X ART, 2004, s. 97

literatúre sa uplatňuje pravidlo, že veta, ktorá má viac ako 22 slov sa nedá zapamätať.[25] Kanadská organizácia pre rozhlasové a televízne spravodajstvo odporúča, aby veta mala len 20 – 25 slov a jednu myšlienku v jednej vete.[26] Hlavná veta by mala mať maximálne jednu vedľajšiu vetu, ktorá rozvíja hlavnú myšlienku. Podstatné pre dynamiku prejavu je aj striedanie kratších a dlhších viet. Nevhodné je formulovať informácie nadväzovaním myšlienok bez ich jasného ukončovania a tiež výskyt jednej alebo viacerých vsuviek vo vete. Rovnako je dôležité, aby žurnalista nezahrnul recipienta veľkým množstvom faktov. Reakcia žurnalistu pri vytváraní voľnej výpovede, napr. počas živého vysielania alebo priameho vstupu v správach, musí byť rýchla. Zvyčajne nemá čas dopredu si premyslieť a pripraviť, čo presne povie a tak potrebuje zvládnuť, aby súčasne hovoril aj uvažoval o ďalších myšlienkach, ktoré vysloví. Musí to vedieť robiť tak, aby jeho vyjadrovanie bolo plynulé a nenachádzali sa v ňom veľké prestávky ani nadbytočné pazvuky (napr. „eee“, predlžovanie samohlások na konci slov a pod.). Veľmi dôležité pre zlepšovanie komunikačných a prezentačných schopností je, aby sa žurnalista naučil *hovoriť a súčasne sa počúvať*. Na základe toho môže priebežne skorigovať svoj prejav.

Dobrú vyjadrovaciu schopnosť podmieňuje slovná pohotovosť a s ňou súvisiaca *bohatá slovná zásoba*. Žurnalista potrebuje poznať množstvo výrazov, aby mohol presne sformulovať myšlienky, využívať synonymá na opakované vyjadrenie toho istého, ovládať konotatívne a denotatívne významy jednotlivých slov a byť schopný ich používať v závislosti od cieľovej skupiny, pre ktorú publikuje a od zamerania svojho príspevku. Vety potrebuje vedieť naformulovať okamžite, variovať ich formuláciu aj v závislosti od času, ktorý má k dispozícii na ich napísanie či vyslovenie, prípadne celý svoj vstup (v elektronických médiách). Rozširovať slovnú zásobu mu môže pomôcť čítanie kníh rôzneho obsahu a zamerania. Lepšie vyjadrovať sa mu pomáha aj jeho *schopnosť slovnej flexibility*, teda ak vie pružne používať slová rôzneho významu. Kvalitu verbálneho výkonu zvyšuje aj dobrá *asociačná pohotovosť*. Umožňuje mu rýchlo si vybaviť z pamäti také slová, ktoré spĺňajú dôležité obsahové požiadavky. Schopnosť vyjadrovať sa rýchlo a kultivovane podmieňuje aj schopnosť kvalitnej *slovnej fluencie*.[27] Ide o schopnosť vyjadrovať sa plynulo. Žurnalisti potrebujú fluenciu slovnú

25 JENČA, I. 2004 Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava : X ART, 2004, s. 97

26 JENČA, I. 2004 Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava : X ART, 2004, s. 97

27 ĎURIČ, L. a kol. 1988 Pedagogická psychológia. Bratislava : SPN, 1988, s. 129 – 130; PIETRASIĄSKI, Z. 1972 Tvorivé myslenie. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, s. 104 – 105

(schopnosť pohotovo a ľahko utvoriť čo najviac slov určitého druhu), expresívnu (vyjadrovaciu, t. j. schopnosť vyjadriť myšlienku slovami – vybrať primerané slová na vyjadrenie súvislých myšlienkových celkov) a ideačnú (schopnosť rýchlo a pohotovo tvoriť nápady na danú tému). Ak má žurnalista dobrú vyjadrovaciu schopnosť, vie svoje myšlienky formulovať rýchlo a zrozumiteľne. Túto schopnosť využíva pri písaní textu, pri jeho redigovaní (krátení), ale aj pri voľnom vyjadrovaní sa na mikrofón či do kamery pri formulovaní otázok respondentovi.

Schopnosť jasne interpretačne vyjadriť význam myšlienky. V prípade, že žurnalista prezentuje v elektronickom médiu, potrebuje zrozumiteľne vysloviť rôzne, aj zložitejšie zhluky hlások, rýchlo, plynulo a čisto súvislo artikulovať celú informáciu, bez brbtov tak, aby mohol recipient hlásky jasne identifikovať. Čistá artikulácia je dôležitá preto, lebo mikrofón pri nezreteľnej vyslovovaní hlásky skresľuje a príjemca môže počuť nezrozumiteľný zvuk, z ktorého nie je schopný odvodiť slovo a jeho význam. Ak je takýchto slov viac, stráca sa význam celej informácie. K tomuto javu často dochádza pri rýchlej, uponáhľanej, nedisciplinovanej artikulácii. Keď žurnalista interpretuje myšlienky, mal by intonačne zvýrazniť kľúčové slovné spojenia tak, aby interpretácia vyznievala prirodzene a pripomínala priamu, hovorovú komunikáciu dvoch ľudí. Recipientovi tak uľahčí pochopenie podstaty informácie. S tým súvisí aj vedomé ovládanie neverbálnych zvukových zložiek reči (posadenie hlasu, ovládanie tempa reči, práca s intenzitou hlasu, práca s dychom). Schopnosť riadiť a kontrolovať tieto neverbálne zložky reči je významnou podmienkou pre efektívnu interpretáciu a správne vyznenie zmyslu interpretovaného textu. Žurnalista by mal ovládať a správne využívať aj nezvukové neverbálne výrazové prostriedky, ako sú mimika, gestika, reč tela. Relevantné je to najmä v televízii, pretože pohyb pred kamerou má svoje špecifiká. Je potrebné, aby žurnalista zvládol súčasne myslieť na obsah a zároveň prispôsobovať svoju „reč tela“ požiadavkám kamerového snímania.

Schopnosť tvoriť príspevok podľa komunikačných očakávaní cieľovej skupiny recipientov, ako aj cieľa žurnalistického celku / príspevku a zamerania média. Žurnalista potrebuje vedieť vytvoriť štruktúru príspevku tak, že bude pre recipienta dostatočne jasný a zrozumiteľný, a bude ho logicky viesť po jeho línii (napr. od známeho k neznámemu, uvedie zaujímavosť, ktorú následne ozrejmí a pod.). Pri tom mu pomôže, ak vie nasimulovať otázky, ktoré vznikajú v hlave recipienta pri percepcii príspevku. Táto schopnosť mu pomáha aj namodelovať, čo asi u recipienta dosiahne a čím

to docieli, teda vedome riadiť komunikáciu s recipientom a ovplyvňovať jeho vnímanie aj rozmýšľanie. Žurnalista by mal poznať charakteristiky publika, pre ktoré tvorí. Využiť na to môže výsledky prieskumov svojho médiá, prípadne mediálnych agentúr. Takéto prieskumy vedia pomerne presne popísať charakteristiky aj očakávania recipientov, ktorí prijímajú jeho mediálny produkt. Pri stavbe príspevku a štylizovaní textu adresovanému recipientovi je dôležitá aj stratégia média, t. j. na akú cieľovú skupinu sa predovšetkým zameriava. V tom sa líšia najmä verejnoprávne a komerčné médiá, ale aj jednotlivé súkromné médiá medzi sebou.

Kompetencie relevantné pre vedenie rozhovoru, diskusie

Žurnalista počas svojej práce vedie mnohé rozhovory a diskusie. Niekedy slúžia ako rešeršný zdroj jeho informácií, inokedy sú súčasťou jeho profesionálneho výkonu, a to v písanej alebo hovorenej podobe. Aby bol jeho výkon kvalitný, potrebuje na jeho zvládnutie nasledujúce spôsobilosti:

Schopnosť vytvoriť scenár rozhovoru. Žurnalista potrebuje vedieť pripraviť okruhy tém, na ktoré sa bude pýtať a určiť ich poradie podania, aby vznikla zaujímavá línia rozhovoru / diskusie a žurnalista zistil to, čo si predsavzal. Mal by mať pripravené aj varianty okruhov pre prípad, že sa hlavné témy rýchlo vyčerpajú alebo že sa rozhovor / diskusia budú vyvíjať iným smerom. Ak sa vo vyjadreniach respondentov objaví niečo zaujímavé alebo veľmi významné, mal by byť schopný zmeniť niektoré časti rozhovoru (napr. zmeniť scenár rozhovoru / diskusie, vynechať alebo doplniť niektoré časti a pod.).

Schopnosť rýchlo sformulovať zrozumiteľnú otázku, aby ju respondent ľahko pochopil a nebol zaskočený jej zložitosťou. Platí zásada – krátka otázka = zaujímavá odpoveď. V niektorých výnimočných situáciách žurnalista musí otázku preformulovať aj niekoľkokrát, napr. ak respondent otázku nezachytil, nepochopil alebo sa odpovedi zámerne vyhýba. Musí tiež byť schopný rýchlo naformulovať nový podnet, ak už na pripravenú otázku odpovedal alebo sa žurnalista rozhodol zmeniť časť rozhovoru / diskusie počas počúvania výpovede respondenta. Mal by tiež zvládnuť položiť tú istú otázku rôznymi spôsobmi, podľa typu komunikačného partnera a sily tlaku, ktorý chce na neho vyvinúť. Niekedy žurnalista vedie rozhovor s dvoma alebo viacerými komunikačnými partnermi, a preto potrebuje ustriehnuť, aby mali všetci zúčastnení rovnomerný priestor, vedieť rozbehnúť rozhovor tak, aby nemusel stále klásť otázky, ale aby respondenti reagovali na seba navzájom, a vytvoriť atmosféru otvorenej diskusie.

Schopnosť identifikovať typ komunikačného partnera, odhadnúť a v prípade potreby korigovať jeho reakcie. Žurnalista potrebuje identifikovať, s akým typom partnera komunikuje a v akom je emocionálnom stave. Tomu musí niekedy podriadiť svoj komunikačný štýl a zároveň pomôcť korigovať komunikačný štýl respondenta pre potreby verejnej mediálnej prezentácie (napr. niekedy treba respondentovi pomôcť vo formuláciách, podporiť ho alebo utlmovať emócie, ktoré prežíva). Zároveň potrebuje predvídať, či a ako mu pravdepodobne respondent na otázku odpovie. Môže to využiť na to, aby vedel, či ešte môže „pritlačiť", keď sa vyhne odpovedi, alebo ak má respondent trému, akým spôsobom dosiahnuť, aby na otázky odpovedal a nevyvolal nežiaduci konflikt. Žurnalista by mal byť rovnocenným sebavedomým a vzdelaným partnerom, najmä v rozhovoroch s vytrénovanými respondentmi (politickými či z umeleckého sveta).Túto schopnosť má mať veľmi dobre vyvinutú najmä moderátor diskusnej relácie, ktorý uskutočňuje rozhovory s viacerými respondentmi naraz. Počas vývoja diskusie by mal vedieť odhadnúť napätie medzi diskutujúcimi, ich možné vzájomné reakcie a podľa toho do diskusie zasahovať.

Schopnosť aktívne počúvať. Je to veľmi dôležitá schopnosť pri vedení rozhovoru a diskusie. Žurnalista potrebuje sústredene počuť a rozumieť tomu, čo mu respondent v rozhovore hovorí, a to z dvoch dôvodov:

1. aby sa nespýtal na to, čo respondent práve povedal,
2. aby vedel pohotovo formulovať nové otázky, prípadne zmeniť cieľ rozhovoru, ak sa vo vyjadreniach respondenta objaví niečo exkluzívne, zaujímavé a nevyhnutné ďalej to rozvíjať.

Schopnosť parafrázovať a sumarizovať. Parafrázovanie sa využíva v rôznych situáciách. Žurnalista ňou dáva respondentovi signál, že ho počul; môže tiež pomôcť ujasniť, čo nebolo v diskusii vyslovené dostatočne zrozumiteľne, alebo ak niektorá z diskutujúcich strán nepochopila povedané. V prípade, že respondent vyslovil niečo významné, pomôže žurnalistovi tieto informácie pre recipienta zvýrazniť. Sumarizácia zase pomáha ukončovať jednotlivé bloky, oddeľovať ich od seba, orientovať recipientov i zúčastnených, v ktorej časti rozhovoru / diskusie sa nachádzajú, čo už bolo povedané, a zabezpečuje informovanie o dianí pre recipientov, ktorí prišli k médiu neskôr.

Schopnosť riešiť konfrontačné a konfliktné situácie je nevyhnutná pri vyhrotených situáciách, a to najmä v politických diskusných reláciách, keď žurnalista potrebuje mať kontrolu nad prípadnými konfrontáciami alebo malými konfliktami politikov, vystupujúcich v relácii, alebo ak respondent

nemá sparingpartnera a nahrádza mu ho žurnalista (je v role provokujúceho diskutéra).

Jeho profesionálnosť zvyšuje, ak má nasledujúce vlastnosti:

VLASTNOSTI	
zvedavosť, otvorenosť voči novým podnetom	rozhodnosť, ochota ísť do rizika
rýchlosť, energickosť, dynamika	flexibilnosť a pohotovosť
tvorivosť, schopnosť improvizovať	presvedčivosť, dôveryhodnosť
emocionálna stabilita	spoločenskosť, optimizmus
cieľavedomosť, vytrvalosť	odolnosť voči záťaži, sebaovládanie
sebavedomie, asertívnosť	schopnosť ľahko sa učiť

Vlastnosti a schopnosti žurnalistu, ktoré sme uviedli v predchádzajúcej časti, sú podmienkou na podanie kvalitného výkonu. Optimálne je, ak ich má žurnalista čo najviac. Podstatou jeho profesionálneho výkonu je talent vidieť a sprostredkovať pozorované osobitým spôsobom, ktorý si počas svojho vzdelávania a profesionálnej praxe rozvíja. Kvalitný geneticky podmienený osobnostný základ, ktorý sa formuje vo vhodných sociokultúrnych a technologických podmienkach, je podstatou pre zrod žurnalistu – profesionála 21. storočia.

Záver: Ideál verzus realita

Nové storočie prinieslo množstvo zmien v sociokultúrnom, ekonomickom, ako aj technologickom prostredí. Duálny systém a vstup zahraničného kapitálu, ako aj sloboda podnikať v mediálnej oblasti a nový mediálny systém na Slovensku po roku 1989, priniesli rozvoj mediálnej scény. Digitalizácia a internet rozšírili množstvo ciest, ktorými sa mediálna tvorba dostáva k recipientom. Nové technológie a médiá zmenili pôsob spracúvania a šírenia mediálnych produktov. V dôsledku toho sa zmenil spôsob spracúvania informácií – uplatňuje sa v ňom rýchlosť, jednoduchosť, ľahká zrozumiteľnosť, nenáročnosť v orientácii, nabaľovanie jednotlivých krátkych formátov, ktoré umožňuje slobodnú voľbu percepcie v rozsahu a čase, ktorý vyhovuje recipientovi.

Uvedené zmeny spôsobili aj zmeny v práci žurnalistu. Dnes sa očakáva, že žurnalista bude multimediálny, t. j. že zvládne činnosti z rôznych oblastí žurnalistickej práce. Primárne je priniesť informáciu ako prvý, cielene zaujať recipienta, udržať si ho a tým naviazať na seba čo najväčší reklamný balík, ktorý zabezpečí dostatočný zisk. Preferované sú krátke

formáty, ktoré možno prenášať internetom a prehrávať ich v malých zariadeniach. Dej aj zábery musia byť dostatočne dynamické, aby udržiavali pozornosť, presadzuje sa expresívnosť v zvuku aj vo farbe. V obsahu sa uprednostňuje autenticita jazyka, spracovanie tém vo forme príbehov blízkych realite príjemcov. Samozrejmosťou je plánovaná interaktivita spojená s mediálnym produktom Printové médiá majú svoj webový portál a internetové vydanie, prípadne aj televíziu (napr. noviny Sme), podobne aj televízie či rozhlasy majú svoje webové stránky, ktoré využívajú na interaktívnu komunikáciu s recipientmi, prípadne streamujú svoje vysielanie alebo jeho zaujímavé časti. Existujúce podmienky zmenili aj požiadavky na schopnosti a vlastnosti nevyhnutné na profesionálny výkon žurnalistu 21. storočia.

Na základe našich dlhoročných skúseností z tréningov a skúmania súčasných žurnalistov, ako aj spoločenského a najmä mediálneho prostredia, sme zostavili optimálny zoznam kompetencií, ktoré považujeme za dôležité pre profesionálny výkon. Za relevantné pokladáme nasledujúce spôsobilosti:

- vedomosti: všeobecný rozhľad v oblasti sociokultúrnej, politickej, ekonomickej, filozofickej, právnickej aj kultúrnej, hlbšie vedomosti z oblasti, ktorej sa žurnalista venuje, základné poznatky z metodológie tvorby žurnalistických celkov a žánrov, poznatky o psychológii publika, pre ktoré tvorí.
- zručnosti: technologické a organizačné zručnosti
- kompetencie súvisiace so spracovaním informácií a ich verbalizáciou – schopnosť rýchlo preštudovať potrebné materiály a zorientovať sa v nich, identifikovať v informáciách podstatné a všimnúť si v prostredí významné veci či zmeny, schopnosť nadhľadu a vidieť veci v súvislostiach, schopnosť analýzy a syntézy, ako aj kritického myslenia. Zo všeobecných spôsobilostí – schopnosť konať flexibilne, venovať sa viacerým činnostiam naraz, koncentrovať sa v rušnom prostredí, vnímať reálny čas a vedieť odhadnúť trvanie činnosti, prezentácie či komunikácie.
- komunikačné a prezentačné kompetencie– schopnosť formulovať informácie jednoducho a zrozumiteľne, hovoriť a súčasne sa počúvať, slovná pohotovosť a s ňou súvisiaca bohatá slovná zásoba, schopnosť jasne interpretačne vyjadriť význam myšlienky, ovládať neverbálne zvukové zložky reči (posadenie hlasu, ovládanie tempa reči, práca s intenzitou hlasu, práca s dychom), ako aj reč tela, mimika a gestikulácia, schopnosť tvoriť príspevok podľa komunikačných očakávaní cieľovej skupiny recipientov, ako aj cieľa žurnalistického celku / príspevku a zamerania média.

- kompetencie relevantné na navedenie rozhovoru, diskusie – schopnosť vytvoriť scenár rozhovoru, rýchlo sformulovať zrozumiteľnú otázku, identifikovať typ komunikačného partnera, odhadnúť a v prípade potreby korigovať jeho reakcie, schopnosť aktívne počúvať, parafrázovať a sumarizovať, riešiť konfrontačné a konfliktné situácie
- vlastnosti: zvedavosť, otvorenosť voči novým podnetom, rozhodnosť, ochota ísť do rizika, rýchlosť, energickosť, dynamika, flexibilnosť a pohotovosť, tvorivosť, schopnosť improvizovať, presvedčivosť, dôveryhodnosť, emocionálna stabilita, spoločenskosť, optimizmus, cieľavedomosť, vytrvalosť, odolnosť voči záťaži, sebaovládanie, sebavedomie, asertívnosť, schopnosť ľahko sa učiť.

Zoznam vedomostí, zručností, schopností a vlastností predstavuje optimálny zoznam požiadaviek na profesionálny výkon žurnalistu. Hoci v praxi nenájdeme žurnalistu, ktorý by mal všetky kompetencie na maximálnej úrovni, prínosné je, ak má z nich čo najviac, pretože to umožní vyššiu pravdepodobnosť jeho kvalitného výkonu.

Literatúra

ATKINSON, R. L. 2003 Psychologie. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-640-3

BLATNÝ, M. a kol. 2010 Psychologie osobnosti. Praha: Grada Publishing, 2010, ISBN 978-80-247-34

BREČKA, S. – ONDRÁŠIK, B. – KEKLAK, R. 2010 Médiá a novinári na Slovensku 2010. Bratislava: Eurokódex, 2010, ISBN 978-80-89447-32-9

ĎURIČ, L. a kol. 1988 Pedagogická psychológia. Bratislava: SPN, 1988, 067-063-88

HALL, C. S. – LINDZEY, G. 1997 Psychologie osobnosti. Bratislava: Media trade, 1997, ISBN 80-08-00994-2

HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava: Eurokódex, 2009, ISBN 978-80-89477-12-1

HUDÍKOVÁ, Z. 2006 Formovanie komunikačných kompetencií redaktorov a moderátorov televízneho spravodajstva. Dizertačná práca. Bratislava: Katedra žurnalistiky FF UK, 2006

JENČA, I. 2004 Rozhlasové spravodajstvo. Bratislava: X ART, 2004, ISBN 80-969255-0-4

JIRÁK, J. – KÖPPLOVÁ, B. 2009 Masová média. Praha: Portál 2009, ISBN 978-80-7367-466-3

Kolektív autorov 2003 Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava: Veda, 2003

KUBÁTOVÁ, H. 2010 Sociologie životního způsobu. Praha: Grada Publishing, 2010, ISBN 978-80-247-2456-0

KUBEŠ, M. a kol. 2004 Manažerské kompetence. Praha: Grada Publishing, 2004, ISBN 80-247-0698-9

LIPOVETSKY, G. 2008 Éra prázdnoty. Úvahy o současném individualizmu. Praha : Prostor, 2008, ISBN 978-80-7260-190-5

MOTAL, J. a kol. 2012 Nové trendy v médiích: rozhlas a televize. Brno: Masarykova univerzita, 2012, ISBN 978-80-210-5826-2

OSVALDOVÁ, B. – HALADA, J. a kol. 2002 Praktická encyklopedie žurnalistiky. Praha : Libri, 2002, ISBN 80-7277-108-6

PERKNER, S. – SLOVÁK, L. 1986 Teorie a praxe rozhlasové žurnalistiky. Brno : Vydavatelství a nakladatelství Novinář, 1986, 59-205-84

PIETRASIĄSKI, Z. 1972 Tvorivé myslenie. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor, 1972, 65-038-72

PRAVDOVÁ, H. 2009 Determinanty kreovania mediálnej kultúry. Trnava: Fakulta masmediálnej komunikácie UCM, 2009, ISBN 978-80-8105-113-5

PRAVDOVÁ, H. 2009 Sociokultúrny kontext masovej komunikácie. Bratislava: NOC, 2009, ISBN 978-7121-314-7

REMIŠOVÁ, A. O kľúčových aspektoch žurnalistickej profesie na Slovensku. s. 11 – 19

In MAGÁL, S., MISTRÍK, M., SOLÍK, M.: Masmediálna komunikácia a realita. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie UCM

RUISEL, I. 2008 Osobnosť a poznávanie. Bratislava: Ikar, 2008, ISBN 978-80-551-1599-3

RUß-MOHL, S. – BAKIČOVÁ, H. 2005 Žurnalistika – komplexní průvodce praktickou žurnalistikou. Praha : Grada Publishing, 2005, ISBN 80-247-0158-8

URBAN, L. – DUBSKÝ, J. – MURDZA, K. 2011 Masová komunikace a veřejné mínění. Praha: Grada Publishing, 2011, ISBN 978-80-247-3563-4

TUŠER, A. a kol. 2010 Praktikum mediálnej tvorby. Bratislava: Eurokódex, 2010, ISBN 978-80-89447-16-9

TUŠER, A. 2012 O novinárstve: publicistika, štúdie, rozhovory. Bratislava: Eurokódex, 2012, ISBN 978-80-89447-67-1

PhDr. Zora Hudíková, PhD. – vedúca Ústavu mediálnych produkcií
Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSŤ AKO OBRANA A VÝZVA

Anton Hykisch

Abstract

In the study, the author examines to the existence of man, to the fact that he can affect your destiny. Based on the ideas of several philosophers he considered the limits of being.

He draws attention to the crisis in a globalized world, to the threat genotype by climatic, demographic terms and especially by population decline. He looks for way and he specifies ideas for building a personality to face the challenges and defend values.

Keywords: human, being, globalization, values.

I. Vrhnutie do sveta. Krok do neznáma

Môj literárny debut, román o živote vysokoškolákov koncom 50. rokov minulého storočia som nazval *Krok do neznáma*. V lete 1959 bol na príkaz povereníka vnútra zošrotovaný. Totalitný režim nemohol pripustiť myšlienku, že život človeka je krokom do neznáma.

Narodenie človeka je vrhnutím do cudzieho sveta, krokom do neznáma. To je prvý základný poznatok. Ako dokážeme prežiť je testom našej fyzickej a duševnej prípravy. Testom osobnosti.

Nezávisí od nás do akej doby a na aké miesto sa narodíme. Náš vznik, počatie je súhrou neznámych síl. Ak chceme byť v živote úspešní, musíme sa usilovať odhaliť tieto mocnejšie sily.

Platón hovorí, že človek – dieťa vystupuje z tmy a zazrie oslepujúce svetlo. Uzrie slnko, prírodu, vesmír. To *neznámo* je príroda, nevysvetlený kozmos. Kto ho vytvoril? Ako som sa v ňom ocitol? Ako bude na mňa vplývať? Človek si začína klásť otázky. Začína myslieť. Rodí sa náboženstvo, filozofia.

Súčasne dieťa zazrie svoju matku, svojho otca. Stretnutie s ľuďmi, ľudským spoločenstvom je ďalšou podstatnou okolnosťou nášho vrhnutia do sveta. Náš krok do neznáma určujú a ohraničujú dve obrovské sily: Nadprirodzeno a ľudia.

Bez správneho vzťahu k týmto dvom konštantám našej existencie by sme naveky ostali ľudoopmi, pitekantropmi, neboli by sme schopní vývoja, nabaľovania genetických informácií a zručností. Nevztýčili by sme sa zo zeme k oblohe nad nami. Nevznikla by v nás túžba stať sa pánmi vlastného osudu, stať sa anjelmi či bohmi.

Naše prežitie a náš vzostup závisí od poznania limitov nášho bytia. Pomôže nám v tom vlastný svetonázor, filozofia, sústava hodnôt. Musíme vedieť *kde* je sever. Francúzsky filozof Gabriel Marcel píše, že byť osobou znamená niečomu čeliť.[1] Čeliť životu, situácii, znamená ju správne uvážiť, hodnotiť. Život človeka nezávisí od neho samotného. „Tým, že existujeme v čase, sme povolaní k tomu, aby sme žili v ne-vyriešenom.[2] Naša ne-vyriešenosť nás vedie k hľadaniu celkového zmyslu. Nutnosť svetonázoru je druhý základný poznatok pre život.

Milióny a miliardy ľudí v ľudských dejinách prežili svoje životy v rámci veľmi úzkych limitov. S malými možnosťami ovplyvniť svoje individuálne osudy. Napriek výsledkom antropogenézy, hominizácie, vzniku noosféry (slovami teilhardovskej terminológie), dejiny ľudstva neurčujú miliardy rovnoprávnych osôb. Ľudské society sa sformovali do rôznych typov civilizácií so zložitou sociálnou štruktúrou. O osudoch národov, impérií, civilizácií rozhodovali a dodnes rozhodujú vrstvy sociálnej stratifikácie, triedy, vplyvné skupiny, mocenské elity a vynikajúci jednotlivci. Bez ohľadu na to aké formálne typy vládnutia sú v danej spoločnosti kodifikované (monarchia, tyrania, demokracia, oligarchia).

II. Výzvy súčasného sveta. Dva najsilnejšie faktory

Náš štát ako súčasť európskeho spoločenstva na počiatku 21. storočia čelí veľkým výzvam. Súčasný globalizovaný svet je zachvátený prejavmi krízy (ekologická, ekonomická, demografická, morálna). Fenomény krízy sú z veľkej časti výsledkom aktivít prevládajúcej euroamerickej civilizácie v posledných storočiach. Súhrnne ich možno označiť ako *nárast*

1 MARCEL, G. 1998 Přítomnost a nesmrtelnost. Praha : Mladá fronta, 1998, s. 55

2 HYKISCH, A. 2001 Nebojme sa sveta. Sprievodca globálnym myslením. Bratislava : Lizard, 2001, s. 181 – 184

sebadeštrukcie doterajšej civilizácie. Ľudia nebezpečne narušili životné prostredie planéty. Zároveň rozrušujú základy vlastnej civilizácie. Prejavuje sa všeobecnou mierou devalorizácie spoločnosti, relativizáciou viac tisícročných hodnôt helénsko-rímskej-judaisticko-kresťanskej civilizácie.[3] Táto *sebadeštrukcia* značí rozklad prirodzených biologických základov ľudského rodu. Náš genotyp je ohrozený nielen klimatickými, ale aj demografickými zmenami, predovšetkým absolútnym poklesom populácie nášho civilizačného okruhu.

Proces sebadeštrukcie sa silne dotýka integrovanej Európy a Ruska, euroázijského subkontinentu a teda aj nás.

Sebadeštrukciu našej civilizácie aktívne podporujú a dennodenne napomáhajú dve mocné globalizované sily: svetová finančná oligarchia a globalizované komerčné masmédiá.

Deregulovaný svetový finančný trh spôsobuje environmentálne a ekonomické zbedačovanie veľkej časti našej planéty. Zväčšuje sa priepasť medzi bohatými a chudobnými krajinami. O vplyve globalizovaných finančných skupín existuje bohatá literatúra.

Vedomie miliárd ľudí ovplyvňujú technicky dokonalé komerčné masmédiá ovládané finančnou oligarchiou. Tieto médiá aktívne napomáhajú intoxikáciu širokých más obyvateľstva smerom k rozkladu klasických sociálnych zväzkov, vrátane monogamnej rodiny.[4] Spochybňujú doterajšie morálne hodnoty, odstraňujú vedomie transcendentna, aktívne šíria morálny relativizmus v každodennom živote. V mene rozšírenia slobody človek sa stáva objektom zotročenia vlastnými vášňami. Povzbudzuje sa špirála nekonečného konzumu a rastu luxusnej výroby. Žije sa na permanentný dlh. Kodifikuje sa pohodlie, neobmedzené užívanie rozkoší. Láska sa redukuje len na sexuálny vzťah a oddeľuje sa od aktu plodenia. Ohrozuje sa tým pretrvanie človeka. „Spojenie muža a ženy je plodenie. Je to božská vec a to je práve v smrteľnom človeku nesmrteľné, počatie a plodenie," písal už Platón.[5] V *Politickej výchove* to opakuje: „Ľudstvo je nesmrteľné v tom, že po sebe zanecháva deti a deti detí."[6] Z vedomia ľudí sa vymývajú základné kategórie medziľudského správania ako sú láska, obetavosť, charita, solidarita, dobrovoľné odriekanie, skromnosť, česť, obrana vlasti (klasické „čnosti").

3 CHOSSSUDOWSKY, M.

4 KUBY, G. 2013 Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody. Bratislava : Lúč, 2013

5 PLATÓN 1961 Zákony. Praha : Nakladateľstvo ČSAV, 1961, s. 122

6 PLATÓN 1939 Politická výchova. Praha : Hendrich, 1939, s. 19

Súčasná mladá žena či mladý muž na Slovensku – ak chce byť slobodným človekom – by sa mal aktívne brániť týmto deštrukčným silám. Mal by budovať svoju osobnosť, aby bol schopný chrániť svoju nezávislosť, identitu, telesné a duševné zdravie. Ako možná súčasť elity mal by dbať na záujmy rodiny, vlasti, národa, štátu, Európy. Tento zápas nemusí a nesmie byť beznádejný.

Svetový finančný systém je dielom ľudí a teda je aj ľuďmi ovládateľný, regulovateľný.

Rovnako masmédiá nemusia byť nástrojom intelektuálnej deštrukcie, ale pomocníkom pozdvihnutia človeka, šírenia vzájomného porozumenia a lásky medzi ľuďmi.

III. Námety na budovanie osobnosti schopnej čeliť výzvam a brániť hodnoty

- ***Nie som všemocný, ale ani bezmocný***. Nie som Bohom, ale nie som ani zvieraťom. Viem ovládať svoje pudy, vášne. Viem sa zdokonaľovať. Vedou a technikou dokážem využívať prírodné sily, ale musím analyzovať etické dôsledky každého vedeckého objavu v biotechnológii, genetickom inžinierstve, jadrovej fyzike, nanotechnológiách. Je rizikom narušiť prirodzenú biologickú rovnováhu ľudského rodu.

- ***Vedomie limitov ma vedie k uznaniu Transcendenta***. Ako jeden z miliárd ľudských jedincov viem o svojej zraniteľnosti. Prírodné katastrofy, nepredvídateľnosť javov, náhody, časové pasce, chaos, nekontrolovateľné procesy v organizme, môžu spôsobiť môj zánik. Úcta k vyššej sile ma doviedla k monoteizmu, úcte k osobnému Bohu.

- ***Som neopakovateľnou jednotkou, autonómnym systémom.*** Ako fungujúca jednota fyzického a duševného môžem sa stať osobnosťou. Mám dušu. Platón nazval dušu najdokonalejším nástrojom na uniknutie zlu a nájdenie dobra.[7] Mám svoje „Ja“, odlišujem sa od každého iného. Som neopakovateľný. Chcem sa zdokonaliť.

- ***Mám slobodnú vôľu.*** Naučil som sa ovládať svoje pudy a vášne. Poznávam okolitý svet a jeho výzvy. Viem sa rozhodnúť medzi alternatívami. Zodpovedám za dôsledky svojich rozhodnutí nielen sebe, ale aj iným ľuďom, rodine, spoločnosti, nadprirodzenu.

7 PLATÓN 1961 Zákony. Praha : Nakladateľstvo ČSAV, 1961, s. 122

- ***Rozoznávam dobro a zlo.*** Viaže ma všeobecne uznávaný hodnotový systém. Mám citlivé svedomie, vnútornú mierku evaluácie. Postupne si budujem vlastný svetonázor, ucelené hodnotenie sveta. Postmoderné teórie o nemožnosti poznania celku sú kapituláciou pred hľadaním možnej pravdy.
- ***Viem sa rozhodnúť včas a na správnom mieste.*** Na úrovni spoločenskej pozície som rozhodujúci činiteľ, decision-maker. Nerozhodnosť, odklad, váhanie môžu byť ničivé pre mňa i pre iných ľudí.
- ***Rozširujem svoje vedomosti.*** Plynule nadväzujem na svojich predkov. Mám dejinný zmysel, vedomie koreňov. Kontinuálne prijímam poznatky minulosti a odovzdávam nadobudnuté vedomosti a hodnotový systém svojim blízkym, deťom a vnukom. Tradícia je pevným spojivom každého spoločenstva.
- ***Mám svojich hrdinov, príklady nasledovania.*** Dejiny sveta vytvárajú silné osobnosti v politike, vede, umení, náboženstve. Inšpirujú ma pozitívne vzory správania z dejín svojho národa, Európy, sveta či z náboženského života (ako o tom píše anglický filozof Carlyle).[8]
- ***Zveľaďujem a pozitívne využívam svoje emócie.*** Učím sa empatii. Chcem lepšie porozumieť iným ľuďom. Politika či ekonomika nespočíva len na racionálnych princípoch, ale je aj výsledkom emocionálnych postojov.
- ***Viem si dávať životné ciele.*** Dokážem sformulovať pozitívnu víziu pre svoj život. Nepodlieham priemernosti davu. Neprepadám pesimizmu. Dokážem nadchnúť ľudí pre svoju víziu. Svet je meniteľný a dá sa zlepšiť.
- ***Uvedomujem si, že láska je významným činiteľom v živote sveta.*** Princíp lásky, dávanie bez protihodnoty, prijímanie bez zásluh, obetovanie za iného, odpustenie bez náhrady je významným socioekonomickým faktorom v medziľudských vzťahoch. „Sily lásky, to sú prejavy zlomkov sveta, ktoré sa hľadajú, aby vznikol svet," povedal prírodovedec Teilhard de Chardin.[9]
- ***Osobnosť si budujem v spolupráci s inými ľuďmi.*** Človek je spoločenský tvor, sme vzájomne na seba odkázaní. Nemôžem svoju osobnosť a prestíž budovať na úkor iných ľudí. Princíp solidarity upevňuje spoločenstvo. Zjednocovanie ľudstva, integrácia rôznych krajín a kultúr si vyžaduje solidaritu.

8 CARLYLE, T. 1994 Hrdina jako božství. Brno : Zvláštní vydání, 1994, s. 5

9 TEILHARD DE CHARDIN, P. 1990 Vesmír a lidstvo. Praha : Vyšehrad, 1990, s. 220

Záverom

Prelom nášho tisícročia charakterizuje znepokojivá absencia veľkých osobností v politike, ekonomike, v umení a v kultúre.

Renesancia Európy po druhej svetovej vojne bola v znamení činnosti veľkých lídrov ako Churchill, Schuman, de Gasperi, Adenauer, de Gaulle. Vo svetovom meradle to boli Gándhí, Néhrú, bratia Kennedyovci, Nelson Mandela a ďalší.

Súčasné politické garnitúry nemajú lídrov s víziami. Ich činnosť je motivovaná krátkodobými cieľmi, víťazstvom po voľbách, kde rozhoduje skôr fotogenickosť než kvality programu. Kontinuálny pokrok štátu sa nedá dosiahnuť štvorročnými cyklami od volieb k voľbám. Politická agenda sa scvrkla na sľuby v oblasti zamestnanosti, rastu HDP či miezd. Štátnici sa dostatočne nezaoberajú najpálčivejšími problémami ako sú klimatické zmeny, finančné krízy či demografické vymieranie.

To isté platí aj o Slovensku. Náš mladý štát nemá mobilizujúci program národného a štátneho rozvoja pre 21. storočie. Súčasné elity, bez ohľadu na ich politické zafarbenie, nie sú intelektuálne schopné predložiť občanom mobilizujúce vízie budúcnosti.

Mladí ľudia na univerzitách by mali využiť vzácne roky svojej mladosti, otvorenosť k svetu a politickú slobodu na rozvoj svojich osobností. Osobitnú zodpovednosť tu majú budúci pracovníci v masmediálnej sfére.

Môj vlastný osobný vývoj dokazuje, že zápas o vlastnú identitu, vernosť k hodnotám je náročný, ale môže byť úspešný. Ako mladý človek som sa postavil proti režimu pokusom o útek do slobodného sveta. Zažil som represálie. Nevzdal som sa. Ako nekomunista a nečlen vládnucej strany som vyštudoval ekonomické vedy. Neskôr som si získal vplyv ako spisovateľ a publicista. Aktívne som sa zapojil do procesu demokratizácie v rokoch 1968 – 1969. Následne temer dvadsať rokov som bol vylúčený zo spoločenského života. Písal som historické romány a eseje. Po Novembri 1989 som sa stal poslancom a členom predsedníctva slovenského parlamentu. Neskôr som pôsobil ako slovenský veľvyslanec v Kanade a vysokoškolský pedagóg.

Som autorom vyše 30 vydaných kníh a stovky článkov a esejí. Mladým ľuďom osobitne odporúčam prečítať si môj generačný román Rozkoše dávnych čias a politologickú knihu Nebojme sa sveta – Sprievodca globálnym myslením, ako aj ďalšie publikované eseje.

Je možné a nutné pracovať na sebe. Som presvedčený, že mladé ženy a muži na Slovensku to dokážu.

Literatúra

CARLYLE, T. 1994 Hrdina jako božství. Brno: Zvláštní vydání, 1994

HYKISCH, A. 2001 Nebojme sa sveta. Sprievodca globálnym myslením. Bratislava: Lizard, 2001

CHOSSSUDOWSKY, M. 1999 The Globalisation of Povert. Impact of IMF and World Bank Reforms. Halifax: Fernwood Publishing, 1999

KUBY, G. 2013 Globálna sexuálna revolúcia. Strata slobody v mene slobody. Bratislava : Lúč, 2013

MARCEL, G. 1998 Přítomnost a nesmrtelnost. Praha: Mladá fronta, 1998

PLATÓN 1939 Politická výchova. Praha : Hendrich, 1939

PLATÓN 1961 Zákony. Praha: Nakladateľstvo ČSAV, 1961

TEILHARD DE CHARDIN, P. 1990 Vesmír a lidstvo. Praha: Vyšehrad, 1990

Ing. Anton Hykisch – spisovateľ, bývalý veľvyslanec Slovenskej republiky v Kanade a bývalý poslanec Národnej rady Slovenskej republiky v Bratislave

OSOBNOSŤ NOVINÁRA A OSOBNOSŤ HOVORCU

Eva Chudinová

Abstract

The author of the study discussed in detail in figure journalist and spokesperson. He discusses in details the competencies as a set of knowledge, skills, attitudes and personal characteristics. He notes that a competent journalist or a competent spokesperson has the makings of a major personality as a journalist and spokesman, who does not have the necessary prerequisites for the work carried out.

Keywords: personality, journalist, spokesperson, competence.

Úvod

Vykonávať istú profesiu znamená mať právomoc (oprávnenie), ale znamená mať aj predpoklady na takúto prácu a tieto predpoklady sa označujú slovom kompetencia. Kompetencie sú súborom vedomostí, zručností, postojov a osobných charakteristík, ktoré sú často spojené s ďalšími predpokladmi, hlavne motiváciou. Potrebné a aj dôležité je vziať do úvahy dokumenty Európskej únie, ktoré v súvislosti s potrebami informačnej spoločnosti upozorňujú na potrebu rozvíjať kľúčové kompetencie, pričom za jedny z nich sú označené aj interpersonálne a občianske kompetencie alebo informačná a komunikačná technológia.[1]

Nárastom množstva médií a ich potreby mať informácie, stanoviská, vyjadrenia, či názory, si všetky subjekty verejnej, ale aj privátnej sféry uvedomujú potrebu profesionálnej komunikácie v rámci vzťahov s verejnosťou.

1 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009

„Ľudia, pracujúci vo vzťahoch s verejnosťou, vrátane hovorcov, používajú médiá na to, aby komunikovali so svojím publikom a profitujú z toho, ak zvolené médium je pridanou hodnotou ku komunikovaným obsahom“.[2] Po zmene spoločenských pomerov na Slovensku a následnej zmene mediálneho prostredia, ale aj mediálneho systému (vznik duálneho vysielania a pod.), boli aj verejné inštitúcie nútené stále viac komunikovať s verejnosťou.

Pozíciu hovorcu zastávajú spravidla vyštudovaní žurnalisti, absolventi masmediálnych fakúlt, bývalí aktívni novinári, publicisti, ale aj absolventi rôznych iných škôl, spravidla humanitných smerov, ktorí sú komunikatívni, prípadne dobre píšu a pod. Ak hovoríme o verejnej správe, hovorcovia na týchto postoch sú neraz aj bývalí hovorcovia politických strán alebo pracovníci politických sekretariátov, prípadne členovia politických strán so zmyslom pre efektívnu komunikáciu.

Ciele a metodika

Cieľom štúdie je porovnať kompetencie novinára a kompetencie hovorcu. Prečo práve tieto dve profesie? Pomerne často sa stáva, že na pozíciu hovorcu si spoločnosti, firmy, či verejné a iné inštitúcie vyberajú spravidla ľudí, ktorí pracovali ako novinári, teda pochádzajú z profesionálneho žurnalistického prostredia. Naopak sa to však stáva skôr ojedinele. Len v málo prípadoch sa bývalí hovorcovia stali novinármi alebo stali znova novinármi (teda tí, ktorí pracovali ako žurnalisti, potom ako hovorcovia a vrátili sa do svojej pôvodnej profesie). Naším zámerom je preto porovnať na jednej strane pracovné kompetencie hovorcu a pracovné kompetencie novinára, ale aj osobnostné kompetencie oboch profesií, pričom osobitný dôraz budeme klásť na skutočnosť, či kompetentný hovorca a kompetentný novinár je automaticky aj osobnosťou. Budeme sledovať tiež prienik kompetencií hovorcu a novinára, ale aj skutočnosť, či je kvalifikácia novinára dobrou kvalifikáciou na prácu hovorcu a naopak. Ako metódu sme si zvolili komparáciu výsledkov publikovaných štúdií a odborných článkov na tému kompetencie a osobnosť novinára a kompetencie a osobnosť hovorcu viacerých domácich a zahraničných autorov (Fuchsová, Tušer, Repková, Hradiská, Štensová, Vajda, Pčolinský, Edwarsová, Svoboda, Říčan, Smékal, Borisova), ako aj výsledky vlastného výskumu, ktorý sme realizovali v roku 2011 na vzorke 90 hovorcov a 60 novinárov dotazníkovou metódou. Elektronický dotazník obsahoval 20 otázok pre hovorcov a 10 otázok pre novinárov, pričom zasiahol všetky regióny Slovenska, pričom výskum u novinárov bol len orientačný.

2 DAVIS, A. 2007 Mastering public relations. London : Palgrave master series, 2007

Diskusia

Zastávať niektorú pozíciu, vykonávať niektorú profesiu znamená mať na túto prácu aj predpoklady. Tieto predpoklady sú označované pojmom kompetencie. Kompetencie, ako sme už v úvode uviedli, sa vymedzujú ako súbor vedomostí, zručností, postojov a osobných charakteristík. Podstatné je, že zárukou kvalitného profesionálneho výkonu sú komplexné schopnosti spojené s ďalšími predpokladmi, hlavne s motiváciou.[3]

Kompetencie v zásade môžeme rozdeliť na dve skupiny:

- Pracovné – právomoc, oprávnenie
- Osobnostné predpoklady
  - schopnosti
  - odbornosti
  - zručnosti
  - osobnostná charakteristika
  - motivácia

Kompetentný novinár – žurnalista

Slovník mediálnej komunikácie uvádza, že „žurnalistika ako profesia nemá jasne kodifikovanú aprobáciu (súbor jasne definovaných vedomostí a zručností) a označenie žurnalista nie je v mnohých krajinách nijako chránené, nie je viazané na nijakú formu certifikácie a za žurnalistu sa môže označiť každý“.[4] „Viacerí autori sa zhodujú v tom, že za žurnalistu (novinára) sa dajú považovať všetci pracovníci v médiách, ktorí sa vo svojom hlavnom alebo vedľajšom zamestnaní podieľajú na zbieraní, triedení, overovaní, výbere, príprave a spracovaní správ a komentárov“ (Kunczik, 1995 Schultze, 1986 Donsbach, 1988).[5] Z tohto pohľadu je v súčasnosti potrebné nazerať aj na blogerov, teda ľudí, ktorí nie sú oficiálne žurnalisti, ale de facto vykonávajú novinársku činnosť, často oveľa kompetentnejšie, ako žurnalisti, pracujúci v médiách alebo pracujúci pre konkrétne médiá ako zmluvní, či nezmluvní tvorcovia, či spolutvorcovia mediálnych výstupov. Hradiská (2009) kompetencie profesie novinár zhrnula do štyroch oblastí:

- vedomosti
- zručnosti
- komunikačné kompetencie
- osobnostné vlastnosti

3 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009

4 REIFOVÁ, I. a kolektiv 2004. Slovník mediální komunikace. Praha : Portál, 2004, s. 322

5 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009. Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 55

Predpoklady novinára na úspešnú realizáciu úlohy komunikátora podľa dlhoročného novinára a teoretika žurnalistiky prof. Andreja Tušera (2010):

- Znalosti - politické, odborné
- Znalosti profesionálne - vzdelanie, špecializácia
- Znalosti komunikačné a riadiace
- Osobnostné danosti (predpoklady)

Novinárska profesia je veľmi náročná a kto ju nevykonáva s láskou, zanietením a obetavosťou, ťažko môže uspieť".[6] Novinár na svoj úspešný výkon potrebuje mať vedomosti z oblasti teórie médií, zručnosti – odborno-technické, organizačno-riadiace a komunikačné a mal by disponovať celým radom vedomostí. Bez odbornej prípravy by sa ťažko novinár rozvíjal. Aký by mal byť novinár podľa Tušera:

Aktívny
Bezúhonný
Cieľavedomý
Disciplinovaný
Efektívny
Fundovaný
Gavaliersky
Humanistický
Charakterný
Iniciatívny
Jednoznačný
Kvalifikovaný
Láskavý
Mravný
Nekompromisný
Objektívny
Pohotový
Rozhľadený
Skromný
Tvorivý
Univerzálny
Vzdelaný
Zvedavý[7]

6 TUŠER, A. a kol. 2010. Praktikum mediálnej tvorby. Bratislava : Eurokódex, 2010, s. 178

7 TUŠER, A. a kol. 2010. Praktikum mediálnej tvorby. Bratislava : Erokódex, 2010, s. 178 –179

Nad novinármi často mávne rukou (chýba zmysel – kto?), znižuje sa ich autorita bez znalosti faktov a skutočností, potrebných pre poznanie tejto profesie. Môžeme len hádať, koľko novinárov by si pri svojom mene zaškrtlo všetkých 23 vymenovaných predpokladov, ktoré by novinár mal mať. Podstata je, že profesor Tušer z dlhoročných skúseností viacerých novinárov, sa pokúsil zoradiť predpoklady, ktoré sú nevyhnutné pre serióznu prácu v tomto povolaní a novinári tak majú možnosť konfrontovať svoje predpoklady a približovať sa tak k novinárskemu ideálu.

Tatiana Repková (In: Tušer, 2010) sa vo svojej charakteristike zamerala predovšetkým na etické predpoklady na výkon profesie novinár. Podľa nej profesionálny novinár je:

- Vecný
- Čestný
- Spravodlivý
- Úplný
- Zásadový

V tomto kontexte je potrebné vziať do úvahy konštatovanie autorov, že novinár by mal mať potrebnú kompetenciu: vzdelanie, vedomosti. „Navyše zvláštnosťou tohto povolania je skutočnosť, že na jeho vykonávanie nie je nevyhnutné žurnalistické či mediálne vzdelanie. Nedostatok odborného vzdelania na druhej strane spôsobuje, že mediálne produkty často nespĺňajú kritériá profesionality.“[8]

Kompetentný hovorca

Hovorca alebo tlačový hovorca vo všeobecnosti je niekto, kto je oprávnený (poverený) hovoriť za určitú skupinu osôb, firmu, inštitúciu. Úlohou hovorcu je zabezpečiť kontakt s médiami, informovať o zásadných krokoch inštitúcie, poskytovať stanoviská, obhajovať činnosť inštitúcie, za ktorú hovorí. Hovorca (Tlačový hovorca) je pomenovanie človeka, ktorý je sprostredkovateľom posolstva či u jednotlivca politika, inštitúcie alebo politickej strany (Fiťmová, 2000). Tlačový hovorca či tlačový tajomník je priamy sprostredkovateľ informácií od firmy alebo inštitúcie smerom k respondentovi prostredníctvom médií, dávajú do pohybu masovokomunikačný reťazec komunikátor - komunikant, a teda môžu ovplyvňovať verejnú mienku (Nôtová-Tušerová, 2000). Hovorca je styčný bod medzi inštitúciou, či jej

8 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009. Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 56

predstaviteľmi s verejnosťou, je osobou, ktorá nielen prezentuje, ale aj reprezentuje inštitúciu.

Užitočným a hodnotným príspevkom k objasňovaniu kompetencií hovorcu je aj najnovšia publikácia Rzecznictwo prasowe, teoria – praktika – konteksty (Tlačové hovorcovstvo, teória – prax – kontexty), ktorá vznikla ako spoločný projekt Krakowskej univerzity a Univerzity Cyrila a Metoda v Trnave v roku 2010. V článku Hovorca a imidž organizácie jeho autorka Admus-Matuszynska (2010) z Akademie Ekonomicznej w Katowicach otvára nový pohľad na kompetencie hovorcu. Konštatuje: „V procese tvorby imidžu organizácie zohrávajú dôležitú úlohu konkrétne osoby, a zvlášť tí jednotlivci, ktorí buď z dôvodu ich vlastností alebo pozície sú považovaní za spoľahlivý zdroj informácií a za zástupcov inštitúcie. Taká osoba je tlačový hovorca, teda osoba plniaca povinnosti reprezentovať firmu, inštitúciu, politickú stranu alebo verejného činiteľa vo vzťahoch s médiami“.

A. Štensová a V. Pčolinský rozdelili základné kompetencie hovorcu do nasledovných skupín: vedomosti, skúsenosti a osobné vlastnosti. V. Svoboda nasledovne: zručnosti, základné znalosti, schopnosti a ďalšie vlastnosti. M. Vajda vo svojej kategorizácii kompetencií hovorcu zašiel ďalej, keď k základným kompetenciám pridal aj osobitné:

- dôveryhodnosť
- informovanosť, znalosť problematiky
- prístupnosť pre novinárov
- dobrý komunikátor
- spoľahlivosť a lojalita voči organizácii
- dokonalá znalosť médií a novinárov
- profesionálne vystupovanie na verejnosti
- schopnosť a ochota pracovať v časovej tiesni a pod tlakom

D. Fuchsová charakterizovala kompetencie hovorcu nasledovne:

- mal by sa vyznať v tom, čo hovorí
- vedieť z vlastnej skúsenosti, ako fungujú médiá vo vnútri
- byť ochotný a ústretový
- ovládať komunikačné zručnosti a učiť sa ich celý život.

C. Edwardsová, poverená komunikáciou kráľovskej rodiny vo Veľkej Británii konštatuje, že hovorca ba mal mať:

- VŠ vzdelanie
- Skúsenosti ako novinár
- Schopnosť pracovať pod tlakom
- Rýchlo myslieť
- Organizačné schopnosti

Zo spomenutých autorov iba C. Edwardsová preferuje vysokoškolské vzdelanie. Náš výskum, ktorý sme realizovali, čiastočne potvrdil názor Edwardsovej.

Aké vzdelanie mali hovorcovia, ktorí odpovedali na otázky v prieskume:

SŠ	3	7 %
VŠ odborné – žurnalistické, masmediálne	19	45 %
VŠ iné – humanitné	13	31 %
VŠ iné – technické	3	7 %
VŠ iné	4	10 %

Tab. 1 Zdroj: E. Chudinová, 2011

Pri skúmaní vzdelania hovorcov možno považovať za významný fakt skutočnosť, že iba 3 respondenti zo 42 spomedzi hovorcov (Tab. 1) mali stredoškolské vzdelanie, všetci ostatní mali vysokoškolské. Pri skúmaní vysokoškolského vzdelania sme nerozlišovali, či ide o bakalárske alebo magisterské, pretože tieto stupne vysokoškolského vzdelania sa na Slovensku uplatňujú len v posledných rokoch a zo štatistického pohľadu by neznamenali systémový pohľad. Skutočnosť, že toto rozlíšenie oprávnene nebolo zaradené do dotazníka, potvrdil aj sám výskum, keďže najviac hovorcov je vo vekovej skupine, ktorú takéto delenie štúdia ešte nemohlo postihnúť[9]. Z tabuľky vyplýva, že najviac respondentov, až 45 % (19 zo 42) má vysokoškolské žurnalistické či masmediálne vzdelanie a ďalších 31 % (13 hovorcov) má vysokoškolské

9 Bolonská deklarácia v roku 1999 bola podpísaná aj ministrom školstva SR M. Ftáčnikom, znamenala rozdelenie vysokoškolského štúdia na bakalárske a magisterské, s čím sa nestotožnili vysoké školy do dnešného dňa a mnohé európske univerzity to považujú za mechanické prevzatie amerického modelu vysokoškolského štúdia , http://www.ko.fsvaz.ukf.sk/pdf/Deklaracia_BLM.pdf

humanitné vzdelanie. Najmenej hovorcov má vysokoškolské technické či iné vysokoškolské vzdelanie.

Z výsledkov možno konštatovať, že spomedzi respondentov v pozícii hovorca pracujú spravidla ľudia s vysokoškolských humanitným vzdelaním, ktorí predstavujú až 76 % z celej vzorky 42 hovorcov. Výskum však ukázal, že aj absolventi iných vysokých škôl vykonávajú prácu hovorcu. Môže to znamenať záujem jednotlivca pracovať v tejto pozícii a samoštúdiom si doplniť potrebné znalosti v odbornej oblasti komunikácie alebo prirodzené komunikačné zručnosti, ktoré môže absolvent inej vysokej školy využívať na presadenie vlastnej osobnosti v inej profesii, na akú sa pripravoval.

Aký je však názor hovorcov na to, aké vzdelanie by hovorca mal mať.

vysokoškolské odborné žurnalistické (mediálne)	22	52 %
vysokoškolské iného zamerania	5	12 %
vysokoškolské iného zamerania + odborný kurz, školenie	8	19 %
stredoškolské + odborný kurz, školenie	0	0 %
stredoškolské	0	0 %
vzdelanie vôbec nie je rozhodujúce	7	17 %

Tab. 2. Zdroj: E. Chudinová, 2011

Z výsledkov, získaných v odpovediach na otázku o tom, aké vzdelanie by mal mať hovorca (Tab. 2.), viac ako polovica z nich (52 %) odpovedala, že hovorca by mal mať vysokoškolské odborné, teda žurnalistické alebo mediálne. Druhý najvyšší počet odpovedí bol zaznamenaný pri odpovedi vysokoškolské vzdelanie iného zamerania s odborným kurzom, či školením a 12 % odpovedí zaznamenala možnosť vysokoškolské vzdelanie iného zamerania. Nulu získala možnosť stredoškolské vzdelanie, ako aj stredoškolské vzdelanie s odborným kurzom, či školením. V tomto kontexte je pozoruhodné, že 17 % hovorcov z prieskumu konštatovalo, že vzdelanie nie je rozhodujúce. Z toho možno usudzovať, že ak zaznamenali, že vzdelanie nie je rozhodujúce, nemali tým na mysli, že je postačujúce stredoškolské vzdelanie, ale túto možnosť ani nevylúčili. Napriek tomu tieto odpovede umožňujú úvahu, že mohli mať na mysli aj celkom iné vzdelanie, napr. City University, či nadstavbové štúdium, vzdelanie dosiahnuté v zahraničí na

type školy, ktorý u nás nemá pandanta a pod. Rovnako však nemožno povedať, že by vylúčili možnosť mať vysokoškolské vzdelanie.

Celkovo možno konštatovať, že minimálne 83 % opýtaných hovorcov považuje za potrebnú kompetenciu vysokoškolské vzdelanie a len ostatných 17 % nepovažuje vzdelanie za rozhodujúce. Aké je porovnanie vzdelania hovorcov, ktorí odpovedali na otázky vo výskume s tým, čo si hovorcovia myslia, aké vzdelanie by podľa nich hovorca mal mať, uvádza tabuľka č. 3.

Respondenti sú zoradení podľa vzdelania (ľavý stĺpec).

Vzdelanie	VŠ odborné žurnalistické masmediálne	VŠ iné	VŠ iné + odborný kurz, školenie	SŠ + odborný kurz, školenie	SŠ	Vzdelanie nie je rozhodujúce
SŠ	1	1	0	0	0	1
VŠ odborné žurnalistické, masmediálne	15	0	0	0	0	4
VŠ iné – humanitné	4	2	5	0	0	2
VŠ iné – technické	0	0	2	0	0	1
VŠ iné	2	1	1	0	0	0
Spolu	22	4	8	0	0	8

Tab. 3 Zdroj: E. Chudinová, 2011

V prípade stredoškolsky vzdelaných hovorcov, ktorí boli v prieskume traja, len jeden odpovedal, že vzdelanie nie je rozhodujúce, ostatní 2 zaznamenali, že hovorca by mal mať vysokoškolské vzdelanie. Nepotvrdil sa predpoklad, že práve pre stredoškolsky vzdelaných hovorcov nie je vzdelanie rozhodujúce, naopak, podľa ich názoru by hovorca mal mať vysokoškolské vzdelanie. Hovorcov s vysokoškolským odborným vzdelaním, teda žurnalistickým alebo masmediálnym, bolo v prieskume 19. Až 15 z nich odpovedalo, že hovorca by mal mať vysokoškolské žurnalistické alebo masmediálne vzdelanie, zvyšní 4 odpovedali, že vzdelanie nie je rozhodujúce.

Z 13 hovorcov s vysokoškolským vzdelaním 4 odpovedali, že hovorca by mal mať vysokoškolské odborné vzdelanie žurnalistické alebo masmediálne, 2 odpovedali, že vysokoškolské iné, až 5, teda najviac respondentov odpovedalo, že vysokoškolské vzdelanie iné a odborný kurz, či školenie, 2 odpovedali, že vzdelanie nie je rozhodujúce. Spomedzi respondentov, ktorí mali vysokoškolské vzdelanie technické, 2 odpovedali, že hovorca by mal mať vysokoškolské vzdelanie iné ako žurnalistické (masmediálne) a odborný kurz, či školenie, 1 odpovedal, že vzdelanie nie je rozhodujúce. Spomedzi respondentov s iným vysokoškolským vzdelaním, 2 odpovedali, že vzdelanie hovorcu má byť vysokoškolské žurnalistické, masmediálne, 1 odpovedal, že vysokoškolské iné a 1 respondent, že má byť vysokoškolské iné a odborný kurz, či školenie. Celkovo väčšina respondentov považuje svoje vzdelanie za také, aké by mal mať hovorca.

Ako sme už spomenuli hovorca je osoba, ktorá hovorí za organizáciu, skupinu ľudí, či jednotlivca a podľa iných názorov hovorca by mal:

- rezonovať divákom (byť pre nich prijateľný)
- byť prijateľný svojím vizuálom (vzhľadom)
- mať dobrú kvalitu hlasu (najmä pri hovorení do televízie a rádia)
- udržiavať dobré vzťahy s novinármi
- byť ľahko prístupný pre novinárov[10]

Žáry (2011) posúva kompetencie hovorcu smerom ku kvalite, keď uvádza, že „hybným motívom každého úspechu, každej kvalitnej komunikácie je človek, jeho skúsenosť, znalosti, zručnosti. Fenomén osobných schopností, kvalifikácie podľa neho obsahuje tieto elementy:

- vzdelanie
- skúsenosť
- jazykové znalosti a skúsenosti
- kontakty
- etika
- jednotná masa poznatkov[11]

Motivácia

V psychológii existujú rôzne definície motívov. Jedno z formálnych rozlíšení triedi motívy na

- elementárne
- komplexné

10 http://www.publicrelations.com/component/search/spokesperson/%252F?ordering=&searchphrase=all

11 http://www.zary.sk/virtualna_kniha/k21-kvalita.html - 11. 3. 2011

Toto delenie platí pri formálnom rozlišovaní, ale ak hovoríme o činnosti, tak môžeme uvažovať o motívoch:

- primárnych
- a odvodených.[12] Ako sme v úvode spomenuli, motivácia patrí medzi profesijné kompetencie novinára aj hovorcu. Motivácia je okrem schopností, znalostí, zručností a osobnostných charakteristík zárukou kvalitného a profesionálneho výkonu. Motívy môžu mať pôvod v osobnosti, môžu byť:
- Vnútorné - interné
- Vonkajšie – externé

Interný motív novinára môže byť napríklad vystupovanie pred televíznou obrazovkou, túžba po popularite, dobré finančné ohodnotenie a pod. Pod externou motiváciou môžeme chápať napríklad zníženie sledovanosti programu alebo naopak zvýšenie jeho sledovanosti divákmi, poslucháčmi, čitateľmi a pod.

Motivácia u hovorcov môže byť rovnako rôznorodá. Vo výskume (Chudinová, 2011) sme zisťovali motiváciu hovorcov pracovať na tejto pozícii. Motivácia - prečo robí hovorcu ?

Priťahuje ma popularita	1	3 %
Mám rád (rada) kameru	0	0 %
Kamera ma má rada	0	0 %
Je to práca podobná novinárstvu	14	33 %
Dostal(a) som ponuku	11	26 %
Iné	16	38 %

Tab. 4. Zdroj: E. Chudinová, 2011

Viac ako polovica respondentov označila jednu z ponúknutých možností, pričom 33 % respondentov odpovedalo, že je to práca podobná novinárstvu, preto ju vykonávajú. Ďalších 26 % odpovedalo, že dostalo ponuku na túto prácu a 2 % označili možnosť, že ich priťahuje popularita, čo v absolútnom čísle znamená, že túto odpoveď volil 1 hovorca. Najviac odpovedí však bolo označených pri možnosti iné. Až 38 % respondentov malo

12 SMÉKAL, V. 2004. Psychologie osobnosti. Brno : Barrister&Principal, 2004, s. 233

inú motiváciu na túto prácu. Tieto možnosti však neboli ponúknuté celkom zámerne. Snahou bolo v anonymnom dotazníku mierne provokujúcimi možnosťami zistiť, či pri výbere tejto pozície rozhoduje medializácia hovorcov. Prieskum nepotvrdil túto skutočnosť, z čoho by sa dalo usudzovať, že odpovedajúci hovorcovia disponujú osobnostnými vlastnosťami, ktoré zodpovedajú požadovaným kompetenciám hovorcu.

Ďalej je zaujímavá a takmer rozhodujúca otázka, či hovorca pracoval predtým ako novinár?

Áno	29	69 %
Nie	13	31 %

Tab. 5, Zdroj: Chudinová, 2011

Touto otázkou sme zisťovali, či hovorcovia pred obdobím, než začali pracovať v tejto profesii, vykonávali prácu novinárov. Až 29 hovorcov, čo predstavuje 69 %, odpovedalo áno a 13 hovorcov (31 %) odpovedalo nie. Možno teda usudzovať, že prácu hovorcov vykonávajú takmer z troch štvrtín bývalí novinári. Z výskumu vyplýva, že dobrou kvalifikáciou na prácu hovorcu je práca novinára najmä z toho dôvodu, že je zrejmé, že zamestnávatelia túto pozíciu obsadzujú bývalými novinármi.

Hovorcovia sú jednoznačne vnímaní ako ľudia, ktorí pracujú v oblasti public relations. Pre hovorcov je najdôležitejšie budovanie vzťahov s médiami (Chudinová, Tušer, 2013), to znamená, že spoluprácu s novinármi (médiami) považujú hovorcovia za svoju najdôležitejšiu činnosť. Čo však z toho vyplýva pre novinárov. Potrebujú aj novinári hovorcov? Jednoznačne potrebujú, niektoré výskumy uvádzajú, že produkty PR tvoria 40-60% (Girgašová, Liškařová, Věrčák, 2009) obsahu spravodajsko-publicistických materiálov v akejkoľvek podobe, to znamená napríklad slúžili ako typ na správu, reportáž, či komentár. Ako narábajú novinári s produktmi hovorcov?

Aktívne narábam s produktmi, ktoré vydávajú	33%
Ich produkty si prečítam a beriem ich ako tip na svoju tvorbu	25%
Produkty hovorcov nepotrebujem, v redakcii ich nemôžeme publikovať	0%
Nepotrebujem ich produkty k práci	4%
Informácie, ktoré poskytujú, potrebujem len ako background (rozširujúce informácie)	38%

Záver

V štúdii sme skúmali predovšetkým kompetencie novinára a kompetencie hovorcu a hľadali sme prienik medzi kompetenciami, aby sme moli dať odpoveď na otázku, či je kvalifikácia novinára porovnateľná s kvalifikáciou hovorcu. Prišli sme k záveru, že kompetentný novinár disponuje predovšetkým

- vedomosťami, znalosťami – politickými, odbornými, kvalifikácia, vzdelanosť
- zručnosťami alebo profesionálnymi znalosťami – vzdelanie a špecializácia
- zručnosťami, komunikačnými kompetenciami, tvorivosť
- osobnostnými vlastnosťami alebo danosťami (predpokladmi)
- ďalšími vlastnosťami, mal by byť: aktívny, bezúhonný, cieľavedomý, disciplinovaný, efektívny, fundovaný, gavaliersky, humanistický, charakterný, iniciatívny, jednoznačný, láskavý, mravný, nekompromisný, objektívny, pohotový, rozhľadený, skromný, univerzálny, zvedavý.

Kompetentný hovorca disponuje predovšetkým

- vysokoškolským vzdelaním a to najmä žurnalistického či masmediálneho zamerania
- odbornosťami, má najmä skúsenosti, informačnú výbavu, odborné znalosti, etické predpoklady
- schopnosti rozmýšľať, počúvať
- zručnosti najmä dobre komunikovať, profesionálne vystupovať na verejnosti, pracovať pod tlakom
- osobnostné vlastnosti najmä dôveryhodnosť a spoľahlivosť, IQ a EQ, autorita

Keďže sme konštatovali, že najlepšou kvalifikáciou pre hovorcu je prax novinára a aj skutočnosť, že novinári sa bez produktov hovorcov vo svojej práci nezaobídu, pokúsili sme sa hľadať prienik kompetencií novinára a hovorcu. Zoradili sme kompetencie nasledovne:

Vedomosti – vzdelanie, odborné znalosti, kvalifikácia, informačná výbava, skúsenosti, odborné riešenie

Schopnosti – komunikovať, tvoriť (kreativita), rozmýšľať, presviedčať,

empatia, presadiť sa, počúvať

Zručnosti – dobrý komunikátor (písomný aj hovorený prejav), schopnosť pracovať pod tlakom, profesionálne vystupovanie na verejnosti, vynikajúca znalosť činnosti inštitúcie, tém, veľmi dobrá znalosť práce médií

Osobnostné vlastnosti – dôveryhodnosť, spoľahlivosť, autorita, lojalita, pozitívna motivácia, IQ a EQ, etické zázemie (charakternosť, mravnosť, čestnosť a pod.).

Môžeme odpovedať aj na položenú otázku, či je kompetentný novinár a kompetentný hovorca osobnosťou, inak povedané, či na to, aby bol novinár a hovorca osobnosťou, stačí, ak disponujú potrebnými kompetenciami. Odpoveď znie – nie, nestačí.

Osobnosť

Osobnosť je jedna z najzložitejších skutočností, preto sa osobnosťou zaoberá mnoho vied – filozofia, teológia, história, sociológia, politológia, etika, právo, pedagogika, etnológia, literárna veda, ekonómia, biológia, či medicína.[13] Vo viacerých definíciách sa objavujú viaceré charakteristiky osobnosti:

- je to otvorený súbor sociálnych kvalít ľudského indivídua čiže osoby (názorov, schopností, potrieb, záujmov, morálneho presvedčenia a pod.),
- je to relatívne stála štruktúra dynamiky biologicko-psychologicko-sociálnych schopností a vlastností človeka (označenie pre celok duševného života),
- je to jednota psychických a fyzických vlastností, zdedených a získaných vlastností typických pre jednotlivca, ktoré sa prejavujú v jeho správaní, zdôrazňujú sa aj iné vlastnosti v súvislosti s rozmanitými definíciami.[14] Osobnosťou so všetkými možnými aspektmi sa zaoberá predovšetkým psychológia, ktorá rozoznáva niekoľko významov slova osobnosť:
- hodnotiaci pojem
- psychická individualita jedinca
- osobnosť ako architektúra, či štruktúra (usporiadanie) celku psychiky.[15] Z hľadiska našej štúdie nám postačí hodnotiaci pojem. Kompetentný

13 SMÉKAL, V. 2004 Psychologie osobnosti. Brno : Barrister&Principal, 2004, s. 13 – 14

14 BORISOVA, E. 2013 Novinár: psychológia identity osobnosti. In: Kroky slov. Žilina : Eurokódex, 2013, s. 134

15 ŘÍČAN, P. 2010 Psychologie osobnosti. Obor v pohybu. Praha : Grada, 2010, s. 13 – 14

novinár či kompetentný hovorca má určite väčšie predpoklady stať sa osobnosťou ako novinár, či hovorca, ktorý nedisponuje potrebnými predpokladmi na prácu, ktorú vykonáva. Z praktického hľadiska by sme mohli konštatovať, že osobnosť žurnalistu či hovorcu poznáme podľa spomenutých kritérií a spravidla aj podľa toho, ako sú napríklad jednotlivci nominovaní či ocenení v profesijných súťažiach, anketách, či iných druhoch porovnávacích projektov. Ani to však nemusí byť celkom pravda. Často je to aj otázka vnímania človeka sebou samým, ale aj svojím okolím, či profesijnou komunitou. Každoročné vyhlasovanie nominácií a víťazov ankety Hovorca roka je príkladom súladu názoru odborníkov, ale aj odberateľov produktov hovorcov novinárov, ktorí hodnotia a posudzujú, napokon nominujú a vyhlasujú aj víťazov Hovorcov roka v rôznych kategóriách. Výsledky tejto ankety však tiež nemusia zodpovedať názoru samých hovorcov na nominované či ocenené osobnosti z profesie hovorca. Podobné konštatovanie by sme mohli použiť aj v prípade žurnalistu. Tu je možno ešte potrebné stručne sa zmieniť o sociálnej identifikácii osobnosti novinára. Borisova uvádza osem modelov identity novinára:

1. Novinár sám seba považuje za súčasť profesionálnej komunity a všetci s tým súhlasia.
2. Človek sa považuje za novinára, ostatní novinári to priznávajú, ale tretie strany nie. Tohto novinára publikum nepozná. Druhou možnosťou je to, že novinár nechce, aby ho publikum poznalo.
3. Talentovaného samouka dobre pozná publikum, ale profesionálne spoločenstvo s ním nekomunikuje.
4. Človek sa považuje za novinára, ale neuznávajú ho ani kolegovia, ani publikum.
5. Novinár sám seba považuje za spisovateľa alebo analytika. Kolegom sa vyhýba, ostatní novinári ho nepovažujú za člena novinárskej spoločnosti.
6. Novinári považujú experta z určitej oblasti za svojho človeka a pozývajú ho na svoje podujatia. Publikum ho však považuje za experta, ktorý pôsobí v médiách.
7. Expert, ktorého novinári nepovažujú za svojho kolegu, ale publikum ho uznáva ako novinára.
8. Expert sa nepovažuje za novinára, ale spoločenstvo novinárov a publikum ho považuje za vynikajúceho novinára.[16]

16 BORISOVA, E. 2013 Novinár: psychológia identity osobnosti. In: Kroky slov. Žilina : Eurokódex, 2013, s. 132 – 134

Ak by sme slovo novinár v predchádzajúcom texte zamenili za slovo hovorca, situácia by bola takmer identická.

Kedy a za akých okolností sa stáva kompetentný novinár či hovorca osobnosťou. Opreli sme sa o hodnotiaci význam slova osobnosť:

„Osobnosťou resp. ‚skutočnou osobnosťouę je jedinec akýmsi spôsobom pozoruhodný, vynikajúci predovšetkým v pozitívnom zmysle. V duchu humanistickej psychológie využíva tento význam aj v psychológii – ako jeden z mála – veľmi podnetne a ušľachtilo.[17] Smékal: Človek je osobnosťou vtedy, ak:

- Má svoju tvár
- Je autorom svojich činov
- Nekopíruje a nenapodobňuje
- Zodpovedá za svoje činy vrátane dôsledkov
- Osobnosť kontroluje svoju činnosť svedomím
- Uvedomelo a ohľaduplne plní úlohy života

17 ŘÍČAN, P. 2010 Psychologie osobnosti. Obor v pohybu. Praha : Grada, 2010, s. 13

Literatúra

ADAMUS-MATUSZYNSKA, A. 2010 Rzecznik i wizerunek organizacji. In:

Rzecznictwo prasowe – teoria – praktika – konteksty. Katowice: Wydawnictwo naukowe UNIKAT-2, 2010, ISBN 978-83-62314-08-9

BORISOVA, E. 2013 Novinár: psychológia identity osobnosti. In: Kroky slov. Žilina: Eurokódex, 2013, ISBN 978-80-8155-024-9

ČERTÍKOVÁ, H. – PALÍKOVÁ, T. – VAJDA, M. 2003 Komunikácia miestnej a regionálnej samosprávy s verejnosťou a médiami. Bratislava : Občianske združenie Obec – Región – Európa, 2003, ISBN 80-968896-4-8

DAVIS, A. 2007 Mastering public relations. London: Palgrave master series, 2007, ISBN-10:0-230-54930-6

FIŤMOVÁ, M. 2000. Rola tlačového hovorcu: Funkčná spolupráca medializujúceho tímu Tlačového a informačného odboru Úradu vlády SR. In: Otázky žurnalistiky, Bratislava : 2000, č. 3.

FUCHSOVÁ, D. Charakteristika obsahu a pozice mluvčích s přihlédnutím na vývoj v České republice. (online). Dostupné na: http://www.klub-mluvcich.cz/en/images/difu.pdf (cit. 28. 2. 2009)

HRADISKÁ, E., BREČKA, S., VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, ISBN 978-80-89447-12-1.

CHUDINOVÁ, E. 2010. Budovanie vzťahov s médiami – kompetencia hovorcu. Trnava: FMK UCM, 2010. In: K problémom mediálnej komunikácie II., ISBN 978-80-8105-188-3

CHUDINOVÁ, E. 2011 Kompetencie hovorcu vo verejnej správe. Dizertačná práca. Bratislava: Fakulta masmédií, Paneurópska vysoká škola, 2011

CHUDINOVÁ, E. – TUŠER, A. 2013 Kompetentný hovorca. Žilina: Eurokódex, 2013, ISBN 978-80-8155-019-5

NÔTOVÁ-TUŠEROVÁ, S. 2000 Rola tlačového hovorcu: Tlačový hovorca, tlačový tajomník alebo niekto tretí. In: Otázky žurnalistiky, Bratislava 2000, č. 4.

ŘÍČAN, P. 2010 Psychologie osobnosti. Obor v pohybu. Praha: Grada, 2010, ISBN 978-80-247-3133-9

REIFOVÁ, I. a kol. 2004 Slovník mediální komunikace. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-926-7

SMÉKAL, V. 2004 Psychologie osobnosti. Brno: Barrister & Principal, 2004, ISBN 978-80-87029-62-6

SVOBODA, V. 2009 Public relations: moderně a účinně. Praha: Grada Publishing, 2009, ISBN 978-80-247-2866-7

ŠTENSOVÁ, A. – PČOLINSKÝ, V. 2005 Marketing v politike. Bratislava: Ekonóm, 2005, ISBN 80-225-2074-8

TUŠER, A. a kol. 2010 Praktikum mediálnej tvorby. Bratislava: Eurokódex, 2010, ISBN 978-80-89447-16-9

TUŠER, A. 2010 Ako sa robia noviny. Bratislava: Eurokódedx, 2010, ISBN 978-80-89447-23-7

TUŠER, A. – FOLLRICHOVÁ, M. 1998 Teória a prax novinárskych žánrov I. Bratislava : Univerzita Komenského, 1998,ISBN 80-223-1222-3.

VĚRČÁK, V. – GIRGAŠOVÁ, J. – LIŠKAŘOVÁ, R 2004 Media Relations není manipulace. Praha : Ekopress, 2004, ISBN 80-86119-43-2

http://www.publicrelations.com/component/search/spokesperson/%252F?ordering=&searchphrase=all

http://www.zary.sk/virtualna_kniha/k21-kvalita.html - 11.3.2011

http://www.royal.gov.uk/TheRoyalHousehold/WorkingfirtheRoyalHousehold/PeopleProfiles/PressOfficer.aspx

PhDr. Eva Chudinová, PhD. – vedúca Ústavu mediálnych štúdií Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

KREATIVITA AKO OSOBNOSTNÝ PREDPOKLAD PRACOVNÍKA V MÉDIÁCH

Zuzana Ihnátová – Radovan Kopečný

Abstract

Creativity is an essential part of the psychological profile of media professional. The importance of the creative component of personality is reflected in every part of human life, which forms the media contents or significantly contributes to their development. In the working sphere is therefore, creativity a basic internal personality trait that is necessary for creative activity in preparation of press, radio, audiovisual and multimedia works. From an intercultural perspective, views at the creativity at work vary depending on the specific culture. Creativity manifests itself even outside the working sphere as a feature that leads to the use of positive strategies for coping with stress.

Keywords: mediaworker, journalist, creativity, stress.

Pracovník v médiách. Komunikátor, žurnalista, mediálny tvorca, novinár alebo konkrétnejšie redaktor, grafický dizajnér, spisovateľ, moderátor, komentátor, scenárista atď. Všetky tieto osobnosti, hoci majú rôzne názvy, spája jedno – sú to tvorivé osobnosti. Ako hovorí Brečka: „Redaktori kníh, časopisov a novín, herci, hudobníci, dramaturgovia, režiséri, filmoví a televízni producenti, novinári a príslušníci podobných povolaní patria do skupiny tvorcov.“[1]

Ide teda o osobnosť, ktorá tvorí, produkuje, vyrába alebo sa tvorivo podieľa na výrobe mediálneho obsahu. Už v tomto úvode je jasné, že u pracovníka v médiách sa kladie vysoký nárok na jeho tvorivý talent.

1 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 141

Psychologický profil pracovníka v médiách

Akademické autority v oblasti médií realizovali na Slovensku niekoľko výskumov, ktoré, okrem iného, poslúžili aj ako psychologická sonda do osobnosti pracovníka v médiách. Medzi najznámejších takýchto výskumníkov patrí dvojica Danica Brečková a Ľudovít Šrámek (1991), Vladimír Holina (1997) a Samuel Brečka (2005). Pravdaže, od tých čias sa mnohé mohlo zmeniť, no základný charakter novinárskej práce (pretože výskumy boli prioritne realizované na novinároch) sa príliš nezmenil. Práve naopak – v rozmedzí týchto rokov pozorujeme niektoré spoločné črty, ktoré sa nesú až do súčasnosti.

Najzaujímavejšie sú výsledky výskumov Holinu a Hradiskej (realizované v rokoch 1997 a 2002), v ktorom novinárom predložili dvanásť vlastností. Tie mali ohodnotiť podľa významu, ktoré im v praxi pripisujú. „V zozname boli vlastnosti patriace do troch kategórií:

- sociálne schopnosti – odhad komunikačného partnera, empatia, nadviazanie kontaktov,
- schopnosť presadiť sa, odvaha, zmysel pre humor,
- tvorivé schopnosti – pružnosť myslenia, originálnosť nápadov,
- kognitívne schopnosti – rýchlosť rozhodovania, prispôsobivosť zmenám“[2]

Zoznam dopĺňali charakteristiky ako fyzická a psychická kondícia a následne z výskumu, že respondenti za najdôležitejšie považujú práve tvorivé schopnosti.[3] Ukázalo sa, že tvorivosť je dôležitá vlastnosť a zároveň predpoklad pre prácu v médiách. Zasahuje do tvorivej činnosti od hľadania/zbierania nápadov a tém, až po proces konštrukcie napríklad novinárskeho prejavu.

Zároveň však treba doplniť aj základný intrapsychický vplyv tvorivosti na osobnosť pracovníka v médiách – vytvára komplexnejšiu, rozvinutejšiu a zrelšiu osobnosť. Ako píše Brečka: „Čím je osobnosť novinára štruktúrovanejšia, rozvinutejšia a zrelšia, tým viac sa vytvárajú predpoklady pre jej stabilitu, cieľavedomosť a postupné potlačenie prípadných vrodených obmedzení či prekážok zo sociálneho prostredia.“[4]

2 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 61

3 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 61

4 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 85

Mediálny pracovník má neľahkú profesiu. Už napríklad novinárstvo je psychicky náročné, sprevádza ho časový tlak, nároky na tvorivosť, zodpovednosť, zvládanie stresu, rozvahu atď.[5] Z hľadiska pracovnej psychológie môže-me kreatívne povolanie v médiách (pretože existujú aj nekreatívni pracovníci) označiť za náročné práve pre záťaž, ktorá ho sprevádza. Mediálny pracovník sa stretáva s viacerými druhmi psychologického stresu. V terminológii psychológie práce ide o pracovné preťaženie, časový stres, stres zo zodpovednosti.[6] Prítomná je najmä mentálna záťaž, ktorá (podľa J. Štikara) „vyplýva z požiadaviek na spracovanie informácií kladúcich nároky na také psychické procesy, ako sú najmä pozornosť, pamäť, predstavivosť, myslenie a rozhodovanie."[7]

Kreativita

Spomenúť treba aj kreativitu, tvorivosť, a s ňou spojené charakteristiky, ktoré sú prítomné a vyžadované u pracovníka v médiách.

MacKinnon rozdeľuje tvorivosť na štyri základné zložky: tvorivá osobnosť, tvorivý proces, tvorivý produkt a tvorivá situácia.[8]

Tvorivá osobnosť je sám pracovník.

Tvorivým procesom vzniká konkrétny mediálny produkt. Napríklad v denníku kreativita prestupuje celú náplň práce novinára. Hľadá, resp. navrhuje témy na redakčnej porade. Uvažuje o ich správnom uchopení, skladá myšlienky, informácie, vyjadrenia do celkov. Spracováva text. Vytvára si vlastný titulok. Dôsledne dbá o vhodný incipit. Pretože úvod kvalitného článku je prepojený so záverom, musí sám redaktor vymyslieť toto prepojenie.

Na základe spomenutého môžeme konkretizovať aj tvorivú situáciu ako pracovnú situáciu, v ktorej (a počas ktorej) sa odohráva tvorivý proces. Do toho bezpodmienečne patrí aj pracovné prostredie a všetky jeho kreatogénne, alebo v horšom prípade anti-kreatogénne komponenty.

Tvorivým produktom sú už konkrétne hotové mediálne produkty. Môže ísť o novinárske či nenovinárske prejavy (inzerciu), novinárske celky, vyjadrenia od hovorcov politikov či organizácií, rozhlasové či televízne reportáže, reklamné kampane a posolstvá.

5 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 121

6 DOBRÍKOVÁ, P. 2007 Zvládanie záťažových situácií. Bratislava : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2007, s. 12

7 HOSKOVEC, J. – ŠTIKAR, J. – RYMEŠ, M. – RIEGEL, K. 2003 Psychologie ve světe práce. Praha : Karolinum, 2003, s. 74

8 SZOBIOVÁ, E. 2004 Tvorivosť – Od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul, 2004, s. 23

Nemecký psychológ K. K. Urban definuje tvorivosť ako „vysokoflexibilný proces analýzy a orientácie na riešenie, ktorý sa prejavuje v novom prekvapivom produkte zmysluplnom aj pre iných. Je to schopnosť dospieť syntézou, štrukturalizáciou a kombináciou k novému tvarovému riešeniu, ktoré možno zažiť ako zmysluplné a významné prostredníctvom komunikácie a zmyslov.“[9]

Guilford rozlišuje štyri typy kreativity:

a) figurálna (výtvarné, sochárske, architektonické, remeselné, dizajnérske diela),
b) symbolická (matematika, hudba alebo balet),
c) sémantická (žurnalistika, literatúra, dráma),
d) sociálna (psychológia, výučba, verejná činnosť).“[10]

V prípade pracovníka v médiách však vidíme, že sa tieto štyri typy úzko prelínajú. Dokonca možno vidieť ich vzájomnú syntézu v jednej osobnosti. Pretože redaktor si vyberá, poprípade sám vyrába, kvalitnú fotografiu k článku, potrebuje disponovať kreativitou figurálnou. Pretože pri tvorbe textu ide o prácu so symbolmi a pri tvorbe politicko-ekonomickej prognózy-komentára o prácu s premennými, potrebuje kreativitu symbolickú. Sociálna a sémantická kreativita sú alfou a omegou každého novinára, pretože nadobúdať cenné zdroje i kontakty a tvoriť text je elementárna časť žurnalistiky a praxe v médiách vôbec.

Tvorivá osobnosť

Osobnosti disponujúce schopnosťou kreativity podrobne skúmali mnohé psychologické autority, napríklad priekopník Guilford, Csikzentmihaly, Dacey, Lennonová, Szobiová, Jurčová a ďalší. Bezpodmienečne môžeme teda tvrdiť, že mediálny pracovník je tvorivá osobnosť. Ak by nebol a nespĺňal túto požiadavku na profesiu, práca by bola nad jeho schopnosti, výrazne by trpel zníženou kvalitou života, pravdepodobne by prácu rýchlo stratil a za obvyklých okolností by ani nebol účastníkom pracovného pomeru, pretože by absenciu kreativity odhalil už prijímajúci personalista.

Pozitívom kreatívnej osobnosti je jej vnímavosť, ktorá je kameňom uholným dobrého novinára. Kreatívny jedinec pracuje s viacerými zmyslovými modalitami, kombinuje ich, je citlivejší k detailom, hoc i nevýznamným či náhodným, má lepší postreh.[11]

9 SZOBIOVÁ, E. 2004 Tvorivosť – Od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul, 2004, s. 20

10 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 127

11 SZOBIOVÁ, E. 2004 Tvorivosť – Od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul, 2004, s. 96

Dôležitým predpokladom však nie je to, že mediálny pracovník by mal byť tvorivý, pretože tvorivosť je vlastná do istej miery každému človeku.[12] Na mieste je predpoklad, že pracovník v médiách by mal disponovať výrazne vyšším koeficientom kreativity než bežný človek. Čiže o to väčšie nároky na tvorivosť a zároveň o to silnejší vplyv kreativity na formovanie osobnosti a o to silnejšie intrapsychické väzby. Pretože tvorivosť má potenciál viac než len dať svetu nový produkt.

Potenciál kreativity v osobnosti mediálneho pracovníka

Pozitívnym „vedľajším" účinkom kreativity sú niektoré typické charakteristiky.

Americký psychológ M. Csikzentmihaly zistil, že tvoriví ľudia majú viac fyzickej energie, ale zároveň sú aj pokojní. Sú veľmi disciplinovaní, zodpovední, hraví aj neviazaní, motiváciu čerpajú zo svojej práce a nie z túžby po peniazoch.[13] Sú teda psychicky stabilnejší, zrelší, energickejší, zodpovední, správne motivovaní, ich osobnosť je komplexnejšia a štruktúrovanejšia, presne ako bolo uvedené v úvode.

K. K. Urban postuloval v modeli kreativity jeho základný komponent – divergentné myslenie. Vyjadruje ho ako: „elaborácia, originalita, preštruktúrovanie/redefinícia, flexiblita, bisociácia, fluencia, citlivosť k problémom" Správne tento poznatok aplikoval do mediálnej sféry S. Brečka: „K divergentnému mysleniu patrí schopnosť pohotovo a pružne vytvárať intelektuálne obsahy."[15]

Divergentné myslenie vzniká v pravej hemisfére ľudského mozgu a jeho opak, rigidnejšie myslenie založené primárne na inteligencii, konvergentné myslenie má domov v ľavej hemisfére. Úspech ľavákov v oblastiach vyžadujúcich tvorivosť preto nie je náhodou. Avšak Guilford tvrdí, že pre správny tvorivý proces potrebujeme použiť obidva druhy myslenia – kým divergentné produkuje nápady, konvergentné vyberá najvhodnejšie, najužitočnejšie z riešení.[17] Ak by sme to premietli do mediálnej praxe, vhodným

12 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 125

13 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 135

14 SZOBIOVÁ, E. 2004 Tvorivosť – Od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul, 2004, s. 169

15 HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Eurokódex, 2009, s. 130

16 DACEY, J. S. – LENNON, K. H. 2001 Kreativita. Praha : Grada, 2000, s. 177

17 DACEY, J. S. – LENNON, K. H. 2001 Kreativita. Praha : Grada, 2000, s. 151

príkladom je napríklad šéfredaktor magazínu, ktorý vytvára zrkadlo nového čísla. Divergentné myslenie musí byť silné, maximálne kreatívne, aby vytváralo dostatok námetov, avšak konvergentné myslenie ho udržuje napríklad v medziach toho, čo vyžaduje cieľová skupina čitateľov. Využíva tak všeobecne známu koncepciu CPS – creative problem solving, teda každodenné tvorivé riešenie problémov na báze aktívnej spolupráce divergentného a konvergentného myslenia.

Kreativita sa od rigidity odlišuje aj počtom možných riešení a alternatív, na ktoré vieme prísť. Mediálny pracovník to, čo Mednick, keď skúmal CPS, nazval asocianizmom. Pretože podľa neho je kreativita taký proces, keď viacero riešení spájame do neobvyklých a, samozrejme, užitočných kombinácií.[18] Mednick tvrdí, že kreatívni ľudia „sú tí, ktorí idú ďalej po zozname a hľadajú ďalšie neobvyklé, ale kvalitnejšie asociácie vedúce k riešeniu problému. Tvorivé výsledky prinášajú práve tieto asociácie.“[19] Jednotlivými asociáciami sa tak môžeme prepracovať ku kvalitnejšiemu článku, pretože ako novinári ideme ďalej „po zozname“, neuspokojíme sa s jedným riešením, hľadáme ďalšie, a tak napríklad pridávame k novinárskym otázkam Kto? Čo? Kedy? Kde? aj otázky Ako? a Prečo?

Motivácia a kreativita

Pre kreatívneho človeka je charakteristické, že nachádza motiváciu v tvorivej činnosti. Potvrdil to aj Holina vo svojom výskume – až 56,5% respondentov z radov novinárov považovalo náplň práce za hlavný motív vykonávania činnosti.[20] Rovnaký fenomén, keď je človek motivovaný zvnútra popisuje aj Amabileová, ktorá dodáva, že na tvorivú osobnosť majú vonkajšie motivačné činitele (odmeny, kontroly, súťaženie, obmedzenia) negatívne účinky.[21] Finančná motivácia spadá pod odmeny, a teda takisto nie je vhodná a „zabíja“ tvorivosť. Možno sa priam tragikomicky domnievať, že v prípade novinárov ide o akýsi „zásah zhora“ – slabo platená žurnalistická práca je uchránená od problému príliš vysokých odmien.

S motiváciou súvisí aj sebarealizácia, vlastnosť tak typická pre prácu a jej vnútorné vnímanie, ktoré vplýva na kvalitu života. Dostávame sa teda do psychologických sfér, keď tvorivosť je u mediálneho tvorcu predpokladom

18 DACEY, J. S. – LENNON, K. H. 2001 Kreativita. Praha : Grada, 2000, s. 135

19 DACEY, J .S. – LENNON, K. H. 2001 Kreativita. Praha : Grada, 2000, s. 136

20 HOLINA, V. a kol. 1997 Zmeny novinárskej profesie na Slovensku. Bratislava : Slovenský syndikát novinárov, 1997, s. 86

21 SZOBIOVÁ, E. 2004 Tvorivosť – Od záhady k poznaniu. Bratislava : Stimul, 2004, s. 18

nielen preto, aby dokázal vykonávať svoju činnosť, ale aj preto, aby dokázal zvládať jej náročnosť a stres. Brečková a Šrámek prišli vo svojom výskume na to, že redaktori, ktorí svoj zdravotný stav ohodnotili ako dobrý či dosť dobrý, majú vysokú pracovnú sebarealizáciu a vice versa.[22] Kreativita vplýva aj na zvládanie záťaže, čomu sa bližšie vo výskumnej štúdii venovala Jurčová. Kreatívne nadaní jedinci majú tendenciu voliť aktívne, resp. pozitívne copingové stratégie. V jej výskume sa potvrdilo, že „vysoko tvoriví jednotlivci využívajú významne viac aktívne stratégie.“[23] Ide o skrytý potenciál kreativity, ktorý je v náročnej profesii v médiách dôležitý pre dobré psychické i fyzické zdravie mediálneho pracovníka, ale aj pre jeho schopnosť ďalej pracovať a nepodľahnúť napríklad stavovsky príznačnému alkoholizmu alebo syndrómu vyhorenia.

Kreativity a kultúra. Vplyv kultúry na kreativitu.

Vyššie sme spomenuli fakt, že tvorivosť je vlastná do istej miery každému človeku. Kultúra je jeden z faktorov, ktoré ovplyvňujú rozsah kreativity jednotlivcov na národnej úrovni. V niektorých krajinách sveta sú ľudia viac otvorení kreativite ako v iných, a to aj na základe existujúcich odlišných kultúrnych hodnôt obyvateľov. Hofstede definuje kultúru ako „kolektívne naprogramovanie mysle, ktoré oddeľuje člena jednej skupiny od druhej“ a nazýva ju metaforou „software myslenia“.[24] Kultúra je charakteristická tým, že nie je geneticky daná, ale je zdieľaná „svojimi“ členmi z generácie na generáciu, to znamená že sa prenáša medzi členmi socializáciou. Za jadro kultúry sa považujú hodnoty, ktoré definujeme ako „všeobecné návyky a sklony ku správaniu sa“.[25] Hodnoty sa tvoria u jedinca v mladom veku (do 12 rokov) a potom sú pomerne stabilné, čiže rezistentné na zmeny. Pôsobia v podvedomí človeka a často si ich začneme uvedomovať až keď sme vystavení inej, odlišnej kultúre. Hofstede tvrdí, že hodnoty majú v pomerne silnej miere vplyv na správanie, pretože predstavujú názory, ktoré ľudia majú ohľadne toho, ako by veci „mali byť“.[26] Existencia preferencií odlišných hodnôt teda znamená aj odlišnosti v preferencii správania sa

22 BREČKOVÁ, D. – ŠRÁMEK, Ľ. 1991 Novinári dennej tlače Slovenska. Bratislava : Novinársky študijný ústav, 1991, s. 74

23 JURČOVÁ, M. 2000 Tvorivá osobnosť a jej sociálna kompetencia. Bratislava : Ústav experimentálnej psychológie SAV, 2000, s. 83

24 HOFSTEDE, G. 2001 Cultureęs Consequences. Comparing Values, Behaviors,Institutions, and Organizations Across Nations, s. 10

25 SVĚTLÍK, J. 2003 Marketing pro evropský trh. Praha : Grada Publishing, 2003, s. 36

26 HOFSTEDE, G. 2001 Cultureęs Consequences. Comparing Values, Behaviors,Institutions, and Organizations Across Nations, s. 10

naprieč kultúrami. Odlišnosti v správaní sa obyvateľov jednej krajiny majú vplyv aj na prístup ku kreativite.

Ako sme už spomenuli, na tvorivú osobnosť majú negatívne vplyvy vonkajšie motivačné činitele. Faktory, ako napríklad kontrola a obmedzenia alebo rigidné dodržiavanie stanovených pravidiel a noriem zabraňujú vytváraniu kreatívnych myšlienok. V krajinách, ktoré sú charakteristické pevným dodržiavaním pravidiel, štruktúry a postupov je teda predpoklad, že obyvatelia takýchto krajín budú menej kreatívni (napr. Nemecko). Naopak v krajinách, kde sú motivačné vonkajšie činitele ako súťaženie, porovnávanie a výzvy prirodzenou súčasťou života jednotlivcov, predpokladáme, že obyvatelia budú viac kreatívni (napr. USA). Na tieto predpoklady sme nenašli konfirmáciu v odbornej literatúre venujúcej sa problematike kreativity, a preto by sme odporúčali ďalší výskum, ktorý by sa zameral na skúmanie vplyvu kultúry na kreativitu v kontexte vytvárania kreatívnych myšlienok alebo v procese CPS. Existujúce výskumy sa zameriavajú len na posudzovanie kreativity vo vzťahu k reklamnému pôsobeniu, kde je dokázané, že recipienti reklamy z rôznych kultúr posudzujú rozdielne, či je prevedenie reklamy kreatívne alebo nie.

Záverečné zhrnutie

Kreativita je základnou požiadavkou na vykonávanie tvorivej práce v médiách. Novinári sami označujú túto vlastnosť osobnosti ako jednu z najdôležitejších. Z hľadiska psychológie osobnosti a pracovnej psychológie vidíme hneď viacero dôvodov. Prichádzame tak k dôležitému faktu, ktorý rozširuje pôsobnosť tejto schopnosti na základe jej intrapsychických vzťahov – kreativita neslúži len na vytvorenie tvorivého produktu. Poskytuje široké spektrum „vedľajších účinkov“, ktoré pozitívne vplývajú na pracovný výkon, motiváciu, sústredenie, zvládanie záťaže a kvalitu života. Tu však narážame na interkultúrne rozdiely, ktoré môžu byť obmedzením tvorivosti, ale aj rozdielom vo vnímaní kreativity v médiách. Induktívne zhodnocujeme, že kreativita je základný a najdôležitejší osobnostný predpoklad pracovníka v médiách.

Literatúra

BREČKOVÁ, D. – ŠRÁMEK, Ľ. 1991 Novinári dennej tlače Slovenska. Bratislava: Novinársky študijný ústav, 1991, ISBN 80-900514-8-0

DACEY, J. S. – LENNON, K. H. 2001 Kreativita. Praha: Grada, 2000, ISBN 80-71699-03-9

DOBRÍKOVÁ, P. 2007 Zvládanie záťažových situácií. Bratislava: Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce Sv. Alžbety, 2007, ISBN 978-80-89271-20-7

HOFSTEDE, G. 2001 Cultureęs Consequences. Comparing Values, Behaviors,Institutions, and Organizations Across Nations (2nd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage, 2001, ISBN 978-0-8039-7323-7

HOLINA, V. a kol. 1997 Zmeny novinárskej profesie na Slovensku. Bratislava: Slovenský syndikát novinárov, 1997

HOSKOVEC, J. – ŠTIKAR, J. – RYMEŠ, M. – RIEGEL, K. 2003 Psychologie ve světe práce. Praha: Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0448-5

HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava: Eurokódex, 2009, ISBN 978-80-89447-12-1

JURČOVÁ, M. 2000 Tvorivá osobnosť a jej sociálna kompetencia. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV, 2000, ISBN 80-88910-04-8

SVĚTLÍK, J. 2003 Marketing pro evropský trh. Praha: Grada Publishing, 2003, ISBN 80-2470422-6

SZOBIOVÁ, E. 2004 Tvorivosť – Od záhady k poznaniu. Bratislava: Stimul, 2004. ISBN 80-88982-72-3

Mgr. Zuzana Ihnátová, PhD. – vedúca Mediálneho centra Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

Mgr. Radovan Kopečný – doktorand Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSŤ M. R. ŠTEFÁNIKA V DRAMATICKEJ TVORBE NA SLOVENSKU

Dagmar Inštitorisová

Abstract

The contribution Milan Rastislav Stefanik in Slovak Dramadeals with the reception of M. R. Stefanik as a character in the context of Slovak drama - from his death until today. It also introduces the basic semiotic structure of the fictional character set in comparison of historical facts and theater and drama techniques.

Keywords: Milan Rastislav Stefanik, theatre drama creation, Slovakia, semiotics, comparative approach.

Divadlo je s Milanom Rastislavom Štefánikom úzko späté tak s verejnou, ako aj s osobnou líniou jeho života. Bol napríklad obdobne ako ďalší členovia pražského Detvana počas svojho vysokoškolského štúdia v Prahe zapáleným diskutérom pri kritike a študovaní novej estetiky realizmu, časté boli aj jeho návštevy pražských divadiel či divadiel v iných krajinách.[1] V jeho osobnej knižnici sa nachádzajú napr. výtlačky hier Moliéra.[2] (Zmienok o prepojení Štefánikovho osobného života s divadlom sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť veľa, preto dúfame, že pri ďalšom bádaní sa dozvieme viac...). Verejná línia života je spätá so vznikom celého radu hier, tradičných činoherných divadelných inscenácií a dramatických tvarov rôzneho charakteru (scény, scénky, zborové recitácie, živé obrazy, libretá a pod.), ktoré boli a dodnes sú uvádzané predovšetkým pri príležitosti výročí jeho tragického úmrtia.

1 Podľa MISTRÍK, M. a kolektív 1999 Slovenské divadlo v 20. storočí. Bratislava: Veda, s. 16

2 SABOV, P.: Osudy osobnej knižnice generála Milana Rastislava Štefánika a jej súčasný stav. In: ČAPLOVIČ, M. – FERENČUHOVÁ, B. – STANOVÁ, M. (edit.) 2010 Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov. Bratislava: Vojenský historický ústav, Historický ústav SAV Bratislava, Slovenský národný archív Bratislava, 2010, s. 265

O prvých hrách, scénkach a iných dramatických útvaroch a inscenáciách, ktoré boli venované predčasnému skonu Milana Rastislava Štefánika, hovorí veľmi podrobne vo svojej monografii *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti* Peter Macho, a to predovšetkým v spojitosti s organizáciou rôznych benefičných predstavení v Trnave. Ich výťažok bol venovaný stavbe pomníka na jeho počesť, ktorý bol postavený v Trnave v roku 1924.[3] Hlavnými organizátormi divadelných predstavení boli „... spolky a školy...“[4], ktoré tiež pre túto príležitosť usporadúvali verejné zbierky na večierkoch či plesoch.[5]

Medzi hlavných organizátorov či iniciátorov rôznych osláv na Štefánikovu počesť v Trnave patril aj vtedajší významný slovenský ochotnícky divadelník, spisovateľ a vydavateľ aj divadelných hier – Trnavčan Ferko Urbánek,[6] ktorý dokonca v rámci svojej vydavateľskej činnosti vydal niekoľko životopisných hier o Štefánikovi a sám ho spomínal aj vo svojich hrách – ako *Hriešnica* (1930) a *Za slobodu* (1934). *Za slobodu* je dramatický fragment s témou legionárstva a bol súčasťou slávnostného programu v roku 1922. Išlo o Slávnostnú spomienku na výročie Štefánikovej tragickej smrti, ktorú Urbánek spoluorganizoval ako predseda Slovenskej národnej jednoty a súčasťou predstavenia bol aj živý obraz. Slávnosť bola organizovaná v mestskom divadle, podobne ako mnohé ďalšie.[7] Jedna z hier, ktoré vydal Urbánek na počesť M. R. Štefánika, je dokonca prekladom francúzskeho dramatika André Germaina s názvom Štefánik (1940) a má symbolický a panoramatický charakter. Zaoberá sa Štefánikovou mladosťou, ako aj štúdiom atď. a dokonca smrťou, ktorej je venovaný pomerne veľký priestor. Nájdeme v ňom veľmi príznačne vykreslené Štefánikovo čisté, oduševnené a hlboké národovectvo: „Milan: Vzkrieste zas svoju i moju radosť. Vzkrieste ju a spievajte mi. Spievajte mi piesne, ktoré tak zbožňujem, ktorými ma matka uspávala a ktorými Slovenskom večne utišuje a uspokojuje svoje rieky.“[8]

3 Výťažok z rôznych slávností, ktoré organizoval na Štefánikovu počesť i F. Urbánek, však išiel aj na výstavbu pamätníka na Bradle (1924 – 1928). Podľa MACHO, P. 2011 Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 75 a inde

4 Podľa MACHO, P. 2011 Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 88

5 Podľa MACHO, P. 2011 Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 88.

6 F. Urbánek bol tiež vydavateľom týždenníka Slovenský národ, predsedom strany Slovenská národná jednota, vzdelávateľom Sokola atď. Je napr. aj autorom básne napísanej na jeho počesť.

7 Podľa MACHO, P.: K vzniku Štefánikovho pomníka v Trnave. In: ČAPLOVIČ, M. – FRENČUHOVÁ, B. – STANOVÁ, M. (edit.), s. 242 – 243

8 GERMAIN, A. 1940 Štefánik. Symbolická legenda v 8 obrazoch. Trnava : Fr. Urbánek a spol., s. 19

Urbánkom skôr vydaná je hra o Štefánikovi spätá s menom učiteľky – dramatičky českého pôvodu – Růženy Blahoutovej-Pospíšilovej. Tá v rokoch 1921 - 1939 pôsobila v Spišskej Novej Vsi a v Hlohovci, ktorej Urbánek v roku 1934 vydal hru s názvom *Milan Rastislav Štefánik*. Má typický životopisný charakter.

Z divadelného hľadiska je v ďalšom texte – štúdii P. Macha K vzniku Štefánikovho pomníka v Trnave zaujímavá aj ďalšia zmienka o podobe divadelnosti osláv úmrtia M. R. Štefánika. Uvádza, že napríklad súčasťou prednášky o M. R. Štefánikovi v roku 1923 na Wilsonovom nám. v Trnave (teraz Trojičné nám.) boli svetelné obrazy. Prednáška organizovaná pražským Památníkom odboje a Československou obcou legionárskou sa tak stala veľmi pútavou.[9]

Rad hier, scénok či živých obrazov, ktoré vznikli v období prvej republiky, má v prvom rade pietny a adoračný charakter. Vo veľkej miere sú určené pre školské divadlo. Zaoberajú sa veľkosťou Štefánika, zdôrazňujú jeho snahy o vytvorenie spoločného štátu s Čechmi, vojenské úspechy, národovectvo i vedecké obdobie jeho života. Časté je i zobrazenie jeho rodných Košarísk a priestor je daný aj jeho rodine, osobitne matke ako napríklad v scénke *Štefánikova matka* Čestmíra Vráneka (1933): „MATKA: Bolo raz tak predpoludním a chystali sme sa k obedu. Ale Milanko nikde a nikde, ako by sa do vody prepadol. Hľadali sme ho, volali sme, po dvore, v záhrade, pri škole, v cintoríne, po dedine, ale márne, márne. Už som bola od strachu celá bez seba. Až ho tu stretli mendíci, keď išli zvoniť na poludnie, v kostolnej veži práve sostupoval dolu. Keď som sa ho opytovala, čože robil hore, povedal mi vážne: „Vyzeral som hviezdičky.“[10]

K zaujímavým výkladom napríklad pobytu Štefánika na Haiti patrí hra *Štefánik na Tahiti* od Štefana Sabola (1938), v ktorej sa postava Štefánika rozpráva o národných ideáloch so vzdelaným Černochom, veľmi dobre zorientovaným v problematike národného povedomia. V závere k nemu prichádza priateľ Fero, ktorý mu hovorí o práve vypuknutej vojne. V nej Štefánik vidí veľkú príležitosť pre Slovákov a Čechov a je pre neho podnetom na návrat do Európy. Medzi dramatickými textami nechýba ani typický romantický výklad jeho života a veľkosti. V hre Ondreja Zemančíka *Hrdinov odkaz* (1938), ktorá sa odohráva okolo Štefánikovho pamätníka s nápisom „Veriť, milovať a pracovať“[11] a s označením Národný bohatier mu

9 Podľa MACHO, P. 2010, s. 244

10 VRÁNEK, Č.: Matka Štefánikova. In: VRÁNEK, Čestmír: Scény k Štefánikovým oslavám. Žilina: Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1933, s. 16

11 Štefánikov výrok.

vernosť prisahajú rozprávkové bytosti – trpaslíci (vrátane ich Kráľa) a víly. Hra patrí medzi najkurióznejšie, pretože iné symbolicko-rozprávkové hry nemajú až tak výrazne prehnaný charakter a násilnú fabuláciu: „FUK: (číta z hrubej knihy) Od vekov a vekmi opakovanou prísažná prísaha naša zneje: Pred tisícmi rokmi besné a zlodušské sily okradli nás o nami opatrovanú slobodu slovenského národa. Tisíc rokov sme ju hľadali, kolená prosením sme sodrali, pramene sĺz vysušili, jazyk ošúchali. Musel prísť bohatier, ktorý obetoval svoj život za národ a vycedil svoju krv do rodnej hrudy. Prišiel! Hľa, tam odpočúva svoj tichý a večný spánok.“[12]

Obdobný národno-uvedomovací charakter má síce aj rozprávková hra *Milanovo víťazstvo a smrť* Ondriša Jariabka (má podtitul Alegorická bábková hra), je však písaná s väčším rešpektovaním tradičnej výstavby rozprávok. Hlavný hrdina Milan síce oslobodzuje princeznú Republiku spod nadvlády zlej Strigy Handrbúlky, ktorá sa spolčila s Luciferom a zlého Ducha (prezývaný tiež Nem-maď), na rozdiel od tradičných rozprávok v závere zomiera. V hre vystupujú aj ďalšie typicky rozprávkové divadelné postavy ako Gašparko, šarkan a i.: „GAŠPARKO: A ty sa chceš s holými rukami pustiť do tej skaly? MILAN: A čo priam i ruky do lakťov soderiem, nedbám. Len hor sa do nej! Každej chvíle škoda. *(Buch do skaly.)* GAŠPARKO: Ani sa mi nesníva si šaty zamazať. *(Píska si.)* MILAN: Gašparko, Tatran, no, poď pomôcť!“[13]

Medzi dramatické útvary, ktoré majú oslavný, pietny a adoračný charakter patrí napríklad scénka *Štefánikov odkaz*, ktorá vznikla na slová Štefana Sonderlicha a v úprave Ernesta Miku vo forme živého obrazu. Je tiež jedným z mála dramatických arfefaktov, v ktorých Štefánik hovorí v podobe busty (znak bábkového divadla): „Štefánik: Tri slová viedly ma/bezpečne v búrkach žitia,/vedely ukázať mi pravý smer/hoc túžby v mladosti/raz divé víchry schytia,/po diele skončenom je v srdci mier.“[14]

Za typicky školské môžeme tiež považovať hry českého dramatika Milana Baláka: *Pán orla..., 4. V. 1919* a *Památce Milana Rastislava Štefánika* a českého dramatika Miloša Veselého *Pláč hvězd* (všetky 1936).[15] *Pán orla*

12 Postava Fuka je trpaslík. ZEMANČÍK, O. 1938 Hrdinov odkaz. In: ZEMANČÍK, O. (usporiadal): M. R. Štefánik (4. máj). Úplný program osláv. Bratislava : Universum, 1938, s. 49.

13 JARIABEK, O.: Milanovo víťazstvo a smrť. Alegorická hra v troch dejstvách s premenou a dohrou, napísaná na pamiatku desiateho výročia smrti Dra Milana Rastislava Šefánika. In: ZBAVITEL, A. 1933: Týždeň Štefánikových osláv. Metodická príručka pre učiteľov národných škôl a poriadateľov Štefánikových osláv. Žilina : Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1933, s. 165

14 MIKO, E.: Štefánikov odkaz. In: MIKO, E. (zost.) 1943 Oslavujeme. Prešov : Nakladateľstvo Ľudovíta Šmigala, 1943, s. 89

15 Postava Milana Rastislava Štefánika je slovenskej a českej dramatickej a divadelnej tvorbe prítomná odlišne. Javiskám patrí jeho osobnosť síce predovšetkým na Slovensku, a to pomerne mohutne prvé desaťročie po jeho tragickom skone, dramatickej tvorbe s témou jeho osobnosti sa po jeho úmrtí pomerne bohato venovali aj českí dramatici a dramatičky, nielen slovenskí. Niektorí z nich dokonca publikovali svoje dramatické útvary aj na Slovensku – ako napr. Růžena Blahoutová-Pospíšilová, Alojz Zbavitel a i. V súčasnosti dominuje slovenská inscenačná ako aj dramatická tvorba.

je zaujímavá i tým, že dokonca vytvára zo Štefánika imaginatívnu postavu – teda dramatickú postavu, ktorá sa ani raz vo fyzickej podobe neobjaví na scéne, ale je na nej prítomná iba v slovách učiteľa, ktorý ich slávnostným príhovorom pripravuje na jeho príchod do školy. Na záver scénky sa síce „objaví", ale už iba ako busta. (Záver patrí zvukom havárie jeho lietadla, recitácii oslavnej básne a druhej časti národnej hymny). 4. *V. 1919* je symbolickou hrou (vystupuje v nej Osud, Duša československej republiky atď.), v ktorej Štefánik opätovne nevystupuje, ale je prítomný iba zástupne – v spomínaní na jeho veľkosť, hrdinské činy zvukmi motora a v závere bustou nad balvanom s vlajkou.

Osud sa o ňom vyjadruje napríklad takto: „V divoké bouři celého světa šílícího./Stál sokol jarý, syn porobené země,/Pro svou Vlast s láskou se bil,"[16]

Jeho repliky sú typicky adoračné a ich štýl platí aj pre ostatné hry určené pre dospelé publikum.

Památce Milana Rastislava Štefánika je scénou pre besiedky mládeže, ktorá sa odohráva okolo slávnostnej busty M. R. Štefánika a je v nej vykreslený epizujúcimi prostriedkami – monológom o jeho zásluhách (a živote) a slávnostnými básňami v podaní mládeže. Zástupne je prítomný aj v poslednej hre – *Pláč hvězd*, kedy hviezdičky (deti) spomínajú na Štefánikove hrdinské činy a veľmi tragicky prežívajú posledné okamihy jeho života.

Postava M. R. Štefánika nie je v slovenských dramatických útvaroch a inscenáciách nikdy príliš skreslená, divadelné artefakty sa ho snažia zobraziť v základnej (až konvenčnej) podobe. Hlavnými znakmi jeho osobnosti sú: láska k národu (slovenskému), citlivosť, nadšenie, húževnatosť, vodcovské schopnosti a pod.

Pre zaujímavosť spomenieme ešte ďalšiu českú hru. Výrazne inak ako je to príznačné pre hry slovenských dramatikov je postava M. R. Štefánika zachytená iba v hre českej dramatičky Lídy Merlínovej *Bohy milovaný*, ktorá má síce typicky životopisný charakter (končí sa veľmi stručným vyobrazením jeho smrti – Hlas v Epilógu informuje o jeho smrti, pričom na javisku je reflektorom ožiarená busta[17]). Počas problémov na hvezdárni na Mont Blancu, keď ju Štefánik kvôli zlému počasiu nemohol opustiť so svojimi

16 Súbor divadelných hier bol síce vydaný v Česku, spomíname ich však kvôli tomu, že zobrazenie M. R. Štefánika má aj napriek jeho proklamovanej slovenskosti kozmopolitný charakter a hry majú podobný charakter ako slovenské školské hry. BALÁK, K. 1936: 4. V. 1919. In: Milan Rastislav Štefánik. Čtyři scény pro mládež. Praha : Nakladatel František Švejda, 1936, s. 9

17 Podľa MERLÍNOVÁ, L. Po roku 1926 ?: Bohy milovaný. Drama M. R. Štefánika o sedmi obrazech. Praha : Nakladatel František Švejda, s. 144

kolegami a hrozila im smrť hladom, Štefánik počul Hlasy, ktoré ich zachránili: „HLASY: Teď nebo nikdy! Slyšíš! Je nutno sestoupit! Okamžite! Teď nebo nikdy!“[18]

V súčasnej slovenskej inscenačnej a dramatickej divadelnej tvorbe má postava M. R. Štefánika výnimočné postavenie. Ak by sme nezobrali do úvahy inscenovanie a písanie hier s témou života Jánošíka, je najzobrazovanejšou osobnosťou našich dejín po roku 1989. V poslednom období vznikli až tri inscenácie (hry, na základe ktorých vznikli, boli napísané ako autorské projekty) s témou jeho života a v niekoľkých je jednou z hlavných postáv[19].

Prvou inscenáciou bolo hudobné dielo, a to minimalistická opera Mareka Piačeka *Posledný let* (s podtitulom *Dvanásť podhľadov na M. R. Š.*), ktorá vznikla na základe libreta Egona Bondyho a Eleny Kmeťovej v roku 2001 v naštudovaní bratislavského Združenia pre súčasnú operu pod režijným vedením Dušana Vicena. Druhou bola hra s pesničkami[20] Stanislava Štepku Generál (s podtitulom – *Príbeh malého veľkého muža*), ktorú v roku 2004 uviedlo Radošinské naivné divadlo v réžii Ondreja Spišáka. Poslednou inscenáciou bolo multimediálne tanečné divadlo *M. R. Štefánik* libretistov Ondreja Šotha a Zuzany Mistríkovej, ktoré režijne pripravil O. Šoth v Štátnom divadle Košice v roku 2009.

Takmer všetky sú štandardným typom životopisných diel. Libreto *Posledný let* je zamerané na jeho narodenie a symbolicky úmrtie, sleduje v tejto línii predovšetkým spôsob myslenia Štefánika (filozofické zázemie, myšlienky, názory atď.) a predstavuje ho v celej škále jeho osobného a osobnostného vývoja, napríklad: „Cítim, že tento národ je ťažko chorý. Ak sa mi nepodarí vyniknúť vo vede, tak nie je iného rozhodnutia, ako byť u nás pastierom, vodcom svojho ľudu, tam medzi tými kopcami, ktoré som nikdy neprestal milovať. Je nutné ísť do sveta, bojovať a trpieť.“[21]

Podobne dôsledný životopisný charakter má aj hra s pesničkami Generál, ktorá taktiež sleduje Štefánikov život od narodenia až po smrť. Na rozdiel od ostatných dramatických textov je v nej prítomná aj ironizácia jeho života a činov. Je láskavá, zdôrazňuje sa prostredníctvom nej ľudskosť Štefánika a čistota jeho národných snáh: „MILAN: Mám taký nápad, do-

18 Podľa MERLINOVA, L. Po roku 1926 ?: Bohy milovany. Drama M. R. Štefanika o sedmi obrazech. Praha : Nakladatel František Švejda, s. 38

19 Napr. hra Michala Babiaka Ružičky zo srdca (2007).

20 Radošinci inscenáciu považujú za muzikál.

21 BONDY, E. – KMEŤOVÁ, E.: Posledný let. Dvanásť pohľadov na M. R. Š. [Libreto.] Bratislava: Združenie pre súčasnú operu. 2001, s. 10. [Rukopis.]

konca som už o ňom hovoril aj s tunajším guvernérom, teda kúpiť tu jeden z ostrovov (pozn. aut.: Štefánik je na Tahiti) a presťahovať sem všetkých Slovákov. MISIONÁR: A ako: Na rebrinákoch? Alebo na korytách? MILAN: Konečne by nežili pod cudzím útlakom."[22]

V láskavej ironii je zobrazené napríklad aj uvedenie Masaryka do Paríža Štefánikom – všetci v spoločnosti sa totiž zaujímajú o neho a nie o nášho „tatíčka", s čím sa on hádam ešte ani nestretol...

Libretom *M. R. Štefánik* O. Šotha a Z. Mistríkovej sa z hľadiska tvorby postavy nie je možné zaoberať, pretože jeho postava je predovšetkým stvárnená inscenačne, libreto obsahuje iba veľmi stručnú charakterizáciu udalostí, v ktorej sa ocitá, náznakovo sa venuje aj jeho povahe, charakteru a pod.: „14. M. R. Štefánik prichádza na Tahiti vybudovať observatórium. Spoznáva miestnu tichomorskú kultúru, zoznamuje sa s nevyliečiteľne chorým dievčaťom."[23]

Všetky inscenácie majú až panoramatický charakter, ktorý bol v tanečnom divadle *M. R. Štefánik* podčiarknutý charakterom filmových dokrútok, premietaním obrazov, ktoré v reálnom i fiktívnom rozmere podčiarkujú dejinnú a čiastočne aj monumentalizujúcu líniu celej kompozície. Úvod inscenácie (a záver s jeho variantom) symbolicky vystihuje zámer jej tvorcov, ktorým podľa ich vyjadrení išlo predovšetkým o snahu predstaviť slovenskej verejnosti – tak vysokoškolskej, stredoškolskej, ako aj bežnej – Štefánikovu až nepredstaviteľne významnú úlohu v našom živote. Použili pritom najznámejšie vizuálne znaky Štefánikovej osobnosti: generálska čiapka, socha, podstavec a pod.

Inscenačný opis zmienenej situácie: Na prázdnom javisku smerom nahor sa na hĺbky javiska postupne vynára plne osvetlená postava v dlhom plášti s generálskou čiapkou na hlave, ktorá má obrovskú výšku, čím pripomína sochu Štefánika na podstavci (stvárnila ho ďalšia ikona – tentoraz baletu – baletný majster Vladimír Harapes). Pred jej vynáraním sa však najprv objaví iba kužeľ svetla, ktorý pri „objavení" sa nad Štefánikovou hlavou pripomína svätožiaru.

Kompozícia inscenácie, ktorá je založená na striedaní baletných, obrazových a výtvarných častí, sa veľmi vyvážene venuje jednotlivým obdobiam života Štefánika, vrátane jeho pobytu vo Francúzsku. Obdobne, ako

22 ŠTEPKA, S.: Generál. Príbeh malého veľkého muža. [Scenár.] Bratislava : Radošinské naivné divadlo, 2003, s. 19 – 20. [Rukopis.]

23 ŠOTH, O. – MISTRÍKOVÁ, Z. 2009 M. R. Štefánik. [Libreto.] In: M. R. Štefánik. Košice : Štátne divadlo. [Nečíslované]

u ďalších dvoch, je založená na striedaní významných častí zo života Štefánika – prelínajú sa v nej spevácke, tanečné, činoherné a výtvarno-obrazné výstupy. Inscenácie sú však veľmi odlišné z recepčného hľadiska. Kým inscenácia *Generál* nepotrebuje takmer žiadnu pripravenosť diváka na recepciu, pretože tak bulletin ako aj jej príbehový charakter spĺňajú všetky základné kritériá kladené na životopisné inscenácie (obsahujú všetky hlavné fakty života zobrazovanej osobnosti), inscenácia *M. R. Štefánik* už potrebuje informovanejšieho diváka, pretože – ako už vyplýva z podstaty baletného a tanečného umenia – tanečné formy nie sú schopné naratívnym spôsobom dôsledne predstaviť životopisné fakty. Libreto (ako je to typické pre tento typ dramatických štruktúr) iba v minimálnej miere zaručuje „čitateľnosť" textu, aj predpokladanú realizáciu – t. j. inscenáciu. Najviac pripraveného diváka potrebuje opera *Posledný let*. Aspoň bez základnej znalosti života Štefánika so všetkými jeho peripetiami a „zradami" je ťažko možné prijať jej diskusný charakter. Predstavuje osobnosť Štefánika najvyhranenejšie, nesnaží sa o jeho prílišnú idealizáciu, aj keď aj v nej je ako veľmi dôležitý prítomný aspekt pozitivity jeho činov i života.

Panoramatický charakter všetkých troch inscenácií je dôkazom toho, že ich tvorcovia považovali za svoju vnútornú povinnosť zobraziť celý jeho život (analogicky názory, filozofiu atď.), pretože sa nazdávajú, že sa o ňom stále málo hovorí a vie. (V tom prípade, ak by ho považovali za dostatočne známu osobnosť, použili by iný zaužívaný životopisný model – hlboký ponor do rozhodujúcej životnej situácie.)

Kritická a odborná reflexia všetkých troch inscenácií jednoznačne pozitívne prijala nielen tému, ale aj výrazové prostriedky. Často sa zdôrazňuje neučebnicový prístup k stvárneniu jeho života, hĺbka spracovania a nápaditosť a umelecká originalita každej z nich. Kritika negatívneho charakteru inscenácií či samotnej postavy Štefánika je výnimočná.

Pre ilustráciu uvádzame niekoľko najtypickejších pozitívnych vyjadrení:

Posledný let

„Cieľom Piačekovej hudobnej drámy (...) je predstaviť národného hrdinu – ikonu z päťtisíckorunových bankoviek – ako človeka z mäsa a kostí."[24]

„Demýtizovaný Štefánik tu ožíva ako zúfalý hrdina bez istoty, že o jeho mesianistické poslanie niekto stojí. (...) Vo Vicenovej inscenácii je opera

24 KREKOVIČ, S. Večery postmodernej opery. In: HIS voice, 2001, č. 2, s. 22

rámcovaná prostredím múzea, v ktorom je jeho sprievodca – hovorená postava (F. Kovár) – raz rozprávačom, inokedy zase činoherným alter ego hlavnej postavy (S. Beňačka).“[25]

„Radošinci mystifikujú, pretože diváka nepodceňujú. Útočia na ľudskú hlúposť, ale neodsudzujú.“[26]

M. R. Štefánik

„Ambícia predstaviť Štefánika súčasne a bez historizujúcej romantickopatetickej patiny, zostala ukrytá v jeho bohatom, dramatickom a tajomnom ‚cestovateľskom denníkuę.“[27]

„Projekt ukázal Štefánika nielen ako monumentálneho hrdinu obzerajúceho si z Bradla Slovensko, ale aj ako chorľavejúceho človeka, ktorý sa musel znova a znova stavať na nohy.“[28]

Generál

„... pre komunistickú éru to bol ‚podozrivý elementę a teda zmienky o ňom boli v oficiálnych prameňoch minimálne...“[29]

„ Z existujúcich verzií osudového pádu lietadla si Štepka prirodzene vybral tú najsmiešnejšiu – zmýlenie si talianskeho lietadla s maďarským.“[30]

Najvýraznejšou vedľajšou divadelnou postavou bol zatiaľ M. R. Štefánik v inscenácii hry Michala Babiaka *Ružičky zo srdca*, ktorú autor režijne naštudoval v Divadle Jána Palárika Trnava v roku 2007. Vystupuje v nej ako jedna z dôležitých postáv v živote hudobného skladateľa Mikuláša Schneidera Trnavského, a v skutočných i fiktívnych stretnutiach spolu s ďalšími postavami ako Mata Hari, operetná diva Bellarosa, Paganini atď. pomáhajú pri pochopení doby Schneiderovho života.

Takmer neoddeliteľnou súčasťou hudobnej (opernej) tvorby posledného obdobia sa postava M. R. Štefánika stala u M. Piačeka. Je tvorený „multimediálne, jeho základom nie je dramatická, ale inscenačná postava. Jednou

25 SEREČINOVÁ, A.: Skončila opera v stoke? In: Hudobný život, 2002, roč. 34, č. 2, s. 24

26 JENČÍKOVÁ, M.: Štefánik vonia radošinskou človečinou. In: Pravda, 2004, roč. 14, č. 54, s. 23

27 MAŤO, P.: Slovenské tanečné Everest(ík)y a jeho hrdinovia. In: kṆd, 2010, roč. 4, č. 4, s. 33

28 ULIČIANSKA, Z.: Štefánik utekajúci, lietajúci. In: Sme, 2009, roč. 17, č. 295, s. 22

29 MAŤAŠÍK, A.: Z Košarísk okolo celého sveta – a po dlhých rokoch opäť doma. In: Nový deň, 2004, roč. 6, č. 58, s. 11

30 ULIČIANSKA, Z.: Zvláštny druh človeka, ktorému je škoda portské rozlievať? In: Sme, 2004, roč. 12, č. 57, s. 21

z hlavných postáv bol napríklad v jeho poslednej trojdejstvovej komornej opere *Lesť rozmyslu* libretistov **Mareka Piačeka, Stanislava Beňačku, Martina Ondrisku** a **Fedora Blaščáka**, ktorú v roku 2011 v multikultúrnom zariadení Žilina – Záriečie režijne naštudoval Martin Ondriska s autorsko-hudobným zoskupením Mio-mio (tvorí ho M. Piaček a S. Beňačka). Ide o operu, ktorá sa zaoberá problematikou mečiarizmu a symbolickým stretaním sa postáv Klausa a Mečiara sa venuje otázkami slovenskej štátnosti, jej koreňom a falošným a skutočným apologetom. Štefánik v nej vystupuje iba multimediálne – formou známeho portrétu vo vojenskej uniforme, pričom M. Piaček ho oslovuje replikou: Ty si náš vodca, a vzápätí mu „podá" čiapku.

Zoskupenie Mio-mio však s osobnosťou M. R. Štefánika ako so symbolom slovenskej štátnosti začalo postupne pracovať aj v ďalšej instantnej opere – *Zbojníci*, ktorá mala premiéru v roku 2008 na Akademickom Prešove, kedy bola opera ešte bez jeho postavy. Hlavným znakom Štefánikovej osobnosti, ktorý piačekovci používajú aj tu, je jeho známy portrét vo vojenskej rovnošate. Ten nechali – opätovne multimediálne – prelínať do známeho obrazu českého maliara Josefa Mathausera s veštiacou Libušou, ktorá veští Prahe veľkú budúcnosť (založila ju s Přemyslom), pričom ukazuje na Prahu v pozadí.

Základná divadelná semiotická štruktúra osobnosti M. R. Štefánika

Divadlo je s osobnosťou M. R. Štefánika spojené nielen v súvislosti so snahami „odkliať" jeho osobnosť v našej kultúre[31], ale aj v súvislosti s jeho nečakaným, prekvapujúcim a kontroverzne vykladaným úmrtím v roku 1919. Mnohé zo zmienených hier rôzne reagujú vo svojich fabulách práve na túto rozporuplnosť. Analyzované divadelné artefakty zároveň dokazujú, že osobnosť M. R. Štefánika je z divadelného hľadiska nesmierne zaujímavou témou, ktorá stále inšpiruje. Hlavným dôvodom je určite aj skutočnosť, že Štefánikov život bol naplnený z divadelného hľadiska veľmi dramatickými udalosťami, ktoré dodnes zásadne ovplyvňujú naše myslenie, spoločenský a politický život a naše postavenie v Európe i svete. Inscenácie, ktoré o ňom za posledné viac ako desaťročie vznikli, nie sú však iba vyplnením bielych miest na divadelnej mape významných osobností nášho

31 Pôvodný slovenský dokumentárny film o M. R. Štefánikovi v réžii Pavla Kanisa Príbeh hrdinu. Vlasť. vznikol pomerne veľmi neskoro – až v roku 2010. Umelecký – hraný film sa iba pripravuje, natáčanie filmu Generál v réžii Marianny Čengel-Solčanskej síce bude prebiehať už od roku 2014, jeho dokončenie je však plánované až na rok 2019. Doteraz vzniklo množstvo publikácií s témou jeho života, pomerne široká je aj pomníková či iná výtvarná tvorba.

života. Formou, prostriedkami i základnou myšlienkou umožňujú vstup diskusie do tejto mapy.

Najvýraznejším znakom postáv M. R. Štefánika v analyzovaných dramatických útvaroch je jeho chápanie ako symbolu národnej hrdosti, vyzdvihovanie jeho schopnosti húževnatou prácou dosiahnuť vytýčený cieľ a láska k rodnej zemi. Súčasné hry ho začínajú vykresľovať v ďalšom veľmi dôležitom rozmere – ako reprezentanta kozmopolitizmu. Zdôrazňuje sa v nich totiž aj jeho kultúrna rozhľadenosť, všestranné záujmy, porozumenie pre problémy rôznych národov a jazykové znalosti. Nemalú úlohu jeho hry či inscenácie plnia z hľadiska interkultúrneho. Či už odkazmi na život Štefánika vo Francúzsku, Tahiti alebo zobrazovaním spôsobu jeho uvažovania a života v iných kultúrach.

Ako už bolo spomínané, hry o M. R. Štefánikovi a predovšetkým inscenácie po roku 1989 – ich početnosť, robia z jeho osobnosti aj výnimočnú divadelnú postavu. Jednoznačne „kraľuje“ (okrem témy Jánošíka) v slovenskej divadelnej kultúre, pre ktorú bol rok „nežnej revolúcie“ prelomový i tým, že sa divadlo začalo vo väčšej miere venovať aj zobrazovaniu osobností nášho kultúrneho, spoločenského, umeleckého či politického života.

Po veľkých pozitívnych osobnostiach nášho života ako Jánošík, Svätopluk, Dominik Tatarka, Ľudovít Štúr, Janko Kráľ, Jonáš Záborský, Svetozár Hurban Vajanský, Ján Bocatius, Samo Bohdan Hroboň, Andrej Žarnov, Hana Ponická, Elena Maróthy Šoltésová, Magda Husáková-Lokvencová atď. sa postupne pristúpilo aj k inscenovaniu hier o kontroverznejších osobnostiach ako Miroslav Válek, Laco Novomeský či negatívnych ako Alžbeta Báthory, Gustáv Husák či Jozef Tiso.[32] Viac sa, samozrejme, otvorili aj dvere inscenáciám hier o osobnostiach európskeho či svetového života. Na pôde SND v Bratislave vznikla napríklad inscenácia venovaná tvorbe vynikajúcej opernej speváčky Márie Callasovej formou monodrámy amerického dramatika Terrence McNallyho *Majstrovská lekcia Marie Callas* (2002). Súkromným životom prezidenta Georga Washingtona sa zaoberali inscenácie chorvátskeho dramatika Mira Gavranay *Lásky Georga Washingtona* (Divadlo J. G. Tajovského Zvolen, 2001; V Divadlo Bratislava, 2002). Inscenácia hry slovenského dramatika Jozef Lenharta *Frau Mozartová* (Mestské divadlo Žilina, 2005) sa venovala životu hudobného skladateľa Wolfganga Amadea Mozarta.

32 Viac o tom v podkapitole INŠTITORISOVÁ, D.: Iná národná identita. In: INŠTITORISOVÁ, D. – ORAVEC, P. – BALLAY, M.: Tváre súčasného slovenského divadla. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2006, s. 91 – 97

Jednou z posledných činoherných životopisných inscenácií bolo naštudovanie hry švédskeho dramatika Pera Olova Enquista *Obrázkári* (Divadlo Andreja Bagara Nitra, 2005), ktorá sa venovala švédskej nositeľke Nobelovej ceny, spisovateľke Selme Lagerlöfovej a jej problémom s vyrovnaním sa s alkoholizmom otca. Téma osobností svetovej i slovenskej histórie neobišla ani muzikál, balet a operu. Medzi muzikálové inscenácie, ktoré sa venujú významným osobnostiam svetových, domácich či náboženských dejín, patria napríklad muzikál o svätcovi Františkovi z Assisi s názvom *František z Assisi* (Divadlo J. Záborského Prešov, 2007; Nová scéna Bratislava, 2009), muzikál o živote manželky Ľudovíta XVI. Márii Antoinette s názvom *Mária Antoinetta* (Divadlo J. Záborského Prešov, 2009) , muzikál o najzvrátenejšej žene našej uhorskej histórie grófke Alžbete Báthory s názvom *Báthoryčka* (Nová scéna, 2010) či komorný muzikál o dvoch svetových hviezdach Edith Piaf a Marlene Dietrich *Edith a Marlene* (Nová scéna, 2010) .

V zobrazovaní významných osobností nášho života zatiaľ prevažujú slovenské, čoho príklad je aj osobnosť M. R. Štefánika. Pozornosť sa už sústreďuje napríklad aj na osobnosti významné iba z hľadiska regiónu, v ktorom inscenácia vznikla či typom dosiahnutého úspechu, činu či zásluhy. Ide napríklad o inscenáciu *www.narodnycintorin.sk* (Slovenské komorné divadlo Martin, 2012, má už 3 diely), v ktorej vystupujú osoby známe iba v Martine a jeho priľahlých oblastiach ako postava Miloslava Schmidta – veliteľa hasičov či inscenáciu hry Georga Taboriho *Matkina guráž* o vlastnej matke Elze Taboriovej (Činohra SND Bratislava, 2012).

Mnohé z inscenácií už nemajú iba adoračný, apologetický, dokumentárny či výchovný charakter, ale aj výsostne umelecký, ako napríklad inscenácia *A budeme si šepkať* (Slovenské komorné divadlo Martin, 2009), ktorá sa venovala štyrom charizmatickým osobnostiam slovenskej spisby – Hane Gregorovej, Ľudmily Podjavorinskej, Eleny Maróthy Šoltésovej a Terézii Vansovej. Takou je aj inscenácia *Čím tichší tón, tým lepšie* (Slovenské komorné divadlo Martin, 2011) venovaná trom bardom slovenskej literatúry – Pavlovi Orsághovi Hviezdoslavovi, Jozefovi Škultétymu a Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému či inscenácia o manželoch Roznerovcoch – *Sedem dní do pohrebu* (Slovenské komorné divadlo Martin, 2012). Podobný charakter má aj inscenácia *Kukura* (Divadlo Aréna Bratislava, 2011), ktorá je zároveň ostrou kritikou stavu slovenskej kultúry (aj divadelnej) a jej ústrednou postavou je Kukura – súčasný riaditeľ divadla, v ktorom inscenácia vznikla a vynikajúci herec Juraj Kukura. Jej zaujímavosťou je, že bola

naštudovaná aj v pražskom Činohernom klube a v tomto uvedení J. Kukura sám stvárňuje postavu Kukuru. K umeleckosti jazyka inscenácií o osobnostiach nášho života významnou mierou prispela aj inscenácia M. H. L. o prvej slovenskej režisérke a zároveň manželke významného straníckeho funkcionára a prezidenta Československej socialistickej republiky Gustáva Husáka – Magde Husákovej-Lokvencovej (P. A. T. a Štúdio 12 Bratislava, 2009) a mnohé ďalšie.

Ak porovnáme spôsob zobrazovania osobnosti M. R. Štefánika s ostatnými, či už slovenskými alebo zahraničnými osobnosťami, postava M. R. Štefánika stále obsahuje tradičné znaky jeho osobnosti a je nám predstavovaná predovšetkým ako osobnosť veľkého historického významu, na ktorú nemáme zabudnúť. Zo semiotického hľadiska to však svedčí o jednom – o jeho malom zakorenení vo vedomí Slovákov.

Literatúra

BABIAK, M. 2006 Ružičky zo srdca. Trnava : Divadlo Jána Palárika, 2006. 48 s. [scenár] In: BABIAK, M.: Ružičky zo srdca (Dramatická rapsódia o Mikulášovi Schneiderovi Trnavskom). Trnava: Divadlo Jána Palárika, 2007 [program k inscenácii]

BENEŠ, M. 1924 Slovenské zvony: Cyklus dramat, scén a živých obrazov so spevami a proslovom : Spomienkový večierok M. M. Hodžu, Hviezdoslava, M. R. Štefánika, 28. oktobra a 1. mája. Banská Bystrica : Ústredné nakladateľstvo a kníhkupectvo učiteľstva československého v Prahe – Filiálka v Banskej Bystrici. Spoločnosť s r. o., 1924

BONDY, E. – KMEŤOVÁ, E. 2001 Posledný let. Dvanásť pohľadov na M. R. Š. [libreto.] Bratislava: Združenie pre súčasnú operu, 2001 [rukopis]

ČAPLOVIČ, M. – FERENČUHOVÁ, B. – STANOVÁ, M. (edit.) 2010: Milan Rastislav Štefánik v zrkadle prameňov a najnovších poznatkov. Bratislava: Vojenský historický ústav, Historický ústav SAV Bratislava, Slovenský národný archív Bratislava, 2010, ISBN 978-80-970434-07

ČAVOJSKÝ, L. – ŠTEFKO, V. 1983 Slovenské ochotnícke divadlo 1830 – 1980. Bratislava – Obzor, 1983

DIBÁK, O. 1938 Z borby za slobodu slovenského národa. Príležitostná hra pre deti aj dospelých k výročiu smrti generála M. R. Štefánika v 3 dejstvách. Žilina: Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1938

Evanjelická Bratislava. Časopis Cirkevného zboru ECAV Bratislava. Roč. 14, máj 2009, č. 2. Mimoriadne vydanie venované M. R. Štefánikovi

FUSKA, J. kol. 1999 M. R. Štefánik v myšlienkach a obrazoch. Bratislava: Elán, 1999, ISBN 80-85331-16-0

GERMAIN, A.1940 Štefánik. Symbolická legenda v 8 obrazoch. Trnava: Fr. Urbánek

a spol., 1940 a aj napríklad o inscenáciách a hrách s témou života Milana Rastislava Štefánika v štúdii INŠTITORISOVÁ, D. 2012 Osobnosť M. R. Štefánika v divadelnej tvorba na Slovensku/M. R. Štefánik dans la création théetrale en Slovaquie. In: MELUŠOVÁ, E. – BENČIČ, S. (edit.): Inaua ad linguas hominesquereserata IV. La porte des langues sóuvres aux hommes IV. Brána jazykov k ľuďom otvorená IV. Paris: Impress, 2012, ISBN 9778-2-9536053-3-3

INŠTITORISOVÁ, D. Iná národná identita. In: INŠTITORISOVÁ, D. – ORAVEC, P. – BALLAY, M.: Tváre súčasného slovenského divadla. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2006, ISBN 80-8094-0121-6

JENČÍKOVÁ, M. Štefánik vonia radošinskou človečinou. In: Pravda, 2004, roč. 14, č. 54

Kolektív autorov 1989 Encyklopédia dramatických umení Slovenska 1. A – L. Bratislava – Veda, 1989 ISBN 80-224-0001-7

Kolektív autorov 1990 Encyklopédia dramatických umení Slovenska 2. M – Ž. Bratislava – Veda, 1990. 711 s. ISBN 80-224-000-9

Kolektív autorov 2000 Milan Rastislav Štefánik (1880 – 1919) Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica, 2000, ISBN 80-85169-49-5

KREKOVIČ, S. Večery postmodernej opery. In: HIS voice, 2001, č. 2

MACHO, P. 2011 Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011, ISBN 978-80-89396-13-9

MAŤAŠÍK, A. Z Košarísk okolo celého sveta – a po dlhých rokoch opäť doma. In. Nový deň, 2004, roč. 6, č. 58

MAŤO, P. Slovenské tanečné Everest(ík)y a jeho hrdinovia. In: kŅd, 2010, roč. 4, č. 4

MERLÍNOVÁ, L.1926 Bohy milovaný. Drama M. R. Štefánika o sedmi obrazech. Praha : Nakladatel František Švejda, [po r. 1926?]

MIKO, E. (zost.) 1943 Oslavujeme. [Štefánikov odkaz. Živý obraz na slová Štefana Sonderlicha. Za hrdinom. Scéna.] Prešov : Nakladateľstvo Ľudovíta Šmigala, 1943

Milan Rastislav Štefánik. Čtyři scény pro mládež 1936 [Balák, K. Pán orla..., 4. V. 1919, Památce Milana Rastislava Štefánika. Veselý, Miloš: Pláč hvězd.] Praha: Nakladatel František Švejda, 1936

MISTRÍK, M. a kol. 1999 Slovenské divadlo v 20. storočí. Bratislava: Veda, 1999, ISBN 80-224-0577-9

SEREČINOVÁ, A. Skončila opera v stoke? In: Hudobný život, 2002, roč. 34, č. 2

SNÍŽEK, F. 1931 Tajemný letec. Bratislava : Miestna skupina MLL [Masarykovy letecké ligy], 1931

SONDERLICH, Š. 1941 Slovenský máj. Sborník ku školským oslavám Gen. M. R. Štefánika a Sviatku slovenskej rodiny. [Márne čakáš syna... (zborová recitácia) Nikdy nezradiť. (V prírode, kríčky.) Hold Štefánikovi. (zborová recitácia)] Žilina: Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1941

ŠOTH, O. – MISTRÍKOVÁ, Z. 2009 M. R. Štefánik. [libreto.] In: M. R. Štefánik. Košice : Štátne divadlo, 2009, bulletin. [nečíslované]

ŠTEPKA, S. 2003 Generál. Príbeh malého veľkého muža. [scenár] Bratislava: Radošinské naivné divadlo, 2003

ULIČIANSKA, Z. Štefánik utekajúci, lietajúci. In: Sme, 2009, roč. 17, č. 295, s. 22.

ULIČIANSKA, Z. Zvláštny druh človeka, ktorému je škoda portské rozlievať? In: Sme, 2004, roč. 12, č. 57

URBÁNEK, F. 2010 Hriešnica. Bratislava: Zlatý fond Sme, 2010

URBÁNEK, F. 2010 Za slobodu. [dramatický fragment] Bratislava: Zlatý fond Sme, 2010

VRÁNEK, Č. 1933 Scény k Štefánikovým oslavám. [Hold Štefánikovi, slávnostná scéna pre sólovú aj borovú recitáciu. Sborová recitácia. Živý obraz s vyslovením vďaky slovenskej mládeže nebohému bohatierovi. Matka Štefánikova, scény v jednom dejstve.] Žilina: Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1933

ZBAVITEL, A. 1929 Milan Rastislav Štefánik. Z príležitosti 10. výročia tragickej smrti pre slovenskú mládež. Praha: Státné nakladatelstvo, 1929

ZBAVITEL, A. 1933 Týždeň Štefánikových osláv. Metodická príručka pre učiteľov národných škôl a poriadateľov Štefánikových osláv. Žilina: Učiteľské nakladateľstvo O. Trávníček, 1933

ZEMANČÍK, O. (usporiadal) 1938 M. R. Štefánik (4. máj). Úplný program osláv. [Sabol, Štefan: Štefánik na Tahiti. Zemančík, Ondrej: Hrdinov odkaz. Jevjak, Matej: M. R. Štefánik. Zemančík, Ondrej: Hôrni chlapci.]Bratislava: Universum, 1938

ZVĚŘINA, L. N. 1928 Milan Rastislav Štefánik. Praha: Nakladatelství F. Borového, 1928

Internetové zdroje:

http://sk.wikipedia.org/wiki/Milan_Rastislav_%C5%A0tef%C3%A1nik

http://www.mrstefanik.sk/

http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=755

http://www.muzeum.sk/?obj=muzeum&ix=mmrs_msnr_snm

prof. PhDr. Dagmar Inštitorisová, PhD. – vedúca Ústavu dizajnu médií
Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSŤ V KONTEXTE KVALITY ŽIVOTA

Richard Keklak

Abstract

The study presents the exploration of the relation between personality characteristics with survival rate quality of life. Object of research of study was to verify the positive correlation of extraversion, openness to experience, friendliness and conscientiousness to solving life problems endured the quality of life. Author assumes that personality that construct can be assessed through personal survival rate quality of life with emphasis on the fact that quality of life is psych reflection state of the individual. It was confirmed that the higher the quality and quantity of interpersonal interaction, active search for new experiences, higher quality of interpersonal orientation and perseverance on goal-oriented behavior increases satisfaction and well-being, thereby increasing the survival and quality of life of an individual assessment. The results also show that the psychological balance (emotional stability) a significant positive effect as cognitive component of satisfaction of the quality of life and well-being of man as the emotional component of quality of life. The result of the issue is the statement that lived quality of life is a reflection of the personality as a psychological quality of man.

Keywords: personality, quality of life.

Odpovedať na otázku kto je osobnosť, vymedziť pojem osobnosť a poskytnúť relevantnú a konsenzuálnu výpoveď o konštrukte osobnosť je veľmi zložitý proces. Po konfrontácii s postojom fundovaného a na slovo vzatého odborníka Damiána Kováča, ktorý tvrdí: „osobnosť je konštrukt, ktorý sa nedá presne vymedziť, resp. ani nemá zmysel ho vymedzoval,“[1] som si ne-

1 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007, s. 224

dovolil poskytnúť priamu odpoveď, ale na základe výskumu podať jedno z ďalších vymedzení a pohľadov na tento konštrukt, ktorý percipujem v kontexte kvality života. Autor ďalej vysvetľuje, že príslušná fenomenológia je nanajvýš multivariantná a na druhej strane, že v pluralistickom stave poznania sa nedá dôjsť ku konsenzu s inými pohľadmi.

Vychádzajúc z tejto polemiky nad nevymedziteľnosťou a vymedziteľnosťou osobnosti si dovolím povedať, že D. Kováč poskytuje vyčerpávajúcu odpoveď a uvádza: „Osobnosť je psychologická kvalita človeka vznikajúca z genetického vybavenia formovaná environmentom, sociálnom, kultúrou, duchovnom dotváraná sebou samou – vlastným self podľa skúseností, hodnôt, snažení, cieľov, prejavujúca sa osobitosťami a konštantnosťou s možnosťou zmien v celoživotnom vývine jednotlivca“.[2]

Na základe tohto vymedzenia je dôležité upozorniť na pojem sebautváranie, na základe ktorého sme tak rozdielni a osobnostne diferencovaní. Vychádzajúc z uvedeného, že osobnosť človeka je jedinečná integrita dedičných a vrodených determinantov, environmentálnych kultúrno-duchovných vplyvov, dotváraná sebou samou, vlastným obrazom, nevieme ovplyvniť skutočnosť, akú vrodenú výbavu dostaneme a do akého socio-kultúrno-duchovného prostredia sa narodíme. To, ako prejavujeme vôľu a vynaložené úsilie realizovať internalizované hodnoty, vytyčované ciele, vyššie ašpirácie, dokonalejšie ideály nás robí rozdielnymi, napr. hodnotnejšími, lepšími, spravodlivejšími, zodpovednejšími a pod.

Podľa D. Kováča je človek z psychologického hľadiska živá bytosť schopná nielen prispôsobovať sa, ale aj upravovať svoje prostredie svojim potrebám, zámerom, túžbam a v rámci toho meniť aj seba samého podľa nadobúdaných skúseností a osvojovaných hodnôt. Umožňujú to predpoklady človeka na vytváranie rečových symbolov skutočnosti a ich používanie na vyjadrovanie vlastných obsahov psychickej reality. V človeku sa psychická realita prejavuje sebauvedomovaním a vôľovým zameraním konania na ciele, ktoré prekračujú vlastné biologické prežitie.[3]

Osobnosť človeka a jej výnimočnosť zabezpečujú najmä jeho schopnosti myslieť a spôsobilosti medziľudskej komunikácie. Všetko to umožňuje človeku vytvárať civilizáciu, sociálny svet, kultúru a nám ostatným to umožňuje kvalitatívne ho hodnotiť ako viac či menej významnú osobnosť.

---

2 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007, s. 224

3 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007

Osobnosť nie je len špecifickým predmetom skúmania a uvažovania jedného odboru, ale mala by byť predmetom, spolupredmetom alebo aspoň kontextom každého a všetkých vedných odborov. Iba tak je možné rozvíjať poznanie osobnosti. Trojkategoriálny BIO-PSYCHO-ENVI model utvárania osobnosti je aj napriek svojmu skoro tridsaťročnému veku stále platný a vysoko aktuálny, hlavne kategóriou sebautvárania psychickou realitou v človeku. D. Kováč uvádza, že je namieste rozlišovať prinajmenšom tri druhy psychických regulátorov v osobnosti: univerzálne, individuálno-špecifické a systémové.[4]

Do kategórie univerzálnych psychoregulátorov autor zaraďuje tie, ktoré vyplývajú z každodenných skúseností vyvíjajúcich sa jednotlivcov v rôznych spoločenstvách, a to či už prenášaných z pokolenia na pokolenie alebo osobne nadobudnutých, prežitých. Dá sa povedať, že sa týkajú človeka ako homo sapiens, teda pramenia z istého biologického programu.

Individuálno-špecifickými psychickými regulátormi osobnosti sa potom stávajú tie zručnosti, návyky, slovom kompetencie, ktoré ľudskí jedinci nadobúdajú špecifickým alebo nešpecifickým učením v tom-ktorom historickom čase a priestore. Podľa D. Kováča sa dá dokonca povedať, že spoločenstvá, nachádzajúce sa na prechode industriálnej spoločnosti k informačnej, vysoko preferujú kognitívne kompetencie ako psychické regulátory osobnosti.[5]

Systémové psychické regulátory sú tie, ktoré vstupujú do všetkého jej správania, resp. konania ako celku. Na prvý dojem by sa mohlo zdať, že takýmto starým, dobre známym psychickým regulátorom je inteligencia, svojho času pokladaná za generálny faktor. D. Kováč tvrdí, že ide o omyl a systémovým psychickým regulátorom osobnosti je v tomto prípade podľa neho múdrosť, ktorá síce predpokladá inteligenciu (akademickú, praktickú, osobnú), no vysoko ju prekračuje. Ďalším príkladom systémového psychického regulátora osobnosti je podľa autora „consciousness“, t. j. naše staré a nepovšimnuté svedomie ako monitor ľudského konania jednotlivcov.[6]

Z uvedeného a v kontexte kvality života môžeme osobnosť vymedziť ako jedinečnú a relatívne konštantnú psychologickú kvalitu ľudského jedinca, vznikajúcu síce z genetického vybavenia, ale formovanú environmentom,

4 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007, s. 235

5 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007

6 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007

sociálnom, kultúrou, duchovnom, no nadovšetko dotváraná sama sebou podľa skúseností, hodnôt, ašpirácií a cieľov.[7]

Pod pojmom kvalita života si každý predstaví mnoho aspektov a ukazovateľov dosahovania „kvalitného" života. Nemá zmysel pátrať po nejakých všeobecnostiach, pretože hodnotenie kvality života je krajne individuálne odlišné. Napriek tomu existujú rôzne prístupy k hodnoteniu a vymedzeniu kvality života, ale analyzujú sa predovšetkým jej jednotlivé komponenty a ukazovatele.

Podľa M. Bratskej je kvalita života úzko spojená so zvládaním náročných životných situácií.[8] Alebo ako vymedzuje kvalitu života Svetová zdravotnícka organizácia (1997), kvalita života je to, ako človek vníma svoje postavenie v živote v kontexte kultúry, v ktorej žije a vo vzťahu k svojim cieľom, očakávaniam, životnému štýlu a záujmom.

Na základe projektu Svetovej zdravotníckej organizácii (WHOQOL, 1997) sa predpokladá, že na kvalite života sa podieľa šesť oblastí (domén), charakterizovaných subjektívnymi a objektívnymi indikátormi:

1. Telesné zdravie (energia a únava, bolesť a diskomfort, spánok a odpočinok).
2. Psychické funkcie (imidž vlastného tela a výzoru, negatívne emócie, pozitívne emócie, sebahodnotenie, myslenie, učenie, pamäť, pozornosť).
3. Úroveň nezávislostí (mobilita, aktivity každodenného života, závislosť od liekov a zdravotníckych pomôcok).
4. Sociálne vzťahy (osobné vzťahy, sociálna podpora, sexuálne aktivity).
5. Environment (finančné zdroje, sloboda, fyzická bezpečnosť, zdravie a sociálna starostlivosť, prostredie domova, možnosti získať informácie a kompetencie, fyzikálne prostredie, doprava).
6. Spiritualita, osobné presvedčenie (viera v transcendentno, religiozita, vzťah k Bohu).

Komplexným modelom kvality života je slovenským autorom vytvorený trojúrovňový model kvality života. D. Kováč ju vymedzuje ako osobnostno-emočno-kognitívnu psychoreflexiu trvalejšieho stavu jednotlivca,

7 KOVÁČ, D. 2004 K pojmo-logike kvality života. In Československá psychológia, 2004, roč. 48, č. 5, s. 460 – 463

8 BRATSKÁ, M. 2001 Zisky a straty v záťažových situáciách alebo príprava na život. Bratislava : Práca, 2001

spočívajúcu v porovnaní reality s ideálom, najmä podľa vyznávaných hodnôt, v kontexte spoločenstva, civilizácie, kultúry.[9]

Bazálnu úroveň tvorí prinajmenšom šesť oblastí života, ktoré sýtia kvalitu či nekvalitu života hociktorého človeka na tomto svete. Ďalej model predpokladá, že každá oblasť bazálnej úrovne kvality života má svoju kvalitatívne vyššiu reprezentáciu aj na mezo- aj na metaúrovni. Model len naznačuje, ale nijako nešpecifikuje vzťahy medzi jednotlivými komponentmi kvality života. Pre vysvetlenie, existencia psychickej reality v človeku je tou substanciou, ktorá môže regulovať, t. j. meniť samu seba podľa vyznávaných hodnôt. V trojúrovňovom modeli s viacrozmernými dimenziami – komponentmi kraľuje jeden vše-činiteľ a to zmysel života ako vrcholný psychoregulátor jednotlivých komponentov kvality života.

Kvalita života je zložitý a široký pojem, ktorý sa dotýka pochopenia ľudskej existencie, zmyslu života a samého bytia. Zahrňuje hľadanie kľúčových faktorov bytia a skúma materiálne, psychologické, sociálne, duchovné a iné činitele pre optimálny život človeka. Koncept kvality života je ovplyvnený množstvom faktorov, ktoré navyše pôsobia dlhodobo a niekedy aj rozporuplne. Kvalita života sa stáva celostným pojmom a zaznamenáva vzrastajúcu intenzitu snahy o komplexné pochopenie jej obsahu. K najvyužívanejším spôsobom skúmania patrí štúdium čiastkových komponentov objektívne existujúceho, skutočného stavu vrátane subjektívnej dimenzie (spokojnosti s daným stavom). Druhým spôsobom je holistické skúmanie celku s vlastnou štruktúrou a významom v zmysle celostného pojmu, ale s ohľadom na empirickú pozorovateľnosť a merateľnosť.

Jedným z ukazovateľov kvality života je životná spokojnosť. Spokojnosť je v rámci psychológie ľudských potrieb a v rámci teórie samoregulácie oblasť psychických javov zážitok, ktorý vzniká v súvislosti s uspokojovaním objektívne jestvujúcich potrieb, alebo podľa teórie samoregulácie ako odpoveď na autoregulačné pochody v organizme.

A. Adlerovo chápanie kvality života súvisí so spokojnosťou a zmyslom života a vychádza z dvoch ukazovateľov: z túžby človeka začleniť sa do spoločnosti a byť v tejto spoločnosti úspešný.[10] Z pohľadu začlenenia sa do spoločnosti rozlišujú J. Bergsma a G. L. Engel (1988) makro-, mezzo a osobnú rovinu kvality života. Prvá sa týka väčších spoločenstiev, druhá menších zoskupení (pracovisko, škola a pod.). Ak do osobnostnej

9 KOVÁČ, D. 2004 K pojmo-logike kvality života. In Československá psychológia, 2004, roč. 48, č. 5, s. 460 – 463

10 ADLER, A. 1995 Smysl života. Praha : Portál, 1995

roviny začleňujeme aj svet najbližších ľudí, spravidla rodinu, tak tá asi trpí najviac.

Kvalita života je výsledkom pôsobenia všetkých materiálnych, biologických, psychických, sociálnych, kultúrnych a spirituálnych činiteľov, ktoré utvárajú jednotlivé zložky konkrétnych životných situácií a ich selektívne alebo viac-menej celostné vnímanie a hodnotenie človekom. Prispievajú k prežívaniu spokojnosti a pohody so životom ľudí vo všeobecnosti. V širšom chápaní vyjadruje kvalita života pozíciu hodnoty vlastného života.[11]

Za priekopníka v oblasti výskumu spokojnosti a pohody možno považovať H. Cantrila.[12] Pre potreby reprezentatívneho skúmania vymedzil spokojnosť so životom ako subjektívny stav, ktorý si možno predstaviť ako kognitívnu skúsenosť, ktorá súvisí s individuálnym porovnávaním toho, čo osoba percipuje v danej situácii s tým, na čo ašpirovala. Ďalej, že diskrepancia medzi percipovaným a ašpiráciou je vyjadrením miery satisfakcie, pričom väčšia satisfakcia indukuje prežívanie pohody. N. M. Bradburn,[13] považovaný za ďalšieho priekopníka, vymedzil pohodu ako pociťovaný stav vyplývajúci z individuálnej skúsenosti osoby počas každodenného života, pričom výsledný stav je výsledkom súčtu pozitívnych a negatívnych epizód.

V slovenskej odbornej terminológii sa ustálilo pomenovanie pohoda alebo osobná pohoda (anglicky „well-being“ doslova dobré bytie či voľnejšie dobré cítenie sa) ako ukazovateľ kvality života. Štruktúru prežívanej pohody vytvárajú najmä: výskyt pozitívnych, resp. negatívnych emócií v dlhšom časovom úseku, absencia nepríjemných telesných pocitov, akými sú napr. mierna bolesť alebo únava, pozitívne sebahodnotenie, permanentné zmysluplné aktivity, optimistické postoje k životu, k ľuďom, k svetu a pod.[14]

Chicagský psychológ M. Czikszentmihalyi zaviedol termín „flow" (plynutie alebo prúdenie)[15] na označenie pretrvávajúcej radosti zo života. Jeho koncepcia sa od chápania pohody ako aj prežívania telesného a duševného blaha líši tým, že zdrojom radosti v živote sú zážitky prúdenia, plynutia takých stavov, ktoré sú porovnateľné napr. so zážitkami vrcholových športovcov pri finálových súťažiach a rekordných výkonoch. S. A. Jackson

11 BRATSKÁ, M. 2001 Zisky a straty v záťažových situáciách alebo príprava na život. Bratislava : Práca, 2001

12 CANTRIL, H. 1965 The Pattern of Human Concerns. New Brunswick : Rutgers University Press, 1965

13 BRADBURN, N. M. 1969 The Structure Of Psychological Well-being. Chicago : Aldine, 1969

14 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007

15 CSIKSZENTMIHALYI, M. 1996 Creativity, Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York : Harper Perennial, 1996

a M. Czikszentmihalyi[16] považujú šport za obohatenie života a za jeden zo zdrojov zážitku prúdenia, plynutia, ktoré sú prameňom radosti.

Tento stav je podmienený nárokmi situácie a vlastnými kapacitami tieto nároky zvládnuť. Ide o dosiahnutie rovnováhy. Presnejšie povedané, jedinec dokáže túto rovnováhu dosiahnuť, a to tak, že ak nároky situácie rastú, disponuje rezervami riešiť ich, ak klesajú, dokáže svoje kapacity primerane redukovať. Existuje teda akoby určitý „dynamický kanál", v ktorom za uvedených podmienok „flow" - zážitok vzniká a mení sa. Negatívne prežívanie nastáva vtedy, ak sa optimálne prispôsobenie vlastných kapacít nepodarí; ak sú nároky situácie vyššie, ako sú kapacity osoby, vzniká najprv obava a neskôr strach, a naopak pri nízkych nárokoch aktivizuje svoje kapacity nadmerne, nastáva najprv nuda a neskôr opäť strach alebo hnev.[17]

Väčšina koncepcií kvality života považuje zdravie za jeden z jej predpokladov. Podľa Svetovej zdravotníckej organizácie WHOQOL (1997) je zdravie „stav úplnej fyzickej, mentálnej a sociálnej pohody, a nie absencia choroby a slabosti". Kľúčové miesto tu má práve pohoda. V koncepcii pohody sa kladie dôraz buď na emočný alebo kognitívny aspekt, alebo sa využíva kombinácia oboch. Osobnosť je silným a stabilným regulátorom pohody. Ona integruje cítenie a kognitívne akcentované hodnotenie, pričom cítenie sa vzťahuje na momentálne situácie a hodnotenie na minulé časové úseky. Všeobecne sa pokladá za významného psychologického indikátora zdravia alebo choroby (najmä chronickej), resp. starnutia.[18]

P. Becker skoncipoval tri najznámejšie prístupy k osobnej pohode, ktoré za jej primárny určujúci činiteľ považujú osobnosť podľa toho, ktorý konkrétny aspekt, resp. komponent osobnosti uprednostňujú.[19] Motivačné prístupy sú založené na predpoklade, že pohoda je produktom uspokojovania, resp. neuspokojovania potrieb. Tieto prístupy ďalej vnútorne rozčlenil na motivačné teórie, líšiace sa podľa obsahu, ktorý je pre osobnú pohodu relevantný. Patrí sem napríklad Freudova teória, považujúca za rozhodujúce úsilie vyhýbať sa bolesti a vyhľadávanie prežívania rozkoše. Patrí sem

16 JACKSON, S. A. – CSIKSZENTMIHALYI, M. 1999. Flow in sports: The key to optimal experience and performances. Champaign. IL : Human Kinetics, 1999

17 DŽUKA, J. – DALBERT, C. 1997 Model aktuálnej a habituálnej subjektívnej pohody. In Československá psychologie, roč. 41, č. 5, s. 385 – 398

18 KOVÁČ, D. 2004 K pojmo-logike kvality života. In Československá psychológia, 2004, roč. 48, č. 5, s. 460 – 463

19 BECKER, P. 1991 Theoretische Grundlagen. In A. Abele & P. Becker (Hrsg.), Wohlbefinden : Theorie – Empirie – Diagnostik. Weinheim, München : Juventa, p. 13 – 50

aj teória sebaaktualizácie, ktorá za rozhodujúce považuje úsilie človeka o vlastný rozvoj (Maslow, Rogers) alebo Franklova teória hľadania zmyslu, podľa ktorej primárnym cieľom človeka nie je šťastie, ale zmysel. Šťastie je vo Franklovej teórii sekundárnym produktom, vzniká pri dosiahnutí pre osobu dôležitého cieľa. A. Campbell je zástancom názoru, že prežívanie pohody primárne závisí od uspokojenia troch potrieb: potreby mať, potreby vzťahov a potreby byť.[20]

Do druhej skupiny motivačných patria teórie, ktoré berú do úvahy nielen skúsenosť z uspokojovania potrieb v absolútnom zmysle, ale aj z hľadiska porovnania jedinca s určitou vzťahovou skupinou. Podľa týchto teórií osoba prežíva pohodu do takej miery, do akej sa jej v porovnaní s inými osobami darí rovnako dobre alebo lepšie. Pozoruhodné sú tu dve empiricky potvrdené zistenia: T. A. Wills formuloval teóriu, že osoby, ktoré sa nachádzajú v negatívnom emočnom rozpoložení, ho môžu zlepšiť tak, že sa porovnávajú s inými, ktorí sa majú ešte horšie.[21] B. Headey a A. Wearing zistili, že minulé priaznivé a nepriaznivé životné udalosti sú popri stabilných osobnostných vlastnostiach významnými činiteľmi pohody v neskoršej dobe.[22]

A nakoniec, k týmto motivačným teóriám osobnostnej pohody patria aj teórie, vysvetľujúce pohodu v reláciách s úrovňou ašpirácie, podľa ktorých je možné pohodu u osoby predpokladať vtedy, keď si stanovuje také ciele, ktoré môže s dostatočnou istotou dosiahnuť.

Temperamentové prístupy sú v P. Beckerovej klasifikácii druhou veľkou skupinou teórií, ktoré objasňujú pohodu ako produkt primárne vytváraný osobnosťou.[23] Dve zistenia sú pomerne presvedčivo potvrdené. Neurotizmus je s osobnou pohodou v negatívnom vzťahu, čo je interpretované trojakým spôsobom:

a) osoby s vysokou mierou neurotizmu nemajú k dispozícii dostatočne efektívne nástroje vyrovnávania sa so situáciami;

---

20 CAMPBALL, A. 1981 The Sense of Well-Being in America: Recent Patterns and Trends. New York : McGraw-Hill, 1981

21 WILLS, T. A. 1981 Downward Comparison Principles in Social Psychology. In Psychological Bulletin, 1981, 90, s. 245 – 271

22 HEADEY, B. – WEARING, A. 1987. Chains of well being, chains of ill being. An Australian Panel Study, 1981 – 1985. Conference on Subjective Well Being, Bad Homburg, Germany, July 8 – 11

23 BECKER, P. 1991 Theoretische Grundlagen. In A. Abele & P. Becker (Hrsg.), Wohlbefinden : Theorie – Empirie – Diagnostik. Weinheim, München : Juventa, p. 13 – 50

b) vysoká miera neurotizmu ako indikátora konštitučnej dispozície, prejavujúcej sa v labilite autonómneho nervového systému, predisponuje jedinca k negatívne zafarbeným emočným reakciám;
c) negatívna korelácia môže byť aj artefaktom, pretože viaceré položky zo škály neurotizmu sú zároveň používané na zisťovanie negatívneho emočného rozpoloženia ako indikátora osobnej pohody.

Druhé zistenie sa týka skutočnosti, že extraverzia pozitívne koreluje s osobnou pohodou. Na vysvetlenie tohto zistenia sa núkajú nasledovné možnosti:

a) extravertovaní sa usilujú o lepšie sociálne vzťahy, a preto majú viac príležitostí pre pozitívne skúsenosti s inými;
b) sú priebojnejší a aktívnejší, a preto získavajú častejšie pozitívne posilnenie;
c) majú vyššie sebavedomie.

Treťou skupinou prístupov k osobnostnej pohode sú tzv. teórie kompetencie. Podľa týchto teórií je pohoda produktom úspešnosti vyrovnávania sa s externými požiadavkami. Takéto úspechy posilňujú sebavedomie a pôsobia proti vnímaniu bezmocnosti a strachu.

Vymedzenie výskumnej problematiky

Výskumným problémom štúdie bolo explorovať význam sledovaných osobnostných dimenzií ako ukazovateľov kvality života. Zámerom bolo overiť pozitívnu koreláciu extraverzie, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti a svedomitosti k riešeniu životných problémov na prežívanú kvalitu života. Predpokladal som, že vyššia kvalita a kvantita interpersonálnej interakcie, aktívne vyhľadávanie nových zážitkov, vyššia kvalita interpersonálnej orientácie a vytrvalosť na cieľ zameraného správania zvyšuje spokojnosť a pohodu, čím sa zvyšuje aj prežívanie a hodnotenie kvality života jedinca. Pri vymedzení tohto problému som vychádzal z trojúrovňového modelu kvality života D. Kováča.[24] V spomínanom modeli je potrebné rozlišovať bazálnu (existenčnú), od mezo- (individuálno-civilizačnej) a meta- (kultúrno-duchovnej) úrovne kvality života. Každá oblasť bazálnej úrovne kvality života má svoju kvalitatívne vyššiu reprezentáciu aj na mezo- aj na metaúrovni. V stanovenom predpoklade to znamená, že predispozícia k spomínaným

24 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007

osobnostným kvalitám zabezpečuje na bazálnej úrovni normálne psychické fungovanie, na vyššej mezoúrovni zabezpečuje človeku prežívanie spokojnosti a životnej pohody a obe tieto úrovne sú základom sebakultivácie človeka kultúrnymi a duchovnými hodnotami na metaúrovni kvality života.

Nadväzujúc na predošlý výskumný cieľ som verifikoval negatívny vplyv neurotizmu na prežívanú kvalitu života. Cieľom tejto etapy bolo overiť negatívnu koreláciu vyššej miery neurotizmu s nižším hodnotením kvality života alebo naopak, že vyššia úroveň kvality života má významne pozitívny vplyv na emočnú pohodu jednotlivca. Východiskom pre formuláciu stanoveného predpokladu je Kováčovo vymedzenie kvality života ako osobnostno-emočno-kognitívnej reflexie trvalejšieho celkového stavu jednotlivca.[25] Podstatu kvality života tvorí konfrontácia prežívanej reality s ideálom, ktorý je utváraný vyznávanými hodnotami (v kontexte spoločnosti, civilizácie, kultúry). To všetko sa prejavuje v úsilí o všestranne lepší život. Spokojnosť (vs. nespokojnosť) je prevažne kognitívna zložka kvality života s pretrvávajúcim pozitívne emočným hodnotením celkového stavu jednotlivca a jeho vzťahov k okoliu. Pohoda (vs. nepohoda) je prevažne emočná zložka kvality života s pretrvávajúcim príjemným prežívaním celkového stavu.

Výskumné hypotézy

Výskumná hypotéza č. 1:

Vyššia miera prežívanej kvality života je v pozitívnom vzťahu k extraverzii, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti a svedomitosti.

Výskumná hypotéza č. 2:

Tendencia k psychickému vyčerpaniu a nereálnym ideálom negatívne ovplyvňuje prežívanú mieru kvality života.

Použité metodiky

- NEO päťfaktorový osobnostný inventár (NEO Five Factor Inventory P. T. Costu a R. R. McCraeho)[26]

Ide o viacrozmerný osobnostný dotazník postavený na báze faktorovo-analytických prístupov a vychádza z päťfaktorového modelu osobnosti. Autormi dotazníka sú P. T. Costa a R. R. McCrae (1991). Osobnostné kategórie a ich charakteristika:

25 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : Veda, 2007

26 RUISEL, I. – HALAMA, P. 2007 NEO päťfaktorový osobnostný inventár. Praha : Testcentrum-Hogrefe, 2007

Neurotizmus – zisťuje mieru prispôsobenia alebo emočnú instabilitu, neurotizmus. Rozlišuje jedinca náchylného k psychickému vyčerpaniu a nereálnym ideálom od jedinca vyrovnaného a odolného voči psychickému vyčerpaniu.

Extraverzia – zisťuje kvalitu a kvantitu interpersonálnej interakcie, úroveň aktivácie, potrebu stimulácie.

Otvorenosť voči skúsenosti – zisťuje aktívne vyhľadávanie nových zážitkov, toleranciu k neznámemu a jeho objavovanie.

Prívetivosť – zisťuje kvalitu interpersonálnej orientácie na kontinuu, od súcitenia po nepriateľskosť v myšlienkach, citoch a činoch.

Svedomitosť – zabezpečuje individuálnu úroveň pri organizácii, motivácii a vytrvalosti na cieľ zameraného správania. Odlišuje spoľahlivých, na seba náročných ľudí od tých, ktorí sú ľahostajní a nedbalí.

- Dotazník kvality života svetovej zdravotníckej organizácie (WHOQoL – Bref 1997; slovenská verzia D. Kováč, 1997)

24 položková miera kvality života vydaná Svetovou zdravotníckou organizáciou. Kvalitu života vymedzuje ako vnímanie vlastnej pozície v živote v kontexte kultúrneho a hodnotového systému, v ktorom žije. Ide o široký koncept týkajúci sa komplexného spôsobu fyzického zdravia, psychologického stavu, osobných presvedčení, sociálnych vzťahov jednotlivca a ich vzťahu k hlavným črtám prostredia, v ktorom sa pohybuje (WHOQoL, 1997).

Fyzická doména (bref1) – mapuje, do akej miery zasahuje bolesť do života jednotlivca, nakoľko je odkázaný v bežnom dennom fungovaní na lekársku pomoc. Rovnako tak zahŕňa i to, či má dostatok energie, mieru schopnosti pohybu, či spokojnosť so spánkom.

Psychická doména (bref2) – odráža spokojnosť jednotlivca samého so sebou, so svojím telom a výzorom, ako i to, nakoľko pociťuje svoj život ako zmysluplný. Zameriava sa tiež na frekvenciu výskytu negatívneho citového rozpoloženia, ako je náladovosť, úzkosť alebo depresia.

Sociálna doména (bref3) – meria a získava údaje o subjektívnej spokojnosti jedinca v sociálnych vzťahoch i v intímnom, partnerskom živote.

Environmentálna doména (bref4) – vzhľadom k úrovni kvality života zohľadňuje najmä vplyv faktorov prostredia. Medzi takéto činitele patria napríklad: dostupnosť zdravotníckych služieb, úroveň dopravy, pocit bezpečnosti v každodennom živote a pod.

Výskumný súbor a jeho charakteristiky

Na výskume sa zúčastnilo 424 osôb. Z dôvodu vyššej homogenity vzorky bolo podmienkou, aby probandi boli zamestnaní a vyššiu reprezentatívnosť zabezpečil výber probandov v dvoch mestách, v Bratislave a Poprade. Probandi nesmeli vykazovať žiadnu odchýlku od normálneho psychického stavu (minimálne dva týždne neboli vystavení ťažkým stresovým situáciám).

Základné demografické charakteristiky vzorky:

- Vekové rozpätie: 20 – 50 rokov (M = 34,56);
- Pohlavie: muži 21,7 % (N = 92), ženy 78,3 % (N = 332);
- Rodinný stav: slobodní/é 28,8 % (N = 122), ženatí/vydaté 71,2 % (N = 302);
- Vzdelanie: SŠ s maturitou 55,7 % (N = 236), VŠ 44,3 % (N = 188).

Analýza a interpretácia výsledkov

Na spracovanie a analýzu získaných údajov som použil štatistický program SPSS. Údaje som spracúval pomocou deskriptívnej štatistiky a štatistickou inferenciou. Na verifikáciu stanovených predpokladov som aplikoval Pearsonov koeficient korelácie.

Tabuľka č. 1 ukazuje, že použitím Pearsonovej korelačnej analýzy sa exploroval vzťah skúmaných osobnostných dimenzií v závislosti od sledovaných domén kvality života.

Výsledky naznačujú, že miera prežívanej kvality života je v úzkom vzťahu k sledovaným osobnostným dimenziám. Vo všetkých doménach kvality života je extraverzia v pozitívnom vzťahu, čo znamená, že vyššia miera extraverzie jedinca prispieva k hodnotnejšiemu prežívaniu kvality života. V dvoch doménach sa vzťah potvrdil na signifikantne významnej hladine. Extravertovaní jedinci prežívajú vyššiu spokojnosť so sebou samým, so svojím telom a výzorom, nakoľko pociťujú svoj život ako zmysluplný (r=0,173**). Rovnako významne hodnotia extravertovaní jedinci úroveň kvality života, ktorá zohľadňuje najmä vplyv faktorov prostredia (r=0,134**). Medzi takéto činitele patria napríklad: dostupnosť zdravotníckych služieb, úroveň dopravy, pocit bezpečnosti v každodennom živote a pod. V porovnaní s introvertmi vnímajú faktory prostredia v pozitívnejšom svetle. Prezentujú sa tiež vyššou spokojnosťou so svojím zdravím a sociálnymi vzťahmi, aj keď v tomto prípade nejde o štatisticky významný výsledok.

Osobnostná dimenzia otvorenosť voči skúsenosti sa ukázala ako najvýznamnejší indikátor kvality života. Až v troch doménach kvality života sa potvrdil štatisticky významný vzťah. Jedinci aktívne vyhľadávajúci nové zážitky, toleranciu k neznámemu a jeho objavovaniu vnímajú svoj život ako zmysluplnejší (r=0,141**), sú spokojnejší s kvalitou sociálnych vzťahov, intímnym i partnerským životom (r=0,140**) a úrovňou vplyvu faktorov prostredia (r=0,158**).

Prívetivosť ako kvalita interpersonálnej orientácie vo vzťahu ku kvalite života (r=0,103*) a tiež svedomitosť zabezpečujúca individuálnu úroveň pri organizácii, motivácii a vytrvalosti na cieľ zameraného správania (r=0,109*) sa signifikantne potvrdili iba v environmentálnej doméne. Výsledky potvrdzujú, že v myšlienkach, citoch a činoch súcitnejší a tiež spoľahlivý, na seba náročný jedinec prežíva vyššiu subjektívnu spokojnosť s environmentálnymi kritériami kvality života.

Tabuľka 1: Korelačná analýza medzi sledovanými osobnostnými dimenziami a kvalitou života

		Fyzická d.	Psychická d.	Sociálna d.	Environmentálna d.
Extraverzia	Pearson Correlation	,070	,173**	,030	,134**
	Sig. (2-tailed)	,149	,000	,534	,006
	N	424	424	424	424
Otvorenosť	Pearson Correlation	,020	,141**	,140**	,158**
	Sig. (2-tailed)	,680	,004	,004	,001
	N	424	424	424	424
Prívetivosť	Pearson Correlation	-,040	,069	-,089	,103*
	Sig. (2-tailed)	,414	,156	,067	,033
	N	424	424	424	424
Svedomitosť	Pearson Correlation	,074	,087	-,027	,109*
	Sig. (2-tailed)	,130	,073	,585	,025
	N	424	424	424	424

** p<0,01

* p<0,05

Z uvedených výsledkov vyplýva, že hypotéza č. 1 sa potvrdila. Vyššia miera prežívanej kvality života je v pozitívnom vzťahu k extraverzii, otvorenosti voči skúsenosti, prívetivosti a svedomitosti. Dôležité je podotknúť, že výsledky potvrdzujú aj to, že nie vo všetkých doménach kvality života sa pozitívny vzťah potvrdil. Dokonca v sociálnej doméne sa ukazuje negatívny vzťah vo vzťahu k prívetivosti (r=0,089), blížiaci sa štatistickej významnosti. Doslova zarážajúce je zistenie, že egocentrickejší jedinci s tendenciou znevažovať zámery druhých ľudí prežívajú vyššiu subjektívnu spokojnosť v sociálnych vzťahoch. S istou dávkou smelosti je možné tvrdiť, že výsledok je odrazom vnímania altruizmu dnešnou spoločnosťou. Jednoducho povedané, dnes sa nenosí, aby ľudia mali pre druhých pochopenie a porozumenie, prejavovali iným priazeň a správali sa k nim láskavo a vľúdne.

V tabuľke č. 2 je zobrazená explorácia vzťahu neurotizmu k prežívanej miere kvality života. Výsledky potvrdzujú stanovený predpoklad, že tendencia k psychickému vyčerpaniu a nereálnym ideálom negatívne ovplyvní prežívanú mieru kvality života. Hypotéza č. 2 sa potvrdila.

Emocionálne nestabilní jedinci prežívajú nižšiu mieru kvality života a to vo všetkých jej doménach. Zvýšená miera prežívania bolesti zasahujúcej do života jednotlivca a odkázanosti v bežnom dennom fungovaní na lekársku pomoc sa negatívne prejavuje v zvládaní stresových životných situácií (r=-0,279**). Môže sa to prejaviť aj v nedostatku energie, miere schopnosti pohybu, či nespokojnosti so spánkom.

Tabuľka 2: Korelačná tabuľka medzi osobnostnou dimenziou neurotizmus a kvalitou života

		Fyzická d.	Psychická d.	Sociálna d.	Environmentálna d.
Neurotizmus	Pearson Correlation	-,279**	-,301**	-,201**	-,141**
	Sig. (2-tailed)	,000	,000	,000	,004
	N	424	424	424	424

** p<0,01

Negatívne prežívanie a znížená schopnosť vyrovnávať sa so životnými ťažkosťami odráža nespokojnosť jednotlivca samého so sebou a tiež zvýšenú mieru výskytu negatívneho citového rozpoloženia, ako je náladovosť, úzkosť alebo depresia (r=-0,301**).

Výsledky potvrdzujú, že sklon k neurotizmu sa prejavuje na subjektívnej nespokojnosti jedinca v sociálnych vzťahoch (r=-0,201**).

Aj v poslednej doméne prežívanej kvality života sa potvrdil negatívny vzťah, pretože aj v tomto prípade na 99% hladine významnosti platí, že emocionálna nestabilita sa prejavuje v negatívnom vnímaní faktorov prostredia alebo naopak, že (ne-)kvalita environmentálnych kritérií kvality života sa odráža v psychickej nestabilite jedinca (r=-0,141**).

Signifikantne sa potvrdilo, že životná pohoda zvyšuje schopnosť zvládať stresové situácie.

Záver

Pri pohľade na výsledky predkladanej štúdie asi nikoho nenechá na pochybách fakt, že existuje priamy vzťah medzi osobnostnými vlastnosťami a prežívanou kvalitou života, ale aj skutočnosť, že výsledky významne poukazujú na relevantnosť skúmania tohto vzťahu.

Výsledky naznačujú, že odpoveď na otázku kto je osobnosť, nie je až taká zložitá, ako v úvode uvádzam. Konštrukt osobnosť je možné posudzovať cez osobnú mieru prežívanej kvality života. Je ale nevyhnutné brať do úvahy aktuálny psychický stav človeka, pretože v stave ťažkej životnej situácie, krízy a pod. nebude miera prežívanej kvality života odrazom psychologickej kvality človeka, ale odpoveď na aktuálny negatívny psychický stav. Je potrebné vychádzať z vyššie uvedeného, že kvalita života je psychoreflexia trvalejšieho stavu jednotlivca.

Potvrdilo sa, že vyššia kvalita a kvantita interpersonálnej interakcie, aktívne vyhľadávanie nových zážitkov, vyššia kvalita interpersonálnej orientácie a vytrvalosť na cieľ zameraného správania zvyšuje spokojnosť a pohodu, čím sa zvyšuje aj prežívanie a hodnotenie kvality života jedinca. To znamená, že prežívaná kvalita života je reflexiou osobnosti ako psychologickej kvality človeka.

Verifikácia predpokladu negatívneho vplyvu neurotizmu na prežívanú kvalitu života, cieľom ktorého bolo overiť negatívnu koreláciu vyššej miery neurotizmu s nižším hodnotením kvality života alebo naopak, že vyššia úroveň kvality života má významne pozitívny vplyv na emočnú pohodu jednotlivca, sa rovnako potvrdil. Výsledky dokazujú, že psychická vyrovnanosť, emocionálna stabilita významne pozitívne ovplyvňuje spokojnosť ako kognitívnu zložku kvality života a pohodu človeka ako jej emočnú zložku.

Alebo, že vyššia miera prežívanej kvality života pozitívne ovplyvňuje psychickú, emocionálnu stabilitu človeka.

Z experimentálne overenej psychoregulačnej paradigmy je osobnosť podľa D. Kováča, ako bolo už uvedené, vymedzovaná ako psychologická kvalita človeka formovaná environmentom, sociálnom, kultúrou, duchovnom dotváraná sebou samým – vlastným self podľa skúseností, hodnôt, snažení, cieľov prejavujúca sa osobitosťami a konštantnosťou s možnosťou zmien v celoživotnom vývine jednotlivca . Vychádzajúc z tohto vymedzenia a získaných poznatkov prostredníctvom štúdie považujem za výzvu venovať sa aj explorácii kultúrno-spirituálnych komponentov kvality života vo vzťahu k hodnoteniu a vymedzeniu osobnosti človeka.

Literatúra

ADLER, A. 1995 Smysl života. Praha: Portál, 1995, ISBN 80-858009-34-6

BECKER, P. 1991 Theoretische Grundlagen. In A. Abele & P. Becker (Hrsg.), Wohlbefinden: Theorie – Empirie – Diagnostik. Weinheim, München: Juventa,

BERGSMA, J. - ENGEL, G. L. 1988. Quality of life: does measurement help? In Health Policy, 1988, vol. 10, no. 2

BRADBURN, N. M. 1969 The Structure Of Psychological Well-being. Chicago: Aldine, 1969

BRATSKÁ, M. 2001 Zisky a straty v záťažových situáciách alebo príprava na život. Bratislava: Práca, 2001, ISBN 80-7084-292-4

CAMPBALL, A. 1981 The Sense of Well-Being in America: Recent Patterns and Trends. New York: McGraw-Hill, 1981

CANTRIL, H. 1965 The Pattern of Human Concerns. New Brunswick: Rutgers University Press, 1965

CSIKSZENTMIHALYI, M. 1996 Creativity, Flow and the Psychology of Discovery and Invention. New York: Harper Perennial, 1996, ISBN 0-06-092820-4

DŽUKA, J. – DALBERT, C. 1997 Model aktuálnej a habituálnej subjektívnej pohody. In Československá psychologie, roč. 41, č. 5, ISSN 0009-062X

HEADEY, B. – WEARING, A. 1987. Chains of well being, chains of ill being. An Australian Panel Study, 1981 – 1985. Conference on Subjective Well Being, Bad Homburg, Germany, July 8 – 11

JACKSON, S. A. – CSIKSZENTMIHALYI, M. 1999. Flow in sports: The key to optimal experience and performances. Champaign. IL : Human Kinetics, 1999, 183 p. ISBN 0-88-011876-8

KOVÁČ, D. 2004 K pojmo-logike kvality života. In Československá psychológia, 2004, roč. 48, č. 5, ISSN 0009 – 062X

KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava: Veda, 2007, ISBN 978-80-224-0965-0

RUISEL, I. – HALAMA, P. 2007 NEO päťfaktorový osobnostný inventár. Praha: Testcentrum-Hogrefe, 2007. ISBN 978-80-96802-4-0

WHO. 1997 Measuring Quality of Life. Geneve: World Health Organization, 1997

WILLS, T. A. 1981 Downward Comparison Principles in Social Psychology. In Psychological Bulletin, 1981, 245-271

PhDr. Richard Keklak. PhD. – prodekan Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

27 KOVÁČ, D. 2007 Psychológiou k metanoi. Bratislava : VedaEDA, 2007

OSOBNOSŤ SAMUELA TOMÁŠIKA

Miloš Klátik

Abstract

Samuel Tomášik was a Lutheran pastor, a nationalist and one of significant personalities of the cultural and political movement in the 19th century. At the same time he was a representative of Slovak romantic literature in the 19th century and also a typical representative of Lutheran enviroment in which the development of his personality was influenced specificly. He was really an all-round personality what his struggle for standard Slovak language, education but also his publicistic, historical and spiritual work can witness.

Keywords: nationalist, education, hymnal, historian, publicist.

Úvod

Medzi najvýznamnejšie obdobia v dejinách slovenského národa patrí obdobie národného obrodenia. Na formovaní svojbytnosti slovenského národa sa aktívne zúčastňovali aj slovenskí evanjelici, najmä z radov evanjelických farárov. Ich účasť v národnom obrodení, ako aj ich všetky iniciatívy v našich kultúrnych dejinách, nie je náhodná. Je výsledkom historického procesu vyvolaného reformáciou. V modernom jazyku môžeme šírenie reformácie nazvať globalizáciou (export v duchovnej oblasti) a javy, ktoré nastali pôsobením reformačných zásad na našom území, ako kultúru v premenách globalizácie. Výsledkom týchto premien bolo vytvorenie špecifického kresťanského evanjelického prostredia v duchu augsburského vyznania, z ktorého vyšli významné evanjelické osobnosti. Tieto svojimi iniciatívami zlepšovali kvalitu myslenia a vzdelanosti na našom území v svojej dobe. V histórii takmer každého nášho evanjelického cirkevného zboru sa nájde jednotlivec z duchovného či laického stavu, ktorý v minulosti svojou aktivitou prekročil bežný rámec činností svojho povolania. Mená mnohých evanjelikov sa uvádzajú

v odbornej a populárnej literatúre z oblasti dejín umenia, filozofie, pedagogiky, techniky a pod. Často boli evanjelici zakladateľmi viacerých vedných odborov v bývalom Uhorsku. Napriek tomu, že sa pri ich menách uvádza niekedy aj príslušnosť k Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, spojitosť danej osobnosti s touto cirkvou je málo viditeľná. Obsah označenia náboženskej príslušnosti má pre dnešného človeka (bez ohľadu na náboženskú príslušnosť) často malú výpovednú hodnotu. Inými slovami, nepredstavuje pre neho obraz prostredia, ktoré stvárňovalo jedincov od narodenia a formovalo ich pohľad na svet.[1]

Na základe získaných skúseností musím skonštatovať, že odborníci považujú často za neadekvátne, nevedecké a priamo fanatické, keď sa cirkevní historici zaoberajú náboženským rozmerom evanjelickej osobnosti. V prácach odborníkov sa spravidla obchádza (nevníma) základ kresťanskej cirkvi (telo Kristovo, spoločenstvo veriacich Ježiša Krista), do ktorej dané osobnosti patrili. Spravidla ide o osobnosti s povolaním evanjelického farára, u ktorých náboženský rozmer tvoril ich duchovnú podstatu, z ktorej organicky pramenil aj záujem o pozdvihnutie národa. K takýmto osobnostiam patrili napríklad Jozef Hurban, Michal Hodža, Daniel Lichard, Samuel Chalupka. Nesporne do tohto radu evanjelických farárov – národovcov patril aj evanjelický farár Samuel Tomášik, jeden z významných aktérov kultúrnopolitických pohybov na Slovensku v 19. storočí. Súčasne bol aj predstaviteľ slovenskej romantickej literatúry v 19. storočí a taktiež aj typickým predstaviteľom evanjelického prostredia, v ktorom pôsobili určité špecifické vplyvy na rozvoj osobnosti. Napríklad vplyv otca evanjelického farára, pedagógov, ktorí tiež často pochádzali z rodín evanjelických farárov či kantorov, kde sa teologické vzdelanie dedilo z pokolenia na pokolenie.

Rodina Tomášikovcov

Samuel Tomášik pochádzal z rodiny vzdelaného evanjelického farára Pavla Tomášika (1770 – 1833), ktorý bol sám literárne činný. Pavel Tomášik sa narodil dňa 4. 5. 1770 v Čiernej Lehote v rodine Pavla Tomášika a Zuzany rod. Lukáčovej. Vzdelanie získal na viacerých školách: v Čiernej Lehote, v Slavošovciach, v Dobšinej, Debrecíne a Šoporne. Po skončení štúdií prijal miesto evanjelického farára v českom mestečku Trnávka, kde ho do úradu inštaloval dňa 8. 8. 1791 slovenský evanjelický farár Štefan Leška

1 KLÁTIK, M. 2011 *Cestou viery. Iniciatívy evanjelikov v kultúrnych dejinách Slovenska.* Liptovský Mikuláš: Tranoscius, 2011, s. 9

(1757 – 1818), pôsobiaci v tom čase v Čechách.[2] Štefan Leška patril k významným slovenským osobnostiam koncom 18. storočia a na začiatku 19. storočia. Okrem svojho povolania evanjelického farára zameral svoje aktivity na osvetovú prácu. Bol filológom, prekladateľom, spisovateľom, novinárom a redaktorom. V hodnosti pražského superintendenta v roku 1796 vydal zbierku piesní pod názvom „Nová kniha zpěvů kresťanských", kde zaradil 359 nábožných piesní.[3]

Na príklade Pavla Tomášika a Štefana Lešku som chcel poukázať, že v živote evanjelických osobností v 18. a 19. storočí sa vyskytovali pedagógovia či kolegovia, ktorých aj v súčasnosti považujeme za významné evanjelické osobnosti. Ich vplyv na prostredie v oblasti náboženskej a s ňou prepojenej národno – buditeľskej činnosti bol nesporný.

Pavel Tomášik pôsobil v Čechách dva roky (do roku 1793). Pre chorobu bol nútený z Čiech odísť a vrátiť sa do svojho rodiska. V tom čase jeho rodná obec vyhorela a spolu so svojím otcom našiel útočište u svojej sestry v Chyžnom. Prijal pozvanie na výpomoc do Tisovca za diakona od evanjelického farára Mateja Šuleka (1748 – 1815, cirkevný historik). Nemoc ho prinútila vrátiť sa naspäť do Chyžného. Po vyliečení pôsobil na viacerých miestach: v Partizánskej Ľupči, Muránskej Dlhej Lúke, v Rozložnej. V roku 1798 vstúpil do manželstva s Kristínou rod. Glosovou (1780 – 1857). Začiatkom roka 1800 sa stal farárom v novoutvorenom cirkevnom zbore v Gemerskej (Jelšavskej) Teplici. V roku 1819 prijal pozvanie cirkevného zboru v Chyžnom, kde pôsobil až do svojej smrti v roku 1833. Manželia Pavel a Kristína Tomášikovci mali spolu 10 detí. V súlade s reformačnou zásadou (vzdelávanie mládeže) umožnili svojim štyrom synom študovať. V otcových šľapajach pokračovali dvaja synovia: najstarší Ján Pavel a najmladší Samuel. Ján Ferdinand sa stal vojenský lekár a Karol bol lekárnikom. Zmenil si priezvisko na Tamáši.[4]

Najstarší syn Ján Pavel Tomášek (1802 – 1887, pôvodne priezvisko Tomášik) bol pedagóg, publicista, cirkevný historik. Zúčastňoval sa aktívne v národnobuditeľskom hnutí. Zmýšľaním a postojom mal blízko k Jánovi Kollárovi. Prekladal z antickej literatúry a bol sám autorom náboženských a historických prác. Napísal historicko – miestopisnú knihu „Paměti Jel-

2 Ústredný archív ECAV na Slovensku. Osobný fond Viliama Raaba. Zoznamy evanjelických farárov a učiteľov v Gemerskom senioráte, strojopis, s. 4

3 DÉRER, K. 100-ročné jubileum Zpěvníka. In: *Cirkevné listy*, LV. 1942, s. 268

4 Ústredný archív ECAV na Slovensku. Osobný fond Viliama Raaba, c. d., s. 4

šavské a muránske“, ktorá vyšla tlačou v roku 1829.[5] V nemčine vydal národno-obrannú brožúru „Der Sprachkampf in Ungarn“ (Rečový boj v Uhorsku, 1841). Publikoval pod rôznymi pseudonymami napríklad: Činorád Věrný, Thomas Vilagosváry, Treuhold. Pod jeho vplyvom sa začal národne uvedomovať o jedenásť rokov mladší brat Samuel.[6]

Štúdium, povolanie a rodinný život

Samuel Tomášik sa narodil 8. 2. 1813 v Gemerskej (Jelšavskej) Teplici. Základné vzdelanie získal najskôr vo svojom rodisku, potom v Chyžnom a Jelšave. Gymnázium absolvoval v Gemeri (1824) a v Rožňave (1824 – 1828). Teológiu a filozofiu študoval v rokoch 1828 – 1831 na Kežmarskom lýceu. V roku 1829 bol Samuel Tomášik na študijnom pobyte v Poľsku (Krakove a Wieliczke), kde sa oboznámil s poľskými kultúrnymi a politickými snahami.[7] Po ukončení štúdia v Kežmarku zložil pred superintendentom Pavlom Jozeffym v Tisovci kandidátsku skúšku. V rokoch 1831 – 1832 pôsobil ako vychovávateľ v šľachtickej rodine Szentmiklóssyovcov v Bánréve (v dnešnom Maďarsku). V roku 1833 sa vrátil do Chyžného ku chorému otcovi, aby mu vypomáhal. Po náhlej otcovej smrti ho zvolili cirkevníci v Chyžnom za svojho farára. Napriek mladému veku (mal 20 rokov) mu udelil superintendent Jozeffy dišpenz a ordinoval ho s pripomienkou, že vzdelanie si musí doplniť v Nemecku. Po namáhavom vybavení pasu dostal povolenie študovať v Berlíne. V čase Tomášikových štúdií cirkevný zbor v Chyžnom administroval Samo Chalupka. Na štúdia odišiel na jeseň v roku 1834. Cestou do Berlína sa zastavil v Prahe, kde sa zdržal niekoľko dní. Tu napísal známu hymnickú pieseň: „Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije!“. V Nemecku sa venoval popri teológii aj štúdiu histórie. Zaujal ho osud polabských a pobaltských Slovanov. Historickým záľubám ostal Tomášik verný po celý svoj život. Štúdium v Berlíne musel po roku ukončiť a vrátiť sa do Chyžného, pretože administrátor zboru Samuel Chalupka dostal miesto farára v Tomášikovom rodisku (Gemerskej Teplici). Svoju cestu domov spojil s poznávaním nemeckých, rakúskych, českých a slovenských

5 Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia. Zostavil Milan Pišút, Karol Rosenbaum. Bratislava: SAV, 1960, s. 316

6 Slovenský biografický slovník VI. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 89

7 Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2. Zostavili P. Uhorskai, E. Tkáčiková. Tranoscius, Liptovský Mikuláš 1997, s. 122; JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: Cirkevné listy I. 1887, s. 154; *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 236

miest a regiónov napríklad: Wittenberg, Halle, Jena, Praha, Viedeň, Bratislava, Nitra, Modra, Trenčín, Martin a Liptov. Vrátil sa do Chyžného, kde pôsobil ako evanjelický farár celý svoj život až do svojej smrti (10. 9. 1887). V rokoch 1856 – 1860 zastával funkciu seniora Gemerského seniorátu. V tomto senioráte vykonával tiež dôležitú funkciu dozorcu škôl.[8]

Jeho súkromný život bol poznačený nehodami a smrťou detí. Musel prekonávať jednu prekážku za druhou. V roku 1846 mal ťažký pád počas cesty na generálny konvent, kam cestoval so superintendentom Jozeffym. Následkom tejto nehody ohluchol. Zrejme ho táto skutočnosť ovplyvnila natoľko, že sa zapájal menej do verejnej činnosti, ale o to viac sa zaujímal o národné záležitosti. Bol dvakrát ženatý. Prvé manželstvo s Honorátou rod. Latinákovou bolo bezdetné. V druhom manželstve s Annou rod. Antonyovou (zemianka) mal 13 detí (8 synov a 5 dcér). Z dospelých detí mu tragicky zomreli: dcéra Ľudmila, synovia Karol a Samuel, ktorý pôsobil pri ňom ako kaplán, sa utopil v miestnom potoku. Syn Pavel Bohodar (1845 – 1874) zomrel na tuberkulózu po profesorských skúškach na začiatku sľubnej profesorskej kariéry. Na sklonku života sa ho hlboko dotkla tragická smrť jeho zaťa Teofila Nosáka, farára na Čiernej Lehote, ktorému hrozil cirkevný súd za účasť jeho manželky Amálie (Tomášikovej dcéry) na výstave slovenských výšiviek v Martine.[9]

Profil osobnosti Samuela Tomášika

Na formovaní profilu osobnosti Samuela Tomášika okrem rodinného prostredia sa podieľali viaceré osobnosti najskôr z radov pedagógov, neskôr kolegov a priateľov, ktorí patrili k popredným predstaviteľom slovenského a českého kultúrneho života. Národne sa začal Tomášik uvedomovať už počas štúdia v Rožňave. Na Rožňavskom gymnáziu boli jeho spolužiakmi Samo Chalupka, Jonáš Záborský a Michal Miloslav Hodža.[10]

Národné a slovanské cítenie sa u Tomášika naplno rozvinulo v prostredí kežmarského lýcea, ktoré v tom čase predstavovalo evanjelické prostredie, kde boli živé reformačné zásady a princípy. Ich nositeľmi boli evanjelickí profesori, viacerí z nich pochádzali z rodín evanjelických farárov.

---

8 *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 116; Slovenský biografický slovník VI. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 154

9 JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: *Cirkevné listy* I. 1887, s. 154; Slovenský biografický slovník IV. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 91

10 JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: *Cirkevné listy* I. 1887, s. 155

O formovanie národnostného charakteru školy (lýcea) v prvých desaťročiach 19. storočia sa zaslúžil profesor Daniel Mihalik (10. 10. 1767 – 18. 11. 1840). Bol jeden z najerudovanejších pedagógov svojej doby. Prednášal teológiu, filozofiu, matematiku, fyziku, prírodné vedy, poľnohospodársku ekonómiu a technológiu. Mihalik kládol dôraz na vyučovanie v materinskom jazyku a viedol žiakov k samostatnému mysleniu.[11] Okrem neho na Tomášika mali vplyv Mihalikovi žiaci, profesori Ján Blahoslav Benedikti a Karol Kuzmány. Ján Blahoslav Benedikti (1796 – 1847), syn evanjelického farára Jána Benediktiho, priateľ Pavla Jozefa Šafárika, Jána Palárika a Jána Kollára, pôsobil na lýceu v Kežmarku od roku 1819. V roku 1824 tu založil prvý slovenský študentský spolok „Slovenskú spoločnosť". Členovia spolku sa učili českú gramatiku, recitovali básne a posudzovali literárne práce. Po odchode Benediktiho (1829) nastúpil na lýceum ako profesor nižších tried Karol Kuzmány (1806 – 1866), ktorý sa stal aj vedúcim študentského spolku. Aktívnym členom tohto študentského spolku bol aj Samo Tomášik.[12]

Významným momentom na formovanie Tomášikovej osobnosti bol už spomínaný niekoľkodňový pobyt v Prahe na jeseň 1834, kde sa zastavil počas cesty na štúdiá do Nemecka. Tu navštívil Pavla Jozefa Šafárika a zoznámil sa s viacerými českými vlastencami napríklad: Jozefom Jungmanom a Václavom Hankom. Hlboko na neho zapôsobili politické a spoločenské pomery, nerovné postavenie Čechov s Nemcami. Tieto zážitky sa stali podnetom pre hymnickú pieseň: „Hej, Slováci, ešte naša slovenská reč žije!", ktorú zložil na nápev poľskej piesne „Jezcze Polska nie zginela". Neskôr zahrnul Tomášik do textu všetkých Slovanov a pieseň sa stala pre svoj buditeľský pátos čoskoro známou aj za hranicami monarchie a často sa spievala ako hymna porobených Slovanov. Za spievanie tejto piesne pred rokom 1918 boli slovenskí študenti vylučovaní zo škôl. Počas 1. svetovej vojny za jej spievanie bol uložený trest v rozsahu osem rokov ťažkého žalára. Text tejto hymnickej piesne bol publikovaný vo viac ako sto knižných vydaniach notovaných i nenotovaných spevníkov a piesňových zborníkov.[13]

Pri päťdesiatom výročí vzniku tejto piesne sa uskutočnili v Prahe veľké oslavy, na ktoré prišla Tomášika pozvať česká delegácia. V príhovore jej členom sa vyznal Tomášik k hlbokému vzťahu k českému národu. Vyjadril sa,

11 *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s.165

12 *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : 1960, SAV s. 236, 316; *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 91

13 *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 92

že jeho vzťah k Čechom nebol narušený ani prijatím slovenského spisovného jazyka. Súčasne bol jeho príhovor výpoveďou aj o jeho rozmere slovenského národovca, ktorý vnímal potreby svojho národa. K budovaniu svojbytnosti slovenského národa patrilo práve prijatie spisovného jazyka. Tomášik vyjadril presvedčenie, že Slováci prijatím spisovnej slovenčiny sa nezriekli lásky k českému národu. Označil český národ za baštu, ktorá chránila nielen Slovanov, ale aj iné národy pred hrozbou germanizácie. Na oslavách v Prahe sa dostalo Tomášikovi veľkých osláv.[14]

Za svojho života bol Tomášik považovaný za vzdelaného teológa, horlivého vyznávača Písma svätého, kazateľa slova Božieho, čestného a mravného človeka so zmyslom pre humor. Túto charakteristiku osobnosti Samuela Tomášika vystihuje aj príhoda, ktorá sa odohrala tri mesiace pred jeho smrťou. Proti Tomášikovi nariadila Kráľovská tabuľa trestné vyšetrovanie za porušenie zákona č. 40 § 60 z roku 1789. Tomášik sa podľa tohto zákona dopustil priestupku proti rodinnému vzťahu. Podstata kauzy spočívala v tom, že Tomášik zapísal do matriky deti svojej cirkevníčky ako nemanželské. Akceptoval skutočnosť, že otcom detí nebol legitímny manžel ich matky. Napriek tomu sa dostal Tomášik do rozporu so zákonom, pretože deti sa narodili v legitímnom manželstve, keďže ich matka nebola rozvedená. V tom čase Tomášikov zdravotný stav bol už veľmi vážny, preto sa snažil kauzu čo najrýchlejšie vybaviť. Celú záležitosť komentoval svojím príslovečným humorom: „Nerád bych s pravotou na krku na druhý svet ísť, lebo ma Peter zastaví a istotne sa ma spýta, že čo to vlečiem?“ Pred okresným súdom v Revúcej sa obhajoval tým, že nekonal so zlým úmyslom niekoho poškodiť. Deťom sa nestala žiadna krivda, nakoľko manžel ich matky a rodičia (matka a pokrvný otec) boli úplne nemajetní. Zápis v matrike o legitímnom pôvode detí by bola podľa neho „...zákonom koncedovaná a sankcionovaná lož, jakú ale žiaden zákon trpieť nesmie, nemôže.“ Sudca akceptoval jeho obhajobu a ustanovil mu za porušenie zákona pokutu na najnižšej dolnej hranici (50 zlatých).[15]

---

14 BOKES, F. Dokumenty k slovenskému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. Bratislava : SAV, 1965. 294. Prejav Sama Tomášika, autora hymny „Hej, Slováci“ pri príležitosti 50. výročia jej vzniku k členom deputácie českého národa koncom novembra 1884, s. 491; *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 316

15 J. B.: Tomášik pred súdom. Poučná výstraha pre p. farárov. In: *Cirkevné listy II.* 1888, s. 4 – 6

Národovec z obce Chyžné, bojovník za slovenské školstvo

Svoj celý dospelý život strávil Tomášik ako evanjelický farár v Chyžnom. Bol blízky spolupracovník superintendenta Pavla Jozeffyho. Aj pod jeho vplyvom sa z neho stal horlivý cirkevný, národný a literárny pracovník. Aktívne sa zúčastňoval na prijatí novej spisovnej slovenčiny. Bol členom spolku Tatrín a zároveň aj členom komisie tohto spolku, ktorej úlohou bolo posúdenie „Štúrovej náuky reči slovenskej". Prispel do jazykovednej diskusie viacerými návrhmi, ktoré mali zbaviť spisovnú slovenčinu liptovsko – oravského partikularizmu a kodifikovať ju na celonárodne akceptovaný spisovný jazyk. Tomášik sa pravdepodobne aj následkom ťažkého zranenia nezúčastnil revolúcie v rokoch 1848/1849. V 60. rokoch 19. storočia sa zapájal do memorandových aktivít a podporoval založenie Matice slovenskej.[16]

Už od študentských čias venoval Tomášik veľkú pozornosť slovenskému školstvu. V roku 1849 spolu s Matejom Nandrássym, ako predstavitelia Muránskej doliny, žiadali na panovníckom dvore pomoc pri zriaďovaní slovenských škôl.[17] Za svojho života bol Tomášik dvakrát členom slovenskej delegácie k panovníkovi. Druhýkrát v roku 1857.

Od roku 1850 po boku národovcov a pedagógov Samuela Ormisa (1824 – 1875), Augusta Horislava Škultétyho (1819 – 1892) a Rudolfa Homolu (1822 – 1898) bojoval na pôde seniorálnych a dištriktuálnych konventov o zavedenie slovenskej reči do škôl. Záujmy Slovákov na poli vzdelávania bránil aj v úrade seniora Gemerského seniorátu a dozorcu evanjelických škôl. Na podporu slovenského školstva inicioval založenie klementisovsko – lacovskej základiny.

V roku 1851 na seniorálnom konvente v Rožňave proklamoval Tomášik požiadavku, aby sa na miestnom gymnáziu zaviedlo vyučovanie slovenčiny. Napriek jeho snahe sa mu nepodarilo založiť vyššiu slovenskú školu v Gemeri. Za podpory cirkevných zborov Gemerského seniorátu, ktoré odmietli platiť školskú daň na vydržiavanie dištriktuálnych gymnázií, však dosiahol čiastočné úspechy. Na gymnáziách bolo povolené vyučovanie slovenčiny 2 hodiny týždenne a rektorom evanjelického kolégia v Prešove sa stal národovec Michal Hlaváček (1803 – 1885). Spory okolo cisárskeho patentu

16 JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: *Cirkevné listy* I. 1887, s. 155; *Slovenský biografický slovník* IV. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 91

17 DUBOVSKÝ, D. 2004 E*vanjelici v dejinách Revúcej.* Mestské kultúrne stredisko v Revúcej, 2004, s. 217. JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: Cirkevné listy I. 1887, s. 155; *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 92

(1859) zapríčinili Tomášikov odchod zo seniorálneho úradu a tým stratil aj možnosť účinnejšie sa zapájať v problematike slovenského školstva. Od roku 1861 podporoval založenie gymnázia v Revúcej. Stal sa členom prípravného výboru. Počas celej existencie gymnázia dbal o jeho odbornú úroveň a podporoval ho. Dňa 4. 2. 1873 posvätil novú budovu revúckeho gymnázia, ktorú postavili zo zbierok. Ostro odsúdil násilné zrušenie revúckeho gymnázia.[18]

Literárna tvorba

V druhej polovici 19. storočia mladú slovenskú literárnu generáciu tvorila celá plejáda básnikov, ku ktorým sa radil aj Samuel Tomášik. Bol básnik, prozaik a publicista. V Tomášikovej tvorbe zaujímala významné miesto poézia, ktorá bola často reflexiou gemerského kraja a slovenského národného života. Prvé latinské a české verše začal Tomášik písať ako člen kežmarskej študentskej spoločnosti. Literárny debut mal v časopise Hronka v roku 1837. O rok neskôr uverejnil vo Fejérpatakyho Starom i novom vlasteneckom kalendári už spomínanú hymnickú pieseň „Hej, Slováci". Okrem tejto hymnickej piesne boli zhudobnené a znárodneli aj ďalšie Tomášikove básnické a piesňové texty: Hej, pod Kriváňom, Kolo Tatier Čierňava (zhudobnil Ľ. Vansa), Ja som bača veľmi starý, Z Ttrhanovej som ja cimbalista. Obsah Tomášikových básnických a piesňových textov vyhovovali obrodeneckým predstavám tej doby. Jeho básnické a piesňové texty si zaraďovali slovenské spevokoly do svojho repertoáru a prispeli tak k upevňovaniu slovenského národného povedomia v 19. storočí. Tomášikové básne a piesne vyšli v zbierke pod názvom „Básně a písně" rok po jeho smrti (1888).[19] Osobitné postavenie v jeho básnickej a piesňovej tvorbe mala nábožná pieseň.

Duchovná tvorba. Cirkevno – literárne práce

Duchovná – náboženská tvorba bola neodmysliteľnou súčasťou literárnej tvorby evanjelických farárov. Tvorili ju modlitby, kázne, nábožné piesne. Samuel Tomášik za svojho života vydal tlačou dve kázne: „Pohrební

---

18 DUBOVSKÝ, D. 2004 *Evanjelici v dejinách Revúcej.* Mestské kultúrne stredisko v Revúcej, 2004, s. 217; JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: *Cirkevné listy* I. 1887, s. 154 – 155; *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 92

19 *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 91 – 92; JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: *Cirkevné listy* I. 1887, s. 154; *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 316

počestnost Štep. Klementisa“ (1841) a „Jubilejní kázaní Karlovi Kellner na Polome“ (1854).[20]

Meno Samuela Tomášika ako autora duchovnej tvorby je spojené s významnou cirkevnou akciou v 30. a 40. rokoch 19. storočia. Pri príležitosti 200. výročia vydania Tranovského kancionála vznikla idea zostavenia evanjelického spevníka, ktorý mal byť jeho zrevidovaným vydaním. Kancionál sa používal na našom území od roku 1636. Zostavenie nového evanjelického spevníka, ktorý mal nahradiť Tranovského kancionál, si vyžiadala zmena spoločenských pomerov po vydaní Tolerančného patentu v roku 1791. Toto obdobie sa vyznačovalo obnovou viacerých zaniknutých cirkevných zborov, pribúdaním národných momentov, ktoré sa vnímali cez vieru v Boha. Evanjelici sa aktívne zapájali do formovania svojbytnosti slovenského národa. V čase zostavovania spevníka pripravovali niektorí predstavitelia evanjelikov spojenie slovenských evanjelikov s maďarskými kalvínmi do spoločnej únie. Táto hrozba dostávala konkrétnu podobu od roku 1840, keď do úradu generálneho inšpektora – dozorcu evanjelickej cirkvi nastúpil gróf Karol Zay. Medzi slovenskými evanjelikmi sa táto skutočnosť vnímala ako zánik slovenských evanjelikov z hľadiska vieroučného, ale aj národného. Ďalší moment, ktorý rozhodol pre zostavenie nového spevníka, bol nedostatok nábožných príležitostných piesní pri rôznych slávnostiach.[21]

Vtedajší slovenskí cirkevní evanjelickí činitelia pod vedením superintendenta Jozeffyho vydali tri výzvy v rokoch 1834, 1836, 1840, ktorými oslovili slovenskú evanjelickú verejnosť o zaslanie nábožných piesní do nového evanjelického spevníka. V roku 1834 bola založená „Zpěvníkova komisia“, ktorú striedavo viedli: Pavel Jozeffy, Samuel Hojč, Karol Kuzmány. Osemročnú prácu spevníkovej komisie posúdila šesťčlenná skupina, v ktorej bol aj Samuel Tomášik. Redakcia nového spevníka pre slovenských evanjelikov bola dokončená v lete 1842. Spevník vyšiel na jeseň toho roku v Budapešti pod názvom „Zpěvník evangelický“.[22]

---

20 JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: *Cirkevné listy* I. 1887, s. 155

21 DÉRER, K. 100-ročné jubileum Zpěvníka. In: *Cirkevné listy*, LV. 1942, s. 172 – 175; PETRÍK, B. – RYBÁR, P. 2001 *Evanjelická encyklopédia Slovenska.* Bratislava : BoPo, 2001, s. 426 – 427; KLÁTIK, M. 2013 Wittenberský poriadok z roku 1533. In: *Tranovský evanjelický kalendár na rok 2013*, 2013, s. 102

22 DÉRER, K. 100-ročné jubileum Zpěvníka. In: *Cirkevné listy*, LV. 1942, s. 172 – 175; PETRÍK, B. – RYBÁR, P. 2001 *Evanjelická encyklopédia Slovenska.* Bratislava : BoPo, 2001, s. 426 – 427; KLÁTIK, M. 2013 Wittenberský poriadok z roku 1533. In: *Tranovský evanjelický kalendár na rok 2013*, 2013, s. 102

Prvé vydanie „Zpěvníka“ pozostávalo z 842 piesní a modlitieb k domácej a chrámovej pobožnosti. „Zpěvník“ bol rozdelený na päť dielov. Prvý obsahoval piesne pre jednotlivé obdobia slávnostnej polovice cirkevného roka, do druhého boli zaradené nábožné piesne na tri články Všeobecnej viery kresťanskej. Tretí diel obsahoval piesne o kresťanskom zmýšľaní a obcovaní, bol považovaný za najtypickejšiu časť „Zpěvníka“, pretože obsah nábožných piesní odrážal najviac vtedajšiu súčasnosť. Piesňam od nových autorov sa často vytýkalo, že boli poznačené racionalizmom (napríklad Michalovi Miloslavovi Hodžovi). Štvrtý diel zahŕňal piesne z pohľadu na ročné obdobia (jar, leto, jeseň, zima) a na dennú dobu (ráno, poludnie, popoludnie a večer). Obsah piesní piateho dielu bol o posledných veciach: o smrti, nesmrteľnosti, o poslednom súde. Prehľadné podelenie uľahčovalo výber piesní k službám Božím a tiež k domácej pobožnosti.[23]

Nábožná pieseň mala od čias reformácie u evanjelikov v službách Božích významné postavenie. Reformácia uviedla do služieb Božích materinskú reč, taktiež prinavrátila cirkevnému zboru právo činného faktora v bohoslužbe a na základe tohto práva prevzalo cirkevné zhromaždenie úlohu chóru.[24] Táto skutočnosť mala vplyv na tvorbu nábožných piesní, ktoré od čias šírenia reformácie zohrali významnú úlohu pri zrode novodobej slovenskej kultúry. Aj Samuel Tomášik sa zaradil svojimi nábožnými piesňovými textami k náboženským pevcom. Práve táto časť tvorby evanjelických autorov bola rozdielne hodnotená v odbornej a cirkevnej literatúre. Svetskí literárni kritici ju posudzovali zvyčajne len z hľadiska umeleckého prínosu, ako literárne dielo. Naopak cirkevní historici, teológovia skúmali u náboženských pevcov najmä vieroučnú stránku. Takéto rozdielne hodnotenie mal aj Samuel Tomášik. V svetskej odbornej literatúre zo 60. rokov 20. storočia sa uvádza, že Tomášikové duchovné piesne nepresahujú bežný priemer.[25] Iný pohľad mal na jeho nábožné piesne evanjelický farár Koloman Dérer (5. 6. 1903 – 30. 4. 1975). O nábožných piesňach tohto gemerského pevca sa vyjadril z pohľadu vieroučného základu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania: „Z jeho piesní vysvitá, že z teologickej vedy hlboko si preštudoval stať o Bohu Otci. Norí sa do otázky jestvovania Pána Boha, spieva o láske a o dobrote Božej, vyjadrujúc, akým pokladom a šťastím je nám istota jestvovania Božieho. V piesňach svojich ako by neraz mal pred

23 DÉRER, K. 100-ročné jubileum Zpěvníka. In: *Cirkevné listy,* LV. 1942, s. 175

24 KLÁTIK, M. 2013 Wittenberský poriadok z roku 1533. In: *Tranovský evanjelický kalendár na rok 2013*, 2013, s. 114

25 *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 316

sebou človeka, ktorý chce získať pravej múdrosti a s pravou múdrosťou spája i pravú pokoru. Tomášikovi neuniká ani otázka utrpenia a kríža. Známe sú to piesne: „Když se bída valí na mne, v světe sa mi zle děje“ a pieseň „V bídnem tomto putování.“

V čase vydania Zpěvníka mal Samuel Tomášik 29 rokov. Do Zpěvníka napísal 24 piesní.[26] Šestnásť piesní napísal na články Všeobecnej viery kresťanskej. Tieto boli zaradené do druhého dielu. V svojej podstate sú to velebné hymny o Pánu Bohu. V trinástich piesňach ospieval Tomášik vlastnosti Boha Otca: večnosť, všade prítomnosti, všemohúcnosť, vševedúcnosť, dokonalosť, všemúdrosť, dobrotivosť, dlho zhovievavosť Božiu. V jednotlivých veršoch týchto piesní sa vyznával Tomášik nielen z pevnej viery v Pána Boha, ale súčasne preukázal, podobne ako aj v ostatných piesňach, hlbokú znalosť Písma svätého. Ako príklad uvediem druhý verš piesne č. 235 (v súčasnom spevníku 232), kde ospieval Božiu všemohúcnosť: „On pokryl nebes oblohu Světly nesčíselnými, Ozdobil se slávou mnohou Nad oblaky mračnými. Zdvihuje páry ze země, Vody v oblacích zavřené Spouští, zvlažuje zemi.“

Do druhej časti druhého dielu „Zpěvníka, O stvorení a opatrovaní sveta“ boli zaradené ďalšie tri Tomášikove piesne. V piesni č. 254 ospieval Tomášik moc a silu stvoriteľa: „Velké divy moc a síla Tvá, Bože, provozuje, Svět z ničeho postavila...“ K téme „O Božom opatrovaní sveta“ sa viaže obsah ďalších dvoch piesní (č. 260 a 263) . Vyjadril v nich nielen vďačnosť nad Božou dobrotou a láskou, ale súčasne prosil Boha o vieru, ktorá má jeho a každého veriaceho v živote sprevádzať.

Osem Tomášikových nábožných piesní bolo zaradených do tretieho dielu, ktorý obsahoval piesne o kresťanskom zmýšľaní a obcovaní. Z nich šesť sa obsahovo viazalo k časti o povinnostiach kresťana. V nich vykreslil Tomášik profil kresťana v súlade s Písmom svätým. V podstate ide o poznávanie seba samého s pomocou Pána Boha: „Kto jsem já? tu otázku, Pane, Dejž mi hodně považiti, Abych sebe mohl všestranně, Co a jaký jsem, spatřiti“ (č.493, verš 1). Piesne sú výzvou pre kresťanov a zároveň prosbami o Božiu pomoc pri premáhaní svetských márností, ľudskej slabosti (telesnosti, premáhania bludov a povery): „Boj musíš vésti Se vší zmužilosti, člověče, proti vlastní tělesnosti. Chceš – li cnostným být, K nebi zření míti A duchu žíti“ (č. 508, verš 3).

26 DÉRER, K. 100-ročné jubileum Zpěvníka. In: Cirkevné listy, 1942, s. 294

Otázka ľudského utrpenia je v súčasnosti, ale bola aj v minulosti predmetom rôznych úvah vo vzťahu človeka k Bohu. Premáhanie vlastného utrpenia poznal Tomášik po celý svoj život. Tomášikove piesne zaradené do tejto časti spevníka sú dokladom o jeho empatických (psychologických) schopnostiach už v mladosti. Na jednej strane empaticky vnímal položenie človeka v utrpení, avšak videl aj úskalia tohto stavu. S niekoľkými slovami v piesni č. 597 výstižne opísal položenie človeka v utrpení. Zachovanie si úprimnosti a vieru v Boha v dňoch utrpenia označil Tomášik za ťažkú vec: „Když se bída valí na mne, V světe sa mi zle děje, Starost tlačí přenáramně A slabne má naděje, Těžkáť věc v té smutné době Víru k Bohu, k blížním, k sobě Zachovati v celosti, Bože, kdybych měl klesati A pod krížem omdlévati, Posilni mne v slabosti.“ Východisko z utrpenia videl Tomášik len v Božej pomoci, v nasledovaní Ježiša Krista, ktorý bol pokojný a zmužilý v svojom utrpení.

Samuel Tomášik, autor historických prác

Ďalšiu významnú zložku literárneho diela Samuela Tomášika predstavujú jeho historické práce a povesti zo slovenských dejín. Záujem o históriu si priniesol z rodičovského domu. Historické štúdie písal intenzívnejšie v matičných rokoch. Majú národný a budovateľský charakter a vyznačujú sa hojnosťou historických dát a odkazov na dobové dokumenty. Svoj bádateľský záujem obmedzil Tomášik na rodný kraj. Najznámejšia je jeho štúdia „Památnosti gemersko-malohontské“, ktorú napísal na základe výskumu archívneho materiálu. Vyšla v letopise Matice slovenskej na rok 1872. V nej dokazoval Tomášik starobylosť Gemera, osvetľoval účinky husitských pohybov v tomto kraji a opísal vpády tureckých vojsk. Táto práca a tiež dielo jeho brata „Paměti jelšavské a muránske“ boli podkladom pre jeho monografiu „Denkwürdigkeiten des Muranyer Schlosses“, kde stručne opísal dejiny Uhorska. Práca vyšla v Budapešti v roku 1887. U nás vyšla v roku 1974.[27]

Historické povesti

Tomášik sa stal popri Kalinčiakovi druhým významným reprezentantom slovenskej historickej povesti. Tento druh literatúry vyhovoval štúrov-

27 ČEPAN, O. a kol. 1965 *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice deväťnásteho storočia.* Bratislava: SAV, 1965, s. 242; *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 316 – 317

com, pretože spájal zábavu so vzdelávaním. Tomášikove historické povesti sú v podstate beletristickou ilustráciou autorových bohatých historických znalostí z dejín Gemera. Jeho prvá historická povesť „Hladomra“ vyšla v Orle Tatranskom 1846. Námet čerpal Tomášik z obdobia tureckých vpádov. V tejto povesti spájal ľudové podanie s historickými faktami, ktoré poprepájal s dobrodružnosťou a tajomnosťou.[28]

Tomášik začal historickú povesť systematickejšie pestovať v 60. – 80. rokoch 19. storočia. Napísal celý cyklus historických poviedok z dejín Muránskeho hradu a okolia. Námety pre svoje povesti nazval Tomášik „dejepisnými nástinmi“. Tento gemerský cyklus poviedok otvoril poviedkou „Bašovci na Muránskom zámku“ (Sokol III, 1864). Ďalšími poviedkami tohto cyklu boli: „Sečovci, veľmoži gemerskí“ (Sokol, 1865), „Vešelínovo dobytie Muráňa“ (Národný kalendár, 1867), „Odboj Vešelínov“ (Orol 1870), „Malkotenti“ (Orol 1873) a „Kuruci“ (Orol 1876). V historických povestiach vyjadril Tomášik túžbu po spravodlivom usporiadaní Uhorska a propagoval myšlienku rovnosti národov v Uhorsku. Svoje povesti koncipoval ako beletrizovanú kroniku. Pridržiaval sa dejovej postupnosti a verného opisu udalosti, preto sú cenným zdrojom k poznaniu slovenskej národnej histórie, najmä obdobia protihabsburských povstaní uhorskej šľachty. Nedostatkom Tomášikových povestí bola skutočnosť, že uprednostňoval časovú a dejovú postupnosť bez hlbších súvislostí. Tomášika za tento nedostatok kritizovali aj jeho súčasníci. Napríklad Ján Kalinčiak sa kriticky vyslovil v liste z 20. 2. 1870 adresovaného literárnemu kritikovi Sytnianskemu (Andrej Truchlý, rímskokatolícky kňaz) ku kompozícii Tomášikových historických povestí takto: „Tomášikovi sú historické dátky (t. j. údaje) hlavným predmetom, mne len bočnou vecou. Historická povesť sa nikdy tak nenastinuje, jak to Tomášik robí.“[29]

Medzi Tomášikové historické prózy patrí aj dielo „Barón Trenck, vodca pandúrov“, ktoré predstavuje žáner zábavnej literatúry.

Iné prozaické žánre

Okrem historickej prózy sa venoval aj iným prozaickým žánrom. Zážitky a záznamy z ciest po Nemecku spracoval a publikoval v cestopise „Na-

28 *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava: SAV, 1960, s. 313, 317

29 *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 318; ČEPAN, O. a kol. 1965 *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia.* Bratislava : SAV, 1965, s. 244 – 245; *Slovenský biografický slovník IV.* Martin : Matica slovenská, 1990, s. 92

vštívení pomoří baltického“ (Hronka 1837), Zo života polabských Slovanov napísal dramatickú hru „Stojněv a Nakko“ zachovanú v rukopise. Tomášikova veselohra „Svadba pod kohoutem“, ktorú mal pôvodne vydať Gašpar Belopotocký, sa zachovala v odpise. Vyšla v roku 1984.“[30]

Publicista

Tomášik bol plodný publicista. V rokoch 1845 – 1848 prispieval do Štúrovych Slovenských národných novín. Po revolúcii sa stal Lichardovým spolupracovníkom. V jeho Slovenských novinách v roku 1851 publikoval stať „Slovo k národu strany starožitností slovenských“, v ktorom obraňoval autochtónnosť Slovákov v Uhorsku. Vyzval slovenských národovcov a bádateľov k záchrane duchovného a hmotného kultúrneho dedičstva Slovákov. Nabádal ich k založeniu učenej spoločnosti a národného múzea. Bol autorom viacerých článkov, v ktorých sa venoval témam z vlastivedy, dejepisu, politiky, hospodárstva, školstva, cirkvi a pod. Uverejňoval ich v rôznych novinách, časopisoch, almanachoch, kalendároch a zborníkoch (Černokňažník, Domová pokladnica, Hronka, Letopis Matice Slovenskej, Národné noviny, Národný kalendár, Nový i starý vlastenecký kalendár, Obzor, Orol tatranský, Pozorník, Slovenské národné noviny, Slovenské noviny, Sokol, Tábor a i.).[31]

Záver

Samuel Tomášik bol všestranná osobnosť. Svojou celoživotnou činnosťou sa zaradil medzi významných predstaviteľov slovenskej evanjelickej inteligencie. Bojoval za evanjelickú cirkev, za zavedenie spisovnej slovenčiny v školách a v cirkevnej správe, za požiadavky slovenského národa. Rozmer osobnosti tohto evanjelického farára si uvedomovali už aj jeho súčasníci. V nekrológu sa vyjadril Jur Janoška o Tomášikovi: „Zamĺkol navždy vznešený spevec, horlivý vyznávač a kazateľ slova Pánovho, zamĺkol i výrečný obhajca pravdy cirkve Božej ...“[32]

---

30 *Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia.* Bratislava : SAV, 1960, s. 318; ČEPAN, O. a kolektív 1965 *Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice devätnásteho storočia.* Bratislava: SAV, 1965, s. 244 – 245

31 *Slovenský biografický slovník IV.* Martin: Matica slovenská, 1990, s. 92

32 JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: Cirkevné listy I. 1887, s. 153

Literatúra

Biblia sacra, to jest Bibli svatá a neb Všecka svatá pisma (starého i nového zákona). Možnou pilnosti opět přehlidnuta / krátkymi summovniky a mnohými Concordancyémi zaopatřena/. Halle, 1722

BOKES F. 1965 Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914. Bratislava : SAV, 1965

Cithara sanctorum. Písňe duchovní. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1943

ČEPAN, O. a kol. 1965 Dejiny slovenskej literatúry III. Literatúra druhej polovice deväťnásteho storočia. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1965

DÉRER, K. 1942 100-ročné jubileum Zpěvníka. In: Cirkevné listy, roč. LV. 1942

DUBOVSKÝ, D. 2004 Evanjelici v dejinách Revúcej. Revúca: Mestské kultúrne stredisko, 2004

J. B. Tomášik pred súdom. Poučná výstraha pre pp. Farárov. In: Cirkevné listy, II. 1888

JANOŠKA, J. Samuel Tomášik, Dr. Michal Mudroň. In: Cirkevné listy, I. 1887.

KLÁTIK, M. 2012 Cestou viery. Iniciatívy evanjelikov v kultúrnych dejinách Slovenska. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2012, ISBN 97-88071403777

KLÁTIK, M. 2013 Wittenberský poriadok z roku 1533. In: Tranovský evanjelický kalendár na rok 2013, 2013

PETRÍK, B. – RYBÁR, P. 2001 Evanjelická encyklopédia Slovenska. Bratislava : BoPo, 2001, ISBN 80-968671-4-8

PIŠÚT, M. – ROSENBAUM, K. 1960 Dejiny slovenskej literatúry II. Literatúra národného obrodenia. Bratislava : SAV, 1960

Slovenský biografický slovník II. Martin : Matica Slovenská, 1987

Slovenský biografický slovník IV. Martin : Matica slovenská, Martin 1990

Slovenský biografický slovník VI. Martin : Matica Slovenská, 1994

UHORSKAI, P. a kol. 1997 Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 2. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997, ISBN 8071402605

Zpěvník Evangelický aneb Pisne duchovni. Pešť, 1856

Iné zdroje

Ústredný archív ECAV na Slovensku. Osobný fond Viliama Raaba. Zoznamy evanjelických farárov a učiteľov v Gemerskom senioráte, strojopis, s. 4

doc. PhDr. Miloš Klátik, PhD. – generálny biskup Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku

OSOBNOSŤ AKO VÝZNAMNÝ EXTRALINGVISTICKÝ PROSTRIEDOK

Vlasta Konečná

Abstract

Very important extralingual appliance is personality of talker. It makes a great difference on comunication. For successful public behavior is important to have personal, social and professional assumes.

Keywords: personality, profesionality, incomparableness, singularity, internal and external components, corporate personalty.

Nie v tom, čo máme, ale v tom, čo sme, je naša osobnosť.

Oscar Wilde

Úvod

Definovať osobnosť nie je vôbec jednoduché, o čom svedčí aj existencia viac ako 100 definícií osobnosti. My pod osobnosťou chápeme jednotu psychických a fyzických vlastností, zdedených i získaných, typických pre jednotlivca, ktoré sa prejavujú v jeho správaní a konaní. Charakteristickými znakmi osobnosti sú jednota osobnosti, jedinečnosť a odlišnosť od iných. Aj keď je nepopierateľná historická podmienenosť vývoja osobnosti, významný podiel na jej formovaní má aj samoregulácia.

V našej štúdii sa zameriavame na úlohu osobnosti v komunikačnom procese, teda osobnosti hovoriaceho. Nikto isto nespochybní, že nemenej dôležité ako obsah a forma informácií je skutočnosť, kto tieto informácie poskytuje.

Extralingvistické prostriedky

Osobnosť hovoriaceho patrí medzi extralingvistické výrazové prostriedky. Sú to prostriedky, ktoré síce nesúvisia s rečou bezprostredne, ale veľmi výrazne ju ovplyvňujú vo fáze prípravy i realizácie. Popri jazykových a paralingvistických prostriedkoch dodávajú obsahu ďalšie informačné dimenzie. Sú od textu neodmysliteľné, preto ich pôsobenie musíme brat do úvahy. „Ony nie sú zakomponované expressis verbis a ani zmyslovo fyzickými prostriedkami, no predsa sú niekde medzi riadkami, v kontexte. Sú to mimojazykové faktory, ktoré dokresľujú, farbia, alebo niekedy aj prehodnocujú to, čo sa vyjadruje holými slovami.“[1] „A nemožno povedať, že by tieto mimorečové okolnosti boli iba druhoradé, práve naopak – niekedy sa svojou silou dostávajú až nad základné výrazové prostriedky.“[2]

Okrem osobnosti hovoriaceho sem zaraďujeme adresáta prejavu, tému a aranžmán prejavu. Pod osobnosťou chápeme človeka s jeho kvalitami, ktoré sú sociálne podmienené a individuálne vyjadrené. Zahŕňajú oblasť intelektu, emócií a vôle. Z psychologického hľadiska je osobnosťou každý jednotlivý človek so svojimi vlastnými individuálnymi zvláštnosťami charakteru, intelektu, citovej oblasti. K psychologickým vlastnostiam osobnosti patrí charakter, temperament, schopnosti a tiež zvláštnosti priebehu psychických stavov (zážitkov, motívov konania a pod.). Psychologická povaha alebo tvárnosť osobnosti zostáva do istej miery stála, čo súvisí s relatívnou stabilitou životných podmienok a s typologickými zvláštnosťami nervovej sústavy jednotlivca. Ale v bytí človeka prebiehajú isté zmeny ako dôsledok procesu spoločenskej výchovy a tie následne spôsobujú zmeny osobnosti psychologického charakteru. Osobnosť je teda súvislý súhrn vnútorných čŕt a zvláštností človeka determinovaný všetkými vonkajšími vplyvmi. Osobnosť vyvíja rôzne aktivity s cieľom uspokojovať svoje osobné a spoločenské potreby. Pritom zážitky, vedomie, potreby, teda to subjektívne v osobnosti je neoddeliteľné od objektívnych vzťahov, ktoré vznikajú medzi človekom a objektívnou realitou.[3]

Zo sociologického hľadiska chápeme osobnosť ako produkt spoločenských vzťahov, ich konkrétneho nositeľa ako subjekt spoločenského života. Osobnosť tvorí základný element spoločenského systému a je členom určitých sociálnych skupín.

---

1 KOŠČO, J.– MISTRÍK, J. 1982 *Človek na obrazovke.* Bratislava : ČST 1982, s. 82

2 MISTRÍK, J. 1985 *Rétorika pre učiteľov vysokých škôl.* Bratislava : ÚRVŠ v SSR, 1985, s. 36

3 HRADISKÁ, E. 1993 *Osobnosť novinára.* Bratislava : UK, 1993, s. 132

Pri osobnosti hovoríme o jej zložkách, ktoré sa delia na vnútorné a vonkajšie. Mimoriadne dôležité sú práve vnútorné zložky osobnosti, t. j. inteligencia, charakter a sila osobnosti. Človek vystupujúci na verejnosti by mal mať silne vyvinuté sebaovládanie, mal by byť emocionálne stabilný, ambiciózny, schopný prijímať kritiku. Mal by venovať pozornosť rozvoju vlastnej osobnosti, neustále na sebe pracovať. Nemal by mu chýbať optimizmus a zdravá dávka sebadôvery, cieľavedomé správanie, vysoká miera nezávislosti, chuť poznávať (kognitívnosť). Mal by byť schopný riešiť problémy, byť odolný voči únave a záťaži, rezistentný voči zmenám, ochotný riskovať, schopný asimilácie a mal by vedieť efektívne využívať čas. Nie je to málo a to boli zatiaľ len osobnostné schopnosti, ku ktorým treba ešte priradiť požiadavku vzdelania a profesionálnej zdatnosti v danom odbore. Pre úspešnú komunikáciu by mal byť človek výkonný v poznávacích funkciách (vnímanie, pamäť, celistvosť vnímania), mal by byť schopný vyhľadávať informácie, pružne ich prijímať, spracovávať a odovzdávať, mal by vedieť narábať s pojmami a znakmi, jasne prezentovať myšlienku, formulovať koncepcie, myslieť v súvislostiach. Mal by mať dobrú predstavivosť a byť mimoriadne pozorný. Mal by byť schopný hľadať alternatívne riešenia, uplatňovať pri tom tvorivosť, mal by si vedieť riadiť a organizovať vlastnú prácu. Z tímového charakteru mnohých činností vyplýva aj potreba spoločenských schopností. To znamená vedieť pohotovo reagovať, vecne argumentovať, správne klásť otázky, vedieť počúvať, interpersonálne vnímať. Mať základné poznatky o ľudskej povahe a motívoch ľudského správania a tiež o verbálnej a neverbálnej komunikácii. Byť schopný empatie, mať zmysel pre morálku a schopnosť riešiť konfliktné situácie, byť schopný aktívneho racionálneho sociálneho styku.[4]

Niektoré z týchto osobnostných vlastností sú človeku dané, sú vrodené. Celý rad ich však nadobúda v rámci svojho osobnostného vývoja. Možno ich získať aj vlastnou iniciatívou. Napr. nie každý človek má prirodzenú schopnosť dobre komunikovať s ľuďmi. Môže ju však nadobudnúť, keď si isté veci uvedomí, osvojí pravidlá a postupy a dodrží niektoré zákonitosti. Napríklad významným prostriedkom na nadväzovanie medziľudských vzťahov je úsmev. D. A. Laird hovorí: „Ľudia sú ako zrkadlo. Usmievaj sa a svet sa bude na teba takisto usmievať, mrač sa na ľudí a ľudia sa na teba budú mračiť“.[5]

---

4 Pozri HRADISKÁ, E. 1993 *Osobnosť žurnalistu.* Bratislava : UK, 1993, s. 132

5 TOMAN, J. 1981 *Ako správne hovoriť.* Bratislava : Smena, 1981, s. 131

Je faktom, že priateľský úsmev vytvára atmosféru, v ktorej sa komunikácii lepšie darí, odzbrojuje ľudí, navodzuje porozumenie, ochotu pomôcť atď. Anglické KEEP SMILING nie je prázdnou frázou, ale skutočne faktorom, ktorý môže zlepšiť vzťahy a komunikáciu medzi ľuďmi.

Medzi spoločenské schopnosti patrí aj priateľské správanie. Človek, ktorý sa priateľsky správa k iným, má predpoklad, že sa budú iní priateľsky správať k nemu. Pretože na slušné, zdvorilé a milé správanie ťažko reagovať hrubo a nepriateľsky. Aj keď „stupeň" priateľskosti závisí od účastníkov komunikácie, situácie, obsahu a ďalších faktorov. Neprimeraná intenzita resp. prehnané priateľské správanie hraničí so žoviálnosťou a môže spôsobiť aj opačný efekt, t. j. že partner v komunikácii sa uzavrie, pretože sa mu budeme zdať dotieraví. J. Toman charakterizuje pravidlá priateľského správania nasledovne:

1. Majte kladný vzťah k ľuďom okolo seba.
2. Nečakajte, kým vás budú mať radi, predpokladajte, že vás už majú radi.
3. Prejavujte iniciatívu a priateľské správanie a nečakajte na to, aby vás iný pozdravil a prejavil svoju priateľskosť. Pozdravte a usmejte sa prvý.
4. Hovor laďte do osobného tónu.
5. Zdôrazňujte otázky, v ktorých sa zhodujete.
6. Priateľské správanie je nákazlivé.[6]

Zo sociologického hľadiska považujeme za osobnosť človeka, ktorý je verejne činný, známy. Kladú sa na neho prísnejšie požiadavky, jeho správanie je posudzované verejnosťou. Budovanie dobrého mena osobnosti je celoživotnou záležitosťou, ale jeho strata môže byť otázkou veľmi krátkeho času. Niekedy stačí na to jeden skutok či nesprávna reakcia na akciu, neadekvátne vyjadrenie či neprípustné správanie. Čím vyššie postavenie osobnosť dosiahla, tým rigoróznejšie sú kritériá na jej hodnotenie. V našej spoločenskej kultúre chýba sebareflexia. Mnohí podľahnú hyperbolizovaniu svojho výkonu v pozitívnom zmysle, veľmi ľahko mu uveria a potom sa podľa toho aj správajú. Už takmer pred 100 rokmi vyjadrila dôležitý postreh Margot Fonteyn, keď povedala: „Za dlhé roky som sa naučila jednu dôležitú

6 TOMAN, J. 1981 *Ako správne hovoriť.* Bratislava : Smena, 1981, s. 133 – 134. Pozri aj HONZÁK, V. – NOVOTNÁ, R. 1988 *Ako sa dobre cítiť medzi ľuďmi.* Bratislava : SPN, 1988; CARNEGIE, D. 1991 *Jak získavat přátele a působit na lidi.* Bratislava : Bradlo, 1991

vec: je rozdiel medzi tým brať vážne svoju prácu a brať vážne seba. To prvé je imperatív, to druhé pohroma".

Margot Foyen bola významná britská primabalerína, všeobecne považovaná za jednu z najväčších klasických baletných umelkýň všetkých čias. Ako 37 ročnú ju britská kráľovná Alžbeta II. vymenovala za Prima Ballerinu Assoluta of Royal Theatre a v roku 1996 bola jednou z 5 žien vybraných na zobrazenie na súbore britských známok. Takže jej výrok naozaj možno brať s nespochybniteľnou vážnosťou.

Vnútorné zložky osobnosti máme možnosť spoznávať, aj keď len do iste miery, až v situácii, keď sa s dotyčnou osobou dostaneme do kontaktu, či už priameho alebo sprostredkovaného, komunikujeme s ňou, resp. stretávame sa s jej produkciou – rečovým prejavom, písaným textom či umeleckým dielom, ktoré nám naznačujú jej spôsob myslenia a vnímania sveta.

Osobnosť však o sebe veľa napovedá aj skôr, ako otvorí ústa, či napíše slovo, namaľuje obraz a pod. Prihovára sa nám cez svoje vonkajšie zložky. Z vonkajších znakov osobnosti patrí k výrazným a upútavajúcim prvkom fyzický zjav a upravenosť hovoriaceho. Fyzický zjav je daný fyziognómiou človeka, ale kozmetickými úpravami sa dá do istej miery regulovať. V podstate nejde o fyzickú krásu, nie je žiaduce, aby bol interpret pekný, pretože fyzická krása je subjektívny vnem (krása je v očiach toho, kto sa pozerá) a výnimočný zjav môže v istom smere odpútavať pozornosť od vecného obsahu prejavu. Dobrým predpokladom človeka vystupujúceho na verejnosti je pravidelná súmerná tvár bez väčších fyzických nedostatkov. Dôležité je aj pôsobenie z hľadiska získavania sympatií adresátov, aj keď i toto je veľmi zložitá otázka vyplývajúca často z masovosti a diferencovanosti publika. Väčšie možnosti máme v upravenosti osobnosti, ktorá môže byť predmetom regulácie a preto je potrebné venovať jej náležitú pozornosť. Neprimeraná úprava, napr. tváre alebo účesu, môže negatívne ovplyvniť celkové vyznenie prejavu, resp. vyvolať nechuť venovať konkrétnej osobnosti pozornosť. Pre každého človeka je dôležitá osobná hygiena a najmä hygiena ústnej dutiny, ktorá taktiež významne ovplyvňuje medziľudskú komunikáciu. Nečerstvý dych spolubesedujúceho pôsobí na partnera v rozhovore nepriaznivo a môže vyvolať voči hovoriacemu odmietavé postoje, snahu čo najrýchlejšie ukončiť komunikáciu a pod.

Dôležitou súčasťou celkového vyznenia človeka je aj jeho oblečenie. Podstatne determinovať by ho mali ostatné extralingvistické prostriedky, teda obsah prejavu a situácia, v ktorej sa realizuje, adresát, ktorému je určený a pod. Vo väčšine prípadov je žiaduce, aby oblečenie pôsobilo de-

centne a triezvo, pretože ak je príliš výrazné, môže pôsobiť na adresáta rušivo a odpútavať pozornosť od obsahu prejavu. Týka sa to predovšetkým žien, pretože v dámskom odievaní je variabilnosť predsa len podstatne širšia a výskyt módnych prvkov výraznejší. Striedmosť v obliekaní umocňuje seriózny dojem. Niekedy však môže byť vhodný (ba dokonca žiaduci) aj športový resp. voľný štýl odievania. Podstatným kritériom by mala byť v prvom rade vkusnosť a ako sme už spomenuli, vhodnosť odevu vzhľadom na konkrétnu situáciu. Význam oblečenia si uvedomujú najmä adresáti vo veku 15 – 18 rokov.[7] Aj psychologické experimenty dokazujú, že ľudia často posudzujú iných podľa oblečenia.

Na druhej strane je faktom, že oblečenie do značnej miery ovplyvňuje aj správanie človeka. Ak je oblečený dobre, vystupuje prevažne istejšie a sebavedomejšie, ale aj kultúrnejšie, ako keď je oblečený zle. Takže môže platiťstaré osvedčené „Šaty robia človeka“. Na druhej strane však je pravdou aj to, že obliecť dobre sa môže každý, bez ohľadu na kvalitu ostatných zložiek osobnosti. Celkove si treba uvedomiť, že upravený zjav robí dobrý dojem na ľudí a vytvára predpoklady na úspešnú komunikáciu. I keď k tomu nevyhnutne patrí príjemné vystupovanie a slušné správanie, ktoré nie je o nič menej dôležitou súčasťou zjavu človeka ako jeho fyzický zjav, upravenosť a oblečenie.[8]

Keďže osobnosť je človek s významným postavením v spoločnosti, v ktorejkoľvek sfére, je prirodzené, že sa dostáva do rôznych spoločenských vzťahov. Pri pozitívnom formovanítýchto väzieb je dôležité prejavovať záujem o iných ľudí, o ich prácu, starosti, záľuby. Človek, ktorý neprejavuje záujem o záležitosti iných ľudí a neustále má v popredí len vlastné záujmy, sa len ťažko môže stať v spoločnosti obľúbeným. Podľa M. E. Comba „nás priťahujú ľudia, ktorí zdieľajú naše záujmy a názory vrátane názoru o nás samých. Prirodzene, že o sebe samom máme dobrý názor a ak dakto o nás usudzuje tak isto, je nám sympatický“.[9]

Medzi najcennejšie schopnosti v styku s ľuďmi patrí umenie vžiť sa do situácie iného. Je to mimoriadne zložité, ale na druhej strane to veľmi uľahčuje komunikáciu medzi ľuďmi, riešenie problémov atď. Pohľad „z inej

7 BAKOVÁ, O. 1992 *Úloha redaktora – moderátora v televíznom vysielaní.* Bratislava : FFUK – DP, 1992, s. 63. Aj keď výsledky prieskumu nemožno považovať za reprezentatívne, vzorka 200 respondentov už môže niečo naznačiť.

8 TOMAN, J. 1981 *Ako správne hovoriť.* Bratislava : Smena, 1981, s. 127

9 TOMAN, J. 1981 *Ako správne hovoriť.* Bratislava : Smena, 1981, s. 135

strany“ môže otvoriť nové dimenzie, poskytnúť výstižnejšie argumenty, ale i korigovať vlastné názory a požiadavky. Empatia je veľmi dôležitá schopnosť. Preto osobnosť vystupujúca s prejavom by sa mala vedieť vžiť do situácie adresáta, ktorý jej produkt prijíma a mala by posudzovať vlastnú tvorbu aj z tohto hľadiska.

V komunikácii zohráva nezanedbateľnú úlohu prvý dojem. Vzniká v prvých 90 sekundách kontaktu a čo je dôležité, vytvárame ho iba raz! Dokonca sa udáva, že pri komunikácii s cudzími ľuďmi môže mať rozhodujúci vplyv na ďalší priebeh nadviazanie kontaku v prvých štyroch !!! sekundách.[10] Domnievam sa, že toto je už prehnané tvrdenie. Faktom však zostáva, že naozaj je veľmi dôležité, akým spôsobom nadviažeme prvý kontakt.

Corporate personality

Čoraz väčšiu váhu nadobúda v súčasnosti termín corporate identity. Týka sa firiem, inštitúcií, organizácií a chápeme pod ním komplexný obraz firmy, utváraný na základe jej filozofie, histórie, súčasnosti, perspektívy, definovaný jej hlavnou stratégiou a tvorený vizuálnym štýlom, komunikáciou a kultúrou.[11] Tieto poznatky si dovolíme aplikovať na osobnosť a formulovať Personal Identity ako komplexný obraz osobnosti.

Personal Identity je systém zložený zo subsystémov. Ako sme už uviedli, každý človek má vyhranené duševné vlastnosti, svoju individualitu, ktorá sa prejavuje v jeho aktivitách. Nazvime to personal base. Je to práve osobitosť osobnosti, súhrn jej zvláštností a špecifík. Neexistujú dvaja identickí jedinci. Každý z nás sa narodil nejakým rodičom, určitým konkrétnym a neopakovateľným spôsobom sa formoval náš vývoj v detstve, rozvíjalo sa naše myslenie, z ktorého sa postupne sformovala naša osobná filozofia ako súhrn predstáv o živote, spôsob vnímania sveta, naša hodnotová orientácia. Máme nejaké ciele i vízie a volíme si stratégiu, ako ich dosiahnuť. Personal base funguje ako strešná vrstva, ktorá sa ďalej pretavuje do štyroch subsytémov: personal communication, personal culture, personal design a personal product.

Personal communication zahŕňa všetky naše komunikačné aktivity, či ide o hovorenú reč alebo písaný prejav. Prejav každého z nás má charakte-

10 ČERNÝ, V. 2007 *Řeč tela.* Brno : Computer press, 2007. s. 176

11 KONEČNÁ, V. 2007 Corporate identity v teórii a praxi. In: HORŇÁK a kol. *Marketingová teória.* Bratislava : Book and Book, 2007

ristické znaky vo všetkých zložkách. V hovorenej podobe je to technika reči, intonácia, optické prostriedky, v oboch podobách lexika, frazeológia, štylistika atď.

Personal culture predstavuje naše predstavy, prístupy, hodnoty, správanie. Patria sem aj naše zvyky, osobné rituály, dodržiavanie tradícií a pod.

Personal design je v podstate náš výzor, ako sme o ňom už hovorili. Zahŕňa úpravu zovňajšku, účes, u žien make – up, štýl obliekania, kultúru bývania, úpravu pracoviska.

Hranice medzi subsystémami nie sú ostré. Jednotlivé oblasti sa prelínajú a vlastne pôsobia synergicky. Ak sú v harmónii, je pôsobenie osobnosti najefektívnejšie.

Osobnosť aktuálne

Doteraz sme sa venovali tomu, ako by sa osobnosť mala vo verejnom styku správať optimálne. Aká je však situácia v reálnom živote?

Na Slovensku máme desiatky neosobností, o ktorých vieme takmer všetko, počnúc tým, čo raňajkujú, s kým chodia, čo má rád ich pes a končiac cenou šiat, ktoré si zadovážili na ples alebo číslom ich topánok. A máme stovky osobností, o existencii ktorých ani netušíme. Prečo je to tak?

Patrím k tým, ktorí súčasné obdobie vnímajú ako morálnu krízu spoločnosti. Verejne sa klamstvá a podvody považujú za šikovnosť v podnikaní, manipulácia s informáciami je bežná pracovná metóda, len málokedy zvíťazí pravda a dobro. Okrem iného sa v našej krajine rozšíril podľa mňa veľmi škodlivý trend, ktorému, žiaľ, veľmi napomáhajú médiá, ba dokonca by sa dalo povedať, že ho priam tvoria. Kto je známy, je osobnosť. Objaví sa pôvabná rosnička a už zapĺňa stránky časopisov a minúty rozhlasových a televíznych relácií. Je z nej celebrita – čo by mala byť slávna, chýrna, vážená osoba.

V honbe za sledovanosťou dostávajú v televíznom vysielaní priestor „tiežosobnosti“, ktoré vzhľadom na úroveň svojho myslenia a vyjadrovania by takúto možnosť vôbec nemali mať, pretože ohrozujú intelektuálnu úroveň diváckej obce. To nie je sloboda vyjadrovania, to je ignorancia základnej kultúry médií. Čo si myslieť o osobnosti riaditeľa televízie, ktorý verejne prizná, že sa hanbí za to, čo vysiela? Úsilie o finančný zisk zrejme nepozná prekážky.

V minulom režime bol frekventovane pertraktovaný termín personifikácia sociálnej informácie. V súčasnosti akoby sa vytratil. Že by bol odmietnutý ako poznatok sprofanovaný socializmom?

Domnievam sa, že tento sociologicko-psychologický jav existuje či ho pomenujeme, alebo nie. Spájanie istého typu sociálnej informácie s konkrétnou osobnosťou je totiž jav prirodzený a v mysliach adresáta vzniká podvedome. Ak vieme o niekom, že sa profesionálne zaoberá problematikou medzinárodných vzťahov, informácie z oblasti zdravotníctva určite neprijmeme s takou dôverou ako jeho komentár k situácii v Číne. V našej krajine je to inak. Zdá sa, že u nás môže robiť každý všetko. Teda niektorí môžu robiť všetko. Odbornosť už nie je predpokladom úspechu. Na riadenie akejkoľvek oblasti verejného života stačia manažérske schopnosti.

Etický rozmer tiež nehrá rolu. Uchádzač o vysoký post v konkurenčnom boji pokojne verejne vyhlási, že sa vzdá svojho platu (pretože to ponúka jeho konkurent) a po víťazstve v konkurze a získaní atraktívnej pozície bez problému poopraví svoje vyhlásenie tak, že vytvorí nadáciu, ktorej bude poukazovať 10 % svojho platu. Akú váhu má slovo takejto osobnosti?

Anketa o osobnostiach

Ako ilustráciu sme urobili malú anketu so študentmi. Ich úlohou bolo napísať vlastnú definíciu osobnosti a následne vymenovať 5 osobností. Bez žiadnych ďalších pokynov, bez akýchkoľvek obmedzení pri výbere. Skupinu tvorilo 17 % chlapcov (priemerný vek 24 rokov) a 83 % dievčat (priemerný vek 22 rokov). V podstate pri definícii osobnosti sa študenti zhodli, že tento pojem chápu ako súhrn vnútorných vlastností, kvalít charakteru a povahových čŕt, ktoré vytvárajú jedinečnú a neopakovateľnú ľudskú bytosť, „ robia“ človeka vrátane jeho názorov a postojov. K osobnosti patrí aj to, ako človek vníma svet, ako sa správa, čo má rád ...

Len 20 % dodalo, že je to človek s výnimočným charakterom, ktorý sa odlišuje od bežnej masy, ktorý niečo dokázal, ide za svojím cieľom, presadil sa nejakým činom. Alebo sa zaslúžil o nejaký pokrok, rozvoj, či poskytol niekomu pomoc. Za prirodzené pre osobnosť považujú, že keď urobí chybu, vie ju priznať a napraviť. To sú už doplnkové charakteristiky, ktoré však vyjadrujú, že to nie je bežný priemerný človek, ale niekto výnimočný. V tom práve tkvie, podľa môjho názoru, rozdiel medzi psychologickou a sociologickou charakteristikou osobnosti. V každom prípade ide o jedinca ako bytosť so špecifickými charakteristikami, ale v sociologickom chápaní pribúda istá spoločenská významnosť, aj keď môže ísť o malú sociálnu skupinu.

Ako sme už spomenuli, pri výbere konkrétnych osobností neboli študenti ničím determinovaní. To sa prejavilo aj na výsledkoch ankety. Niektorí

uviedli len členov svojej rodiny, resp. priateľov a spolužiakov. Iní vybrali všeobecne známych ľudí a ďalší napísali osobnosti známe aj neznáme.

Jednoznačne najčastejšie bol uvádzaný ako osobnosť otec – takmer 50 %. Tesne za ním to bola matka – 45 %. Obidvoch rodičov uviedlo 20 % respondentov. Svojho kamaráta alebo kamarátku uviedlo 30 % respondentov, priateľa alebo priateľku (vo význame partner) 15 %. Na niektorého zo svojich vyučujúcich si spomenulo 17 %. Často boli označení ako osobnosti herci a herečky – 30 % uviedlo svetových a 25 % našich (českých a slovenských) hercov. Spevákov, hudobníkov a skladateľov spomenulo 30 % svetových a 5 % slovenských. U 25 % zabodovali spisovatelia (z toho 5 % slovenskí). Na súčasných politikov, prevažne svetových, si spomenulo 17 %, v odpovediach sa vyskytli kráľovná Alžbeta, Jánošík, nechýbali Bill Gates či Steve Jobs, spisovatelia Gabriel Marcia Marquez či Mario Puzo.

Pri takej istej ankete so skupinou respondentov o generáciu starších boli výsledky tiež zaujímavé. Rodinní príslušníci a priatelia sa vyskytli len mimoriadne. Často sa vyskytovali politici –17 % svetových a 8 % domácich. Nasledovali speváci, s prevahou slovenských – 9 % oproti 3 % svetových. Pokiaľ ide o hercov, respondenti ako osobnosti uviedli len slovenských (6 %). Nechýbali svetové mená ako princezná Diana, Einstein, Václav Havel, Milan Rastislav Štefánik, pápež Ján Pavol II, Churchill, či Gorbačov.

Osobnosti, ktoré sa vyskytli v obidvoch skupinách, boli súčasný pápež František, Matka Tereza, Mahatmá Gándhí, Einstein a Da Vinci.

Záver

Mahatmá Gándhí povedal: „Šťastný si vtedy, keď to, čo si myslíš, to, čo hovoríš a to, čo robíš, si navzájom neprotirečia.“ Myslím si, že v tomto odkaze je vyjadrené všetko. Človek by sa mal snažiť žiť a pracovať v takomto súlade.

Osobnosťou v spoločenskom kontexte treba naozaj označovať ľudí, ktorí niečo významné dokázali, môžu byť príkladom a vzorom hodným nasledovania. Pomenovanie osobnosť si treba zaslúžiť pozitívnou činnosťou. Všetci by sme sa mali snažiť vrátiť pôvodný obsah a váhu tomuto výrazu.

Literatúra

CARNEGIE, D. 2009 Jak získávat přátele a působit na lidi. Praha : Beta, 2009, ISBN 80-7306-051-5

ČERNÝ, V. 2007 Řeč těla. Brno : Computer press, 2007, ISBN 978-80-251-1658-6

HRADISKÁ, E. 1993 Osobnosť novinára. Bratislava : UK, 1993

HONZÁK, V. – NOVOTNÁ, R. 1988 Ako sa dobre cítiť medzi ľuďmi. Bratislava : SPN, 1988

KONEČNÁ, V. 2012 Komunikácia vo verejnom styku. Bratislava : Book and Book, 2012,. ISBN 978-80-970247-8-9

KONEČNÁ, V. 2007 Corporate identity v teórii a praxi. In Horňák a kol. Marketingová komunikácia. Bratislava : Book and Book, 2007

KOŠČO, J.– MISTRÍK, J. 1982 Človek na obrazovke. Bratislava : ČST, 1982

MISTRÍK, J. 1985 Rétorika pre učiteľov vysokých škôl. Bratislava : ÚRVŠ v SSR, 1985

TOMAN, J. 1981 Ako správne hovoriť. Bratislava : Smena, 1981

doc. PhDr. Vlasta Konečná, CSc. – odborná asistentka
Katedry marketingovej komunikácie Filozofickej fakulty
Univerzity Komenského v Bratislave

FORMOVANIE OSOBNOSTI NOVINÁRA V TRIDSIATYCH ROKOCH V CHAKASKU

Julia Kasťakova

Abstract

The author deals with the emergence of newspapers and radio in the Siberian Khakassia repubic. The emergence of such media has been accompanied by a lack of personnel and underdeveloped education system of beginning journalists. The author illustrates the emergence of media by life stories of leaders who participated in the creation of the media. The functioning of the media in this small autonomous republic are influenced by the Stalinist repressions, when most employees were shot.

Keywords: media, education, political repression.

V Chakasku, ktorý je jedným z národnostných regiónov južnej Sibíri, vznikli regionálne noviny a rozhlas koncom dvadsiatych a v prvej polovici tridsiatych rokov minulého storočia. Vznik profesionálnej skupiny novinárov bol totožný s jedným z najprotirečivejších období v histórii Ruska. Profesionálny a osobnostný vývoj novinárov sa odohrával v podmienkach posilnenia úlohy komunistickej strany v spoločnosti a počas vzniku a posilňovania kultu osobnosti J. V. Stalina. Bolo to v podmienkach masových politických kampaní spojených s potlačením reálnych, ale aj vymyslených nepriateľov spoločnosti.

Treba poznamenať, že začínajúci novinári mali v tomto období od 20 do 25 rokov. Okrem veku ich spájala takmer žiadna skúsenosť s prácou v médiách, nízka úroveň vzdelania, ale ideová zapálenosť pre vtedajšiu politiku. Periodická tlač v tom období bola straníckym orgánom a nástrojom ideologickej práce. Preto najdôležitejšími vlastnosťami vtedajších novinárov bola

oddanosť moci, strane, sociálny pôvod a neexistencia kompromitujúcich faktov o ich minulosti. Uprednostňovali sa politicky lojálni zamestnanci, ktorí boli prakticky nevhodní pre prácu v médiách, pred talentovanými „triedne nevhodnými“ novinármi.

O novinároch pôsobiacich v tridsiatych rokoch v Chakasku je veľmi málo informácií a dostupné nie sú žiadne spomienky. V archívoch sa nachádzajú len potvrdenia, administratívne správy a podobné doklady, ktoré hovoria o živote novinárov v tomto období a poskytujú predstavu o základných etapách ich profesionálneho rastu. Avšak tieto dokumenty neumožňujú posudzovať, ako sa formovala ich osobnosť, aké faktory vo väčšej či menšej miere ovplyvňovali tento proces.

Podľa nášho názoru môže toto biele miesto zaplniť rekonštrukcia životopisov najvýznamnejších osobností mediálneho a kultúrneho prostredia Chakaska, ktoré zohrali najvýznamnejšiu úlohu pri formovaní mediálneho systému tohto regiónu.

Jedným z prvých novinárov bol Ivan Kavkun, ktorý viedol regionálny denník Sovietske Chakasko v rokoch 1930 – 1937. Narodil sa v roku 1904 v rodine železničiara, hoci v životopise písal, že v rodine roľníka. V roku 1917 začal študovať na gymnáziu, ale kvôli revolúcii štúdium nedokončil. Ako šestnásťročný odišiel do armády. Po návrate domov pracoval v komsomolských organizáciách, v roku 1925 vstúpil do komunistickej strany, kde vykonával rôzne funkcie. V roku 1930 vo veku 26 rokov ho menovali do funkcie vedúceho redaktora čerstvo založeného denníka Sovietske Chakasko.[1] Skúsenosti z práce v strane mu umožnili nielen viesť tento denník, ale aj riadiť všetky médiá v Chakaskej autonómnej oblasti. V archíve Chakaskej republiky sa zachovali jeho informačné správy, „recenzie“ a iné dokumenty, v ktorých sa Ivan Kavkun snažil priviesť na správnu cestu zamestnancov novín: „Celú svoju prácu sovietska národnostná tlač musí podriadiť základnému cieľu – urýchleniu ekonomického a kultúrneho rastu zaostalých národností na základe vyriešenia spoločných úloh socialistickej výstavby“[2]

Z archívnych dokumentov vyplýva, že Ivan Kavkun chránil záujmy predstaviteľov autonómnej tlače, pravidelne sa zaoberal problematikou financovania miestnych médií, vynakladal nemalé úsilie na vyriešenie kádrových

1 ČAPTYKOV, M. 2005 *Vsegda o vremeni veďja rasskaz.* Chakasija 1. 11. 2005. s. 3

2 Gosudarstvennoje kazionnoje učreždenie Respubliky Chakasia „Nacionaľnyj archiv“ (GKUR «NA»), f. 2, op. 1, d. 84, l. 1.
Údaje pochádzajú z osobného spisu V. Balakčina. GKUR «NA», f. 2, op. 4, d. 50

problémov a materiálneho zabezpečenia médií Chakaska. Avšak analýza obsahu a foriem dokumentov, ktoré pripravil, dokumentuje, že bol skôr straníckym funkcionárom ako novinárom, nepoznal dobre špecifiká novinárskej práce a bez ohľadu na získané stranícke vzdelanie nebol veľmi gramotný. Za najdôležitejšiu úlohu považoval ideologické vedenie oblastných novín a preto splnomocnil svojich zástupcov, aby riešili praktické otázky vydávania denníka, za čo bol neraz kritizovaný miestnymi straníckymi orgánmi.

Na rozdiel od neho bol A. Balakčin zapálený aktivista a považuje sa za zakladateľa rozhlasového vysielania v Chakasku. Rádioamatérskou činnosťou sa zaoberal už od dvanástich rokov. Keď mal sedemnásť, riadil už rozhlasový uzol v bani na ťažbu zlata v Novosibírskej oblasti. Po presťahovaní sa do Abakanu, hlavného mesta Chakaska, bol vedúcim a hlavným technikom mestského rozhlasového uzla, od roku 1934 pracoval ako zástupca predsedu výboru pre rozhlas pri Chakaskom oblastnom výbore Všezväzového leninského komunistického zväzu mládeže (Komsomolu). Často navštevoval okresné centrá, aby naladil techniku potrebnú pre rozhlasové vysielanie v oblasti.[3]

V marci 1935 ako 21-ročný bol menovaný do funkcie zástupcu predsedu Chakaského oblastného výboru pre rozhlas. Vtedy riešil nielen technické otázky fungovania rozhlasového vysielania, ale aj personálne záležitosti. O rok neskôr ho povolali do armády, čím sa vyhol stalinským represiám, ktorých obeťami boli takmer všetci novinári v Chakasku. Po skončení vojenskej služby sa vrátil do predchádzajúceho zamestnania a pracoval tam do roku 1940. Počas druhej svetovej vojny pracoval v štátnej správe a straníckom aparáte. Aj vtedy sa vracal k rozhlasovým koreňom a osobne kontroloval stav techniky, ktorú sám zmontoval a opravoval.[4]

V tridsiatych rokoch minulého storočia v redakciách miestnych médií nebolo veľa takých profesionálov. Zamestnancami médií sa stávali bývalí učitelia, knihovníci, agronómovia, roľníci a robotníci. Novinári nemali žiadne výhody, podobne ako všetci obyvatelia Sibíri mali vážne problémy so zásobovaním a bývaním. Pre nedostatok bytov často bývali v príručných miestnostiach redakcií, prenajímali si izby alebo využívali služobné byty, čo bolo riziko, že skončia na ulici, keď ich majitelia vyhodia.

---

3 Údaje z osobného spisu V. Balakčina. GKUR «NA», f. 12, op. 3, d. 4, ll. 4, 24, 64

4 Osobný rozhovor s A. K. Kiližekovou – novinárkou Chakaského oblastného výboru pre rozhlas v rokoch 1938 –1947

Úroveň ich kultúry a vzdelania bola nedostatočná pre novinársku činnosť. Výučba nových zamestnancov v redakciách sa uskutočňovala na základe princípu „rob to ako ja“, alebo na krátkodobých kurzoch. Oveľa serióznejšia profesionálna príprava, ktorá by si vyžadovala vzdialenie sa z pracoviska, nebola možná. V médiách bolo málo zamestnancov a boli veľmi vyťažení, pretože popri svojej profesionálnej činnosti museli plniť mnoho spoločenských a straníckch úloh. Viacerí nedokázali vydržať takú záťaž a snažili sa nájsť si menej komplikovanú prácu. Jednou z príčin personálneho „hladu“ v médiách bolo nadhodnocovanie významu takzvaných robotníckych a roľníckych spravodajcov médií. Externí autori sa považovali za kádrové rezervy, ale nikto z nich nešiel pracovať do médií ako do stáleho zamestnania. Zmena profesie na novinársku činnosť závisela od vzdelania a tvorivého potenciálu, osobných vlastností a želania spravodajcov.

Príkladom môže byť osud B. Kovalevského, pôvodom Poliaka, ktorý sa na Sibíri narodil v roku 1904. Profesiou bol staviteľ striech a pracovať začal už v dvanástich rokoch. V roku 1924 sa presťahoval do mesta Minusinsk, kde pracoval v mlyne. Vtedy začal spolupracovať s novinami. Najprv zostavoval nástenku v priestoroch mlyna, neskôr písal do regionálnych novín, ktoré zverejňovali takmer všetky jeho správy. To ho ešte viac motivovalo k písaniu. V roku 1929 začal pracovať v novinách, o rok neskôr v redakcii Sovietske Chakasko. Spolupracoval aj s inými médiami, viedol mestské noviny Šachťor.

Podmienky práce v redakciách B. Kovalevskij opísal nasledovne: „Boli sme nemysliteľne preťažení... Materiály potrebné pre noviny museli vytvárať zamestnanci novín. Ako editor druhej strany som musel behať po mestských úradoch, vyhľadávať návštevníkov mesta z dedín, diskutovať s nimi a na základe toho vytvárať materiály. Musel som ich písať sám, aby som naplnil noviny. V mnohých prípadoch sa denník napĺňal len materiálmi zamestnancov, čo boli dvaja, traja ľudia. Cez deň beháš, hľadáš materiály a v noci píšeš, niekedy aj do piatej – siedmej ráno, a potom cez deň s boľavou hlavou zase hľadáš námety.“[5]

V týchto podmienkach sa vytvoril osobitný typ novinára – zapáleného človeka – schopného kombinovať rôzne druhy činnosti, vydržať veľkú záťaž v profesionálnej i v spoločenskej oblasti. Súčasne s tým sa snažiť o rast osobnosti v sfére novinárskej tvorby a vzdelania.

5 Gosudarstvennoje bjudžetnoje učreždenie Novosibirskoj oblasti „Gosudarstvennyj archiv Novosibirskoj oblasti“, f. 3, op. 4, d. 368, ll. 386-387

Napriek tomu bola generácia prvých profesionálov v médiách prakticky úplne vyvraždená počas masových represálií, ktoré sa konali v Sovietskom zväze v rokoch 1937 až 1939. Chakaské riaditeľstvo NKVD zaradilo do zoznamu „nepriateľov ľudu" všetkých zamestnancov krajských, okresných a aj mestských novín, krajského rozhlasu a vydavateľstiev.[6] V druhej polovici toho istého roka boli všetci vedúci médií a mnohí novinári popravení.

Masové zatýkanie kolegov vyvolávalo u tých, čo zostali naživе, pocit neustáleho strachu. Na schôdzach venovaných kritike uväznených vedúcich pracovníkov médií mal pred sebou každý neľahkú voľbu. Jedným z mála, ktorý sa nenechal zlomiť, bol jeden z prvých chakaských rozhlasových novinárov P. Uľčugašev. Mal vtedy 23 rokov a pochádzal z chudobnej roľníckej rodiny. Na tie časy mal veľmi dobré vzdelanie. Absolvoval desaťročnú strednú školu a od roku 1935 pracoval v miestnom rozhlase.[7] Keďže tam nebol dostatok pracovníkov, musel vykonávať niekoľko činností, bol redaktorom, prekladateľom, ale aj hlásateľom relácií v ruskom i chakaskom jazyku. Súčasne spolupracoval s novinami Chyzyl a bol prekladateľom miestneho vydavateľstva. Koncom roku 1937 ho prepustili „za spojenie a prácu" s bývalým riaditeľom rozhlasu, ktorého uväznilo NKVD.[8] Avšak P. Uľgučašev nástojčivo trval na svojich právach a žiadal o prijatie do práce. Mestský výbor Komsomolu ho dva razy vylúčil z tejto organizácie, ale tieto rozhodnutia zrušil krajský výbor. Tvrdohlavého novinára opäť prijali do práce v denníku Chyzyl, ale aj v rozhlase. Začiatkom Veľkej vlasteneckej vojny odišiel na front, kde bol od septembra 1942 nezvestný.[9]

Analýza zoznamov pracovníkov médií Chakaska v rokoch 1937 – 1940 ukázala, že v dôsledku represií z pôvodných zamestnancov v redakciách zostalo len 10 – 15%. Veková skladba a vzdelanostná úroveň zamestnancov sa podstatne zmenila. Väčšina z nich mala 20 – 22 rokov a 5 až 7 tried. Dôsledky stalinských represií sa prejavovali na činnosti médií niekoľko ďalších desaťročí. Pod vplyvom „politických čistiek" a vytvorenej atmosféry totálneho strachu v krajine sa deformovala osobnosť mnohých tvorivých pracovníkov redakcií. Ich profesionálny rast brzdili nielen bariéry ideológie

6 ABDIN, N. S. Političeskije represii v Chakasii. In: *Političeskije represii v Chakasii i drugich regionach Sibiri.* (1920–1950): Materiály medziregionálnej konferencie. Abakan, 2001, s. 15

7 Archiv gosudarstvenoj teleradiokompanii Chakasia. Kniga prikazov Chakaskogo oblastnogo radiokomiteta, f 19, op. 13, 1935 r.

8 GKURCH «NA», f. 12, op. 7, d. 3, l. 19

9 Kniga pamiati pogibšich i prolavšich bez vesti v Velikoj otečestvennoj vojne 1941 –1945. T. 2. M-R. – Abakan: Chakaskoje knižnoje izdateľstvo Ajra, 1995. – C. 459

a cenzúry, vnútorný strach z trestu, ale aj neprofesionalita kolegov. Najväčšou zmenou v ich správaní bola strata nadšenia v profesionálnej činnosti a snahy o tvorivý rast, ktoré boli vlastné novinárom „prvej vlny" – zakladateľom žurnalistiky národnostného regiónu

Literatúra

ABDIN, N. S. Političeskije represii v Chakasii. In: Političeskije represii v Chakasii i drugich regionach Sibiri. (1920 – 1950): Materiály z medziregionálnej konferencie. Abakan, 2001

Archiv gosudarstvenoj teleradiokompanii Chakasia. Kniga prikazov Chakaskogo oblastnogo radiokomiteta, f 19, op. 13, 1935

ČAPTYKOV, M,.2005 Vsegda o vremeni veďja rasskaz. Chakasija 1. 11. 2005

Gosudarstvennoje bjudžetnoje učreždenie Novosibirskoj oblasti „Gosudarstvennyj archiv Novosibirskoj oblasti"

Gosudarstvennoje kazionnoje učreždenie Respubliky Chakasia „Nacionaľnyj archiv"

Kniga pamiati pogibšich i prolavšich bez vesti v Velikoj otečestvennoj vojne 1941 –1945. T. 2. M-R. – Abakan: Chakaskoje knižnoje izdateľstvo Ajra, 1995. – C. 459

Osobný rozhovor s A. K. Kiližekovou – novinárkou Chakaského oblastného výboru pre rozhlas v rokoch 1938 – 1947

Osobný spis V. Balakčina. GKUR «NA»

Julia Kasťakova – Chakaska štátna univerzita

DUCHOVNÝ ROZMER OSOBNOSTI

Janka Kyseľová

Abstract

The study focuses on the spiritual dimension of personality in this postmodern world. The author considers the integrity of higher values relating to human life. She talks about the moral standards which creates man and about values generated by human related. In particular, he pausing to dimensions of wisdom, goodness, generosity and justice, which determining the quality of personality.

Keywords: spiritual dimension, personality, postmodern, values.

Duchovný rozmer ľudského bytia v postmodernom svete nového tisícročia nadobúda určujúci limitujúci rozmer i východiskovú paradigmatickú pozíciu celkovej kultivácie človeka i kreovania základných ideí, vízií a možných integrujúcich hodnotových rovín v najširšom rozmere ľudského spoločenstva. Akceptujeme stanovisko, že je možné dosiahnuť určitú bázu prijateľnosti spoločných hodnôt, meradiel a základných postojov, spoločných všetkým svetovým kultúram. Túto integrujúcu bázu ľudského spolužitia možno vytvoriť na pozícii „humanitas“.[1]

Humanitas je určitou integritou všetkých vyšších hodnôt vzťahujúcich sa k ľudskému životu. Je to i záväznosť, ktorú ma človek akceptovať a pokladať za svoju povinnosť a zároveň je príkazom svojej vlastnej prirodzenosti. Špecificky ľudské vo svojej najvlastnejšej podstate u človeka je to,

1 ŽILÍNEK, M. 2005 Humanitas a mravná kreativizácia osobnosti In *Kultúra – priestor interdisciplinárneho myslenia 4.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. s. 642 – 651

čím naplní zmysel jeho bytia. Zmysel je človeku daný jeho bytím tým, že je človekom – má ľudskú osobitú prirodzenosť.[2]

Životný štýl vo vzťahu k humanitas predstavuje určitú „formu“, ktorá ľudskému životu v personálnej i sociálnej pozícii dáva základný tvar a smer. Človek odvolávajúc sa na slobodu, si volí vlastný „štýl“ života. „Morálne normy sú vytvárané človekom a hodnoty, ktoré sa stávajú prostredníctvom diskurzu ich sprostredkovaným vyargumentovaným obsahom, zodpovedajú schopnostiam aj možnostiam človeka. Funkčnosť morálnych noriem závisí od schopností človeka porozumieť ich zmyslu, stotožniť sa s nimi natoľko, že sa stanú súčasťou jeho vlastných morálnych postojov.“[3] Neuspokojujme sa s danosťou čo je, ale hľadajme hlbší zmysel a vyšší cieľ. Humanitas zaväzuje k dôstojnému životnému štýlu. Ak by sa o to vyššie prestalo usilovať, jeho vnútorná dynamika túžob by sa „zastavila“, človek by poprel i sám seba.[4]

Profesor Lukáč Ján Veverka sám seba nepoprel! Vo svojom úsilí nachádzal a našiel hlbší a vyšší cieľ, našiel vyššie dimenzie múdrosti, dobra, šľachetnosti a spravodlivosti, čím odkryl svoju kreatívnu životnú kvalitu v koexistencii s jej mocnosťou a kultúrnosťou. Nezabudol na význam etickej reflexie ako dimenzie osobnostného vývinu, preferujúc personalizačný rozmer, harmonizáciu a aktualizáciu ľudských kvalít človeka, jeho humánnosti. Nachádzať mravnú autonómnosť, vlastnú identitu, byť schopný morálne sa rozhodovať a konať v súlade so svojím mravným svedomím. Tieto atribúty nachádzame aj v jeho tvorbe, tiež ako výzvu k našej morálnej a duchovnej obrode.

Tituly Veverkových publikácií svedčia o jeho „širokom rozhľade“ a poli pôsobnosti vo filozofii, ekonómii, politológii, sociológii, logike, v metodológii, pedagogike, estetike, nakoľko chápal, že všetko so všetkým súvisí. Integrujúci zámer dosiahol svojou pozornosťou, ktorú sústredil predovšetkým na človeka vo všetkých jeho súvislostiach, s nespočetným množstvom atribútov.

Veľkou chorobou dvadsiateho prvého storočia, ktorá znásobuje všetky naše ťažkosti a ovplyvňuje náš individuálny i spoločenský život, sa javí „absencia duše“. Ak ju zanedbávame, neprejavuje sa to priamo, ale prostredníctvom rôznych symptómov, nutkavých závislostí, násilí, straty zmyslu

---

2 ŽILÍNEK, M. 2005 Humanitas a mravná kreativizácia osobnosti In *Kultúra – priestor interdisciplinárneho myslenia 4.*Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005. s. 642 – 651

3 HAJDUK, Ľ. 2012 Diskurzívno-etická výzva na vzdelávanie k homo spiritualis. In: Husár, J. (Ed.) 2012. *Vzdelávanie – Kultúra – Duchovnosť.* Prešov : Cube consulting, 2012, s. 251

4 HANUS, L. 1997 *Človek a kultúra.* Bratislava: Lúč, 1997, s. 114 – 120

života... Nastáva pokušenie tieto symptómy izolovať alebo ich vykoreniť z nášho života. Naším hlavným problémom však je, že sme stratili múdrosť, ktorá sa duše priamo dotýka a tiež záujem o ňu. Často podliehame náladám a emocionálnym bolestiam ako indivíduá, učitelia, študenti, ale tiež ako národ sa stretávame s obrovským množstvom horiaceho zla.

Povedané slovami profesora Jána Lukáča Veverku: „Cieľom duševnej práce nie je prispôsobovanie sa uznávaným normám alebo obrazu štatisticky zdravého jedinca. Jedným z podstatných znakov pre vytvorenie pojmu osobnosť je vlastná aktivita indivídua, ktorá sa zakladá v prvom rade na hĺbke pochopenia jestvujúcich spoločenských vzťahov i na chcení premeniť tieto spoločenské danosti podľa vlastného, dobovo podmieneného pochopenia i podľa dobového poznania podmienených predstáv. Ľudské indivíduum je tým viac osobnosťou, čím hlbšie chápe svoju vlastnú mravnú predestináciu a zákony vývinu spoločenskej skutočnosti a čím väčšiu snahu vyvinie pre jej zmenu danú podľa svojich vlastných predstáv, vytvorených na základe relatívne pravdivého poznania a viery v dosiahnutie transcendentálnych ideálov i viery v seba."[5]

Za jeden z najdôležitejších „emočných nárekov" našej doby považujem „hlad po spiritualite". Nadmerne túžime po zábave, moci, intimite a hmotných veciach a domnievame sa, že tieto veci môžeme nájsť, keď spoznáme pravé zamestnanie, záľuby, vierovyznanie. Bez duše však bude neuspokojené všetko, čo nájdeme, pretože to, po čom túžime v skutočnosti, je duša v každej tejto oblasti. Keď nám chýba duchovnosť, snažíme sa pozbierať všetky tieto „blýskavé uspokojenia" vo veľkom množstve, nakoľko kvantita má nahradiť kvalitu.

Naša spoločnosť je pluralitná, čo predstavuje rozmanitosť kultúr a hodnotových systémov i z etického hľadiska. Najvyšším cieľom morálky spoluexistencie v takomto type spoločnosti by mal byť plnohodnotný život každého z nás a spoločenský poriadok by sa mal priblížiť k statusu „spravodlivý". „Akceptácia diskurzívnej argumentácie zdôvodňovania morálnych noriem sa nám vidí ako zmysluplná. Účelová racionalita, ktorá často prevláda v diskusiách o riešení morálnych problémov, je skutočne pomerne ľahko relativizovateľná a spochybniteľná."[6]

---

5 VEVERKA, L. J. 1993 *Filozofická viera a jej zástoj vo výchove človeka.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1993, s. 158

6 HAJDUK, Ľ. 2012 Diskurzívno-etická výzva na vzdelávanie k homo spiritualis. In: Husár, J. (Ed.) 2012. *Vzdelávanie – Kultúra – Duchovnosť.* Prešov : Cube consulting, 2012, s. 251

Nezabúdame na skutočnosť, že erózia paradigmy moderného vedenia je – zdá sa – radikálna, žijeme v období rozkladu základov a vyprchávajúcich ideálov. Slovami J. L. Veverku – „Podozrivé je všetko, rozum i rozumnosť, dejiny, sloboda, spravodlivosť, krása i ľudské projekty. K podozrivým inštitútom sa zaradila aj pravda a krása." J. L. Veverka s vysokou odbornosťou a s hlbokou citlivosťou rieši zmenu súborov dominantných metafor súčasnosti, medzi ktoré radíme aj PRAVDU A KRÁSU.

Z jeho myšlienok vyberám tie najdôležitejšie, ktoré by mohli osloviť každého z nás: „Na dlhej ceste hľadania sú naozaj možné omyly a predsudky, ktoré aj úprimný a čestný človek môže prijať ako pravdu – ide však o to, či sú náhodným alebo atributívnym znakom poznania, najmä však o to, čo tento rozdiel znamená a čo z jeho uvedomenia si pre nás vyplýva. Ak skepsa neznamená pôvodne najmä pochybnosť, ale skôr hľadanie, skúmanie, zvažovanie, potom sme sa stali naozaj skeptikmi, teda hľadačmi, kritikmi a výskumníkmi. Stávame sa – či chceli by sme byť – tolerantní. Pretože – podľa Voltaira – tolerancia je dôsledok poznania, že sme nielen omylní, ale že sa aj naozaj často a hlboko mýlime, že mýliť sa je jednoducho ľudské, že nevieme naisto, kedy a kto z nás sa priblížil k pravde a kráse dneška, ktorú zajtrajšok možno odmietne. A tak veda je naozaj hodogetická, je najskôr najmä návodom, náčrtom spôsobu, pomocou ktorého sa orientujeme vo svete vecí a ľudí síce s vždy aktuálne postačujúcou, nikdy však absolútnou istotou. Jednoducho určitá miera istoty je podmienkou ľudského života.[7]

Literatúra

HAJDUK, Ľ. 2012 Diskurzívno-etická výzva na vzdelávanie k homo spiritualis. In: Husár, J. (Ed.) 2012. Vzdelávanie – Kultúra – Duchovnosť. Prešov: Cube consulting, 2012, ISBN 978-80-89519-01-9

HAJDUK, Ľ. 2012 The principle of justice to the proceeding. In Clinical Social Work. GAP Vienna, Austria. No. 4, VOL 3, 2012, ISSN 2076-9741. Dostupné na: http://www.clinical-socialwork.eu/wp-content/uploads/2013/06/CSW-2012_4_final.pdf

HANUS, L. 1997 Človek a kultúra. Bratislava: Lúč, 1997, ISBN 80-7114-180-1

7 VEVERKA, L. J. 1993 *Filozofická viera a jej zástoj vo výchove človeka.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 1993, s. 24

UHEL, J. 2009 Identita kresby : alebo umenie vnútorného sveta. Banská Bystrica : Univerzita, Pedagogická fakulta, Občianske združenie Pedagóg, 2009, ISBN 978-80-8083-863-8

VEVERKA, L. J. 1993 Filozofická viera a jej zástoj vo výchove človeka. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, 1993, ISBN 80-231-0228-1

ŽILÍNEK, M. 2005 Humanitas a mravná kreativizácia osobnosti In Kultúra - priestor interdisciplinárneho myslenia 4. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2005, ISBN 80-8050-834-8

PhDr. Janka Kyseľová, PhD. – vedúca Katedry občianskej výchovy Pedagogickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

OSOBNOSŤ V DEJINÁCH BIOGRAFISTIKY

Jozef Leikert

Abstract

In the study, the author deals with the social status of personality. He draws attention to the attitudes of the public, especially the younger generation to major figures. Marginally is dedicated to personality differences of people who are involved in influencing public opinion. Stresses the importance of historiography, biographical research in Slovakia and genre diversity literature biographical nature, which is a unique material for examination and generalization biographical issues.

Keywords: personality, society, biography, history, research.

Priznávam, že v ostatnom čase častejšie a s väčším pôžitkom čítam knihy literatúry faktu ako beletriu. Mám rád najmä životopisné a memoárové knihy, rôzne lexikóny, encyklopédie a slovníky osobností. Možno to ide s vekom, alebo s nedostatkom času čítať dlhé romány... Pravdepodobnejšie je to však mojím profesijným zameraním, lebo sa viac rokov zaoberám slovenskými osobnosťami, biografie ktorých som spracoval do niekoľkých kníh[1] a desiatok

1 LEIKERT, J. 1996 *Testament svedomia.* Bratislava : Astra, 1996; LEIKERT, J. – MACKOVÁ, M. 1997 *Návraty odchodov.* Bratislava : VeKa, 1997; LEIKERT, J. – MACKOVÁ, M. 1999 *Osud tak chcel.* Bratislava : Luna, 1999; LEIKERT, J. – MACKOVÁ, M. 2000 *Zákulisie slov.* Bratislava : Luna, 2000; LEIKERT, J. – MACKOVÁ, M. 2000 *Osud tak chtěl.* Praha : X-Egem, 2000; LEIKERT, J. 2001 *Testament svědomí.* Třebíč : Vydavatelství Akcent, 2001; LEIKERT, J. – MACKOVÁ, M. 2003 *Osud tak chcel.* Bratislava : Luna, 2003; LEIKERT, J. a kol. 2005 *Kultúrno-politický profil Vávra Šrobára.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2005; LEIKERT, J. a kol. 2006 *(Ne)naplnený čas Pavla Straussa.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2006; LEIKERT, J. 2007 *Taký bol Ladislav Mňačko.* Brno : Onufrius, 2007; LEIKERT, J. a kol. 2007 *Politik s dušou filozofa.* Bratislava :

publicistických i rozhlasových materiálov.[2] Nielen pri ich tvorbe som si položil otázku, kto je a kto nie je osobnosť. Kto má byť zaradený do encyklopédií, slovníkov či iných biografických materiálov. Je osobnosťou iba ten, kto niečo významné urobil? A čo tí, o ktorých všetko nevieme...

Existuje viacero poučiek a definícií, kto je osobnosť a podľa niektorej z nich si ľahko môžeme na túto otázku odpovedať. Stotožňujem sa s názorom, že osobnosťou je každý človek, bez rozdielu či urobil niečo významné, prevratné alebo nie. Aj ten najobyčajnejší, najjednoduchší, či menej vzdelaný, menej úspešný človek, je osobnosťou. Neraz práve takýto človek môže byť väčšou osobnosťou ako ten, čo má tituly pred i za menom. Veľkosť osobnosti sa nemeria, alebo by sa nemala merať bohatstvom, spoločenským postavením, funkciami ani titulmi.

Nie tak dávno ma upozornil kamarát spisovateľ, aby som na českej televíznej stanici sledoval známu show Jana Krausa Uvolněte se, prosím, kde bude hosťom. V úvode relácie slovenský spisovateľ začal hovoriť o tom, že závidí Čechom, lebo Slováci na rozdiel od nich, okrem Alexandra Dubčeka, nemali žiadne osobnosti. Pritom sa ho na to nikto nepýtal. Zaskočený zostal aj moderátor relácie, známy svojím postrehom a často nepríjemnými, ironickými až sarkastickými otázkami. Keď som sa po čase s kamarátom spisovateľom stretol v spoločnosti viacerých ďalších spisovateľov, vyčítal som mu nepravdivé tvrdenia, že sme nemali žiadne významné osobnosti. Znovu argumentoval, že sme okrem Dubčeka a Štefánika nemali osobnosti, čo ma doslova urazilo. Na moju stranu sa pridali aj ostatní prítomní spisovatelia a takmer sme sa pohádali. Všetci mi dali za pravdu, že jeho vystúpenie v jednej z najsledovanejších televíznych relácií v Českej republike bolo netaktné

Spoločnosť Pro Historia a Historický ústav SAV, 2007; LEIKERT, J. 2008 *Taký bol Ladislav Mňačko.* Bratislava : Luna, 2008; LEIKERT, J. 2009 *111 osobností Slovenska.* Bratislava : Vydavateľstvo Príroda, 2009; LEIKERT, J. 2010 *Osobnosti Slovenska*, I. diel. Bratislava : Vydavateľstvo Príroda, 2010; LEIKERT, J. 2010 *Osobnosti Slovenska*, II. diel. Bratislava : Vydavateľstvo Príroda, 2010; LEIKERT, J. a kol. 2011 *Svedectvá Ladislava Ťažkého a nás ostatných.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2011, LEIKERT, J. a kol. 2012 *Kultúrne posolstvá Ladislava Hanusa.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2012; LEIKERT, J. 2014 *Testament svedomia.* Bratislava : Bratislava – Presburg – Pozsony, 2014; LEIKERT, J. 2014 *Takový byl Ladislav Mňačko.* Praha : Slovenský literárny klub v ČR, 2014. Editorsky pripravené: *(D)otváranie literárnych hodnôt Petra Libu.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2006; *Medzi literatúrou, umením a kultúrou.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2008; *Cestami filozofie a literatúry.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2009.

2 Seriály o slovenských osobnostiach boli uverejnené v časopisoch: *Kanadský Slovák / The Canadian Slovak* (Kanada), *Ľudové noviny* (Maďarsko), *Život* (Poľsko), *Listy* (Česká republika), *Bojovník* (Slovensko), *Učiteľské noviny* (Slovensko) a *Euroreportplus* (Slovensko). Slovenský rozhlas šestnásť mesiacov vysielal každý pracovný deň seriál Galéria slávy.

a nediplomatické, najmä, ak dobre vieme, ako sa Česi dlho pozerali a sčasti stále pozerajú na Slovákov... Za mnohé si môžeme sami, čoho dôkazom je vystúpenie môjho kolegu spisovateľa v televíznej show.

Na rozdiel od spomínaného spisovateľa som presvedčený, že Slovensko vždy malo a má veľké osobnosti. Neraz som to zdôrazňoval aj vo svojich verejných vystúpeniach a prejavoch. Napríklad pred nejakým časom v laudácii prednesenej pri udeľovaní čestného titulu Doctor honoris causa Karlovi Habsburgovi – Lotrinskému, ktorým ho poctila Paneurópska vysoká škola v Bratislave. Zdôraznil som, že aj keď naši predkovia boli dlho vnímaní ako národ sluhov a slúžok, vždy sme sa ako národ vyznačovali prirodzenou inteligenciou a múdrosťou. „Aj my sme mali osobnosti, aj keď nie toľko ako iné národy, ktoré sa mohli vyvíjať samostatne.“[3]

K téme som sa vrátil aj na imatrikulácii študentov prvého ročníka Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave. Uvedomujem si totiž, že najmä mladých ľudí je nevyhnutné v tomto smere vzdelávať. V príhovore k študentom som hovoril o osobnosti, konkrétne o slovenských osobnostiach v minulosti i súčasnosti. Chcel som študentom pripomenúť významné osobnosti a podnietiť ich, aby si ešte väčšmi vážili Slovákov, ktorí v živote niečo dokázali. Okrem iného som povedal: „Hoci sme malá krajina, počtom obyvateľov menšia ako mnohé veľkomestá, mali sme v minulosti osobnosti, ktoré urobili veľa pre náš národ, aj keď sme dlhé roky nemali samostatnosť a vládli nám cudzí, ktorí si z nás urobili lokajov a nádenníkov. Žiaľ, boli sme národ plebejcov, nemali sme kráľov ani cisárov. Napriek tomu sme prežili, nestratili sa, ani neasimilovali. Istotne v tom zohrali dôležitú úlohu dejinné udalosti, ale aj vôľa či nevôľa silnejších, ktorí neraz rozhodujú o bytí a nebytí mnohých štátov. Našťastie nie národov, pretože národy ostávajú, aj keď sa zmení politické zriadenie či vytvoria nové hranice. Ak sme prežili, tak najmä preto, že sme mali osobnosti, ktoré dvíhali národné povedomie a svojou nebojácnosťou upozorňovali svet, že v strede Európy existuje národ – aj keď malý – ktorý je pracovitý a netúži len po samostatnosti, ale chce niečo dokázať, zanechať budúcim pokoleniam. Čím sme mali viac osobností, tým nás museli mocní tohto sveta väčšmi vnímať a nemohli urobiť s nami a s naším územím čo chceli.“[4]

---

3 Laudácia Karlovi Habsburgovi – Lotrinskému prednesená 23. septembra 2014 v aule Maxima Paneurópskej vysokej školy v Bratislave.

4 Prejav na slávnostnej imatrikulácii študentov Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave 11. novembra 2014. Archív autora.

V prejave som zdôraznil, že takisto v súčasnosti máme na Slovensku mnoho významných osobností v rôznych oblastiach života – vynikajúcich umelcov, športovcov, vedcov, lekárov, technikov či pedagógov. Viacerí zasa šíria dobré meno našej krajiny vo svete.

Na nových študentov masmédií som sa obrátil s rečníckou otázkou, či by vedeli pohotovo vymenovať desať významných slovenských osobností z dávnejšej minulosti a zo súčasnosti? V odpovedi som vyjadril svoj názor: „Predpokladám, že áno, aj keď nie som si celkom istý, či by ste desať významných osobností z dávnejšej minulosti a súčasnosti vymenovali všetci. Nemám totiž vždy dobré skúsenosti, lebo niektorí mladí ľudia málo čítajú, menej sa vzdelávajú a neradi počúvajú svojich rodičov, starých rodičov a učiteľov. Nepoznajú skutočné osobnosti, ale skôr poznajú takzvané celebrity, ľudí, ktorí sa stali známymi z noci do rána.“[5]

Konkrétnejšie som sa pristavil aj pri celebritách a študentom som pripomenul: „Tie nech nie sú vašimi vzormi, nesnažte sa ich napodobňovať, nechcite dosiahnuť ich méty, ktoré väčšinou stoja na hlinených nohách. Svoju kariéru a osobný rast si budujte poctivou prácou, korektne a seriózne. A nezabudnite vyhľadávať múdrych ľudí, počúvajte ich a učte sa od nich.“[6]

Uvedené príklady možno aplikovať aj v domácom prostredí. Na Fakulte masmédií PEVŠ pôsobilo a pôsobí viacero vynikajúcich odborníkov. Na slávnostnom privítaní medzi študentov som prvákom niektorých z nich vymenoval. Dôvod? Aby boli pyšní, kto ich bude tri či päť rokov učiť, formovať. Na záver vystúpenia, ktoré bolo tematicky orientované na osobnostné kvality, som konštatoval: „Zámerne som svoj prejav orientoval na osobnosť a osobnosti, na ten vzácny fenomén, aby som pripomenul, že Slovensko malo a má osobnosti a osobnosti má aj naša fakulta. Najmä však, aby som povedal, že aj vy ste, milí študenti, osobnosti, aj keď zatiaľ len študentské. Pevne verím, že viacerí z vás sa stanú skutočnými osobnosťami a niektorí možno aj velikánmi či géniami. Slovensko vás potrebuje.“[7]

Slovensko potrebuje osobnosti o to väčšmi, že sme mladý štát. Preto je nevyhnutné aj študentom, budúcim novinárom a marketingovým pracov-

5 Prejav na slávnostnej imatrikulácií študentov Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave 11. novembra 2014. Archív autora.

6 Prejav na slávnostnej imatrikulácií študentov Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave 11. novembra 2014. Archív autora.

7 Prejav na slávnostnej imatrikulácií študentov Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave 11. novembra 2014. Archív autora.

níkom médií zdôrazňovať, že ich vnímame ako výkvet spoločnosti, že oni, ich „generácia bude o pár rokov riadiť štát a viesť národ. A podľa toho, akí budete múdri, šikovní a predvídaví, tak sa všetci budeme mať. Aj preto nám záleží na tom, aby sme z vás vychovali dobrých odborníkov, ale aj dobrých ľudí.“[8]

Každá spoločnosť stojí a padá na osobnostiach a intelektuáloch svojej doby – na tom, čo vytvorili a čím obohatili ostatných.

Tento moment bol najdôležitejší, prečo som sa pustil do knižného spracovania profilov viacerých slovenských osobností. Najmä pri dvoch knihách pre Vydavateľstvo Príroda, kde som spracoval biografie 222 osobností. Prvý diel knihy som uviedol krátkou úvahou, v ktorej som vysvetlil autorský a vydavateľský zámer. Napísal som: „Osudy ľudí – neraz skromných, nenápadných, ale čímsi jedinečných. Osudy ľudí, ktorí sa zapísali do pamäti nielen súčasníkov, ale i nasledujúcich generácií. Osudy ľudí, ktorí sú dnes v našej pamäti a zaiste sa vryjú aj do pamäti našich potomkov. Pretože sú to osudy osobností, ktoré tvoria dejiny našej krajiny. Ich spoločným znakom je, že aj keď žili v rôznej dobe a v odlišných podmienkach, zanechali dielo, nad ktorým sa oplatí zamyslieť. I preto vznikla táto kniha, ktorá je prvou z rozsiahlejšieho seriálu Vydavateľstva Príroda.“

Seriál bol rozplánovaný na päť kníh, v ktorých sa malo spracovať 555 osobností. Nakoniec vyšli len dva diely s odôvodnením, že distribútori nemajú záujem o päť častí. Teda o predaj piatich kníh o našich dejateľoch, navyše od slovenského autora, ktoré mali ponúkať slovenskí distribútori a predávať slovenskí predajcovia. Nesťažujem sa, ale v duchu sa pýtam, kto nám má spracovať, distribuovať a predávať knihy o našich dejinách a osobnostiach, ak nie my, Slováci? Ťažko to urobí niekto za nás, keď si sami nevážime vlastné dejiny tak, ako by sme mali. Príkladom nám môžu byť niektoré okolité štáty, napríklad Maďarsko, kde venujú svojim dejinám a dejateľom oveľa väčšiu pozornosť. Napríklad aj hroby významných osobností. Na Slovensku sú často zničené, zanedbané, neupravené. Na našich cintorínoch však neraz nájdeme hroby ozdobené venčekom s maďarskou trikolórou. Potom si aj nechtiac všimneme, že tam odpočíva významná osobnosť, ktorá mala nejakú súvislosť s Uhorskom či Maďarskom. Maďari si i takýmto spôsobom vedia uctiť a vážiť ľudí, ktorí niečo spravili pre ich krajinu a nezáleží im na tom, kde sú pochovaní.

8 Prejav na slávnostnej imatrikulácií študentov Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave 11. novembra 2014. Archív autora.

Osobitou kapitolou je, že tí, čo v živote niečo dosiahli, to nikdy nemali ľahké. Často boli nepochopení, nedocenení a zaslúženej slávy sa im dostalo až po smrti, niekedy len s odstupom desaťročí či storočí. U mnohých z nich sa potvrdilo známe porekadlo, že doma nie je nikto prorokom. Až keď ich uznal svet, začali sa o nich „biť" krajiny, v ktorých sa narodili, vyrastali, študovali, bývali, kde dosiahli úspechy alebo zomreli. Zrazu si ich chcel každý prisvojiť. Kde vlastne patrili, sa môžeme dozvedieť iba od ich potomkov, prípadne z písomných svedectiev. Objektívne posúdiť, ku ktorej krajine mali najbližšie, je niekedy zložité. Na rozdiel od iných krajín, sme o naše osobnosti málo bojovali v minulosti a o nič lepšie to nie je ani dnes. Preto sa nemožno čudovať, že si ich najčastejšie prisvojujú Maďari, Rakúšania, Česi, Poliaci či iné národy.

Predovšetkým historici sú povinní povedať (či skôr dokázať) svetu, kto tvoril naše dejiny. Ale aj biografisti, novinári, pedagógovia, kultúrni pracovníci, vrátane politikov, ktorí často skĺzavajú k osobným či politickým konfrontáciám. Našťastie, už sú za nami časy, keď sa naše dejiny „deformovali" a prispôsobovali politickým požiadavkám, aj keď sa nikdy nedá stopercentne zabrániť tomu, že víťaz si prispôsobuje dejiny. Bolo to tak vždy. V každej dobe však záleží na zodpovednosti a poctivosti tých, ktorí dejiny zachytávajú a spracovávajú.

V tomto smere má u nás dôležité poslanie Národný biografický ústav Slovenskej národnej knižnice v Martine, ktorý sa programovo zaoberá výskumom a spracovaním slovenských osobností. Jeho korene siahajú do roku 1969, keď bol založený Biografický ústav.[9] Hoci to bolo v období, „v ktorom po obsadení Československa vojskami sovietsko-varšavskej koalície v auguste 1968 postupne upadala vlna nadšenia, spojená s vierou v možnosti „socializmu s ľudskou tvárou", a nastupovali tvrdé časy tzv. normalizácie čiže novej komunistickej totality",[10] podarila sa veľká vec.

Zakladatelia ústavu (Peter Liba, Augustín Maťovčík, Margita Ďurovčíková, Katarína Matheiselová) si dali za cieľ „vybudovať stredisko pre dokumentáciu a výskum biografií slovenskej národnej reprezentácie, ktorého hlavnou úlohou je zhromažďovať, skúmať a spracovávať biografické pramene, sústreďovať dokumentáciu a poskytovať informácie o živote tých de-

9 Biografický ústav vznikol 1. januára 1969 a prvú koncepciu pracoviska načrtol 21. septembra 1968 Peter Liba.

10 MAŤOVČÍK, A. a kol. 40. výročie založenia Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice. In *Biografické štúdiá 35*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 333

jateľov – Slovákov i Neslovákov, ktorí sa evidentným spôsobom zúčastňovali a zúčastňujú na kultúrnom, vedeckom, umeleckom, hospodárskom, politickom a spoločenskom živote nášho národa v minulosti i súčasnosti.“[11] A to platí dodnes. Ústav začínal s archívnym a kartotečným fondom približne päťsto životopisných dotazníkov, v súčasnosti má vyše deväťdesiattisíc základných biografických dokumentov, vyše stotisíc výstrižkov zo staršej i súčasnej periodickej tlače a skoro štyristotisíc záznamov bibliografie biografickej literatúry.[12] To tvorí základ pre biografický výskum a následné spracovanie životopisných hesiel do štúdií a slovníkových diel pracovníkov ústavu. Dokumentačná báza je k dispozícii všetkým záujemcom zo Slovenska či zahraničia.[13]

O začiatkoch existencie ústavu jedna z prvých pracovníčok povedala: „Okrem životopisných dotazníkov sme sa zamerali aj na zbieranie ďalších biografických dokumentov. Boli to výpisy z matrík, autobiografie, biografie, rodokmene, nekrológy a iné dokumenty osobného alebo rodinného charakteru jednotlivých dejateľov. [...] Z kníh a periodickej tlače sme excerpovali autobiografie, biografie, monografické štúdie, portréty, správy o štúdiách, výskumných a iných cestách, pobytoch v zahraničí, denníky a denníkové záznamy, jubilejné články, nekrológy a iné údaje zo života dejateľov. [...] Našu prácu značne sťažovala nedostupnosť zahraničných materiálov, čo sa prejavilo v nemožnosti získavania dokumentácie hlavne o krajanoch žijúcich v západnej cudzine. Tieto medzery sa podarilo postupne zapĺňať až po roku 1989, keď sa uvoľnili všetky politické a informačné bariéry“.[14]

V roku 2015 oslávi Národný biografický ústav štyridsaťpäť rokov existencie. Nie všetky roky boli pre neho priaznivé, svoje urobili stranícke previerky a normalizácia. „Škoda len, že neetické praktiky normalizácie zasiahli aj do činnosti nášho ústavu a osobne do života všetkých, ktorí s ňou nesúhlasili.“[15] S normalizáciou nesúhlasil ani Peter Liba a preto ho 1. februára 1972 odvolali z funkcie riaditeľa Biografického ústavu. Povedané

11 Úvod. In *Biografický lexikón Slovenska.* Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002, s. 5

12 Súčasťou prvých materiálov, ktoré boli presunuté z Literárneho archívu Matice slovenskej, bolo aj takmer dve tisíc úmrtných oznámení.

13 Pre rýchle zorientovanie je vyhotovený Súpis základných biografických dokumentov.

14 ĎUROVČÍKOVÁ, M.: Budovanie biografickej dokumentácie. In *Biografické štúdiá 35.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 333

15 BALLOVÁ, J.: K jubileu Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice. In *Biografické štúdiá 35.* Martin : Slovenská národná knižnica, 2010, s. 338

slovami jeho vtedajšieho kolegu Miloša Kovačku: „... poviazali ho do „povrazov“, vzali meno a chceli z neho mať raba.“[16] Aby sa tak nestalo, zachránil sa odchodom z Martina a usadil v Nitre. Po rokoch na jeho adresu Miloš Kovačka napísal: „Písal sa rok 1969, keď ste v mene národnej knižnice a národnej bibliografie, v mene Matice slovenskej tých čias predniesli reč, ktorá vytyčovala úlohu: vstúpme, Slováci, a neodkladajme to, medzi kultúry a národy, ktoré budú môcť komunikovať na domácom i medzinárodnom poli slobodne, a pritom omnoho rýchlejšie a otvorenejšie ako doteraz. Vytvorme znalostno-bibliografický systém, ktorý bude prostredníctvom dynamických informačných technológií učiť (ako kultúrna pamäť – mať naša) všetkých na slovo súcich v našom národe myslieť a konať bibliograficky, totiž tvoriť a budovať znalosti založené na prameňoch, dokumentoch, a v tom zmysle i zastávať postoje osnované na práve, pravde, osobitne na svedomí, a takto v mene kultúry – s čistým úmyslom – komunikovať.“[17]

Okrem nekorektných kolegov, z ktorých niektorí pôsobili v previerkových komisiách,[18] mal Peter Liba v Martine šťastie na viacerých serióznym kolegov. Patrili medzi nich už spomínaný Miloš Kovačka, ale aj Michal Fedor, Jozef Špetko, Mišo Adamov Kováč, Štefan Hanakovič, Augustín Maťovčík, Peter Maruniak a zo starších Anton Augustín Baník. Všetci mu boli blízki a každý ho nejakým spôsobom obohatil, rovnako ako on ich. Tvorili partiu mladých zanietencov, ochotných si pomáhať, radiť, byť si nablízku. Jeden z nich, Štefan Hanakovič, po rokoch spomínal: „Učili sme sa písať, kriticky sme si posudzovali práce a potom sme príspevkami napĺňali zborníky vydávané Maticou slovenskou, vystupovali sme na seminároch a konferenciách. Veľmi nám to pomáhalo v otvorenosti, úprimnosti a ku kritickosti na seba samých. Zbližovalo nás to.“[19] Starí či skôr starší pracovníci, zväčša komunisti, ich nazývali „štúrovci“ a oni boli na to patrične hrdí, až pokiaľ na jednej straníckej schôdzi koncom päťdesiatych rokov minulého storočia nezaznelo, aby mladým zakázali písať.

16 KOVAČKA, M: Štáty sa menia, ale národy ostávajú. In *(D)otváranie literárnych hodnôt Petra Libu.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2006, s. 25

17 KOVAČKA, M: Štáty sa menia, ale národy ostávajú. In *(D)otváranie literárnych hodnôt Petra Libu.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2006, s. 24 – 25

18 O niektorých píše Peter Liba v spomienkovom zamyslení Tri životné udalosti (s. 195 – 206), ktorý sa nachádza v zborníku *(D)otváranie Literárnych hodnôt Petra Libu.* Zborník je zostavený z príspevkov, ktoré odzneli 7. júna 2006 na kolokviu venovanom životu a dielu Petra Libu.

19 HANAKOVIČ, Š.: Dozrievanie s priateľmi. In *Knižnica, č. 5 – 6*/2005, s. 68

Okrem A. A. Baníka[20], ktorý bol o generáciu starší, bol medzi mladými bibliografmi výraznou osobnosťou Michal Fedor, ktorý bol dobrým odborníkom a mal zvláštny dar stmeľovať ľudí rovnakého zmýšľania. Michal Fedor bol tajne vysväteným kňazom, o čom nikto z martinských kolegov – priateľov nevedel.[21] „O svojom kňazskom povolaní nehovoril a nik z nás sa nevyzvedal. Z istých náznakov sa síce dalo čosi dedukovať, ale v tých časoch nebolo treba o tom vedieť: lebo kto nič nevie, nič neprezradí.“[22] Martinskí kamaráti sa to dozvedeli až po novembri 1989, keď im prišiel z Košíc, kde býval, oznámiť, že je kňazom a potom v ich prítomnosti odslúžil v byte Kataríny Mišíkovej svätú omšu. Všetci boli dojatí a plakali s ním.

Peter Liba si položil aktuálnu otázku za všetkých, ktorí sa s Fedorom v Martine stretali, či a ako ich tento človek poznačil. Napísal: „Pravdaže poznačil, charizmou lásky, evanjeliovej, bratskej, charizmou obetavosti a odriekania, charizmou pevnej vôle prekonávať seba, prostredie, okolie, dobu, strach, perzekúciu, charizmou viery a kresťanského optimizmu. Nie planou ostenziou, nie násilným chcením, ale prirodzenou spontaneitou, ktorá prýštila z hĺbavej duše a otvoreného srdca. Neraz som čítal jeho tvár a oči, ale viac sa dal čítať v činoch, návrhoch, v nápadoch a rozhodnutiach. Nie, nebol rojkom, ani prívržencom fantázie. Príliš dobre vnímal realitu dňa, spoločnosti, ľudí, realitu spoločenských pohybov a nám určeného času. Ak sa navonok aj zdal byť „rozdvojeným“ v záujmoch a aktivitách (konkrétnej práce a duchovnej činnosti), zjednocoval sa, zjednocoval iných, zjednocoval rozmanitosť skutočnosti, ktorú plne žil, ale nad ktorou stál. Lebo sa nepoddal jednotlivostiam, ani udalostiam, ani príbehom. Poddal sa iba ľudskosti a utrpeniu. To prvé zviditeľňoval v pokore a v úsmeve. To druhé navonok nevystatoval.“[23]

Mišo A. Kováč naňho spomínal, že „... bez hlasovania, alebo jeho osobného presadzovania, bol nám aj prirodzeným vodcom, občas i učiteľom, alebo aspoň navádzateľom vzdelávať sa aj v oblastiach, ktorých potrebu sme si nie vždy uvedomovali. Sám sa vedel hĺbavo primknúť k inšpirátorom pre vedeckú prácu i duchovný život. [...] Strhával do cieľavedomej a usústavnenej bibliografickej práce, mal široké vzdelanie filologické, rovnako

20 A. A. Baník bol známy kultúrny historik, filológ, bibliotekár, archivár, hudobný skladateľ.

21 Vysvätený bol 28. augusta 1961, v tom istom roku skončil katakombálne teologické a filozofické štúdium na tajnom Teologickom inštitúte sv. Alojza v Bratislave.

22 KRÁĽ, L.: Prvý medzi rovnými. In Knižnica, č. 5 – 6/2005, s. 66

23 LIBA, P.: Z nepísaných záznamov. In Knižnica, č. 5 – 6/2005, s. 64

jazykové ako aj literárnovedné, prísne rozlišoval podenkovitosť sovietskej literatúry a hodnoty ruského univerzálneho myslenia a tvorby. Zvlášť dbal na ujasňovanie metodologických a systémových otázok.“[24]

Michal Fedor bol nepísaným vodcom aj pri organizovaní mimopracovných stretnutí, najmä turistiky, lyžovačky, posedení a zábavy. Aj ak niekto potreboval postrážiť deti, požiadal ho o pomoc. „Bola to služba dospelým, ale aj možnosť porozprávať deťom rozprávky s vložkami výchovných doplnkov. K slovám pridal aj nejakú dobrotu a ak pobadal, že rodina trpí istým hmotným nedostatkom, neváhal a ihneď pomáhal. Zvlášť tam, kde bolo viac detí a otec sa pre svoje kresťanské presvedčenie dostával do nemilosti s ujmou na plate, alebo bol dokonca vo väzení. Takýchto prípadov bolo viac v Martine, ale aj inde, pričom osobitne treba spomenúť starosť o troch synovcov, ktorí veľmi zavčasu osireli.“[25]

Každý zo spomínaných kolegov – priateľov bol v čomsi osobitý, ale akokoľvek bol svojský, bol zanietený prácou v prospech slovenskej biografie, bibliografie, kultúrnej histórie či knižnej kultúry.

Medzi najmladších súputníkov patrí Miloš Kovačka, hoci aj ten bude mať o rok sedemdesiatpäť rokov. V Slovenskej národnej knižnici a predtým v Matici slovenskej prešiel viacerými funkciami a jeho osobnosť je interdisciplinárna.[26] V podstate všetci, ktorí sa zaoberajú spracovaním osobností, sú akýmisi polyhistormi. Miloš Kovačka má tiež široký záber, venuje sa bibliografii, literárnej vede, kulturologickým otázkam, knižnej kultúre, regionalistike. Je autorom viacerých monografií, štúdií, výskumných správ a v posledných rokoch sa významne podieľal na vybudovaní systému slovenskej národnej bibliografie a jej počítačového spracovania. Jednou vetou: „vzdelanec, ktorý presahuje svojím profesionálnym pôsobením širšie spoločenské súvislosti, neuzatvárajúci sa do svojej pracovne a starajúci sa o spoločenské otázky a ich riešenia nielen teoreticky, príspevkami, ale aj prakticky, organizačným pričinením a sprostredkovávaním poznatkov všetkými dostupnými nástrojmi.“[27] Mišo A. Kováč upozorňuje aj na jeho vynikajúce rétorstvo. Ako dlhoročný pedagóg „zvlášť vyniká schopnosťou príťažlivým výkladom osvetliť širšiemu plénu často predtým málo známe

24 KOVÁČ, A. M.: Tvorca spoločenstiev. In *Knižnica,* č. 5 – 6/2005, s. 65

25 HANAKOVIČ, Š.: Dozrievanie s priateľmi. In *Knižnica*, č. 5 – 6/2005, s. 68

26 Viac rokov bol napríklad vedúcim Bibliografického oddelenia a neskôr aj riaditeľom Národného bibliografického ústavu Slovenskej národnej knižnice.

27 KOVÁČ, A. M.: Miloš Kovačka sedemdesiatročný. In *Knižnica,* č. 11 – 12/2010, s. 100

otázky. Jeho rečníctvo pramení sčasti v biblickej literárnej obraznosti, ale kotví aj v Krčméryovskej inšpirácii a istú dikciu mu vtláča i duchovné slovo evanjelických kazateľov, ale to všetko v neopakovateľnom Kovačkovskom rozvitom podaní."[28]

Viacdomá je celá generácia pracovníkov Slovenskej národnej knižnice, ktorá si viac rokov brúsila ostrohy v Matici slovenskej. Platí to aj o dlhoročnom riaditeľovi Národného biografického ústavu Augustínovi Maťovčíkovi. Zvyčajne má označenie vedec, publicista, autor literatúry faktu, historik, slavista, archivár, lexikograf, bibliograf, objavovateľ neznámych prameňov a vykladač životných osudov i diel mnohých slovenských osobností. Má síce pedagogické vzdelanie, ale nestal sa učiteľom, stal sa literárnym vedcom v Literárnom archíve Matice slovenskej v Martine, kde ho najviac ovplyvnil Anton Augustín Baník. Od roku 1969 až doteraz pôsobí v Národnom biografickom ústave a dlhé roky s menšími prestávkami stojí v jeho čele. Nie je len biografista, ale aj osobitný bibliograf rôznych rukopisov a literárnych diel osobností, ktorými sa viac či menej zaoberal. Ako o ňom tvrdí Mišo A. Kováč, „pritom neštylizuje krasorečnícke výpovede, sústreďuje sa na vecné pozadie i „vynášanie" nového či objasňovanie neznámeho. Nefilozofuje, ale vecne dokladá myšlienky osobností, ktorých odkaz sprítomňuje, dolujúc z tajomnej bane pôvodných prameňov. Nevymýšľa nové konštrukcie, objasňuje či komentuje myšlienky iných. Nevytvára nové fabulované deje, a predsa sleduje i podáva životné príbehy."[29]

Okrem iného je Maťovčík vynikajúci v zostavovaní kalendárií života a diela významných dejateľov a založil zborník *Biografické štúdiá*, ktoré zostavuje od roku 1970. U Maťovčíka je obdivuhodná riadiaca práca, zorganizoval napríklad množstvo odborných seminárov a konferencií. Najmarkantnejší podiel má na tvorbe koncepcie a spracovaní hesiel *Slovenského biografického slovníka*, ktorý vyšiel v šiestich zväzkoch. Bol vedúci tímu *Reprezentačného biografického lexikónu Slovenska*, ktorý vyšiel aj v anglickej verzii *(Slovak Biographical Dictionary)* i *Slovníka slovenských spisovateľov 20. storočia*. Teraz vychádza pod jeho gesciou niekoľkozväzkový *Biografický lexikón Slovenska.* Pozoruhodný je aj *Lexikón slovenských žien*, ktorého bol Maťovčík zodpovedným redaktorom. „Napospol ide v našich podmienkach

28 KOVÁČ, A. M.: Miloš Kovačka sedemdesiatročný. In *Knižnica,* č. 11 – 12/2010, s. 102

29 KOVÁČ, A. M.: K jubileu literárneho historika a biografistu PhDr. Augustína Maťovčíka, DrSc. In *Knižnica,* č. 9/2002, s. 423

o „prvolezecké“ diela tohto druhu slovníkovej literatúry, ktorá sa stala prameňom poznávania osobností, často neznámych.“[30]

Niet pochýb, že pracovníci Národného biografického ústavu robia mimoriadne záslužnú prácu. Pochváliť však treba aj ďalších biografických bádateľov z radov odbornej i laickej verejnosti, ktorí vydali samostatné diela. A mnohé sú veľmi hodnotné. Napríklad dvojzväzkový slovník *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* (1997) alebo obsiahly *Lexikón katolíckych kňazských osobností* (2000), v ktorom sú personálne biografické heslá dvetisíc šesťsto dejateľov z radov katolíckeho duchovenstva od Veľkej Moravy až do roku 2000, kedy lexikón vyšiel. Oba tieto veľké projekty si zasluhujú pochvalu, rovnako ako vychádzajúca dvanásťzväzková všeobecná *Encyclopaedia Beliana*, ktorú od roku 1999 vydáva Encyklopedický ústav Slovenskej akadémie vied (nejde len o slovenských dejateľov). Encyklopedický ústav SAV sa vydávaním encyklopedických diel zaoberá dlhé roky a medzi najobsažnejšie vlastivedné dielo patrí šesťzväzková *Encyklopédia Slovenska* (1977 – 1982), dvojzväzková Pedagogická encyklopédia Slovenska (1984 – 1985), *Malá slovenská encyklopédia* (1993), dvojzväzková *Encyklopédia dramatických umení Slovenska* (1989 – 1990) a encyklopédia Slovakia and Slovaks (1994).

Dlhoročnú tradíciu s vydávaním encyklopedických kníh malo tiež bratislavské vydavateľstvo Obzor, ktoré dnes už neexistuje. V tomto vydavateľstve vyšla napríklad *Encyklopédia Zeme* (1983, 1985), *Encyklopédia slovenských spisovateľov 1 – 2* (1984), *Encyklopédia archeológie* (1986), *Encyklopédia astronómie* (1987), *Encyklopédia spisovateľov sveta* (1987), *Encyklopédia literárnych diel* (1989). V edícii Malé encyklopédie vyšli samostatne malé encyklopédie matematiky, fyziky, chémie, biológie, zdravia, telesnej výchovy a športu, hudby, filmu, spisovateľov sveta, bádateľov a vynálezcov, zemepisu sveta, zemepisu ZSSR a žurnalistiky.

Po roku 1989 na Slovensku vzniklo viacero vydavateľstiev a niektoré sa sporadicky venujú aj encyklopedickým či biografistickým dielam. Vydavateľstvo Michala Vaška v Prešove vydalo napríklad veľmi hodnotnú biografickú publikáciu *Aktéry jednej éry na Slovensku* (2003), Úrad priemyselného vlastníctva SR v Banskej Bystrici *Malý slovenský panteón vedy a techniky* (2004), Literárne informačné centrum v Bratislave *Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež* (2005), Národné hudobné centrum v Bratislave

30 KOVÁČ, A. M.: K jubileu literárneho historika a biografistu PhDr. Augustína Maťovčíka, DrSc. In *Knižnica*, č. 9/2002, s. 424

100 slovenských skladateľov (1998), Vojenský historický ústav *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945* (2013), Knižné centrum v Žiline *Malý slovník slovenských spisovateľov* (2002), *Malý lexikón literárnych diel – svetoví autori* (2002), Malý lexikón spisovateľov sveta (2002). Na prvý pohľad sa zdá, že napríklad žilinské vydavateľstvo neprinieslo nič nové, iba zhrnulo predchádzajúce zistenia iných bádateľov. Nerobilo síce vlastný výskum, ale predsa doplnilo niektoré základné informácie. Napríklad *Malý slovník slovenských spisovateľov* rozšíril poznanie o niekoľkých náboženských spisovateľov. Autor v doslove na to upozornil: „Robíme to práve s úmyslom upozorniť, že literatúra v ich čase na Slovensku predsa len žila. V latinských, českých, nemeckých či dokonca maďarských textoch slovenských autorov. Nezriedka išlo o duchovnú či náboženskú spisbu, no tak to bolo v tom čase nielen v Európe, ale aj v celom civilizovanom (poznanom i neobjavenom) svete.“[31]

Vydavateľstvo Príroda okrem spomínaných mojich kníh *Osobnosti Slovenska I., II.* vydalo v preklade napríklad *200 osobností kultúry 20. storočia* (2005) a *Osobnosti svetovej politiky všetkých čias* (2009).

Pozitívom je, že po roku 1989 začali vychádzať aj biografické slovníky a biografické monografie regionálneho typu, ktoré majú veľký význam pri objavovaní nových osobností Slovenska či doplnení menej známych faktov a udalostí. Spomenúť môžeme napríklad dielo *Významné osobnosti Nitry* (1998), *Biografický lexikón mesta Revúca* (2000), *Profily odvahy a vier Rodom a srdcom z Oravy* (2011), *Honorabilis I.* (2009), *Honorabilis II.* (2013), *Profily odvahy a viery* (2010) a mnohé iné. „Aj napriek takémuto potešiteľnému trendu vo vydávaní slovníkových diel biografického typu v lexikografickej tvorbe máme ešte čo doháňať, najmä ak si všimneme staršie alebo nedávno vydané slovníky u našich susedov, napr. v Maďarsku či v Poľsku, kde popri univerzálnych encyklopedických dielach majú dávno vydané špeciálne biografické lexikóny. V Čechách je v slovníkovej tvorbe situácia ešte pestrejšia.“[32]

Na základe uvedeného nemožno význam biografickej a encyklopedickej tvorby spochybňovať. Potešiteľné je, že samotní autori, ale aj viaceré vydavateľstvá, napriek mnohým problémom, v tejto práci pokračujú. Neustále objavujú nové osobnosti a tým dopĺňajú biele miesta v slovenských dejinách. Dôkazom tohto konštatovania sú výpovede autorov spomínaných

31 MIŠÁK, P. 2002 *Malý slovník slovenských spisovateľov.* Žilina : Knižné centrum, 2002, s. 3

32 MAŤOVČÍK, A.: Špeciálne biografické slovníkové príručky. In *Knižnica,* č. 8/2001, s. 464

diel, ktorí sa vyjadrili k ďalšej nevyhnutnej publikačnej činnosti v tejto oblasti. Napríklad: „Hodne dlhov máme v objavovaní a sprístupňovaní biografických materiálov, autobiografií, memoárov, denníkov a iných dokumentárnych textov o slovenských dejateľoch, napr. o pôsobení exilových autorov a pod., bez ktorých nemožno dôkladne poznať a predstaviť našu minulosť. Celkom nové pole sa nám otvára v oblasti genealogického bádania sociografie. Tieto plány budú však vyžadovať maximálne sústredenie tvorivých síl v rámci tohto pracoviska i v celoslovenskom meradle.“[32]

Cez poznanie osudov a činnosti osobností sa dostávame k širšiemu poznaniu histórie národa: či jeho spoločenská elita dokázala posudzovať prebiehajúce procesy s nadhľadom, v kontexte s vývojom v stredoeurópskom priestore, resp. vo svete, alebo uplatňovala provincionálny pohľad a presadzovala len svoje úzkoprsé záujmy a ciele. V úvode publikácie *Do pamäti národa (osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*) historik Valerián Bystrický napísal: „Vybrané osobnosti pochádzajú z rozdielnych spoločenských vrstiev, pôsobili v rôznych profesiách, ich osudy boli rozdielne a neraz stáli v opačných táboroch. Ich osudy dokumentujú ako vplývali alebo sa vliali do dejín prvej polovice minulého storočia, čím inšpirovali dobu, ale aj nás, čo zanechali pre súčasnosť.“[34]

Môžeme si položiť otázku, či v dnešnom pretechnizovanom svete, keď „všetko nájdeme na Google“, má význam vydávať encyklopedické diela? Bývalý predseda Slovenskej akadémie vied Štefan Luby, ktorý je predsedom redakčnej rady *Encyclopaedie Beliana* tvrdí, že aj keď žijeme v spoločnosti, ktorá má prívlastok informačná, „informácie sú efemérne. Z televíznych vysielačov unikajú rýchlosťou svetla, po kábloch počítačovej siete sa šíria rýchlosťou stoviek megabitov za sekundu. V novinách žijú jeden deň. Zdá sa, že súčasná spoločnosť je na rozdiel od svojich predchodkýň, ktoré boli takisto informačné, takým vývojovým štádiom, v ktorom dostávame viac informácií, ako dokážeme využiť. Pre ďalší harmonický vývoj je dôležité vytvoriť rovnováhu medzi fenoménom pamätania si a zabúdania. Sústrediť a lokalizovať najdôležitejšie informácie je dnes rovnako dôležité ako predtým, keď sa informácie systemizovali predovšetkým preto, aby sa pokryli

32 *Biografický lexikón Slovenska I.* Martin : Slovenská národná knižnica – Národná biografický ústav, 2002, s. 6

33 BYSTRICKÝ, V.: Úvodom. In *Do pamäti národa (osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia).* Bratislava : Veda, 2003, s. 10

34 LUBY, Š.: Predhovor. In *Ecyclopaedia Beliana.* Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 1999, s. 9.

biele plochy na mape poznania. Encyklopédia, slovník, vademékum plnia dnes rovnakú úlohu ako v období osvietenstva."[35]

Ako historik a spisovateľ literatúry faktu s jeho názorom plne súhlasím a ešte dodám, že pri tejto práci preferujem nielen štúdium v archívoch, ale aj v teréne, najmä, pokiaľ žijú pamätníci historických udalostí. Orálnu históriu považujem za dôležitú súčasť biografického výskumu.

Literatúra

BARICA, J. 2004 Malý slovenský panteón vedy a techniky. Banská Bystrica : Úrad priemyselného vlastníctva SR, 2004, ISBN 80-88994-39-X

(D)otváranie literárnych hodnôt Petra Libu 2006 Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2006, ISBN 978-80-969481-4-7

100 slovenských skladateľov 1998 Bratislava : Národné hudobné centrum, 1998, ISBN 80-967799-6-6

Biografický lexikón Slovenska, I. A – B 2002 Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2002, ISBN 80-89023-16-9

CSÉFALVAY, F. a kol 2013Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2013, ISBN 978-80-89523-20-7

DLUGOŠ, F. a kol. 2010 Profily odvahy a viery. Ružomberok : Verbum, 2010. ISBN 978-80-8084-611-4

Encyclopaedia Beliana (Druhý zväzok Bell – Czy) 2001 Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 2001, ISBN 80-224-0671-6

Encyclopaedia Beliana (Prvý zväzok A – Belk) 1999 Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 1999, ISBN 80-224-0554-X

Encyclopaedia Beliana (Štvrtý zväzok Eh – Gala) 2005 Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 2005, ISBN 80-224-0847-6

Encyclopaedia Beliana (Tretí zväzok Č – Eg)2003 Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 2003, ISBN 80-224-0761-5

Encyklopédia dramatických umení A – L 1989 Bratislava : Veda, 1989, ISBN 80-224-0000-9

Encyklopédia dramatických umení M – Ž 1990 Bratislava : Veda, 1989, ISBN 80-224-0001-7

Encyklopédia Slovenska I. zväzok 1977 Bratislava : Veda, 1977, Bez ISBN

35 LUBY, Š.: Predhovor. In *Ecyclopaedia Beliana.* Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 1999, s. 9.

Encyklopédia Slovenska II. zväzok 1978 Bratislava : Veda, 1978, Bez ISBN

Encyklopédia Slovenska III. zväzok 1979 Bratislava : Veda, 1979, Bez ISBN

Encyklopédia Slovenska IV. zväzok 1980 Bratislava : Veda, 1980, Bez ISBN

Encyklopédia Slovenska V. zväzok 1981 Bratislava : Veda, 1981, Bez ISBN

Encyklopédia Slovenska VI. zväzok 1982 Bratislava : Veda, 1982, Bez ISBN

Honorabilis I. 2009 Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009, ISBN 978-80-8094-577-0

Honorabilis II. 2013 Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2013, ISBN 978-80-558-0439-2

LEIKERT, J. 2010 Osobnosti Slovenska, I. diel Bratislava : Vydavateľstvo Príroda, 2010, ISBN 978-80-07-01849-5

LEIKERT, J. 2010 Osobnosti Slovenska, II. diel Bratislava : Vydavateľstvo Príroda, 2010, ISBN 978-80-07-01814-3

Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska 2000 Bratislava : LÚČ, 2000, ISBN 80-7114-300-6

Lexikón slovenských žien 2003 Martin : Slovenská národná knižnica, Národný biografický ústav, 2003, ISBN 80-89023-30-4

Malá encyklopédia Slovenska 1987 Bratislava : Veda, 1987, Bez ISBN

MAŤOVČÍK, A. – CABADAJ, P. – ĎUROVČÍKOVÁ, M. – PARENIČKA, P. – WINKLER, T. 2001 Slovník slovenských spisovateľov 20. storočia. Bratislava, Martin : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, Slovenská národná knižnica, 2001, ISBN 80-8061-122-X, ISBN 80-89023-08-8

MAŤOVČÍK, A. – PARENIČKA. P. 2005 Biografistika. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, ISBN 80-89023-51-7

MICHÁLEK, S. – KRAJČOVIČOVÁ a kol. 2003 Do pamäti národa (osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia). Bratislava : Veda, 2003, ISBN 80-224-0771-2

MIŠÁK, P. 2002 Malý slovník slovenských spisovateľov. Žilina : Knižné centrum, 2002, ISBN 80-8064-137-4

Pedagogická encyklopédia Slovenska 1 (A – O) 1984 Bratislava : Veda, 1984, Bez ISBN

Pedagogická encyklopédia Slovenska 2 (P – Ž) 1985 Bratislava : Veda, 1985, Bez ISBN

PEŠEK, J. a kol. 2003 Aktéri jednej éry na Slovensku. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, ISBN 80-7165-417-5

Rodom a srdcom z Oravy 2011 Dolný Kubín : Oravské kultúrne stredisko, 2011, ISBN 978-80-970334-6-0

Slovník slovenských spisovateľov pre deti a mládež 2005 Bratislava : Literárne informačné centrum, 2005, ISBN 80-88878-97-7

Iné zdroje

Knižnica

Štúdia je čiastkovým výsledkom grantovej úlohy VEGA „Stratégie a priority československého štátu v oblasti vzdelávania, národnej osvety na Slovensku v rokoch 1918 – 1939.“ (č. 2/0122/131).

prof. PhDr. Jozef Leikert, PhD., Litt. D. – dekan Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

HVIEZDIČKY, HVIEZDY, CELEBRITY A OSOBNOSTI NA SLOVENSKU

Marcel Lincényi

Abstract

This paperdeals withcurrentterminologyandfamouscelebritiesin themass mediain Slovakia. The aim ofthe article isalsonotedincorrectlyconfuseceleb ritieswith famouspeopleandmediato highlight theirdurabilityin public opinion. Finally, we seta targetto define the mainaspectsthat are currentlyaffecting thepopularizationof peoplein the mediain Slovakia.

Keywords: mass media, celebrities, famous people.

Úvod

Známe a slávne osobnosti sú v 21. storočí stredobodom pozornosti masových médií na Slovensku, ako aj v zahraničí. Záujem masmédií graduje s vplyvom globalizácie na mediálnu kultúru (komercializácia, bulvarizácia). Jan Nederveen Pieterse[1] pri vykladaní a hodnotení globalizácie argumentuje procesom hybridizácie, ktorá vedie ku globálnemu melíru. „Najčastejšie výklady globalizácie nesú myšlienku, že svet je stále viac jednotný a štandardizovaný cez technologické, obchodné, kultúrne synchronizácie pochádzajúce zo západu, a to, že globalizácia je spriahnutie s modernosťou."

Umberto Eco[2] vidí problém masovej kultúry v tom, že je manipulovaná ekonomickými skupinami hnanými túžbou po zisku a realizovaná špeciali-

1 DURHAM, M. G. – KELLNER, D. M. 2005 *Media and cultural studies.* Blackwell Publishing, s. 36

2 ECO, U. 1995 *Skeptikové a těšitelé.* Praha : Nakladatelství Doplněk, 1995, s. 54

zovanými silami, ktoré dodávajú objednávateľovi to, čo považuje za najpredajnejšie a bez rozsiahlejšieho vstupu skutočných kultúrnych pracovníkov do výroby. „Masová kultúra je produkovaná skupinami, ktoré majú v rukách ekonomickú moc a ktoré na nej chcú zarobiť." Marta Žilková[3] v rámci mimotextových zložiek prejavu rozlišuje odsúvanie kultúry a umenia na periféria spoločenského záujmu, panvizalizáciu a komercializáciu. „V prípade komercializácie nastáva odklon od hodnotného ku komerčnému umeniu a k braku." Dochádza tak k utváraniu druhotného kultúrneho a intelektuálneho analfabetizmu, ktorý sa stáva participantom šírenia zlých životných vzorov, postojov a falošných autorít.[4]

Podľa Denisa McQuaila[5] je masová tlač nazvaná komerčnou preto, lebo je prevádzkovaná monopolistickými koncernami z dôvodu tvorby zisku a po druhé je závislá od príjmov z reklamy výrobkov. V súčasnosti sa bulvarizuje väčšina slovenských denníkov, a viaceré relácie v televíziách a rádiách. Peter Švec tvrdí, že bulvárne médiá vytvárajú novú realitu, ktorá najviac prospieva ich ekonomickým záujmom.[6]

Charakteristika terminológie

Na Slovensku sa známe a slávne osoby najčastejšie označujú pojmom celebrita, ktorý je prevzatý z anglického slova „celebrity". Ďalším používaným termínom je superstár, ktorým masové médiá často nazývajú spevácke hviezdy. V masmédiách sa môžeme stretnúť aj s ďalšími pojmami ako napríklad stár, respektíve hviezda, ktorým sa zase označujú filmoví herci. Novo popularizované osoby, respektíve deti sa nazývajú „celebritky", hviezdičky či detské hviezdičky. Z masových médií sa v ostatných rokoch vytráca slovo osobnosť. Problémom z nášho pohľadu je nejednoznačná terminológia a časté vnímanie totožnosti jednotlivých označení osoba a osobnosť. Aby sme sa mohli pokúsiť o odporúčanie vhodnej terminológie, najskôr budeme analyzovať známe definície používaných pojmov.

---

3 ŽILKOVÁ, M. 2006. *Vplyv globalizácie na mediálnu kultúru.* Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006, s. 19 – 21

4 POLAKEVIČOVÁ, I. 2012 The Lolita Effect in the Media. In : *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis : Studia Linguistica VII.* Dialog z tradycja. ISSN 2083-1765, vol. 115, no. 7, part. 2 (2012), p. 116 – 121

5 McQUAIL, D. 1999 *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha : Portál, 1999, s. 36

6 ŠVEC, P. 2004 Médiá bulvárne a médiá seriózne. In: *Britské listy,* ISSN 1213 – 1792, s. 1 – 2 [2013-16-11] Dostupné na: http://www.blisty.cz/2004/4/15/art17705.html , 15. 4. 2004

Ako uvádza medzinárodný slovník médií a komunikácie, celebrita je dobre prezentovaná osoba, pre ktorú je charakteristické široké uznanie, sláva a známosť.[7] Podobne tento termín charakterizujú aj v slovenskej všeobecnej encyklopédii Encyclopaedia Beliana, nakoľko celebrita je slávna, chýrna a vážená osobnosť, ktorá sa vyznačuje výnimočnosťou.[8] V rámci slovenských podmienok sa osobne skôr stotožňujeme s názorom E. Polákovej, ktorá považuje celebritu za „osobnosť, ktorá nie je známa tým, že by mala nejaké výnimočné vlastnosti alebo schopnosti, alebo niečo dokázala, ale tým, že je popularizovaná a často zobrazovaná médiami."[9]

Termín stár na Slovensku zatiaľ nie je charakterizovaný, takže budeme vychádzať zo zahraničnej literatúry, kde sa za „star" považuje umelec, alebo osoba s hlavnou rolou.[10] Superstar je „extrémne prominentný človek." P. Rónai za superstar považoval osobu masovo známu a populárnu, ktorá „je úspešná v nejakej profesii, či už z oblasti filmu, hudby, športu alebo inej."[11]

No a nakoniec, osobnosťou je povestný, chýrny slávny umelec, bádateľ či slávne dielo.[12]

Z vyššie uvedenej charakteristiky zahraničnej a domácej terminológie kvôli spresneniu slovenského významu odporúčame v masmédiách označovať známe a slávne osoby ako osobnosti a známe tváre.

Ako osobnosť by mala byť považovaná osoba, ktorá v spoločnosti dosiahla vysoké uznanie, ohlas , alebo povedomie. V praxi by tak novinári mohli uvádzať napríklad: herecká osobnosť ..., športová osobnosť ... , politická osobnosť ... , vedecká osobnosť... , atď. Ostatné osoby, ktoré sa stali známe viac menej len pozornosťou médií, by sme mohli označovať ako

---

7 WEINER, R. 1996 *Websteres new world dictionary of media and communications.* New York : A Simon, Schuster Macmillan Company, 1996

8 Kolektív autorov 2001 *Encyclopaedia Beliana 2*, Bratislava : Vydavateľstvo Veda, 2001

9 POLÁKOVÁ, E. Hrdinovia z televíznych obrazoviek. In.: Matúš, Jozef. et al. 2011 *Návrh koncepcie výchovy k mediálnej gramotnosti na stredných školách v podmienkach Slovenskej republiky.*Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda, s. 157

10 WEINER, R. *Websteres new world dictionary of media and communications.*New York : A Simon, Schuster Macmillan Company, 1996, s. 584

11 RÓNAI, P. Rozhlasová superstar – vytvorenie vlastnej rozhlasovej nahrávky, s. 188. In: Matúš, Jozef. et al. 2011 *Návrh koncepcie výchovy k mediálnej gramotnosti na stredných školách v podmienkach Slovenskej republiky.* Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda, s. 328

12 Elektronický lexikón slovenského jazyka. [2013-16-11] Dostupné na http://www.slex.sk/index.asp

známe tváre, respektíve známe osoby. V praxi by tak novinári mohli uvádzať: známy politik ..., známa speváčka ... , známa moderátorka ... , známa modelka ... , známy športovec ... , detská známa tvár, atď.)

Analýza formy popularizácie osôb v masmédiách

V nasledujúcej krátke analýze by sme sa chceli venovať niektorým aspektom, ktoré podporujú medializáciu osôb na Slovensku v súčasnosti, a ktoré faktory vplývali na popularizáciu osôb v masových médiách v minulých rokoch. Vzhľadom na vyčlenený priestor sme sa zamerali na oblasť politiky, umenia, médií, hudby, športu a vedy.

V masových médiách si môžeme všimnúť, že kým v minulosti boli prezentovaní národní buditelia, vojaci, revolucionári, ktorí sa podieľali na spoločenskom prínose, v súčasnosti sú medializovaní politici, ktorí sú agresívni, alebo sú spájaní s nejakou kauzou. Príkladom môže byť nezaradený poslanec Alojz Hlina, ktorému bol v marci 2013 pred tajnou voľbou kandidátov na disciplinárnych sudcov počas rokovania Národnej rady SR venovaný zvýšený mediálny priestor kvôli jeho údajnému útoku na troch poslancov SMER-u.[13] Rovnako masmédiá medializovali v septembri 2013 jeho útok na poslanca Antona Martvoňa (SMER-SD) v parlamentnej sále počas rokovania.[14] Predseda strany OBYČAJNÍ ĽUDIA a nezávislé osobnosti Igor Matovič sa zase zviditeľnil napríklad tým, že v septembri 2010 priamo na prechode pre chodcov, v najfrekventovanejšej časti Bratislavy, zaparkoval auto,[15] alebo tiež tým, keď počas 7. schôdze Národnej rady SR v septembri 2012 vysypal na poslanca SAS Martina Poliačika injekčné striekačky a poslal ho na dlhodobé neplatené voľno, aby sa mohol venovať drogovo závis-lým deťom.[16] A takýchto mediálnych káuz by sme mohli vymenovať viacej.

---

13 Alojz Hlina údajne napadol poslancov Smeru, on hovorí o sebaobrane. [2013-16-11] Dostupné na http://www.sme.sk/c/6734694/hlina-udajne-napadol-poslancov-smeru-on-hovori-o-sebaobrane.html

14 Bitka priamo v parlamente. Hlina fyzicky napadol Martvoňa. [2013-16-11] Dostupné na http://aktualne.atlas.sk/bitka-priamo-v-parlamente-hlina-vraj-fyzicky-napadol-martvona/slovensko/politika/

15 Matovič protestoval. Zaparkoval na prechode. [2013-16-11] Dostupné na http://hn.hnonline.sk/slovensko-119/matovic-protestoval-zaparkoval-na-prechode-video-405319

16 Igor Matovič vysypal na Martina Poliačika injekčné striekačky. [2013-16-11] Dostupné nahttp://www.webnoviny.sk/slovensko/matovic-vysypal-na-poliacika-injekcn/540987-clanok.html Marek Hamšík si zvyká na nový imidž. [2013-16-11] Dostupné na http://sport.aktuality.sk/c/86465/marek hamsik-si-zvyka-na-novy-imidz/

V minulosti stačilo, aby športovec podával dobrý výkon, v súčasnosti masmédiá prezentujú predovšetkým športovcov cez rôzne škandály, módne výstrelky či vulgarizmy. Krasokorčuliara Ondreja Nepelu si pamätáme ako najúspešnejšieho slovenského športovca 20. storočia a česko-slovenského hokejového brankára a trénera Vladimíra Dzurilu ako najlepšieho hokejistu 20. storočia. V súčasnosti je však futbalista Marek Hamšík v médiách prezentovaný skôr cez nový účes, respektíve nové imidžové okuliare a v prípade fitnesky Zory Czoborovej sa zase skôr dozvieme o jej novom byte, či priateľovi, ako o športových výkonoch.[17]

Podobne by sme mohli nájsť rozdiely u popularizácie osôb v masmédiách aj v iných oblastiach. Zatiaľ čo v minulosti stačil spevákovi dobrý hlas, v súčasnosti je spevák stredobodom pozornosti cez módu, škandály, nahotu, kauzu či agresivitu. V minulosti mali v médiách priestor predovšetkým zaslúžilí a národní umelci, dnes sú herci známi cez svoj výzor, či milenecké vzťahy. Je zaujímavé, že v súčasnosti masmédiá u moderátoriek viac prezentujú ich strih vlasov či priebeh tehotenstva, než samotný hlas, ako to bolo v minulosti u vychýrených hlásateliek. V súčasnosti sú stredobodom mediálnej pozornosti ľudia z ulice cez talent len preto, že zabávajú publikum, no masmédiá ako keby zabúdali na spisovateľov, vedcov, ktorí sú častokrát omnoho talentovanejší.

Mediálna trvácnosť osobností a tvárí

V prípade popularizácie osôb v masových médiách sa treba pristaviť pri trvácnosti mediálnej prezentácie, pretože kým o skutočných osobnostiach sa hovorí aj niekoľko rokov po ich smrti, o niektorých známych tvárach o niekoľko rokov takmer nič nevieme. Ako príklad môžeme uviesť herca, speváka a moderátora Ivana Krajíčka (* 24.05.1940 Žilina, † 05.06.1997 Bratislava),[18] či herečku a speváčku Zoru Kolínsku (* 27.07.1941 Kráľová Lehota, † 17.06.2002 Bratislava),[19] ktorých piesne hrajú rádiá aj v súčasnosti, pričom v masmédiách pravidelne prezentujú život a dielo týchto osobností. Opačným príkladom sú finalisti speváckych súťaží, ktorí síce v istom období

17 Zora Czoborová nám ukázala byt: Toto je moja ulita šťastia. [2013-16-11] Dostupné na http://www.pluska.sk/ipeknebyvanie/specialy/byvanie-slavnych/zora-czoborova-nam-ukazala-byt-toto-je-moja-ulita-stastia.html

18 Ivan Krajíček / hudba / divadlo, film, TV. [2013-16-11] Dostupné na http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=59387

19 Zora Kolínska / hudba / divadlo, film, TV. [2013-16-11] Dostupné na http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=261

boli stredobodom pozornosti bulvárnych médií, ale už o niekoľko mesiacov po súťaži rádiá ich pesničky nehrajú a v médiách sa o nich takmer nič nedozvieme.

Interpretácia záverov

Z vyššie uskutočnenej analýzy popularizácie osôb v masových médiách možno konštatovať tri hlavné závery:

Na Slovensku sú osobnosti také osoby, ktoré v spoločnosti dosiahli vysoké uznanie vo svojom odbore.

Známe osoby/tváre získavajú skôr pozornosť masových médií cez svoj vonkajší výzor, módne výstrelky, agresívne správanie, vulgárne vyjadrovanie či rôzne kauzy.

Trvácnosť mediálnej prezentácie je výrazne dlhšia pri osobnosti ako pri známej osobe.

Záver

Myslíme si, že na Slovensku je priestor pre spresnenie terminológie označujúcej slávne a známe osobnosti, pričom dohode na pojmoch by mala predchádzať diskusia expertov z viacerých vedných odborov.

Prihovárame sa za to, aby osobnosťou bola označovaná osoba, ktorá v spoločnosti dosiahla vysoké uznanie, ohlas alebo povedomie. Ostatné osoby, ktoré sa v spoločnosti stali známe predovšetkým cez pozornosť masových médií, by mali byť nazývané ako známe osoby, známe tváre, respektíve známe detské tváre.

Dovolíme si tvrdiť, že priestor pre zlepšenie povedomia o správnom označovaní osôb a osobností v médiách má aj nový predmet mediálna výchova.

Literatúra

DURHAM, M. – KELLNER, D., M. 2005 Media and cultural studies. Blackwell Publishing, 2006, ISBN 978-1-4051-3258-9

ECO, U. 1995 Skeptikové a těšitelé. Praha : Nakladatelství Doplněk, 1995, ISBN 80-205-0472-9

Kolektív autorov 2001 Encyclopaedia Beliana 2. Bratislava : Vydavateľstvo Veda, 2001, ISBN 80-224-0671-6

McQUAIL, D. 1999 Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 1999, ISBN 80-7178-714-0

POLAKEVIČOVÁ, I. The Lolita Effect in the Media. In : Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis : Studia Linguistica VII. Dialog z tradycja. ISSN 2083-1765, vol. 115, no. 7, part. 2 (2012)

POLÁKOVÁ, E. Hrdinovia z televíznych obrazoviek. In.: Matúš, Jozef. et al. 2011 Návrh koncepcie výchovy k mediálnej gramotnosti na stredných školách v podmienkach Slovenskej republiky. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda, ISBN 978-80-8105-051-0

RÓNAI, P.: Rozhlasová superstar – vytvorenie vlastnej rozhlasovej nahrávky, In: Matúš, Jozef. et al. 2011 Návrh koncepcie výchovy k mediálnej gramotnosti na stredných školách v podmienkach Slovenskej republiky. Trnava : Fakulta masmediálnej komunikácie Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ISBN 978-80-8105-051-0

ŠVEC, P. Médiá bulvárne a médiá seriózne. In: Britské listy. ISSN 1213 – 1792, [2013-16-11] Dostupné na http://www.blisty.cz/2004/4/15/art17705.html, 15. 4. 2004

WEINER, R. 1996 Websteres new world dictionary of media and communications. New York : A Simon, Schuster Macmillan Company, 1996, ISBN 0-02-860611-6

ŽILKOVÁ, M. 2006 Vplyv globalizácie na mediálnu kultúru. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2006, ISBN 80-8050-942-5

Iné zdroje

Bitka priamo v parlamente. Hlina fyzicky napadol Martvoňa. [2013-16-11]. Dostupné na http://aktualne.atlas.sk/bitka-priamo-v-parlamente-hlina-vraj-fyzicky-napadol-martvona/slovensko/politika/

Elektronický lexikón slovenského jazyka. [2013-16-11] Dostupné na http://www.slex.sk/index.asp

Hlina údajne napadol poslancov Smeru, on hovorí o sebaobrane. [2013-16-11]. Dostupné na http://www.sme.sk/c/6734694/hlina-udajne-napadol-poslancov-smeru-on-hovori-o-sebaobrane.html

Igor Matovič vysypal na Poliačika injekčné striekačky. [2013-16-11]. Dostupné nahttp://www.webnoviny.sk/slovensko/matovic-vysypal-na-poliacika-injekcn/540987-clanok.html

Ivan Krajíček / hudba / divadlo, film, TV. [2013-16-11]. Dostupné na http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=59387

Marek Hamšík si zvyká na nový imidž. [2013-16-11] Dostupné nahttp://sport.aktuality.sk/c/86465/marek-hamsik-si-zvyka-na-novy-imidz/

Matovič protestoval. Zaparkoval na prechode. [2013-16-11]. Dostupné nahttp://hn.hnonline.sk/slovensko-119/matovic-protestoval-zaparkoval-na-prechode-video-405319

Zora Czoborová nám ukázala byt: Toto je moja ulita šťastia. [2013-16-11]. Dostupné na-

http://www.pluska.sk/ipeknebyvanie/specialy/byvanie-slavnych/zora-czoborova-nam-ukazala-byt-toto-je-moja-ulita-stastia.html

Zora Kolínska / hudba / divadlo, film, TV. [2013-16-11]. Dostupné na http://www.osobnosti.sk/index.php?os=zivotopis&ID=261

PhDr. Marcel Lincényi, PhD. – odborný asistent Katedry politológie Trenčianskej univerzity v Trenčíne

OSOBNOSŤ V PRÚDE ČASU... OSOBNOSŤ UČITEĽA – SLOVENČINÁRA

Július Lomenčík

Abstract

The contribution is conceptually divided into two main parts. At first autor tries to point out that each personality in the different periods of our national history and especially in so far controversially perceived second half of the 20th century was presented as objectively as possible. In the second part he assesses the particular teacher's personality of slovak language and literature, which can form a complex the personality of a young man.

Keywords: national history, personality, teacher, student.

I.

Človek má na videnie reálneho sveta dve oči, čím sa jeho pohľad prirodzene zostruje a priestorovo rozširuje. Pohľadom jedným okom sa tento obzor samozrejme zužuje. Ani pozeranie sa „svojimi očami“ však ešte samo osebe pri vnímaní a hodnotení empirickej skutočnosti nevylučuje možné omyly. Videné sa u každého premieta do širšieho celku, v ktorom sa podľa individuálneho založenia vnímateľa uplatňuje buď sklon k jednoduchej faktografii, alebo sa stáva predmetom analýzy a syntetizujúceho procesu s nadosobným, prípadne aj s celospoločenským zameraním.

Pri hodnotení akejkoľvek činnosti osobností nemožno uprednostňovať buď negatívny alebo zasa iba pozitívny pohľad, čiže akési čierno-biele videnie, ale videnie odrážajúce pohľad zjednocujúci do vzájomne sa prelínajúceho celku, v ktorom zohrávajú primeranú úlohu rovnako pozitívne ako i negatívne vlastnosti sledovanej osobnosti, napr. z obdobia „kontroverznej“

druhej polovice 20. storočia v našich národných dejinách, obzvlášť v umeleckej literatúre. Poznanie totiž vzniká v určitom čase a priestore na základe spoločného ľudského poznania premietaného do individuálneho vedomia každého jedinca. Do tohto procesu vstupujú rôzne momenty, ktoré každého v bezprostrednom pohľade na daný jav, objekt, v rôznej miere ovplyvňujú. Vnútorný kompas každého determinujú mnohé skutočnosti, napr. výchova v rodine, vzdelanie, vplyv ľudí (učiteľov, blízkych, známych...), ale i médií, vôbec spoločenskej situácie a i.

Všetky pohľady, videnia reálneho i nereálneho teda vychádzajú z rôzneho základu, u každého človeka iného. Nedá sa však pri hodnotení nejakej konkrétnej osobnosti pri jej zakolísaní v istom rozhodnutí s odstupom rokov odsudzovať(?) jednoznačne, nad jej činmi lámať palicu, čiže snažiť sa „včleniť“, resp. „zastrčiť“ niekoho do odlišnej schémy podľa „nového“ poznania v meniacom sa prúdení času. V tomto smere je potrebné pri hodnotení činnosti človeka po rokoch dostať sa empaticky, na základe dôkladného poznania, do daného časového obdobia a pokúsiť sa zistiť všetky okolnosti, ktoré viedli danú osobnosť práve k zvolenému riešeniu alebo rozhodnutiu, prípadne k vzniku konkrétneho tvorivého počinu. Bolo to výsledkom jej vlastného, naozaj slobodného rozhodnutia, alebo bolo determinované vplyvmi, ktoré vstupovali do „jej“ videnia vtedajšieho istého problému alebo javu. Čím viac vnikáme do pozadia rozhodnutí konkrétnych osobností v dejinnom procese, tým v dialektickej jednote lepšie poznávame osobnosť človeka. Pritom je potrebné si uvedomiť, že štruktúra osobnosti nie je vonkoncom jednoduchá a každý človek má svoje motívy konania, sféru svojej realizácie a svoje životné hodnoty a ciele. Povedané s F. M. Dostojevským „človek je tajomstvom“. Odhaľovať toto „tajomstvo“ je potrebné robiť kultúrne na základe pluralitného hodnotenia výsledkov práce istých osobností, ktoré samozrejme prinesie so sebou aj rozpornosť v nazeraní a hodnotení ich činnosti. To však ešte nemusí znamenať zatracovanie, znevažovanie alebo doslova „vyháňanie“ istých osobností z našich dejín, resp. ich zámerné zabúdanie alebo obchádzanie. Podľa Petra Libu „... napodiv stále aktuálne inštrukcie pre chápanie a hodnotenie osoby a dejín“[1] nachádzame u Ľudovíta Štúra, ktorý v súvislosti so srbským Obrenovićom píše – „ak chceš poznať v jadre dejinné skutky a pohyby, nájdeš to v ich životopisoch.“[2]

---

1 LIBA, P. 2005 *Kultúra / literatúra.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, Nitra, 2005, s. 221

2 LIBA, P. 2005 *Kultúra / literatúra.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, Nitra, 2005, s. 221

Pokiaľ však s odstupom rokov hodnotenia činnosti osobností, najmä verejného života, budú sprevádzať kritériá vonkajškové, ťažko možno ukotviť tieto osobnosti v kontexte dejín a dať im patričné miesto. Žiaľ, často v ostatnom období, najmä v mediálnej oblasti, ktorá silne ovplyvňuje hlavne vedomie mladých ľudí, sa hľadajú v živote viacerých osobností, hlavne umeleckého sveta, skôr rôzne pikantérie. Pre poznanie osobností aj slovenskej literatúry pri výchove dospievajúcej mládeže sa skôr žiada postihnúť pôsobenie spisovateľov v príčinno-následných väzbách na základe kontinuity ich napr. mysliteľského odkazu pre súčasnosť. Lebo poznávanie tvorby aktérov istého obdobia „... znamená lepšie poznávať seba – v prítomnosti."[3] Pri hodnotení osobností slovenskej literatúry, zvlášť druhej polovice 20. storočia, z ktorých niektoré sú jednostranne zatracované alebo naopak nekriticky vyzdvihované, by bolo potrebné uprednostniť „videnie dvoma očami", a nielen jedným. Lebo ak sa zámerne jedno oko zakryje, potom vo vnímaní sveta sa stráca druhý uhol pohľadu a tým sa videnie zužuje o niekoľko stupňov. Nedá sa preto chcieť po rokoch, aby konkrétne osobnosti v určitom, danom čase rozmýšľali alebo veci a javy videli tak, ako sa po rokoch „ukázali". Ani pri vnímaní výrazných osobností slovenskej literatúry druhej polovice 20. storočia, v čase „socializmu", sa nedá s odstupom rokov žiadať od nich len „anjelské" výkony a činnosti. Veď už básnik Miroslav Válek napísal, že chcem „človeka z mäsa a kostí a nie stroj, bože môj". A práve aj osobnosť tohto excelentného básnika začala byť vnímaná kontroverzne v nových spoločensko-politických podmienkach po roku 1989. Výrazne sa to prejavilo aj v školskej praxi, kde napríklad sa už úplne zabudlo na osobnosti niektorých spisovateľov často na základe nových ideologických, politických, ale aj liberálnych a postmoderných pohľadov, ktoré opäť zasiahli do vnímania osobnosti tvorcu a výrazne znižujú možnosť komplexnejšieho poznania (poznávania) osobností z predchádzajúcich období národných dejín.

Pri pozeraní sa na osobnosti z histórie absentuje vyvážené „videnie" pravým ako aj ľavým okom. Dosť často sa uprednostňujú hodnotenia kĺzajúce po povrchu a potom „nové" a či skôr „módne" pohľady smerujú v súčasnosti často k módnej vlne škandalizovania, namiesto objektívneho hodnotenia prínosu konkrétnej osobnosti pre ľudskú spoločnosť. A pritom v ich každom rozhodnutí, v každom vyslovenom, resp. napísanom slove bol a napokon vždy sa odrážal momentálny vplyv tak objektívnych ako aj subjektívnych okolností. A len čas rozhodol o ich správnosti a opodstatne-

3 LIBA, P. 2005 *Kultúra / literatúra.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, Nitra, 2005, s. 222

nosti, a to aj napriek tomu, že bolo v danom okamihu myslené s tým najlepším vedomím a svedomím. Pokiaľ sa pri konkrétnom čine, slove, rozhodnutí a pod. časom ukázalo, že bolo nesprávne, paradoxne malo to svoj význam. Keď už v ničom inom, tak aspoň v tom, že, „takéto videnie, resp. rozhodnutie“ nevedie nikam alebo nemá svoje opodstatnenie. Na druhej strane mnohé rozhodnutia našich verejných osobností boli kompromisom, ktorý museli podstúpiť medzi svojím vnútorným presvedčením a objektívnym, reálnym stavom skutočnosti. Takto by sa dalo pokračovať ďalej. Pri videní toho už uplynulého je potrebné skôr hľadať, nachádzať, objavovať, pátrať, a nie jednostranne zatracovať, znevažovať, resp. neobjektívne vynášať na piedestál. A v tom neustálom hľadaní, objavovaní v danom duchovno-kultúrnom rozmere sa učíme a nachádzame cestu k objektívnemu poznaniu činných osobností v kultúre a národe a nie k zahmlievaniu skutočnej pravdy o ich aktivitách.

Čiže v pohľade za seba, do minulosti, pri pohľade na osobnosti aj slovenskej literatúry, je potrebné pozerať sa akoby „z vrcholu hory“, z miesta, ktoré nám môže poskytnúť potrebný nadhľad. Je to miesto, kde sa človek učí pozerať sa na život širokospektrálnou optikou na základe predchádzajúceho utrpenia a námahy z poznávania. Lebo bez poznania osobností našich národných dejín budeme neustále jednookí, a pritom najkrajší pohľad, najlepšie videnie je dívanie sa dvoma očami. V naznačenom nám umožní, aby sme osobnosti našich národných dejín, s upriamením pozornosti na Majstrov slova, nevyháňali, ale pri neustálom hodnotení ich činov, postojov, názorov a pod. im prisudzovali primerané miesto. Potom, povedané s Alexandrom Matuškom (na ktorého myšlienkový odkaz sa v súčasnosti akoby už zabúdalo) „... sa nebude môcť povedať, že sme mali ľudí, ktorí však nemali nás; potom nebudeme tráva, prach a rozbitý sklený pohár; potom budeme národ“.[4]

II.

Pri spoznávaní osobností slovenskej literatúry napr. aj z doteraz stále kontroverzne vnímaného obdobia druhej polovice 20. storočia zohráva významnú úlohu učiteľ, a to hlavne kľúčového predmetu v základnom a stredoškolskom výchovno-vzdelávacom procese – slovenského jazyka a literatúry –, čiže slovenčinár. V každodennom človečenskom stretávaní sa s mladými

4 MATUŠKA, A. 1986 *Pripomienky a podlžnosti.* Bratislava : Smena, 1986, s. 82

ľuďmi, ktorí v školskom priestore dospievania hľadajú svoju osobnostnú identitu, môže aj vplyvom svojej osobnosti formovať mladých ľudí s videním sveta a osobnosťí naozaj „s dvoma očami". Zvlášť na vyučovacích hodinách literárnej výchovy vedie, resp. by mal viesť neopakovateľné dialógy prostredníctvom diel slovenských spisovateľov, v ktorých nielen vzdeláva, ale hlavne vychováva. A zároveň sa aj obohacuje, pretože v mladých dušiach je veľa tvorivého, prirodzene ľudského a neformálneho... aj v dnešnom svete naplnenom „konzumom". Na ilustráciu uvedieme spomienku na svoje vysokoškolské štúdiá spisovateľa Petra Mišáka, ktorý v nej po rokoch ocenil prístup skutočnej učiteľskej osobnosti profesora Ivana Plintoviča, ktorého „... semináre z teórie literatúry boli diskusnými klubmi. „Hodil som vám kosť, obhrýzajte," vravieval, keď nadhodil niektorú zo svojich obľúbených, viac filozoficko-umeleckých než literárnoteoretických tém. Napríklad otázku, či krása je, alebo nie je objektívna. Ťažko sa poznatkami nevyzbrojeným študentom diskutovalo. Ale boli to škriepky až do krvi. A pán profesor nezasahoval, iba zavše trochu usmernil."Preto učiteľ, pokiaľ je skutočnou osobnosťou, vo vzájomnej interakcii s mladými ľuďmi neustále hľadá cestu do hlbín študentovej duše hlavne prostredníctvom komunikácie, ktorá podľa Petra Libu „... vo vzdelávaní nie je jednorazová, ale nepretržitá, v základe ktorej dominuje žáner rétoriky a persuázie, dialóg, rozhovor, diskusia, teda ako nástroj: slovo, obraz, symbol."[5] Pedagogická práca sa tak razom mení na skutočné poslanie, v ktorom prostredníctvom slova učiteľ odovzdáva niečo zo seba, čo zasa v svojom „čase malín" mu vštepovali do srdca i rozumu nielen „učbári", ale všetci, ktorých stretával na svojich cestičkách poznávania sveta. Na týchto tajomných cestách učiteľ prijíma(l) pramene rozprávkovej živej vody aj z knižiek slovenských autorov, v ktorých bola a stále je ukrytá múdrosť histórie a skúsenosť našich predkov. Pokiaľ je učiteľ slovenčinár ich dobrým znalcom, tak práve prostredníctvom nich môže vychovávať osobnosti s kritickým zmýšľaním, ktoré nepodľahnú všadeprítomnému povrchnému konzumnému prístupu.

Práve toto pedagogické pôsobenie vedie učiteľa položiť si otázku, kto je to učiteľ? Učiteľ pôsobí v škole ako bohatier, ktorý akoby od prírody bol skromný, nenáročný a „spokojný" so svojím postavením a svoju profesiu skutočná učiteľská osobnosť vníma ako poslanie. V spoločnosti pôsobí skôr ako „podnikateľ" na jánošíkovský spôsob, keď rozdáva obrovské bohatstvo ducha za drobné... . Pri výchove skutočne ľudských osobností žiakov a štu-

5 LIBA, P. 2005 *Kultúra / literatúra.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, Nitra, 2005, s. 23

dentov učiteľ slovenskej literatúry nemôže byť len transportérom vedomostí, ale formovateľom osobnostného rozmeru každého študenta. K tomu je nevyhnutná hodnotová orientácia učiteľovej osobnosti. Učiteľ literatúry, zvlášť v dnešnej hodnotovo rozkolísanej dobe, keď povedané slovami Vincenta Šabíka sa objavil kultúrny vírus – „násilie, barbarstvo, banalizácia, proti ktorým akoby neexistovalo sérum, ktoré by zastavilo epidemické kryštalizácie, v snahe uchrániť humanistickú „ľudskú bunku“[6] – by práve učiteľ mal prichádzať medzi dospievajúcich s „ponukou“ takého humanistického prístupu, v ktorom vhodným výberom slovesných skvostov cez senzibilizáciu, fantáziu, zážitky môže harmonicky rozvíjať dobro, pravdu a krásu v duchu antických ideálov u každej osobnosti mladého človeka. A v tom spočíva aj väčšia zodpovednosť osobnosti slovenčinára oproti iným učiteľom, pretože svojou činnosťou napomáha komplexnému rozvoju osobnosti žiaka ako originálnej, autonómnej ľudskej bytosti. Možno aj preto „... žiaci od učiteľa slovenského jazyka na prvom mieste očakávajú a osobitne vyzdvihujú jeho morálne, etické, osobné, sociálne a duchovné čnosti i vlastnosti, napr. dobrotu, trpezlivosť, nádej, lásku, láskavosť, spravodlivosť, ochotu, porozumenie, svedomitosť, skromnosť, radosť, chápavosť, žičlivosť, srdečnosť, odpustenie, priateľskosť, zmysel pre humor atď.“[7] To znamená, že slovenčinár imponuje žiakom nielen svojou odbornosťou, kultúrnym rozhľadom a osobnými vlastnosťami, ale celkovo svojou osobnosťou.

Napokon v našej pedagogickej histórii nájdeme viacero príkladov toho, že žiaci si vážili osobnosť učiteľa nielen na základe odborno-didaktických kvalít, ale hlavne profesijnej morálky učiteľa, ktorá súvisí s chápaním a poslaním človeka ako autonómnej ľudskej bytosti. Dokladom toho sú napríklad priaznivé neformálne písomné svedectvá žiakov Prvého slovenského ev. a. v. gymnázia v Revúcej (1862 – 1874) o Augustovi Horislavovi Škultétym, ktorého Michal Bodický označil za otca mládeže, lebo „... on nebol natoľko učiteľom ako vychovávateľom mládeže. Nijaký milenec, nijaký nežný manžel nemôže sa chovať k svojej milenke, lebo manželke s takou náklonnosťou, akou sa Škultéty choval k zverenej mládeži.“ Iný jeho žiak Ondrej Bella hovorí o ňom ako o „... pestúnovi svojim žiakom; svojím príkladom žitia chcel imponovať. Radi ho mali, ctili ako otca, – ale nechápali ho.“[8] V podobnom

6 ŠABÍK, V. 2003 *Diskurzy o estetike.* Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2003, s. 223

7 LIGOŠ, M. 2009 *Základy jazykového a literárneho vzdelávania I. Úvod do didaktiky materinského jazyka a literatúry.* Ružomberok : Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, 2009, s. 97

8 Zo zápiskov Andreja Mil Bellu. In: *Domácnosť a škola,* roč. 4, č. 2/1914, s. 50

duchu sa vyjadril aj Juraj Janoška, ktorý Škultétyho učiteľský profil charakterizoval nasledovne: „K žiakom sa choval i v škole i súkromne ako pravý otec, vážne, prísne, ale vždy láskavo. Jeho upozornenie, napomenutie, kázne prenikli do duše a docielili polepšenie poblúdilých skôr než inde odsudzovanie a pokuty. Koho nepreniklo srdečné, silné slovo Škultétyho, toho sotva polepšil akýkoľvek prísny prostriedok školskej kázne...“[9] Aj jeho menovec, neskorší významný matičný činovník, Jozef Škultéty, si zaspomínal na prvé spoločné stretnutie, keď „... mňa, mračného, urputného, preniklo svetlo, ktoré žiarilo z jasnej postavy direktorovej. Tak sa mi zdalo, že je izba od jeho jasného, dobrého, láskavého zjavu taká vidná. Moja maďarónska hlava hneď tam dostala závrat. Dojem toho prvého okamženia sprevádzal ma potom, kýmkoľvek mal som naň potreby.“[10] Morálny profil A. H. Škultétyho ako pedagóga zvýraznil aj Svetozár Hurban Vajanský, ktorý v nekrológu ho označil za pedagóga telom i dušou, „... zrodený za vodcu zrelšej mládeže. On vplýval na mládež menej prísnosťou, no viac ťarchou svojej mohutnej osobnosti, srdcom, jako sa hovorí. On nesmial sa nad žiadnym chybným krokom, ani nezúril: vlieval umným slovom dobrotu vlastnej duše a naprával duchovnou indukciou to, čo stihly pokaziť pomery a zlé príklady. A nadovšetko, pel starého štúrovského idealismu pršal s neho na mládež vekov nových; on, čo pedagog, stal sa prenášateľom ducha dobrého z čias veľkých a polozabudnutých. A on žil v mládeži.“ V podobnom duchu sa niesli aj spomienky bývalých absolventov učiteľskej fakulty v Banskej Bystrici z druhej polovice 20. storočia, ktorí uvádzali, že skutočné osobnosti vysokoškolských pedagógov sa za tie roky navždy zapísali do ich ľudských osudov tým, čo podľa Beaty Kosovej „... nemá nič spoločné ani so svetovými vedeckými objavmi, ani s ich publikovaním v karentovaných časopisoch. Že dôležitejší význam ako vedecký titul pre nich mal predovšetkým „človek v nás“. Že nie fakty a teórie, ale ľudské hodnoty ich natrvalo zmenili.“[11]

Poznanie skutočných učiteľských osobností môže zohrávať významnú úlohu vo vysokoškolskej príprave budúcich učiteľov slovenčinárov. Žiaľ, nevenuje sa tomu primeraná pozornosť. Napokon aj v súvislosti s A. H. Škultétym „je paradoxné, že hoci jeho význam a prínos pre národnú kultúru, školstvo, pedagogiku je zrejmý, nedočkal sa ani pri okrúhlych výročiach

9 ŠKULTÉTY, J. August Horislav Škultéty. In: *Slovenské pohľady*, roč. 7, č. 9/1887, s. 151

10 ŠKULTÉTY, J. August Horislav Škultéty. In: *Slovenské pohľady,* roč. 7, č. 9/1887, s. 213

11 KOSOVÁ, B. 2012 Prológ. In: Slavomíra Očenášová-Štrbová: *Svedectvá o čase.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012, s. 6

monografického spracovania."[12] Aj na tomto príklade sa ukazuje typická „naša bieda", keď sa málo komunikuje s minulosťou práve pri (s)poznávaní osobností našej národnej histórie. Preto sa núka otázka, ako vôbec žijú významné aj učiteľské osobnosti nášho národa vo vedomí napr. budúcich učiteľov, u ktorých v súčasnosti sa menej zdôrazňuje všestranná príprava zrelej kultúrnej osobnosti. V súvislosti so súčasným charakterom univerzitnej vzdelanosti Peter Liba kladie nasledovné otázky: „Máme podporovať prípravu odborníkov – špecialistov alebo flexibilné osobnosti, ktoré dokážu byť zodpovedné za svoj životný program a odbornú profiláciu? Nepatrí sa v univerzitnom vzdelávaní „zdôverniť" svet vedeckého poznania, svet vzťahov časti a celku, nemáme preferovať konkrétne myslenie pred abstraktným, zážitok z poznaného pred hromadením poznatkov, nemáme uprednostniť experiment pred reprodukciou?"[13] A pedagogička Beata Kosová zdôrazňuje, že aj v univerzitnom vzdelávaní zo strany učiteľov je nevyhnutná najmä ľudskosť, ktorá sa prejavuje v prístupoch k mladým ľuďom tým, keď v zlomových chvíľach im učiteľ podá pomocnú ruku a zasiahne ich „... plameňom, ktorý horel v nás. Jasne si potvrdíme, že sila nášho vplyvu sú ľudské vzťahy, vzťahy a zase len vzťahy... Úzkostná zostane len obava, či to nie je práve to, čo nám na ceste k „novodobému" vnímaniu univerzity postupne vypadáva z vreciek."[14]

Na dôležitú úlohu učiteľa ako sprostredkovateľa mravného princípu etických zásad tolerancie, prijímania inakosti, rešpektovania kultúrnej plurality je potrebné upozorniť i preto, lebo nezastupiteľná úloha učiteľa akoby strácala svoje opodstatnenie v bezprostrednom kontakte so žiakom. Do hry vstupuje všadeprítomné internetové „dorozumievanie sa", ktoré vystavuje učiteľa niekam „mimo hru", čím sa zoslabuje účinok jeho osobnosti smerom k vybudovaniu mravne pevného hodnotového systému vo vedomí žiaka. Tu je nevyhnutné uvedomiť si aj iné skutočnosti, ktoré reálne pôsobia na postavenie učiteľa. Jeho práca a správanie „... mají širší společenský dosah, a tak je vystaven více než kdokoli jiný spoločenské kritice. U učitele jako veřejného činitele se stávají i jeho soukromé záležitosti věcí veřejnou, např. otázka jeho rodinného života, jeho vystupování mimo školu. Nejškodlivější je rozpor

12 MICHALIČKA, V. 2012 *August Horislav Škultéty (učiteľ a pedagóg).* Bratislava : Eko-konzult, 2012, s. 6

13 LIBA, P. 2005 *Kultúra / literatúra.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, Nitra, 2005, s. 29,

14 KOSOVÁ, B. 2012 Prológ. In: Slavomíra Očenášová-Štrbová: *Svedectvá o čase.* Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012, s. 6

mezi tím, co učitel říká žákům, a tím, co sám dělá, jak se chová."[15] Aj preto sa žiada pripravovať a vychovávať skutočne kultúrne osobnosti budúcich učiteľov slovenského jazyka a literatúry, ktorí budú pôsobiť v širšom kultúrnom rámci, ako je len menežovanie vyučovacej hodiny.

Vo vyučovaní literatúry pri modelovaní duchovnej a mravnej tváre chlapcov a dievčat má a stále viac bude mať popri viacerých činiteľoch svoj neopakovateľný význam kniha a s ňou spojený akt čítania prinášajúci estetický účinok so silným výchovným akcentom. Veď na otázky, na ktoré v každodennom blúdení hľadá mladý človek odpovede a hlavne cestu, mu dáva odpoveď konanie a správanie literárnych hrdinov. Myšlienky, ktoré veľakrát nerád prezrádza v rozhovore s inými, vystupujú mu v ústrety v slovách básne alebo príbehu.

Čítanie nie je len aktom poznania a porozumenia rozličným súvislostiam v živote. Predpokladá aj pripravenosť a spolucítenie, spolumyslenie, spoluprežívanie a vedie k hlbokej účasti čitateľa s lyrickým hrdinom alebo epickou postavou. Kto číta, stretáva sa s Človekom, s ktorým vo vzájomnej komunikácii sa smeje, raduje, plače, ale i prieči alebo stotožňuje... Preto stretnutia s literárnym textom v školskom prostredí sú neustálym tvorivým hľadaním, v hľadaní rozmýšľaním a podnecovaním k ľudskosti v tej vzácne jedinečnej pedagogickej komunikácii medzi večnými rivalmi, ale zároveň i priateľmi – učiteľom a žiakom. Pripomínajú spojené nádoby, pretože v každej konkrétnej interakčnej situácii sa medzi nimi vytvára neopakovateľný vzťah.

Keď je učiteľ slovenčinár umelecky rozhľadenou a vnímavou osobnosťou, ak úprimne miluje rodný jazyk a literatúru a má rád mladých ľudí, ak vidí vo výučbe literatúry (a materinského jazyka) svoje životné poslanie, potom vie vo svojich žiakoch prebudiť a utvárať hlboký záujem o slovesné umenie. Cez jeho krásu dokáže práve dobrý učiteľ odstrániť, strhnúť z detskej a dospievajúcej duše ten tvrdý pancier necitlivosti, ktorý na nej tak nebezpečne zanecháva dnešný nielen pretechnizovaný, ale aj konzumom naplnený svet. V tomto zohráva silná osobnosť učiteľa slovenského jazyka a literatúry mimoriadne dôležitú úlohu, pretože na citovú výchovu svojich zverencov môže pôsobiť cez slová básnika, prozaika a dramatika. A pritom táto práca je dnes obzvlášť ťažká, lebo dnešná mládež sa často bráni citom,

15 ČECHOVÁ, M. – STYBLÍK, V. 1998 *Čeština a její vyučování : Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství.* Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 1998, s. 13

ba skôr sa snaží vystavovať na obdiv svoju tvrdosť a necitnosť. A tu je „parketa“ pre morálne silnú, ale i odborne fundovanú osobnosť učiteľa, ktorý vedie pevne za ruku mladíka a dievčinu. Ich nedospelá ruka sa tisíckrát vytrhne, lebo mladý človek chce ísť po svojom, no učiteľ vždy znova a znova sa musí za ňou trpezlivo načiahnuť a viesť ju. K takémuto vedeniu je potrebné pedagogické majstrovstvo v symbióze odbornej pripravenosti, metodickej zručnosti a morálnych kvalít, aby učiteľ sa pre žiakov stal autoritou, ktorá bude nielen vyučovať, ale aj poľudšťovať. Napríklad tak, aby zo zvereného dieťaťa vychoval v prvom rade Človeka – kultúrnu osobnosť –, ktorý možno zabudne druhy priraďovacieho súvetia, nespomenie si na dátum narodenia A. Sládkoviča, ale ktorý nájde zmysel života v poctivej práci, ktorý sa bude tešiť, keď iní budú šťastní a bude smutný, keď uvidí trpieť iných... .

Literatúra

BODICKÝ, M. Rukopisné poznámky. Literárny archív SNK Martin.

ČECHOVÁ, M. – STYBLÍK, V. 1998 Čeština a její vyučování : Didaktika českého jazyka pro učitele základních a středních škol a studenty učitelství. Praha : SPN – pedagogické nakladatelství, 1998, ISBN 80-85937-47-6

JANOŠKA, J. Nekrológ. August Horislav Škultéty. In: Cirkevné listy, roč. 6, č. 8/1892, s. 151.

KOSOVÁ, B. 2012 Prológ. In: Slavomíra Očenášová-Štrbová: Svedectvá o čase. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012, ISBN 978-80-557-0371-8

LIBA, P. 2005 Kultúra / literatúra. Nitra : Kulturologická spoločnosť, Nitra, 2005, ISBN 80-969481-1-3

LIGOŠ, M. 2009 Základy jazykového a literárneho vzdelávania I Úvod do didaktiky materinského jazyka a literatúry. Ružomberok : Katolícka univerzita, Filozofická fakulta, 2009, ISBN 978-80-8084-429-5

MATUŠKA, A. 1986 Pripomienky a podlžnosti. Bratislava : Smena, 1986, 133 s.

MICHALIČKA, V. 2012 August Horislav Škultéty (učiteľ a pedagóg). Bratislava : Ekokonzult, 2012, ISBN 978-80-8079-156-8

MIŠÁK, P. 2012 Učitelia nám dopriali veľkú mieru slobody. In: Slavomíra Očenášová-Štrbová: Svedectvá o čase. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2012, ISBN 978-80-557-0371-8

ŠABÍK, V. 2003 Diskurzy o estetike. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2003, ISBN 80-8061-1105X

ŠKULTÉTY, J. August Horislav Škultéty. In: Slovenské pohľady, roč. 7, č. 9/1887

Zo zápiskov Andreja Mil Bellu. In: Domácnosť a škola, roč. 4, č. 2/1914

doc. PaedDr. Július Lomenčík, PhD. – odborný asistent Katedry slovenského jazyka a literatúry Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

CHARAKTERISTIKA OSOBNOSTI Z PSYCHOLOGICKÉHO A KULTUROLOGICKÉHO ASPEKTU

Mária Macková

Abstract

In the study, the author is devoted to definition of personality in terms of psychological and culturological aspect. He understood the personality as an internal aspect of the individual, but she draws attention also to the other influences - family, education, social, that it forms She is especially dedicated to the characteristic the personality of culturological perspective. Personality from the perspective of culturology she perceives in several contexts, particularly in the social and cultural space. On the basis of theoretical considerations she emphasizes that in the assessment of personality characteristics is essential the society, in which it is moving. Man is born into a certain environment and he is not developing in isolation, but he becomes a member of the community in which are revealed their true values.

Keywords: psychology, culturology, personality, society.

Napriek tomu, že sa na prvý pohľad zdá, že pojem osobnosť je dostatočne jasný, v úvode štúdie aspoň okrajovo objasníme jeho pôvod. Osobnosť je jedným z najabstraktnejších pojmov v každom jazyku a ako to už býva v podobných prípadoch, ich význam je široký. Na vysvetlenie nezaškodí návrat do minulosti, k pôvodu a vývinu pojmu osobnosť. Anglický pojem *personality*, francúzsky *personnalití*, ako aj nemecké slovo *Persönlichkeit* sa približujú výrazu zo stredovekej latinčiny – *personalitas.* (Okrem toho sa dnes používa aj ekvivalent slova *persona*).

Odborníci sa zhodli na tom, že *persona* svojho času vyjadrovala masku, ktorú nosili herci. Dokonca to vysvetľovali tým, že maska na tvári naznačovala istú stabilitu a tou sa vyznačuje aj skutočná osobnosť. Okrem toho maska slúžila aj na zosilnenie hercovho hlasu, teda na akési zdôraznenie, resp. presadenie sa v spoločnosti ostatných.

Postupne sa pojem *persona* začal používať aj v literatúre. Už v spisoch Cicera (106 – 43 pred Kr.) sa objavili niektoré súvislosti osobnosti. Prvá upozorňovala na používanie masky, čo súvisí s tým, ako sa človek prejavuje pred ostatnými, teda nie, akým skutočne je. Druhá naznačovala rolu herca v dráme, čo súvisí s úlohou, ktorú človek zohráva v živote. Tretia vymedzovala indivíduum, t. j. osobné kvality, ktoré pripravujú človeka pre jeho povolanie. Štvrtá vyzdvihovala vlastnú výnimočnosť a dôležitosť.

Zjednodušene – na základe uvedených súvislostí sa vyšpecifikovali základné charakterové vlastnosti človeka, ktoré možno pozorovať v jeho postojoch k ostatným, pri riešení životných úloh, ale aj na osobnostných kvalitách, výnimočných vlastnostiach, ktorými sa odlišuje od ostatných.

V rímskom triednom systéme *persona* znamenala slobodu (nebol ňou otrok), v latinčine výraz *persona grata* znamená žiaduca osoba. V ďalšom období sa osobnosť premieta aj do právneho vedomia, v čase Justiniánu napríklad otrok nemal osobnosť (nebol slobodný) a len slobodní občania mali svoju dôstojnosť a mali zákonné práva (zdôrazňovalo to rímske právo). Až kresťanská spoločnosť presadila nové chápanie práva, v nej každý človek mal právo na osobnosť a tým aj na dôstojnosť a rovnosť. „Osoba je v hierarchii hodnôt najvyššie. Osobnosť je krajné zaktivizovanie hodnoty osoby.“[1]

Pre porovnanie, ak dnes „zalistujeme“ vo Wikipédii, obľúbenej online encyklopédii, dozvieme sa napríklad, že: „Osobnosť je relatívne stála štruktúra, dynamika bio-psycho-sociálnych schopností a vlastností osobnosti človeka. Označenie pre celok duševného života. Je to jednota psychických a fyzických vlastností, dedených a získaných vlastností typických pre jednotlivca, ktoré sa prejavujú v správaní. ... Charakteristickými znakmi pre osobnosť je psychická jednota vlastností, je jedinečná, je samoregulujúca, historicky podmienená. Znakom každej osobnosti je jeho jedinečnosť, od-

1 HANUS, L. 2007 *Princípy kresťanskej morálky.* Bratislava : Lúč, 2007, s. 108

lišnosť. Sebauvedomujúca psychika (osobnosť – až keď sa objaví 'ja', 'to je moje' – jednota biologického, sociálneho i duchovného).[2]

Zaujímavý je výklad *Slovníka slovenského jazyka*, v ktorom sú pod heslom „osobnosť" uvedené dva významy: „1. človek s vyhranenými duševnými vlastnosťami, kvalitami, individualita. ... 2. človek, jedinec v istom smere vynikajúci, pre ľudskú spoločnosť niečo znamenajúci, dosahujúci významné postavenie; vynikajúca, známa, významná, význačná osobnosť; vedúca osobnosť."[3]

Veľmi dôležité miesto má osobnosť v psychológii, poznatky tejto vednej disciplíny prispievajú k pochopeniu jej podstaty. V centre pozornosti psychológie je čo osobnosť formuje, ako sa vyvíja a mení v priebehu života a prečo sa osobnosti odlišujú. Postoje k definovaniu osobnosti sú rôzne a tým sa líšia aj nespočetné definície. Na ilustráciu uvedieme niektoré: „pod pojmom osobnosť rozumieme takú existenciu, ktorá napriek mnohorakosti vytvára reálnu, svojráznu jednotu, ktorá ako taká cez mnohotvárnosť jednotlivých funkcií naplňuje jednotu zameranú na samočinnosť." (Stern, 1911); „Osobnosť je dynamická organizácia takých psychologických systémov, vnútorných podmienok indivídua, ktoré determinujú jeho jedinečné prispôsobovanie sa okoliu." (Allport, 1937); „...osobnosťou sa chápu tie relatívne trvalé vlastnosti a dispozície jednotlivca, ktoré sa dopĺňajú do schém, odlišujúcich ich od iných jednotlivcov." (Sarnoff, 1962) „...osobnosť je komplexom hypotetických konštruktov. Je to hypotetický konštrukt, pretože ho vytvárame z vonkajších pozorovaní. Je to komplex, pretože predpokladáme, že je zložený z menších jednotiek – vlastností alebo potrieb, alebo Id, Ego, Superego a podobne." (Baughman a Welsh, 1964); „...osobnosť jednotlivca možno definovať ako kombináciu všetkých relatívne trvalých dimenzií individuálnych rozdielov, ktoré možno merať." (Byrne, 1966).

Podľa známeho českého psychológa V. Smékala osobnosť je organizovaným a integrovaným celkom zložiek, častí, jednotiek a prvkov. Je štruktúrou, ktorá plní veľa významných funkcií slúžiacich k sebavýchove i k rozvoju človeka. Osobnosť je jednotou charakteristík, z ktorých niektoré sú individuálne a špecifické, niektoré univerzálne a všeobecné. Osobnosť je stála v čase a konzistentná voči situáciám, ale zároveň viac alebo menej

2 Osobnosť – Wikipédia [cit. 2013-04-11]. Dostupné na internete: http.//sk.wikipedia.org/wiki/Osobnosť

3 Osobnosť – slovenský pravopis – Slovník.sk. [cit. 2013-04-11]. Dostupné na internete: http.//slovník.azet.sk/pravopis/osobnosť

otvorená voči zmene. Osobnosť je reaktívna i proaktívna. Osobnosť je determinovaná i slobodná.[4]

Obdobných definícií jestvuje viacero, ich popisovanie však nie je ústredným predmetom nášho záujmu. Na Slovensku sa viac rokov problematike výskumu osobnosti venuje profesor Imrich Ruisel, bývalý riaditeľ Ústavu experimentálnej psychológie SAV, ktorý prispel k definíciám osobnosti vlastnou: „Osobnosť je integráciou jednotlivých charakteristík jednotlivca do jedinečnej organizácie, prostredníctvom ktorej človek poznáva, reguluje svoje správanie a adaptuje sa k fyzikálnemu, psychologickému, sociálnemu i spirituálnemu prostrediu."[5] Definícia naznačuje interaktívnu funkciu osobnosti, ktorá formuje jedinečnú individualitu (alebo podľa Goetheho „jej najvyššiu hodnotu"). Centrálnym aspektom pôsobenia osobnosti je poznávacia stránka, ktorá sa spolu s emočnými, motivačnými i hodnotovými funkciami významne podieľa na regulácii správania. Správanie a prežívanie jednotlivca prebieha nielen v definovanom fyzikálnom prostredí, ale aj v individuálnych súvislostiach, v určitom duchovnom ovzduší. Osobnosť sa v úsilí o rovnováhu pokúša o usporiadanie a prispôsobenie. Preto môže na jednej strane významne ovplyvňovať prostredie, ale súčasne sa pod tlakom prostredia (neraz nevedome) prispôsobuje.

Uvedené definície opisujú vlastnosti, schopnosti, presvedčenia, postoje, hodnotenia, motívy, formy adaptácie a podobne. Zahŕňajú aj to, čo patrí pod pojem temperament – typické emocionálne reakcie, nálady a motivačné prvky – ako aj to, čo sa označuje ako „charakter", t. j. morálne prežívanie a správanie jednotlivca. Charakter je jadrom osobnosti a jej mravnou stabilitou, preto ho považujeme za základ hodnotenia človeka, ktorým možno posúdiť, aký človek vlastne je, ako sa prejavuje vo svojom správaní a konaní. Vychádzame z poznania, že charakter človeka je určovaný predovšetkým jeho hodnototvornými vzťahmi k sebe samému, k iným ľuďom, ku svetu a k životu. Prejavuje sa vytvorením hodnotového rebríčka (axiologickej mravnej štruktúry), presvedčením a názormi osobnosti, emotívnym prežívaním a vôľovými kvalitami. V podstate sa z neho vyvodzujú mravné hodnoty, prejavujúce sa v konaní, ktoré tvoria základ morálneho bytia v individuálnom i sociálnom rozmere.

---

4 SMÉKAL, V. 2002 *Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání.* Brno : Barrister & Principal, 2002, s. 7 –13

5 RUISEL, I. 2008 *Osobnosť a poznávanie.* Bratislava : Ikar, 2008, s. 16

Po vymedzení pojmu osobnosť z psychologického hľadiska treba brať do úvahy aj skutočnosť, že osobnosť patrí v súčasnosti medzi najčastejšie používané pojmy aj v interdisciplinárnych súvislostiach. Často s nim pracujú filozofovia, sociológovia, antropológovia, politológovia, právnici, teológovia a odborníci z iných spoločenských a humanitných vied. Pojem osobnosť zahŕňa vnútorný aspekt jednotlivca, na jednej strane ako ho vníma okolie a na druhej strane ako sám ovplyvňuje iných ľudí. V rôznych interpretáciách osobnosť zdanlivo závisí od spoločenského uznania, často vyplýva zo splnenia nejasných požiadaviek. Z pohľadu psychológov je vymedzenie osobnosti podstatne širšie a benevolentnejšie, pretože takmer každý človek si zasluhuje, aby jeho osobnosť bola posudzovaná a hodnotená podľa kritérií rešpektujúcich jeho potreby a dôstojnosť.

Pojem osoba je z aspektu filozofickej i sociologickej antropológie prijateľný v ľudskej komunikácii, ale európsky myšlienkový smer konca 20. storočia, označujúci stav svetovej kultúry tohto obdobia – postmoderna, odmieta doterajšie filozofické princípy potláčania človeka.

Z aspektu kulturológie a kulturológov je osoba a osobnosť taktiež posudzovaná v rôznych súvislostiach, ale vari najdôslednejšie v spoločenskom a kultúrnom priestore. Peter Liba v štúdii Osoba – biografia – literárna komunikácia upozorňuje na skutočnosť, že v súčasnosti je tendencia človeka osobnosť a jeho tvorivú aktivitu chápať a vysvetľovať komplexne. Na základe učenia o materialistickej podstate bytia, podľa ktorého je základom bytia hmota, považovaná za prvoradú vo vzťahu k vedomiu alebo niečomu duchovnému a v intenciách etického relativizmu, podľa ktorého majú mravné predstavy a pojmy relatívny, podmienený charakter, sa do popredia dostáva pojem „indivíduum, jedinec, subjekt, resp. univerzálny pojem človeka, ktorý mal i má rôzne politické či metodologické konotácie.“[6]

V minulosti sa človek ako indivíduum strácal alebo sa stával len akýmsi „prostriedkom“ na upevnenie ideológie. Individualita, slobodný človek, sa musel podriadiť ostatným. Taká bola napríklad marxistická ideológia, ktorá sa prikláňala ku „kolektivizmu“. Podľa tejto ideológie, podobne ako jednotlivec, aj kolektív mal postupne zaniknúť a osobnosť človeka sa potláčala. Nezmyselnosť uvedenej teórie iba potvrdzuje skutočnosť, že bez ohľadu na ideológiu, žiadna spoločenská zmena nie je možná bez vnútornej premeny

6 Osoba – biografia – literárna komunikácia. In: LIBA, P. 2009 *Prieniky do literatúry a kultúry.* Nitra : Kulturologická spoločnosť, 2009, s. 175

človeka. Z toho vyplýva, že osobnosť človeka nemožno podceňovať. Naopak, pri akýchkoľvek spoločenských zmenách možno pozorovať predovšetkým premenu človeka. Osobnosť je produktom tých sociálnych situácií, v ktorých vyrastá.

Predmetom záujmu kulturológa – teológa Ladislava Hanusa je človek, na ktorého sa pozerá aj ako na subjekt morálky a každého morálneho skutku. V predslove k Hanusovej knihe *Princípy kresťanskej morálky* spišský sídelný biskup František Tondra upozorňuje, prečo aj kresťanská morálka musí vychádzať z antropológie. „Človek je autorom skutku, ten skutok má morálnu hodnotu (pozitívnu alebo negatívnu) len preto, že je to skutok vykonaný človekom (ľudský skutok), svedomie človeka je subjektívnym sudcom jeho skutkov, človek sa má formovať ako nositeľ pozitívnej opcie, habitusu (čnostný človek), a človek sa má chrániť zlej opcie, habitusu, (to je človek hriešny)“.[7] Ladislav Hanus majstrovsky popísal princípy kresťanskej morálky, ale morálne princípy a povinnosti vo všeobecnosti odvádza z ľudskej prirodzenosti, ktorá je spoločná všetkých ľuďom. Jeho myšlienky sú prijateľné aj pre tých, ktorí sa nehlásia k žiadnemu náboženstvu, ale záleží im na dôstojnom osobnom živote a dobrých vzťahoch medzi ľuďmi. V intenciách Hanusovho učenia treba „v srdci človeka hľadať koreň jeho správania“.[8]

Osoba, personalita, je podľa Ladislava Hanusa podstatou človeka a jeho najvyšším vlastným princípom. Človek sa stáva osobou už svojím narodením, ale v každej chvíli života je „na ceste od seba k sebe“, na určitom stupni sebarealizovania. Mravnou úlohu každého človeka je aktivizovať svoju personalitu, ktorá je normou myslenia a konania.

Filozof Ján Letz rozpracoval vlastný personalistický koncept človeka do oblasti riešenia problému autentickosti osobnosti. Pri rozlíšení osoby od osobnosti uvádza: „Každý človek od začiatku svojej existencie vo svojom skrytom bytostnom základe je osobou. Táto jeho osoba sa stáva zjavnou a skúsenostne nahliadnuteľnou cez jeho osobnosť, ktorá je špecifickým rozvinutím tejto osoby, pri ktorom sa prihliada na celú bytosť tohto človeka. Osobnosť je výsledkom biologického, psychického, sociálneho a duchovného rozvinutia osoby v konkrétnom bytostnom určení človeka.“ [9]

---

7 HANUS, L. 2007 *Princípy kresťanskej morálky.* Bratislava : Lúč, 2007, s. 9

8 HANUS, L. 2007 *Princípy kresťanskej morálky.* Bratislava : Lúč, 2007, s 10

9 LETZ, J. Osoba človeka a autentická osobnosť. In: *Formovanie dobrého človeka.* Nitra: UKF, 2005, s. 134

Podľa Hanusa sa osoba od okolitého sveta, od všetkého, čo nie je „ja“, spočiatku oddeľuje, ale iba preto, aby sa uistila o sebe. Po tomto uistení dokáže riadiť svoje skutky a smerovať k svojmu cieľu. „V tom je konštitutívny dôvod personality, dôvod osobitného miesta človeka v poriadku bytia, dôvod aj jeho ľudskej dôstojnosti“.[10]

Nemožno opomenúť, že aj keď sa osoba od všetkého, čo s ňou nesúvisí, oddeľuje, aby si uvedomila seba, neizoluje sa a neuzatvára sa svetu. Už svojím bytím sa svetu otvára a je pripravená s ním komunikovať. Na druhej strane osoba má svoje vedomie identity, ktoré si uvedomuje – svojimi duchovnými schopnosťami, poznaním, vôľovou, citovým prežívaním a telesným vnímaním samého seba. Vždy som to „ja“ a cez seba, cez svoje vnímanie, zážitky, svojimi schopnosťami si uchovávam v rôznych situáciách a časovej dimenzii vedomie vlastnej identity. „*Animan meam in manibus meis porto* – svoj život stále držím pospolu, vo svojich rukách,“[11] dodáva Hanus žalmom 118.

Podobné teórie o osobnosti a jeho mieste v spoločenstve nájdeme aj v diele R. Guardiniho, pre ktorého „osoba je to, čím je každý človek jedinečný, nezastupiteľný.“[12] Rovnaký názor zdieľal i Viktor Emil Frankl, rakúsky neurológ a psychiater, zakladateľ tzv. tretieho viedenského smeru psychoterapie zvanej logoterapia, ktorý svoje dielo i prax zameral na problematiku významu zmyslu života. V jeho knihách dominuje zreteľ na duchovnú dimenziu človeka a na hodnoty posilňujúce vôľu k životu, na rozdiel od fyziologizmu, psychologizmu a sociologizmu, ktoré redukujú skutočnosť iba na jednu vrstvu bytia a nemôžu dôjsť k skúsenosti zmyslu. V súvislosti s osobnosťou v určitom spoločenskom priestore taktiež tvrdil, že „zmysel individuality sa napĺňa iba v spoločenstve“.[13] Pritom dôsledne oddeľuje spoločnosť od spoločenstva. „Spoločenstvo je tvorené a upevňované ‚myę, vzniká vždy zo vzťahov medzi ‘ja’ a ‘ty’, zatiaľ čo spoločnosť sa zakladá na neosobnej kategórii ‘sa’ alebo takúto kategóriu predstavuje.“[14]

So zaujímavými názormi na vzťah osobnosť – spoločnosť sa stretávame v personalistickej filozofii Nikolaja Alexandroviča Berďajeva, ktorý sa v prvej polovici dvadsiateho storočia zaradil do prúdu existencialistic-

---

10 HANUS, L. 2007 *Princípy kresťanskej morálky.* Bratislava : Lúč, 2007, s. 105

11 HANUS, L. 2007 *Princípy kresťanskej morálky.* Bratislava : Lúč, 2007, s. 106

12 GUARDINI, R. 1952 *Konec novověku.* Praha, 1952, s. 52

13 FRANKL, V., E. 2007 *Trpiaci človek*. Braislava : Lúč, 2007 s. 63 – 64

14 FRANKL, V., E. 2007 *Trpiaci človek*. Braislava : Lúč, 2007 s. 63

kého personalizmu. Filozofické myslenie Berďajeva je založené na dvoch pilieroch: na duchu a slobode, ktoré zjednocuje svojím originálnym chápaním osobnosti.[15] V jeho úvahách sa stierajú rozdiely medzi osobou a osobnosťou. „Nielenže osoba nie je časťou vesmíru, ale vesmír je časťou, rozmerom osoby, ktorá ho poznamenáva."[16] Z toho vyplýva, že základom Berďajevovej personalistickej filozofie je osobnostný centrizmus, v ktorom každá osobnosť je jedinečným univerzom, ktorá vždy určitým spôsobom integruje do seba vesmír i ďalších ľudí. Nikolaj Alexandrovič Berďajev uznáva hodnotu každej osobnosti, pokolenia a každej kultúry. Vo svojom uvažovaní dospel k záveru, že hodnota človeka, ľudskej osobnosti stojí nad hodnotami štátu a národa, dokonca i rozvinutej civilizácie. Všetky spoločenské a kultúrne hodnoty podmieňuje dôstojnosťou a slobodou osobnosti. „Osobnosť nie je a nemôže byť časťou akéhokoľvek celku, nech je tento celok akokoľvek veľký, ba ani časťou celého sveta. A v tom je práve podstata osobnosti, jej tajomstvo."[17]

Teoretické charakteristiky osobnosti uvedené v predchádzajúcej častich z pohľadu psychológie, čiastočne filozofie a kulturológie sa dajú aplikovať aj na osobnosť v národe. Ustálená definícia národa síce neexistue, ale možno zovšeobecniť, že národ je historicky vytvorené spoločenstvo ľudí, ktorých spája spoločné územie, kultúra, jazyk, história, náboženstvo a podobne. Národné spoločenstvo sa vytvorilo dlhým vývojom a ukázalo sa v novodobých dejinách ako najstabilnejšie. Príslušníci národa sú v istom smere rozdelení, napríklad materiálnou či kultúrnou úrovňou, triednou či konfesijnou príslušnosťou, ale na druhej strane ich spája rovnaký spôsob života, zmýšľanie, konanie, čím sa odlišujú od iných národov.

Nemožno však zabúdať, že žiaden národ nie je celkom izolovaný, ale je súčasťou väčšieho spoločenského celku. V dejinnom procese sa stáva súčasťou dialektického pohybu, ktorý sa realizuje vo vnútri spoločenstva, pôsobí však i navonok medzi inými národnými spoločenstvami. Z histórie, no v ostatnom období najmä z reality súčasného globalizačného prostredia, sa potvrdzuje fakt, že vonkajšie vplyvy sú pre osud národov (najmä malých) podstatnejšie. Prirodzene, že takéto vplyvy pôsobia na všetkých členov národného spoločenstva. Osobnosť sa však realizuje aj vo viacnárodnej spoločnosti, rovnako ako i v multikultúrnom prostredí.

---

15 KOMOROVSKÝ, J. 2003 N. A. Berďajev a jeho existenciálny personalizmus. In: Berďajev, N. A. Ríša Ducha a ríša Cisárova. Bratislava : Kalligram, 2003, s. 139

16 ŠPIDLÍK, T. 1996 *Ruská idea: jiný pohled na člověka.* Řím : Velehrad, 1996, s. 24

17 BERĎAJEV, N. A. 1997 *O otroctví a slobodě člověka.* Praha : OIKOYMENÉ, 1997, s. 20

Fenomén osobnosti, so všetkými spomínanými charakteristikami, je v národe dôležitý, svojou tvorivosťou aktívne zasahuje do sociálnych, kultúrnych, výchovných procesov. Významné osobnosti ovplyvňujú historický a kultúrny rozmer národa a svojou prácou i tvorivými aktivitami môžu prekročiť národné hranice a nadobudnúť nadnárodný i celosvetový rozmer. Viaceré príklady z histórie dokazujú, že mnohým našim osobnostiam sa to podarilo, výrazne ovplyvnili národné dejiny a zanechali trvalé stopy i vo svetovom spoločenskom priestore.

Ak hovoríme o osobnosti v súvislosti s ovplyvňovaním dejín, je namieste pripomenúť aj to, čo alebo kto podmieňuje zrod osobnosti. V tomto kontexte sa objavujú viaceré ďalšie otázky. Napríklad: Čím sa subjekt prejavuje? Čím upozorňuje, že je výnimočný, jedinečný, prínosný, nový, nenahraditeľný? Kto o ňom rozhoduje, kto objektívne posudzuje jeho kvality? Môže to byť vedecká komunita – pri vedcoch; verejnosť, čitatelia, literárni kritici – pri spisovateľoch; obecenstvo, publikum, diváci – pri výtvarníkoch a divadelných umelcoch; kritika, žurnalisti – najmä pri propagovaní a popularizovaní osobností. Zaujímavé sú aj diskusie, koho napríklad zaradiť do rôznych encyklopédií, slovníkov, učebníc, ktoré sa neraz nevyhnú subjektívnemu pohľadu autora či vydavateľa.

Je známe, že najmä predstavitelia nemeckej klasickej filozofie upozornili na historický i spoločenský význam osobnosti. Naši národní buditelia sa ich postojmi inšpirovali a začali klásť dôraz na osobnosti v národe. Uvedomili si, že národ a jeho etablovanie sa medzi ostatnými národmi závisí od kvalitných jedincov – osobností na vysokej spoločenskej a kvalitatívnej úrovni. Takéto osobnosti pracujú jednak v prospech vlastného národa, ale svojou činnosťou presahujú národné potreby a zapájajú sa do nadnárodného i celosvetového diania.

Vo vývine osobností zohráva dôležitú úlohu i jedinečnosť národa, ktorá vychádza napríklad z odlišných prírodných či historických podmienok, v ktorých sa ten-ktorý národ formoval. Pri posudzovaní osobnosti z tohto pohľadu sa prihliada na jej kvalitu v rámci národa, ale zároveň sa konfrontuje s osobnosťami iných národov. Z autentickosti národa vyplývajú viaceré osobnostné aktivity, ktoré súvisia so špecifickými potrebami a životnými podmienkami národa, majú jedinečnú hodnotu a nemožno ich porovnať s prejavmi iných národov. Osobitosti národa sú často evidentné a odzrkadľujú sa na osobnostiach. „Každý národ či región má osobnosti, ktoré ho reprezentujú a bez poznania ktorých by sme nemohli naplno osvetliť a zhodnotiť ich historický zástoj v národe či regióne. Ak sa zamyslíme nad

fenoménom osobnosti v národných či regionálnych reláciách, môžeme konštatovať, že význam osobnosti je konštantný a závisí len od jej zástoja v celonárodných či regionálnych súvislostiach.“[18]

Vo všeobecnosti platí, že fenomén osobnosti má v dejinách takmer vždy rozhodujúcu úlohu. Svet od začiatku tvorili silné osobnosti, vari najlepšie nás v tom utvrdzuje pohľad do dávnej minulosti. Európska kultúra je tiež založená na kultúrnom dedičstve antiky, na kresťanskej tradícií a jej predstaviteľoch. O niečo zložitejšiu situáciu mali vždy príslušníci malého národa, navyše, ak bol neslobodný a utláčaný. Osobnosti takého národa boli obmedzované v mnohých aktivitách a prejavoch, zložitejšie sa rozvíjali v tvorivosti, museli prekonávať jazykové bariéry, neraz boli nútené riešiť existenčné problémy a viesť zápas za vnútornú slobodu národa. V takomto prípade sa pri hodnotení musí diferencovať a do úvahy brať najmä historický kontext.

Ak sme povedali, že osobnosti v národe rastú nielen v úzkom okolí, ale najmä v konfrontácii so svetom, narazíme na ďalší problém malých národov. Keď sa chceli osobnosti malého národa porovnávať vo svojej kreatívnej činnosti so svetom, museli prekročiť národné hranice. No len čo sa im podarilo dostať do sveta, lákalo ich širšie pole uplatnenia. Mnohí z nich lákaniu – najmä lepším podmienkam na realizáciu – podľahli a domov sa už nevrátili. Na Slovensku si problém „úniku mozgov“ uvedomovala už obrodenecká generácia, ktorá postrehla dialektiku osobnosti v dejinách, závislosť od pomerov, ale i možnosť osobnosti meniť pomery v súlade s dosiahnutým poznaním. Vedome sa preto zamerala na výchovu osobností, podnecovala ich v tvorivosti, vážila si ich a dielo, ktoré vytvorili. Úcta však nesmela presiahnuť hranicu, za ktorou bolo nekritické preceňovanie osobnosti. „Pri dialektickom chápaní kritiky diela a osobnosti nejde o ich likvidáciu, ale o tvorivé prekonanie, a teda o ich jedine možnú historickú kontinuitu. Len osobnosti ad hoc zostávajú v národe a dejinách nedotknuté a nepohnuté. Tie, ktoré dávajú národu trvalú hodnotu a profil, ktoré stvárňujú národ bytostne osebe, ale aj pre dejiny, podliehajú vždy inovácii a sú prítomné v novom rúchu vo všetkých premenách národa, pri všetkých jeho nových bojoch o seba a svoj historický pokrok.“[19]

---

18 MAŤOVČÍK, A.: Osobnosť v národných a regionálnych reláciách (tvorivé aktivity národného biografického ústavu SNK). In: *Význam osobností pre mestá a regióny: knižnice a budovanie regionálnych databáz.* Banská Bystrica : Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici 2010, s. 18

19 VÁROSSOVÁ, E. *Fenomén osobností v dejinách.* [cit. 2013-04-11].Dostupné na internete: www.snk.sk/swift_data/source/NbiU/ [cit. 2013-04-11]

V súčasnosti sú sociálne a kultúrne podmienky pre rast osobností priaznivejšie, ale hodnota skutočných výnimočných jedincov sa často nedoceňuje. Diskutabilné sú aj kritériá hodnotenia osobností napríklad pri rôznych populárnych televíznych programoch, súťažiach krásy a pod. V ostatnom čase sa neobjektívne preceňujú mediálne známi ľudia, najmä z komerčných televízií, súkromných rozhlasových staníc, seriáloví herci, ale i bohatí podnikatelia či kontroverzní politici. Pohľad do minulosti je pritom dôkazom prinajlepšom nerozvážnosti nedoceňovať najmä originalitu, tvorivosť osobností a podceňovať ich činy pri tvorbe kultúrnych a spoločenských hodnôt. Neustále treba mať na zreteli fakt, že bez ohľadu na vývin a technické vymoženosti, ľudstvo bez tvorivých osobností nedosiahne pokrok.

Súčasne s problémom osobnosti sa vynára ďalší – problém intelektuála a jeho miesta v spoločnosti – minulej i súčasnej.

Pojem *intelektuál* (z francúzštiny *l'intellectuel*; z latinčiny *intellegere*) znamená v preklade *chápať, rozumieť*. Vo výkladovom slovníku sa píše, že „intelektuál je človek, pre ktorého idey, veda, umenie a kultúra sú také dôležité, že určujú nielen ciele jeho každodenného života, ale aj základy jeho politického myslenia a konania". Z histórie sa dozvedáme, že ľudia, ktorých dnes považujeme za intelektuálov, sa objavovali od 18. storočia ako nezávislí spisovatelia bez pevných inštitučných väzieb, ktorí sa radi vyjadrovali k verejným otázkam.

Slovo *intelektuál* sa začalo používať koncom 19. storočia ako hanlivé označenie pre kritikov Dreyfussovej aféry, ktorým politici (Georges Clémenceau, 1892) vytýkali elitárstvo, nedostatočné vlastenectvo a lojalitu. Jeho typológia však siaha až ku Grékom, k Platónovi, ktorý definuje filozofa ako mysliaceho človeka, ktorý do svojho poznávania zahŕňa ideový a sociálny celok (*polis*) a stáva sa aj politikom.

Naliehavý diskurz na tému intelektuál začal aj filozof, kulturológ profesor Vincent Šabík v knihe *Intellectual as a homo politicus*, s vedomím a apelom – nie iba pripomínať, ale nástojčivo upozorňovať – na navrátenie primeraného postavenia intelektuálov v spoločnosti. Nie je správne, aby väčšine obyvateľov dnešnej slovenskej spoločnosti boli intelektuálne osobnosti menej známe ako aktéri masovej zábavy, napríklad herci, speváci, moderátori, komici a podobne. Vo svojich úvahách o intelektuálovi sa Vintent Šabík takisto vracia do histórie európskej i svetovej kultúry, aby hľadal odpovede na otázky – kto je vlastne intelektuál, ako ho máme chápať, ako sa sám definuje, čím sa odlišuje od inteligenta. Neponúka síce definíciu, ale jeho úvahy, napríklad o potrebe sebareflexie intelektuálov či „strate histo-

rickej identity a schopnosti vízie“, sú v mnohom podnetné. Rovnako ako je zaujímavé jeho upozornenie na článok Ivana Muchu v časopise *Tvar*, č. 25 z roku 1992 (str. 7 – 8), v ktorom autor špecifikuje nasledovné charakteristické atribúty intelektualizmu: „senzibilita, vnímavosť, schopnosť citlivo reagovať na podnety a zmeny, dispozície jasne a presne vyhranene formulovať pálčivé otázky doby, aplikovať poznatky filozofie dejín, zovšeobecňovať a reinterpretovať skúsenosti, anticipovať problémy a konzekvencie.“ Osobitne Mucha vyzdvihuje „sokratizmus myslenia intelektuálov, schopnosť kritickej reflexie, spochybňovanie daného. Aj keď podliehajú (intelektuáli – pozn. autorky) heglovskej ‘ľstivosti rozumu’, intelektualita im dáva autonómnosť postavenia, pokiaľ je autokritická aj vo vzťahu k moci, politike, ktorá sa inak bráni verejnej kritike (autoritatívna i represívne, demokratická skôr ignorujúco).“[20] Podľa I. Muchu sa dnes bránia intelektuáli voči unifikujúcim tendenciám moderných systémov spoločnosti. Osobitne postmodernisti odmietajú jednotný názor, intelektuálny diskurz pluralizujú.

Šabíkove úvahy o problémoch intelektuála takisto potvrdzujú fakt, že pri definovaní osobnosti musíme vychádzať z dvoch polôh vnímania človeka. Na jednej strane ako člena určitej „masy“ a na druhej strane ako individuálneho jedinca – intelektuála. V záujme spoločnosti (politikov, ekonómov, organizátorov zábavného priemyslu) sú, bohužiaľ, najmä „masoví“ ľudia. História nás presviedča, že kvality tvorivých osobností z vedy, umenia, duchovného života, musí preveriť čas a väčšinou sa im dostalo uznania až po smrti. Preto úvahy či otázky, aké reálne miesto majú intelektuáli v spoločenských, kultúrnych a duchovných procesoch sú nanajvýš aktuálne a hodné hľadania odpovedí.

Odpovede na tieto otázky vo svojich životopisných črtách a esejistických spomienkach, ktoré vyšli pod názvom trilógie *Moji intelektuáli*, hľadal aj známy slovenský vedec – fyzik, bývalý predseda Slovenskej akadémie vied, profesor Štefan Luby. V centre jeho pozornosti sú jemu najbližší („moji“) intelektuáli, prevažne osobnosti z prostredia vedy, ktoré si zasluhujú i širšiu pozornosť. Podľa Lubyho všeobecne intelektuáli dostávajú skôr prívlastky nepraktickí, nereálni. Prečo? Nad tým sa s autorom knihy zamýšľa i Peter Liba: „Je tento jazykový relikt limitovaný dejinným nástupom aplikovanej technológie (náhrada či vytesňovanie vedy ako celku?) v Európe alebo odkazom na kritiku filozofie 19. storočia z hľadiska pragmatickej kaž-

20 ŠABÍK, V. 2007 *Intelektuál ako homo politicus.* Bratislava: PROCOM, 2007, s. 135

dodennosti?“[21] Intelektuálom „nepomohla“ ani marxistická ideológia, ktorá potierala význam intelektuálnej spoločnosti, s ktorou sa masy nikdy nepotrebovali bytostne identifikovať. Naopak, socialistická spoločnosť často eliminovala výnimočné výkony, čo viedlo k neúcte až pohŕdaniu tvorivých jedincov, s výnimkou niektorých umelcov, napríklad básnikov „oslavujúcich“ politický systém.

Veda bola spoločensky nerentabilná, neprinášala hneď výsledky a tvorivé osobnosti boli viac „trpené“ ako uznávané. Štát síce zriaďoval kultúrne a vedné inštitúcie, ktorými dokazoval záujem o vedu, kultúru, umeniu, ale nanútený ideologický smer bol zjavný. Š. Luby v knihe spomína aj na to, ako sa na príkaz strany „vyrábali“ osobnosti a zaraďovali do biografických zborníkov, neraz na úkor „nežiaducich“, aj keď jedinečných vedeckých a umeleckých osobností. Podľa Štefana Lubyho „intelektuál nie je nijaký genius loci ani mýtizovaný občan – vedec či umelec, ani náhodný héros, ale človek – osobnosť, tvorivá, cieľavedomá, činorodá, s osobitnými schopnosťami, teda jedinečný, neopakovateľný jedinec s mnohými ľudskými nedostatkami a chybami. Je to reálna ľudská bytosť, uvedomujúca si vlastný životný údel, ktorý v danom čase a priestore prijíma a zmysluplne ho uskutočňuje, a to vždy vo vzťahu k iným, k spoločnosti, národu i ľudstvu.“[22]

Uvažovanie na tému „intelektuál“ ukončíme myšlienkami ešte jedného literárneho vedca profesora Petra Zajaca, ktorý konštatuje, že pojem intelektuála prešiel v dvadsiatom storočí veľmi rozporuplným vývinom, „... predznamenal úlohu intelektuála ako nepodkupného hľadača a vyslovovateľa pravdy, a to aj za cenu, že sa svojím kritickým postojom postaví proti väčšinovému názoru národa, triedy, rasy, náboženstva. Intelektuál v tomto zmysle plnil varovnú funkciu Kassandry alebo rolu verejného svedomia.“[23]

Z uvedených úvah je zjavné, že problematika osobnosti je skutočne nesmierne široká. Naším cieľom bolo iba objasniť niektoré pojmy a tým čiastočne prispieť k rozšíreniu poznania človeka. Vychádzali sme pritom z poznatku, že ľudská osoba stojí vždy v centre spoločenského a kultúrneho diania. Štúdiou sme nevstupovali do konfrontácie, ale do uvažovania a porovnávania.

---

21 LIBA, P. 2009 *Prieniky do literatúry a kultúry.* Nitra: Kulturologická spoločnosť, 2009, s. 199

22 LUBY, Š. 2003 *Moji intelektuáli* I. Bratislava: Veda, 2003, s. 150

23 ZAJAC, P.: Slovenský intelektuál dvadsiateho storočia. In: *Slovenská otázka dnes.* Bratislava: Kalligram, 2007, s. 78

Literatúra

BAKOŠ, J. 2004 Intelektuál & Pamiatka. Bratislava: Kalligram, 2004, ISBN 80-7149-610-3

BERĎAJEV, N. A. 2003 Ríša Ducha a ríša Cisárova. Bratislava : Kalligram, 2003, ISBN 80-7149-548-4

FRANKL, V. E. 2006 A přesto říci životu ano. Kostelní Vydří : Karmelitánske nakladatelství, 2006, ISBN 80-7192-866-6

FRANKL, V. E. 2007 Trpiaci človek. Bratislava : Lúč, 2007, ISBN 978-80-7114-638-4

HALL, C. S. – LINDZEY, G. – LOEHLIN, J. C. – MANOSEVITZ, M. 1999 Psychológia osobnosti. Bratislava : SPN, 1999, ISBN 80-08-03001-1

HANUS, L. 2007 Princípy kresťanskej morálky. Bratislava : Lúč, 2007, ISBN 978-807114-642-1

Kol. autorov 2005 Formovanie dobrého človeka. Nitra : UKF, 2005, ISBN 80-8050-947-6

LIBA, P. 2009 Prieniky do literatúry a kultúry. Nitra : Vydala Kulturologická spoločnosť, 2009, ISBN 978-80-969481-7-8

LUBY, Š. 2003 Moji intelektuáli I. Bratislava: Veda, 2003, ISBN 80-2240-767-4

Osobnosť – slovenský pravopis –Slovník.sk. Dostupné na internete: http.//slovník.szet.sk/pravopis/osobnosť

Osobnosť – Wikipédia Dostupné na internete: http.//sk.wikipedia.org/wiki/Osobnosť

RUISEL, I. 2008 Osobnosť a poznávanie. Bratislava : Ikar, 2008, ISBN 978-80-551-1599-3

SMÉKAL, V. 2002 Pozvání do psychologie osobnosti. Člověk v zrcadle vědomí a jednání. Brno: Barrister & Principal, 2002, ISBN 80-85947-80-3

ŠABÍK, V. 2007 Intelektuál ako homo politicus. Bratislava: PROCOM, 2007. ISBN 978-80-85717-19-8

ŠPIDLÍK, T. 1996 Ruská idea: jiný pohled na člověka. Velehrad : Refugium, 1996, ISBN 80-86045-02-1

VÁROSSOVÁ, E. Fenomén osobností v dejinách, Dostupné na internete: www.snk.sk/swift_data/source/NbiU/

PhDr. Mária Macková, PhD. – prodekanka Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

OSOBNOSTI ČESKOSLOVENSKEJ DIPLOMACIE

Slavomír Michálek

Abstract

Enclosed paper is focused on Slovak personalities who served in Czechoslovak foreign service as ambassadors. Separately are maped activities if diplomats (Vladimír Hurban, Štefan Osuský, Ivan Krno, Ján Papánek, Juraj Slávik), as well as their common and different opinions on the furure direction and development of Slovakia and Czechoslovakia.

Keywords: diplomats, democracy, Slovaks, Czechoslovakia.

Úvodom niekoľko poznámok, ako vnímam osobnosť. Našu minulosť i prítomnosť tvoria ľudia. Všeobecne platí, každý je osobnosťou, neopakovateľnou a jedinečnou, niekedy kladnou, inokedy zápornou či „domixovanou“, resp. nikdy nie čisto čierno-bielou. Ak osobnosť vymedzíme istými „znakmi“, t. j. ak stanovíme isté úzke mantinely a vysoké kritériá, potom je osobnosťi ako šafranu. Podstatné je, ako vysoko je latka nastavená. Kritériá i mantinely možno nastaviť tiež všeobecne, podľa všeobecných ľudských noriem. Aj tie si však môžeme upraviť, resp. prispôsobiť. Potom sa môže stať, že osobnosť pre jedného nie je osobnosťou pre iného je. Platí však „princíp“, že isté charakteristické črty osobnosť musí mať – vyčnieva z radu šedej ľudskej masy, konaním a schopnosťami sa vie presadiť, ovplyvňuje činnosť väčšieho či menšieho okolia, svojím konaním určuje chod udalostí.

Ako je to s osobnosťami z radov Slovákov v diplomacii?

Na diplomatických parketách minulého storočia sa nepohybovalo veľa Slovákov. Boli to najmä objektívne príčiny, ktoré obmedzovali možnosti ich

uplatnenia.[1] Na druhej strane vynikali medzi nimi tí, ktorí svojou prácou, zanietením, nadšením a profesionálnou odbornosťou ovplyvňovali osudy národa a štátu. Do tejto „diplomatickej elity" patrili najmä vyslanci, resp. veľvyslanci Vladimír S. Hurban, Ivan Krno, Štefan Osuský, Ján Papánek a Juraj Slávik (rovnako tak aj Bohdan Pavlů či Ladislav Szathmáry). Osobitné miesto v tejto skupine patrí Milanovi R. Štefánikovi, ktorého životnú a profesionálnu púť na prahu nového Československa prerušila tragická smrť. Nepochybne do skupiny patrí aj Vladimír Clementis, ktorého tiež životná a profesionálna „ministerská" dráha bola rovnako prerušená. Alebo aj diplomati nižšieho rangu – konzuli, atašé a pod., kam patria napr. Vladimír Palic, Karol Rybárik, Ivan Gavora či Vladimír Halabrín.

Ak sa pozrieme na osudy týchto osobností zblízka, nachádzame u nich črty spoločné i rozdielne. Niektorí z nich sa presadili na poli medzinárodných organizácií, iní vystupujú ako konštanty československej zahraničnej politiky. Takmer celý ich život bol naplnený a ovplyvnený činnosťou v jemnom, ale náročnom a zložitom prostredí diplomatov, kde sa tvorili dejiny, ovplyvňovali osudy národov a štátov, kládli sa základy budúcnosti ľudstva po svetových vojnách, vyžadovala sa osobná statočnosť, politický nadhľad.

Životné osudy osobností v diplomacii spracúvajú historici v podobe biografií. Aké majú možnosti a aké problémy ich konfrontujú? Ak vymedzím mantinely môjho záujmu na päť Slovákov – diplomatov (Hurban, Krno, Osuský, Papánek a Slávik), vyberám si „vzorku", na pozadí ktorej vieme zachytiť všeobecné i zvláštne, vnútorné i vonkajšie, zhodné i rozdielne parametre osobnosti. Treba však bezpochyby zdôrazniť, že ak pracuje historik so životom osobnosti, vychádza hlavne z faktov a udalostí (menej už s rôznymi teóriami, úvahami či koncepciami), čiže bez znalosti širšej reality, doby či histórie krajiny, je pravdepodobne nemožné postihnúť „rozmer" osobnosti.

Historická biografia predstavuje špecifický „druh" historiografie, u vymedzenej „päťky" diplomatov (alebo aj u iných osobností) má svoje špecifiká a riziká – najmä nedostatok, resp. nedostupnosť prameňov (tie sú uložené v zahraničí). Išlo o osobnosti z radov Slovákov, ktorí stáli pri vzniku Československa, t. j. o nepočetnú skupina vyslancov v medzivojnovom období a do roku 1948, ktorých diplomatická kariéra bola prerušená pražským

1 Medzi posledné práce slovenských, českých a francúzskych historikov, ktorí sa zaoberajú osobnosťami v diplomacii patrí publikácia: FERENČUHOVÁ, B. a kol. 2012 *Biografia a historiografia, slovenský, český a francúzsky pohľad.* Bratislava : Pro História, 2012.

komunistickým prevratom. Navyše, do roku 1989 to boli neznáme osoby, ak sa o nich písalo, tak len negatíva. U konkrétnych piatich osobností vieme konštatovať, že pramene k ich aktivitám sú uložené na rôznych miestach v USA, pričom ide o zdroje z viacerých úrovní – osobné pozostalosti uložené na univerzitách a knižniciach, knižné rukopisné spomienky (napr. Slávikova Moja pamäť...), nepublikované rukopisné spomienky a poznámky, krajanskú tlač.[2] Ďalším všeobecným znakom je minimum dostupnej domácej literatúry, treba sa opierať najmä o archívy ministerstva zahraničných vecí v Prahe.

Všeobecne, uvedené vybrané slovenské osobnosti v československej diplomacii majú niekoľko zhodných znakov – stáli pri zrode Československa, konfesionalita (evanjelici), princíp československej štátnosti (vychádzal z historických koreňov spojenia s českým národom, obrana pred maďarizačným útlakom), vyznávanie demokracie, odmietanie totalít – hnedej i červenej, persony non-grata na Slovensku počas druhej svetovej vojny a v Československu počas 40 rokov komunistického režimu.

Pramennú základňu u vytypovanej „päťky" osobností nájdeme v rôznych inštitúciách. Ak sledujeme život Vladimíra Hurbana, treba študovať dokumenty v National Archives and Records i v Slovenskom národnom archíve a v Archíve MZV ČR. U Ivana Krna je nosný jeho osobný archív v Londýne a archív MZV v Prahe. Rozsiahla kolekcia dokumentov, viažuca sa priamo k diplomatickej aktivite Štefana Osuského i u Juraja Slávika je uložená v stanfordskom Hoover Institutioun and Archives, ako aj v archíve MZV v Prahe. Pražský archív je dominantný pre poznanie diplomatickej aktivity Jána Papánka, v jeho prípade je však táto pramenná základňa nedostatočná a bez dokumentov z NYPL jeho biografia nerealizovateľná.

Niekoľko biografických poznámok, mapujúcich diplomatické aktivity sledovaných piatich vyslancov (veľvyslancov).

Priezvisko Hurban je v moderných dejinách slovenského národa zapísané výraznými písmenami. Jozef Miloslav Hurban, Svetozár Hurban Vajanský, Vladimír Svetozár Hurban. Otec, syn, vnuk.

Vladimír Svetozár Hurban sa narodil 4. apríla 1883 v Turčianskom Sv. Martine ako syn Svetozára Hurbana Vajanského a Idy, rod. Dobrovičovej. Maďarské lýceum v Bratislave nedokončil, pokračoval však na reálke v Ho-

2 Z amerických inštitúcií, v ktorých nájdeme pramennú, resp. dokumentačnú základňu života uvedených diplomatov, nemožno obísť napr. New York Public Library, Hoover Institution and Archives, Library of Congress, Balch Institute for Ethnic Studies.

doníne. Po úspešnej maturite v roku 1901 pokračoval na Vysokej škole technickej vo Viedni. Štúdium prerušil a nastúpil do redakcie *Národných novín*, aby pokračoval v práci otca, uväzneného za protimaďarské zmýšľanie. O niekoľko rokov otcov osud napodobnil. Za protimaďarské poburovanie ho odsúdili a šesť mesiacov väznili vo Vacove.

Počnúc jeseňou 1908 strávil Vladimír Hurban desať rokov v Rusku. Pôvodne ho ruský generálny štáb pozval usporiadať pre dôstojníkov kurz, zameraný na lepšie spoznávanie vnútorných pomerov Rakúsko-Uhorska pre prípad vojny. Ako náčelník týchto kurzov, ktoré sa konali pri štábe Varšavského vojenského okruhu, zotrval tam do začiatku prvej svetovej vojny. V deň mobilizácie v Rusku – 17. júla 1914 – sa ako dobrovoľník prihlásil do cárskeho vojska. Nasledovalo striedanie vojenských táborov a od mája 1917, keď sa stal členom pobočky Československej národnej rady v Rusku, sa zdržiaval iba v Petrohrade a Moskve. Sledoval situáciu slovenských a českých zajatcov, robil nábor dobrovoľníkov. Po roku, v máji 1918, ho pobočka rady poverila podobnou prácou vo Vladivostoku v rámci Východného vojenského okruhu.

V auguste 1918 nastúpil Hurban kariéru diplomata. Išlo o post vojenského atašé vo Washingtone, kde zastupoval republiku do roku 1921. V hodnosti kapitána, a od 14. novembra 1918 plukovníka československého vojska, najprv sprostredkúval rôzne formy materiálnej pomoci legionárom v Rusku, následne participoval na ich transportoch zo Sibíri[3]. Na repatriáciu československých „sibírskych" vojsk vyčlenil americký prezident W. Wilson zo svojho dispozičného fondu v decembri 1919 dvanásť miliónov dolárov. Ich transporty sa naplno rozbehli v rokoch 1920 – 1921. Hurban pomáhal organizačne pri prevoze legionárov do San Diega a San Francisca, zabezpečoval ich cestu naprieč krajinou, ako aj odchod z Norfolku na americkom východnom pobreží.

Po príchode Vladimíra Hurbana do Československa na začiatku novembra 1921 ho minister národnej obrany vymenoval za styčného dôstojníka medzi generálnym štábom a Ministerstvom s plnou mocou pre správu Slovenska. V zmysle inštrukcií o právach a povinnostiach styčného dôstojníka bol pridelený ku krajinskému vojenskému veliteľovi v Bratislave. Mal sledovať stav vnútropolitických pomerov a pôsobenie nepriateľskej propa-

3 Slovenský národný archív v Bratislave ponúka historikom Hurbanov fond, ktorý obsahuje dokumenty najmä tohto legionárskeho obdobia V. Hurbana, keď najcennejšie a najkompletnejšie sú práve lodné transporty legionárov zo Sibíri cez USA.

gandy na Slovensku, o čom podával ústne i písomné hlásenia. Ako zamestnanec ministerstva obrany zotrval Hurban v tejto funkcii do roku 1924, potom nastúpil do služieb ministerstva zahraničných vecí.

Činnosť vyslanca Československej republiky v Káhire od roku 1924 koncentroval Hurban do dvoch okruhov. Bolo to najmä mapovanie a rozširovanie hospodárskych a obchodných kontaktov s Egyptom. Druhý okruh jeho záujmu predstavovala snaha sfunkčniť vyslanectvo. Potom nasledovalo jeho pôsobenie na severe Európy, trvalo podobne ako v Egypte šesť rokov. Dňa 24. júna 1930 ho prezident vymenoval za vyslanca v Štokholme pre Švédsko, Nórsko a Litvu so služobným titulom „mimoriadny vyslanec a splnomocnený minister".

Vrchol diplomatickej kariéry Vladimíra Svetozára Hurbana predstavuje jeho desaťročné pôsobenie vo Washingtone od roku 1936. Tu najprv ako vyslanec, od roku 1943 ako veľvyslanec, plne využil svoje profesionálne schopnosti a skúsenosti. Podľa dobových komentárov úradníkov amerického Štátneho departmentu, Hurbana považovali za jedného z najlepších diplomatov cudzích štátov akreditovaných v USA. V čase Mníchova odmietol odovzdať úrad do rúk nemeckého chargé d' affaires Thomsena a naďalej viedol vyslanectvo. Spolu so šéfom Československej informačnej služby v New Yorku Dr. Jánom Papánkom tvorili dvojicu Slovákov, ktorá počas celej druhej svetovej vojny viedla na americkom kontinente československý zahraničný protifašistický odboj. Najmä Hurban sa pričinil o to, že americká strana uznala na jeseň 1942 Benešovu vládu. Koncom vojny sa Hurban dostal do centra politického diania na pôde nového kontinentu. Bol členom československej delegácie (zástupcom J. Masaryka) na konferencii v San Franciscu, ktorej cieľom i výsledkom bolo založenie Organizácie spojených národov.

Povojnová rekonštrukcia ČSR si vyžadovala finančnú a materiálnu pomoc zo zahraničia. Ukazovalo sa, že donátorom takejto pomoci budú najmä Spojené štáty. Pôžičky a úvery hýbali svetom. A práve pracovná aktivita a osobné kontakty veľvyslanca Hurbana mali veľký podiel na získaní úveru 50 miliónov dolárov na nákup amerických vojenských prebytkov v Európe. V rovnakej výške sa pripravovala rekonštrukčná pôžička. Obe finančné „injekcie" sa však pre známe príčiny nerealizovali.[4] V lete 1946 vy-

4 K otázkam československo-amerických vzťahov po roku 1945 bližšie pozri: MICHÁLEK, S. 1996 Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945-1951. Bratislava : Veda, 1996.

striedal Hurbana vo funkcii československého veľvyslanca v USA ďalší Slovák – Juraj Slávik. Predovšetkým zdravotné problémy boli príčinou, prečo skončil Hurban diplomatickú kariéru tesne po druhej svetovej vojne. Zvyšok života strávil pobytmi v tatranských sanatóriách a kúpeľoch. Čím ďalej tým viac bol pripútaný na lôžko v byte v Prahe, kde sa o neho starala manželka Oľga. Tu nakoniec 26. októbra 1949 zomrel.

Druhou sledovanou osobnosťou je Ivan Krno. Ivan Krno pochádzal z národne prebudeného prostredia, známeho hurbanovsko-štúrovskými tradíciami. Narodil sa 26. septembra 1891 na Myjave v známej evanjelickej rodine. Prvé základy vzdelania mu dala rodná Myjava. Ako mnohí mladí evanjelici, aj on študoval na lýceu v Bratislave. Potom nasledovalo právo v Budapešti a na parížskej Sorbone.

Prvým pracovným miestom mladého advokáta Ivana Krna v službách nového európskeho štátu bol Úrad Československej republiky vo Viedni a v Budapešti. Následne v rokoch 1919 – 1920 bol členom československej delegácie na mierovej konferencii v Paríži (ako slovenský expert a dopisovateľ). Patril k pracovnému tímu Štefana Osuského, ktorého úlohou bolo analyzovať memorandá, spisy, mapy a iné dokumenty, predkladané Najvyššej rade konferencie v januári – máji 1920 šéfom maďarskej delegácie grófom Albertom Apponyim. Osuského skupina tieto dokumenty oponovala. Vyvracala maďarskú argumentáciu na zachovanie Uhorska, ich hraničné i územné požiadavky a podobne.

Po podpise mierovej zmluvy sa Ivan Krno do Československa nevrátil. Ostal v Paríži na vyslanectve u Štefana Osuského. Okrem bežnej vyslaneckej agendy mali pracovníci legácie aj ďalšie povinnosti, vyplývajúce z funkcií Osuského (išlo o Reparačnú komisiu v Paríži a Spoločnosť národov v Ženeve). Alternátom Osuského v Reparačnej komisii, resp. v jej rakúskej a maďarskej sekcii, bol práve Ivan Krno. V roku 1928 sa presťahoval do Ženevy, kde sa stal československým zástupcom v sekretariáte Spoločnosti národov.

Ivan Krno sa profesionálne zameriaval na medzinárodné právo. Vypracoval sa na popredného odborníka v oblasti medzištátnych súdnych sporov, v dôsledku čoho ho československé ministerstvo zahraničných vecí poverilo na začiatku 30. rokov minulého storočia inou, nemenej dôležitou funkciou. V roku 1933 ho vymenovali za mimoriadneho vyslanca a splnomocneného ministra ČSR pri Arbitrážnom súde a Medzinárodnom súdnom dvore v Haagu.

Na ústredie ministerstva do Prahy sa vrátil pred Mníchovom. Už 9. októbra 1938 ho poverili vedením rokovaní s Maďarskom v Komárne. Tie

mali naplniť územné zmeny podľa Mníchovskej dohody. Hoci za šéfa delegácie vymenovali Jozefa Tisu, rozhovory viedol Krno. V Komárne predložila maďarská delegácia memorandum, v ktorom stanovila nereálne územné požiadavky a ktoré malo Československo splniť do 10 dní. Nárokovali si na slovenské územie tam, kde bolo vyše 50 percent obyvateľstva maďarskej národnosti. Okrem toho maďarská strana žiadala plebiscit na celom území Slovenska, pričom jej išlo o Podkarpatskú Rus. Zaujímavé bolo, že pri určovaní hraníc nad spomínanú 50-percentnú kvótu občanov maďarskej národnosti použili štatistiku z roku 1910, ktorá po osemnástich rokoch nezodpovedala skutočnosti. Také stanovisko československá delegácia nemohla prijať. Vypracovala ústretový návrh, ktorý však Maďari odmietli. Preto sa rokovania 13. októbra skončili bez výsledku. Zodpovedná za neúspech rokovaní bola podľa Maďarska československá strana a v územnom spore sa preto obrátila Budapešť priamo na Nemecko a Taliansko. Faktom bolo, že Veľká Británia a Francúzsko československý postoj nepodporili, a najmä britský Foreign Office vnímal ČSR ako súčasť nemeckej sféry. V takej situácii bol už len krok k Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938, podľa ktorej Maďarsko dostalo požadované slovenské územie.

V novembri 1938 ustanovili Ivana Krna do funkcie zástupcu ministra zahraničných vecí Františka Chvalkovského. Na tomto poste ostal až do rozpadu republiky v marci 1939. Mal na starosti chod úradu, prijímal vyslancov a koordinoval činnosť i komunikáciu s vyslanectvami. Prahu opustil koncom marca 1939, keď odišiel do Francúzska, no do exilového protifašistického odboja pod vedením Osuského (vo Francúzsku) či Beneša (vo Veľkej Británii) sa počas vojny nezapojil. Prakticky celú vojnu až do leta 1944 prežil na ministerstve zahraničných vecí u Jana Masaryka.

Vrcholom diplomatickej aktivity I. Krna bola jar 1945. Ako člen československej delegácie sa zúčastnil na konferencii v San Franciscu, ktorej cieľom i výsledkom bolo vytvorenie Organizácie spojených národov. Americká tlač v tom čase právom nazvala San Francisco metropolou budúcnosti ľudstva. Krno bol jedným z 283 delegátov zo 46 krajín. V československej delegácii boli traja Slováci: Vladimír Hurban, Ján Papánek a Ivan Krno.

Konferencia mala niekoľko etáp. Delegáti (aj ich poradcovia) boli zvolení do pracovných komisií a výborov, ktorých úlohou bolo vypracovať všetky právne normy, klauzuly, paragrafy a dodatky, právomoci orgánov organizácie, ktoré v závere formuloval 14-členný koordinačný výbor do 19 kapitol, resp. 111 článkov Charty OSN. Ivan Krno pracoval vo výboroch I./1. a IV./3. a ako alternát figuroval v ďalších štyroch. Navyše spolu s Vladimí-

rom Hurbanom bol alternátom Jana Masaryka v I. komisii.

Výbor I./1. mal na starosti otázky spojené so všeobecnými ustanoveniami, t. j. ciele a zásady organizácie. Napríklad rozhodol, že pri pokojnom riešení sporov musí dbať OSN na zásady spravodlivosti a medzinárodného práva. Jednotliví členovia musia spory riešiť tak, aby nebol ohrozený medzinárodný mier a bezpečnosť. Výbor tiež zdôrazňoval teritoriálnu integritu, politickú nezávislosť a dodržiavanie zmluvných záväzkov. Medzi najvýznamnejšie činy výboru patrilo prijatie princípov samourčovacieho práva národov, ako aj princípu ľudských práv a základných slobôd bez rasových, jazykových a náboženských rozdielov.

Druhý výbor, v ktorom Krno pracoval (IV./3.), sa zaoberal otázkou regionálnych zmlúv. Výsledkom práce výboru boli ustanovenia, potvrdzujúce platnosť existujúcich regionálnych zmlúv, ktoré boli v súlade s cieľmi a zásadami novej organizácie mieru. Bezpečnostná rada OSN ich mala využiť na mierové riešenie medzištátnych sporov členských štátov. Prijatie zásady platnosti regionálnych zmlúv pre Československo znamenalo to, že zmluva so ZSSR z 12. decembra 1943 platila v plnom rozsahu. Znamenalo to kontinuitu Československa a že na základe tzv. kolektívnej sebaobrany tak mohol ZSSR pomôcť Československu vojensky v prípade nemeckého útoku i bez rozhodnutia Bezpečnostnej rady OSN.

Po skončení konferencie v San Franciscu sa Ivan Krno vrátil na krátko do Prahy na ústredie ministerstva zahraničných vecí. V apríli 1946 sa však opäť vrátil na pôdu OSN. Stal sa právnym poradcom generálneho tajomníka OSN Trygve Lieho. Zaujímavé bolo, že protest Jána Papánka v Bezpečnostnej rade z 25. februára 1948 (opakovane predložený generálnemu tajomníkovi 10. marca 1948) proti komunistickému pražskému prevratu odmietol s odôvodnením, že je v rozpore so stanovami OSN.

Na post právneho poradcu generálneho tajomníka OSN rezignoval I. Krno v septembri 1952. Následne sa nezapojil sa do práce tretieho exilového odboja, žil v New Yorku, kde 14. apríla 1961 zomrel.

Tretím z nepočetnej plejády významných diplomatov je Štefan Osuský. Narodil sa 31. marca 1889 v Brezovej. V roku 1905 emigroval do USA. Na univerzite v Chicagu vyštudoval právo. Dňa 25. októbra 1915 sa ako mladý doktor práv zúčastnil na podpísaní *Clevelandskej dohody* medzi Českým národným združením a Slovenskou ligou.

Z poverenia Slovenskej ligy odcestoval do Európy s poslaním spolupracovať na vytvorení spoločného štátu Čechov a Slovákov. Z Londýna sa

presunul do Paríža k Edvardovi Benešovi, odkiaľ však po krátkom čase odišiel do Švajčiarska. Tam Osuský ako šéf tlačovej kancelárie (Bureau de la presse Tchécoslovaque) spolupracoval s profesorom Herronom, „dôverníkom" prezidenta Wilsona.

Osuský si svojou záslužnou prácou na medzinárodnom poli v prospech budúceho Československa získal veľký kredit u novovzniknutej česko-slovenskej vlády. Ako generálny tajomník reprezentoval Československo na Parížskej mierovej konferencii. Signoval zmluvy v Trianone, Neuilly a Sévres. Po uzavretí Trianonskej zmluvy sa stal česko-slovenským zástupcom reparačnej komisie v Paríži, v ktorej dva roky zastupoval záujmy ČSR, Poľska, Juhoslávie a Grécka. V rokoch 1922 – 1937 bol predsedom Finančnej kontrolnej komisie pri Spoločnosti národov. Bol nadšeným stúpencom paneurópskeho hnutia. Ešte v roku 1921 vymenovali Osuského za vyslanca v Paríži. Zostal ním až do roku 1940.

Štefan Osuský bol mimoriadne silnou osobnosťou československej diplomacie a bolo otázkou času, kedy dôjde medzi ním a Edvardom Benešom k otvoreným rozkolom. Došlo k nim na prahu druhej svetovej vojny. V podstate sa spory Osuský – Beneš premietali v troch základných rovinách – prvou bol vzťah Slovákov a Čechov. Tu sa Osuský staval na pozície rovnoprávneho postavenia oboch národov v spoločnej republike, čo, samozrejme, nekonvenovalo s Benešovou predstavou čechoslovakizmu. Druhá rovina bola otázka vedenia zahraničného odboja, t. j. koncepcia vyslanecká verzus prezidentská. Osuský svoju vyslaneckú teóriu opieral o právnu kontinuitu diplomatického úradu, čo Beneš a priori odmietal. Po porážke Francúzska v lete 1940 a po vytvorení dočasnej exilovej vlády v Londýne (Osuský sa stal štátnym ministrom) sa Benešovi podarilo odstaviť Osuského z vedenia odboja. Tretiu rovinu predstavovala otázka československej zahraničnopolitickej orientácie. Zakiaľ Beneš vo vojne opieral existenciu budúcej ČSR o ZSSR, Osuský túto „východnú" politiku striktne odmietal a presadzoval orientáciu na Francúzsko a Veľkú Britániu, resp. prikláňal sa k vytvoreniu stredoeurópskej federácie.[5]

Po Benešovom politickom odstavení Osuského v roku 1943 a po nútenom odchode z Benešovej vlády pôsobil Osuský na univerzite v Oxforde. Po druhej svetovej vojne odišiel do USA. Prednášal na univerzite Colgate

5 Bližšie k Osuského názorom, koncepciám a životným osudom pozri: MICHÁLEK, S. 1998 *Diplomat Štefan Osuský.* Bratislava : Veda, 1998.

v Hamiltone a stal sa jedným z lídrov tretieho československého exilu, združeného v Rade slobodného Československa. V tejto rade, ktorá počas svojej existencie prechádzala krízami rozkolov, sa nepriklonil na jednu či druhú stranu, hoci pochopiteľne inklinoval k slovenským demokratom (združení okolo Jozefa Lettricha), stojacim na báze československej federácie. Z hľadiska jeho „solitérstva" v danom období na neho platí prirovnanie „dirigent bez orchestra".

Programovou víziou Š. Osuského, resp. jeho cieľom, bola zjednotená a slobodná Európa, tak ako to v roku 1951 načrtol vo svojej knihe The Way of Free (Cesta slobodných). Zostal žiť v USA, zomrel vo Washingtone 27. septembra 1974, kde je aj pochovaný.

Aj Ján Papánek patrí medzi významné osobnosti československej diplomacie z radov Slovákov. Prvým prostredím, ktoré formovalo Papánkov život, pohľad na svet a vzťah k okoliu i k národu, bola rodná Brezová (narodil sa 24. októbra 1896). Mesto s bohatou históriou, silným slovenským národným vedomím, známe tiež obchodom i garbiarstvom, ako aj ďalšími významnými osobnosťami slovenského národa, politiky a diplomacie[6].

Papánek prežil prvú svetovú vojnu ako rakúsko-uhorský vojenský zajatec v Taliansku. Po návrate domov dokončil stredoškolské štúdium a odišiel študovať na Právnickú fakultu Sorbony do Paríža. Súbežne s tým navštevoval Ecole Libre des Sciences Politiques so zameraním na medzinárodné vzťahy a diplomaciu. Do diplomatických služieb Československa vstúpil Papánek na jeseň 1922. Jeho prvým diplomatickým miestom v zahraničí bola v rokoch 1924 – 1926 Budapešť. Nasledovala rovnaká funkcia (obchodný atašé) vo Washingtone a v rokoch 1932 – 1935 práca na ústredí ministerstva v Prahe. Tam pôsobil ako parlamentný spravodajca Ministerstva zahraničných vecí. Na pôdu USA sa vrátil v roku 1935 ako šéf československého konzulátu v Pittsburgu. Po rozbití štátu v marci 1939 pittsburský konzulát Nemcom nevydal. Stal sa jedným z lídrov československého zahraničného protifašistického odboja v Amerike. Od leta 1939 viedol informačnú kanceláriu v Chicagu (Československá zahraničná akcia), ktorá bola roku 1942 zreorganizovaná a premiestnená do New Yorku (Československá informačná služba). Okrem toho viedol v USA Československý exilový červený kríž, pra-

6 Samuel Štefan Osuský, Milan Rastislav Štefánik, Ján Leško, Ján Lichner, Vladimír Halabrín, Štefan Fajnor, Tomáš Hroš, Ján Húska, Dušan Jurkovič, Michal Kútzky, Ján Leška, Ján Repta, Martin Šaško, Tomáš Tvarožek, Ján Závodný a ďalší.

coval v Stredoeurópskom plánovacom výbore, v Informačnej organizácii Spojených národov, v Československej národnej rade v Amerike a v krajanskom Slovenskom národnom združení. Hlavnou úlohou informačnej služby bol neustály kontakt s exilom v Londýne, spravodajstvo, výmena informácií a koordinácia práce s krajanmi a podobnými spojeneckými informačnými kanceláriami. Súčasťou tejto práce bola aj materiálna a finančná pomoc českým a slovenským utečencom v západnej Európe a československým jednotkám vo Veľkej Británii a v Sovietskom zväze.

Na jar 1945 vstúpil Papánek na svetovú diplomatickú scénu ako tajomník československej delegácie na konferencií v San Franciscu, ktorej cieľom a výsledkom bolo založenie OSN. Pracoval vo výbore II/2, ktorý sa zaoberal politickou a bezpečnostnou funkciou Valného zhromaždenia, ďalej vo výbore III/2, ktorý mal na starosti problematiku pokojného riešenia sporov na pôde Bezpečnostnej rady, ako aj v koordinačnom výbore. Úlohou koordinačného výboru bolo zredigovať a usporiadať nový materiál Charty, ktorý mu predkladali technické výbory tak, aby nadobudol charakter právneho dokumentu. Výbor mal 14 členov a výsledkom jeho práce bol text Charty zhrnutý do 19 kapitol a 111 článkov.

Aj ďalší kariérny život J. Papánka bol spojený s OSN, od leta 1946 zastupoval na jej pôde Československo, od jesene 1947 s titulom „mimoriadny a splnomocnený veľvyslanec“. Ako Slovák bol prvým československým zástupcom v tejto svetovej organizácií. Navyše v roku 1947 predsedal Hospodárskej a sociálnej rade OSN.

Na jar 1948 prevzali komunisti v Československu moc, čo znamenalo súmrak československej demokracie. Na tento vývoj reagovali odmietavo nielen západné demokratické štáty, ale aj veľa popredných osobností. Medzi nimi zaujal najvýznamnejšie miesto Ján Papánek. Už v prvý deň prevratu podal u generálneho tajomníka OSN Trygve Lieho protest a obvinil ZSSR z účasti na tejto udalosti. Protest zopakoval 10. marca po záhadnej smrti ministra zahraničia Jana Masaryka. To však bolo málo na riešenie „československej otázky“ Bezpečnostnou radou, lebo komunistami ovládaná Praha podnikala kroky, ako Papánka v OSN odstaviť. Vtedy podalo pomocnú ruku Jánovi Papánkovi Chile. Oficiálne predložilo nótu, v ktorej Papánkov protest zopakovalo.

Tri mesiace trvali rokovania v Bezpečnostnej rade (za Papánkovej účasti) či zriadiť výbor, ktorý prevrat v Prahe vyšetrí. Nasledovalo sovietske veto a koniec Papánkovho protestu. Nebol to však koniec jeho práce na pôde svetovej organizácie. Ostal pracovať v jej dvoch pracovných výboroch

do konca funkčného obdobia, hoci sa tomu československí komunisti snažili zabrániť na Valnom zhromaždení v Paríži (jeseň 1948) falošnými obvineniami o jeho údajnej defraudácii finančných prostriedkov republiky v zahraničí. Jeho obhajoba však bola majstrovská a druhýkrát v krátkom čase mala svetová tlač ústrednú tému „Papánek".

Po roku 1948 sa návrat diplomata Papánka domov stal prakticky nemožný. Zostal v USA a založil Americký fond pre československých utečencov (AFCR – American Fund for Czechoslovak Refugees), ktorého prezidentom bol takmer 40 rokov.[7] Fond pomohol počas svojej existencie do roku 1990 okolo 150 000 utečencom spoza „železnej opony" a bol medzinárodne uznávanou charitatívnou organizáciou na celom svete. Ján Papánek zomrel 30. novembra 1991 v Scarsdale.[8]

Medzi popredné osobnosti československej politiky a diplomacie patrí nesporne aj Juraj Slávik. Najprv bol takmer dvadsať rokov domácim politikom, potom nastúpil kariéru diplomata a po februári 1948 sa stal politikom v exile. Prežil rušný a pestrý život.

Narodil sa v Dobrej Nive 28. januára 1890. Po absolvovaní miestnej evanjelickej školy nasledovali stredoškolské štúdiá i maturita na evanjelickom lýceu v Bratislave. Tu však dráhu študenta neukončil. Hlad po vzdelaní ho zaviedol do Budapešti, potom Berlína a Paríža, kde študoval právo. Už počas vysokoškolských štúdií sa zaúčal do praktického fungovania práva, keď pracoval ako pravotársky koncipient u Dr. Emila Stodolu. Po prvej svetovej vojne sa stal Juraj Slávik tajomníkom Slovenskej národnej rady a vládnym komisárom pre Slovensko. Na poli administratívy pôsobil šesť rokov. Najprv v rokoch 1922 – 1925 ako župan XVIII. župy so sídlom vo Zvolene, následne v rokoch 1926 – 1928 v rovnakej funkcii na čele XX. župy so sídlom v Košiciach. V tomto období sa zaoberal najmä regionálnymi otázkami, rozvojom školstva, hospodárskymi a obchodnými záležitosťami a podobne. Širšie celoštátne záležitosti riadil v roku 1926 ako minister vnútra a v rokoch 1929 – 1932 ako minister unifikácie a poľnohospodárstva. Od roku 1933 nastúpil na ústredie ministerstva zahraničných vecí v Prahe. Už vo februári

7 K Jánovi Papánkovi bližšie pozri: MICHÁLEK, S. 1996 *Ján Papánek, politik, diplomat, humanista.* Bratislava : Veda, 1996.

8 Okrem diplomatickej a humanitárnej práce nezanedbával JUDr. Ján Papánek ani svoju profesiu právnika. Pôsobil na washingtonskej univerzite Georgetown ako člen prijímacej komisie pre štúdium práva. Na Newyorskej univerzite prednášal medzinárodné právo a diplomaciu. Napísal stovky odborných článkov, zameraných predovšetkým na medzinárodno-právne otázky aktivít Organizácie spojených národov.

1936 vstúpil na pôdu diplomatického sveta. Stal sa československým vyslancom v Poľsku. Pozícia vyslanca vo Varšave nebola v druhej polovici 30. rokov vôbec jednoduchá. Situáciu komplikovali najmä územné československo-poľské spory o pohraničné územia, ako aj iné dvojstranné medzištátne či stredoeurópske otázky.

Po rozbití Československej republiky v marci 1939 odišiel Juraj Slávik do Spojených štátov amerických. Po dohode s Edvardom Benešom prednášal na amerických univerzitách a medzi krajanmi. Hlavnou témou jeho prednášok bolo znovuobnovenie slobodného Československa. Slávik bol v USA populárny najmä medzi slovenskými príslušníkmi Sokola. Po americkom turné sa v júli 1939 vrátil do Varšavy. Po napadnutí a obsadení Poľska Nemeckom odišiel začiatkom októbra 1939 do Paríža.

Po páde Paríža v júni 1940 sa J. Slávik podieľal na príprave evakuácie československého vojska a civilných príslušníkov z Agde a Bordeaux do Anglicka. Viedol loď Condé s československými príslušníkmi, ktorí mali víza. Loď sa však nedostala priamo do Anglicka, takmer mesiac kotvila v Casablanke. Hlavnou príčinou situácie bol protibritský postoj francúzskeho kapitána lode.[9]

Keď sa v Londýne exilový národný výbor, pôvodne vytvorený v Paríži, sám „pretvoril“ na dočasnú československú exilovú vládu, J. Slávik sa v nej stal ministrom vnútra. Stal sa tiež členom Štátnej rady, poradného zboru vlády a Beneša. Po skončení vojny nastúpil na ústredie ministerstva zahraničných vecí v Prahe. Pôsobil tam len krátko. Už od 1. júna 1946 vystriedal Vladimíra Hurbana vo funkcii československého veľvyslanca vo Washingtone (poverovacie listiny odovzdal prezidentovi Trumanovi až v decembri 1946).

Rozvoj československo-amerických vzťahov po druhej svetovej vojne mal najmä v politickej, hospodárskej a obchodnej oblasti pre ČSR veľký význam. Amerika pomáhala obnovovať rozrušenú československú ekonomiku, doznievali výhody z projektov lend-lease, UNRRA, oba štáty si od jesene 1946 priznávali doložku najvyšších výhod. Komplikáciu vo vzájomných vzťahoch predstavovala však otázka kompenzácie (jej odmietanie československou stranou) za znárodnený americký majetok v Československu na základe prezidentských dekrétov. V tom čase išlo o nie zanedbateľnú sumu, okolo 149 miliónov dolárov. V širšom zmysle slova sa československo-americké vzťahy nemohli rozvíjať pre politické a geostrategické príčiny

9 K diplomatickej aktivite Juraja Slávika bližšie pozri: MICHÁLEK, S. 2006 *Juraj Slávik Neresnický, od politiky cez diplomaciu po exil.* Bratislava : Prodama, 2006.

(ČSR ako integrálna súčasť sovietskej zóny už od konca druhej svetovej vojny).

Keď koncom februára 1948 prijal prezident Beneš demisiu dvanástich nekomunistických ministrov a poveril Klementa Gottwalda zostavením novej jednofarebnej vlády, scenár komunistického prevratu v ČSR sa naplnil. Mnohé krajiny, organizácie i osobnosti zdvihli ruku protestu. Išlo o dokonalý štátny prevrat, ktorý nebol v žiadnej inej krajine tak precízne realizovaný. Juraj Slávik konzultoval svoju pozíciu s veľvyslancom pri OSN Jánom Papánkom. Po dohode s ním rezignoval 3. marca 1948 na funkciu veľvyslanca. Odmietol komunistickú diktatúru v Československu, zostal v USA a zapojil sa do tretieho exilového odboja. Stál pri zrode Rady slobodného Československa vo februári 1949. Vznik i existenciu samotnej rady však sprevádzali permanentné krízy. Jej základňu tvorili predstavitelia politických nekomunistických strán. Práve tzv. stranícky princíp vyvolával nezhody, najmä medzi národnými socialistami a slovenskými demokratmi. Kameňom úrazu bolo viac otázok, no v popredí boli dve – personálne záležitosti a vzťah Čechov a Slovákov v budúcom demokratickom štáte. Prirodzene, členmi rady boli i nestraníci. Medzi najvýznamnejších patrili Štefan Osuský, Ferdinand Peroutka, Ján Papánek i Juraj Slávik, ktorý bol aj členom 12-členného predsedníctva. Do výkonného výboru zvolený nebol.

Keď sa v januári 1951 rada fakticky rozdelila, Slávik sa nestotožnil so zenklovskou skupinou (národní socialisti) a ostal pracovať po boku Lettricha. Nasledujúci rok sa síce obe platformy zlúčili, no skutočná jednota bola naďalej iba snom. Radu viedol dočasne 24-členný zbor (členom bol i J. Slávik), ktorý v júli 1952 nahradil výkonný výbor a 102-členné Zastupiteľstvo rady. Predsedom Zastupiteľstva bol najprv Š. Osuský, po ňom J. Slávik.

Situácia v Rade slobodného Československa však bola naďalej napätá a nestabilná. Rozchody striedali „svadby z rozumu“. Slávik ako československý exilový politik participoval i na práci Zhromaždenia ujarmených európskych národov (ACEN), akéhosi parlamentu európskych exilových telies. Pravidelne sa v rokoch 1954 – 1958 zúčastňoval na jeho výročných zasadaniach a pracoval v jeho dvoch komisiách, politickej a kultúrnej.

Politickú dráhu zakončil Juraj Slávik v druhej polovici 50. rokov ako člen 30-členného výkonného výboru a 12-členného predsedníctva československej exilovej rady. V dôsledku zmien, najmä personálnych, začala v orgánoch rady prevládať zenklovská skupina, čo oponenti vedení Lettrichom, Osuským, Majerom a Slávikom odmietli akceptovať. V marci 1960 z rady vystúpili a založili Výbor slobodného Československa. K opätovnému zjed-

noteniu československého politického exilu v USA došlo v roku 1974, keď jeho vedenie prevzala nová generácia poaugustových emigrantov. Od začiatku 60. rokov sa J. Slávik už do politickej práce aktívne nezapájal. Pripravoval svoje pamäti. Zomrel 30. mája 1969 vo Washingtone.

Niekoľko poznámok na záver. Pri mapovaní tejto „päťky" diplomatov narazí historik na nie nepodstatný „rozmer", t. j. na finančnú náročnosť výskumu v USA, kedy pomoc domácich štátnych orgánov je doslova minimálna, resp. žiadna. Jediná možnosť je v získavaní grantov a súkromných zdrojov.

Pri skúmaní dokumentov zachytávajúcich aktivity diplomatov a pri písaní historickej biografie o diplomatoch (ale platí to aj všeobecne pri iných osobnostiach), možno využiť dva spôsoby: individuálny i kolektívny. Oba sú legitímne, majú svoje plusy i mínusy. Ak sa rozhodneme spracovať osobnosť diplomata samostatne, predpokladá to dlhší archívny výskum, obsiahnutie podstatne rozsiahlejšej problematiky. Ak pristúpime k téme kolektívne, môžeme využiť profesionálne znalosti odborníkov na dané obdobia či problematiku, pričom výsledný efekt – kniha – je dosiahnuteľný oveľa skôr. Takýto postup však zákonite predpokladá prepojenie a zjednotenie textov rôznych autorov.

Pri práci s archívnym dokumentom hovoriacom o profesijnej aktivite diplomatov historik niekedy narazí na skutočnosti, ktoré neboli realitou. Za „vzorový" príklad takého stavu možno považovať osobný spis V. Hurbana, uložený v pražskom Archíve ministerstva zahraničných vecí, keď tu nachádzame originál menovacieho dekrétu Hurbana z roku 1928, podpísaného prezidentom T. G. Masarykom, o jeho menovaní za československého vyslanca v Pekingu. V uvedenej dokumentácii však nenachádzame „vysvetlenie", prečo sa tak nestalo.

Iným, nie nepodstatným hendikepom práce historika o osobnostiach je to, že v National Archives and Records vo washingtonskom College Park neexistuje systém personálnych spisov diplomatov, takže častokrát nie je priestor na konfrontovanie archívnych zdrojov s druhou stranou.

Akokoľvek sa v predloženej štúdii zaoberám československými vyslancami z radov Slovákov v československej diplomacii medzivojnového obdobia, nemožno obísť ani nasledujúcu etapu vývoja po druhej svetovej vojne, resp. po pražskom komunistickom prevrate. Aj v tomto období nachádzame Slovákov – diplomatov, avšak pofebruárová diplomatická špička (ak nere-

10 K uvedenej problematike bližšie rukopisná štúdia: DEJMEK, J. Vývoj a proměny ministerstva zahraničních věcí a diplomacie v době komunistického režimu (1948 – 1989).

zignovala na posty) plnila unisono líniu komunistickej ideológie, t. j. západný svet je vykresľovaný ako imperialistický a vojnový štváč[10]. Toto obdobie 40 rokov minulého storočia, s krátkym „oteplením" okolo roku 1968, bolo napĺňané koexistenciou štátov s rozdielnym spoločenským zriadením, „odhaľovaním" imperialistickej politiky Západu. Aj v tomto sa v československej diplomatickej službe objavovali Slováci – veľvyslanci, niektorí ako kariérni diplomati, pôvodne študujúci na MGIMO (Moskovský vládny inštitút medzinárodných vzťahov)[11], alebo mladí právnici z Karlovej univerzity a Univerzity Komenského[12], či ako stranícke kádre[13]. Aj tejto diplomatickej „elite" by mala slovenská historiografia venovať pozornosť.

V predloženom príspevku treba v súvislosti s československou diplomatickou špičkou v 20. storočí spomenúť ďalší signifikantný fakt. Z galérie československých veľvyslancov – okolo 600 ľudí – tvorila slovenská enkláva ani nie desatinu. Zakiaľ nepočetnosť Slovákov v medzivojnovom období má istú a známu racionálnu príčinu, t. j. táto „elita" musela najprv vyrásť, v povojnovom, resp. pofebruárovom období išlo skôr o pretrvávanie českej majority ako konštantného stereotypu, ktorý v podstate vo sfére diplomacie nebol ničím výnimočným a len kopíroval celkový československý vývoj, resp. česko-slovenské vzťahy.

Samostatnou otázkou slovenskej diplomatickej elity je obdobie Slovenskej republiky rokov 1939 – 1945. Tu až na minimálne výnimky neexistovala profesionálna diplomatická služba a rezort diplomacie sa personálne budoval takmer na zelenej lúke[14]. V skutočnosti tí, ktorí dosiahli vyslanecké posty v československej zahraničnej službe v medzivojnovom období, odmietli slúžiť slovenskej diplomacii pod krídlami nacistického Nemecka. Faktom je, že drvivá väčšina „ponuku" od politických predstaviteľov slovenského ľudáckeho režimu ani nedostala, naopak boli zbavení slovenského občianstva a odsúdení na dlhoročné žaláre alebo na tresty smrti. Z medzivojnovej elity dostal ponuku budovať diplomatickú službu slovenského štátu iba Ivan Krno, ktorý ju však rázne a kategoricky odmietol s argumentáciou, že prisahal vernosť Československej republike.

Historická biografia ako špecifický druh má v historiografii dôležité

11 Benedikt Durmek, Eduard Kukan, Ján Husák, Ján Kubiš, Ján Lišuch, Valentín Ružič.

12 Dalibor M. Krno, Juraj Králik, Jozef Moravčík, Peter Colotka, Július Viktory.

13 Jozef Nálepka, Ján Papp, Oskár Jeleň, Milan Lajčiak, Jozef Púčik, Ivan Rohaľ-Ilkiv, Pavol Majling, Milan Dudáš, František Dvorský, Ladislav Holdoš, Milan Chudík, František Barbírek.

14 K zahraničnej službe Slovenskej republiky bližšie pozri: PETRUF, P. 2011 *Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945.* Bratislava : Prodama, 2011

miesto. Jej nosnou ideou je zaľudniť dejiny, poznať ich cez prizmu osudov tých, ktorí ich tvoria. A diplomati sú na to vhodným objektom. A nepochybne i s reálnym rizikom, že historik skĺzne do roviny nekritického obdivu.

Treba ešte zdôrazniť, že osobnosti sa stali jednou z nosných tém po novembri 1989. Išlo o nové, resp. pravdivejšie pohľady na profily významných osobností a ich postoje ku kľúčovým udalostiam slovenských, európskych i svetových dejín. Napríklad kolektívna práca „Muži deklarácie", zborníky o Tisovi, o Hodžovi, o Clementisovi, najnovšie kolektívna monografia o Gustávovi Husákovi[15], práce o niektorých diplomatoch, materiály z rôznych konferencií. Bolo jasné, že sa tomu musia historici venovať, dokonca verejnosť mala veľký záujem. Prác o osobnostiach je pomerne dosť a spôsob ich spracovania vo forme referátov a štúdií, kolektívnych monografií dospel aj k monografickému spracovaniu. Inak povedané, nejde o pole neorané a o nejaký vedľajší produkt výskumu, aj keď ešte veľa historických biografií chýba. Tu však berme do úvahy aj reálne možnosti slovenskej historiografie.

Okrúhle výročie od narodenia osobnosti býva zväčša dôvodom na zamyslenie sa nad jej životom, osudom či výsledkami. Hľadať odpovede na viaceré otázky o osobnostiach je profesionálnou povinnosťou historikov i ďalších spoločenskovedných a humanitných vedeckých pracovníkov.

V súčasnej reflexii významných osobností našich moderných dejín minulého storočia sa niektorí jedinci ocitli v galérii slávy, iní „na lavici obžalovaných". Z pološera spoločnosti, v minulosti i prítomnosti, však zväčša vystupujú hlavne „postavičky" šedého priemeru, ktorých bola a je vždy väčšina. Možno aj preto vystupujú do popredia osobnosti.

Literatúra

DEJMEK, J. Vývoj a proměny ministerstva zahraničních věcí a diplomacie v době komunistického režimu (1948 – 1989)

FERENČUHOVÁ, B. a kol. 2012 Biografia a historiografia, slovenský, český a francúzsky pohľad. Bratislava : Pro História, 2012

MICHÁLEK, S. 1996 Nádeje a vytriezvenia. Československo-americké hospodárske vzťahy v rokoch 1945 – 1951. Bratislava : Veda, 1996

15 MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol. *Gustáv Husák, moc politiky – politik moci.* Bratislava : Veda, 2013

MICHÁLEK, S. 1998 Diplomat Štefan Osuský. Bratislava : Veda, 1998

MICHÁLEK, S. 1996 Ján Papánek, politik, diplomat, humanista. Bratislava : Veda, 1996

MICHÁLEK, S. 2006 Juraj Slávik Neresnický, od politiky cez diplomaciu po exil. Bratislava : Prodama, 2006

MICHÁLEK, S. – LONDÁK, M. a kol. 2013 Gustáv Husák, moc politiky – politik moci. Bratislava : Veda, 2013

PETRUF, P. 2011 Zahraničná politika Slovenskej republiky 1939 – 1945. Bratislava : Prodama 2011

Štúdia je čiastkovým výsledkom grantovej úlohy VEGA „Otvorené hospodárske a finančné otázky medzi Československom a USA v rokoch 1948 – 1968“ (č. 2/0039/11).

PhDr. Slavomír Michálek, DrSc. – riaditeľ Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave

K DUCHOVNÝM HODNOTÁM UMELCOV

Slavomíra Očenášová-Štrbová

Abstract

In the study, the author presents the research, which focused on twenty-two artists. Synthesizing element in the selection of artists was faith that formulated the elevation of Christianity in various artistic fields and their protestant identification. For studying the personality is significant several attributes, such erudition, a high degree of humanity, the degree of humility and piety. Research and the present study addresses the question of what makes the human personality.

Keywords: artist, culture, faith, personality.

Volanie po „osobnostiach“, vytváranie meradiel, ktorými by sme ich z istého aspektu zaškatuľkovali, je v dnešnej dobe naliehavé kvôli kríze dnešného sveta – hospodárskej, ekonomickej, ekologickej, ale najmä duchovnej. Dôsledkom krízy je absencia protestantizmu v širšom zmysle. Už Martin Rázus naznačil smer prechodu od egocentrizmu na kolektívny altruizmus. Predbehol tak našu dobu. Podobne Milan Rúfus nestavia na hmotných istotách svetského optimizmu, ale ponúka perspektívu nádeje, viery a lásky, ktoré sú jeho hodnotovou škálou.

Výskumnú vzorku pre našu štúdiu tvorili dvadsiati dvaja umelci, respondenti knihy rozhovorov *Život, viera, umenie* (Tranoscius 2013). Syntetizujúcim prvkom pri výbere umelcov bola viera, ktorú formulovali, pozdvihovanie kresťanstva v rôznych umeleckých oblastiach a ich protestantská identifikácia.

Nevynímajúc ono ľudské, ono profesijné a ono umelecké, oslovujúcimi boli ich postoje. Prezentujú sa ako intenzifikujúci malé prostredie veľkého sveta, ktorého sú súčasťou, uvedomujú si problémy okolo seba a formulujú

ich príčinu, ale aj ich dôsledky. Pre skúmané osobnosti je príznačných niekoľko atribútov, ako erudícia, vysoký stupeň ľudskosti, miera pokory a zbožnosti. Umelci sú skôr kritickí než uspokojujúci sa so stavom sveta. Zaujímajú postoje k rôznym fenoménom, ako napríklad človek – národ – ľudstvo, viera – Boh – bytie, história – cirkev, učitelia – vodcovia – osobnosti; minulosť – detstvo – rodinné prostredie atď.

Chceme hľadať odpoveď na otázku, čo robí z človeka osobnosť? Osobnosť človeka určuje prostredie, z ktorého vzišiel. Prostredie krajiny, spoločnosti, najmä a práve rodiny. Takmer polovicu respondentov tvoria deti z učiteľských a farárskych evanjelických rodín. Kresťanské princípy nasávali materinským mliekom, láska k blížnemu bola najpodstatnejšia, pravda ako fakt svedomia a stotožnenia sa, dobrotivosť a láskavosť, zvedavosť, poznanie, múdrosť a vzdelanie neboli iba javmi, ktoré sa môžu – majú nasledovať. Boli to princípy určujúce a dané. Farárske deti vždy podliehali väčšiemu záujmu v prostredí, v ktorom sa ocitli, väčšej kritike. Možno tým, že ich širšia spoločnosť reflektovala ako iné, sústreďovali pozornosť na to, v čom mohli predčiť väčšinu. Čím viac sa im darilo, o to väčšmi boli pri zemi, uvedomujúc si ľudskú podstatu bytia.

„Pretože kostol mi bol takmer a takrečeno časťou domu, domova a bytu, vlastne bytia, už v detstve sa mi azda pošťastilo intuitívne nahmatať hraničnú čiaru medzi sakralitou a banalitou, formálnou pretvárkou a ozajstnosťou, medzi vnútrom a vonkajškovosťou. Teda nielen otec na kazateľni a pri oltári, ale aj sakristia a pivnica, hodiny, zvony, povala, charakter niektorých kňazov, cirkevnej vrchnosti a cirkevníkov, holuby a netopiere, detské žartíky, gombíky namiesto mincí pri ofere, organ i triky organistov, chamtivosť presbyterov, lenivosť kostolníkov a podobne. Poznanie zákulisia. Všetko, čo sa dá vidieť a nájsť aj v textoch a obrazoch Ingmara Bergmana. To sú orientačné pomôcky a informácie možno pre celý život. Neskôr som sedával za organom a noty ma učili disciplíne, zodpovednosti, profesionalite. Noty sú totiž poctivé, presné, nedajú sa oklamať a falšovať. Organ je príliš pravdivý.“ (Ivan Kadlečík)[1]

„V detstve som často počúval rozprávanie môjho starého otca – evanjelického farára – o stvorení, o Biblii, o náboženskom živote. Spomínam si, že sme sa často rozprávali o Jozefovi a jeho bratoch a zaujímalo ma to, lebo

1 KADLEČÍK, I. Všade a vo všetkom sú signály, kódy a šifry Transcendentna. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 59

ja sám som bol v našej rodine najmladší. Vnímal som tieto veci ako rozprávky z dávnych dôb. Neskôr, v období môjho štúdia na vysokej škole, som začal vnímať tieto veci inak. Hľadal som v Biblii inšpiráciu, odpovede na princípy morálky sveta. Podobenstvá, vysvetlenia a slová tejto knihy ma inšpirovali v mojej orientácii. Urobil som vtedy viacero prác na túto tému, ale rovnako, akosi zákonite, som siahal po literatúre o ľudských necnostiach a pochybeniach. (...) Dnes, po mnohých rokoch, hľadám v týchto otázkach akési spojenie s mojimi blízkymi, s mojou rodinou, so životom a tradíciami, ktoré tu boli pred nami a zostanú aj po nás."(Dušan Kállay)[2]

„Môj ocík, učiteľ, hrdý národovec, celú novú školu vyzdobil okrem obrazov slovenských krojov od Štefana Polkorába najmä portrétmi našich veľkých – Štúra a Hodžu aj svojich milovaných – Hviezdoslava a Rázusa. Nadšene recitoval ich poéziu a zdanlivo ťažké básne vedel vyložiť veľmi jasne. V triede mal harmónium a spievalo sa často – nielen na hodinách spevu a ručných prác, ale aj na začiatku vyučovania nábožná pieseň a cez prestávky ľudové a národné. Otec mi položil dôkladné základy v literatúre. Vedel mnoho zaujímavého o osudoch spisovateľov, takže pre mňa nikdy neboli učebnicovosuchopárni, ale živí, šťastní i nešťastní ľudia, obdarení veľkým srdcom a duchom. Naučil ma zamilovať si aj ruštinu. (...) (Janka Krivošová)[3]

„Moje prešťastné detstvo predurčila rodina môjho otecka – evanjelického farára...

Boli to nielen šťastné a láskyplné roky detstva, ale aj zázemie istoty, porozumenia a lásky, ktoré je pre mladého, formujúceho sa človeka to najpodstatnejšie. (...) Je to tak, deti z fár by mali svojím životom dokazovať nielen vieru v Boha s princípmi kresťanskej výchovy, ale svojím životom by mali svedčiť o hodnotách, ktoré im vštepili rodičia. Byť vzorom a inšpirovať iných vlastnou zbožnosťou, obetavosťou, skromnosťou a ochotou nezištne pomáhať." (Elena Šarayová-Kováčová)[4]

„Otec sa pre svoje zásady a presvedčenie v období socializmu spoločensko-politicky v cirkvi ani mimo nej nikdy neangažoval a tak jeho kariérny

2 KÁLLAY, D.: Svet bez kníh by stratil veľkú časť svojho kúzla. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 62

3 KRIVOŠOVÁ, J.: Mohla som ponúknuť iba ruky a štetce... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 69 – 71

4 ŠARAYOVÁ- KOVÁČOVÁ, E.: Návraty domov, k hudbe, k Bohu, iba s láskou a vo viere. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. Život, viera, umenie. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 127

rast bol až do roku 1989 nulový. Neskôr sa tešil z toho, že sa dožil zmeny pomerov na Slovensku. Jeho potenciál, predpoklady ako i pôvodné ciele boli však omnoho vyššie. Otcove postoje a jeho prácu som si vždy vážil a hlásil sa k nej, pretože bol skutočným kňazom. (...) Ako deti sme si uvedomovali, že sme akísi iní, len trpení, čo nám v tom čase nepridávalo na sebavedomí. Boli sme šťastní v rodine a nešťastní tam vonku. Bola to doba zastrašovania a strachu, doba nášho častého sťahovania sa..." (Fedor Bartko)[5]

„Môj otec pochádzal z dobrej evanjelickej rodiny a matka svojou zbožnosťou tiež hodne vplývala na moju výchovu. (...) Naučili ma, že vo vede nič nie je definitívne a všetko sa dá prekonať. A tak som vždy myslel na to, že veda musí byť progresívna, ale aj ľudská, humanitná a o to v živote išlo aj mne. (...) Moje prebudenie k najvyšším duchovným hodnotám nastalo smrťou prvorodeného syna. Takže staroba mi dala do vienka iný vzťah k Bohu ako roky mladosti. Prelomovým dielom bolo prvé sláčikové kvarteto venované synovi. Tento zvrat zapríčinil, že som i svojím talentom – hudbou – chcel vyznať vzťah k Bohu. (Ivan Hrušovský)[6]

Inú skupinu tvoria umelci, pochádzajúci z pomerov jednoduchých rodín, ktorí si na chlieb zarábali tvrdou prácou. Spája ich poznanie, že statočnosť a čestnosť sú devízami, ktoré sú v súručenstve s vierou v Boha jediné a určujúce.

„On, s krátkym menom Boh, mi požičal skvelých rodičov, ktorí ma s ním zoznámili. A to bola vari rozhodujúca pôžička. Trvalo modifikovala môj pohľad na svet a dávala konečnú podobu mojej interpretácii bytia. Prišla na samom počiatku môjho života a ostala v ňom dodnes. Boh mi požičal aj spoločenstvo, v ktorom som vyrastal a ktoré ma tiež „modelovalo". Spoločenstvo obyčajných ľudí, čo si na chlieb zarábajú tvrdou robotou a mozole na ich rukách sú im také samozrejmé, že tie ruky boli by bez nich celkom nesvoje. To bola nádherná pôžička. (...) No a božská pôžička poézie? Stala sa mi údelom. Údel je, ako vieme, veľký dar, no ešte väčšia služba." (Milan Rúfus)[7]

---

5 BARTKO, F.: Zaujíma ma človek a jeho tvorivý potenciál. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 10

6 HRUŠOVSKÝ, I.: Postavme pevnú hrádzu proti zúrivým náporom zla. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 53

7 RÚFUS, M.: Boha chválime svojím konaním. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 90

„Moja – naša mama nám vždy zdôrazňovala, že kostol je všade a že desať Božích prikázaní platí nielen v kostole, ale aj u nás doma, v škole, na ulici, to znamená, že všade musíme žiť podľa nich." (Igor Rumanský)[8]

„...detstvo, korene viery... Moja viera je signifikantným znakom viery mojej rodiny. Moja viera je vyjadrením viery mojich rodičov, ich správania, ich napodobňovania, ich života. Láska, veľa lásky. Tam som si začal písať môj kresťanský životopis. Deti predsa dôverujú svojim rodičom. V existenciu Hospodina sa nedá v detstve veriť iba tak z ničoho nič." (Jaroslav Uhel)[9]

Umelci si radi spomínajú na tých, ktorí ovplyvnili ich cestu ďalšieho smerovania, ktorí v ich živote zanechali stopu vzoru, príkladu, ktorí boli ich osobnými určujúcimi hrdinami. Boli to ich učitelia, v mnohých prípadoch za takých považovali svojich rodičov.

„Otec aj ako učiteľ svojím postojom a činmi vo mne vybudoval komplexný názor hrdosti a vlastenectva, obdiv k ľubozvučnosti slovenčiny. (...) Rodičia ma naučili, že učiteľ je na dedine svetlonosom – dedina vždy žije školou, lebo väčšina rodičov sleduje, ako ich deti postupujú vo vedomostiach a ako sa im darí. (...) Moji neúnavní rodičia ma naučili ochote pomáhať vo všetkom možnom, hľadať východiská i v tom, čo nemusí byť práve moja profesia." (Janka Krivošová)[10]

„Kde je prameň týchto hodnôt? V mojom starom otcovi, ktorý ma ako prvý zaúčal do tajov maľby a kresby, alebo v rodičoch – otec bol hudobník a hudba má len na skok k tomu, čo robím, alebo v učiteľoch v ľudovej škole umenia, či neskôr na Vysokej škole výtvarných umení? Neviem. Iste všetci rovnako mi dávali povzbudenie k mojej dnešnej orientácii, ale možno ma najviac formovala doba. A šťastie, pretože som bol žiakom profesora Vincenta Hložníka. Študoval som v rokoch uvoľnenia myslenia a kultúry, neskôr v rokoch invázie a nakoniec v rokoch pretvárky, klamstva a lži. Práve príklad profesora Hložníka tkvie v jeho humanizme, obrovskej pracovitosti, nasledovaniahodnej morálke a láske. Zároveň to bola doba, odkrývajúca pre mňa cestu ku grafike, prostredníctvom ktorej sa dalo hovoriť o skrytých veciach, o inotajoch – tam niekde sa začala moja cesta." (Dušan Kállay)[11]

---

8 RUMANSKÝ, I.: Ako vyjadriť to, čo sa nedá vidieť... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 93

9 UHEL, J.: Rýdza studňa skúsenosti. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 133

10 KRIVOŠOVÁ, J.: Mohla som ponúknuť iba ruky a štetce... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 71

11 KÁLLAY, D.: Svet bez kníh by stratil veľkú časť svojho kúzla. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 61 – 62

„Úlohou „poriadneho“ učiteľa je a zostane „paidea“ – „starostlivosť o dušu“, alebo inak povedané, vytváranie tvorivej, duchovnej atmosféry. Atmosféry slobodného, kritického hľadania pravdy, neprijímania hotových návodov, receptov, ale rozvíjania talentu tvorivo žiť a niesť za to zodpovednosť. Naučiť remeslo je len prvým – i keď dôležitým – krokom. Školy nesmú byť „továrňami, kde sa vyrábajú balíky znalostí namiesto sprostredkovania kontaktu s najväčšímvýsledkom ľudského ducha“ (Erich Fromm).(Ján Vladimír Michalko)[12]

Slovesní umelci skrze báseň či prozaický text, výtvarní umelci obrazom, hudobní umelci skladbou interpretujú to, čo ich bolí, ťaží, trápi vo svete i v národe, ktorého sú súčasťou. Protestujú, formulujú negatívne javy, upozorňujú na ne, nútia k uvažovaniu, k premene, nastavujú zrkadlo. Svet, v ktorom žili/žijú, je súčasťou histórie, politiky, spoločenského systému.

„Nie som si istý, či som práve ten, čo má hovoriť o morálke. Naviac je to v súčasnosti nemoderné, skoro až smiešne a zakázané. A predsa sú to stĺpy ľudskej civilizácie. Dedenie, to by bolo dosť jednoduché a mechanické a genetika je poriadne zamotaná rybárska sieť, možno ruleta. Najmúdrejšie by bolo povedať trochu nekonkrétne, že je to milosť Božia. Odkukávanie od iných, zdá sa, neveľmi funguje, aspoň tak to vidíme okolo seba. Chce to dosť námahy, sebadisciplíny, skoro by som povedal, že až týrania seba samého. Znásilňovanie seba tak, ako naučiť sa čítať, jesť príborom, hrať na klavíri, negrgať pri stole a tak ďalej. Aký som, taký som. Chcem byť prirodzený, užívať si a „byť v pohode“. Som úprimný, autentický a bez pokrytectva, mám právo na svoj názor a slobodu, nuž si vyložím nohy na stôl pri slávnostnej večeri a na hlavu si dám roztrhanú čiapku s veľmi „vtipným“ nápisom. Neporiadok, teda opäť neorganizovanosť systému. Všetko má však svoju mieru, o tom hovorí etika i estetika. Kultúra je vlastne namáhavé prekonávanie egocentrizmu, ktorý je súkromným peklom. Nejde teda o to, aby sa po smrti človek nedostal do večného pekla a zatratenia, skôr bude pravdou asi otázka a problém, ako sa dostať von z toho pekla, v ktorom už dávno je, hoci o tom egocentrik a „malomeštiacky“ egoista ani nemusí vedieť. Lebo on veľa vedieť nepotrebuje, nič sa ho netýka okrem vlastného piesočka.“ (Ivan Kadlečík)[13]

---

12 MICHALKO, V. J.: Hľadať so študentmi pravdu v pokore pred Pravdou. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 86

13 KADLEČÍK, I.: Všade a vo všetkom sú signály, kódy a šifry Transcendentna. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 59 – 60

„Nevážime si tradíciu. Nedokážeme stavať na zdedených hodnotách našej pôvodnej kultúry. Jedinečnosť architektúry važeckých senníkov, ktorej krásu, pomer strechy k základu v zlatom reze, museli objaviť Švédi. Nevážime si logiku a morálku zdravého sedliackeho rozumu, z čoho profitujú predovšetkým rozliční chytráci. Svoju ambicióznosť presadzujeme vypočítavou, účelovou múdrosťou, zabezpečujúcou momentálny prospech. A ako grafik musím upozorniť na jeden dosť podstatný problém, ktorý by som charakterizoval citovaním môjho bývalého profesora, rodeného Pražáka a naturalizovaného Slováka (...):'My Slováci se zaboha neumíme propagovat!' Sám sebe si kladiem otázku, prečo je to všetko tak. Preto, že doteraz sme boli vždy tí druhí? Odjakživa sme ako národ museli komusi robiť lokajov. Ak niekto vytŕčal, buď musel začať spievať s panstvom, alebo skončil v zabudnutí. Vynikajúci človek – odborník sa často presadil až pod cudzou zástavou. Preto sa nečudujme. Dvadsať rokov samostatnosti je na uspokojujúce výsledky krátka doba, ale dospeli sme a nemáme sa za čo hanbiť. Zatiaľ máme právo na chyby. Horšie bude, ak sa nepoučíme. Nie som skeptický. Poznám mnoho ľudí, ktorí ma svojou prácou neustále presviedčajú, že byť Slovák znamená byť rovnocenným v spoločenstve ľudskej výnimočnosti tohto sveta. Slovensko, to je vlasť ľudí, ktorí keď dostanú k dispozícii rovnaké podmienky ako Neslováci, dokážu uspieť. Nestratia sa vo svete."(Peter Ďurík)[14]

Príznačné je uvedomenie si absurdity doby, v ktorej umelci žili a tvorili a v ktorej museli neustále hľadať iné cesty, aby mohli ponúknuť to, čo cítili a potrebovali zvestovať prostredníctvom umenia.

„Ešte v osemdesiatych rokoch, za starého režimu, som napísal kantátu Cantico pro pace ako Spev za mier. Tam som použil staré liturgické texty, aj texty sv. Pavla Korintským – slávny text o láske. Ale prišli za mnou, že v takejto podobe sa to nemôže vydať, tak som napísal podtitul Cantata na staré texty. Nemohol som povedať, že biblické. A prešlo to. Napísal som aj tri duchovné spevy – použil som úryvky textu slávneho Proglasu Konštantína Cyrila, pravoslávnu modlitbu a pridal som text z Hollého Cyrilometodiády. Pri spracovávaní som si musel dávať pozor, aby som nepoužil v texte slová Pán Boh alebo Duch svätý, mohlo to byť iba ako oslava vzniku staroslovienskeho písma. Som hrdý, že som sa vtedy nebál. Musel som síce ustúpiť cenzúre, ale vyšlo to." (Ivan Hrušovský)[15]

---

14 ĎURÍK, P.: Nemôžeš dať zbohom tomu, čo je tvojou minulosťou. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 40 – 41

15 HRUŠOVSKÝ, I.: Postavme pevnú hrádzu proti zúrivým náporom zla. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 54

„Boh mi požičal aj spoločenstvo v širšom meradle – spoločenstvo národa, slovenské spoločenstvo. To spoločenstvo má síce niektoré vlastnosti, dobré tak na infarkt myokardu, a predsa by som si nevedel predstaviť svoj život mimo neho.“ (Milan Rúfus)[16]

„V obnovenej ústave Európskej únie bola odstránená veta o kresťanskej tradícii a základe tohto európskeho spoločenstva. Akoby sa nielen v Európe, ale i vo svete, všeobecné etické kódy spolu s hlasom svedomia jednotlivcov neopierali (chtiac – nechtiac, vedome – neuvedomele) o Božie pravidlá pre život a spolunažívanie. A my ich máme – azda ojedinele aj vo svetovom meradle – umelecko-poeticky nádherne vyjadrené v našej hymnickej piesni o cene pravdy, spravodlivosti a odporovaní zlému, ktorá je ešte vyššia než je obeť života. Takáto slovenská iskierka by bola vhodná a aktuálna (!) i pre zahraničie. Keď sa v Bruseli uvažovalo o novom texte hymny, upozornil som na túto našu pieseň; no ich plán bol čoskoro stornovaný pre ťažkosti kvôli rovnoprávnosti početných jazykov v Európskej únii.“ (Ján Valach)[17]

„Žijeme dobu, v ktorej si naši všemocní sústreďujú moc na svoje materiálne záujmy; bohatstvo, moc, spoločenské postavenie... Patria k tomu predsudky aj ich dištanc od kresťanstva. A zvyšku to zrejme vyhovuje. Žije aj živorí usilovne s nimi iba pre túto dobu a tento svet. Viera v silu Večnosti sa vytráca. Vládne moloch ľudskej ľahostajnosti a nezodpovednosti. Nemali by sme sa dopúšťať nezodpovednosti falošného svetla, ktorému ľahko naletíme. Faulov voči kresťanstvu sa dopúšťame vo veľkom rozsahu.“ (Jaroslav Uhel)[18]

Hlboká sústredenosť, ponorenie sa do dialógu s Bohom uisťuje, že Boh je láska a dobro. Takéto uistenie prináša poznanie, že ono ďalšie spôsobuje a prináša človek, nielen ako jednotlivec, ale aj v systéme, v ktorom sa združuje. Námietok voči neporiadku sveta, negatívam ľudského indivídua, spoločnosti i cirkvi v nej, ale aj voči inteligencii, je veľa.

„Učíme sa vidieť slovami. Lebo všade a vo všetkom sú signály, kódy a šifry Transcendentna. Čo takmer vôbec nevidíme, je zajtrajšok, nanajvýš jeho možnosť. Budúcnosť akoby vrhala tiene a záblesky na dnešok, dokonca na minulosť v spätnej väzbe. Je to azda preto, lebo dianie je súvislé a nepres-

16 RÚFUS, M.: Boha chválime svojím konaním. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 84

17 VALACH, J.: Vierou dosahovaná večnosť. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 139 – 140

18 UHEL, J.: Rýdza studňa skúsenosti. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 133

tajne dynamické, a tak ako v prítomnom okamihu je integrovaná celá predchádzajúcnosť, v dnešku sú prítomné mnohé znaky budúcich alternatív. Väčšina z nich je v našich rukách, lebo sme slobodní a máme volebné právo postaviť sa na stranu deštrukcie, dekompozície, užívania a spotreby, alebo sme na strane vytvárania, uchovávania, ochraňovania." (Ivan Kadlečík)[19]

„Problém sveta vidím v odcudzení sa ľudí, v strate určitých stabilných hodnôt. Nespôsobuje to jedinec, ale moc a tí, ktorí sa majú veľmi dobre. Myslím si, že všetka malomyseľnosť a neláska pramení práve z kultu hmotných statkov. Azda je to aj vec výchovy v našich rodinách a postupného kultivovania ľudských vzťahov prostredníctvom kultúry alebo záujmami, ktoré sú hlbšie ako majetky. A možno je to aj tým, že mnohí ľudia žijú bez úprimnej viery, že Pána Boha nepustia do svojho srdca. Vidíme plné kostoly ľudí, a predsa sa zdá, že zlá energia prevŕši. Títo ľudia Ho v sebe vôbec necítia. Keby Pán Boh v srdciach týchto ľudí bol a keby Ho videli okolo seba, nemohlo by byť vôkol toľko násilia, nenávisti, nemohli by byť vojny. Neviem, či by úprimne veriaci človek mohol niekomu ublížiť, hoci len slovom. Za problém sveta považujem problém neviery." (Igor Rumanský)[20]

„Zmätenosť je v tomto prípade výsledok aktivít a vzťahov vo svete. Pokiaľ ide o jednotlivca, býva východiskom jeho neadekvátnych chcení a následkov. Božia prozreteľnosť stojí nad tým, bráni rozpadu, koordinuje jednotlivosti. To ľudské, ak len nejde o antropologických hyperoptimistov, je vcelku pochopiteľné. Pred Božou prozreteľnosťou stojíme viac bezradní. Ozvú sa sem-tam hlasy: však ju nebadáme, najmä: nebadám. A tu už nastupuje problém 'tretej prosby' Modlitby Pánovej: Buď vôľa Tvoja, ktorú by najradšej preštylizovali na: buď vôľa moja! Lenže prosiacich je veľa a hľadia len veľmi nablízko. Trpezlivosti je pomenej, hoci sa nevie, či budúcnosť nechystá niečo lepšie. V jednej básni dospel básnik k zakončeniu: 'nebesá sú preplnené prosbami'. Ďalej hovorí: 'Možno som mal napísať: protichodnými prosbami. Tie sa pričiňujú o ľudský neporiadok navzájom a zmätenosť v človeku. Bez Božej prozreteľnosti tá by bola ešte väčšia a bezvýhľadná.'" (Milan Kraus)[21]

---

19 KADLEČÍK, I.: Všade a vo všetkom sú signály, kódy a šifry Transcendentna. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 58

20 RUMANSKÝ, I.: Ako vyjadriť to, čo sa nedá vidieť... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 98.

21 KRAUS, M.: Božia prozreteľnosť stojí nad nami... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, Slavomíra: *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 68

„...Ľudstvo nie je vyšívané dobrou niťou. Ale treba uvažovať o tom, či tento zápas nie je večným zápasom o dobro na svete a či je tento zápas teraz horší ako kedysi... Myslím si, že tí, čo sa venujú umeniu, by mohli hľadať krásu a nadšenie a sprostredkovať to, čo majú v sebe, aj iným. To by mala byť naša úloha. (...) ... treba si uchovať v živote aj v umení čistotu srdca, aby sme boli schopní dojatia. ...Človek má mať dobré srdce a potom je schopný viacej vidieť a viacej počuť. (...) Najhlavnejšou úlohou inteligencie je kritika moci, lebo každá moc má vo svojej podstate tendenciu zvrhnúť sa ako rakovinový nádor. Prebujnenie voči existujúcim štruktúram má zakódovanú v sebe. Žiadna moc, ani najdemokratickejšia, nie je bez viny, ak speje k istej deštrukcii. (...) Príkladov o zamlčovanej pravde v prospech moci je mnoho. Každá moc chce mať svoju vlastnú úžasnú pravdu bez poškvrny. Či to boli Rimania, Hanibal, Napoleon, vždy šlo o zneužitie moci na zväčšovanie územia, na okupáciu silou. Moc je podľa mňa nutné zlo, ktoré drží pokope rôzne sily, ktoré by osamote nemohli dobre fungovať. Dobrota nikdy neexistuje sama a oficiálna, vopred nalinajkovaná, dobro sa musí vždy vybojovať. (...) Úlohou intelektuála je hľadať spravodlivosť a brániť ju, nastavovať zrkadlo vláde, moci. Uznávam revoltu, lebo bez nej sa nedá veľmi dobre žiť, iba v rámci nejakého moderného otroctva. Lebo – čo je človek, ktorý nerevoltuje? Stáva sa určitým spôsobom otrokom okolia, ktoré ho chce formovať podľa svojej potreby. Moc vždy potrebuje mať svojich podriadených, svojho človeka na svoj obraz. To však nie je správne ani dobré, keď sa jej to podarí.“ (Miroslav Bázlik)[22]

„Bol nastolený ‘Život v lži’. Nejde iba o lož politickú, či lož ekonomickú. Ide najmä o lož antropologickú a lož ontologickú. Opäť bol nastolený režim, založený na sfalšovanom obraze človeka a na sfalšovanom obraze sveta. Takzvaná ‘politika’ ignoruje výdobytky ako súčasnej vedy tak súčasnej filozofie, a navyše ignoruje alebo zosmiešňuje Veľkú tradíciu ‘Odvekej filozofie’ a ‘Odvekej psychológie’. Opäť je verejnosť vystavená násiliu – Charvatovej ‘mencitíde’, Finkielkrautovej ‘deštrukcii myslenia’ a v dôsledku toho aj násiliu ekonomickému a byrokratickému. Veľká časť populácie žije pod veľkým stresom, čelí depresiám. V organizme spoločnosti vládnu Lorenzove ‘zhubné nádory’. To všetko sú symptómy tej ‘smrteľnej choroby’. Veľmi usilovne ju šíria médiá – česť výnimkám. Škola síce profesijne vzdeláva, avšak výchova je marginalizovaná a v kontexte mentality podrobenej bezuzdnej propagande

22 BÁZLIK, M.: Viera je veľká dráma. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 20, 25

zisku a úspechu, všade vnucovanej reklamy etc. Je to dovedna katastrofa. Sme súčasťou globálneho Absurdistanu. (...) Benedikt XVI. nezabudol pri návšteve Auschwitz-Birkenau nepriamo vysloviť otázku: 'Bože, prečo si vtedy spal?' Je to výraz toho antropocentrizmu – antropomorfizmu, avšak aj vzácnej poctivosti myslenia. Aj akejsi Jóbovskej vzbury! Vo svojej Missa pro nobis (Omša pre nás) som pápeža zacitoval a dodal som: 'Bože, prečo spíš?' Ako som si to dovolil? V Osvienčime zabili v priebehu piatich rokov šesť miliónov ľudí. V krajinách 'Tretieho sveta' v jednom-jedinom roku ('Anno Domini') 2011 'zahynulo' od hladu, smädu, nedostatku liekov etc. 18 (slovom: osemnásť) miliónov detí. Čo s tým? Hovoríme 'zahynulo'. Mali by sme povedať rovno: 'Zabili!' A spýtať sa: 'Kto zabil?' Prečo deti zabíjajú hladomorom, keď súčasne miliardy a bilióny idú na vývin a výrobu stále dokonalejších nástrojov vraždenia? Ešte raz: nemôžeme sa vyhnúť otázke 'Teodicey' – dileme: Buď je Boh milosrdný, ale nie všemocný, alebo je všemocný, ale nie milosrdný. Čo s tým? (...) Z uvedeného mi vyplýva, že úlohou umeleckej tvorby zrejme nie je 'poľudštiť svet', lebo problémom sveta je jeho prílišná 'ľudskosť'. Uvediem názor, ktorý je už dlho ignorovaný alebo vyvoláva ironický úškrn: Zmyslom umeleckej tvorby je snaha zachrániť svet pred skazou, akú prináša človek." (Roman Berger)[23]

Vedomie Božej prítomnosti pociťujú umelci ako permenentné. Pociťujú ho ako volanie, ako istotu. Navzdory tomu, že sú v tejto polohe marginálnou súčasťou spoločnosti.

„Keď pozerám na vesmír ako na stvorenstvo, uznávam, že mal začiatok a má cieľ, dianie a trvanie je cieľu primerané. Ak je ťažké, chápem ho ako 'ťažkosplavné more'. Záhady, paradoxy, antinómie, nejasnosti, neznámo zdolávam z nadhľadu 'cez absurdnosti do zmysluplnosti'. Stretávam sa so všeličím objaveným i vysloveným, pozorujem to svojím pohľadom, súhlasím, alebo mám iný názor. Veľkosť odstupu od vecí a diania je v mojich rukách meraná stupnicou pozitívnych hodnôt. Chcem, aby život bol lepší a krajší, ale nemyslím si, že to nájdem len a len v protiklade toho, v čom sa práve teraz pohybujem." (Milan Kraus)[24]

„...Koľko zložitých predpokladov musí byť splnených, aby mohol existovať tento život a čím viac spoznávame, ako zázračne a komplikovane je

23 BERGER, R.: Vrodená gramatika morálky. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 32, 35

24 KRAUS, M.: Božia prozreteľnosť stojí nad nami... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš: Tranoscius 2013, s. 68

uspôsobený a funguje každý organizmus i človek sám, musíme žasnúť nad veľkoleposťou stvoriteľského diela. A druhé Verím[25] – to je lúč Stvoriteľa, ktorý intenzívne svieti na golgotský kríž, aby sme si mali možnosť dôkladne uvedomiť udalosť Veľkého piatku pre náš život. Prítomnosť Ducha Svätého – tretie Verím – som chcela naznačiť mäkkosťou krídel, ktoré vejú nad zástupom ľudí, ktorí z tmy prichádzajú do Svetla." (Janka Krivošová)[26]

„Skutoční umelci svojou tvorbou a životom nekladú ultimáta, ale prosia o protihodnotu za väčšiu citlivosť, ľudskosť, krásu, veľkorysosť a lásku. A najviac o to, čo ostatným ľuďom nebolo k žitiu dané. Paradoxne, prosia práve pre nich! Za seba pre iných. To je zmyslom prúdenia procesov umenia. Z tohto rodu sú aj všetky tie doterajšie moje intímne fascinácie, nástojčivé otázky, ktoré ma prenasledujú a na ktoré som si sám sebe doteraz dlžný úplnú odpoveď. Bojím sa totiž bezprecedentne prijímať svoje vlastné odkazy. Svoje posolstvá. Svoje znaky. Odvaha nie je tvoriť, odvaha je prichádzať s tvorbou, ktorá je podobou vlastnej duše." (Jaroslav Uhel)[27]

„Niekto činí tak akým sa narodí, niekto sa vzdá toho svojho bytia tým, že sa zaškatuľkuje a nebojuje o žiadnu pravdu a žiadnu spravodlivosť. Lebo je aj napísané – starajte sa o kráľovstvo Božie a jeho spravodlivosť a všetko ostatné vám bude pridané. Myslím, že v tom je povedané všetko: úlohou človeka je hľadať spravodlivosť, samozrejme, nielen pre seba, ale aj pre tých, ktorí sami nie sú schopní nespravodlivosti čeliť." (Miroslav Bázlik)[28]

„Mojou hlavnou témou je: trvanie a stálosť napriek všetkému. Tu stojím, inak nemôžem. Pre mnohých smiešny konzervativizmus, idealizmus, utópia, romantizmus a tak ďalej. Možno to nazvať aj živou kontinuitou. Kontinuita je to, čo vždy kráča, teda napreduje a stúpa hore, hoci sa to na prvý pohľad nezdá. Som s Romanom Bergerom utopicky presvedčený, že skôr či neskôr musí prísť von Weizsäckerova 'premena vedomia', skok do vyššieho systému ako biblická nová pieseň, ktorou spevnieme. Ak nie, nebudú ani nijakí človečenskí nasledovatelia. Nebude nič. Alebo bude Nič?" (Ivan Kadlečík)[29]

---

25 Janka Krivošová ako autorka jedného zo svojich oltárnych obrazov ponúka v texte výklad jeho obsahu.

26 KRIVOŠOVÁ, J.: Mohla som ponúknuť iba ruky a štetce... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 73

27 UHEL, J.: Rýdza studňa skúsenosti. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 134

28 BÁZLIK, M.: Viera je veľká dráma. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 25

29 KADLEČÍK, I.: Všade a vo všetkom sú signály, kódy a šifry Transcendentna. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 58

Umelci, ktorí svojimi umeleckými dielami svedčia o Bohu, vydávajú svedectvá pre budúcnosť, nevynímajúc svoje detné deti. Formulujú presne, k čomu by sme ich mali viesť, čo by sme im mali vštepovať.

„Neviem v akom rozsahu to vštepovanie dobra etc. v spoločnosti funguje; som dosť skeptický. (...) Výchova v školstve absentuje. Preto kultúra stráca duchovnú podstatu a prestáva plniť výchovné funkcie. (...) Steven Pinker tvrdí, že na základe rozsiahleho výskumu bolo zistené, že vo všetkých pôvodných kultúrach funguje 'vrodená gramatika morálky' zložená z piatich faktorov: krivda, česť, solidarita, autorita a čistota. Tieto hodnoty sú – ako hovorí Pinker – 'dané Vesmírom'; sú výsledkom Evolúcie, biogenézy, antropogenézy. Preto ignorovanie 'vrodenej gramatiky morálky' zbavuje kultúru jej identity a poslania, zbavuje školu jej podstatnej úlohy vyjadrenej v antike pojmom 'Paideia' –'starostlivosti o dušu'. (Roman Berger)[30]

„Mladým ľuďom by som pripomenula, aby nezabúdali na odkaz svojich vlastných i národných predkov v myšlienkach, ktoré sú všeľudské a platné v každej dobe, za každých okolností. Nie všetko, čo sa nosí, čo je moderné, čo je 'in' alebo 'cooll' je hodnotné. Totiž čas, ktorý človek v mladosti premrhá, sa nikdy nedá dobehnúť. Podstatné je najmä nezabudnúť na Desatoro Božích prikázaní, lebo v nich je dokonalý návod na šťastný život. Mladým ľuďom sa v živote zíde zodpovedné štúdium a prístup k práci. Múdrosť, skromnosť a pokora, vďačnosť, úcta a láska k Bohu a blížnym. Nachádzať zmysel života v statočnom správaní sa a schopnosti byť užitočným pre blízkych i pre celý národ. Nebyť egoistami, ale dokázať sa i nezištne rozdávať." (Elena Šarayová-Kováčová)[31]

„Neplačte nad tým, že vaše dieťa sa diametrálne líši od vás v jeho veku. To dobré a vzácne, čo človeka robí človekom, ste zasiali do jeho srdca svojím doterajším životom, v ktorom láska k človeku a k Bohu bola uhoľným kameňom, o ktorý ste sa v živote opierali. Prečo by sa teda neozval aj v srdci vášho dieťaťa?" (Hana Zelinová)[32]

„Všetci vieme, čo je fundamentalizmus a každý z nás by ho mohol po svojom definovať. Na svete je ich veľa – existuje islamský, marxistický, ka-

30 BERGER, R.: Vrodená gramatika morálky. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 33 – 34

31 ŠARAYOVÁ-KOVÁČOVÁ, E.: Návraty domov, k hudbe, k Bohu, iba s láskou a vo viere. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 131

32 ZELINOVÁ, H.: Láska k človeku a k Bohu je uholným kameňom života. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 141

tolícky, ale aj luteránsky. Zaťaženie minulosťou, stále pestovaný a živý pocit krivdy, konfesijná uzavretosť, nevraživosť voči iným kresťanom, iným spôsobom chváliacim Boha atď. Keď sa konečne v kresťanskom svete začína presadzovať idea jednoty všetkých kresťanov a ich zmierenia, je akékoľvek presadzovanie vlastnej konfesie a súčasne nedôvera voči iným brzdou vo vývoji kresťanského ducha a súčasne i paradoxom. Hľadajme základné pravdy, ktoré sú posvätné a spoločné všetkým kresťanom a prenesme sa cez to, čo nás rozdeľuje. Som prívržencom ekumenického hnutia, v ktorom vidím jediný možný spôsob ako zachrániť kresťanstvo a postaviť pevnú hrádzu proti všetkým zúrivým náporom zla vo všetkých jeho podobách. V dnešnom svete už ide o fyzickú a duchovnú existenciu nielen kresťanov, ale celého ľudstva. Ak si toto zavčasu neuvedomíme so všetkými dôsledkami a budeme sa každý nezávisle hrať na svojom cirkevnom piesočku, môže byť zle – v kresťanstve, v našich duchovných spoločenstvách aj v rodinách." (Ivan Hrušovský)[33]

„K čomu deti viesť... K morálnemu kódexu. Je to štíhly a veľký zázrak, ktorý ľudstvo vlastní od nedozierna. Bol presne sformulovaný už vtedy, keď ľudské myslenie nebolo ešte ktovieako rozvinuté. A o nejakej vede – ani chýru ani slychu. Zrejme sme ten kódex dostali zhora. Naša židovskokresťanská civilizácia ho má vyrazený na dvoch Mojžišových doskách. Poobzerajte si pozorne sochu Michelangelovho Mojžiša. Uvidíte tvár Veľkého Zákonodarcu. Nezmlúvavo prísnu, pretože tá tvár vie, s čím prichádza, akú osudovú voľbu drží v rukách jej nositeľ: možnosť trvalého šťastia ľudského rodu alebo jeho trvalú tragédiu. Tercium non datur. Aj iné náboženstvá majú tento kódex sformulovaný rovnako. Všetci ho teda majú – a predsa žijeme ako zvieratá v džungli. Lenže amorálnosť zvierat je človekovi odopretá, pretože vlastní ťažký a zodpovedný dar poznania. On vie, že robí zle, keď zlo pácha. A tak si to zašmodrcháva do všelijakých ideológií, škúliacich dokonca po vznešenosti. Tak vzniká teatrum mundi – tragické divadlo sveta. Lebo akokoľvek to svet prikrýva všetkými zástavami, aké má – zákonitosť je neúprosná: porušovanie morálneho kódexu v masovej miere odjakživa prinášalo a bude prinášať ľudstvu nešťastia. Utrpenie, vzájomné zabíjanie – katastrofy hlučné i tiché. (...) Etický kódex je teda konkrétnym 'stelesnením' Boha. On – Boh totiž nie je nejaký samoľúby narcis, ktorému stačí, keď Ho vychvaľujú. Nič takého. Boh je norma ľudskosti, povinnosť stáť

33 HRUŠOVSKÝ, I.: Postavme pevnú hrádzu proti zúrivým náporom zla. . In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 56

v tej norme a radosť z jej naplnenia. Boha chválime svojím konaním... Preto je Ním sformovaný etický kódex taký dôležitý. Tomu kódexu učme svoje deti.“ (Milan Rúfus)[34]

Pokora. Uvedomenie si svojej úlohy pred Hospodinom a vzopätie síl v mene druhých. To, čo umelci robia, prijímajú ako dar z nebies, nie ako ľahkovernú ilúziu o svojej výnimočnosti. Vydávajú svedectvo, prinášajú posolstvo.

„Nebolo to veľmi chcené, prišlo to samo. Človek musí byť pripravený, musí mať vedomosti – to je nevyhnutný predpoklad, aby mohol odpovedať na výzvu. Ak to nevie, výzva je zbytočná. Ale i tak. Môže to byť moje dielo? Dala som k dispozícii moje ruky a štetce. Nemám ambíciu porovnávať sa s veľkými majstrami. To mi neprináleží. Ak sa raz ukáže poslanie mojich obrazov, dávno tu už nebudem. Ak budú dvíhať vieru a poznanie vecí Božích, hodno bolo pomaľovať tých mnohých našich výnimočných mužov i tie novozmluvné príbehy.“ (Janka Krivošová)[35]

„Často sa ocitnem v tranze, komponujem, nahrávam celé hodiny, dni, kým nedosiahnem aspoň čiastočne výsledok mojej predstavy. Napriek láske je to namáhavá a tvrdá robota. Myslím ale, že bez bázne a pokory by som nedokázal nič.“ (...) Pokora a skromnosť je nevyhnutná pri čomkoľvek, čo robíme. Lebo – každý sme iba smietka v tomto svete. Veľmi by som si želal, aby ľudia boli dobrí, aby cirkvi fungovali pre posolstvo, ktoré majú prinášať, aby v nich nedominovali hádky a záujem o majetky, ale ľudskosť, tolerancia a znášanlivosť. Celý život myslím na môjho latinčinára (...), ktorý nám pripomínal: Dum spiro spero, teda – dokiaľ dýcham, dúfam. S touto myšlienkou sa stotožňujem a neustále si ju opakujem.“ (Igor Bázlik)[36]

„Na ľuďoch ma očarúva a napĺňa obdivom prílišná skromnosť, ktorú oni vnímajú ako čosi normálne. Fascinuje ma to, ako vedia pretaviť utrpenie do nádeje pre ľudstvo. To je mikrosvet pretrpený v samote a vemulgovaný do celosvetových problémov. Dokumentuje to napríklad poézia Milana Rúfusa. Hodnoty, ktoré vnímam cez jeho poéziu, považujem za absolútne špičkové a maximálne ľudské. On hovorí o problémoch ľudstva. (...) Hovorí

34 RÚFUS, M.: Boha chválime svojím konaním. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 91, 92

35 KRIVOŠOVÁ, J.: Mohla som ponúknuť iba ruky a štetce... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 72

36 BÁZLIK, I.: Spájať stáročiami overené námety s hudbou. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 17, 19

totiž tak jasne, že iba ignorant by nepochopil a v tom prípade by sa sám odpísal. V Rúfusovom prípade nejde o umenie za peniaze, ale za záchranu sveta." (Igor Rumanský)[37]

„Poznám mnoho ľudí, ktorým hlava čnie do výšin a zaslúžia si to; poznám mnohých, ktorí by hlavu zodvihnúť mali, ale oni ostávajú pokorní vo svojej skromnosti; a poznám aj takých, ktorí trčia nad inými a pritom majú nohy v blate a prachu. Na druhej strane, skúsenosť a múdrosť sa dajú chápať aj ako isté pozitívne bremeno, lebo len ten, kto niečo vie a pozná, len tomu sa môže odkryť krajina ľudského nepoznania, len ten môže vedieť, že existuje ešte mnoho nepoznaného, a pritom hodina, deň, rok, sú krátke. (...) Myslím, že umelcom sa človek nerodí, hoci jestvujú výnimky. Umelcom sa človek stáva a je to často spojené s veľkou drinou, odriekaním, bolesťou a pokorou. Bolo by nezmyslom sedieť v izbe a čakať, kedy príde múza. Platí tu pravidlo pripravenosti prijať ju. Talentov sa rodí veľa, ale len niektorým je dané, aby vydržali túto záťaž, danú od Boha, niesť na svojich pleciach." (Dušan Kállay)[38]

„Vracal som tie pôžičky ani nie z povinnosti, nie z nejakého voluntarizmu. Konal som spontánne. Konal som to, čo som musel. A len to, čo som vnútorne smel. V rozpore s tým som nekonal nič. A tak som sedával pri žblnkotajúcej riečke slov, s rybárskym prútom ponoreným do nej, tichý a trpezlivý. Okoloidúci sa ma občas spýtali: – Berú – neberú? Pravdupovediac – väčšinou nebrali. A aj z tých, ktoré sa chytili, nie jednu som hodil naspäť do riečky. Ale nič okrem trpezlivosti som proti tomu nekonal, neustále tušiaci, že báseň je dar. Mlčky som teda čakával a utešoval sa tým, že iba grobian chodí na ryby s dynamitom... A zdá sa, že som mal pravdu." (Milan Rúfus)[39]

Umelci, usúvsťažňujúci v sebe kresťanský životný štýl ako svoje celoživotné smerovanie, prezentujú svojím umením i svojimi vyjadreniami prikázania lásky. Lásky k Bohu i k blížnym. Činia tak skrze rozvíjanie solidarity, vnášanie dobra a lásky do vzťahov, upozorňovanie na nedostatky hľadaním cesty k náprave, poukázanie na hodnoty. Upozorňujú na zbožnosť – nie

37 RUMANSKÝ, I.: Ako vyjadriť to, čo sa nedá vidieť... In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 99

38 KÁLLAY, D.: Svet bez kníh by stratil veľkú časť svojho kúzla. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 62 – 63

39 RÚFUS, M.: Boha chválime svojím konaním. In: OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. *Život, viera, umenie.* Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013, s. 90

cirkvičkársku, ale hlbokú, uvedomelú a ukotvenú. Dávajú prednosť určitým javom či stavom vecí pred inými.

Skupinu tých, ktorí sa stali súčasťou ponúkanej materiálovej štúdie, spája to, nad čím sa pozastavujú a s čím v princípe nesúhlasia. Odmietajú prikláňanie sa k politickým smerovaniam, bezduchú slovnú ekvilibristiku, rozptýlenie v chaose sveta, hrmotnosť vulgárnosti, obscénnosti a lži, mamonu a márnivosť. Naznačujú potrebu a smerovanie k pravde, k zdržanlivému ľudskému slovu, k poriadku a vznešenému tichu, k duchovným darom, k pokore, jednoduchosti, ku skromnosti.

Ak vynikajúci jedinec dejiny netvorí, ale svojimi schopnosťami sa na tvorbe dejín podieľa, osobnosti v prezentovanej materiálovej štúdii zanechajú svojím duchovným posolstvom a výsledkami umeleckého diela zmysluplnú stopu v histórii nášho národa. Vo vnútri zakódovaný etický kódex dvoj Mojžišových dosiek pretavili poznaním a hlbokým uvedomením do svojich postojov. Tlmočiac ich svojím umením poľudšťujú svet. Osobnosti z nich robí dobro, ktoré dávajú druhým bez nároku na to, aby ich masová kultúra vyhodnocovala v rebríčku úspešnosti ako „top“. Hodnoty nachádzame v postojoch a názoroch, ktoré zaujímajú a prezentujú. Osobnosti s duchovnými hodnotami majú hviezdne nebo nad sebou, mravný zákon v sebe.

Literatúra

BERGER, R. 2012 Cesta s hudbou. Bratislava : Hudobné centrum, 2012

LEIKERT, J. a kol. 2006 (Ne)naplnený čas Pavla Straussa. Nitra : Kulturologická spoločnosť v spolupráci s Filozofickou fakultou Univerzita Konštantína Filozofa, 2006

OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, S. 2013 Život, viera, umenie. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2013

RÁZUS, M. 2010 Argumenty. Hovory so synom a s tebou. Liptovský Mikuláš :Tranoscius, 2010

Stimuly kresťanskej kultúry. Edit. Peter Liba. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2010 Velký sociologický slovník. Praha : Karolinum, 1996

PaedDr. Slavomíra Očenášová – Štrbová, PhD. – vedecká tajomníčka
Centra vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

OSOBNOSTI V DĚJINÁCH UHERSKO-BRODSKA V LETECH 1939 AŽ 1945

Miroslava Poláková

Abstract

In the Protectorate of Bohemia and Moravia in the years 1939 to 1945, many people decided to participate in the resistance movement. From the ranks of ordinary citizens become and personalities that after 70 years fall into oblivion. The district Uherský Brod in southern Moravia is described by a total of 5 personalities involved in the anti-Nazi resistance.. All paid his life for their decisions. Their bravery and patriotism is demonstrated by particularly authentic records of testimony, excerpts from personal letters and contemporary memories of prisoners.

Key words: personality, hero, revolt, protectorate, patriotism.

Velké osobnosti hledáme v dějinách, v kultuře či politice, ve vědě či v pedagogice. Jako bychom je zapomněli hledat v obyčejném lidském životě, spojeném s realitou doby. Proč a kde je hledat, proč se s nimi zabývat? A když je skutečně najdeme, jsou to vůbec osobnosti? Je to pouhý termín, nad kterým se donekonečna diskutuje, a řeči o osobnostech neberou konce. Jsem já nebo ty osobnost? Jaké je kritérium. Osobnosti jsou prověřeny dobou nebo okamžikem? Podobné rozbory neberou konce. Z pohledu psychologické antropologie se studuje člověk v souvislosti s historií, se situací, kdy se vytváří pomyslná hodnota osobnosti. Člověk je společností volán k mravnosti, k odpovědnosti, ale tyto hodnoty si vytváří každý sám, kdy je ovlivněn všemi možnými ukazateli ve společnosti, se kterými se až doposud setkával. S lidmi jsou spojeny přirozené mravní normy, které čas od času respektuje, nebo také ne. Utváří snad právě to, co by mělo být samozřejmostí, osobnost?

Nebo je to jenom obal, pod který se vejde i chamtivost, zloba, neláska, ale který na povrchu ukazuje lidem jakousi blahosklonnou tvář a dobro. Jaký je vlastně smysl života tzv. osobností? Není to pouhé pozlátko vlastního egoismu, za každou cenu vyniknout nad ostatními bez morálních zábran a i přes to, že za sebou nechávám několik tichých a pro společnost nepodstatných životů? Každý má svoji vlastní pravdu a nedokáže se vcítit do druhého. Existuje ještě dnes vůbec nějaká empatie, vnímání z pohledu druhého či z pohledu doby? To se týká bohužel i historiků, kteří se snaží vynášet soudy, přizpůsobovat je svým zájmům a době, ve které bádají, a chybí jim samotným základní morální kredit. Proto je z historického hlediska velmi těžké hodnotit pojem osobnost, když tou může být lidí tisíce, nebo také nikdo.

Výraznou etapou z historického hlediska bylo období protektorátu. Odboj, který započal hned s jarem 1939, byl spojen s vědomím samozřejmého odporu proti šířícímu se nacistickému zlu.

Ať to byli bývalí příslušníci československé armády, tělocvičných jednot Sokol či Orel, Skautu či představitelé obcí a měst, činovníci předválečných politických stran, ale také zcela obyčejní lidé z venkova a měst, kteří nechtěli jenom „čekat“, ti všichni vstupovali do odboje s vervou a odhodláním, že budou podle svých možností bojovat. Nikdo neuvažoval o tom, zda se o něm bude někdy hovořit jako o osobnosti. Hrdiny se všichni tito lidé, kteří se zapojili do domácího či zahraničního odboje, stali již za svého života. Měli v sobě sílu bez ohledu na zkušenosti, věk i povolání. A doba? Ta na ně dnes nemá čas. Žijeme dneškem a opájíme se II. světovou válkou z pohledu německé mašinerie. Obdivujeme vojenskou techniku i taktiku. Hrdinové nejsou, a osobnosti? Keitel, Paulus, Goebels či Hess. Pojem osobnost zcela zdegenerovala. Osobnosti vyhledáváme podle osobních sympatií, sdělovacích prostředků či podle toho, pro koho a odkud osobnost chceme najít.

Avšak skuteční hrdinové, skutečné osobnosti vždy byly a vždy budou. Jenom je třeba nehledat je pouze ve vysoké politice, v oblastech, které se předstírají kolem dokola veřejnosti. Je třeba hledat i mezi obyčejnými lidmi. Tam nacházíme osobnosti, které nehýbaly dějinami, a proto jsou dnes dávno zapomenutí.

Vybrané příběhy z konce života několika statečných lidí z protinacistického odboje na Uherskobrodsku mohou přispět k vědomí, kdo jsou skutečné osobnosti a kdo pouze pomyslné figurky, které dnes a denně vynáší doba.

Pro Uherský Brod se stal již za svého života velkou osobností starosta města Bohuslav Luža, mladší bratr divizního generála Vojtěcha Luži. Člen Československé strany národně socialistické byl zvolen nejprve do měst-

ského zastupitelstva a v roce 1932 se postavil do čela Uherského Brodu jako starosta, přičemž v letech 1926 a 1932 byl zvolen i do zemského zastupitelstva a od roku 1938 zastával funkci poslance Národního shromáždění.[1] Jeho dosavadní politická dráha a charakterové vlastnosti jej předurčovaly s ohledem na nastávající dobu k tragickému osudu.

Dne 15. března 1939 projel uherskobrodským nádražím německý vlak a v podvečer přijelo do města na čtyřech motocyklech 8 německých vojáků, kteří byli na radnici přivítáni Msgre. Jaroslavem Hlobilem, neboť starosta se omluvil, že je nemocen a leží. Na příjezd Němců reagoval starosta Luža podle vlastní vůle. Tím se jako mnoho jiných okamžitě zapsal do povědomí mezi potencionální nepřátele Říše. Za to mu hrozilo zatčení od samotného počátku okupace. Chování uherskobrodského starosty bylo typické pro určitou část úřednické inteligence, která se považovala za mluvčí a hájila vlastenecky morální kredit občanů Uherského Brodu.

Bohuslav Luža byl ve svém jednání příkladem mnoha občanům. Všechny své peníze, které ušetřil ze starostenského platu (1 000 K měsíčně), daroval na podzemní hnutí, jednotlivcům ze své bývalé strany a dětem do kláštera. Hned v dubnu 1939 upevnil kontakty s dosavadními přáteli, Františkem Bárem, Františkem Krysem, Stanislavem Janáčkem a Ladislavem Vladykou, a společně s nimi se podílel na budování městské skupiny vznikající odbojové organizace kolem gen. Eliáše, Obrany národa.[2]

V den, kdy vypukla II. světová válka, 1. září 1939, byli organizátoři společenského a politického života ve městě, bývalí legionáři nebo činovníci Sokola či Orla vystaveni prvnímu citelnému útoku německých úřadů. Uskutečnila se akce Albrecht I. Z precizně zpracovaných předmnichovských kartoték se daly vyčíst základní informace o angažovanosti jednotlivců. Němci získali povětšině neporušené původní seznamy a mohli přistoupit k zatýkání pro výstrahu téměř najisto. Protektorátní kronika Uherského Brodu doslova uvádí: „Dnes byli také gestapem zatčeni a přímo od svého zaměstnání odvedeni, aniž jim bylo popřáno času urovnat své rodinné a majetkové záležitosti, tito zdejší občané: starosta města a účetní městské spořitelny Bohuslav Luža, kominický mistr Vilém Staněk, vrchní ředitel městské spořitelny Vladimír Herold, městský důchodní Jan Hulák ... Zatčení byli shromažďováni

1 BARDONEK, O.: Buchenwaldská tragédie. *Uherskobrodský zpravodaj,* č. 6/1945, s. 3

2 V srpnu 1939 byl starosta Bohuslav Luža v Praze a po návratu onemocněl. Dostal trombózu do nohy a špatně se pohyboval. (Z rozhovoru autorky textu s Milenou Chmelařovou v Uherskem Brodě dne 18. 7. 2001.)

ve věznici okresního soudu a za chvíli na to pod ozbrojenou stráží odvezeni auty do Uherského Hradiště a za několik dní pak na Špilberk do Brna. Vedení městské správy se ujal I. náměstek starosty msgre. Jaroslav Hlobil.“[3]

Zatčení starosty města s emocemi popsal suspendovaný učitel Vilibald Růžička: „Krátce po osmé hodině objevily se na náměstí postavy černých německých vojáků úderného oddílu. Již jejich uniforma budila odpor a hrůzu. Vtrhli do městské spořitelny. Lidé se zastavovali a čekali, co bude. Netrvalo dlouho a bylo jasno všem, co tu chtějí němečtí katané. Vojáci s napřaženými bodly vedli starostu Bohuslava Lužu a bystře směřovali k radnici. Když se zvědavci počali shlukovat, vyskočili dva černí mezi ženy a děti s puškami připravenými k výstřelu a s řevem, Germány od pradávna charakterizujícím, aby se přítomní rozešli. Rázem bylo náměstí liduprázdné. Surovému řádění našich samozvaných, ochránců‘ přihlížel jsem od Hanákovy restaurace. Tehdy jsem viděl starostu Lužu naposled. Šel zmužile s hlavou vztyčenou, strachu na něm nebylo vidět. Eskorta zmizela ve vratech starobylé radnice, u jejího portálu zastavili se dva černí ...“

Němci některé zadržené z akce Albrecht I propustili po krátkém čase domů. Uherskobrodský starosta svou rodinu již nikdy neviděl. Dcera Bohuslava Luži, Milena Chmelařová, se k 1. září a odchodu otce v myšlenkách vrátila: „Dne 1. září 1939 odešel tatínek v osm hodin ráno do spořitelny. K nám domů přišel jen jeden ze zaměstnanců s oznamem, že pan starosta posílá mamince klíče od kanceláře. ... Po měsíčním věznění v Uherském Hradišti byl tatínek převezen na Špilberk a poté do Dachau. Zde mu ochrnula ruka, a tak veškerou korespondenci za něho vyřizoval přítel Staněk. V roce 1941 byl otec převezen do Buchenwaldu.“[4]

Spoluvězni v Buchenwaldu si Bohuslava Luži vážili a nadále ho oslovovali starosto. Zde se dočkal osvobození spojeneckými jednotkami, ale domů se nevrátil. Bývalý spoluvězeň a přítel Oldřich Bardonek zavzpomínal: „Krajíc chleba měl cenu lidského života. Dával tu skývu chleba obětavě mně i jiným. Přicházeli k němu o radu i o pomoc. Češi, Holanďané, Židé i Cikáni. Měl takovou vážnost v táboře, že jediný byl povolán k tomu, aby tišil rozčilené skupiny v táboře... Znal i ty, kteří jej zradili a kteří jej nenáviděli. Dne 4. 5. 1945 dopoledne si stěžoval na bolení hlavy. Měl slabou horečku. Dopravili jsme ho do nemocnice. 5. května jsme jej navštívili s V. Bachůrkem

3 Z rozhovoru autorky textu s Milenou Chmelařovou v Uherskem Brodě dne 18. 7. 2001.

4 Z rozhovoru autorky textu s Milenou Chmelařovou (nar. 20. 12. 1922 v Uhereskem Brodě) v Uherskem Brodě dne 18. 7. 2001.

ze Šumic. Stěžoval si na nechuť k jídlu a bolení hlavy. Když jsme jej navštívili na druhý den odpoledne, bylo mu už lépe. Stěžoval se jen na píchání u srdce a mluvil pološeptem. Večer klidně usnul a ráno se už neprobudil. Zemřel v ranních hodinách 7. května 1945. Jeho pohřbu se zúčastnili všichni Čechoslováci. Nepřehledný průvod se ubíral za zvuků táborové vězeňské hudby do nedalekého lesa na hřbitov, námi zřízený. Nad hrobem promluvil přítel zesnulého senátor Marušák a za Uherský Brod jsem se rozloučil s ním já. Jako poslední pozdrav slovácké domoviny zapěli zesnulému hodonínští bratři slováckou píseň. Za zvuků národní hymny spuštěna rakev, zavinutá do státní vlajky do země.“[5]

Učitel Jan Kundrata pro Uherskobrodský zpravodaj měsíc po osvobození města poznamenal: „Přes veškeré příkoří na nás spáchaném, nepodařilo se Hitlerovým pochopům zdupati a udusiti v našich srdcích naše národní cítění, pospolitost a bratrství v nejvěrnějším slova smyslu. Naopak Buchenwald byl místem, kde našel člověk člověka, bratr bratra... Slávek Luža nám odešel do nenávratna... Vyhledával ve svém okolí sobě nejbližší, aby s nimi obšírně porozprávěl o všech problémech, které nás tížily a které nás v budoucnu očekávaly.[6]

Po zemřelém starostovi přivezl rodině někdejší spoluvězeň Vladimír Bachůrek ze Šumic památeční stuhu od vězňů z koncentračního tábora, brýle a zlaté hodinky. V roce 1946 se rodina Lužova vydala do Buchenwaldu pro ostatky svého otce. Na místě hrobu stál velký společný památník.[7]

Ve stejný den jako BohuslavLuža, během akce Albrecht der Erste, byl v Uherském Hradišti 1. září 1939 odveden ředitel obchodní akademie PhDr. Václav Najbrt, který organizoval od jara 1939 síť Obrany národa navazováním kontaktů s řediteli škol v celém slováckém regionu.

Najbrta věznili na Špilberku do 16. listopadu 1939 a poté na krátkou dobu propustili. Své pocity z věznění vepsal do básně Ich kann nicht gehen... se slovy „... A na kříž nápis vstavili: Na tomto kříži vbit byl český národ za to, že svoboden chtěl být... (...) ... ich kann nicht gehen... Tím nářkem sténá v hlubinách má celá rodná zem“.

Po 14 dnech, 30. listopadu1939, byl zatčen podruhé. Z uherskohradišťské věznice Václava Najbrta převezli do Breslau a konečně do Berlína.

---

5 BARDONEK, O.: *Buchenwaldská tragédie.* Uherskobrodský zpravodaj č. 6/1945, s. 3

6 KUNDRATA, J.: Za Slávkem Lužou. *Uherskobrodský zpravodaj,* č. 6/1945, s. 3

7 Z rozhovoru autorky textu s Milenou Chmelařovou v Uherskem Brodě dne 18. 7. 2001.

Dne 9. června 1942 ho odsoudili k trestu smrti. Před berlínským soudem zaznělo v jeho obhajovací řeči toto vyznání: „Moje láska k vlasti nemůže být zločinem, když přece můj ideál je totožný s ideálem velkého německého básníka ponapoleonských let toužícím ‚mit freiem Volk auf freiem Grunde stehen'." Václav Najbrt zemřel 22. října 1942 v Plötzensee u Berlína bezprostředně před popravou.[8]

Ve svém bytě byl 12. prosince 1939 zatčen okresní velitel Obrany národa v Uherském Brodě František Bár. I když věděl o nebezpečí, které hrozilo, vrátil se po krátkodobém ukrývání ke své manželce a dceři. V době, kdy šel do sklepa pro uhlí, zazvonil u dveří cizí člověk a požádal paní Bárovou o setkání s manželem. Ludmila Bárová nešťastně považovala neznámou osobu za spojku a manžela zavolala.[9]

Téhož dne byl František Bár převezen do Uherského Hradiště, následně do Brna na Cejl, později do Kounicových kolejí a nakonec do Breslau. Zde se trestní řízení proti němu pro nedostatek důkazů ponejprv zastavilo.

Na svobodu však Bár propuštěn nebyl a znovu ho převezli do Brna, do Uherského Hradiště a zpět do Breslau. Zpočátku věznění v Breslau se mu ještě dařilo posílat domů motáky. Podle nich Bárova žena informovala další členy Obrany národa o pobytu manžela ve vězení. V průběhu věznění konfrontovali Bára s několika dalšími zatčenými přímo z Uherského Brodu. Během krutých výslechů sám nezradil. Avšak setkání s ostatními, jak se sám v dopise vyjádřil, mu u soudu ublížilo. Mimo jiné ho obvinili i z posílání motáků a maření trestního řízení.

Nový soud v Breslau v srpnu 1942 po všech srovnávacích výpovědích Františka Bára odsoudil k trestu smrti pro velezradu. Při hlavním přelíčení předseda soudu ani zdaleka neznal rozsah tak dokonale zorganizovaného hnutí. Přesto Dr. Otto Georg Thierack v závěrečném návrhu na odsouzení Františka Bára prohlásil: „Odhalili jsme skupinu Říši velmi nebezpečnou, která svým úsilím a odvahou mohla těžce ochromit naše akce proti Polsku, kdyby nebyla včas zneškodněna."[10]

---

8 Urna s popelem dr. Václava Najbrta je uložena v kolumbáriu v Praze na Pankráci. (BURIÁN, L.: Minulost naléhavě přítomná. Uherské Hradiště 1980, s. 66; BURIÁN, L.: *A kdybych prošel celý svět, vás už nepotkám.* Uherské Hradiště 1990, s. 15, 88).

9 Soukromý archiv Emanuela Němce, Uherský Brod. Kopie výpovědi JUDr. Vojtěcha Hruboše z 10. 7. 1945 o činnosti Obrany národa v Uherskom Brodě. Určeno pro Okresní velitelství Hnutí odboje v Uherskom Brodě.

10 Dr. V. H.: Smutné výročí. *Brodské noviny,* č. 22/1992, s. 4

František Bár, tvůrce a organizátor Obrany národa na celém Uherskobrodsku, se snažil nevystavovat riziku ostatní, sám vyhledával kontakty a mezi známými se těšil vysoké vážnosti. Jeho někdejší spoluvězeň, okresní soudce JUDr. František Černý o něm napsal: „Jediný z nás nikdy nezmalomyslněl. Když všichni klesli na mysli, stál s hlavou vzpřímenou, když jiní zoufali, těšil je a povzbuzoval, když jiní mysleli jen na sebe, on na jiné nezapomněl. Obdivuhodný muž, který nám byl oporou.“[11] „Po tříletém věznění byl František Bár 6. srpna 1942 odsouzen k smrti a dne 27. listopadu 1942 ve Vratislavi popraven. Po celá léta věznění nikoho nezradil, spoluvězně nabádal ve vězení k opatrnosti a svým příkladným statečným chováním zachránil mnoho dalších životů svých spolupracovníků.“[12] Rovněž německý kněz potvrdil Ludmile Bárové, že se její manžel vždy choval důstojně a tlumočil jeho poslední přání, aby byly jeho ostatky převezeny do vlasti.[13]

Při zatýkání se dostali na řadu i na zaměstnanci Českomoravských drah – Böhmisch-Mähriche Bahn (ČMD-BMB). Ilegální činnost podle protektorátní terminologie tzv. teroristů na Vlárské dráze skončila na určitou dobu po zásahu gestapa v říjnu 1940. Dne 5. října 1940 byl odveden gestapem Josef Klein, přednosta železniční stanice v Pitíně, a 7. října přednosta stanice v Nezdenicích František Novák. Den nato si Němci přijeli do Pitína pro bývalého italského legionáře Čeňka Inocence Strapinu.

Nejprve byl Strapina internováni v Uherském Hradišti, později v Kounicových kolejích a 12. prosince 1940 byl převezen do koncentračního tábora ve Wohlau nedaleko Breslau. Své ženě a třem dětem stačil poslat z Wohlau pouze 3 dopisy. V prvním z nich píše: „Netrapte se nade mnou, všechno přejde a bude zase dobře. Vypomáhej si doma, jak můžete, po případě si udělej nějakou půjčku... Buďte zmužilí a snášejte s oddaností osud, který nás postihl.“ V druhém listě z ledna 1941 mimo jiné stojí: „Prosím vás, hned odepište, to je zatím to jediné, čím se mohu potěšit. Modlete se za nás, abychom se co nejdřív vrátili a zase se o Vás mohli jako otcové starat, a za to, co se stalo, nás, prosím Vás, neproklínejte.“ Dne 9. února 1941 napsal domů naposledy: „Drahá ženo, prosím tě ve jménu našich dětí, buď statečná a starej

11 SOkA UH, AM UB, inv. č. 201, kroniky sv. I.,kap. Protektorát, Vzpomínka F. Černého, s. 21

12 Soukromý archiv Emanuela Němce, Uherský Brod. Kopie potvrzení Obrany národa, které vydala okresní pobočka ON v Uh. Brodě dne 30. 6. 1947.

13 Soukromý archiv Emanuela Němce, Uherský Brod. Kopie výpovědi JUDr. Vojtěcha Hruboše z 10. 7. 1945 o činnosti Obrany nároad v Uherskem Brodě. Určeno pro Okresní velitelství Hnutí odboje v Uherskem Brodě.

se o děti, pokud můžeš a co je v tvých silách, a neproklínejte mě, že jsem Vám tyto strasti připravil.“[14] Přesně 14 dní po odeslání těchto řádků byl Čeněk Inocenc Strapina dle výpovědi spoluvězně zabit dozorcem. Za opožděný nástup při vycházení z cely dostal obuškem ránu do hlavy. Očekávaný soud se nikdy neuskutečnil. Do úmrtního oznámení je zaneseno bez udání příčiny pouze datum 23. únor 1941 a čas smrti 7 hodin 50 minut.[15]

„S Bohem Vás opouštím, umírám bez bázně pro lepší zítřek. S Bohem Růže, Mirku a všichni,“ jsou poslední slova, která napsal několik hodin před vlastní popravou jiný zaměstnanec dráhy František Novák z Nezdenic. V dopise dále stojí: „Dnešní odpoledne patří Vám, neb večer již mne nebude... Zda-li jsem někomu kdy komu ublížil a ukřivdil, prosím o odpuštěn... Loučím se s Vámi se všemi, jsem už smířen i s Bohem. Líbám Vás všechny upřímně a srdečně a buďte dlouho živi a dočkejte se lepšího života až do skonání.“ V 17 hodin 30 minut, dne 8. dubna 1943 byl bývalý přednosta stanice z Nezdenic[16] popraven v Breslau společně s hlavním představitelem „teroristické skupiny železničářů“, přednostou stanice z Pitína a přítelem Josefem Kleinem.

Šest let války, stovky hrdinů, tisíce osobností různého povolání i věku. Po některých zůstala jména na pamětních deskách. Po jiných ani to ne. Zůstali pouze ukryti v nezveřejněných poválečných seznamech.

Koncem srpna 1944 bylo z Banské Bystrice vyhlášeno povstání. Odchod na pomoc bojujícím Slovákům byl jen logickým vyústěním rezistenčních snah v pohraniční oblasti z počátku války. Euforie přispěchat na pomoc slovenským partyzánům v září 1944 byla z opačné strany Bílých Karpat poměrně značná. Odcházeli mladíci z mnoha vesnic. Někteří se ovšem ze strachu vrátili ještě dříve, než se spojili s partyzány, někteří byli chyceni přímo při přechodu, jiní přišli s obtížemi po porážce povstání před koncem roku. Tehdy na ně začal hon. Bylo těžké se schovat. Sílilo udavačství, strach známých i rodiny. Zbývalo, buď se spolehnout na mlčení sousedů, nebo se vypravit do hor k partyzánům na moravské straně hranice. Než však propuklo běsnění Němců v souvislosti s hledáním navrátilců ze Slovenska, prožívali tito vesměs mladí chlapci napjaté měsíce.

---

14 Soukromý archiv Vojtěšky Svobodové, Pitín. Dopisy adresované ženě a dětem z Wohlau 21. 12. 1940, 11. 1. 1941 a 9. 2. 1941.

15 Z rozhovoru autorky textu s Vojtěškou Svobodovou v Pitíně dne 25. 9. 2012.

16 HOBZOVÁ, L.: Nezdenice v druhé polovině 20. století. In: *Nezdenice*. Nezdenice : OÚ, 2003, s. 121

Psal se podzim roku 1944. Z širšího okolí Uherského Brodu odešli v září bojovat do slovenských hor například hoši z Boršic u Blatnice, Horního Němčí, Vápenek, Nové Lhoty a z Blatnice pod sv. Antonínkem. Na počátku byla obyčejná domluva, že půjdou bojovat.[17] Na slovenské straně se tak setkali chlapci z různých vesnic příhraničního teritoria a navázali nová přátelství. Mezi nimi byl Josef Miloš z Horního Němčí.

Od srpna 1944 se intenzivně pohyboval podél hranice konfident gestapa Tomáš Štipčák původem ze Suchova., a jak se později prokázalo, navazoval kontakty s uprchlíky z povstání, aby je vzápětí udal. Speciálním příkazem „bylo pátrati v moravsko-slovenském pohraničí v obvodu svého bydliště po osobách, které jsou v partyzánském hnutí činné anebo které hodlají se k tomuto hnutí připojiti".[18]

Doba, po kterou se navrátilci ze Slovenska ukrývali v blízkosti svých domovů, nebyla přirozeně jednoduchá pro ně ani pro jejich rodiny. Nebyl to jenom problém zásobování, daleko horší byl každodenní strach z toho, co přinese další den.

Přišly Vánoce roku 1944. Dne 23. 12. 1944 byla brzy ráno obklíčena Němci vesnice Boršice u Blatnice. Obyvatelé byli upozorněni na možnost vyvraždění celé obce v případě odmítnutí spolupráce. Dvacet osm lidí bylo předvedeno k výslechu pro podezření z napomáhání partyzánům. Zatčení byli drženi jako rukojmí v hostinci a ve sklepě četnické stanice, kde tou dobou sloužili čeští četníci převelení do Boršic z Drahanské vrchoviny. Někteří občané byli postupně převezeni k dalšímu vyšetřování do Velké nad Veličkou, Uherského Brodu a Uherského Hradiště a z nich část se dostala až do kárného tábora v západočeském Mirošově.[19]

O tom, co událo v Boršicích, nevěděl již zmíněný dvaadvacetiletý účastník SNP, Josef Miloš z 5 kilometrů vzdáleného Horního Němčí. Těšil se na Vánoce v rodném domku. Do doby, než byl tento původně pekařský dělník nasazen na nucené práce, pomáhal uprchlíkům na slovenskou stranu. Koncem srpna 1944 převedl některé z amerických letců, kteří havarovali u obce Korytná. Zakrátko odešel na pomoc SNP, po jeho porážce se vrátil

17 Z rozhovoru autorky textu s Tomášem Baladou v Uh. Brodě v srpnu 2003.

18 MZA Brno, Fond C 143 MLS Uherské Hradiště, Spisy trestní věci Tomáše Štipčáka. Sign. Ls 2.

19 Soukromý archiv Tomáše Balady, Uherský Brod. Kopie dokumentu Návrh na udělení titulu Partyzánská obec pro obecní úřad Boršice u Blatnice. Sepsáno v Boršicích u Blatnice 19. 3. 1975, podpis nečitelný.

a přihlásil se na úřadu práce v Hodoníně. Od 1. ledna 1945 měl nastoupit do Detony v Bohuslavicích nad Vláří.

V inkriminovaný den, 23. prosince 1944, se Josef Miloš jenom tak náhodou šel podívat z okna. Vtom u domu zastavilo auto. Nevěděl nic o pohromě v Boršicích, ale pochopil, že odjíždět v černém autě bude i on. Hlavou se mu začaly honit myšlenky. Ještě by stačil utéct zadními dveřmi do dvora a dál do polí. Ale v kuchyni by zůstala maminka.

Jak sám při výslechu vypověděl, nemohl své nejbližší vystavit pronásledování a perzekuci. Stál jako přikovaný a dveře se otevřely. Němcům dobrovolně ukázal, kde zahrabal zbraně, které si přinesl ze Slovenska. Bylo to na protější zahradě u Malíčků. Místopřísežně však prohlásil, že majitelé zahrady o ničem nevěděli, i když Miroslav Malíček byl ve skutečnosti o všem informován. Němci ještě cynicky dovolili, aby maminka zabalila synovi vánoční vdolečky, a sevřeli ho za paže. Ve dveřích se Josef ohlédl.

Pravděpodobně byl zastřelen už v lednu 1945 v Kounicových kolejích v Brně. Rodině nikdy nepřišlo oznámení o jeho smrti. Přesto se o něm ještě svět dozvěděl. Podařilo se mu vhodit do kanalizace lahvičku od léků i se vzkazem. Lahvička se dostala do Dyje a za jarního tání byla vyplavena na břeh. Při úpravě louky ji nalezl neznámý muž z Přítluk a odevzdal na stanici SNB. V roce 1946 si Josefova matka Anna přečetla následující zprávu: „Poslední pozdrav republice československé. Odesláno před popravou po vlnách. Partyzán Miloš.“ Byla to neuvěřitelná „náhoda“. Ten poslední pozdrav měl být přečten lidem svobodného Československa. Úmrtí Josefa Miloše bylo úředně vymezeno až po skončení války na 6. leden 1945.

Epilog tragické události se odehrál v únoru 1945, kdy bylo v Kounicových kolejích v Brně popraveno dalších 6 mužů ve věku od 40 do 18 let. Jako den smrti byl stanoven po válce 12. únor 1945, i když prohlášení za mrtvé Okresní soud v Uherském Ostrohu definitivně oznámil až v roce 1947.[20] Za osobnostmi odboje, za obyčejnými mladými chlapci, kteří vstoupili do otevřeného boje, byla učiněna tečka.

Bohuslav Luža se zapsal výrazně do povědomí obyvatel města Uherského Brodu. Dnes zůstal po něm název ulice bratří Lužů. Ředitele Najbrta připomíná pamětní deska na budově Obchodní akademie v Uherském Hra-

20 Soukromý archiv Víta Hrabala, Boršice u Blatnice. Vyhláška o zahájení řízení k prohlášení za mrtvé z 26. 3. 1947. Za okresní soud v Uh. Ostrohu podepsaný Arnošt Fabík.

dišti. Po Františku Bárovi byla teprve před pěti pojmenována ulice v nové čtvrti Uherského Brodu. Jména zaměstnanců Vlárské dráhy, Čeňka Inocence Strapiny, Františka Nováka a Josefa Kleina jsou vyryta na pamětních deskách na nádražních budovách v Pitíně a v Nezdenicích. Popravení z Boršic u Blatnice mají jména i s chybami vytesána na tamním pomníku. A Josef Miloš? Ten již nemá připomínku nikde. Oběti války. Byly to osobnosti, které nepatřily do velké politiky. Prověřila je doba, ve které žili, doba, kdy se rozhodovali.

Mrtví žili nejprve ve vzpomínkách, ale i ty postupně odešly. Pomníky a poválečné seznamy dokážou vyprávět, jenom se musí projevit vůle, aby promluvily. Aby promluvily a připomenuly osobnosti. Byli lidé, kteří s odhodláním vstupovali do protinacistického odboje, osobnostmi? Nehovoříme o nich jenom proto, že nám jako osobnosti nepřipadají, nebo proto, že na ně historie již zapomněla? Popravdě dějinami skutečně nehýbali. Stali se pouze „jmény“ II. světové války. Připomenutí lidé z Uherskobrodska, kteří prošli nacistickým terorem, před smrtí mysleli na rodinu a nelitovali svého rozhodnutí. Potrhneme-li slova dr. Najbrta, jejich láska k vlasti nebyla zločinem! Byli a zůstanou osobnostmi...

Literatura

BARDONEK, O.: Buchenwaldská tragédie. Uherskobrodský zpravodaj, č. 6/1945

BURIÁN, L. 1980 Minulost naléhavě přítomná. Uherské Hradiště : Odbor školství ONV, 1980.

BURIÁN, L. 1990 A kdybych prošel celý svět, vás už nepotkám. Uherské Hradiště : OV ČSBS, 1990.

Dr. V. H.: Smutné výročí. Brodské noviny, č. 22/1992

HOBZOVÁ, L. 2003 Nezdenice v druhé polovině 20. století. In: Nezdenice. Nezdenice : OÚ, 2003

KUNDRATA, J.: Za Slávkem Lužou. Uherskobrodský zpravodaj, č. 6/1945

LUKÁŠ, S.: Kněz a politik. Brodský zpravodaj, č. 16/2007

PAULE, O. 1993 Obrana národa na Uherskohradišťsku. Uherské Hradiště : 1993, strojopis

Soukromé archivy

Soukromý archiv Tomáše Balady, Uherský Brod. Kopie dokumentu Návrh na udělení titulu Partyzánská obec pro obecní úřad Boršice u Blatnice. Sepsáno v Boršicích u Blatnice 19. 3. 1975.

Soukromý archiv Tomáše Balady, Uherský Brod. Osobní záznamy.

Soukromý archiv Víta Hrabala, Boršice u Blatnice. Vyhláška o zahájení řízení k prohlášení za mrtvé z 26. 3. 1947.

Soukromý archiv Emanuela Němce, Uherský Brod. Kopie výpovědi JUDr. Vojtěcha Hruboše z 10. 7. 1945 o činnosti ON v Uh. Brodě.

Soukromý archiv Emanuela Němce, Uherský Brod. Kopie potvrzení Obrany národa, které vydala okresní pobočka Obrany národa v Uherskom Brodě dne 30. 6. 1947.

Soukromý archiv Vojtěšky Svobodové, Pitín. Dopisy adresované ženě a dětem z Wohlau 21. 12. 1940, 11. 1. 1941 a 9. 2. 1941.

Iné zdroje

Prameny

MZA Brno, Fond C 143 MLS Uherské Hradiště, Spisy trestní věci Tomáše Štipčáka. Sign. Ls 2.

SOkA UH, AM UB, inv. č. 201, kroniky sv. I.,kap. Protektorát, Vzpomínka F. Černého, s. 21.

Rozhovory

Rozhovor autorky s Tomášem Baladou v Uh. Brodě dne 22. 8. 2003.

Rozhovor autorky s Milenou Chmelařovou v Uh. Brodě dne 18. 7. 2001.

Rozhovor autorky s Vojtěškou Svobodovou v Pitíně dne 25. 9. 2012.

PhDr. Miroslava Poláková, PhD. – pedagogička Gymnázia v Uherskom Hradišti a externá pedagogička Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

DETI AKO POPULÁRNE OSOBNOSTI – REALITA VS. SNY

Natália Raslavská

Abstract

Children create strong emotional reactions and feelings for the audience and therefore they are used in media advertising campaigns and in the film production. Media, advertising and celebrities as models have a big impact on children and teenagers. They create a dream image of life in show business and desire to become popular. The reality of failure or decrease of interest from the audience has then irreversible negative effects on them. Child actors and singers often later say that they lost "normal childhood" and were not able to incorporate into reality. Child stars under the influence of media, fame and pressure of society, become addicted to drugs and medicaments which results in mental illnesses, often leads to attempts of suicide and to aggressive behaviour. The law regulates the terms of protecting children from the influence of television, radio, press, internet and advertising. But we should not forget the need of protecting young actors of TV ads, films and talent shows. Based on the examples of life stories about an impact of show business and advertising on children raises the inevitable need to protect children, young media performers, their personality, health, emotional development and education.

Keywords: child stars, popularity, negative effects of fame, regulation and protection of young children.

Deti a médiá

Tvorba osobnosti začína v detstve a zvlášť intenzívne prebieha v období dospievania. Deti vytvárajú u publika silné emocionálne reakcie a pocity

akými sú nostalgia, radosť a nádej, znázorňujú prirodzenosť, čistotu, zábavu, nevinnosť a zraniteľnosť. Od začiatku 20. storočia sú deti zapájané do mediálnych reklamných kampaní a do filmovej a seriálovej produkcie.

Digitálne médiá a reklama majú vplyv na vývoj osobnosti detí a tínedžerov. Vytvárajú pre nich snový obraz a túžbu po popularite, po živote v šoubiznise. Súčasný trend talentových a speváckych šou im dáva možnosť splniť si vidinu sna stať sa populárnou osobnosťou. Realita a neúspech, či pokles záujmu alebo odsúdenie u publika má na nich následne nezvratné negatívne účinky.

Deti a reklama

„Pojem dieťa možno vzťahovať na takú skupinu ľudských jedincov, ktorí sú na základe rôznych znakov (telesný zjav, správanie, reč, ale aj javisko/scéna, scenára pod.) zaraditeľní do vekovej kategórie pred (reklamnou) mladosťou. Táto kategorizácia uľahčuje skutočnosť, že reklama, napr. zarámovaná obrazom rodiny, uprednostňuje deti, ktorých vek sa odhaduje na mene jako desať rokov."[1] Willhems a Kautt diferencujú vekové triedy detí podľa najrôznejších vekových identifikácií na: novorodenci, malé deti, predškolské deti, študenti a jedinci v pubertálnom veku.[2]

Reklama, ktorá využíva detského aktéra, vsádza na takmer automatickú aktiváciu recipientových emócií, ktoré chce na základe reklamného zámeru ovplyvňovať. „Deti vždy hrali v reklamnom scenári dôležitú úlohu, ako reprezentanti „detskej schémy", vyvolávajú dojem roztomilosti."[3]

Podľa Willhemsa a Kautta deti nevystupujú tak často ako hlavní aktéri, lebo samotné dieťa je iba obyčajnou štafážou hoci je prezentované ako cieľová skupina reklamy a je v scenári obsadené do príslušných hlavných rolí. Hlavným protagonistom zostáva propagovaný výrobok. O 'detskom spote' ako o (sub)žánri môžeme hovoriť od pol 80. rokov.[4] „Ešte častejšie ako v detských spotoch sa deti stávajú len štatistami v reklamách adresovaných

1 WILLEMS, H. – KAUTT. Y. 2003 *Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit.* Berlin : Gruyter, 2003, s. 130

2 WILLEMS, H. – KAUTT. Y. 2003 *Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit.* Berlin : Gruyter, 2003, s. 130

3 WILLEMS, H. – KAUTT. Y. 2003 *Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit.* Berlin : Gruyter, 2003, s. 130

4 WILLEMS, H. – KAUTT. Y. 2003 *Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit.* Berlin : Gruyter, 2003, s. 131

dospelým. Svojou prítomnosťou v tzv. „rodinných inscenáciách“ totiž umožňujú vytvoriť obraz "úplnej" rodiny.“[5] Rodina s deťmi prezentuje tradičný obraz súčasnej spoločnosti. „Typickými účinkami, ktoré sa s takým obrazom rodiny asociujú, sú harmónia, pocit bezpečia, naplnené rodinné šťastie a v neposlednom rade sociálny príp. profesionálny úspech.“[6]

Deti, tínedžeri a mladí tvoria veľmi dôležitú časť konzumentov na trhu. Ich zvyky sú unikátne a ich nákupné rozhodnutia sú založené na populárnych trendoch, na imidži značiek, používaní nových technológií, na preferencii potravinových produktov a na ich životnom štýle. Schopnosť rozlišovať medzi reklamou a inými formami informovania sa podľa J. Světlíka vyvíja u detí vo veku štyroch až siedmich rokov. Deti vo veku šiestich rokov chápu zámer reklamy nám niečo predať. Vo veku siedmich rokov začnú kriticky reklamu posudzovať a najväčšie povedomie o značke sa vyvíja vo veku 10-13 rokov.[7] Na súčasnú mladú generáciu vplýva vývoj médií a technológií – hlavne počítačov a telekomunikačnej techniky. „Výskumy rovnako preukázali, že mladí trávia tretinu svojho bdelého stavu (kedy nespia) s médiami.“[8] Sociálne siete poskytujú priestor nielen na socializáciu a komunikáciu medzi mládežou, ale jednotlivé spoločnosti využívajú svoje „fan“ stránky na Facebooku na zdieľanie „lajkov“ značiek medzi mladými a tým podporujú vlastnú propagáciu produktov a značiek.

Podľa Světlíka sú mladí ľudia individualisti, sú pohodlnejší, egoistickejší, uznávajú hedonistický spôsob života a sú silne závislí na myslení ich vzorov a názorových vodcov.[9] „Ich správanie je často ťažko predvídateľné a iracionálne.”[10] Všetky mediálne podnety vplývajú na ich vnímanie reality a podnecujú ich túžbu po vlastnej medializácii, vystupovaní v reklamách, televíznych šou, a tak k ceste za peniazmi a slávou.

Reklama cielená na deti a tínedžerov

Reklama je pre spoločnosti stále najefektívnejším prostriedkom upútania pozornosti u detí a tínedžerov s cieľom ovplyvniť ich preferencie zna-

5 WILLEMS, H. – KAUTT. Y. 2003 *Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit.* Berlin : Gruyter, 2003, s. 131

6 WILLEMS, H. – KAUTT. Y. 2003 *Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit.* Berlin : Gruyter, 2003, s. 131

7 SVĚTLÍK, J. 2012 *O podstatě reklamy.* Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 180

8 SVĚTLÍK, J. 2012 *O podstatě reklamy.* Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 182

9 SVĚTLÍK, J. 2012 *O podstatě reklamy.* Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 182 – 183

10 SVĚTLÍK, J. 2012 *O podstatě reklamy.* Bratislava : Eurokódex, 2012, s. 179

čiek a produktov. Ako efektívne reklamné apely a prostriedky využívajú kreatívne riešenia, humorné situácie, príbehy s detskými aktérmi, ale aj produkt placement v počítačových hrách, filmoch a mobilných telefónoch. Ako príklad úspešnej reklamy cielenej na deti, mladých, ale aj rodiny je dlhoročne opakovaná vianočná reklama s vtipným príbehom od spoločnosti Kofola so sloganom „Nie, ja nemusím, ja už ho vidím!", kde malá dcéra s otcom v zasneženom lese pília vianočný stromček a rozprávajú sa o tradícii, že ak vydržia nejesť na Štedrý deň, večer za odmenu uvidia zlaté prasiatko. Dcéra však namieta, že vydržať nemusí, lebo prasiatko už vidí, kedy obaja začnú utekať, pretože ich naháňa ozajstný diviak. Reklama využíva česko-slovenskú tradíciu a vtipne ju dopĺňa detskou postavou, ktorá pôsobí na publikum emocionálne a humorne.

Španielska nadácia ANAR spustila začiatkom roka 2013 kampaň proti násiliu cielenú na deti v Španielsku, kde sa v roku 2012 zvýšil počet násilia na deťoch. „Dospelí na reklamnom bilboarde vidia iba chlapca, kým deťom sa z ich uhla pohľadu zobrazuje doráňaná tvárička a text upozorňujúci, že „Ak ti niekto ublíži, zavolaj nám a my ti pomôžeme." Charitatívna organizácia sa obávala toho, že ak by dospelí videli ten istý odkaz s telefónnym číslom, mohli by dieťaťu pohroziť a odradiť ho od toho, aby požiadalo o pomoc."[11]

Ďalším príkladom reklamy cielenej na mladých je kampaň spoločnosti O2 s názvom „Pre O2 ste všetci hviezdy", ktorú odštartovala na Slovensku 14. 10. 2013. Celá kampaň a jej kreatívny koncept sa niesli v duchu udeľovania ocenení bežným ľuďom, ktorí boli povýšení na úroveň celebrít. Po prihlásení cez Facebook aplikácia „použije meno a fotku návštevníka, zoberie do úvahy jeho pohlavie a vygeneruje typický článok, podobný tým z bulváru"[12], ktorý sa objaví v špeciálnej sekcii portálu topky.sk a zároveň aj na jeho profile na Facebooku. Spoločnosť O2 v spolupráci s reklamnou agentúrou vytvorili kreatívny koncept na základe túžby mladých ľudí stať sa známymi osobnosťami.

---

11 ČAS.SK. 2013 *Originálna kampaň proti násiliu: Dobité tváričky na bilborde vidia iba deti!* [online]. Bratislava : Ringier Axel Springer Slovakia, 9. 5. 2013 [2013-11-6]. Dostupné na internete: http://www.cas.sk/bilbord>

12 KERNOVÁ, M. 2013 *Menia sa vám známi na celebrity? Je za tým reklamná kampaň.* Bratislava : O MEDIACH.COM, 16. 10. 2013 [2013-11-6]. Dostupné na internete: <http://www.omediach.com/reklama/item/2551-menia-sa-vam-znami-na-celebrity>

Detské hviezdy

Zahraničné vzory detských celebrít na základe svojho talentu, výzoru a schopnosti mediálne vystupovať vplývajú na vývoj mladej generácie. Ariés uvádza že už od 15. storočia boli deti vedené k rozvoju talentu speváckeho, inštrumentálneho, tanečného, ktorý sa spájal aj s dramatickou tvorbou a vystupovaním detí v stredovekých divadelných hrách.[13] Pojem „detská hviezda" vznikol v dvadsiatych rokoch 20. storočia v americkom Hollywoode a popisoval mladých detských hercov a spevákov, ktorí sa stali slávnymi a známymi v zábavnom šoubiznise. Boli to mladí herci a speváci, ktorí sa na základe svojho hereckého alebo speváckeho talentu stali mediálnymi produktmi hollywoodskej výroby, ktorí boli platení za svoje profesionálne výkony porovnateľné s dospelými. Na základe využívania emocionálnych apelov sa detskí umelci stali symbolom dobra a nevinnosti. Táto „éra detských hviezd" vytvorila novú kategóriu detských hercov akými boli Jackie Coogan, Shirley Temple, Mickey Rooney, Natalia Wood a Judy Garland.

Jackie Coogan si už ako päťročný zahral vo filme *The Kid* s Charliem Chaplinom. Cousins uvádza, že Cooganov detský výkon bol najlepší v ére nemých filmov.[14] Neskôr sa v dospelosti súdil s vlastnými rodičmi o svoj majetok, z ktorého dostal len malú časť. Alebo kto by povedal, že Judy Garland, známa ako Dorothy z krajiny Oz, mala krajšie detstvo prezentované v médiách ako v skutočnosti, kde bola veľmi nešťastná, závislá na tabletkách na chudnutie a na metamfetamíne, ktorý jej dodávalo filmové štúdio.

Zahraničné vzory

Zmena roly z anjelov na plátne na cool deti prišla koncom 20. storočia, kedy Hollywood produkoval množstvo detských osobností, akými sú McCaulay Culkin, Dakota Fanning, Drew Barrymore, Mary-Kate a Ashley Olsens, Haley Joel Osment, Daniel Radcliff a Zac Efron. Z nich mnohí trpeli za svoju slávu bojom za získanie priateľov, ako McCaulay Culkin, ktorý na to minul milióny dolárov a upadol do drogovej závislosti. Rovnako detská hviezda amerického filmu E.T. Drew Barrymore, ktorá bola závislá už ako 9-ročná a absolvovala množstvo odvykacích liečení, kým bola znovu schopná ako dospelá vystupovať.

---

13 ARIÉS, P. 1962 *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life.* New York : Vintage Books, 1962, s. 79 – 81

14 COUSINS, M. 2006 *The Story of Film.* London : Pavilion Books, 2006, s. 70

Strata detstva

Vplyvom mediálneho prostredia sa z vyrastajúcich hviezd detských seriálov stávajú sex symboly, ktoré často prepadajú závislostiam, odhaľovaniu sa v médiách a celkovému rebelskému imidžu. Preto nás už ani neprekvapuje, keď sa dočítame, že hviezda detských seriálov a reklám zahynula na predávkovanie drogami alebo pri nehode počas rýchlej jazdy.

Detskí herci a speváci často v dospelosti tvrdia, že stratili „normálne detstvo". Väčšinou pracujú a vystupujú celý deň rovnako ako dospelí herci, čo je pre deti namáhavé fyzicky aj na sústredenie sa. Michael Jackson zostal podľa mnohých chlapcom, ktorý nikdy nevyrástol a hľadal svoje stratené detstvo. Aj keď sa ho pomocou nadobudnutých peňazí snažia dohnať, nikdy sa im to v skutočnosti nepodarí. Trpia nedostatkom priateľov, nenávisťou k rodičom, ktorí ich nútili celé detstvo vystupovať vo filmoch, v seriáloch, na hudobnom turné, za nemožnosť mať normálne detstvo. Nedokážu sa zaradiť do nemediálnej reality.

Vedľajšie efekty slávy

Vplyvom médií, slávy a tlakom spoločnosti sa u detských hviezd prejavujú rôzne závislosti na návykových látkach, drogách, cigaretách. Dievčatá v snahe udržať si detskú postavu a mladosť kvôli filmovým úlohám užívajú tabletky na chudnutie. Ich následkom sú mentálne choroby akými sú depresia, anorexia, bulímia, ktoré často vedú k pokusom o samovraždy. Užívanie návykových látok podporuje agresiu, násilie a často aj porušenia zákona.

S cieľom vyzerať v súlade s prototypom krásy sa dievčatá ale aj chlapci podrobujú mnohým plastickým operáciám. Rovnako často majú problém s vytvorením normálneho vzťahu a následne rodiny, aj keď nemajú problém s prejavovaním svojej sexuality a nahoty.

Mediálna regulácia

Na Slovensku je vysielanie regulované Radou pre vysielanie a retransmisiu. V súčasnosti najčastejšie rieši porušenia Zákona č. 308/2000 o vysielaní a retransmisii, ktoré sa týkajú vysielania reklamy a programov v prime time, negatívne ovplyvňujúceho vývin mladej generácie (napr. reality show). Rovnako rieši povinnosť označovať programy symbolmi označujúcimi vekovú skupinu, pre ktorú je program vhodný.

Zhrnutie

Zákon reguluje a ochraňuje mladistvých z hľadiska vplyvu televízie, rádia, tlače, internetu a reklamy. No nemožno zabúdať ani na potrebu ochrany mladých aktérov televíznych reklám, filmov, seriálov, talentových šou. Často po krátkej sláve prichádza obdobie nezáujmu publika a sklamanie, ktoré vedie k strate snov a neschopnosti zaradiť sa do normálneho života. V súčasnosti poznáme mnoho detských zahraničných alebo slovenských hviezd, maloletých hercov, spevákov, ktorí bojujú s fantómom slávy a prostredníctvom médií ich sledujeme. Na základe ich príkladov, vplyvu šoubiznisu a reklamy na deti, vyvstáva nevyhnutná potreba ochrany mladistvých, ich osobnosti, zdravia, emocionálneho vývoja osobnosti a vzdelania.

Literatúra

ARIÉS, P. 1962 Centuries of Childhood. A Social History of Family Life. New York : Vintage Books, 1962, ISBN978-0394702865

COUSINS, M. 2006 The Story of Film. London : Pavilion Books, 2006, ISBN 1-86205-760-5

SVĚTLÍK, J. 2012 O podstatě reklamy. Bratislava : Eurokódex, 2012, ISBN 978-80-89447-85-5

WILLEMS, H., KAUTT. Y. 2003 Theatralität der Werbung: Theorie und Analyse massenmedialer Wirklichkeit. Berlin : Gruyter, 2003, ISBN 978-3-11-017668-1

Iné zdroje

ČAS.SK. 2013.Originálna kampaň proti násiliu: Dobité tváričky na bilborde vidia iba deti! [online]. Bratislava : Ringier Axel Springer Slovakia, 9. 5. 2013 [2013-11-6]. Dostupné na internete: <http://www.cas.sk/bilbord>

KERNOVÁ, M. 2013.Menia sa vám známi na celebrity? Je za tým reklamná kampaň. Bratislava : O MEDIACH.COM, 16. 10. 2013 [2013-11-6]. Dostupné na internete: http://www.omediach.com/reklama/item/2551-menia-sa-vam-znami-na-celebrity

Mgr. Natália Raslavská – doktorandka Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

RODOVÉ ROZDIELY MUŽA A ŽENY V SPOTREBITEĽSKOM SPRÁVANÍ

Marek Ševčík

Abstract

Each of us is a personality. It just makes us unique and it differentiates us from others. Examine the personality of the person is important for various fields of science which include marketing. Knowledge of the characteristics of personality helps to better understand the needs and wishes of consumers and consumer behavior. In today's hyper-competitive environment, the objective is to understand consumer behavior expert and know properly define different segments. The issue is partly focused study of gender differences and gender marketing to reflect a difference in male and female consumer roles. Knowing the right personality traits and differences between men and women in consumer behavior is important information to create an ideal marketing strategy aimed at your target group. In marketing, the gender differences are an essential part, because psychological manifestations of consumers are the key to understanding the behavior of purchasing choices. This paper mainly focus on gender differences men and women in consumer behavior.

Keywords: personality, gender differences, male, female, consumer behavior, marketing

Úvod

Súčasný spotrebiteľ je dennodenne vystavený pôsobeniu reklamného posolstva z každej strany. K tradičným pribúdajú nové médiá, ktorých vplyvu sa spotrebitelia len ťažko ubránia. Slovenská republika ako krajina strednej Európy má rozvinutý trh, ktorý môžeme nazvať hyperkonkurenčným pro-

stredím. Aby jednotlivé podniky uspeli vo svojej marketingovej komunikácii, vypracúvajú marketingové stratégie zamerané na oslovenie spotrebiteľa. Musia ho dobre poznať, aby vedeli porozumieť jeho potrebám a želaniam. Pôvodné segmentačné kritériáv dnešnej dobe už strácajú na svojej efektivite. Kvalitný marketingový odborník by mal vedieť segmentovať svojho spotrebiteľa aj podľa jeho osobnostných charakteristík. Dôraz sa tiež kladie na rodové rozdiely. Na trhu sa nachádzajú produkty určené priamo len pre ženskú alebo mužskú časť populácie. A preto sa marketingová komunikácia v tomto smere zameriava práve na tieto dva subjekty. Na diverzifikáciu dopytu medzi rozdielnymi pohlaviami slúži gender marketing, ktorý sa v Slovenskej republike používa veľmi zriedkavo.

Psychológia osobnosti

Opisuje, ako a čím sa ľudia od seba navzájom líšia alebo podobajú vo svojom vedomí a konaní. Vysvetľuje analýzu vnútorných a vonkajších podmienok, príčin, cieľov a dôvodov, prečo je to tak. Poskytuje človeku nástroje k opisu a výkladu predmetných činností, sociálneho konania i vnútorného psychického a duchovného života človeka a umožňuje porozumieť konkrétnym jedincom.[1]

V oblasti marketingu je psychológia osobnosti nevyhnutnou súčasťou, pretože práve psychické prejavy spotrebiteľov sú kľúčom pre pochopenie jeho správania pri nákupnom rozhodovaní. Proces predaja napomáhajú úspešne dovŕšiť osobnostné faktory, medzi ktoré patria vnímanie, učenie, proces spracovania informácií, motivácia a jednotlivé osobnostné črty predávajúceho a zákazníkov.[2]

Dôležité je zaoberať sa štruktúrou a dynamikou osobnosti, psychickými stavmi, psychickými procesmi a vlastnosťami z marketingového pohľadu.[3]

Správne porozumenie takéhoto správania je jedným z najťažších úloh marketingových odborníkov, preto je nutné uplatňovať marketingovú stratégiu WIN – WIN, pri ktorej dochádza k správnej interakcii predávajúceho a kupujúceho a následne k porozumeniu ich spoločných potrieb.

1 BLATNÝ, M. 2010 *Psychologie osobnosti.* Praha : Grada Publishing, 2010, s. 11 – 12

2 VYSEKALOVÁ, J. a kol. 2012 *Psychologie reklamy.* Praha : Grada Publishing, 2012, s. 13

3 VYSEKALOVÁ, J. a kol. 2012 *Psychologie reklamy.* Praha : Grada Publishing, 2012., s. 35 – 70

Osobnosť a spotrebiteľské správanie

Osobnosť každého človeka je vnútorne zložito štruktúrovaná. Pod pojmom osobnosť sa rozumie príznačný a charakteristický vzorec myslenia, emócií, správania, ktorý tvorí individuálny štýl interakcie s fyzickým a sociálnym prostredím.[4]

Tvoria ju na prvom mieste psychické vlastnosti, schopnosti, vôľové dispozície, temperament, ale aj nadobudnuté vedomosti a zručnosti, ktoré však nie sú počas života statické, ale majú tendenciu sa meniť, rozvíjať alebo naopak utlmovať.[5]

Osobnosť človeka priamo vplýva na jeho nákupné rozhodovanie a je jedným z faktorov, podľa ktorého marketingoví odborníci delia spotrebiteľa do segmentov, ktoré by sa mali prejavovať vnútornou homogenitou. Segmentovať trh podľa pôvodných premenných ako sú vek, miesto bydliska a sociálny status sú dnes nedostatočné premenné. Veľmi dôležitým aspektom pri segmentácii trhu je preto osobnosť spotrebiteľa.

Spotrebiteľské správanie je súhrn sociálnych a psychologických procesov, ktorými ľudia prechádzajú pri získavaní, využívaní, vlastnení a zbavovaní sa produktov, služieb slúžiacich na uspokojenie a zabezpečenie potrieb spotrebiteľa i spoločnosti.

K základným determinantom spotrebiteľského správania patria osobné faktory, ktoré môžu byť osobnými charakteristikami, ako sú vek, povolanie, životný štýl, životný cyklus a osobnosť. Vek a štádium životného cyklu výrobkov a služieb, ktoré ľudia kupujú, sa menia v závislosti od ich veku. Povolanie ovplyvňuje výber výrobkov a služieb, ktoré človek nakupuje. Životný štýl je spôsob, akým človek žije, a ktorý sa prejavuje v jeho aktivitách, záujmoch, názoroch a zahŕňa osobnosť človeka. Osobnosť a sebavedomie vyjadruje jedinečné vlastnosti človeka, analýza osobnosti vyplýva z jeho povahových čŕt.

Medzi individuálne determinanty nakupovania patrí:

- osobnosť ako súbor jedinečných čŕt je kritickou premennou, ktorá ovplyvňuje nákupný proces, ktorým spotrebiteľ prechádza. Na druhej strane je potrebné si uvedomiť, že osobnosť existuje obyčajne ako faktor v interakcii s inými premennými, ktoré ovplyvňujú všeobecnú tendenciu správania,

4 CAKIRPALOGLU, P. 2012 *Úvod do psychologie osobnosti.* Praha : Grada Publishing, 2012, s. 16 – 18

5 CAKIRPALOGLU, P. 2012 *Úvod do psychologie osobnosti.* Praha : Grada Publishing, 2012., 112 – 122

- vplyv osobnosti na rozhodnutie spotrebiteľov nebol doteraz dostatočne a uspokojivo vysvetlený. Výskumné zistenia sú často negatívne a protirečivé. Je však predčasné podceňovať a minimalizovať vplyv osobnosti na proces rozhodovania spotrebiteľa z toho dôvodu, že pretrváva nedostatok poznatkov v tejto oblasti.[6]
- sebapoňatie predstavuje ďalšiu významnú psychologickú premennú slúžiacu na výklad základnej orientácie spotrebiteľa, preferencie obchodu a značky, vzorov správania vo vzťahu k médiám, vnímavosti k persuázii. Sebapoňatie je veľmi komplexný pojem, predstavuje postoj osoby o sebe samej, ktorá zahrňuje jej fyzické bytie (telesné vlastnosti a majetok), intelektové JA, sociálne JA, citové JA, ako aj ďalšie charakteristiky.[7]

Rodové rozdiely muža a ženy v spotrebiteľskom správaní

Žena a muž sú rozdielne entity, ktoré je nevyhnutné vnímať dištinktívne.[8]

V oblasti spotrebiteľského správania platí toto pravidlo dvojnásobne. Na túto problematiku sa zameriava štúdium rodových odlišností a gender marketingu, kde je cieľom vyjadriť odlišnosť v ženských a mužských spotrebiteľských rolách. Rozdiel v osobnosti muža a ženy delí jednotlivé segmenty na základe rodovej odlišnosti.

Skúmanie osobnosti muža a ženy je pre spotrebiteľské správanie jeden z dôležitých faktorov poznania. Osobnostný rozdiel medzi mužom a ženou sa prejavuje nielen v rodových charakteristikách, ale aj v rozdielnom spotrebiteľskom správaní. Dvadsiateprvé storočie je charakteristické v našej oblasti nadbytkom produktov a služieb. Preto poznať osobnosť spotrebiteľa je dôležitým faktorom pre úspech podniku. Každý človek je jedinečná osobnosť a marketingová komunikácia s tým musí počítať. Vedieť sa vhĺbiť do osobnosti človeka predurčuje marketingovú komunikáciu k úspechu. Dnes poznáme množstvo produktov, ktoré su zamerané vyslovene len na ženy alebo len na mužov. Marketingoví odborníci sa snažia jednotlivú marketingovú komunikáciu cieliť aj podľa rodovej odlišnosti. V spotrebiteľskom správaní prichádzame ešte hlbšie do problému. Niekedy produkt určený pre mužov

6 VYSEKALOVÁ, J. a kol. 2012 *Psychologie reklamy.* Praha : Grada Publishing, 2012, s. 77 – 79

7 NOLEN-HOEKSEMA, S. a kol. 2012 *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda.* Praha : Portál, 2012, s. 536

8 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 12 – 16

nakupujú iba ich partnerky. Vtedy sa reklamná kampaň musí cieliť na oslovenie ženy, aj keď produkt je zameraný na mužov.

Na mužskú a ženskú časť populácie významne a rozdielne vplývajú tiež emócie a nálady, ktoré môžu významne pôsobiť pri nákupe i v reklame. Emócie sa od nálad líšia tým, že majú zvyčajne jasné príčiny týkajúce sa niečoho alebo niekoho a sú krátkodobé. Nálady však prichádzajú nepozorovane ako neurčité afektívne stavy, ktoré môžu trvať aj niekoľko hodín.

Donovan a Rossiter zistili, že pôžitok je jediným významným prediktorom intencií priblíženia a vyhýbania sa neplánovaného utrácania peňazí. Gardner na základe poznatkov z relevantných výskumov dospel k záveru, že pozitívna nálada zvyšuje zmenu pozitívneho myslenia spotrebiteľa, čo môže mať význam pri nákupe a v reklame.[9] Je tiež dokázané, že ľudia, ktorí sa rozhodujú na základe emócií, majú tendenciu k väčšej spokojnosti ako tí, ktorí sa rozhodujú podľa produktových atribútov.

Jeden z výskumov, ktorý sa venoval problematike rodových rozdielov, bol zameraný na vplyv pohlavia na náladu vo vzťahu k reklame a značke. Z pohľadu propagácie v kontexte televíznych reklám je štúdium šťastných a smutných nálad relevantné a rodovo rozdielne. Je to odvtedy, čo výskum navrhuje, že pohľad na filmy a televízne programy môže ovplyvniť stav nálady. Spotrebiteľ je vystavený reklame v okamihu, kedy je šťastný, napríklad pri pozeraní obľúbeného seriálu alebo na druhej strane jej môže byť vystavený vo chvíli, kedy prežíva smutné obdobie. Rozdiel v rodovej odlišnosti vplýva na samotné vnímanie filmov a televíznych programov. Ženy bývajú emotívnejšie a precítia viacej film alebo televízny program. Sú charitatívnejšie založené a prejavuje sa v nich úloha matky. Muži sú dominantnejší a menej si pripúštajú emócie.

Príkladom je reklama zobrazujúca sa po nejakej nešťastnej udalosti. Tu je dôležité nezaoberať sa len teoretickými problémami, ale tiež poskytnúť náhľad do zážitkov spotrebiteľa. Táto štúdia skúmala účinky nálady v kontexte so šťastnými a smutnými programami, vyvolávajúce náladu z reklamy.[10]

Pojem **gender** hovorí o rodovej odlišnosti medzi pohlavím muža a ženy. Ide o označenie súhrnu vlastností, rolí, vzorov správania a spoločenských

---

9 KOLLÁRIK, T. a kol. 2011 *Psychológia práce a organizácie.* Bratislava : Polygrafické stredisko UK, 2011, s. 340

10 BRETT, M. *The Influence of Gender on Mood Effects in Advertising.* Auckland, New Zealand. [online] [parafrázované 05. 11. 2013] Dostupné na internete: http://www.bath.ac.uk/criac/publications/pdf/6_Martin.pdf

pozícií pripisovaných ženám a mužom v danej spoločnosti. S týmto pojmom úzko súvisia aj gender role, ktoré sú súborom určitých pravidiel, predpisujúce určité typy správania len ženám alebo len mužom.[11]

V oblasti marketingu je veľmi dôležité štúdium genderových odlišností medzi pohlavím a sú preto rozlišované dve oblasti marketingu :

Gender marketing

Gender marketing je princíp v marketingu, ktorý pracuje so znalosťami o odlišnostiach investičných stratégií, hodnôt, nákupného správania, preferencií, predpokladaných rolí v rodine a potrieb mužov a žien. Prejavuje sa v reklamnom marketingu s cieľom vyjadriť odlišnosť v ženských a mužských spotrebiteľských rolách. Cieľom je diverzifikácia dopytu podľa znakov pohlavia. Reklamy, ktoré cielene pracujú s kategóriami pohlavia, resp. tie, ktoré sú cielené na muža alebo na ženu, môžu zdanlivo pôsobiť menej sexisticky, pretože sofistikovanejšie pracujú s reflexiou gender stereotypov v spoločnosti. Gender marketing vychádza zo skutočnosti, že v spoločnosti sú vžité predstavy, že sa muži a ženy správajú určitým spôsobom. Sú im pripisované vzorce správania a vystupovania, ktoré sú obvyklé v určitej sociálnej pozícii. Podstatou nie je biologická odlišnosť pohlavia ale to, ako si spoločnosť predstavuje a vníma, že by sa ženy a muži mali správať.[12]

Marketing genderu je znakom sociálneho marketingu zamerajúceho sa na utlmenie genderových nerovností medzi pohlaviami. Cieľom je odstraňovanie genderových stereotypov, ktoré znevýhodňujú jedno alebo druhé pohlavie.[13]

Genderové stereotypy

„Genderové stereotypy môžeme charakterizovať ako ustálené, zjednodušené a nerealistické obrazy o „mužskosti“ a „ženskosti“, o idealizovaných a očakávaných vzoroch správania sprevádzanými v každodennom živote.“[14]

---

11 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 4

12 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 4 – 38

13 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 4 – 38

14 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 13

Stereotypy sú naučené postoje, ktoré sú vnímané za správne a bežné bez potreby meniť ich. Stereotypné správanie a následne zmýšľanie spotrebiteľa je prijímané už v ranom detstve, kedy nastáva proces učenia a preberania vzorov správania od dospelých. Jedinec si osvojuje postoje od dospelých a následným opakovaním neskôr dochádza k posilneniu stereotypov v spoločnosti. Dôležitú úlohu v procese rodovej stereotypizácie hrá tzv. kastračný komplex.[15] Vychádza z tézy, že už pri narodení sú dievča alebo chlapec postavené do odlišných rolí. Ide o role podmienené biologickým pohlavím jedinca, vďaka ktorému sú dievča a chlapec postavené pred rozdielne prekážky, ktoré musia byť prekonané, preto dochádza k rodovým odlišnostiam medzi pohlaviami.

Ľudí definujeme na základe pohlavia a pod touto kategorizáciou si predstavíme určité vzorce správania, či súbory osobnostných vlastností. Každé z týchto pohlaví sa oblieka inak, správa inak a vyjadruje inak. Od žien sa očakáva skôr pasívne správanie, závislosť na partnerovi a väčšia citová založenosť. Podľa stereotypov sa predpokladá aj ich zmysel pre starostlivosť, romantiku a naopak nie práve výborná technická znalosť. U muža sa očakáva nezávislosť, citová zdržanlivosť, ambicióznosť, súperivosť, dravosť a výborná znalosť v technickej oblasti.

Stereotypná žena

Klasickým typom stereotypnej ženy je rola matky, kuchárky, stelesnenie krásy, ale objekt sexuálnej túžby. Žena je v týchto rolách najčastejšie prezentovaná v reklamných médiách. Hlavne v televíznych reklamách dochádza k interakcii spotrebiteľa s dejom v reklame. Ženy sú v televízii často zobrazované v stereotypných rolách, čo vedie k posilneniu stereotypov vo vnímaní žien. Žena sa stotožňuje s postavami v reklamách túžiacimi po kráse a dokonalosti.

Žena je stelesnenie krásy, príťažlivosti a starostlivosti. V procese marketingovej komunikácie sa dá rozlíšiť reklamná kampaň cielená na samotné ženy. Príkladom je rôzna kozmetika, ktorá vyhladí vrásky alebo prostriedky na chudnutie, vďaka ktorým sa žena môže cítiť dokonalá. Žena sa orientuje na základe emocionálnych pocitov na rozdiel od mužov. A z tohto dôvodu sú reklamy cielené na ženské pohlavie, pretože majú väčšie predpoklady na úspech.[16]

15 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 13

16 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 131

Stereotypný muž

Muž na rozdiel od ženy je stelesnením ochrany a sily, preto je považovaný za vyrovnanú osobnosť. V reklamách sa muž zobrazuje ako živiteľ rodiny a vzdelanec. Dokonca sa v reklamách dosť často stretávame s výrobkami a službami, v ktorých sú muži vyobrazení ako ich primárni používatelia. Takými reklamnými spotmi sú napríklad automobily. Z psychologického hľadiska je tu muž tvorom racionálnym a teda sa pri nákupnom procese nerozhoduje na základe emócií, ako je to u žien, ale zameriava sa hlavne na kvalitatívne hodnoty. Muža viac fascinuje nákup v oblasti elektroniky, počítačových hier a považujú to za zábavu alebo investíciu.[17]

Mnohé mužské a ženské vzory sa vymykajú danému stereotypu. Nie všetky ženy sú jemné a krehké, čoraz viac sa v dnešnej dobe stretávame aj s drsnejším typom žien. Mužské a ženské role vystupujú protikladne, no navzájom sa priťahujú. Ženy inklinujú na základe osobnostných čŕt v spotrebiteľskom správaní k empatikom. Muži bývajú na základe osobnostných čŕt označovaní za systematikov.

Záver

V predloženom príspevku sme načrtli problematiku rodových rozdielov muža a ženy v spotrebiteľskom správaní. Zamerali sme sa na psychológiu osobnosti a jej vplyv na nákupné rozhodovanie spotrebiteľov. Vysvetlili sme pojmy rodové odlišnosti, gender marketing a marketing genderu. Definovali sme si stereotypnú ženu a muža. Cieľom práce bolo poukázať na dôležitosť poznania osobnosti spotrebiteľa v marketingovej komunikácii. Poznanie osobnostných charakteristík spotrebiteľa umožňuje vytvárať efektívnejšiu marketingovú stratégiu.

Literatúra

BLATNÝ, M. 2010 Psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2010, ISBN 978-80-247-3434-7

17 BOSNIČOVÁ, N. 2008 *Gender a marketing.* Praha : Gender studies, 2008, s. 14

BOSNIČOVÁ, N. 2008 Gender a marketing. Praha : Gender studies, 2008, ISBN 978-80-86520-12-4

BRETT, M. The Influence of Gender on Mood Effects in Advertising. Auckland, New Zealand. Dostupné na internete: <http://www.bath.ac.uk/criac/publications/pdf/6_Martin.pdf>

CAKIRPALOGLU, P. 2012 Úvod do psychologie osobnosti. Praha : Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4033-1

FARKAŠOVÁ, E. – KICZKOVÁ, Z. – SZAPUOVÁ, M. 2004 Rodovo diferencovaný pohľad na človeka/spoločnosť. In: KOLLÁRIK, T. Sociálna psychológia. Bratislava: Univerzita Komenského, 2004, ISBN 80-223-1841-8

HRADISKÁ, E. 1998 Psychológia a reklama. Bratislava : Elita, 1998, ISBN 978-80-804-4051-0

KALNICKÁ, Z. 2009 Úvod do gender studies: otázky rodové identity. Opava : Slezská univerzita, 2009, ISBN 978-80-7248-528-4

KOLLÁRIK, T. a kol. 2011 Psychológia práce a organizácie. Bratislava : Polygrafické stredisko UK, 2011, ISBN 978-80-223-3078-7

MESÁROŠOVÁ, M. 2000 Psychológia predaja. Bratislava : Ekonóm, 2000, ISBN 80-225-1245-1

NOLEN-HOEKSEMA, S. a kol. 2012 Psychologie Atkinsonové a Hilgarda. Praha : Portál, 2012, ISBN 80-85185-95-4

PLESSIS, E. 2011 Jak zákazník vnímá značku. Brno : Computer press, 2011, ISBN 978-80-25135-29-7

SMÉKAL, V. 2009 Pozvání do psychologie osobnosti. Brno : Barrister&Principal, 2009, ISBN 978-80-87029-62-6

SVĚTLÍK, J. 2012 O podstatě reklamy. Žilina : Eurokódex, 2012, ISBN 978-80-89447-85-5

VYSEKALOVÁ, J. a kol. 2012 Psychologie reklamy. Praha : Grada Publishing, 2012, ISBN 978-80-247-4005-8

Mgr. Marek Ševčík – doktorand Fakulty masmédií
Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

BRAND PERSONALITY – PSYCHOLOGICKÉ ATRIBÚTY ZNAČKY

Marian Tar – Ekaterina Borisova

Abstract

As a result og the increasing competitiveness and technological factors, the brands which compete with each other only in product attributes they reached the level of the limits of this approach. As a fundamental aspect of symbolic and emotional attributes of the brand, much attention is currently given to the concept of "brand personality". It is generally accepted argument that it was brand personality not only helps differentiate the brand within the market competitors, but also reduces vulnerability to rivals in the market. The paper deals with researches brand personality, characteristic of the individual dimensions of brand personality, outcomes and issues arising from the current state of the issues that have the potential for further investigation.

Keywords: brand personality, psychology, scale.

Brand personality – osobnosť značky

Podobne ako jednotlivci aj značky majú svoju osobnosť, ktorá nie je definovaná len aktuálnou fyzickou charakteristikou produktu, ale sumárom ďalších faktorov ako reklama, imidž spoločnosti, pôvod produktu, imidž používateľa produktu. Buduje sa priebežne, je akýmsi váženým priemerom minulých skúseností a dojmov, ktoré s ňou zákazníci mali. V mysliach konzumenta sa tieto dojmy spájajú do celkového konceptu toho, čo môžu od značky očakávať. Tradičnými príkladmi atribútov osobností známych značiek sú napríklad:

Marlboro – maskulinita, sloboda, dobrodružstvo,

Axe – zvádzanie, maskulinita, nekonvenčnosť,

Apple – mladosť, kreativita, originalita, inovatívnosť.

Osobnosť jedinca je definovaná rôznymi faktormi – priateľmi, sociálnym statusom a kontaktmi, aktivitami, vzhľadom, oblečením a pod. Podobný princíp platí aj pri značkách. Charakteristiky samotného produktu môžu byť primárnymi znakmi osobnosti značky, napr. finančné inštitúcie sú vnímané obvykle ako kompetentné, seriózne, maskulínne, reprezentujúce určitú vyššiu sociálnu vrstvu. Obraz používateľa je ďalším faktorom, ktorý reprezentujú buď ľudia používajúci značku, alebo osoby zobrazené v reklamných komunikátoch. Osobnosť môžu definovať aj sponzorské aktivity, ako športové alebo kultúrne podujatia. Doba výskytu značky na trhu je ďalším diferenciačným prvkom, novými, mladými značkami sú napr. Apple, v kontraste so staršie vnímanými etablovanými značkami ako napr. IBM. Už spomínaný symbolizmus dotvára osobnosť značky, ktorá je reprezentovaná napr. logami počítačov alebo športovej obuvi.

Stratégie značiek sa tradične zameriavali na funkčné benefity, ktoré prinášal produkt alebo služba. V ostatných desaťročiach sa práve kvôli rastu konkurencie na trhu diferenciácia značky na základe funkčných atribútov skomplikovala. Produkty a služby sa na základe ich vlastností môžu ľahko kopírovať a sú po funkčnej stránke veľmi podobné. Z týchto dôvodov sa marketéri i samotní zákazníci sústreďujú viac na symbolický aspekt značky ako na racionálne atribúty. Obhajcovia tohto konceptu osobnosti značky tvrdia, že je to jedna z najuniverzálnejších vlastností značky a zvyšuje preferenciu, používanie, emočné puto, dôveru, lojalitu značky a znižuje riziko poškodenia značky na základe marketingových akcií konkurencie.

Brand personality škály

Podobne ako osobnosť človeka, aj značka má niekoľko základných dimenzií a s nimi súvisiacich atribútov (Tabuľka č.1).

Tabuľka č.1: Dimenzie osobnosti značky. (zdroj: Aaker et al., 2001)

Dimenzie osobnosti značky	**Atribúty**
Úprimnosť	prívetivosť, skromnosť, užitočnosť
Vzrušenie	smelosť, predstavivosť, aktuálnosť
Kompetentnosť	spoľahlivosť, úspech
Sofistikovanosť	očarujúci, určené pre vyššiu spoločenskú triedu
Drsnosť	húževnatosť, nepoddajnosť

Aakerová definovala 5 základných dimenzií osobnosti značky na základe výskumu, v ktorom analyzovala existujúce osobnostné škály z psychológie, škály používané marketérmi, ako aj na základe údajov získaných rozhovormi v rámci kvalitatívnej štúdie. Brand personality scale (BPS) bola prielomovou prácou a mala dlhotrvajúci dopad na oblasť výskumu spotrebiteľského správania (Luckerath, 2010).

Zaujímavou z pohľadu BPS je jej aplikácia v medzinárodnom meradle. Keďže štúdia bola realizovaná v USA, samotná autorka si kládla otázku o stabilite definovaných dimenzií v rámci rôznych kultúr, na čom položila základ ďalšieho výskumu, v ktorom si vybrala dve krajiny, Japonsko ako reprezentanta východoázijskej kultúry a Španielsko ako zástupcu latinskoamerickej kultúry.[1] Výsledkom bola identifikácia piatich dimenzií osobnosti značky, ale nie všetky boli identické s pôvodne definovanými pre USA. Pre Japonsko platili štyri z nich, piata dimenzia – drsnosť nebola verifikovaná v kontexte japonskej kultúry. Namiesto tohto prvku bola definovaná nová dimenzia, ktorá je relevantná pre východoázijskú kultúru – mierumilovnosť, pokoj. Podobne aj pre Španielsko platili len tri atribúty, pričom ďalším, novým atribútom bola vášeň. Na základe zistených výsledkov možno konštatovať, že tri dimenzie – vzrušenie, úprimnosť a sofistikovanosť majú univerzálny kultúrny význam, pričom kompetentnosť, mierumilovnosť a vášeň sú skôr špecifické v rámci určitého kultúrneho významu.

Všeobecne v kultúrach, ktoré sú viac individualistické, teda pri ktorých je výraznejšia nezávislosť, autonómnosť a jedinečnosť, sa konzumenti pro-

1 AAKER, J. – BENET-MARTINEZ, V. – GAROLERA, J. 2001 *Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs,* Research Paper No. 1668R, Graduate School of Business Stanford University

stredníctvom značky snažia odlišovať od členov skupiny, do ktorej sa radia. V kontraste s týmto použitím značky sú kultúry kolektívneho charakteru, kde je vyššia konformita, podobnosť a značky vyjadrujú ako sú konzumenti blízki svojej skupine, s ktorou sa identifikujú.

Významnou štúdiou postavenou na týchto údajoch bola Hieronimova štúdia, kde sa táto škála skúmala v aplikácií na Nemeckú spolkovú republiku.[2] Päť faktorov z pôvodnej štúdie sa rozšírilo o ďalšie dva, ktoré boli identifikované pri Japonsku a Španielsku. Autor dospel k výsledku, že žiadna z troch škál nie je aplikovateľná v nemeckom kontexte a je potrebné vytvoriť nezávislú škálu, ktorá mala v jeho ponímaní podobu dvojfaktorovej škály. Ako prvú dimenziu osobnosti značky označil „dôveru a bezpečnosť", ktorá prezentuje racionálnu zložku osobnosti značky. V kontrastnej pozícií je druhá dimenzia „temperament a vášeň", reprezentujúca emocionálnu zložku.

Aj keď je Aakerovej škála osobnosti značky najpopulárnejšia a najčastejšie sa používa, nie je jednoznačne použiteľná v rôznych regiónoch, čo dokázali následné výskumy. Každopádne táto práca výrazne prispela k rozvoju skúmania osobnosti značiek a stala sa podkladom pre budúce výskumy v tejto oblasti.

Modely popisujúce osobnosť značky

Podľa odborníkov existujú najmenej tri modely, ktoré popisujú brand personality:

Model sebavyjadrenia

Podľa Aakerovej majú niektoré značky tendenciu, aby sa používali ako určitý prostriedok na vonkajšie prejavenie svojej identity. Tento model je založený na teórii kongruencie – zhody, ktorá znamená, že obraz konceptu nás samých a imidž produktu obsahujú isté konštrukty. Môže sa teda vytvoriť úroveň zhody, súladu medzi naším vlastným osobným konceptom a produktom, keďže konzumenti zvyknú uprednostniť produkt, ktorý potvrdzuje ich vnímanie seba samých. Osobnosť a identita zákazníka by teda mali byť v zhode s osobnosťou značky, ktorej produkt používa. Značka potom slúži ako sebavyjadrenie konzumenta a produkty ako autá, kozmetika, odevy, počítače sa používajú na tento účel, pretože ich používanie je späté so sociál-

2 LUCKERATH, B. 2010 *How Brands become People* - A Study on the Impact of Brand Personality on Brand Value [2013-11-20] Dostupné na: http://studenttheses.cbs.dk/bitstream/handle/10417/1870/barbara_lueckerath.pdf?sequence=1

nym kontextom. Na druhej strane naše vlastné ja je poddajný a tvárny koncept, ktorý zahŕňa napríklad naše dobré ja, zlú stránku, ideálne ja atď. Inými slovami povedané, ľudia konajú rôzne v odlišných situáciách a sú ovplyvnení aktuálnymi podnetmi. V konečnom dôsledku to vedie k tomu, že preferencia určitých značiek na základe týchto osobnostných asociácií sa mení v závislosti od situácie, v ktorej produkt použijú.

Vzťahový model

Vzťahy sa budujú medzi rôznymi typmi ľudí, často medzi takými, ktorých osobnostné vlastnosti nám nevyhovujú a nechceme ich vlastniť. Ak potrebujeme poradcu, snažíme sa nájsť niekoho dôveryhodného, spoľahlivého. Podobne sa v koncepcii tohto modelu vníma vzťah zákazník a značka vo forme priateľa, interaktívneho vzťahu, v ktorom je dôležitý postoj a správanie sa značky. Aktívni partneri sú na oboch stranách, podobne ako v medziľudských vzťahoch. Značka je podobne ako človek hlboko ovplyvnená tým, čo si o nej konzument myslí. Podľa Fournierovej sa definuje 6 dimenzií kvality vzťahu so značkou, pričom sú asociované so vzťahmi medzi ľuďmi.[3]

Láska a vášeň – keď žiadna iná značka nemôže zaujať toto miesto, nedostupnosť značky vedie k negatívnym emóciám.

Prepojenie – pripomína konzumentovi kto je, a identifikuje podobnosť vlastnej osobnosti a značky.

Vzájomná závislosť – značka hrá dôležitú úlohu v živote zákazníka, ktorý pociťuje určitý deficit, ak značku dlhšiu dobu nepoužíva.

Oddanosť – zákazník pociťuje významnú lojalitu k značke, ostane pri nej za akýchkoľvek okolností.

Intimita – zákazník má mnoho informácií o značke a o samotnej spoločnosti.

Partner značky – definuje vnímanie zákazníka od značky k jeho osobe, cíti sa byť váženým a ceneným zákazníkom.

Model reprezentácie funkčného benefitu

Predchádzajúce modely sa zaoberajú kontextom, v ktorom je osobnosť značky základom stratégie a spojenia so zákazníkom. Taktiež môže byť nositeľom reprezentujúcim funkčné benefity a atribúty značky. Osobnosť

3 FOURNIER, S. 1998 Consumers and Their Brands: Developing Relationship Theory in Consumer Research. In *Journal of Consumer Research,* vol. 24, p. 343 – 373

značky športovej obuvi môže byť vnímaná ako dobrodružná, určená na pohybové aktivity v exteriéri, dostatočne pohodlná a vystužená, čo naznačuje, že je kvalitnejšia a odolnejšia ako produkty od konkurentov. Môžeme sa tiež domnievať, že funkčné atribúty značiek by boli oveľa menej presvedčivé bez osobnosti, ktorá sa za nimi skrýva.

Záver

V súčasnej spoločnosti, kde je dostupnosť základných potrieb zabezpečená pre väčšinu jednotlivcov, sa zmenila i funkcia spotreby. Konzumenti sa primárne neorientujú na uspokojovanie základných potrieb, ale rozhodnutím sa pre získanie určitého produktu sledujú vyššie ciele. Sociálne potreby, sebarealizácia sa dostávajú do popredia a zohrávajú dôležitejšiu úlohu pri rozhodnutí pre konkrétny produkt. Značky sa výraznejšie pozicionujú v rámci emocionálneho sveta zákazníkov, a nie práve funkčné atribúty produktov ako ich symbolický význam naberajú na dôležitosti. Manažovanie značky zamerané na osobnosť si tak v rámci tohto posunu našlo cestu do sveta biznisu. Pochopenie značiek ako osobností umožňuje spoločnostiam lepšie prezentovať emocionálne benefity značky a budovať dlhodobý vzťah medzi zákazníkom a značkou, ako aj hodnotu značky. Tento koncept, odvodený od psychológie ľudskej osobnosti, sa stáva čoraz významnejším. Faktom však je, že výskum v tejto oblasti je v počiatkoch, keďže do polovice deväťdesiatych rokov 20. storočia neexistovali žiadne valídne údaje.

Aakerovej škála osobnosti značky znamenala výrazný progres vo výskume tejto problematiky, na základe ďalších analýz však nie je univerzálne aplikovateľná v širokom spektre produktových kategórií a krajín. Medzikultúrna aplikácia má niektoré dimenzie, ktoré sú prenosné medzi rôznymi krajinami, ale niektoré sú prísne regionálne špecifické. Úlohou následného výskumu by mala byť snaha definovať dimenzie osobnosti značky, ktoré budú adaptovateľné a akým spôsobom. Vytváranie rôznych škál na regionálnej úrovni by bolo značne nepraktické a mätúce, preto by sa mali definovať merateľné dimenzie osobnosti značky spoločné pre určité kultúrne regióny, napr. pre latinskoamerickú kultúru. Ďalšou otázkou zostáva, či je možné transferovať škálu osobnosti značky na B2B segment. Overenie, či sú zistené teórie použiteľné aj na tomto trhu, je vhodnou otázkou pre budúce výskumné aktivity, týkajúce sa tejto problematiky.

Literatúra

AAKER, J. L. Dimensions of Brand Personality. In Journal of Marketing Research, vol. 34/1997

AAKER, J. – BENET-MARTINEZ, V. – GAROLERA, J. 2001 Consumption Symbols as Carriers of Culture: A Study of Japanese and Spanish Brand Personality Constructs, Graduate School of Business Stanford University, 2001

ADAMSON, A. P. 2011 Jednoducho značka. Bratislava : Eastone Books, 2011, ISBN 978-80-8109-175-9

FOURNIER, S. 1998 Consumers and Their Brands: Developing Relationship Theory in Consumer Research. In Journal of Consumer Research, vol. 24

IRTEL, H. – SOHN, M. – PARK W. S. – SUK, H. J. 2007 Brand as determinant of evaluation of product personalities - A cross cultural study Dostupné na: http://www.sd.polyu.edu.hk/iasdr/proceeding/papers/BRAND%20AS%20DETERMINANT%20OF%20EVALUATION%20OF%20PRODUCT%20PERSONALITIE.pdf

LUCKERATH, B. 2010 How Brands become People - A Study on the Impact of Brand Personality on Brand Value Dostupné na: http://studenttheses.cbs.dk/bitstream/handle/10417/1870/barbara_lueckerath.pdf?sequence=1

YOON, T. H. 2004 An Empirical Study of the Concept of Brand Personality: The Case of Restaurants Dostupné na: http://epubs.surrey.ac.uk/874/1/fulltext.pdf

PhDr. Marian Tar – doktorand Fakulty masmédií P aneurópskej vysokej školy v Bratislave

PhDr. Ekaterina Borisová, PhD. – prodekanka Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

NOVINÁRSKA OSOBNOSŤ NA ROZHRANÍ MILÉNIA

Andrej Tušer

Abstract

In the article, the author focuses on journalism personality which he comments by optics of journalistic practices and journalistic environment. The personality of journalist he perceived as a man typical characteristics, intellectual, ethical, psychological and other circumstances, to creating a certain charisma, without which no journalist profession possible. In connection with the issue and based on many years of experience writer compares journalists in the past and present.

Keywords: journalist, personality, society, history.

Cieľom príspevku je komparácia, ako sa vníma osobnosť v kontexte súčasnosti a minulých rokov. Pretože tak, ako sa vyvíjala alebo akým smerom sa posúvala naša spoločnosť, tak sa súbežne formovala, alebo ešte správnejšie, „prispôsobovala“ osobnosť spoločenským podmienkam. No i naopak – spoločnosť formovala osobnosť „na svoj obraz“. Možno tak postaviť paralelu osobnosti? Konkrétne novinárskej? Z hľadiska merita veci ide o pohľad na novinársku osobnosť optikou novinárskej praxe, novinárskeho prostredia.

Nezaoberám sa témou novinárskej osobnosti z aspektu rôznych vedných odborov, hoci, ako vieme, novinárstvo, alebo veda o novinárstve, ako jedna z mála v sústave vedných odborov, má výsostne interdisciplinárny charakter. A od charakteru novinárstva sa odvíja aj osobnosť tohto odvetvia. Teda nevyhnutne je, alebo by mala byť, interdisciplinárna. Po celý čas, čo som sa venoval novinárskemu povolaniu a doteraz profesii pedagóg v ob-

lasti novinárstva, a to je už pár desiatok rokov, ma zaujímal novinár ako osobnosť s typickými charakterovými, intelektuálnymi, etickými, psychologickými a inými danosťami, vytvárajúci určitú charizmu okolo alebo zo seba bez toho, aby to robil vedome.

Na to, aby som mohol „doskúmať" (toto slovo nie je preklep, vyslovujem ho cielene) novinársku osobnosť, som síce študoval, resp. čítal nemálo odborných kníh[1] na túto či príbuzné témy, ale vzhľadom na to, že sa cítim predovšetkým metodikom, praktikom, z tohto aspektu som pozoroval črty, ktoré by mohli byť charakteristické pre povolanie – možno aj osobnostný status – novinára.

Z miléniového kontextu – rok 1963 a rok 2013 – teda na prelome dvoch tisícročí, i keď ide „iba" o päťdesiat rokov (v novinárskom profesionálnom ale i ľudskom živote nezanedbateľná dĺžka), je osobnosť novinára diametrálne odlišná. Vzaté, samozrejme, pragmaticky. Mnohí vedci v tejto oblasti by mohli namietať, čo nové tu vymýšľam, veď psychológovia, sociológovia, etici, historici, jazykovedci, logici majú dávno jasné (a dokazujú to desiatky odborných publikácií), aké osobnostné (a nielen osobnostné) vlastnosti, danosti a schopnosti by mal mať novinár.

V uplynulých rokoch som išiel v tejto téme takpovediac proti prúdu. Opačným smerom. Spolu so študentmi novinárstva – prostredníctvom seminárnych prác – sme zisťovali, ako sa chápe novinár sám ako osobnosť. Novinár v behu a kolotoči novín, médií, ktorý vôbec nečítal odbornú literatúru z tejto sféry. Pracuje v teréne, má svoje zaradenie, témy, úlohy, rubriky, chodí na konferencie, do parlamentu, do zastupiteľstiev, medzi ľudí a – píše, tvorí pre nich, aj o nich.

Na budúci rok to bude pätnásty rok, čo po prvýkrát vyšla moja kniha[2] (medzitým, nepočítajúc s tým, sa stala z nej veľmi úspešná publikácia a pred dvomi rokmi to bolo už jej štvrté vydanie[3], samozrejme, aktualizované a prispôsobené daným podmienkam) s názvom Ako sa robia noviny. V nej som sa začal zaoberať aj tým, čo sme so študentmi zozbierali a dozvedeli sa od novinárov, pôsobiacich na rôznych postoch v redakciách. Vytvoril som

1 DROPPA, B. 1992 Spôsoby novinárskeho sprístupňovania odborných obsahov verejnosti. Bratislava : Univerzita Komenského 1992;, HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva a Eurokódex 2009; McNAIR, B. 2004 Sociologie žurnalistiky. Praha : Portál 2004 a i.

2 TUŠER, A. 1999. *Ako sa robia noviny.* Bratislava : SOFA, 1999

3 TUŠER, A. 2010. *Ako sa robia noviny.* Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva a Eurokódex 2010

akúsi abecedu novinára[4], ktorá nemá vedecký podklad, neopiera sa o odbornú literatúru, takže, priznávam sa, zrejme nemôže mať až taký „seriózny“ základ, ak, pravda, za seriózny základ by sme nepovažovali výpovede konkrétnych novinárov s niekoľkoročnou praxou. Ich názory na vlastné povolanie, ich stanoviská na to, aký by mal byť naozaj novinár. Možno tu hovoriť o osobnostnej charakteristike, ak sa opiera „iba“ o to, ako to funguje v novinárskej praxi?

Ale o to vlastne ide.

Takmer pred päťdesiatimi rokmi[5] som bol účastníkom okrúhleho stola – besedy o novinárskej osobnosti. So svojimi názormi vystupovali dobové osobnosti, teraz už legendy novinárstva, ktorých mená možno dnešným mladým novinárom už veľa nepovedia. Na škodu veci (ak, pravda, nenazrú do histórie žurnalistiky). Sú to osobnosti s menami Mieroslav Hysko, Juraj Charvát, Dalibor M. Krno, Ján Rozner, Juraj Špitzer, Jozef Weiser a iní. Stačí si to-ktoré meno na internete „vygoogliť“, alebo nazrieť do Wikipédie, aby sa zvedavý čitateľ dozvedel, o kom tu teraz hovorím. Časť ich výpovedí som už publikoval, ale vôbec si nemyslím, že sú dnes neaktuálne. Vybral som iba niekoľko viet:

„Pod novinárskou osobnosťou si predstavujem človeka, ktorý píše do novín (vtedy ešte neexistoval internet – pozn. aut.) a na jeho mienku je čitateľ zvedavý“. „Neviem, či nedostatočne vzdelaný a nedostatočne kvalifikovaný novinár sa môže stať osobnosťou“. „Novinárska osobnosť – ako každá osobnosť – sa nevytvára sama osebe. Jej rozvoj a uplatnenie sú podmienené spoločenskými predpokladmi, v ktorých novinár pracuje“. Zdalo by sa, že novinárstvo je priam ideálnym povolaním pre rast osobnosti: veď zaujímať uvedomelý, aktívny vzťah k udalostiam, pomerom, prostrediu nie je iba právo novinára, ale aj jeho prvoradá povinnosť“. „Novinársku osobnosť konštituujú dva faktory – isté množstvo vzdelania a novinársky štýl. Nemôžeme vylúčiť ani subjektivizmus, ani inteligentstvo ako prípadné negatívne prvky v nej obsiahnuté, ale v tom momente, ak ich zakazujeme, vylučujeme aj existenciu novinárskej osobnosti“. „Pre osobnosť nie sú smerodajné len vlastnosti, smerodajný je štýl, veľmi dôležitý je spôsob novinárskeho videnia faktov, politického chápania diania“.

---

4 TUŠER, A. 1999. *Ako sa robia noviny.* Bratislava : SOFA 1999, s. 178 – 183

5 Dvadsať rokov slovenskej žurnalistiky a dnešok. In: *Otázky žurnalistiky* 1965. Martin : Matica slovenská 1965, s. 45 – 99

Nadviažem na poslednú vetu. „Dôležitý je spôsob novinárskeho videnia faktov, politického chápania diania“. Stotožňujem sa s týmto názorom, pretože nech si akokoľvek predstavujeme prácu novinára, ide najmä o politikum. V každom ohľade i v každom príspevku. Možno pod tým chápať novinárovo vzdelanie, jeho presvedčenie, svetonázor, kultúru. S touto témou som vystúpil na vedeckej konferencii s medzinárodnou účasťou v Smoleniciach, ktorú organizovala Fakulta masmediálnej komunikácie UCM v Trnave[6] i publikoval príspevky. Lebo politikum nie je iba o politike. Politikum je osobnostná charakteristika.

Keď som si pripravoval dnešný príspevok, zaujímalo ma, čo na tému „osobnosť“ hovoria slovníky či encyklopédie[7] Našiel som: uznávaný odborník, autorita. Predstavuje schránku určitých daností, schopností a vlastností (dobrých, a možno i nie celkom dobrých – veď každý človek má plusy aj mínusy – ale novinár vo svojom vystupovaní musí byť nad nimi), ktoré napĺňajú samotný obsah slova „osobnosť“. Znamená všetko to, ako novinár pôsobí, ako sa správa, ako predstupuje pred verejnosť, ako koná. Teda osobnosť so všetkými znakmi novinárskeho majstrovstva, novinárskej profesionálnosti.

Čiastočne som už publikoval zo svojho archívu desiatky výpovedí novinárov o tom, aký by mal byť novinár. Sú to názory šéfredaktorov, významných funkcionárov redakcií, ktorí na základe vlastnej dlhoročnej úspešnej novinárskej praxe už majú právo vyslovovať sa o tom, čo by malo charakterizovať novinára, s určitým nadsadením, aj novinársku osobnosť. Napriek tomu, že niektorí už nie sú medzi nami, alebo pôsobia na iných postoch, ich výpovede sú stále aktuálne. O svoj názor sa okrem iných podelili (uvádzam v abecednom poradí): V. Bačišin, A. Bán, R. Baťo, M. Bednár, E. Bednárik, J. Benková, J. Bob, L. Brabcová, E. Bujačková, M. Conzarová, I. Čeredejev, Š. Debnár, V. Donner, P. Fridner, A. Ghannamová, K. Grosmannová, T. Grosmann, J. Horáková, Š. Hríb, M. Hric, J. Hrubá, V. Jancura, M. Jaslovský, S. Jurko, A. Kopřivová, R. Kotian, J. Kozma, B. Laucká, P. Leginský, M. Leško, S. Lispuchová, I. Melicherčík, L. Moravčík, M. Niederland, I. Ondrejičková, S. Pacherová, Ľ. Petránsky ml., Š. Rosival, P. Rýpal, Z. Simonides, A. Smolková, J. Šesták, M. M. Šimečka, M. Šimo, V. Štefko, F. Tisovič, M. Tomášik, P. Trenčiansky, M. Tuleja, I. Václavík, J.

6 TUŠER, A. Politikum novinára. In: Kol. autorov 2008 *Médiá, spoločnosť, mediálna fikcia.* Trnava : FMK UCM 2008, s. 268 – 270

7 Kol. autorov 1993 Encyklopedický slovník. Praha : Odeon 1993, s. 788; Kol. autorov *1997 Krátky slovník slovenského jazyka.* Bratislava : Veda 1997, s. 270

Vereš, T. Veselá, B. Zagar, N. Závodská, I. Zemanovič, A. Zerer. V osobnom archíve mám pripravených na spracovanie ešte asi dvesto ďalších výpovedí a charakteristík, ktoré by mohli dokresliť obraz novinárskej osobnosti. Dúfam, že roky, ktoré ešte sú predo mnou, mi umožnia pripraviť ich tak, aby sa mohli stať aj akousi studnicou rád a poučení.

Vybral som niekoľko názorov novinárov z ostatných rokov a hľa, čo okrem iného hovoria na túto tému[8]:

„Dobrého novinára predstavuje jeho individualita, jeho sebavedomie, vnútorná istota stavaná na úrovni intelektu, hlboké vedomosti, neustála práca, čestnosť a skromnosť."

„Novinár musí byť predovšetkým vzdelaný. Ak má talent, je to dobré, ale talent nie je všetko. Musí byť vytrvalo pracovitý a predovšetkým ľudský."

„Novinár musí byť dravý, inak sa nedostane k informáciám. Pritom však musí ostať čestný a seriózny, lebo jeho prácu denne hodnotí široké spektrum čitateľov."

Novinár musí predovšetkým mať rád slovenčinu, to je základ. Nesmie chýbať trpezlivosť a poctivá príprava. Navyše musí mať chuť sadnúť si nad problém a pošpekulovať nad ním, aby výsledný efekt bol pútavý pre čitateľa, poslucháča."

„Novinár nemá byť na niečiej strane, len na strane pravdy."

„Novinár by mal získavať čo najviac informácií, aby mohol byť čo najobjektívnejší. Nemal by byť stranícky. Žiadny novinár nie je nútený robiť to, čo nechce a ak je nútený, mal by odtiaľ odísť."

„Novinárska osobnosť? Meno dobrého novinára musí byť záruka serióznosti. Základom je výborná odborná príprava, potom nezaujatosť, objektívnosť, dobré kontakty."

„Pre novinára musí byť informácia ako ópium. Je uspokojený iba vtedy, keď je nasýtený informáciami."

„Popri vlastnostiach, ako sú systémovosť, dôslednosť, serióznosť, nadhľad, je u novinára dôležité ustavičné štúdium a veľa odriekania."

„Dobrý novinár musí mať prehľad a bohatý slovník. Veľa čítať, počúvať, sledovať médiá a dávať veci do súvislosti. Nesmie byť naivný, ale konkrétny, výrečný a neodbytný."

8 TUŠER, A. 1999 *Ako sa robia noviny.* Bratislava : SOFA, 1999, s. 184 – 187

„Novinár by mal byť pohotový a správne drzý, schopný presadiť sa, ponúknuť svoje schopnosti a zručnosti."

„Novinár musí vedieť získať si dôveru ľudí a dokázať nestratiť ju. Preto si nemôže vymýšľať, fabulovať, klamať."

„Novinár musí byť predovšetkým seriózny človek, vedieť vystupovať, správať sa. Pravdovravný, úprimný, čestný. Žiadny gambler, alkoholik."

„Novinár má vedieť komunikovať s ľuďmi, lebo nezíska žiadne informácie. Musí byť trocha aj psychológ a odhadnúť, čo na koho platí, aký prístup zvoliť. A musí mať všeobecný prehľad."

„Novinár má na sebe stále tvrdo a zodpovedne pracovať. Zodpovedne pred čitateľmi, no najmä pred sebou."

„Novinár by mal vedieť byť aj tolerantný, nechytať partnera za každé prerieknutie sa, ale prijať aj iný názor. Aj irónia vo fejtónoch by mala byť skôr úsmevne láskavá, než závistná."

„Novinár by nemal napísať to, čo nevie dokázať alebo obhájiť."

„Novinár musí seriózne pracovať so zdrojmi a byť schopný priznať si, že nerozumie všetkému."

„Novinár by mal byť kreatívny, vyberať si témy, ktorými by zaujal čitateľa, mal by sa špecializovať na konkrétnu sféru a v tej získať kontakty kvôli informáciám."

„Novinár má vedieť vybudovať si novinársky šarm, ovládať svetové jazyky, mať perfektný osobný archív, lebo žurnalistika sa nedá robiť „z vody". Nemôže byť nič horšie ako dutý novinár, čo je dnes, žiaľ, dosť bežné..."

„Novinár má mať iskru, entuziazmus a radosť zo získavania nových informácií."

„Novinárstvo je tvrdá mravčia práca, na konci ktorej by nemal absentovať čitateľský zážitok."

„Novinár nemá písať preto, že treba zaplniť miesto, ale preto, že o veci má čo povedať."

„Novinár sa musí pozerať okolo seba, na ľudí, čo ich zaujíma, teší, trápi, čoho sa boja. A nesmie byť stereotypný."

„Novinár je kormidelník myslenia, um každého novinára sa má prelínať s jeho srdcom."

„Novinár je poznačený, či chce, alebo nie. Ak ho novinárčina nepoznačila, nie je to dobrý novinár. Lebo buď svoju prácu robí srdcom, alebo

nie. Ak ide niečo napísať a pritom sa do toho zaangažuje, odkrojí to kus z jeho vnútra."

„Dobrý novinár musí v sebe spájať vlastnosti štátnika, spisovateľa, encyklopedistu,

veštca, apoštola, filozofa i obchodníka."

Možno by bolo v tejto súvislosti osožné hovoriť aj o protipóle novinárskej osobnosti. O novinárskej celebrite. Lebo aj takí novinári sú. Páčia sa čitateľom len preto, že píšu neobmedzene, niekedy aj s opovrhovaním základných pravidiel novinárskej etiky. Tri príklady:

„Vedieť písať? Načo?"

„Hocičo som napísal, bolo to OK a šlo to do tlače."

„Komentátor nepotrebuje školu, ale hlavu."

V priamom rozpore s uvedenými tromi príkladmi sú slová nasledujúcich novinárov:

„Ak by som sa, nedajbože, zmýlil, zničím človeka, ktorý je možno nevinný. Takže ak mám len podozrenie, že niekto robí nejaké gaunerstvo, ale nemám dôkazy, radšej reportáž nenakrútim".

„Ak som prostredníctvom novín pomohol čo len jednému človeku a jeho trápenie sa zmenšilo, naplnilo sa moje novinárske i ľudské poslanie".

Dovolím si na záver uviesť ešte jednu citáciu, ktorá je ťažiskom môjho príspevku – je o novinárstve – z publikácie spred osemdesiatich piatich rokov[9]: „Ako *obchodné odvetvie* môže byť novinárstvo výnosné alebo nevýnosné, ako *odbor ľudskej činnosti* môže byť ušľachtilé alebo neušľachtilé. Ako *umenie* môže poskytovať pole pôsobnosti najväčšiemu i najnižšiemu talentu. Ako *náklonnosť* môže ovládať svätca i zločinca. Ako *služba* môže pôsobiť k najvyšším cieľom i stať sa nástrojom najnižšej zvrhlosti. Ale ako *príležitosť* pre tých, čo ju dokážu uchopiť a sú odhodlaní použiť ju v najplnšom rozsahu na to, aby zo svojho vlastného rozhodnutia sa starali o dobro svojich blížnych, má sotva sebe rovnocenné." (zvýraznil A. T).

Avšak slová, ktoré nedávno vyriekol jeden z novinárov na margo tejto profesie a jej aktérov, mrazia: „V plynových komorách bolo možné otráviť desaťtisíce ľudí, ale noviny (médiá – doplnil A. T.) môžu otráviť státisíce, milióny, ba i celý svet".

---

9 STEED, H. W. 1928. *Noviny a novináři.* Praha : Orbis 1928, s. 44, In: TUŠER, A. 1999. Ako sa robia noviny. Bratislava : SOFA, 1999, s. 187 – 188

Literatúra

DROPPA, B. 1992 Spôsoby novinárskeho sprístupňovania odborných obsahov verejnosti. Bratislava : Univerzita Komenského, 1992, ISBN 80-223-0545-6

HRADISKÁ, E. – BREČKA, S. – VYBÍRAL, Z. 2009 Psychológia médií. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva a Eurokódex 2009, ISBN 978-80-89447-12-1

MCNAIR, B. 2004 Sociologie žurnalistiky. Praha : Portál, 2004, 182 s. ISBN 80-7178-840-6

Dvadsať rokov slovenskej žurnalistiky a dnešok. In: Otázky žurnalistiky 1965. Martin : Matica slovenská, 1965

Kol. autorov 1993 Encyklopedický slovník. Praha : Odeon 1993, ISBN 80-207- 0438-8

Kol. autorov 1997 Krátky slovník slovenského jazyka. Bratislava : Veda 1997,ISBN 80-071-007-87

Kol. autorov 2008 Médiá, spoločnosť, mediálna fikcia. Trnava : FMK UCM, 2008, ISBN 978-80-8105-072-5

STEED, H. W. 1928 Noviny a novináři. Praha : Orbis, 1928

TUŠER, A. 1999 Ako sa robia noviny. Bratislava : SOFA, 1999, ISBN 80-85752-66-2

TUŠER, A. 2010 Ako sa robia noviny. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva a Eurokódex, 2010, ISBN 978-80-89447-23-7

prof. PhDr. Andrej Tušer, CSc. – poradca dekana Fakulty masmédií

Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

KRÁĽ JE NAHÝ! INTROVERTNOSŤ OSOBNOSTI VERSUS MASOVÝ DIVÁK. MANIPULATÍVNA OPTIKA MÉDIÍ

Yvonne Vavrová

Abstract

The work presents and examines the status of personalities and celebrities in the media space, namely in television. Defines the concept of personality in interaction with mass media audiences. Success and fame presented in tabloid media is becoming a key measure of the size of personality. We analyze critical thinking of a TV viewer and his ability or inability properly judge the quality of broadcasting program. We found that despite of the individualistic tendency of personalities in certain social, economic and cultural conditions the personalities can associatein unions and clubs and thus create media pressure on political and corporate leaders and improve the society.

Keywords: mass media, personality, celebrity, TV, cultural heritage.

Všetci veľmi dobre poznáme preslávenú Andersenovu rozprávku o márnivom cisárovi, ktorý si nechal ušiť najkrajšie a najdrahšie šaty na svete. Problém nastal, keď mu tie šaty začali šiť dvaja podvodníci, ktorí predstierali, že tkajú výnimočnú látku, neviditeľnú pre každého, kto nie je súci a schopný pre svoj úrad. A keďže kráľ bol hlúpy a vonkoncom nie súci pre svoj úrad, látku nevidel, ale bál sa prezradiť tkáčom, že látku nevidí. V krajčírskej dielni sa vystriedalo veľa ministrov, úradníkov a všetci sa tvárili

a predstierali, že látku vidia a vychvaľovali jej vzor, farbu a materiál. O ničom inom sa v kráľovstve nerozprávalo ako o nezvyčajnej látke. O nejaký čas sa chcel kráľ predviesť v nových šatách na verejnosti, a tak vykročil medzi svojich poddaných úplne nahý. Prizerajúci sa dav zmĺkol a onemel, ale aby urobil zadosť bontónu a zároveň neprezradil, že je hlúpy, skandoval hlasné: „Nech žije kráľ!" Keď tu zrazu malé dieťa skríklo: „Kráľ je nahý!" Dav sa zrazu prebral z oslepenia a ľudia si začali šepkať: „Veď je to pravda! Je nahý! Kráľ je nahý!" Kráľ však pod svojím baldachýnom ešte vznešenejšie vykročil a komorníci mu niesli vlečku, ktorej nebolo.

Možno sa pousmejeme a povieme si: Aká múdra rozprávka! Ale tá rozprávka je viac ako múdra. V tej rozprávke totiž žijeme dodnes, akoby to napísal spisovateľ: „A žili dlho a šťastne, až kým nepomreli". Ten prizerajúci sa dav pripomína sediaci dav pred televíznymi obrazovkami, pred blikajúcim LED monitorom, ktorý vytrvale a húževnate na 150 kanáloch od rána do večera a od večera do rána ohlupuje divákov väčšinou brakom, gýčom a sfalšovanou realitou. Už síce nekričíme: „Nech žije kráľ!", ale vytrvale velebíme a uctievame celebrity, ktoré síce nie vždy chodia úplne nahé, ale práve naopak svoju duševnú nahotu a úbohosť maskujú pod trblietavými róbami, demonštrujú drahými autami, prezentujú svoju hviezdnu pseudoslávu na všakovakých smotánkach a v top celebritných magazínoch. A divácky dav oslepený žiarou sklíčkového trblietania pomaly ale iste hlúpne a v intenciách Andersenovej rozprávky skanduje: Nech žije..! Aký to výnimočný a schopný človek!

Kolektívna duša audiovizuálneho diváka chce byť kŕmená kolektívnou lžou. Je totiž stráviteľnejšia, lacnejšia a hlavne „ jedia ju všetci". Zámerne infiltrovaná a očkovaná slepota prostredníctvom popcornových praktík niektorých audiovizuálnych médií úplne vytesnila a stále vytesňuje pravé hodnoty zo zorného uhla prijímateľov. Nablýskané celebrity úplne vytlačili skutočné osobnosti, ktoré už svojou podstatou nie sú agresívne, z tzv. hracej plochy za vysoký a hrubý mantinel. Prvoplánový exhibicionizmus celebrít vytlačil osobnosti zo zorného uhla médií „vďaka" vrodenej skromnosti osobností.

Položme si otázku: Kto je teda osobnosť? Psychológovia by ju charakterizovali ako individualitu, ktorá sa v mnohom vymyká priemeru. Je nekonvenčná, charizmatická, výnimočná, vždy originálna – jednoducho zjav. Neputuje s davom a nebojí sa presadzovať svoj názor. Dá sa povedať, že je fenoménom, mudrcom života, osvietencom doby. Je nepoddajná. Je vždy o hodný kus dopredu a má víziu, ktorú ešte nie sú schopní vidieť ostatní.

Je tvrdohlavá, pracovitá a húževnatá. Je veľmi cieľavedomá a zameraná na objavovanie nových vecí, je autoritou vo svojom odbore. Má hlbší zmysel pre vnútorný poriadok vecí, predvída. Vie formulovať, kresliť, písať, či nakrúcať tak, ako to nikto predtým neurobil. Je niekedy aj konfliktná, pretože sa nechce zmieriť so šedou priemernosťou, zaužívanými a pohodlnými stereotypmi a rozmazanou neurčitosťou. Jednoducho je výrazná individualita, ktorá trčí a nedá sa nikdy a nikde zaškatuľkovať.

Ak je jednou z významných čŕt osobnosti aj introvertnosť, pýtajme sa, prečo ju nenechať v osamotení vedeckého bádania či umeleckej tvorby? Prečo voláme, aby ich bolo v spoločnosti viac vidieť a počuť? Potrebujeme my všetci, aby sme o nich aspoň vedeli, potrebujeme, aby individuality vyšli z prítmia svojich pracovní, vedeckých laboratórií? Určite áno! Pretože kolektívny duch davu nemá potenciál riadiť si svoj život sám. A keď si dav nevie určiť svoju vlastnú dráhu pohybu, určujú mu ju iní. Divácky dav málokedy zaujíma (a o to menej niektorých mediálnych manažérov), že skutočná osobnosť vie posunúť rozmýšľanie, umenie, kultúru, filozofiu o hodný kus dopredu. Nie je to žiaduce. Dav má zostať davom, stádom, tak to bolo v minulosti a tak to má zostať v budúcnosti. A keď sa už nepodarilo zastaviť internet a voľne šíriteľné informácie bez cenzúry, tak na rad prišla televízia, rozhlas a iné printové médiá, ktoré vlastnia nadnárodné spoločnosti vlastnené skupinami miliardárov. Divácky dav sa dobrovoľne a ochotne stáva plastelínou, ktorú spracúvajú a hnetú vo svojich rukách nadnárodné finančné skupiny. Skutočné osobnosti len bezmocne kričia, že kráľ je nahý, ale dav je už sýty a nakŕmený. Vonkoncom nechápe, prečo by mal uvažovať a rozmýšľať o veciach, ktoré jeho bytosť presahujú.

Zastavme sa u jedného fenoménu, a tým je neochota výnimočných osobností sa združovať, prinajmenšom sa združovať pravidelne. Sú skôr samotárske, v hĺbke duše zaujaté svojím vlastným hĺbavým bádaním. Dôsledkom toho je utiahnutosť každého hodnotného a významného človeka. Ak sa totiž významné osobnosti spájajú, spolu konzultujú a diskutujú, delia sa o svoje duševné svety – ako to bolo napríklad v prípade štátnika, filozofa a politika Tomáša Garrigue Masaryka a spisovateľa Karla Čapka, môže vzniknúť nový synergický efekt, ktorý spoločnosť pohne kvalitatívne dopredu.

História je plná žiarivých príkladov, keď sa aj individualistické osobnosti vedeli zaktivizovať a združiť v spolkoch, združeniach a besedách. Bolo to často v situáciách, keď vnútorný pretlak nespokojnosti s vonkajšou situáciou v spoločnosti prebil individualistické sklony. Inak to nebolo ani v kinematografii, keď napríklad veľmi výrazná francúzska nová vlna, alebo česko-slo-

venská nová vlna, vytvorená skupinou silných filmárskych individualít, demonštrovala svoj jasný postoj a odmietala tradičné skostnatené filmové formy. Boli teda súčasťou zmeny, keď sa bojovalo proti konzervativizmu a rigidite v spoločnosti, nielen v oblasti kinematografie. Ak by sa však nespojili, atomizovala by sa ich potenciálna sila zmeniť veci k lepšiemu.

Osobnosť má aj ďalšiu neodškriepiteľnú úlohu, a to byť pre ostatných určitým vzorom, šípkou, smerovaním, svetlom v tme. Osobnosti boli vždy a dúfajme, že aj naďalej budú, jasnými vzormi pre mladých, práve sa rozbiehajúcich umelcov, ktorí hľadajú svoju vlastnú tvár. Pre francúzskeho filmára Françoisa Truffauta to bol v počiatku jeho vlastnej tvorby anglický režisér Alfréd Hitchcock. Truffaut bol ním síce silne ovplyvnený, ale aj tak sa zaslúžil o celkom novú podobu tzv. francúzskeho filmu noir. Nekopíroval, ale povýšil umenie Hitchcocka na inú dimenziu, ktorá dovtedy bola divákom utajená. Podstatou osobností nie je zavše vymýšľať len nové veci, ale aj vedieť dať starým veciam nový netušený rozmer a novú hodnotu.

Pojmy sa devalvujú a slová úspech a sláva sa stotožňujú a zamieňajú s pojmom osobnosť. Tu nám napadá jeden veľmi vtipný citát o slávnych ľuďoch: „Slávna osobnosť je človek, ktorý po celý život ťažko pracuje, aby sa stal slávnym, a potom keď už je slávnym, nosí tmavé okuliare, aby ho nikto nepoznal.“ Povráva sa, že úspešný môže byť len ten, kto je osobnosťou. Bohužiaľ je to skôr naopak. A keď sa občas stane, že aj veľká osobnosť sa stane úspešnou vďaka kvalitne realizovanému PR a kampani médií, masový divák si už nabudúce stotožní akúkoľvek celebritu na titulnej stránke s osobnosťou. A ten, kto nie je na titulnej stránke, vlastne ani neexistuje. A tak desiatky a stovky skutočných osobností sa stávajú neviditeľnými, osamotenými mimo potenciálnej diváckej, poslucháčskej a čitateľskej obce. A keďže výtvarník, filmár, spisovateľ, hudobník potrebuje k svojej tvorbe aj materiálne predpoklady, ktoré mu spoločnosť ako potrestanie za nedostatočnú popularitu nedá, prepadá skepse a odmieta svet okolo seba.

Je známe, že kritické myslenie má len necelých 10 percent ľudí. Zostávajúcich 90 percent nevie predkladané fakty logicky analyzovať, prehodnotiť a nanovo spracovať. Čo potom očakávame od masového diváka? Aby vedel posúdiť, kto je osobnosť a kto je len nablýskanou celebritou? Asi sotva. Mali by to byť schopní všetci tí, ktorí dané médiá riadia.

Ponúka sa otázka, ako spojiť nespojiteľné? Poprieť prirodzenú inklináciu skutočnej osobnosti byť izolovaný a osamotený a zároveň umožniť diváckej mase aspoň na chvíľočku nakuknúť do bohatého duševného sveta myšlienok a úvah individualít, ktoré naozaj hýbu duševným svetom ľudstva.

Zdá sa, že je to úloha viac ako nemožná. Dav nechce vo svojich tak príznačne nazvaných masových audiovizuálnych médiách byť zahnaný do jaskyne jeho vlastného vnútra, kde v spoločnosti ozajstnej osobnosti je konfrontovaný so svojou vlastnou duchovnou malosťou. Cíti síce, že je to svet bohatý a iný, ale pocit bezpečia mu nezaručí. Skôr naopak. Dav je v spoločnosti osobnosti neistý, bezradný a úbohý. A tak v strachu a pude sebazáchovy rýchlo utečie do bezpečia seberovných a priemerných, kde sa môže prejaviť bez pretvárky a povrchne.

Niektoré verejnoprávne médiá chvalabohu ešte úplne nerezignovali na svoju pôvodnú úlohu šíriť myšlienky duchovného bohatstva a byť kultúrnou pamäťou národa. Niekedy ani nesledujú tie obávané peoplemetre a ponúknu profily naozajstných osobností, ktoré pohli svetom, ktoré za sebou zanechali hlbokú brázdu. Prezentujú tvorbu významných umeleckých osobností. Verme, že to neboli len ojedinelé výkriky do tmy, zúfalé pokusy statočných dramaturgov zachovať kultúrne dedičstvo aj pre ďalšie pokolenia.

Mala som možnosť byť tzv. maliarkou týchto osobností, keď som ako režisérka a scenáristka zachytávala ich obraz pre budúce generácie v cykle portrétov Neobyčajný život, či 13. komnata pre Českú televíziu. (Neobyčajný život Ladislava Chudíka, Božidary Turzonovovej, Jozefa Bednárika, Juraja Jakubiska či 13. komnata Kamily Magálovej, Soni Valentovej a mnohých ďalších.) Všetko individuality, pre ktorých bola typická „zvnútornenosť“, určitá ústretovosť, ale aj bohatosť vnútorného duševného sveta, navonok optimistická povaha so silnými prvkami melanchólie a skepsy. Hlboké poznanie života a tvorby ich občas uvrhlo do precíteného žiaľu a osamotenia. Ich duševný svet je taký pestrofarebný a viacrozmerný, že niet divu, že vychádzať z tohto kráľovstva je pre nich nezmyselné. Veď je toľko bohatstva a krásy v ich vnútornej mysli, ktorú chcú vo svojom životnom diele objaviť a zrealizovať. A tak ako aj režisér je človek vo svojej podstate osamotený, tak aj v prítomnosti iných osamote tvoriacich ľudí musí „zobrazovateľ“ – tvorca kráčať osamotene a veľmi opatrne. Vždy spolu vykročia na cestu, kde ich čakajú otázky ešte nikdy nevyslovené, otázky a odpovede neformulované. Človek aj keď je silnou a výraznou osobnosťou, sa nevidí viacrozmerne, a podať obraz o sebe môže len iná osobnosť zo svojho špecifického zorného uhla. Umelec, režisér, výtvarník, spisovateľ, ktorý rešpektuje osobnosť so všetkými atribútmi, vie, že jeho výklad postihne také črty, ktoré osobnosť ani nemôže a možno ani nechce vidieť.

Jiří Pilka vo svojej knihe Sonáta o hudbe hovoril: „Byť veľkým (umelcom – osobnosťou) je kus odvahy. Vnútorná sila, schopnosť sceľujúceho

činu, schopnosť monumentálneho spojenia duše, materiálu, myšlienok, je to veľkosť, ktorá vyžaduje mnoho. Je to vedomie čistoty, je to odvaha k prijatiu nenávisti a hlavne závisti malých, je to sila k veľkosti. Ale tvorca je čosi ako duchovná molekula alebo atóm, je to sústava síl, skrytých napätí. Momenty rozbitia jadra sú vzácne. Môžu byť aj katastrofické, ale v umení vedú k výbuchom tvorivosti. Tvorca – umelecká osobnosť je ako kvetina určená na rozkvitnutie. Nemôže jednoducho nerozkvitnúť."

Na záver si môžeme položiť otázku: Je ozajstná osobnosť v audiovizuálnych médiách vôbec žiaduca? Môžu osobnosti niečo pozitívne vykonať pre humánnu spoločnosť, pre ľudstvo, pre dobro ľudí? Môžu sa osobnosti v audiovizuálnom priestore aj v rozpore so svojimi individualistickými sklonmi združiť a otvoriť ľuďom oči? Ten čas už dávno nastal. Otvorme im dvere dokorán! Ukážme na pravé a skutočné osobnosti a zakričme: Kráľ je kráľ! A vonkoncom nie je nahý!

MgA. Yvonne Vavrová – asistentka Ústavu mediálnych produkcií
Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy v Bratislave

VNÍMANIE OSÔB, KTORÉ ZODPOVEDAJÚ ZA ÚMYSELNÉ ÚNIKY ŠTÁTOM UTAJOVANÝCH INFORMÁCIÍ

Pavol Vitko

Abstract

The use of information and communication technologies enables the concentration of large amounts of data, including those deemed "classified" by law or by the internal regulations of specific institutions. Respective countries and organizations are investing ever increasing sums in the security of information and data in the information systems. One of the threats that may cause information leakage is a conscious human factor failure by those who have access to the protected systems. Their motifs may be positive on the outside, whereas they may try to alert audiences to violations of human rights and fundamental freedoms, including infringement of privacy and the right to freedom of thinking and conscience. Classified information leaks from the information systems may be caused by personal frustration or revenge. In such cases, information leakage massively threatens the credibility of the institution responsible for protecting classified information. These persons who have committed illegal activity may be viewed by the public in the positive light.

Keywords: information, data, information systems, security risk, communication, crisis communication.

Úvod

Narušenie bezpečnosti informácií v informačných komunikačných systémoch môže byť spôsobené napadnutím počítača alebo systému škodlivým softvérom, no aj úmyselným alebo neúmyselným zlyhaním zamestnanca. Môže nechtiac prezradiť svoje heslo, alebo aj riadiť únik informácií s cieľom poskytnúť ich verejnosti a tak vedome zdiskreditovať svojho zamestnávateľa. Aj keď spoločnosti investujú obrovské finančné prostriedky do technickej ochrany informačných systémov, pričom si zároveň určujú pravidlá bezpečnostnej politiky vo vnútri organizácií, ktoré, o. i. špecifikujú prístup personálu k citlivým dátam, v ostatnom období sa stali celosvetovo najznámejšie kauzy únikov štátom utajovaných informácií práve následkom vedomého zlyhania jednotlivcov. Myslíme na kauzy známe ako WikiLeaks a Snowden. Na Slovensku k nim môžeme prirovnať kauzu úniku utajovaných informácií zo systému Slovenskej informačnej služby známu ako Gorila, ako aj únik informácií z Vojenského obranného spravodajstva. Takéto úniky majú mimoriadne negatívny vplyv na dôveryhodnosť organizácií, z informačných systémov ktorých dáta unikli. O to viac, že v uvedených prípadoch išlo o informačné systémy štátnych orgánov, od ktorých verejnosť očakáva väčšiu mieru bezpečnosti a ochrany, ako od ktorýchkoľvek iných. S cieľom zistiť názory časti slovenskej verejnosti na úniky informácií v uvedených kauzách, ako aj na osoby ktoré ich spôsobili, sme v priebehu uplynulých rokov realizovali dva porovnávacie výskumy, ktoré publikujeme v tejto práci.

Úmyselné osobné zlyhania

Štát, no aj ďalšie organizácie musia čoraz viac čeliť bezpečnostným hrozbám, ktoré ohrozujú ich informačné systémy a siete. Hrozba má potenciálnu schopnosť spôsobiť nežiaduci incident, ktorý môže mať za následok poškodenie systému alebo organizácie a jej aktív. Môže vzniknúť vo vnútri organizácie, napr. sabotáž zamestnanca, alebo zvonku, napr. zlomyseľný prienik hackera alebo priemyselná špionáž.“[1] Zdroje škôd ako počítačové vírusy, počítačové hackerstvo a útoky s odoprením služieb sa stali bežnejšími, ambicióznejšími a čoraz viac premyslenými. Vzájomná prepojenosť verejných a súkromných sietí a zdieľanie informačných zdrojov zvy-

1 STRNÁD, O. 2008 *Systémový prístup k riadeniu informačnej bezpečnosti.* Trnava : SP Synergia, 2008, s. 22

šuje náročnosť dosiahnutia riadeného prostredia s jasne určiteľnými zárukami za informačnú bezpečnosť.[2]

Štátom utajované informácie však môžu uniknúť aj následkom úmyselných osobných zlyhaní jednotlivcov. Ak sa nám zdá slovné spojenie úmyselné osobné zlyhanie paradoxné, možno vysvetliť, že aj keby boli zámery hlavných protagonistov napríklad v kauzách WikiLeaks alebo Snowden akokoľvek ušľachtilé, vo vzťahu k organizáciám, pre ktoré pracovali, ide vždy o zlyhanie. Hlavne morálne škody a veľká strata dôveryhodnosti v rámci takýchto únikov informácií býva pritom znásobená ich poskytnutím v prospech médií. Apelovať na ich zodpovednosť v demokracii, kde sa štát vzdal vlastníctva v podstate všetkých médií a jeho vplyv prostredníctvom zákonov je často veľmi slabý, je iluzórne. Informácia je dnes tovar ako ktorýkoľvek iný. Je produkt, za ktorý sa platí. Preto hlavným motívom oznamovacích prostriedkov nie je, ako si časť z nás myslí, prinášať objektívne, neskreslené a vyvážené informácie, ale získavať ekonomický zisk a ekonomický a politický vplyv."[3] Vplyv médií na politiku štátu je v demokracii často väčší ako vplyv štátu na médiá. Na druhej strane masmédiá sú významným pilierom demokracie, kontrolujú politikov a vedú ich k zodpovednosti pred verejnosťou. Z hľadiska záujmov štátu a aj z hľadiska objektivity ponuky informácií pre občanov sa však stáva problémom, že čoraz menej regulované médiá (ostáva len často problematická vnútorná etická regulácia médií, alebo čoraz liberálnejšia regulácia vonkajšia, prostredníctvom zákonov) sú v presadzovaní svojich záujmov a záujmov svojich majiteľov agresívnejšie, nevyvážanejšie a neobjektívnejšie. Masmediálna komunikácia posilňuje alebo tlmí emócie a formuje postoje. Dokáže popudiť, provokovať, iniciovať – aj uchlácholiť a zabrzdiť druhého v jeho odhodlaní. Dokáže presvedčiť o pravde, ako aj vierohodne šíriť lož."[4]

Na rozdiel od demokracií totalitný štát médiá alebo vlastní, alebo má na ne rozhodujúci vplyv. A to buď prostredníctvom vlastníkov, ktorí sú štátu dobrovoľne alebo vynútene lojálni, alebo formou zákonov, ktorými si totalitné usporiadanie lojalitu vynucuje. Publikovanie utajovaných informácií v legálnom mediálnom prostredí totalitných štátov teda nepripadá do úvahy.

---

2 STRNÁD, O. 2008 *Systémový prístup k riadeniu informačnej bezpečnosti.* Trnava : SP Synergia, 2008, s. 18

3 BAJČAN, R. 2003 *Techniky Public Relations aneb Jak pracovat s médii.* Praha : Managment Press, 2003, s. 28

4 VYBÍRAL, Z. 2009 *Psychologie komunikace.* Praha : Portál, 2009, s. 21

V súčasnosti si nateraz každý štátny subjekt musí vedieť zabezpečiť svoje práva ešte stále predovšetkým sám a musí počítať s najhorším vývojom udalostí. Neexistuje žiadna svetová vláda, ktorá by na to mala dostatočné prostriedky – a to vrátane ochrany utajovaných informácií. Ak by však taká vláda existovala, nedá sa už viac hovoriť o medzinárodnom systéme a medzinárodnom práve, ale možno o akomsi svetovom štáte, globálnom riadení sveta a svetovom práve. Bude tu existovať toto vyššie centrum, ktorému budú štáty viac-menej podriadené. Štruktúra svetového politického poriadku bude v tom prípade úplne reorganizovaná. A to bez ohľadu na to, či budeme zmenu považovať za pozitívum alebo negatívum.[5]

Osoby, ktoré spôsobili úniky informácií vo vnímaní študentov

Verejnosť neraz vníma tých, ktorí sa podieľali na hoci aj nezákonnom úniku utajovaných informácií, ako pozitívne postavy. S cieľom overiť si túto hypotézu sme realizovali dva vlastné výskumy. Prvý koncom roka 2012 a druhý koncom roka 2013. Týkali sa známych medializovaných káuz únikov štátom utajovaných informácií.

V decembri 2012 sme skúmali postoje ku kauzám:

- WikiLeaks – zverejnenie diplomatických dokumentov USA (2010)
- Gorila – zverejnenie prepisov z odpočúvania Slovenskej informačnej služby (2005 – 2012)
- video z týrania irackých zajatcov v americkej väznici v Abú Ghribe (2006)
- únik informácií z prostredia Vojenského obranného spravodajstva, aj o odpočúvaní novinárov (2011).

V uvedenom roku sme si ako prieskumnú vzorku zvolili vysokoškolských študentov žurnalistiky. Naša voľba vychádzala aj z predpokladu, že študenti žurnalistiky, resp. masmediálnej komunikácie, sa intenzívne zaujímajú o politické a spoločenské dianie doma i v zahraničí. Navyše, po skončení štúdia to budú aj oni, ktorí sa budú podieľať v rámci svojho povolania na vytváraní verejnej mienky. V decembri 2012 sme poskytli spolu 120 dotazníkov študentom na troch bratislavských vysokých školách. Ako miesta zberu informácií sme využili Katedru žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity

5 ŠMIHULA, D. 2007 *Použitie silových prostriedkov v medzinárodných vzťahoch.* Bratislava : Veda, 2007, s. 32

Komenského (63 % respondentov), Fakultu masmédií Paneurópskej vysokej školy a Vysokú školu mediálnej a marketingovej komunikácie (spolu 37 % respondentov). Vrátilo sa nám 93 vyplnených dotazníkov, čo je viac ako 75-percentná úspešnosť.

V decembri 2013 sme skúmali postoje ku kauzám:

- WikiLeaks – zverejnenie diplomatických dokumentov USA (2010)
- Gorila – zverejnenie prepisov z odpočúvania Slovenskej informačnej služby (2005 – 2012)
- Edward Snowden a únik informácií o odpočúvaní americkou administratívou (2013)
- Únik informácií z prostredia Vojenského obranného spravodajstva (2011 až 2013).

Zo skúmaného okruhu tém sme v druhom výskume vyradili únik videa z týrania irackých zajatcov v americkej väznici v Abú Ghribe (2006) aj preto, lebo väčšina skúmanej vzorky (vysokoškolskí študenti) boli v tom čase ešte v školskom veku a kauzu nemuseli vnímať. O to viac však vnímali úniky informácií, ktoré spôsobil bývalý spolupracovník CIA Edward Snowden.

V roku 2013 sme si ako prieskumnú vzorku zvolili nielen vysokoškolských študentov žurnalistiky z Bratislavy, ale aj študentov medzinárodných vzťahov a politológie z Banskej Bystrice. V novembri a decembri 2013 sme poskytli spolu 150 dotazníkov študentom na Katedre žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (22 % respondentov), Fakulte masmédií Paneurópskej vysokej školy (21 % respondentov), Vysokej škole mediálnej a marketingovej komunikácie (24 % respondentov) a Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici (33 % respondentov). Vrátilo sa nám 122 vyplnených dotazníkov, čo je viac ako 80-percentná úspešnosť.

Odpovede na uzatvorené otázky (closed question) sme porovnávali predovšetkým kvantitatívnou metódou. Má tú výhodu, že poskytuje objektívne výsledky nezávislé na výskumníkovi a výsledky (v podstate štatistické údaje) môžu byť jasne a jednoznačne prezentované v tabuľkách a grafoch.

V rámci nášho prieskumu sa ukázalo, že študenti koncom roka 2012 ďaleko najintenzívnejšie vnímali kauzu Gorila (71,6 %). Kauzu informácií z Vojenského obranného spravodajstva, hoci sa týkala aj odpočúvania slovenských novinárov, spomedzi študentov žurnalistky najintenzívnejšie vnímal len jeden respondent (obr. 1). O rok neskôr síce ostala kauza Gorila objektom najväčšieho záujmu (38,2 %), no priblížila sa k nej kauza Snowden (33,8 %). Zverejnenie utajovaných diplomatických dokumentov USA,

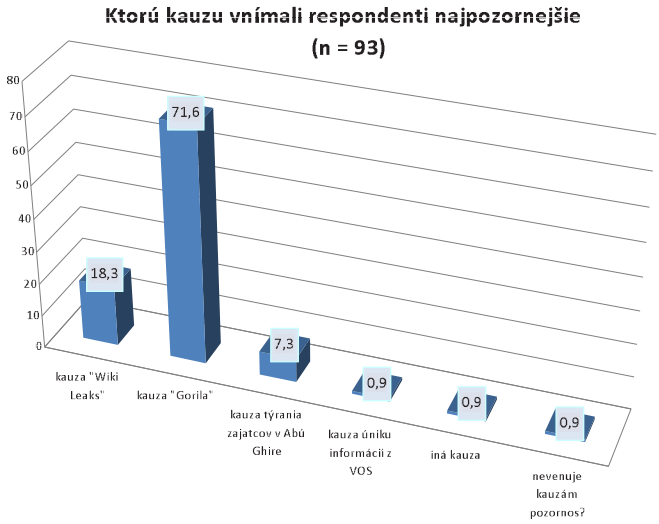

Obr. 1. Ktorú kauzu spojenú s únikom štátom utajovaných informácií ste vnímali najintenzívnejšie v roku 2012?

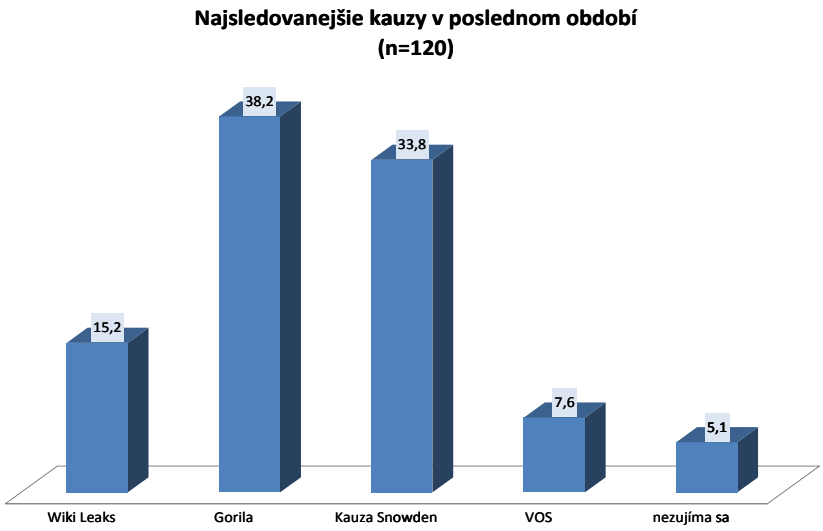

Obr. 2. Ktorú kauzu spojenú s únikom štátom utajovaných informácií ste vnímali najintenzívnejšie v roku 2013?

teda kauza WikiLeaks (Bradley Edward Manning a Julian Assange), ostala približne na rovnakej úrovni (18,3 % resp. 15,5 %). Z 0,7 % na 7,6 % za zvýšil pomer vo vzťahu k úniku informácií z VOS, čo bolo zrejme spôsobené ďalšími únikmi, ktoré opakovane prezentovali slovenské médiá.

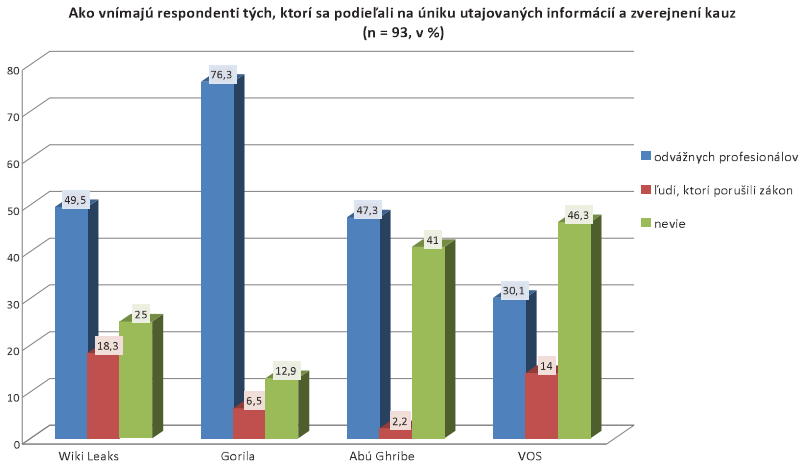

Obr. 3 Ako vnímate novinárov, úradníkov, vojakov či iných, ktorí sa podieľali na úniku a zverejnení uvedených utajovaných informácií (2012)?

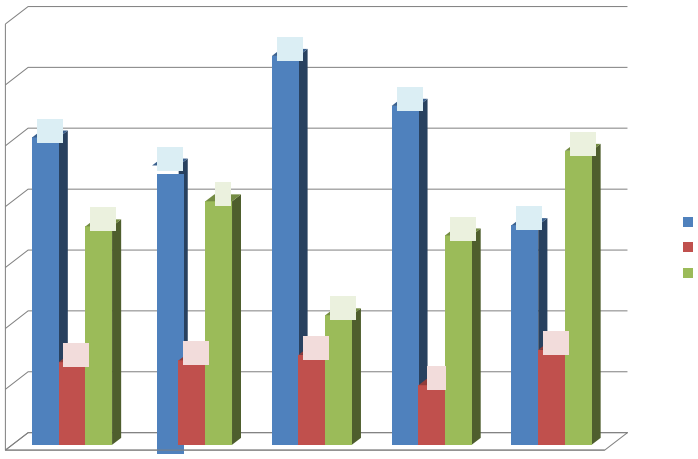

Obr. 4 Ako vnímate novinárov, úradníkov, vojakov či iných, ktorí sa podieľali na úniku a zverejnení uvedených utajovaných informácií (2013)?

Ako verejnosť vníma tých, ktorí sa na úniku a zverejnení informácií podieľali? Vo všetkých štyroch prípadoch boli totiž uvedené kauzy medializované po nelegálnom úniku informácií z prostredia štátom riadených organizácií. Pri našej hypotéze sme i napriek takpovediac kriminálnemu pozadiu úniku informácií predpokladali, že študentská verejnosť považuje tých, ktorí sa na tomto úniku a zverejňovaní podieľali, skôr za pozitívne postavy. Za ľudí, ktorí konali v snahe priniesť pravdu a pokúsiť sa takto o nápravu viacerých podľa nich nekorektných postupov a pod. Táto hypotéza sa potvrdila ako pravdivá.

V kauze Gorila v roku 2012 až 76,3 % respondentov považuje predmetné osoby za odvážnych profesionálov a iba cca 6 % za ľudí, ktorí porušili zákon. V roku 2013 63,9 % resp. 14,8 %. Relatívne najmenej sympatií mali tí, ktorí spôsobili únik utajovaných informácií z VOS, a to 30,1 % v roku 2012 a 36,1% v roku 2013. Osoby, ktoré spôsobili únik informácií, za porušovateľov zákona študenti považujú najmä v kauzách WikiLeaks a VOS – okolo 15 %. Opäť to bola problematika úniku informácií z VOS, ktorú študenti v najväčšej miere nevedeli v oboch rokoch posúdiť, a to 46,3 % resp. 48,3 %.

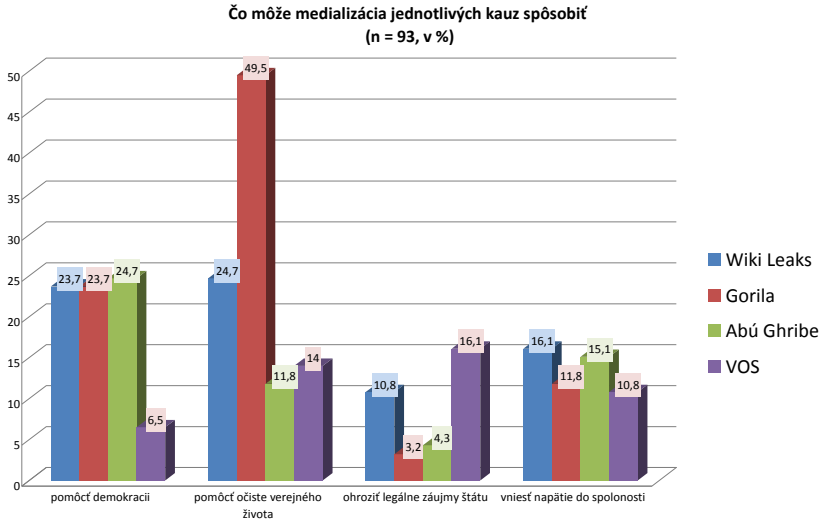

Obr. 5. Čo môže spôsobiť medializovanie úniku utajovaných informácií (2012)?

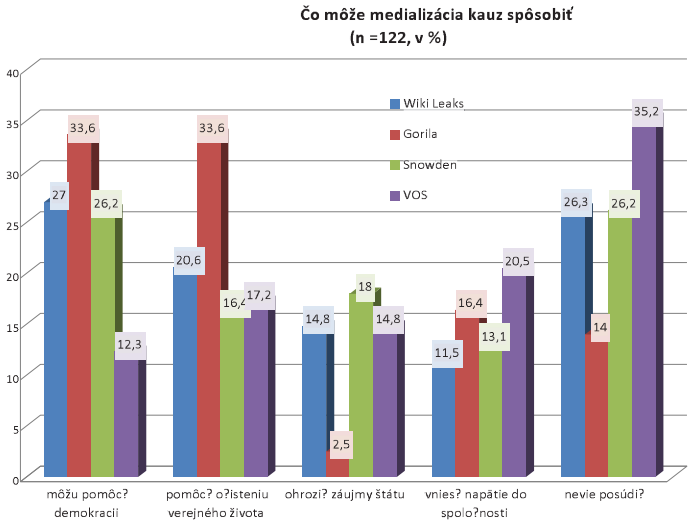

Obr. 6. Čo môže spôsobiť medializovanie úniku utajovaných informácií (2013)?

Študentom sme položili aj otázku, čo môžu predmetné úniky štátom utajovaných informácií spôsobiť. Pri analýze výsledkov možno konštatovať, že študenti v základnej perspektíve svojho uvažovania mysleli pozitívne. Pretože aj keď im bolo zrejmé, že utajované informácie v uvedených kauzách unikli nelegálne, podľa nich to môže pomôcť predovšetkým demokracii a očiste verejného života (73,2 % v roku 2012 a 67,2 % v roku 2013). Na druhej strane si časť študentov uvedomuje, že takého úniky môžu ohroziť záujmy štátu, resp. vniesť napätie do spoločnosti. Najviac sa priklonili k tomuto postoju v kauze VOS – 26,9 % v roku 2012 (spolu s WikiLeaks) a 35,3 % v roku 2013.

K uvedeným výsledkom výskumu ešte možno dodať, že sme sledovali aj postoje študentov relevantných vysokých škôl (budúci novinári, diplomati či politológovia) ku kvalite komunikácie štátnych orgánov v uvedených kauzách. Len veľmi málo respondentov hodnotilo predmetnú komunikáciu ako dobrú. Ako slabá alebo zlá bola hodnotená v prípade WikiLeaks (zaokrúhlene 45 % v roku 2012 a 67 % v roku 2013) a v prípade Gorila (64 %v roku 2012 a 62 % v roku 2013). V prípade VOS to bolo 32 % v roku 2012 a 46,7 v roku 2013. S tvrdením, že kauzy boli vysvetlené profesionálne, súhlasilo v oboch skúmaných obdobiach minimum študentov (najviac 6 % v prípade

WikiLeaks v roku 2013). S tým, že boli vysvetlené dobre, súhlasila celkovo v priemere pätina študentov v oboch rokoch. Študentom pri krízovej komunikácii štátnych orgánov najviac prekážali podľa nich pokračujúce dezinformácie (v roku 2013 v kauze Gorila až 47%).

Záver

V našej práci sme sa zaoberali fenoménom úmyselných zlyhaní osôb, ktoré zapríčinili nezákonné úniky štátom utajovaných informácií. Zvolili sme si hypotézu, že študenti vnímajú osoby, ktoré sa v ostatnom období podieľali na najmedializovanejších kauzách tohto typu, ako pozitívne osobnosti. S cieľom potvrdiť alebo vyvrátiť túto hypotézu sme realizovali dva opakované výskumy koncom rokov 2012 a 2013. Prieskum sme realizovali medzi študentmi Katedry žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Bratislava, Fakulty masmédií Paneurópskej vysokej školy Bratislava, Vysokej školy mediálnej a marketingovej komunikácie Bratislava a Fakulty politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela Banská Bystrica. Študentov žurnalistiky, masmediálnej komunikácie, politológie či medzinárodných vzťahov sme si zvolili preto, lebo sme vychádzali z predpokladu, že sa intenzívne zaujímajú o politické a spoločenské dianie doma i v zahraničí. Navyše, po skončení štúdia to budú aj oni, ktorí sa budú podieľať v rámci svojho povolania na vytváraní verejnej mienky.

V decembri 2012 sme skúmali postoje ku kauzám: WikiLeaks (zverejnenie diplomatických dokumentov USA, Bradley Edward Manning a Julian Assange), Gorila – zverejnenie prepisov z odpočúvania Slovenskej informačnej služby), video z týrania iráckych zajatcov v americkej väznici v Abú Ghribe a únik informácií z prostredia Vojenského obranného spravodajstva. V ďalšom roku sme zo skúmaného okruhu tém zaradili únik videa z týrania iráckych zajatcov v americkej väznici v Abú Ghribe aj preto, lebo väčšina skúmanej vzorky (vysokoškolskí študenti) boli v tom čase ešte v školskom veku a kauzu nemuseli vnímať. O to viac však vnímali úniky informácií, ktoré spôsobil bývalý spolupracovník CIA Edward Snowden a preto sme uvedenú lauzu zaradili do výskumu ako novú.

Študenti sa v značnej väčšine postavili na stranu osôb, ktoré úniky utajovaných skutočností spôsobili, sprostredkovali alebo medializovali. A to napriek tomu, že mohlo ísť (resp. išlo) o nezákonné postupy. Ako odvážnych profesionálov ich napr. v kauze Gorila vnímalo v roku 2012 až 76 % respondentov a v roku 2013 64 % respondentov. Druhý najvyšší počet sympatizantov si v roku 2013 získala kauza Snowden – 56 %. Ako ľudí, ktorí

porušili zákon, ich primárne vníma najviac respondentov v kauze WikiLeaks – 18 % v roku 2012 a v kauze VOS – 16 % v roku 2013. Priemerne viac ako tretina respondentov nevedela k tejto otázke zaujať stanovisko. Respondenti pritom približne dvojnásobne častejšie dôvodili, že tieto úniky informácií pomôžu demokracii a očiste verejného života, ako by ohrozili záujmy štátu a vniesli napätie do života. Za zmienku však stojí poznatok, že študenti si do istej miery uvedomujú aj negatívne stránky nezákonného zverejňovania štátom utajovaných informácií. S tým, že takýto postup môže ohroziť záujmy štátu, najviac súhlasili v roku 2012 v prípade VOS (16 %) a v roku 2013 v prípade Snowden (18 %). A s tým, že to môže vniesť napätie do spoločnosti, súhlasilo v roku 2012 najviac respondentov v prípade WikiLeaks (16 %) a v roku 2013 v prípade VOS (20,5 %).

Konflikt medzi médiami a štátnou mocou je aktuálnou otázkou už viac ako jedno storočie. V súčasnosti však naberá nebývalé rozmery. A to preto, lebo moc sa už dnes nestotožňuje iba s politickou mocou (jej výsady sú okliešťované vzostupom politickej a ekonomickej moci), ale tlač a médiá už dnes nie sú od politickej moci automaticky závislé. Často je to práve naopak. Môžeme dokonca povedať, že moc nespočíva ani tak v akcii, ako v komunikácii.[6] Ak bude tendencia taká, že občania budú porušovať zákon a následne budú toto porušovanie medializovať, autorita štátnej moci bude naďalej slabnúť, čo môže prinášať vážne implikácie na ďalší vývoj. Navyše štát musí mimoriadne profesionálne postupovať v oblasti odkomunikovania aj takých krízových situácií, ako sme uviedli vyššie. O tom, že sa mu to príliš nedarilo, svedčí aj ďalšia časť nášho výskumu. Na otázku, čo respondentom v rámci krízovej komunikácie štátnych orgánov pri uvedených kauzách najviac chýbalo, udávali najčastejšie snahu o objektívny postoj a pokračujúce dezinformácie. Bolo to tak najmä v kauze Gorila (72 % v roku 2012 a 69,7 % v roku 2013) a v kauze WikiLeaks (51,6 % v roku 2013 a 69 % v roku 2013). Ak v roku 2012 nevedelo zaujať ku kauze VOS stanovisko až 64 % opýtaných, v roku 2013 to bolo 49,2 %.

Je nevyhnutné viesť zamestnancov štátu k lojalite a oddanosti, rovnako ako je dôležité zabezpečiť ochranu informačných systémov a ich obsah technicky. Samozrejme je dôležité, aby štátne orgány pracovali v súlade so zákonmi a všeobecne platnými morálnymi pravidlami. Pretože ak to tak nie je, niektorí jednotlivci, pracujúci pri ochrane informácií, rezignujú na loja-

6 RAMONET, I. 2003 *Tyranie médií.* Praha : Mladá fronta, 2003, s. 55

litu a uprednostnia publikovanie svojho videnia pravdy. Respektíve ak sa vytvorí čo len zdanie, že štát pracuje mimo zákonný rámec, ktoré nepotvrdili ani vyšetrovacie orgány, ani súd, osoby, ktoré takto polarizované utajené informácie hoci aj nezákonne medializujú, sa stávajú v očiach verejnosti pozitívnymi osobnosťami.

Literatúra

BAJČAN, R. 2003 Techniky Public Relations aneb Jak pracovat s médii. Praha : Management Press, 2003, ISBN 80-7261-096-1

MIKOLAJ, J. – HOFREITER, L. – MACH, V. – MIHÓK, J. – SELINGER, P. 2004 Terminológia bezpečnostného manažmentu. Výkladový slovník. Košice : Multiprint, 2004, ISBN 80-969148-1-2

NEČAS, P. – IVANČÍK, R. 2011 Globalizácia Obrana a bezpečnosť. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála M. R, Štefánika, 2011, ISBN 978-80-8040-425-3,

PETRUFOVÁ, M. a kol. 2009 Manažérska komunikácia. Liptovský Mikuláš : Akadémia ozbrojených síl generála Milana Rastislava Štefánika, 2009, ISBN: 978-80-8040-370-6

RAMONET, I. 2003 Tyranie médií. Praha : Mladá fronta, 2003, ISBN 80-204-1037-6

SAMSON, I. 2003 Medzinárodný terorizmus, implikácie pre Slovensko. Bratislava : Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku, 2003, ISBN 80-9681-3-4

STRNÁD, O. 2008 Systémový prístup k riadeniu informačnej bezpečnosti. Trnava : SP Synergia, 2008, ISBN 978-80-89291-20-5

SULLIVANOVÁ, M. 2003 Tlačový odbor v demokracii. Viedeň : Úrad pre medzinárodné informačné programy Ministerstva zahraničných vecí USA – regionálna kancelária Viedeň, 2003, RPO 2003-113

ŠMIHULA, D. 2007 Použitie silových prostriedkov v medzinárodných vzťahoch. Bratislava: Veda, 2007, ISBN 978-80-224-0975-9

TRAMPOTA, T. – VOJTĚCHOVSKÁ, M. 2010 Metody výzkumu médií. Praha : Portál, 2010, ISBN 978-80-7367-683-4

VYBÍRAL, Z. 2009 Psychologie komunikace. Praha : Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-387-1

PhDr. Pavol Vitko – šéfredaktor časopisu Obrana, hlavný štátny radca Ministerstva obrany Slovenskej republiky v Bratislave

ZODPOVEDNÉ SPRÁVANIE A HODNOTY

Dana Vokounová

Abstract

Consumers are not always aware of how their culture co-determines their sense of what is right, preferences and behaviour. Culture has been defined in terms of norms and values. Values are stable beliefs regarding desired behaviour. Examining consumersęvalues is a way to understand why consumers vary in their individual decision making. Shalom Schwartz has focused on identifying a universal set of values and determining the structure of their relations. Survey focusing on studentsę values and responsible behaviour was realized in autumn 2013 and some results are presented in this paper.

Keywords: values, Schwartz value system, responsible behaviour, survey.

Úvod

Existuje veľké množstvo faktorov, ktoré v menšej alebo väčšej miere ovplyvňujú správanie spotrebiteľov. Toto správanie je sčasti určované kultúrou, jej normami a hodnotami[1], aj keď si to samotní spotrebitelia vôbec nemusia uvedomovať. Každá kultúra sa dá charakterizovať podľa prijatého a zaužívaného systému hodnôt,[2] no treba si uvedomiť, že môžu existovať rozdiely medzi príslušníkmi danej kultúry v miere prijatia, resp. akceptácie týchto hodnôt.

1 ANTONIDES, G. – VAN RAAIJ, W. F. 1998; SCHWARTZ, S. H. 2012; STERN, 2005; DE JUAN VIGARAY, M. D. – HOTA, N 2008

2 SOLOMON, M. R. 2007 *Consumer Behavior. Buying, Having, and Being.* New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007

Hodnoty a ich meranie podľa Schwartza

Hodnoty dávajú zmysel a smer nášmu správaniu a môžu sa od nich odvodzovať ciele[3] a to, čo je pre ľudí dôležité v ich živote[4]. Podľa Solomona[5] hodnoty predstavujú presvedčenie, že určitý stav, resp. situácia je preferovanejšia pred jej (nezrozumiteľná veta), podľa Antonidesa a Van Raaija[6] hodnoty predstavujú základné presvedčenie alebo štandardy, ktoré sa používajú pri posudzovaní správania vlastného alebo ostatných.

Charakteristiku hodnôt zhrnul Shalom H. Schwartz[7] nasledovne:

- hodnoty predstavujú presvedčenie, ktoré je však úzko spojené s emóciami.
- hodnoty súvisia s motiváciou, pretože sa od nich odvodzujú ciele ľudí, ktoré sa snažia dosiahnuť.
- hodnoty presahujú konkrétne činnosti alebo situácie. Sú abstraktnými cieľmi a to ich odlišuje od noriem a postojov, ktoré zvyčajne súvisia s konkrétnymi činmi, objektmi alebo situáciami.
- hodnoty riadia výber a hodnotenie činností, stratégií, ľudí alebo udalostí. To znamená, že hodnoty slúžia ako štandardy alebo kritériá.
- hodnoty sú zoradené podľa dôležitosti a tento zoradený systém sa nazýva rebríček hodnôt.

V 60. rokoch minulého storočia dospeli marketingoví odborníci k názoru, že prieskumy, ktorých centrom skúmania boli spotrebitelia, im neprinášajú dostatočné informácie na to, aby mohli spotrebiteľov dôkladne spoznať a porozumieť ich procesu rozhodovania. Preto sa v oblasti skúmania spotrebiteľov pozornosť začala sústreďovať na spoznanie ich psychografických charakteristík a životného štýlu. Hlavným cieľom bolo dosiahnutie lepšieho pochopenia spotrebiteľa ako jedinca zisťovaním jeho rozmanitých psychologických vlastností, spôsobu života, vecí, o ktoré sa zaujíma, hodnotového rebríčka, jeho názorov a postojov.

---

3 ANTONIDES, G. – VAN RAAIJ, W. F. 1998 *Consumer Behaviour. A European? Perspective.* Chichester: John Wiley and Sons. Ltd., 1998

4 SCHWARTZ, S. H. 2012 *An Overwiev of the Schwartz Theory of Basic Human Values.* [online]. Získané: 2013-05-22. Dostupné na: http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11

5 SOLOMON, M. R. 2007 *Consumer Behavior. Buying, Having, and Being.* New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007

6 ANTONIDES, G. – VAN RAAIJ, W. F. 1998 *Consumer Behaviour. A European? Perspective.* Chichester: John Wiley and Sons. Ltd., 1998

7 SCHWARTZ, S. H. 2012 *An Overwiev of the Schwartz Theory of Basic Human Values.* [online]. Získané: 2013-05-22. Dostupné na: http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11

Rastúcu popularitu štúdií zameraných na životný štýl pripisujú Wedel a Kamakura[8] týmto faktorom:

- kvalita informácií týkajúcich sa motivácie spotrebiteľov napomáha k spoznaniu a pochopeniu faktorov ovplyvňujúcich správanie spotrebiteľov,
- profily spotrebiteľov získané psychografickou segmentáciou sa dajú aplikovať pre širokú oblasť výrobkov a služieb,
- použitý systém je dostatočne flexibilný, takže nástroje merania sa môžu prispôsobiť špecifickým oblastiam aplikácie,
- získané profily spotrebiteľov sa dajú využiť aj tak, že poskytujú základ pre vývoj nových produktov a pre návrh a stvárnenie komunikačných správ.

Schwartz[9] ako jeden z mnohých autorov vytvoril systém hodnôt, ktorého koncept stojí na nasledujúcich šiestich hlavných vlastnostiach hodnôt:

1. hodnoty predstavujú presvedčenie, ktoré je úzko spojené s konaním,
2. hodnoty ovplyvňujú želané ciele, ktoré zase následne vedú k danému konaniu,
3. hodnoty presahujú špecifické konanie alebo situácie; tá istá hodnota je dôležitá bez ohľadu na prostredie alebo situáciu (medzi priateľmi, na pracovisku, atď.),
4. hodnoty slúžia ako štandard alebo kritérium; hodnoty nás vedú pri výbere alebo hodnotení konania, postupu, ľudí alebo udalostí; na základe toho sa ľudia rozhodnú, čo je dobré a čo zlé, čo je ospravedlniteľné a čo nie, atď.,
5. hodnoty sú vzájomne zoradené podľa dôležitosti; tento systém sa nazýva rebríček hodnôt,
6. relatívna dôležitosť viacerých hodnôt vedie ku konaniu; každé správanie je podmienené viac než jednou hodnotou a je ovplyvnené vtedy, keď sú hodnoty podstatné v danom kontexte a zároveň aj pre jedinca dôležité.

Týchto šesť vlastností majú všetky hodnoty a to, čo ich rozlišuje jednu od druhej, je druh cieľa alebo motivácie. Takže možno zhrnúť[10], že hodnoty sa dajú charakterizovať ako predstava želaného, ktorá usmerňuje spôsob,

---

8 WEDEL, M. – KAMAKURA, W. 2000 *Market Segmentation.* Boston : Kluwer Academic Publishers, 2000, s. 259

9 SCHWARTZ, S. H. 2012 *An Overwiev of the Schwartz Theory of Basic Human Values.* [online]. Získané: 2013-05-22. Dostupné na: http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11

10 DE JUAN VIGARAY, M. D. – HOTA, N. 2008 *Schwartz Values, Consumer Values and Segmentation: The Spanish Fashion Apparel Case. Lille Economie & Management.* [online]. Získané: 2013-08-22. Dostupné na: http://lem.cnrs.fr/portals/2/actus/ dp_ 200808.pdf

ktorým si aktéri volia svoje konanie, hodnotia ľudí alebo situácie a taktiež odôvodňujú svoje konanie a hodnotenie. Potom z toho pre marketing vyplýva, že hodnoty súvisia so správaním spotrebiteľov, motiváciou k nákupu alebo výberom konkrétneho produktu, prípadne miesta predaja.

Pri skúmaní hodnôt ich Shalom Schwartz priamo nepomenoval, no vytvoril systém tvrdení, z ktorých každé odrážalo jednu z 10 základných hodnôt, z ktorých každá môže byť popísaná podľa hlavného cieľa motivácie.[11]

1. poslušnosť – konformnosť, bránenie činnostiam, sklonom alebo impulzom, ktoré by sa mohli zvrhnúť, alebo by mohli poškodiť druhých, alebo by mohli viesť k nedodržaniu spoločenských očakávaní a noriem,
2. tradícia – rešpektovanie, dodržiavanie a prijímanie zvykov a názorov tradičnej kultúry,
3. láskavosť – benevolentnosť, ochrana a zlepšovanie blaha tých, s ktorými je jedinec často v kontakte,
4. harmónia – pochopenie, uznanie, tolerancia a ochrana blaha všetkých ľudí a prírody,
5. samostatnosť – nezávislosť myslenia a činov, výber, tvorenie, skúmanie,
6. vzrušenie – novoty a výzvy v živote,
7. hedonizmus – užívanie si, radosť a zmyselnosť,
8. ambicióznosť – osobné dosiahnutie cieľa ukázaním svojich schopností v rámci spoločenských kritérií,
9. moc – spoločenské postavenie a prestíž, kontrola alebo prevaha nad ľuďmi alebo zdrojmi,
10. bezpečie – ochrana, harmónia a stabilita spoločnosti, vzťahov alebo samotného jedinca.

Schwartzova teória analyzuje štruktúru dynamických vzťahov medzi hodnotami napríklad tým, že konanie podnietené určitými hodnotami má svoje následky v tom, že môže byť v rozpore s niektorými hodnotami, ale v súlade s inými. Znamená to, že činy konané na základe ktorejkoľvek z hodnôt majú psychologické, praktické a spoločenské dôsledky, ktoré môžu byť v rozpore alebo v súlade s konaním na základe iných hodnôt. Napríklad ak koná jedinec s cieľom dosiahnuť úspech, môže to byť v rozpore s benevo-

11 SCHWARTZ, S. H. 2012 *An Overwiev of the Schwartz Theory of Basic Human Values.* [online]. Získané: 2013-05-22. Dostupné na: http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11

lentnosťou, t. j. snaha dosiahnuť osobný úspech môže zablokovať konanie, ktorého cieľom by bolo blaho ostatných. No na druhej strane môže byť táto snaha v súlade s mocou, pretože to môže súvisieť s posilňovaním spoločenského postavenia a autority. Ďalším príkladom môže byť konanie motivované novotami a zmenami (vzrušenie), ktoré je v rozpore s konzervativizmom.

V schéme 1 je znázornený vzájomný vzťah súladu a rozporu medzi hodnotami. Kruhovým umiestnením hodnôt Schwartz znázornil motivačné kontinuum. Čím bližšie k sebe sa hodnoty nachádzajú, tým majú podobnejšiu základnú motiváciu a opačne, čím sú od seba vzdialenejšie, tým antagonistickejšia je ich základná motivácia.

Rozpory a súlad medzi desiatimi základnými hodnotami viedli k vytvoreniu integrovanej štruktúry hodnôt, ktorá sa dá znázorniť pomocou dvoch rozmerov. Prvý rozmer sa dá charakterizovať mierou zamerania sa jedinca na seba alebo na druhých. Na jednom konci je zameranie sa na seba, vlastný výkon a zdokonaľovanie sa a na druhom konci určitá transcendentálnosť. Nachádzajú sa tu hodnoty moc a ambicióznosť ako protiklady k harmónii a láskavosti. Prvé dve hodnoty predstavujú snahu o uspokojenie vlastných záujmov, kým druhé dve hodnoty súvisia s blahom a záujmami druhých, t. j. sú nesebecké. Druhý rozmer je charakterizovaný otvorenosťou voči zmenám. Na jednom konci je otvorenosť a na druhom konci je konzervatívnosť, tradicionalizmus, zachovávanie starého. Nachádzajú sa tu hodnoty ako samostatnosť a vzrušenie v protiklade k bezpečiu, poslušnosti a tradícii. Prvé dve hodnoty predstavujú nezávislosť v činoch, myslení a cítení a v pripravenosti pre nové skúsenosti, kým zvyšné hodnoty vyjadrujú sebaobmedzovanie, poriadok a odpor k zmenám. Hedonizmus je hodnota, ktorá má v sebe prvky z oboch, t. j. aj z otvorenosti aj z konzervatívnosti.

Shalom Schwartz vytvoril systém merania, ktorý sa v literatúre označuje PVQ (Portrait Values Questionnaire) a je preň charakteristické, že obsahuje krátke opisy 40 rôznych ľudí. Tieto opisy (portréty) vyjadrujú osobu s jej cieľmi, ašpiráciami alebo želaniami a dá sa z nich odvodiť dôležitosť skúmaných hodnôt. Napríklad pre hodnotu poslušnosť sú opisy nasledovné:

Je presvedčený, že ľudia by mali urobiť to, čo sa im povie. Myslí si, že ľudia by mali vždy dodržiavať pravidlá, aj vtedy, keď ich nikto nevidí.

Je pre neho dôležité, aby sa patrične správal. Chce sa vyhnúť tomu, aby neurobil niečo, čo ľudia považujú za nesprávne.

Je presvedčený, že by vždy mal rešpektovať rodičov a starších ľudí. Je pre neho dôležité byť poslušný.

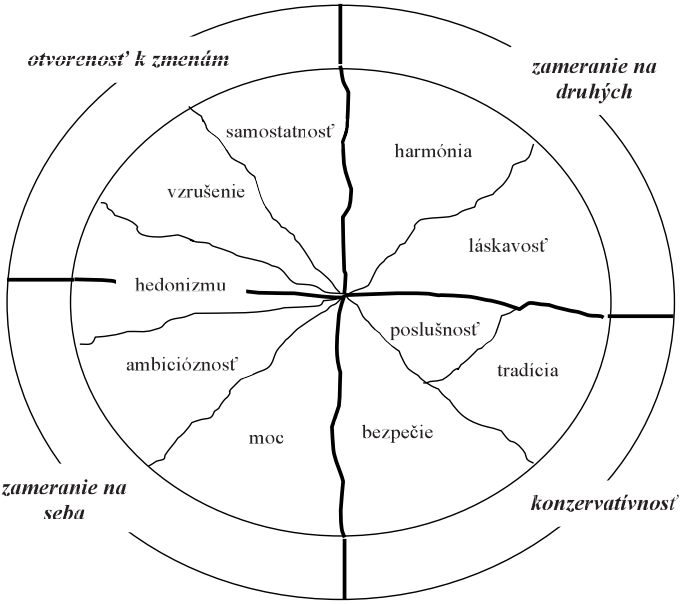

Schéma 1 Štruktúra vzťahov medzi motivačnými typmi hodnôt
Zdroj: (Schwartz)

Je pre neho dôležité byť k ostatným ľuďom vždy slušný. Snaží sa nerozčuľovať alebo nedráždiť ostatných.

Výsledky prieskumu zameraného na hodnoty a zodpovedné správanie

V jeseni v roku 2013 sme spolu so spoluriešiteľmi grantu Vega č. 1/0418/11 „Udržateľný marketing a udržateľná spotreba" uskutočnili prieskum medzi študentmi tretieho ročníka Obchodnej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave, ktorých úlohou bolo vyplniť online dotazník. Súčasťou dotazníka bol Schwartzov systém hodnôt a taktiež otázky zamerané na zisťovanie mienky, postojov a správania v súvislosti so zodpovednosťou.

Zostaveniu dotazníka predchádzalo štúdium prieskumov, ktoré realizovala Európska komisia. Konkrétne išlo o Špeciálny Eurobarometer 354 Riziká súvisiace s potravinami, Špeciálny Eurobarometer 365 Postoje európskych občanov k životnému prostrediu, Špeciálny Eurobarometer 372 Klimatické zmeny a Flash Eurobarometer postoje Európanov k efektívnosti

zdrojov. Získali sme 187 riadne vyplnených dotazníkov, ktoré sa použili na následné spracovanie a analýzu.

Pri použití Schwartzovho systému hodnôt na vyjadrenie miery podobnosti, resp. odlišnosti od opísaného človeka, mohli študenti odpovedať jednou z nasledujúcich možností, ktorým boli priradené tieto kódy:

je úplne ako ja = 6	je ako ja = 5	je takmer ako ja = 4
je trochu ako ja = 3	nie je ako ja = 2	vôbec nie je ako ja = 1

Z kódovania vyplýva, že čím vyššie bola hodnota nameraná, tým viac sa s ňou respondent stotožňuje. V tabuľke 1 sú uvedené výsledné priemery za každú zo skúmaných hodnôt.

Tabuľka 1 Zoradenie výsledných priemerov

	hodnota	priemer
1.	láskavosť	4,61
2.	samostatnosť	4,59
3.	hedonizmus	4,47
4.	ambicióznosť	4,33
5.	harmónia	4,29
6.	vzrušenie	4,18
7.	bezpečie	4,15
8.	poslušnosť	3,92
9.	moc	3,37
10.	tradícia	3,01

Z tabuľky 1 vidno, že najvyššie priemerné skóre získali hodnoty láskavosť, samostatnosť a hedonizmus. Naopak najnižšie priemerné skóre získali hodnoty tradícia a moc. Je vhodné preskúmať, či v rámci výsledného poradia existujú rozdiely alebo nie. Na analýzu bol použitý t-test, ktorého cieľom bolo zistiť, či existujú štatisticky významné rozdiely v priemernom poradí

jednotlivých hodnôt. Výsledkom t-testu je zistenie, že na hladine významnosti 0,05 neexistujú štatisticky významné rozdiely medzi priemernými skóre u nasledujúcich dvojíc hodnôt:

láskavosť	samostatnosť
láskavosť	hedonizmus
samostatnosť	hedonizmus
hedonizmus	ambicióznosť
harmónia	vzrušenie
harmónia	ambicióznosť
vzrušenie	bezpečie

Na základe výsledkov t-testu možno tvrdiť, že ako najviac uznávané hodnoty sa rovnako umiestnili láskavosť, samostatnosť a hedonizmus. Rozdiely medzi ich priemernými skóre nie sú štatisticky významné, preto s 95 %-nou spoľahlivosťou nemožno tvrdiť, ktorá z týchto hodnôt sa umiestnila lepšie a ktorá horšie.

Až porovnaním s nasledujúcou hodnotou, ktorou je ambicióznosť, možno tvrdiť, že na prvom mieste sa umiestnili hodnoty láskavosť a samostatnosť. Toto tvrdenie je podložené tým, že priemery týchto dvoch hodnôt sa štatisticky významne odlišujú od priemeru hodnoty ambicióznosť, no priemer za hodnotu hedonizmus sa od nej významne nelíši.

Výsledky t-testu možno interpretovať tak, že študenti najviac uznávajú hodnoty láskavosť a samostatnosť a najmenej sa prikláňajú k tradícii (umiestnila sa na poslednom mieste), moci (predposledné miesto) a poslušnosti. Tieto výsledky potvrdzuje aj graf 1, ktorý znázorňuje výsledné priemery za 10 hodnôt odvodených od vyššie uvedených 40 opisov. Platí, že čím je hodnota bližšie k stredu, tým menej je pre študentov typická a naopak, čím je bližšie k okraju, tým viac sa s ňou študenti stotožňujú.

Shalom Schwartz z týchto desiatich hodnôt vytvoril jednoduchšiu integrovanú štruktúru hodnôt, ktorá sa dá znázorniť v dvojrozmernom priestore. Jeden z rozmerov predstavuje miera zamerania sa jedinca na seba alebo na druhých a druhý miera ochoty prijímať novoty alebo ľpieť na tradíciách. Každá z hodnôt je priradená k niektorému z týchto rozmerov. Jedine hedonizmus je priradený k dvom z nich. V tabuľke 2 je uvedené

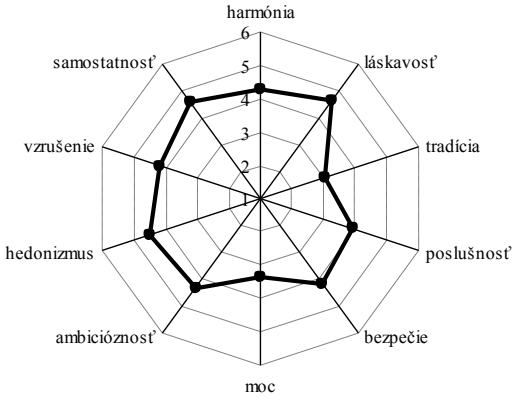

Graf 1 Výsledné priemerné skóre pre jednotlivé hodnoty

priradenie jednotlivých hodnôt k príslušným rozmerom a výsledné priemery, ktoré sú znázornené aj v grafe 2.

Tabuľka 2 Priradenie hodnôt v rámci integrovanej štruktúry

rozmer		hodnota	priemer
zameranie sa	na seba	moc ambicióznosť hedonizmus	4,06
	na druhých	harmónia láskavosť	4,45
miera tradicionalizmu	otvorenosť k zmenám	samostatnosť vzrušenie hedonizmus	4,41
	konzervatívnosť	bezpečie poslušnosť tradícia	3,69

Spracované podľa: Schwartz a údajov z prieskumu

Z údajov v tabuľke 2 možno usúdiť, že najsilnejšími hodnotami sú zameranie sa na druhých a otvorenosť k zmenám. Na druhej strane zameranie

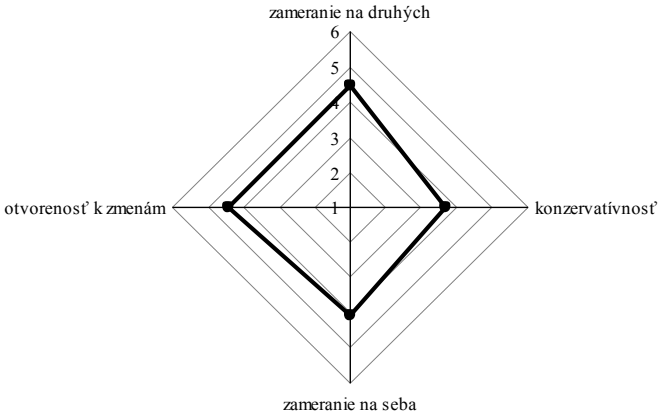

Graf 2 Integrovaná štruktúra hodnôt

sa študentov na seba a na druhých je približne v rovnováhe, čo možno interpretovať aj tak, že sa snažia na sebe pracovať a byť samostatní zhruba v rovnakej miere, ako byť láskaví a zhovievaví voči ostatným. Takáto rovnováha sa však nepreukázala pri miere tradicionalizmu. Je tu zreteľný posun v prospech otvorenosti k zmenám. Možno to interpretovať aj tak, že študenti sa nedržia silno tradícií a zaužívaných zvyklostí v spoločnosti, ale sú skôr otvorení nasávať nové myšlienky a prijímať zmeny.

Vytvorenie segmentov z hľadiska hodnôt

Na segmentáciu bola použitá metóda k-means s výsledným počtom zhlukov rovným štyrom a segmentačnú bázu tvoril Schwartzov systém hodnôt. Na charakteristiku vzniknutých zhlukov boli použité údaje týkajúce sa názorov, postojov a reálneho správania. Vzniknuté zhluky boli nazvané dvomi slovami. Prvé slovo, resp.. názov je odvodený od hodnôt a druhý od postojov a správania. Zhluky sa dajú charakterizovať nasledovne:

Segment 1 – pestrofarební a zodpovední

Do prvého segmentu bolo zaradených 29,4% študentov. V tabuľke 3-18 sú zoradené priemerné skóre za jednotlivé hodnoty.

Pre študentov z tohto zhluku sú charakteristické hodnoty samostat-

nosť, bezpečie a láskavosť. No dá sa povedať, že uznávajú všetky hodnoty s výnimkou tradície a moci. Práve preto, že sa u nich striedajú takmer všetky hodnoty, dostali prívlastok pestrofarební.

Tabuľka 3 Zoradenie hodnôt za segment 1

	hodnota	priemer
1.	samostatnosť	4,99
2.	bezpečie	4,97
3.	láskavosť	4,94
4.	ambicióznosť	4,87
5.	harmónia	4,78
6.	poslušnosť	4,48
7.	hedonizmus	4,42
8.	vzrušenie	4,41
9.	moc	3,78
10.	tradícia	3,45

Z hľadiska názorov, postojov a správania sa dá tento segment charakterizovať nasledovne:

V porovnaní s ostatnými segmentmi si najviac uvedomujú význam ochrany životného prostredia a svoju rolu ako jednotlivca pri jeho ochrane. Sú pripravenejší nakupovať produkty šetrné k životnému prostrediu a zmeniť svoje návyky. Väčšina z nich nezahadzuje ani len drobné smeti na zem a absolútnu väčšinu z nich mrzí, keď musia vyhodiť potraviny. V porovnaní s ostatnými vo väčšej miere šetria vodu a energiu, či za ne platia alebo nie a pri nákupe ich ovplyvňuje aj dopad výrobku na životné prostredie. K lepšiemu separovaniu by im pomohla zmena podmienok v domácnosti, viac zberných miest a informácií o tom, ako a kde separovať. V rámci aktivít na ochranu životného prostredia sa mladí ľudia z tohto segmentu prikláňajú vo väčšej miere než ostatní k väčšiemu využívaniu hromadnej dopravy a plateniu vyšších daní, ktoré by boli určené na ochranu ŽP. Finančnú pomoc dali mladí ľudia najmä z tohto segmentu.

Z hľadiska postojov a správania dostali pomenovanie uvedomelí a zodpovední.

Segment 2 – Ostrí a sebeckí

Do druhého segmentu bolo zaradených 16,6 % študentov. V tabuľke 4 sú zoradené priemerné skóre za jednotlivé hodnoty. Pre študentov z tohto zhluku sú charakteristické hodnoty hedonizmus, ambicióznosť a samostatnosť. Absolútne neuznávajú tradície. Uznávajú skôr individualistické a „tvrdé" hodnoty. Chýbajú im jemné vlastnosti. Z tohto dôvodu dostali názov ostrí.

Tabuľka 4 Zoradenie hodnôt za segment 2

	hodnota	priemer
1.	hedonizmus	4,68
2.	ambicióznosť	4,63
3.	samostatnosť	4,44
4.	moc	4,11
5.	vzrušenie	4,00
6.	láskavosť	3,96
7.	bezpečie	3,34
8.	harmónia	3,28
9.	poslušnosť	3,03
10.	tradícia	1,98

Z hľadiska názorov, postojov a správania sa dá tento segment charakterizovať nasledovne:

Ochrana životného prostredia pre nich osobne nie je dôležitá. Najmenej zo všetkých sa stotožňujú s tým, že jednotlivec môže zohrávať úlohu pri ochrane ŽP a nesúhlasia s tým, že problémy súvisiace so životným prostredím majú priamy vplyv na ich každodenný život. Sú presvedčení, že o ochranu životného prostredia by sa mali starať hlavne veľkí znečisťovatelia. Nechce sa im obmedzovať alebo meniť svoje návyky kvôli životnému prostrediu. Nerobí im problém zahodiť drobné smeti na zem a nepríliš ich mrzí, keď musia vyho-

diť potraviny. Pri rozhodovaní o nákupe ich nezaujíma, aký dopad má produkt na životné prostredie. Odpad skôr neseparujú, nesnažia sa čo najkratšie sprchovať a ani ísť pešo alebo na bicykli. Nesúhlasia s tým, že informácie na etiketách im umožňujú rozpoznať produkty šetrné k životnému prostrediu. Informáciám na etiketách nedôverujú. K lepšiemu separovaniu by ich mohli motivovať jedine výhody, či už nefinančné alebo finančné. V rámci aktivít na ochranu životného prostredia nesúhlasia s tým, že by sa v aute mala voziť viac ako jedna osoba, no skôr sa prikláňajú k nahradeniu súčasných áut efektívnejšími. Absolútne nie sú za uprednostňovanie nákupu ekologických produktov, keď sú drahšie, no na druhej strane sú za nákup miestnych produktov. V porovnaní s ostatnými segmentmi najväčší podiel z nich nikdy nezištne nikomu nepomohol. Preto, že ľudia z tohto segmentu sa správajú dosť egoisticky a otázka životného prostredia ich veľmi nezaujíma, dostali pomenovanie sebeckí.

Segment 3 – Adrenalínoví a nevyhranení

Do tretieho segmentu bolo zaradených 24,6% študentov. V tabuľke 5 sú zoradené priemerné skóre za jednotlivé hodnoty. Študenti z tohto zhluku mimoriadne silno uznávajú hedonizmus, vzrušenie a samostatnosť. Jedine v tomto segmente priemerné skóre vystúpilo nad 5. Neuznávajú tradície. Láskavosť a harmónie im nie sú cudzie, čo ich zmäkčuje. Keďže u nich dominuje užívanie si a vzrušenie, dostali názov adrenalínoví.

Tabuľka 5 Zoradenie hodnôt za segment 3

	hodnota	priemer
1.	hedonizmus	5,15
2.	vzrušenie	5,01
3.	samostatnosť	4,93
4.	láskavosť	4,71
5.	ambicióznosť	4,60
6.	harmónia	4,51
7.	bezpečie	3,93
8.	poslušnosť	3,68
9.	moc	3,30
10.	tradícia	2,73

Z hľadiska názorov, postojov a správania sa dá tento segment charakterizovať nasledovne:

Ich odpovede zvyčajne inklinovali k jasnému súhlasu alebo nesúhlasu. Zo všetkých opýtaných sú najviac presvedčení, že problémy súvisiace so životným prostredím majú vplyv na ich každodenný život. No nie sú si vedomí toho, že by mali zmeniť svoj spôsob života. Šetria vodou alebo energiou, len keď za ne platia. Odpad separujú. Nesnažia sa čo najkratšie sprchovať. Nedôverujú informáciám uvedeným na etiketách. V rámci aktivít na ochranu životného prostredia nesúhlasia s tým, že by sa mala viac využívať hromadná doprava alebo že by sa v aute mala voziť viac ako jedna osoba, no skôr sa prikláňajú k nahradeniu súčasných áut efektívnejšími. Najviac sa stotožňujú s tým, že by bolo dobré uprednostňovať nákup ekologických produktov aj keď majú vyššiu cenu a aj s tým, že by sa mala znižovať spotreba energie. Neprikláňajú sa k nákupu miestnych produktov. Sú to ľudia, ktorí nezištne pomáhajú, hlavne finančne. Charakteristika tohto segmentu sa zdá byť z hľadiska životného prostredia protichodná – v niečom sú uvedomelí a v niečom nie. Preto dostali názov nevyhranení.

Segment 4 – Milí a mäkkí

Do štvrtého segmentu bolo zaradených 29,4 % študentov. V tabuľke 6 sú zoradené priemerné skóre za jednotlivé hodnoty.

Tabuľka 6 Zoradenie hodnôt za segment 4

	hodnota	priemer
1.	láskavosť	4,56
2.	harmónia	4,18
3.	poslušnosť	4,05
4.	samostatnosť	3,98
5.	bezpečie	3,96
6.	hedonizmus	3,84
7.	ambicióznosť	3,40
8.	tradícia	3,38
9.	vzrušenie	3,35
10.	moc	2,59

Študenti z tohto segmentu uznávajú najmä láskavosť a aj harmóniu a poslušnosť. Najmenej sa stotožňujú s mocou. Len tri hodnoty nadobudli priemerné skóre vyššie ako 4, preto tieto tvorili základ pre ich pomenovanie – milí. Z hľadiska názorov, postojov a správania sa dá tento segment charakterizovať nasledovne:

Ich odpovede zvyčajne inklinovali k miernemu súhlasu alebo nesúhlasu. Nie sú celkom pripravení nakupovať produkty šetrné k životnému prostrediu. Aj keď súhlasia s tým, že aj jednotlivec môže zohrávať úlohu pri ochrane životného prostredia a že o ochranu životného prostredia by sa mali starať hlavne veľkí znečisťovatelia, tento ich súhlas nie je silný. Podobne je to aj s ich nesúhlasom (ktorý nie je silný) s tým, že vplyv jednotlivca je minimálny, a preto nemá zmysel, aby sa správal ekologicky. Sú si vedomí (nie silno), že by mali zmeniť svoj doterajší spôsob života. Prikláňajú sa k tvrdeniu, že súčasné informácie na etiketách im umožňujú rozpoznať produkty šetrné k životnému prostrediu. Nie sú celkom presvedčení, že produkujú veľa odpadu. V rámci aktivít na ochranu životného prostredia sa najviac zo všetkých prikláňajú k tomu, aby sa v aute viezlo viac osôb a najmenej zo všetkých sú za nahradenie súčasných áut efektívnejšími. Ak nezištne pomôžu, tak skôr darcovstvom nefinančne. Keďže sa pri väčšine otázok prikláňali k miernemu súhlasu alebo nesúhlasu než k jednoznačnému, dostal tento segment názov mäkkí.

Záver

Meranie hodnôt pomocou systému, ktorý vytvoril Shalom Schwartz, ukázalo, že študenti sú pružní mladí ľudia, ktorí silou mocou nelipnú na stereotypoch a sú skôr pripravení zaužívané veci meniť a prijímať nové myšlienky. Na druhej strane ich chápanie seba ako jedincov a seba ako súčasť spoločnosti, je v rovnováhe. Sú to osobnosti, ktoré pracujú na svojom raste, no zároveň si uvedomujú, že majú byť tolerantní, spravodliví a láskaví voči svojmu bližšiemu aj širšiemu okoliu. Vytvorené segmenty naznačili, že aj medzi študentmi existujú rôzne typy, ktoré sa líšia uznávanými hodnotami, názormi, postojmi a správaním.

Literatúra

AAKER, D. A. – KUMAR, V. – DAY, G. S. 2004 Marketing Research. New York : John Wiley & Sons, Inc., 2004, ISBN 0-471-45168-1

ANTONIDES, G. – VAN RAAIJ, W. F. 1998 Consumer Behaviour. A European? BLACKWELL, R. D. – MINIARD, P. W. – ENGEL, J. F. 2006 Consumer Behavior. Thomson, 2006, ISBN 978-0-324-27197-3 Perspective. Chichester: John Wiley and Sons. Ltd., 1998, ISBN 0-471-97513-3

BORBÁS, L. 2011 Who is more responsible? Comparing lifestyles of future teachers with non-teachers trainees at a Hungarian university. In: VOKOUNOVÁ, D. a kol. 2011. Udržateľný marketing a udržateľná spotreba I. Sustainable marketing and sustainable consumption I. [elektronický zdroj]. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2011, ISBN 978-80-225-3279-2

BREKKE, K., A. – KIPPERBERG, G. – NYBORG, K. Social Interaction in Resposibility Ascription: The Case of Husehold Recycling. [online]. Získané: 2013-09-15. Dostupné na: http://folk.uio.no/karineny/files/Reluctant% 20 recyclers.pdf

BURNS, A. C. – BUSH, R. F. 2003 Marketing Research. New Jersey: Pearson Education, Inc., 2003, ISBN 0-13-120264-2

COOPER, T. Slower Consumption. Reflections on Product Life Spans and the „Throughaway Society." Journal of Industrial Ecology. [online]. Získané: 2012-11-11. Dostupné na: www.mitpress.mit.edu/jie

DE JUAN VIGARAY, M. D. – HOTA, N. 2008 Schwartz Values, Consumer Values and Segmentation: The Spanish Fashion Apparel Case. Lille Economie & Management. [online]. Získané: 2013-08-22. Dostupné na: http://lem.cnrs.fr/portals/2/actus/ dp_ 200808.pdf

EURÓPSKA KOMISIA. 2011 Flash Eurobarometer Attitudes of Europeans towards resource efficiency. [online]. Získané: 2012-10-21. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/ fl_316_en.pdf.

EURÓPSKA KOMISIA 2010 Špeciálny Eurobarometer 354 Food-related risks. [online]. Získané: 2012-10-21. Dostupné na: http://www.efsa.europa.eu/en/ factsheet/docs/reporten.pdf

EURÓPSKA KOMISIA 2011 Špeciálny Eurobarometer 365 Attitudes of European citizens towards the environment. [online]. Získané: 2012-10-21. Dostupné na: http://ec.europa.eu/environment/pdf/EB_summary_EB752.pdf.

EURÓPSKA KOMISIA 2011 Špeciálny Eurobarometer 372 Climate change. [online]. Získané: 2012-10-21. Dostupné na: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_372_en.pdf

CHURCHILL, G. A. – IACOBUCCI, D. 2002 Marketing Research. Methodological Foundations. South-Western, 2002. ISBN 0-030-33101

JACKSON, T. 2005 Motivating Sustainable Consumption. [online]. Získané: 2011-04-14. Dostupné na: http://hiveideas.com/attachments/044_ motivatingscfinal_000.pdf -3

Klabusayová, N. - Mikušová, M. (2007): Catalyzing Changes in Responsibility Between Organizations and Consumers. In: Catalyzing Change. 3st CCN International Conference. Hedmark: Hedmark University College, 2007, s. 155-162. ISBN 978-82-7671-591-0

KLEPOCHOVÁ, D. – KOPANIČOVÁ, J. 2012 Postoje a spotrebiteľské správanie „Generácie Z" v kontexte trvalo udržateľnej spotreby. In: VOKOUNOVÁ, D. a kol. 2012 Udržateľný marketing a udržateľná spotreba II., 2012, CD-ROM, ISBN 978-80-225-3487-1

KOPANIČOVÁ, J. – KLEPOCHOVÁ, D. 2013 Consumer behaviour and barriers to sustainable consumption. In: Current challenges of marketing and their application in practice. Proceedings of scientific articles. s. 54 – 61. Bratislava: Ekonóm, 2013, CD-ROM, ISBN 978-80-225-3632-5

KORČOKOVÁ, M. 2010 Súčasné problémy spotrebiteľskej politiky. In: Aktuálne výzvy marketingu a ich uplatnenie v praxi. Bratislava : Ekonóm, 2010

MANGET, J. – ROCHE, C. – MUNNICH, F. 2009 Capturing the Green Advantage for Consumer Companies. [online]. Získané: 2013-10-10. Dostupné na: http://www. bcg.com/ documents/file 15407.pdf.

MIKLOŠÍK, A. 2011 The impact of the economic cycle changes on the individual subjects' behaviour with the application to the advertising market. In: Crisis situations in the Czecho-Slovak context after 1989. Praha: Central European Centre for Mission Studies, 2011, ISBN 978-80-903986-5-8

MIKUŠOVÁ, M. – KLABUSAYOVÁ, N. 2011 Can we learn to live responsibly? [online] Získané: 2012-02-24. Dostupné na: http://perlprojects.org/Project-sites/ PERL/News-Events/PERL-international-conference/PERL-conference-2011 Enabling-Responsible-Living

MOWEN, J. C. 1990. Consumer Behavior. New York: Macmillan Publishing Company, 1990, ISBN 0-02-384601-1

RICHTEROVÁ, K. a kol. 2010 Spotrebiteľské správanie. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2010, ISBN 978-80-225-2931-0

SCHWARTZ, S. H. 2012 An Overwiev of the Schwartz Theory of Basic Human Values. [online]. Získané: 2013-05-22. Dostupné na: http://scholarworks.gvsu.edu/orpc/vol2/iss1/11

SCHWARTZ, S. H.: Basic Human Values: An Overwiev. [online]. Získané: 2013-05-22. Dostupné na: http://segr-did2.fmag.unict.it/Allegati/convegno%207-8-10-05/Schwartzpaper pdf

SOLOMON, M. R. 2007 Consumer Behavior. Buying, Having, and Being. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2007, ISBN 0-13-218694-2

UNESCO. 2001 Youth, sustainable consumption patterns and life styles. Správa z prieskumu UNEP/UNESCO. Management of Social Transformations. SHS-2001/WS/13

WEDEL, M. – KAMAKURA, W. 2000 Market Segmentation. Boston: Kluwer Academic Publishers, 2000, ISBN 0-7923-8635-3

YOUTHXCHANGE. 2002 Towards sustainable lifestyles. Training toolkit on responsible consumption – The Guide. UNESCO-UNEP, 2002, ISBN 92-807-2128-3

Príspevok vznikol v rámci projektu Vega č. 1/0418/11 Udržateľný marketing a udržateľná spotreba.

Ing. Dana Vokounová, PhD. – odborná asistentka Katedry marketingu Obchodnej fakulty Ekonomickej univerzity v Bratislave

TVORBA OSOBNOSTI Z POHLEDU MEDIÁLNÍCH A KOMUNIKAČNÍCH TEORIÍ

Petr Žantovský

Abstract

The concept of personality in the media sense, perceive as a set of assumptions internal (individual) and external (society, media), which causes the given personality becomes a media icon, respected "personality" that has a casual impact on the public and may act through him in public life, regardless of whether it is to their education, experience and ethics objectively adapted equipment. It is then the only virtual personality and often temporary. We show this virtuality and temporality examples of Czech politics after 1989.

Keywords: the media, politicians, journalists, psychological conditions, social conditions.

1. Kdo je a kdo není osobnost ve veřejném prostoru

Otázku, kdo je a kdo není osobnost, můžeme nahlédnout z řady úhlů pohledu. Předně z hlediska psychologického. Pro účely této úvahy ovšem musíme vyjít z konstatování, že pojem osobnosti má jiný obsah v obecné komunikaci, ale třeba i v historických vědách, právních vědách či sociologii, a jiný zase právě v psychologii, zejména klinické. Na tento rozpor vás upozorní každá solidní učebnice psychologie osobnosti hned v úvodu.[1] Nicméně i psychologická analýza pojmu osobnost může být velice užitečná pro zkoumání tohoto pojmu v dalších souvislostech.

1 Např. NAKONEČNÝ, M. 1997 *Psychologie osobnosti.* Praha : Academia 1997, s. 9

Když si vypomůžeme psychologickou teorií, dojdeme k elementárním pojmům, které mají svou platnost i při pohledu v dalších úrovních a rovinách uvažování. Podle Pavla Říčana první psychologickou teorii osobnosti můžeme číst u Platóna, který definoval tři dimenze lidské osobnosti: rozum, smělost a žádostivost. Náboženství přidalo dimenzi etické sebereflexe, a přírodní vědy objektivizovaly procesy odehrávající se v mozku člověka a spoluutvářející jeho osobnost.[2] Obdobně se k obecnějšímu užití nabízí i základní definiční znaky pojmu osobnost: její integrovanost (souhrn množiny rozmanitých daností a vkladů), její interaktivitu (osobnost se vytváří a funguje v interakci se světem, zejména sociálním), a konečně její autotelii (samocílovost – osobnost se realizuje skrze cíle, které nachází nebo transformuje sama v sobě).[3]

Osobností tak pro naše účely rozumějme nejen kategorii vymezenou psychologickou teorií, ale také onen efemérní a těžko uchopitelný fenomén, prostupující veřejným prostorem a ovlivňující za pomoci, a často z vůle a hlavním přičiněním sdělovacích prostředků jednání, postojové a názorové orientace či etické preference všech těch, kdo jsou ochotni či dokonce žádostivi nechat se příkladem takové „osobnosti" vést. Protože i pro osobnost v tomto smyslu, tedy veřejnou personu, která má nějaký genus vzniku, nějaké motivy svého vstupu na veřejnou scénu, nějaké aspirace na další veřejný vzestup a také nějaké spojence nejen v médiích, ale především v psychologické připravenosti publika, je možné a správné aplikovat všechna svrchu uvedená teoretická zadání. Osobnost v tomto „mediálním" smyslu (pojem mediální je v uvozovkách záměrně, protože i schopnost vetřít se do pozornosti a přízně médií vyžaduje od „osobnosti" určité osobnostní vlohy a schopnosti) má také soubor svých daností, z nichž vychází, má svůj osobitý, individuální způsob interakce s okolní realitou a způsoby, jimiž se jí nechává ovlivňovat a jimiž ji ovlivňuje, a konečně zpravidla je sama sobě cílem, jejím cílem je osobní vzestup na škále veřejného uznání, její ambicí je stát se veřejnou autoritou. A jako taková pak působit jako poskytovatel vzorců chování, vzor postojů a názorů, zkrátka mít vliv, konkrétně sociální vliv, využívající ke svému prosazení přirozenou a mnohokrát popsanou psychologii podvolování se ze strany příjemce těchto vzorů.[4]

---

2 ŘÍČAN, P. 1998 *Psychologie osobnosti.* Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, 1982, s. 19 – 21

3 ŘÍČAN, P. 1998 *Psychologie osobnosti.* Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, 1982, s. 26 – 27

4 O tom více např. CIALDINI, R. B. 2012 *Vliv, síla přesvědčování a manipulace.* Brno : Biz Books, 2012, s. 13, s. 117 aj.

Jak už bylo řečeno, velká část tohoto procesu se odehrává ve sdělovacích prostředcích a skrze ně, často i díky nim či výhradně z jejich vůle. K tomu se ještě dostaneme v další části této úvahy. Nicméně lze konstatovat, že vznik veřejné autority je zcela zjevně mediální fenomén. Bez masového šíření by totiž obecně akceptovaná autorita vůbec v dnešní mediálně epoše neměla šanci ani vzniknout, natož se prosadit. Je ovšem třeba říci, že fenomén umělého, často virtuálního vytváření autorit, tzn. osobností požívajících veřejného respektu, velmi často podceňujeme, máme sklon považovat vznik některých autorit za přirozený, jaksi „automatický". Jenže v mediálním věku žádná spontánnost sama o sobě neexistuje. Je jen ta „spontánnost" (či spíše masovost, stádnost), která je vyvolána působením sdělovacích prostředků, médií.[5] Jak píše McQuail, „média mají monopol na známost a proslulost v širší společnosti"[6] Tato skutečnost má řadu faktických dopadů. Předně média vytvářejí „názorové vůdce".[7] V důsledku toho podněcují statisticky sledovatelnou nápodobu jednání.[8] A spolu s tím nelze pominout fenomén, jemuž teoretikové mediální manipulace říkají „spirála mlčení" (zjednodušeně řečeno jde o strach jedince z izolace před ostatními v případě alternativního, nikoli masového, stádního, sdíleného, autoritou předepsaného jednání).[9]

A když už mluvíme o manipulačních technikách, k těm nejčastějším patří metoda zdánlivých autorit: média postulují domnělou autoritu, která veřejnosti předloží k následování určitý (manipulativní) recept na názor či jednání, a ve spojení se „spirálou mlčení" a „efektem třetí osoby" („my jsme ti dobří, správní, oni jsou špatní, konají špatně, tzn. jinak než my"). Výsledkem je manipulace publikem, které netuší, že je manipulováno, v čemž spočívá účinnost manipulace i její nebezpečnost.[10]

---

5 V té souvislosti stojí za zmínku, že jediný, dosud v ČR vydaný Slovník mediální komunikace (REIFOVÁ, I. a kol., Praha : Portál, 2004) vůbec neobsahuje hesla Osobnost, Autorita Opinion Maker. Připomíná pouze pojem Opinion leader a spolu s ním pojem „názorové vůdcovství"– s. 289, a to pouze v podobě připomínky výzkumů Roberta K. Mertona z konce 40. let 20. století. Je zjevné, že se minimálně česká mediální teorie věnuje existenci autorit ve veřejném diskursu – ke škodě věci – jen zanedbatelně.

6 McQUAIL, D. 2002 *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha : Portál, 2002, s. 413

7 McQUAIL, D. 2002 *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha : Portál, 2002, s. 382

8 McQUAIL, D. 2002 *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha : Portál, 2002, s. 378

9 McQUAIL, D. 2002 *Úvod do teorie masové komunikace.* Praha : Portál, 2002, s. 394

10 O uvedených manipulačních technikách přehledně pojednávají mj. ILOWIECKI, M. – ZASĘPA, T.: *Moc a nemoc médií.* Trnava : Typi Universitas Tyrnaviensis, Bratislava : Veda, 2003, s. 38 – 44 a 94 – 96

Dopady působení falešných autorit popisuje také Zygmunt Bauman. Podle něho tyto umělé autoritativní veřejné osobnosti projevují sklon k „organizování a sebe-organizování, vytváření jednoznačných a uspořádaných struktur, a tím k boji proti domnělému či skutečnému chaosu (tj. stavu, v němž se cokoli může stát se stejnou nebo nevypočitatelnou pravděpodobností)“.[11] Bauman zde mluví k čtyřech „k“ – „kontinuitě, konstantnosti, konzistenci a koherenci; o nadřazenosti struktury nad strukturovaným, rámce nad obsahem, totality nad jednotlivci, manažerských cílech nad vedením řízených.“[12] A to je, jak zřejmo, zkratka od demokracie k autokracii, vládě domnělých autorit.

S tím také souvisí další Baumanova úvaha o tendenci „přináležení“ a „integrujících komunitách“.[13] Náležení k integrované a názorově homogenní skupině v důsledku zároveň znamená vymezení se ve smyslu „jsem to, a tedy nejsem ono“. A tato zjednodušená dichotomie vede nutně ke konfliktu, jehož masovou podobu jsme zažili ve 20. století v podobě třídního boje (za komunismu) nebo boje za rasovou čistotu (za nacismu). Ústředním heslem těchto politováníhodných historických úchylek bylo přece „kdo nejde s námi, jde proti nám“. Neboli kdo nectí tuto autoritu, je nutně jejím – a naším, tedy obecným – nepřítelem.

V čem vlastně tkví problém existence mediální cestou zrozených „osobností“ a „autorit“? Znepokojivých aspektů je více. Jeden z nich dobře popsal psycholog mezilidské komunikace Zbyněk Vybíral. Jako jednu z podstatných zbraní působení tohoto typu veřejných autorit totiž označuje sklon k „sociálnímu chameleonství“,[14] které nutí svého nositele k nepřirozenému, ale automaticky užívanému přizpůsobování se komunikační situaci, do níž se svým příspěvkem vstupuje, a hlavně publiku, k němuž promlouvá. Vybíral dále charakterizuje metody, jimiž „sociální chameleon“ působí: jde o hraní (předstírání), mimikry (splynutí s celkem) a falešné self (předstírání veřejné podoby sama sebe – netřeba zdůrazňovat, že s maximálně vylepšujícími konturami).[15] Tomuto fenoménu ovšem předchází poměrně dlouhý vývoj sebeuvědomění a sebereflexe jedince – v kontextu pohledu okolí na něj. Na konci tohoto procesu je dosažení a přijetí určitého typu sebepojetí, které je

11 BAUMAN, Z. 2010 *Umění života.* Praha : Academia, 2010, s. 133

12 BAUMAN, Z. 2010 *Umění života.* Praha : Academia, 2010, s. 133 – 134

13 BAUMAN, Z. 2010 *Umění života.* Praha : Academia, 2010, s. 95

14 VYBÍRAL, Z. 2003 *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci.* Praha : Portál, 2003, s. 53

15 VYBÍRAL, Z. 2003 *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci.* Praha : Portál, 2003, s. 59 a dále

výslednicí komplexu odpovědí na tyto otázky: „jaký jsem ve srovnání se sobě rovnými, jak mě vidí osoby pro mě významné, jak hodnotím své vlastní názory a chování a jak se řídím učením kultury, ke které patřím.“[16] Od této sebedefinice a sebeprojekce je podle Johna Thompsona velmi blízko k sebepojetí jako „symbolické projekci“. Utváření sebepojetí je silně ovlivňováno sociálními a kulturními faktory a v současné éře globalizace zejména komunikačními médii.[17] Thompson ovšem upozorňuje i na rizika vlivu médií na utváření sebepojetí prostřednictvím symbolických sdělení. Podle něj jde o to, že „za jistých okolností symbolická sdělení slouží tomu, aby ustavovala a udržovala vztahy nadvlády a dominance... V tomto pojetí jsou symbolická sdělení ideologická za předpokladu, že slouží tomu, aby ustavovala a soustavně udržovala trvale asymetrické mocenské poměry.“[18]

Jak totiž funguje mechanismu vstupu osobnosti, která prošla fází utváření sebepojetí, do veřejného prostoru? Především prostřednictvím úporné snahy o zviditelňování (management zviditelňování popisuje opět Thompson.[19]

Nezbytným skladebným kamenem procesu zviditelňování (prostřednictvím médií) je budování a pěstování vlastního image.[20] A podobně jako u Vybírala, který přichází z psychologické vědy, i u Žantovské, která se badatelsky věnuje sociologii umění, docházíme shodně k pojmu „hraní rolí“. Podle Žantovské tu máme co do činění s prvky inscenované komunikace, kam mj. patří i „tématizování vybraných situací, aranžování kontextuální mizanscény interpretačního okamžiku či vytváření a modelování reálného hrdiny podle principů dramatické postavy“[21]

V každém ze zmíněných teoretických východisek nalezneme víceméně shodné vyústění: vytváření mediálních osobností (autorit či dokonce ikon, chcete-li) je jednak falešné, zavádějící a manipulativní, a jednak ve svém důsledku nebezpečné, protože představuje jednu z forem substituce reálné skutečnosti za „skutečnost“ virtuální, modelovanou někým, kdo prosazuje nějaký záměr. V politické sféře vede tento záměr zpravidla k cíli dosáhnout partikulárního stranického či osobního politického či hmotného prospěchu.

16 DeVITO, J. A. 2001 *Základy mezilidské komunikace.* Praha : Grada, 2001, s. 41
17 THOMPSON, J. B. 2004 *Média a modernita.* Praha : Karolinum, 2004, s. 170
18 THOMPSON, J. B. 2004 *Média a modernita.* Praha : Karolinum, 2004, s. 171
19 THOMPSON, J. B. 2004 *Média a modernita.* Praha : Karolinum, 2004, s. 110 – 122
20 K tématu více ŽANTOVSKÁ, I. 2008 *Rétorika – teorie a praxe.* Praha : UJAK, 2008, s. 102 – 103
21 ŽANTOVSKÁ, I. 2012 *Divadlo jako komunikační médium.* Praha : NAMU, 2012, s. 62

V krajním případě může vést až k ohrožení samotného demokratického systému a pokusu o jeho nahrazení autokracií či diktaturou. Nejednou v historii jsme toho byli nuceni být svědky či aktéry, jedni v roli viníků, druzí obětí. Samo toto vědomí by nás mělo vést ke krajní opatrnosti při sledování toho, jak vyrůstá další mediální „osobnost“, „autorita“, či prostě ikona. Může to být právě ona, která nás jednou – za našeho předchozího souhlasu – zbaví našich práv.

2. Mediální obrazotvorba

Proč se vlastně média zpronevěřují svému poslání informovat publikum co možná nestranně, objektivně a nezávisle, a místo toho se tak často stávají jakýmsi překladištěm subjektivních, partikulárních zájmů jedinců či skupin? Proč v nich dochází k tomu, co si pro potřeby této úvahy nazvěme pracovně mediální obrazotvorbou, tedy vytvářením virtuálních obrazů událostí či aktérů? Jaký je klíč k volbě těch událostí či aktérů, které mají to zdánlivé štěstí požívat dočasnou ochranu většiny médií a být předmětem mediální ikonizace?

Každý, kdo se trochu soustavněji zabývá pokřiveným světem českých médií, dříve či později narazí na toto úskalí, které mu v podstatě znemožní serióznější a objektivnější zkoumání mediálních zákonitostí. Úskalí stěží překonatelné, protože krajně subjektivní, nepodchytitelné, nepředvídatelné, nenaplánovatelné. Fenomén, který by v žurnalistice neměl mít vůbec místo: sympatie (případně antipatie) žurnalisty k předmětu žurnalistova psaní nebo nositeli žurnalistovi blízkých (případně protivných) myšlenek či cílů. Toto fandovství dělá z žurnalistiky jako činnosti převážně zpravodajské a informační činnost aktivistickou a propagandistickou, čímž ji degraduje z role kýžené čtvrté moci. Vedle moci zákonodárné, exekutivní a soudní totiž může žurnalistika být – a též za okolností normálnějších než jsou ty, jež platí v českém prostředí, i bývá – nositelem sice nevolené, ale přesto funkční a veledůležité moci kontrolní: zastupuje zde veřejnost, a své nevybavení mandátem nahrazuje nebo by aspoň měla nahrazovat profesní etikou. Tam, kde chybí etika, resp. etika je nahrazena nějakými subjektivními zájmy a sympatiemi, končí informace a nastupuje manipulace a propaganda.[22]

22 Kolizí novinářské etiky a manipulace veřejným míněním se zevrubně zabývá např. ILOWIECKI, M. – ZASĘPA, T. 2003 Moc a nemoc médií. Trnava : Typi Universitas Tyrnaviensis, Bratislava : Veda, 2003.

Mediální obrazotvorba je jednou z nejpůsobivějších a nejefektivnějších metod aktivistické žurnalistiky, stranického psaní. V obecné rovině může tvorba mediálních ikon být neškodnou formou zábavní produkce, zejména když se odbývá na půdě tomu určené, např. showbusinessu. Tvorba ikon podle stejného – showbusinessového klíče ovšem nachází své místo i v politické sféře, kde může působit značné dopady, a to – nahlédnuto s odstupem – kladné i záporné.[23] V našem kontextu je však možné konstatovat, že mediální obrazotvorba má za cíl vytvářet nepochybné hodnoty a jejich nositele, ustalovat je v myslích čtenáře, diváka, recipienta žurnalistiky, a vytvářet z těchto cíleně vytvářených hodnot a elit souhrn preferencí, jimiž se bude řídit v pravý čas ruka a mysl voliče nebo konzumenta jiných produktů.[24]

Mediální obrazotvorba nemá, jak už bylo řečeno, žádné objektivní parametry. Jediným předpokladem a důvodem k ní je zpravidla pouze profánní zájem obrazotvůrce, žurnalisty, ikonopisce. Ikona má nahradit pestřejší, proměnlivější, nejistější reálný svět přehledným, černobílým, zploštělým symbolem či mýtem. Pohádkou o zlu a dobru. Ikonopisec je veden záměrem zbavit čtenáře pochybností, vytvořit mu před očima bůžka obdařeného nadpozemskými vlastnostmi, především pak schopností vítězit nad zlem a nenávistí. Tak, aby se na něj obyčejný občan, čtenář, volič mohl bez výhrady spolehnout. A tedy mu dal hlas, až přijde čas.

Mediální obrazotvůrce z těchto zjednodušených virtuálních bytostí, vztahů a situací skládá postupně virtuální ikonický svět, jímž postupně nahrazuje v mysli svého čtenáře svět reálný. Důvod, proč bývá v této snaze úspěšný, je prostý: žít v pohádce je mnohem snazší a bezbolestnější než pracně a vlastnoručně se prodírat houští života skutečného, plného reálných strašidel, obav a nutnosti rozhodovat o svém osudu vlastní hlavou a na vlastní odpovědnost. Mediální ikonopis záměrně své příjemce ohlupuje, podobně jako například telenovela. I v ní je vše prosté a přehledné jak na rýžovacím sítu: písek a hlušina propadnou do propadliště dějin, zrníčka ryzího zlata zůstanou na očích a na paměti. Role a obsazení jsou dány předem, nemění se, občasná polepšení, i když se stávají, nebývají dlouhého trvání, padouch

23 Tvorbou mediálních ikon se zabývá např. MIRZOEFF, N. 2012 *Úvod do studia vizuální kultury.* Praha : Academia 2012.

24 Mediální ikona se ovšem nemusí rekrutovat jen z politického či showbusinessového prostředí. Jak se může stát mediální ikona z masového vraha, ukazuje případ norského zločince Anderse Breivika, píše o tom např. portál http://www.verejnenoviny.cz/?cz_pozor-na-vznik-ikony, 460.

zůstane padouchem, hrdina hrdinou. Důležité je jedno jediné: aby se divák v každém okamžiku sledování všech osmi set padesáti šesti dílů telenovely okamžitě zorientoval a investoval své sympatie do správné volby. V případě Václava Fischera se pravdivost řečeného ukázala v čítankové nahotě.

3. Případ Fischer

Příběh Václava Fischera (nar. 1954), podnikatele, politika a několik let nezpochybňované mediální celebrity, je typickým příběhem, na němž lze demonstrovat platnost všech výše uvedených teoretických tvrzení a východisek. Svým způsobem je Fischerův vzestup a pád „klinickým" příkladem toho, jak média dokážou, je-li s nimi zručně zacházeno, formovat a deformovat dějiny. A také na tomto příběhu lze dobře ukázat, jaké osobnostní vlastnosti jsou pro vytvoření mediální ikony nezbytné.

Fischer se vrátil z německé emigrace po r. 1989 a začal podnikat v oboru, v němž se realizoval už v SRN – v cestovním ruchu. Jeho CK Fischer se relativně rychle stala jednou z nejviditelnějších a nejvlivnějších. Fischer toho docílil několika způsoby. Jednak nešetřil na inzerci,[25] velmi aktivně pracoval s novináři (zval je na firemní zájezdy na Kanárské ostrovy, na jejichž konci byly pozitivní články o jeho firmě), provozoval humanitární aktivity (nejen v ČR, ale i na Slovensku,[26] ale také nasazoval po určitý čas dumpingové ceny svých produktů.[27] Snažil se vytvořit svůj vlastní veřejný obraz jako úspěšného podnikatele, gentlemana s vynikajícím vkusem pro oblékání a obecně životní styl, samaritána a záruku jistot – v cestování i ve všem ostatním. Vžil se do příběhu selfmademana jako z „béčkového filmu" (jak to výstižně charakterizovala L. Holmerová v jinak veskrze propagačním článku, jakých v té době v českém tisku vycházely desítky či stovky.[28] V roce 1993 nechal Fischer v tomto oslavném duchu o sobě natočit renomovaného režiséra Fera Feniče film do cyklu GEN (Galerie elity národa, vysílala Česká televize).[29] Kdykoli

25 Např. v roce 2000 Fischer utratil za reklamu 350 milionů korun, přičemž ztráta jeho firem dosáhla astronomické částky zhruba 600 milionů. Zdroj: http://strategie.e15.cz/zurnal/jak-fischer-zachranil-fischera#utm_medium=selfpromo&utm_source=e15&utm_campaign=copylink

26 Viz např. http://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-/cislo-Máj/vaclav-fischer-detom-rozumie.html

27 http://profit.etrend.sk/archiv-profitu/rok-/cislo-Júl/s-pozdravom-vaclav-fischer.html

28 http://revue.idnes.cz/elegan-vaclav-fischer-v-krizi-djm-/lidicky.aspx?c=A030818_112047_lidicky_lf

29 http://www.ferofenic.cz/cz/cz_03_01.html

se v médiích konala jakákoli anketa či prezentace významných představitelů jednotlivých oblastí společenského života, v oblasti podnikání všem těmto mediálním produktům jednoznačně dominoval právě Václav Fischer. Byl dáván za příklad a představován jako protiklad zpochybňovaných podnikatelských jmen 90. let, jako byl například Viktor Kožený.

Tato soustavná self-promotion nesla své plody. V roce 1999 sepsal a ve vlastní firmě vydal sebeoslavou publikací *Píši Vám*,[30] téhož roku zvítězil v anketě Českého rozhlasu Šarmantní osobnost roku.[31] V červnu 1999 oznámil svoji kandidaturu do Senátu (toto oznámení doprovodil sérií mediálních výstupů, které vzbuzují dojem jasného podprahového promotion[32]). Některá média (např. deník *MF Dnes*) se ani netajila tím, že podporují právě Fischera,[33] a to navzdory tomu, že byla zcela zjevně v kolizi zájmů – Fischer byl totiž zároveň jedním z dominantních inzerentů v těchto médiích, a tedy jejich vydavatelé měli extrémní zájem na udržování dobrých vztahů s velkým zdrojem finančních prostředků.

Z těchto důvodů nepřekvapilo, že v doplňovacích volbách do Senátu Parlamentu ČR v srpnu 1999 kandidáta Václava Fischera podpořilo přes sedmdesát procent voličů.[34] Předvolební kampaň poznamenaly mimo jiné billboardy s nápisem „Homosexuál v Senátu? Proč ne. Václav Fischer do Senátu. Čtyřprocentní menšina“,[35] Fischer, který o své sexuální orientaci do té doby veřejně příliš nemluvil (nezbytný coming out učinil až poté), obvinil z autorství plakátů tehdejšího předsedu ODS Václava Klause (po volbách se mu pak musel omluvit, protože své obvinění nedoložil). Už tehdy se ale někteří pozorovatelé shodovali na tom, že tento billboard si docela představitelně mohl nechat vyvěsit i sám Fischer, protože jednak česká společnost není příliš xenofobní a (minimálně v té době) vykazovala značnou toleranci vůči gayům. Navíc zde bylo možno hrát na city rétorikou o diskriminaci a nesnášenlivosti vůči „jinakým“, a to rovněž mohlo

30 FISCHER, V. 1999 Píši Vám. Praha : Vydavatelství Fischer, 1999

31 http://www.rozhlas.cz/hradec/sarm/_zprava/18-rocnik-ankety-ceskeho-rozhlasu-sarmantni-osobnost-roku-zna-finalisty – 1303096.

32 Příklad za všechny: http://ekonomika.idnes.cz/anketa-c46-/ekonomika.aspx?c=1999M146F03B.

33 http://zpravy.idnes.cz/ctenari-idnes-do-senatu-patri-fischer-dw5-/domaci.aspx?c=990812_170019_domaci_lsd

34 http://zpravy.idnes.cz/to-ze-nikomu-nevadim-je-bezvadna-vec-rika-vaclav-fischer-pi8-/domaci.aspx?c=990831_203151_domaci

35 http://zivotopis.osobnosti.cz/vaclav-fischer.php

dopadnout na úrodnou půdu poměrně solidární a empatické české veřejnosti.[36] (Mimochodem, dnes už by stejná kalkulace vyjít nemohla, v tomto směru se veřejné mínění, jak je vidět i v nové generaci, posunulo k větší konzervativnosti.[37]

Fischerovo vítězství většina médií aplaudovala mimo jiné i proto, že Fischer se velmi intenzivně vymezil proti tehdy vládnoucím stranám v podobě „opoziční smlouvy" (ČSSD a ODS).[38] Pozornější analytikové ale upozorňovali, že s Fischerem nevstupuje do politiky politický program či dokonce ideologie, ale jen marketingová líbivost a podnikatelské zájmy.[39] Z odstupu je zřejmé, že Fischer zaútočil na přesně definovanou emoční fasetu voličského rozhodování. Image bonvivána vyhovovala dobové poptávce raných 90. let, kdy ještě většinová společnost měla v živé paměti šedou, anti-estetickou uniformitu pozdního komunismu. Fischer byl představitelem úspěchu, bohatství, radosti ze života, onoho mýtického „užívání si". Voliči v těchto volbách nevolili podle obsahu, nýbrž podle formy.[40] Pro jedno po-

36 Průzkum z roku 2003, který byl realizován za finančního přispění Evropského společenství v rámci programu Phare ve všech přistupujících zemích EU ukázal následující. Naši respondenti byli podstatně otevřenější, přesto míra diskriminace nebyla zvýšená, což vypovídá o relativně tolerantním společenském prostředí. Verbální obtěžování dokonce bylo v České republice nejméně častým jevem ze všech zúčastněných. Z průzkumu vyplynulo, že klima pro život homosexuální minority v České republice je jedno z nejvstřícnějších v Evropě, dá se říci, že i v celém demokratickém světě. Více na: http://strategie.e15.cz/zurnal/gay-marketing-v-usa-nevadi-cesi-maji-strach#utm_medium=selfpromo&utm_source=e15&utm_campaign=copylink

37 Podle výzkumu středoškolské mládeže, který provedl Člověk v tísni, tolerantní podstatně méně. Středoškoláci jsou značně nevraživí vůči Romům, bezdomovcům, prostitutkám či gayům. Je jim blízká rétorika vtělená do teze, že „za svou situaci si může každý sám" a člověk stojící na okraji společenského mainstreamu je tam proto, že nevyvinul dostatečné úsilí o přizpůsobení se. Málokdy, jak ukázala studie, mají s těmito lidmi přímou zkušenost, názory přejímají zejména z médií a od rodičů. Zdroj: http://www.streetwork.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=1543

38 Typický příklad tehdejší mediální oslavy Fischerova vítězství ve volbách na: http://zpravy.idnes.cz/nezavisly-kandidat-uspel-co-to-znamena-dyq-/domaci.aspx?c=990829_113652_domaci_itu

39 Jednu z nejzajímavějších analýz podal Tomáš Zukal: „Naše dosavadní společenská jistota však už neníjistotou. Drtivé vítězství nezávislého kandidáta Václava Fischera bylo správně vypočítaným útokem na tento neuralgický bod české politiky. Majitel největší a nejvíce prosperující cestovní kanceláře ztělesňuje konkrétní verzi vymezitelné, a již uskutečněné jistoty, se kterou se každoročně rádo identifikuje více a více lidí. Je zajímavé, kolik unavených Čechů si vyjíždí v létě odpočinout za sluncem k moři. Cestovní kancelář vítěze senátních voleb k tomu proklamuje, nabízí a realizuje podvědomou i očividnou identifikaci s evropským standardem. Připadá mi, že v tom má prsty malý nevyřčeny komplex české východostředoevropské méněcennosti – klient cestovní kanceláře v tomto případě dostává zastřešení prestižním jménem a kultivaci své osoby. Stává se členem klubu nenásilně a snadno... Fischer získává body tím, že nekritizuje Čechy za jejich chyby a nedokonalosti, on je koupí zájezdu přijímá za Evropany." Dostupné na: http://www.britskelisty.cz/9908/19990831i.html#08

40 Václav Fischer byl dokonce hrdý na skutečnost, že není nositelem žádných zřetelných politických idejí. Viz http://zpravy.idnes.cz/to-ze-nikomu-nevadim-je-bezvadna-vec-rika-vaclav-fischer-pi8-/domaci.aspx?c=990831_203151_domaci_itu

užití se tato taktika – jak je zřejmé – vyplatila. Podruhé už ale Fischer do stejné řeky nevstoupil a ve volbách v roce 2002 svůj mandát neobhajoval, patrně i v předtuše neradostných událostí, které měly zanedlouho nastat. Tak jako tak však lze konstatovat, že celé Fischerovo pre-politické i politické působení se hemží emocemi a apely na emoce, ale racionální esence zcela chybí.[41] Uvedené hodnocení podporují fakta: Fischerova senátorská kariéra byla téměř prázdnou množinou. Za tři roky pobytu v horní komoře Parlamentu nepředložil ani jediný návrh zákona a pouze v sedmi případech byl zpravodajem k senátním tiskům (návrhům zákona).[42]

Drobnou, ale příznačnou ilustrací paradoxů, k nimž může vést mediální obrazotvorba, je fakt, že Fischer byl v roce 2000 zvolen veřejností nejpopulárnějším českým politikem.[43]

Nedlouho po skončení senátorského mandátu začaly pro Václava Fischera krušné časy. Jeho po léta budovaná image symbolu solidnosti, spolehlivosti a poctivosti v podnikání vzala zasvé v létě 2003, kdy byla na Fischerův majetek vydána série návrhů na exekuci.[44] Jeho předluženost jako firmy i jako osoby vyústila až v nutnost prodat společnost Fischer Reisen za symbolickou 1 Kč. Přitom ještě krátce předtím – v roce 2002 – ohlašoval svoji budoucí chystanou kandidaturu na českého prezidenta.[45]

---

41 Lapidárně Fischerovo působení a „odkaz“ zhodnotil Jefim Fištejn: „Václav Fischer - kde je mu konec? Dnes se vyskytuje už jen coby tiskový šotek, když nějaký redaktor si ho splete s Fischerem Janem. A přece není tomu tak dávno, co byl věrozvěstem, který stál za občanskou válku. Byl hotovým ztělesněním naděje na změnu k lepšímu. V doplňovacích senátních volbách roku 1999 došlo v Praze k hromadnému vyšinutí zcela srovnatelnému s tím dnešním. Rozjitřené vášně, vyšroubovaná očekávání, nesnesitelný psychický nátlak na nerozhodnuté, kulturní úderka v akci. Noblesní Jiřinu Jiráskovou, protikandidátku za ODS, která velkoryse přijala pozvání Fischerova štábu k veřejné diskuzi, vypískali za hlasitého pokřiku "Šmíra ven!". Marketinková kampaň probudila v úspěšném podnikateli plodného spisovatele a politického filozofa: "Píši vám" – díl první, „Píši vám! – díl druhý, budu v Senátě jako štika v rybníce, budu hodně slyšet, budu všechno, co si budeš přát a ještě k tomu rád. A jako výsledek – triumfální vítězství, jaké v Česku dosud nemá obdoby. Přes 71 % hlasů hned v prvním kole. V den vítězství jsme o něm jako o politikovi slyšeli naposledy.“ Dostupné na http://neviditelnypes.lidovky.cz/spolecnost-sever-proti-jihu-dg2-/p_spolecnost.aspx?c=A130124_162438_p_spolecnost_wag

42 http://www.senat.cz/senatori/index.php?lng=cz&par_3=109&ke_dni=23.11.2002

43 Kam vedly další osudy „nejpopulárnějšího politika“, ukazuje např. http://www.konkursninoviny.cz/clanek/politik-roku-2000-vaclav-fischer-bojuje-v-cechach-o-svuj-majetek

44 http://hn.ihned.cz/c1-13170050-vaclav-fischer-uspesny-podnikatel-s-velkymi-problemy

45 http://zpravy.idnes.cz/fischer-proda-firmu-a-chce-na-hrad-d44-/domaci.aspx?c=A021024_220416_domaci_pol

V roce 2006 byl vyšetřován pro podezření z 350miliónového úvěrového podvodu,[46] přičemž oznámení o tomto trestném činu podal na policii nový majitel firmy, společnost KKCG. Téhož roku musel Fischer přiznat: „Dnes je můj majetek v řádu desítek korun."[47]

Na nedlouhý čas se Fischer ještě jednou vrátil do cestovního průmyslu. Začal spolupracovat s cestovní kanceláří Tomi Tour, ale i u jejího krachu v roce 2009[48] asistoval – vysvětloval to spiknutím konkurence, politiků a právníků vůči své osobě,[49] dokonce hovořil o strachu o svůj život.[50] Skutečné důvody dalšího krachu Fischerova podnikání ale spočívaly v nedostatečně realistickém odhadu souvislostí, což je zřejmě stálý problém, s nímž se Fischer potýká svým způsobem celých sledovaných dvacet let.[51] Neschopnost objektivně zhodnotit realitu a své skutečné schopnosti a tímto poznáním pak poměřit své ambice a aspirace ovšem obecně patří k osobnostní výbavě velké většiny mediálních ikon, jejichž vzestup byl založen na virtuálních kvalitách prefabrikovaných mediální masáží. O to drtivější pak bývá pád mediální ikony z virtuálního piedestalu.

Definitivní pád Václava Fischera ze společenského a mediálního výsluní byl dokonán de facto už v roce 2007, kdy se Fischer vzdal českého občanství. Od té doby zůstává už jen občanem Německa.[52]

Po událostech kolem CT Tomi Tour se Fischer stáhl z České republiky nejen formálně, ale i fakticky: začal v Berlíně provozovat restauraci a malou agenturu. Jeho život v těch letech česká média příliš nezajímal, z Fischera se mávnutím kouzelného proutku stala mrtvá celebrita.[53] Fischer sám na

---

46 http://www.novinky.cz/krimi/102114-vaclav-fischer-je-podezrely-z-uveroveho-podvodu.html

47 http://ekonomika.idnes.cz/fischer-se-vzdal-ceskeho-pasu-nechal-po-sobe-dluhy-fvg-/ekonomika.aspx?c=A070812_205728_ekonomika

48 Po CK Tomi Tour zbyly více než 100 milionové dluhy. V zahraničí tehdy zůstalo zhruba 3400 lidí a dalších 14 tisíc klientů mělo koupeno zájezd. Jednalo se tehdy o zřejmě největší krach cestovní kanceláře od konce 90. let. Zdroj: http://byznys.ihned.cz/c1-59973420-vaclav-fischer-se-vraci-v-cesku-rozjizdi-cestovni-agenturu

49 http://instinkt.tyden.cz/rubriky/bez-obalu/vaclav-fischershanim-praci-treba-i-v-samoobsluze_24497.html

50 http://www.ahaonline.cz/clanek/musite-vedet/37691/vaclav-fischer-55-o-krachu-tomi-tour-mozname-nekdo-odstreli.html

51 Okolnosti vedoucí k pádu Tomi Tour vcelku věcně popisuje např. Veronika Skálová: http://aktualne.centrum.cz/ekonomika/penize/clanek.phtml?id=642848

52 http://ekonomika.idnes.cz/fischer-se-vzdal-ceskeho-pasu-nechal-po-sobe-dluhy-fvg-/ekonomika.aspx?c=A070812_205728_ekonomika

53 Postoj většiny médií, které ještě před nedávnem Fischera a dorovala jako příslib a naději pro českou politiku a podnikatelkou sféru, se dramaticky změnil v pravý opak: ukázkou je například komentář Vladana Gallistra: http://www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/stejne-chyby-nepoucitelneho-vaclava-fischera_129830.html

adresu České republiky jen tu a tam vynášel značně nevlídné soudy a prohlašoval, že se rozhodně nemíní vracet.[54]

Přesto v květnu 2013 ohlásil návrat – otevřel v Česku malou pobočku své německé cestovní agentury a prodává zájezdy jiných kanceláří.[55] I proto je tedy nutno jen s rezervou brát další Fischerův absolutní výrok, a to že v Česku už nebude nikdy vstupovat do politiky.[56] Lidé s podobnou zkušeností, jíž je několikaletý pobyt na mediálním slunci, ve světle reflektorů a s pověstí bezchybné veřejné autority, podobnou abstinenci od veřejného života málokdy dodrží a dříve či později se s nějakou – většinou dosti efemérní a průhlednou – záminkou vrátí.[57] Obyčejně ale už nedocílí žádného zřetelného úspěchu a comeback de facto skončí dříve, než fakticky začal. Pokud se do politické arény vrátí Václav Fischer, je pravděpodobné, že nezopakuje své trumfy z konce 90. let minulého století. Nejen proto, že doba a česká společnost je už znatelně jinde, ale především je nepravděpodobné, že by Fischer znovu v tak masové míře získal na svou stranu média. Neboť ta jediná jsou vskutku odpovědná za jeho někdejší vzestup. Za svůj pád si však nejspíš může už sám. Na tom se média nijak významně nepodílela.

4. Závěr

Na tomto místě by slušelo umístit náležité poučení, které poskytuje příběh vzestupu a pádu Václava Fischera. Některá hodnocení lze učinit objektivně:

Je zřejmé, že Václav Fischer dokonale splňoval osobnostní předpoklady pro to, aby se stal předmětem mediální obrazotvorby a ikonizace. Nepochybně vykazoval značnou cílevědomost, ambicióznost a sebestřednou. Pro média šlo o velmi dobrý typ – dobovou podmíněnost společenské poptávky po jistém druhu autorit dokázal Fischer s pomocí médií naplnit beze zbytku. Jiná věc je, zda za líbivou slupkou byly ještě jiné, trvalejší hodnoty,

54 Např. v rozhovoru s L.X.Veselým: http://www.parlamentnilisty.cz/zpravy/Vaclav-Fischer-o-Cesku-Justice-i-politika-jsou-zmanipulovane-Cisti-nemaji-sanci-236327

55 http://byznys.ihned.cz/c1-59973420-vaclav-fischer-se-vraci-v-cesku-rozjizdi-cestovni-agenturu

56 http://www.novinky.cz/ekonomika/145053-fischer-nemel-jsem-se-venovat-politice-ale-jen-podnikani.html

57 Často jmenovaným přeborníkem v „odcházení z politiky“ je např. bývalý ministr Jan Ruml, který verbálně odcházel z politiky nejméně desetkrát, fakticky např. v r. 2004 odešel z Unie svobody, kterou do r. 2000 vedl, s tím, že z politiky definitivně odchází: toto předsevzetí mu vydrželo ale jen do r. 2007, kdy vstoupil do Strany zelených.

soubory idejí a reálných představ o smyslu veřejné činnosti (a teď mluvme hlavně o politické činnosti, ačkoli taková míra nerealističnosti, jakou Fischer prokázal ve svém podnikání, svádí také k myšlence, že šlo o veřejné riziko – v důsledku Fischerovy činnosti se obrovské množství občanů dostalo do velmi nepříjemných potíží). Ať studujeme Fischerovo působení ve veřejné sféře z kteréhokoli úhlu, nenajdeme ani jedinou myšlenku, která by se dala nazvat politickým programem, či dokonce zárodkem ideologie. Je zřejmé, že zvolením Fischera (poté, co byl – díky médiím – přijat veřejností za obecně respektovanou autoritu, ba ikonu) byl zvolen jen marketingový obal, který ovšem neskrýval žádný věcný obsah.

To ovšem nikterak nebránilo většině médií a novinářů, aby víc než 10 let udržovali mediální obraz Václava Fischera jako „osobnosti", mediální celebrity a veřejné autority, která má oprávnění ke všemu se relevantně a důvěryhodně vyjádřit. Pro dosažení tohoto mediálního obrazu bylo v průběhu řečeného procesu nesporně využito řady manipulačních technik, ať už vědomě, či mimoděčně (u některých technik se míra bezděčnosti nebo vědomosti dá těžko posoudit – nevíme totiž, do jaké míry který novinář propadne iluzi, že to, co sám hlásá, je opravdu pravda – pak nastupuje zejména taktika „spirála mlčení", „třetí osoby" či „domnělé autority".[58]

Otazníkem zůstává míra, do které sám Václav Fischer – v realizaci svého sebepojetí – naplňuje scénáře „hraní rolí". K odpovědi na tuto otázku by byla zapotřebí důkladná psychologická analýza objektu. Pro naše potřeby stačí konstatovat, že ať už objekt sám hrál či doopravdy žil všechny své role, které předkládal veřejnosti k obdivu, adoraci a následování, žádné médium se až do roku 2003, tedy do okamžiku krachu Fischerovy podnikatelské aktivity, ani na okamžik nepřipustilo, že by všechny tyto inscenace Fischerova sebepojetí nemusely nutně kopírovat pravdu a vypovídat o skutečnosti. Virtuální realita na více než deset let drtivě převážila nad faktickou

Staré úsloví říká, že „svět chce být klamán".[59] To je nesporně a kritickým pohledem viděnou skutečností. trvalé úskalí ve vývoji událostí, a nejen v médiích, ve společnosti, podnikání či politice (ale tam je na to nejlépe vidět). Líbivá fikce, iluze příštího dobra, to jsou fenomény, s nimiž pracuje každý, kdo chce na svou stranu získat zástupy těch, kdo se rozhodují více citem, než rozumem. Proto ani příběh Václava Fischera není (nejen v če-

58 Dle terminologie citované z: ILOWIECKI, M. – ZASĘPA, T. 2003 *Moc a nemoc médií.* Trnava : Typi Universitas Tyrnaviensis, Bratislava : Veda, 2003.

59 Doslova: „Mundus vult decipi, ergo decipiatur." Neboli: „Svět chce být klamán, tak ho klamme."

ském kontextu) ani první, ani poslední, s vydatnou pomocí médií se přihlásí noví „Fischerové“ (někteří takoví už se ostatně přihlásili a v nedávných českých parlamentních volbách dosáhli nečekaných úspěchů právě a pouze s nabídkou této iluze, nikoli rozumovými argumenty). Proto je třeba tyto souvislosti alespoň dobře a pozorně sledovat a snažit se jim v každém okamžiku rozumět. Což znamená zároveň a především nedat se zmást médii. Protože jak názorně doložil britský sociolog žurnalistiky Brian McNair,[60] žádná opravdu důležitá zpráva v médiích se neobjevuje náhodou: vždy za ní můžeme najít velmi konkrétní politický či ekonomický (nejčastěji ovšem obojí) zájem. Hlavní tedy je: umět hledat.

Literatura

BAUMAN, Z. 2010 Umění života. Praha : Academia, 2010

CIALDINI, R. B. 2012 Vliv, síla přesvědčování a manipulace. Brno : Biz Books, 2012

DeVITO, J. A. 2001 Základy mezilidské komunikace. Praha : Grada, 2001

FISCHER, V. 1999 Píši Vám. Praha : Vydavatelství Fischer, 1999

ILOWIECKI, M. – ZASĘPA, T. 2003 Moc a nemoc médií. Trnava : Typi Universitas Tyrnaviensis, Bratislava : Veda, 2003

McNAIR, B. 2004 Sociologie žurnalistiky. Praha : Portál, 2004

McQUAIL, D. 2002 Úvod do teorie masové komunikace. Praha : Portál, 2002

MIRZOEFF, N. 2012 Úvod do studia vizuální kultury. Praha : Academia, 2012

NAKONEČNÝ, M. 1997 Psychologie osobnosti. Praha : Academia, 1997

REIFOVÁ, I. a kol. 2004 Slovník mediální komunikace. Praha : Portál, 2004

ŘÍČAN, P. 1982 Psychologie osobnosti. Bratislava : Psychodiagnostické a didaktické testy, 1982

THOMPSON, J. B. 2004 Média a modernita. Praha : Karolinum, 2004

VYBÍRAL, Z. 2003 Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci. Praha : Portál, 2003

ŽANTOVSKÁ, I. 2008 Rétorika – teorie a praxe. Praha : UJAK, 2008

ŽANTOVSKÁ, I. 2012 Divadlo jako komunikační médium. Praha : NAMU, 2012

Iné zdroje

www.ahaonline.cz

www.akualne.centrum.cz

www.britskelisty.cz

60 McNAIR, B. 2004 *Sociologie žurnalistiky.* Praha : Portál, 2004

www.etrend.sk
www.ferofenic.cz
www.idnes.cz
www.ihned.cz
www.instinkt.cz
www.konkursninoviny.cz
www.neviditelnypes.lidovky.cz
www.novinky.cz
www.parlamentnilisty.cz
www.rozhlas.cz
www.senat.cz
www.strategie.e15.cz
www.streetwork.cz
www.tyden.cz
www.verejnenoviny.cz
www.zivotopis.osobnosti.cz

Mgr. Petr Žantovský, PhD. – odborný asistent
Otvorenej európskej akadémie ekonomiky a politiky v Prahe

Mária Macková a kol.

Otáz(ni)ky osobnosti

Vydavateľ:

EUROKÓDEX, s. r. o.
Martina Rázusa 23A, 010 01 Žilina
www.eurokodex.sk

– rozsah: 448 strán – formát: A5 – náklad: 200 ks

Editor: prof. PhDr. Jozef Leikert, PhD.
Zodpovedný redaktor: prof. PhDr. Andrej Tušer, CSc.
Grafické spracovanie: Tibor Majerčík, Miroslav Pfliegel ml.
Sadzba dodaná do tlače: november 2014
Vytlačil: P+M Turany

ISBN 978-80-8155-051-5